

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Ekonomii i Finansów

mgr Magda Wiśniewska-Kuźma

WPŁYW POLITYKI FISKALNEJ
NA POZIOM DOBROBYTU

Praca doktorska napisana pod kierunkiem
dr hab. Ryty Iwony Dziemianowicz, prof. UwB
w Zakładzie Finansów Publicznych

Białystok 2022

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI	3
WSTĘP	5
ROZDZIAŁ 1.	15
PRAWIDŁOWOŚCI WZROSTU DOBROBYTU	15
1.1. Pojęcie dobrobytu w literaturze przedmiotu	15
1.2. Determinanty dobrobytu społeczno–ekonomicznego	31
1.3. Wskaźniki i metody pomiaru dobrobytu społeczeństwa	62
ROZDZIAŁ 2.	73
POLITYKA FISKALNA I JEJ ROLA W KSZTAŁTOWANIU WZROSTU GOSPODARCZEGO	73
2.1. Pojęcie i ewolucja polityki fiskalnej – aspekt teoretyczny	73
2.2. Współczesna rola polityki fiskalnej	88
2.3. Wydatki publiczne a wzrost gospodarczy	104
2.4. Podatki a wzrost gospodarczy	115
2.5. Stabilność finansów publicznych a wzrost gospodarczy	128
ROZDZIAŁ 3.	139
STRUKTURA WYDATKÓW PUBLICZNYCH I DOCHODÓW PODATKOWYCH A DOBROBYT	139
3.1. Rola wybranych kategorii wydatków publicznych w kształtowaniu dobrobytu	139
3.2. Struktura systemu podatkowego a kształtowanie dobrobytu	158
3.3. Modele polityki fiskalnej a modele kapitalizmu	184
ROZDZIAŁ 4.	195
METODOLOGIA BADAŃ	195
4.1. Przegląd najważniejszych badań dotyczących zależności między polityką fiskalną a subiektywnym dobrobytem	195
4.2. Uzasadnienie wyboru metody Hellwiga w ramach wielowymiarowej analizy porównawczej w badaniach nad dobrobytem	198
4.3. Pomiar dobrobytu za pomocą Indeksu Dobrobytu – opis etapu postępowania badawczego	203
4.4. Uzasadnienie wyboru metody Warda w ramach analizy skupień do analizy polityki fiskalnej	228
4.5. Wyodrębnienie modeli fiskalnych z wykorzystaniem analizy skupień metodą Warda – opis etapu postępowania	233

ROZDZIAŁ 5.....	243
MODELE FISKALNE A POZIOM DOBROBYTU – WYNIKI BADAŃ.....	243
5.1. Analiza wydatków publicznych i dochodów podatkowych w państwach UE	243
5.2. Identyfikacja modeli fiskalnych państwach Unii Europejskiej.....	267
5.3. Identyfikacja zależności między modelem fiskalnym a poziomem dobrobytu – wyniki badań.....	281
5.4. Wnioski z badań.....	304
ZAKOŃCZENIE	319
BIBLIOGRAFIA	337
SPIS TABEL.....	395
SPIS RYSUNKÓW.....	397
SPIS WYKRESÓW.....	397
SPIS MAP.....	397
ANEKS	399
Załącznik nr 1	399
Załącznik nr 2	403
Załącznik nr 3	404
Załącznik nr 4	405
Załącznik nr 5	406
Załącznik nr 6	408
Załącznik nr 7	411
Załącznik nr 8	414
Załącznik nr 9	416
Załącznik nr 10	418
STRESZCZENIE.....	421

WSTĘP

A. Smith stwierdził, że: „Bardzo mało jest wymagane, by doprowadzić państwo do dobrobytu nawet z najniższego poziomu barbarzyństwa, mianowicie pokój, niskie podatki i tolerancyjne kierowanie sferą sprawiedliwości”¹. Od czasów A. Smitha sposób postrzegania roli państwa w kształtowaniu dobrobytu obywateli uległ znaczącej transformacji. Na próżno można poszukiwać we współczesnej polityce gospodarczej i finansującej jej cele polityce fiskalnej, zastosowania maksymy „*laissez faire*”. Analiza współczesnych systemów podatkowych oraz wydatków publicznych prowadzi do wniosków, że decydenci kierują się przeciwieństwem wspomnianej maksymy, czyli zasadą im więcej ingerencji państwa tym lepiej dla dobrobytu społeczeństwa. W państwach rozwiniętych zakres ingerencji państwa sięga ponad połowy wytworzonego w kraju produktu. Również państwa rozwijające się podążają tą drogą, czyniąc z wydatków publicznych remedium na problemy społeczne i ekonomiczne, takie jak niska dzietność, zatrudnienie, dochody, innowacyjność, czy wysokie nierówności dochodowe i społeczne. O ile A. Smith postulował ograniczenie roli państwa w gospodarce udowadniając, że dobrobyt wzrasta na skutek egoistycznego dążenia każdej jednostki do poprawy swojej sytuacji życiowej. To te same egoistyczne maksymalizowanie własnej użyteczności przez obywateli stało się usprawiedliwieniem przejęcia przez współczesne państwo odpowiedzialności za kształtowanie dobrobytu – uzasadniając swoją ingerencję działaniem w imię sprawiedliwości społecznej czy przeciwdziałaniem niesprawności mechanizmów rynkowych.

Aktywność państwa w kształtowaniu dobrobytu determinowana jest wielkością środków finansowych pozyskanych od społeczeństwa. Rola alokacyjna, redystrybucyjna czy stabilizacja finansów publicznych nie byłaby możliwa bez wykonania roli fiskalnej. Z kolei realizacja funkcji fiskalnej nie pozostaje bez wpływu na dobrobyt społeczeństwa. Jej konsekwencją jest bowiem pozbawienie społeczeństwa części wypracowanego dochodu. Ponieważ władza publiczna poszukując środków na realizację celów państwa dokonuje opodatkowania różnych czynności jednostki (konsumpcja, uzyskiwanie dochodu, nabywanie/posiadanie majątku, korzystanie z zasobów etc.), działania fiskalne nie pozostają bez wpływu na podejmowane przez tę jednostkę decyzje. Co z kolei przyczynia się do zniekształceń w rynkowym rozkładzie dochodów i alokacji zasobów. W ten sposób państwo uzyskało narzędzie do stymulowania pożądaných przez władze publiczne zachowań i oddziaływania na niemal każdą sferę

¹ A. Smith, *Essays on Philosophical Subject*, Liberty Press 1982, s. 322, za: J. R. Otteson, *The Inhuman Alienation of Capitalism*, „Society” 2012, nr 49, s. 139.

aktywności jednostki i całego społeczeństwa. Tym narzędziem jest polityka fiskalna, w ramach której poprzez odpowiednie sterowanie finansami publicznymi osiągnane są cele o charakterze ekonomicznym i społecznym. Każdy instrument polityki fiskalnej nie pozostaje bez wpływu na makroekonomiczne i mikroekonomiczne aspekty kształtowania dobrobytu.

Badania realizowane już od lat 90-tych XX wieku próbują rozwikłać zależność między polityką fiskalną, a dobrobytem. W latach 80-tych i 90-tych XX wieku utożsamiano dobrobyt ze wzrostem gospodarczym. Jest to okres, w którym zapanował globalny trend „dominacji wzrostu gospodarczego”. We wzroście produkcji i uprzemysłowienia, a w efekcie wzroście dochodów, upatrywano możliwości redukcji światowego ubóstwa („teoria skapywania”). Popularność zyskały wówczas endogeniczne modele wzrostu, w których polityce fiskalnej przypisano rolę czynnika wzrostu gospodarczego. W badaniach nad wpływem polityki fiskalnej na poziom dobrobytu, dokonywano dekompozycji wydatków publicznych na podstawie ich produktywności, czyli stopnia stymulowania wzrostu gospodarczego, a w przypadku podatków – na zniekształcające i niezniekształcające, według stopnia generowanych zakłóceń w procesach rynkowych. Jednakże na przestrzeni kolejnych lat koncepcja dobrobytu ewoluowała, co wymusiło również zrewidowanie celów stawianych przed polityką fiskalną oraz dostosowanie do nich konstrukcji jej instrumentów. Koncepcje utożsamiające dobrobyt z użytecznością dochodu lub konsumpcji straciły na znaczeniu na rzecz interdyscyplinarnego podejścia łączącego ekonomiczne, społeczne i psychologiczne wymiary życia człowieka. Popularność zyskały koncepcje wyjaśniające dobrobyt przez pryzmat realizacji potrzeb, możliwości rozwojowych, dobrostanu łączącego wiele obiektywnych komponentów jakości życia, a także subiektywnej oceny sytuacji życiowej, co przełożyło się na zmiany w jego pomiarze – skonstruowano syntetyczne indeksy mające charakter niepieniężny, oparte na wynikach gospodarczych i społecznych z różnych obszarów, takich jak np. zdrowie, edukacja, bezpieczeństwo, stan środowiska. Zgodnie ze stwierdzeniem J.E. Stiglitz, A. Sena i J.P. Fitoussiego „to co mierzymy, wpływa na to, co robimy”, władze publiczne w wielu krajach wkroczyły na ścieżkę kreowania dobrobytu, wykorzystując do tego zróżnicowane instrumenty polityki fiskalnej, np. wydatki na cele socjalne, wydatki na edukację, wydatki na opiekę zdrowotną, wydatki na ochronę środowiska, progresywny podatek od dochodów osobistych z zawartymi w jego konstrukcji licznymi preferencjami podatkowymi, podatki obciążające konsumpcję dóbr obniżających jakość życia, zdrowie i jakość środowiska.

Zdaniem E. Stiglitz, A. Sena i J.P. Fitoussiego, współcześnie władza publiczna kieruje zbiorowymi działaniami społeczeństwa poprzez regulacje, podatki i wydatki publiczne, nie

tylko w celu zwiększenia PKB, ale także zwracając uwagę na wiele aspektów jakości życia². Jednakże w literaturze przedmiotu pojawiają się również opinie, że zmiany roli polityki fiskalnej, stawianych przed nią zadań, kompozycji jej instrumentów, jak i jej konstrukcji, nie zostały jedynie wymuszone wraz z pojawieniem się nowych celów związanych z przedefiniowaniem dobrobytu, ale stanowią także odpowiedź na zmianę potrzeb społeczeństwa i sposobów ich zaspokojenia, a w efekcie – oczekiwań społeczeństwa względem decydentów w kwestii poziomu i rodzajów usług publicznych i ich jakości oraz poziomu i struktury finansujących je ciężarów podatkowych. Aktualne pozostaje zatem pytanie: jaki związek istnieje między polityką fiskalną, a poziomem dobrobytu? W obecnych warunkach, aby odpowiedzieć na to pytanie, należy najpierw uzyskać odpowiedzi na pytania: jak zmierzyć poziom dobrobytu i jego zmiany, w jaki sposób dokonać oceny całokształtu polityki fiskalnej, a nie jedynie jej poszczególnych instrumentów?; w jaki sposób/jaką metodą wykazać ten związek? Przyjmując założenia, że celem instytucji (społecznych, ekonomicznych i prawnych) jest maksymalizacja dobrobytu społecznego oraz, że każdy system ekonomiczny, prawny, społeczny i polityczny powinien być efektywny (ponieważ efektywna alokacja dóbr sprzyja maksymalizacji funkcji dobrobytu), uzyskanie odpowiedzi na tak postawione pytania, wydają się kluczowe dla formułowania rekomendacji odnośnie do polityki fiskalnej stosowanej w państwach dążących do zmniejszenia dystansu rozwojowego w stosunku do państw wysokorozwiniętych, a także do monitorowania poczynionych działań względem uzyskiwanych efektów.

Z przeprowadzonej analizy literatury przedmiotu wynika, że występuje wyraźna luka badawcza polegająca na niedostatecznej wiedzy naukowej na temat relacji między polityką fiskalną, a poziomem dobrobytu. Dotychczasowe badania koncentrują się na wpływie konkretnych instrumentów na określone determinanty dobrobytu, np.: wydatków na edukację na poziom i strukturę zatrudnienia, wydatków na B+R czy ulg w podatku dochodowym na wolumen prywatnych inwestycji w B+R czy poziom innowacyjności kraju, wydatków socjalnych na zakres ubóstwa czy poziom nierówności dochodowych. Z kolei w badaniach nad wpływem kompozycji wydatków publicznych i opodatkowania na dobrobyt, jako miary dobrobytu przyjmowane są jedynie pojedyncze wskaźniki, np.: PKB per capita, długość życia, punktowa ocena subiektywnego dobrostanu. W dodatku występuje zróżnicowanie wyników, co do wykazanej siły i kierunku oddziaływania instrumentów polityki fiskalnej na wysokość tychże wskaźników – w zależności od analizowanego okresu, grupy badawczej, metody

² J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited*, OFCE 2009, s. 5.

badania, identyfikowany jest słaby nieistotny związek, istotny pozytywny lub istotny negatywny. Przyczyn wspomnianej luki badawczej należy poszukiwać w problemie natury metodologicznej, dotyczącym sposobu dokonywania oceny polityki fiskalnej w zakresie osiągania założonych celów, uwzględniającym zróżnicowanie badanych gospodarek pod względem uwarunkowań kulturowych, historycznych, ekonomicznych i społecznych (które kształtują zarówno politykę fiskalną, jak i reakcję na nią społeczeństwa). Rozwiązanie problemu metodologicznego w zakresie przeprowadzenia oceny polityki fiskalnej pod względem osiągniętych celów w zakresie dobrobytu, wiąże się nie tylko z koniecznością zobrazowania polityki fiskalnej przy pomocy danych ilościowych, pomiaru wielowymiarowego dobrobytu społeczno-ekonomicznego, ale i opracowania metody zidentyfikowania powiązań między miarami i wymiarami syntetycznymi. Uwzględniając przy tym całość uwarunkowań kulturowych, historycznych, ekonomicznych, społecznych i świadomość społeczną jako czynniki nie mierzalne, ale posiadające przełożenie na zmienne wykorzystywane w pomiarze dobrobytu i opisujące politykę fiskalną.

Autorka podjęła próbę uzupełnienia niniejszej luki badawczej, czyniąc celem głównym dysertacji teoretyczne i empiryczne zbadanie oddziaływania instrumentów polityki fiskalnej na poziom dobrobytu ekonomiczno-społecznego oraz zidentyfikowanie zależności między wyróżnionymi modelami fiskalnymi w państwach Unii Europejskiej, a poziomem dobrobytu, mierzonym przy pomocy Indeksu Dobrobytu i jego składowych. Rozważania teoretyczne i badanie empiryczne oparła na wniosku sformułowanym przez S. Owsiaka, który stwierdził, że pomiędzy grupami państw Unii Europejskiej można dostrzec podobieństwo w zakresie prowadzonej polityki fiskalnej, struktury podatków, poziomu wydatków publicznych, wielkości długu publicznego etc., co stanowi wyraz preferowanej doktryny społeczno-ekonomicznej, uwarunkowań historycznych, ekonomicznych, kulturowych³. W odniesieniu do tej opinii autorka zdecydowała się podjąć przeprowadzenie badań dotyczących oddziaływania polityki fiskalnej na kształtowanie dobrobytu, z perspektywy funkcjonujących w obrębie Unii Europejskiej modeli fiskalnych. Przy czym model fiskalny rozumiany jest jako uproszczony schemat odzwierciedlający system stosowanych instrumentów polityki wydatkowej i podatkowej – ich kompozycję, poziom, cykliczność, jakość, w relacji do reakcji na nie społeczeństwa (czyli z uwzględnieniem zakresu moralności podatkowej, legitymizacji władzy). Zakładając przy tym, że model fiskalny jest wynikiem stopnia rozwoju gospodarki, struktury

³ S. Owsiak, *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej wobec kryzysu finansowego*, PWE, Warszawa 2021, s. 32.

bazy podatkowej, preferencji społecznych, a także pozostałych uwarunkowań ekonomicznych, społecznych, demograficznych, politycznych i kulturowych.

Cel główny rozprawy zostanie zrealizowany poprzez następujące cele szczegółowe:

1. Zdefiniowanie pojęcia dobrobytu i wyznaczenie jego grup determinant (rozdział 1).
2. Zidentyfikowanie roli polityki fiskalnej w stymulowaniu wzrostu gospodarczego, tworzącego możliwości kształtowania dobrobytu (rozdział 2).
3. Zidentyfikowanie wpływu poszczególnych kategorii wydatków publicznych i źródeł dochodów podatkowych na determinanty dobrobytu na podstawie analizy literatury przedmiotu (rozdział 3).
4. Zidentyfikowanie cech wspólnych odnośnie do analizowanych zmiennych obrazujących politykę fiskalną i ich zmian w okresie 2005–2018 w państwach Unii Europejskiej (rozdział 5).
5. Wyznaczenie modeli fiskalnych i zmian w ich obrębie w okresie 2005–2018, na podstawie struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych, miernika wrażliwości na cykl koniunkturalny dla poszczególnych kategorii wydatków publicznych i rodzajów dochodów podatkowych oraz wybranych mierników charakteryzujących zakres redystrybucji dochodów i stabilność finansów publicznych (rozdział 5).
6. Konstrukcja Indeksu Dobrobytu oraz jego składowych w oparciu o utworzoną definicję dobrobytu i wyznaczone grupy determinant - stanów możliwości (rozdział 5).
7. Ocena zróżnicowania przestrzennego dobrobytu i jego zmian przy pomocy Indeksu Dobrobytu i jego składowych w Unii Europejskiej oraz w wyodrębnionych modelach fiskalnych (rozdział 5).
8. Zidentyfikowanie związku między strukturą dochodów podatkowych i wydatków publicznych, a poziomem Indeksu Dobrobytu i jego składowymi w wyodrębnionych modelach fiskalnych (rozdział 5).

Wiodący problem badawczy poruszony w niniejszej pracy został sformułowany w formie pytania: czy państwa reprezentujące ten sam model fiskalny charakteryzują się zbliżonym poziomem i dynamiką zmian dobrobytu? Jego rozwiązanie wymagało udzielenia odpowiedzi na szczegółowe pytania badawcze:

1. Jak zdefiniować dobrobyt i grupy jego determinant?
2. Jaka rolę pełni wspólnie polityka fiskalna w stymulowaniu wzrostu gospodarczego, tworzącego możliwości kształtowania dobrobytu?

3. Jaki wpływ na determinanty dobrobytu posiadają poszczególne wydatki publiczne i źródła dochodów podatkowych?
4. Jakie cechy wspólne oraz jakie cechy różnicujące politykę fiskalną można zidentyfikować dla wszystkich państw Unii Europejskiej w okresie 2005–2018?
5. Czy możliwe jest wyodrębnienie grup państw Unii Europejskiej wykazujących podobieństwo pod względem struktury wydatków publicznych i dochodów podatkowych, wskaźników wrażliwości na cykl koniunkturalny poszczególnych wydatków publicznych i dochodów podatkowych oraz wybranych wskaźników zakresu redystrybucji i stabilności finansów publicznych?
6. Jaki dystans dzieli poszczególne państwa UE pod względem dobrobytu mierzonego Indekssem Dobrobytu i poszczególnych jego składowych?
7. Czy modele fiskalne cechują się zbliżonym poziomem pod-indeksów dobrobytu?
8. Jaka dynamika zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych w okresie 2005-2018 cechuje poszczególne modele fiskalne?
9. Czy w poszczególnych modelach fiskalnych można zidentyfikować zróżnicowanie związku między strukturą dochodów podatkowych i wydatków publicznych, a poziomem Indeksu Dobrobytu i jego składowymi?

Hipoteza główna, która będzie weryfikowana w niniejszej pracy zakłada, że istnieje **związek między modelem fiskalnym, a poziomem dobrobytu i dynamiką jego zmian, mierzonego za pomocą Indeksu Dobrobytu i jego składowych**. Do weryfikacji hipotezy głównej opracowano cztery hipotezy szczegółowe, zakładające że:

1. W obrębie Unii Europejskiej państwa dzielą się na unikalne klastry cechujące się zbliżonym poziomem zmiennych charakteryzujących politykę fiskalną (H₁).
2. Państwa reprezentujące ten sam model fiskalny cechują się podobieństwem stanów możliwości, mierzonymi przy pomocy Indeksu Potrzeb Podstawowych, Indeksu Bezpieczeństwa, Indeksu Możliwości i Indeksu Przyszłości (H₂).
3. Wyodrębnione modele fiskalne charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych (H₃).
4. W poszczególnych modelach fiskalnych występuje zróżnicowany wpływ struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych na poziom dobrobytu, zależny od poziomu dochodów podatkowych i wydatków publicznych (H₄).

Do weryfikacji hipotezy głównej i hipotez szczegółowych została wykorzystana analiza literatury przedmiotu wraz z analizą raportów, opracowań instytucji i organizacji międzynarodowych oraz aktów prawa, a także analiza statystyczna z wykorzystaniem metody

porządkowania liniowego Hellwiga, metody Warda w ramach analizy skupień i metody zmiennych instrumentalnych.

Na treść rozprawy doktorskiej składa się wstęp, tekst główny, zakończenie, wykaz wykorzystanej literatury, spis tabel, wykresów i rycin oraz aneks. Tekst główny zawiera pięć rozdziałów. Trzy kolejne rozdziały, poświęcone omówieniu problematyki dobrobytu, współczesnej roli polityki fiskalnej i jej wpływowi na wzrost gospodarczy oraz oddziaływaniu kompozycji wydatków publicznych i opodatkowania na dobrobyt, mają charakter teoretyczny. W rozdziale czwartym omówiono metodologię badań. Z kolei ostatni rozdział ma charakter badawczy.

W rozdziale pierwszym zaprezentowano koncepcje dobrobytu i przebieg ich ewolucji. Wyjaśniono różnice w podejściach do dobrobytu – jako dobrostanu, jakości życia, standardów i warunków życia. Zaprezentowano autorską definicję dobrobytu wzorując się na koncepcji dobrobytu A. Sena i M. Nussbaum, a także teorii potrzeb M.A. Max-Neefa i A.H. Masłowa. Omówiono również determinanty dobrobytu według różnych koncepcji dobrobytu oraz zidentyfikowano grupy determinant/stanów możliwości w oparciu o sformułowaną definicję dobrobytu. Zawarto w nim również analizę dotychczasowych wskaźników i metod pomiaru dobrobytu, wraz z ich krytyczną oceną i uzasadnieniem skonstruowania syntetycznego miernika na potrzeby niniejszych badań.

W rozdziale drugim przeprowadzono analizę literatury w zakresie definiowania polityki fiskalnej i realizowanych przez nią funkcji, a także wpływu wydatków publicznych, podatków i stabilności finansów publicznych na wzrost gospodarczy. Dokonano przeglądu dotychczasowych badań, potwierdzających istnienie związku między poziomem dochodów podatkowych, wydatków publicznych, strukturą opodatkowania, strukturą wydatków publicznych, poziomem deficytu budżetowego i długu publicznego, a wzrostem PKB, tworzącym możliwości kształtowania dobrobytu. Podjęto również próbę wyjaśnienia przyczyn zróżnicowania wyników dotychczasowych badań empirycznych koncentrujących się na określeniu relacji między strukturą wydatków publicznych i opodatkowania, a wzrostem gospodarczym.

W rozdziale trzecim przeprowadzono analizę wyników badań zaprezentowanych w literaturze przedmiotu w celu potwierdzenia wpływu poszczególnych rodzajów wydatków publicznych i podatków na determinanty dobrobytu, takie jak: zakres ubóstwa i nierówności dochodowe, zdrowie, wykształcenie, poziom dochodów, zatrudnienie, bezpieczeństwo, jakość środowiska naturalnego, warunki rozwoju przedsiębiorstw, etc. W analizie posłużono się autorską klasyfikacją wydatków publicznych oraz podziałem podatków według przedmiotu

opodatkowania. Z uwagi na potrzebę sformułowania w części empirycznej modeli fiskalnych występujących w Unii Europejskiej i zweryfikowania założenia o występowaniu związku między modelem fiskalnym, a modelem kapitalizmu państw UE, dokonano przeglądu dotychczasowych klasyfikacji instrumentów polityki fiskalnej w odniesieniu do opisanych w literaturze modeli kapitalizmu.

W rozdziale czwartym opisano metodologię badań. Dokonano przeglądu najważniejszych badań dotyczących zależności między polityką fiskalną a subiektywnym dobrobytem, przedstawiono uzasadnienie wyboru metody porządkowania liniowego Hellwiga do pomiaru dobrobytu oraz metody Warda w ramach analizy skupień do wyodrębnienia modeli fiskalnych w państwach Unii Europejskiej. Opisano również szczegółowo postępowanie badawcze. Wyodrębnienie modeli fiskalnych funkcjonujących w obrębie Unii Europejskiej nastąpiło w oparciu o grupowanie państw UE z wykorzystaniem metody Warda, w ramach analizy skupień. Z kolei pomiar dobrobytu został przeprowadzony z wykorzystaniem Indeksu Dobrobytu, obliczonego w oparciu o metodę Hellwiga. Identyfikację związku między modelem fiskalnym, a poziomem dobrobytu i dynamiką jego zmian wykonano na podstawie analizy wartości współczynnika zmienności cech diagnostycznych oraz analizy wariancji. W kolejnym kroku badania określono siłę związku między strukturą dochodów podatkowych i wydatków publicznych, a poziomem Indeksu Dobrobytu i jego składowymi wykorzystując jedną z technik estymacji metody instrumentalnej Podwójną Metodę Najmniejszych Kwadratów. W badaniach wykorzystano dane z okresu 2005–2018, z podziałem na dwa pod-okresy: 2005–2011 i 2012–2018. W trakcie procedury klasyfikacyjnej zauważono, że podział ten przyczynia się do poprawy jakości przeprowadzonego grupowania. Na tej podstawie autorka podjęła rozważania, czy modele fiskalne są wynikiem funkcjonującego modelu kapitalizmu (o czym świadczyłoby trwała przynależność państw do danej grupy), czy może zachodzą w nich zmiany np. jako efekt reakcji na kryzys finansowy. W badaniu wykorzystano dane pochodzące ze baz Eurostatu, OECD, Banku Światowego, WHO.

Ostatni, piąty rozdział prezentuje wyniki przeprowadzonego badania. Przedstawiono w nim wyniki analizy danych statystycznych charakteryzującą politykę fiskalną w państwach UE w okresie 2005–2018, koncentrując się na zidentyfikowaniu cech wspólnych i cech różnicujących państwa UE pod względem poziomu tychże zmiennych i ich zmian. Opisano charakterystykę wyodrębnionych modeli fiskalnych w obu pod-okresach, a także omówiono zaobserwowane w nich zmiany. Zaprezentowano zróżnicowanie poziomu i zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych w państwach objętych badaniem. Dokonano oceny podobieństw skupionych w modelach fiskalnych, pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i jego

składowych w oparciu o analizę wartości współczynnika zmienności cech diagnostycznych oraz analizę wariancji. Omówiono również wyniki badania identyfikującego siłę i kierunek oddziaływania poszczególnych zmiennych opisujących strukturę wydatków publicznych i dochodów podatkowych na poziom Indeksu Dobrobytu i jego składowych. Podsumowanie wyników badań w odniesieniu do wyników analizy literatury przedstawiono w kończący rozdział badawczy wnioskach.

W zakończeniu rozprawy przedstawiono zakres przeprowadzonych badań, wnioski z rozważań teoretycznych i badań empirycznych, odnosząc się do weryfikowanej hipotezy głównej i szczegółowych. Sformułowano również rekomendacje w zakresie kształtowania struktury wydatków publicznych i dochodów podatkowych z perspektywy stymulacji dalszego wzrostu dobrobytu w trzech modelach fiskalnych oraz zaprezentowano nowe pytania badawcze powstałe w oparciu o wyniki przeprowadzonych w ramach dysertacji badań.

Badania podjęte w niniejszej pracy stanowią próbę wypełnienia luki badawczej zakresie przeprowadzenia oceny polityki fiskalnej pod względem osiągniętych celów w zakresie wielowymiarowego dobrobytu. W celu pomiaru dobrobytu autorka skonstruowała indeks, odpowiadający na potrzebę uzupełnienia sposobów pomiaru wieloaspektowego dobrobytu z wykorzystaniem syntetycznych indeksów, uwzględniających wagi potrzeb zbiorowych (zaobserwowaną w toku analizy literatury). Autorka podjęła również działania na rzecz uzupełnienia dotychczasowych badań w zakresie klasyfikacji państw Unii Europejskiej pod względem zmiennych charakteryzujących politykę fiskalną, w odniesieniu do modeli kapitalizmu. Przeprowadzona analiza porównawcza tychże modeli pod względem efektów, w postaci poziomu dobrobytu i jego dynamiki zmian, zdaniem autorki, uzupełnia lukę badawczą zidentyfikowaną w literaturze przedmiotu.

ROZDZIAŁ 1.

PRAWIDŁOWOŚCI WZROSTU DOBROBYTU

1.1. Pojęcie dobrobytu w literaturze przedmiotu

Pojęcie „dobrobytu” jest złożone i podlega wielu różnym interpretacjom. Nie istnieje jedna, powszechnie akceptowana definicja tłumacząca czym jest dobrobyt i jakie czynniki wpływają na jego poziom. Dobrobyt jako zjawisko nie może być bezpośrednio obserwowalne, ani bezpośrednio zmierzone na wzór takich kategorii, jak: wysokość dochodu, zatrudnienie, konsumpcja. Zakres tego terminu jest szeroki i odwołuje się do wielu dziedzin działalności człowieka. Satysfakcja na jednym polu działania nie gwarantuje zadowolenia w innych obszarach. Z kolei ze względu na subiektywizm w nadawaniu rang poszczególnym obszarom przez jednostki, wyznaczenie wag determinantom dobrobytu w wymiarze makro jest niezwykle utrudnione. Jednocześnie w każdej dyscyplinie naukowej podejmującej rozważania na ten temat, wprowadzane są odrębne kryteria i sposoby pomiaru⁴. Z tych względów (semantyczne znaczenie, zakres pojęcia, perspektywa oceny, metoda oceny), porównanie dobrobytu w wymiarze krajowym przysparza wielu problemów metodologicznych.

Często pojęcie dobrobytu bywa używane zamiennie z takimi terminami, jak: jakość życia, dobre życie, standard życia, zaspokojenie potrzeb, użyteczność, zadowolenie z życia, wymagania społeczno-rozwojowe człowieka, możliwości rozwojowe, zamożność, brak ubóstwa. Terminy te odwołują się do szerokiego zakresu zjawisk fizycznych, psychologicznych i społecznych, zaszeregowanych pod pojęcie „szczęścia”. Z kolei szczęście postrzegane jest z perspektywy przyjemności uzyskiwanej w drodze biologicznego procesu (podejście naturalistyczne) lub samorealizacji świadomego człowieka (podejście humanistyczne)⁵. Wprawdzie szczęście nie jest przedmiotem badań ekonomii, jednak jak słusznie zauważył R.J. Rogerson pomimo, że za poczucie satysfakcji odpowiadają czynniki wewnętrzne, to jednak warunki zewnętrzne oddziałują na wewnętrzne mechanizmy na poziomie jednostki lub

⁴ A. Zalewska, *Dwa światy: emocjonalne i poznawcze oceny jakości życia i ich uwarunkowania u osób o wysokiej i niskiej reaktywności*, Wyd. Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa 2003, s. 17.

⁵ J.Beckman, G. Ditlev, *The Concept of Quality of Life* (w:) A. Kaplun (red.) *Promotion of Health in Chronic Diseases*, Publishing Hause of the Institute of Medicine, Łódź 1997, s. 108–111.

społeczności⁶. Czyż celem gospodarowania nie jest zwiększenie dobrobytu i jego subiektywnej oceny? O ile ekonomia nie odpowiada za tłumaczenie zjawisk natury psychologicznej zachodzących w jednostce, a więc i subiektywnego postrzegania dobrobytu, o tyle może badać, interpretować i oceniać warunki na nie oddziałujące.

W ekonomii dobrobytu można wyodrębnić dorobek tzw. starej ekonomii dobrobytu, agregującej porównywalne ze sobą indywidualne użyteczności (mierzone w sposób kardynalny) i nowej ekonomii dobrobytu, opierającej się na porządkowaniu wartościujących sądów. Trzecią drogą jest współczesne, interdyscyplinarne podejście do dobrobytu, w którym funkcje użyteczności dochodu zastąpiono syntetycznymi indeksami, obrazującymi różne sfery życia człowieka (pracę, edukację, zdrowie, politykę, środowisko etc.)⁷.

Podstawy ekonomii dobrobytu sformułowali przedstawiciele Szkoły Utylitaryzmu, którzy utożsamiali dobrobyt z użytecznością, rozumianą jako satysfakcję z nabywania dóbr (Bernoulli)⁸, stopień realizacji potrzeby (F. Edgeworth)⁹, właściwość dobra prowadząca do maksymalizacji przyjemności (szczęścia) lub zapobiegania nieszczęściu (J. Bentham)¹⁰, zaspokojenie pragnień (realizacja pragnień niezależnie od ich rodzaju, będących wyrazem przewidywania, co będzie stanowiło wartość w przyszłości, bądź zaspokojenie pragnień racjonalnych, opartych na pełnej informacji i logicznej ocenie, służących poprawie życia)¹¹. Według podstawowych założeń utilitaryzmu, jednostka poprawia dobrobyt, gdy odczuwalna przyjemność przewyższa ból, co z kolei przyczynia się do poprawy dobrobytu ogólnego (welfaryzm)¹², rozumianego jako suma użyteczności indywidualnych.

Współcześni utilitaryści zmodyfikowali definicje dobrobytu ogólnego, wprowadzając wagi użyteczności indywidualnych (Hersanyi¹³)¹⁴. Istotnym kryterium rozróżniania działań

⁶ R. J. Rogerson, *Environmental and health – related quality of life: Conceptual and methodological similarities*, „Social Science and Medicine” 1995, nr 41 (10), s. 1373 – 1382, za: Z. Juczyński, *Health – related quality of life: theory and measurement*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Psychologica” 2006, nr 10, s. 4.

⁷ E. Aksman, *Redystrybucja dochodów i jej wpływ na dobrobyt społeczny w Polsce w latach 1995 – 2007*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 141.

⁸ J. R. Parada Daza, *The utility function and the emotional well – being function*, „Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies” 2004, 9 (2), s. 23.

⁹ M. Biernacki, *Kilka uwag o pomiarze dobrobytu społecznego*, „Mathematical Economics” 2006, nr 3 (10), s. 115.

¹⁰ B. Williams, *Moralność. Wprowadzenie do etyki*, przekł. M. Hernik, Wyd. Fundacji Aletheia, Warszawa 2000, s. 132

¹¹ W. Kymlicka, *Współczesna filozofia polityczna*, tłum. A. Pawelec, Wyd. Fundacji im. Stefana Batorego 1998, s.28– 33.

¹² Ch. Heathwood, *Subjective Theories of Well – Being*, (w:) B. Eggleston, D. Miller, *The Cambridge to Utilitarianism*, Cambridge University Press 2014, s. 199.

¹³ D.C. Mueller, *Public Choice III*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, s. 569 – 570.

¹⁴ E. Aksman (powołując się w tym stwierdzeniu m.in. na S.M. Kot, A. Malawski, A. Węgrzecki(red.)), *Dobrobyt społeczny, nierówność i sprawiedliwość dystrybucyjna*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie 2004) odnosząc się do agregacji indywidualnych użyteczności w dobrobyt ogólny przez utilitarystów, sformułowała cztery ograniczenia takiej metody: użyteczności indywidualne mają charakter kardynalny a nie porządkowy, czyli nie tylko informują o porządku uszeregowania preferencji ale i użyteczności dochodu w jednostkach pomiaru;

wpływających na poprawę dobrobytu jest ich konsekwencja, a nie natura. Działanie jest słuszne jeżeli jest „najlepszą rzeczą, jaką można zrobić, wzięwszy wszystko pod uwagę”, w czym mieści się nie tylko najlepsze rozwiązanie spośród dobrych czynów, ale i „najmniej zła rzecz, konieczna do zapobieżenia najgorszej rzeczy, jaka w przeciwnym razie mogłaby się w danych okolicznościach wydarzyć”¹⁵. W przypadku wystąpienia równorzędnych w skutkach postępowań, wybór staje się nieistotny. Z kolei każdy konflikt wartości powinien być rozwiązywany przy pomocy kryterium efektywności¹⁶. W konsekwencji władze publiczne zwolnione są z oceny moralnej realizowanych działań, jeżeli tylko kierują się zasadą zwiększania pożytku¹⁷. Argumentami przemawiającymi na rzecz uznania maksymalizacji użyteczności jako kryterium słuszności moralnej jest równe traktowanie potrzeb jednostkowych oraz maksymalizacja dobra, czyli wywoływanie wartościowych stanów rzeczy (dobrobytu u największej liczby ludzi)¹⁸. Problematyczne dla utilitarystów było pogodzenie szczęścia jednostkowego ze społecznym, ze względu na powstawanie rozbieżności między sposobem zaspokojenia potrzeb własnych i wspólnych. Ze względu na niemożność zagwarantowania spełnienia obu celów, powstaje bowiem pytanie: które szczęście powinno być na szczycie hierarchii. Wartościowanie indywidualnych sytuacji odbywa się zatem jedynie na podstawie osiągniętego dobrobytu ogólnego. Według M. Kośnego to właśnie interpersonalnie porównywalne użyteczności oraz jednakowa funkcja użyteczności dla wszystkich osób w populacji stanowią dwa główne założenia utilitarystycznej funkcji dobrobytu, wzbudzające kontrowersje¹⁹. Normatywny charakter utilitarnych funkcji doprowadził także do dużego uproszczenia analiz zachowania ekonomicznego jednostki, pomijał również aspekty pozaekonomiczne życia człowieka wpływające na jego dobrobyt²⁰.

Kolejnym przełomowym etapem w historii ekonomii dobrobytu było dostrzeżenie, że nierówny podział dochodów ludności przyczynia się do strat w dobrobycie ogólnym²¹. Dyskusję nad nierównościami zapoczątkował utilitarysta Bentham, który funkcję dobrobytu

musi być spełniony warunek porównywalności interpersonalnej, czyli jednostki powinny wykazywać takie same funkcje użyteczności dochodu; użyteczności indywidualne muszą spełniać założenie separowalności i addytywności; funkcja użyteczności indywidualna jest rosnącą funkcją dochodu oraz jest wklęsła. E. Aksman, *Redystrybucja dochodów i jej wpływ na dobrobyt społeczny*op.cit., s. 144 – 145.

¹⁵ B. Williams, op.cit., s. 132

¹⁶ Ibidem, s. 115 – 133.

¹⁷ W. Kymlicka, op.cit., s. 26.

¹⁸ Ibidem, s. 49-52.

¹⁹ M. Kośny, *Podatki a dobrobyt społeczny*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 22.

²⁰ J. R. Parada Daza, op.cit., s. 22.

²¹ S. M. Kot, *Ku stochastycznemu paradygmatowi ekonomii dobrobytu*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012, s. 20.

oparł na następującym założeniu: dobrobyt ogólny wzrasta wówczas, gdy spadkowi użyteczności konsumenta j towarzyszy wyższy wzrost użyteczności konsumenta k . Zaś maksymalizacja dobrobytu następuje w sytuacji, gdy zasobami dysponują te jednostki, które je najbardziej cenią²². Agregacja jednostkowych użyteczności w dobrobyt ogólny nie ukazuje jednak rzeczywistego dobrobytu większości społeczeństwa, duży wpływ na wynik mają bowiem wartości odstające. Nasuwa się zatem pytanie o rolę struktury dochodowej społeczeństwa i dystansu między jego najuboższą i najbogatszą częścią. Czy transfer dochodu od osób o wysokich dochodach do osób o niskich dochodach wpłynie na poprawę poziomu dobrobytu ogólnego? W porównaniu do osób zamożnych, osoby ubogie charakteryzują się wyższą marginalną użytecznością dochodu. Zatem spełniając założenie Benthamo o maksymalizacji dobrobytu, konsekwencją transferu od osób zamożnych do osób uboższych o wyższej marginalnej użyteczności dochodu, powinien być wzrost dobrobytu.

Neoklasycy A.C. Pigou i J. Dalton uczynili wpływ nierówności dochodowych na dobrobyt głównym przedmiotem swoich badań. A.C. Pigou widział w ingerencji państwa niezbędny czynnik podniesienia dobrobytu ogólnego. Jego zdaniem narzędziem do wzmacniania lub osłabienia produktywności wybranych czynników są podatki lub subwencje. Jednocześnie jego twierdzenie o malejącej użyteczności krańcowej dochodu stanowi teoretyczne uzasadnienie stosowania progresji podatkowej²³. Jako argument wykorzystywania progresji podatkowej i świadczeń na rzecz osób o niskich dochodach posłużyła badaczom koncepcja transferów dochodu w obrębie społeczeństwa od osób bardziej zamożnych do osób w gorszym położeniu, w celu zmniejszenia nierówności społecznych (w literaturze określane jako warunek transferu Pigou–Dalton)²⁴. Zdaniem A.C. Pigou i J. Daltona każdy transfer, który wyrównuje poziom dochodów (np. pomoc społeczna) i nie wpływa na zmniejszenie całkowitego poziomu produkcji, redukuje nierówności społeczne. Społeczeństwo może bowiem niżej oceniać stratę dochodu osób o wyższych dochodach niż uboższych²⁵. Do pomiaru dobrobytu, po uwzględnieniu rozmiaru nierówności w społeczeństwie, może posłużyć współczynnik nierówności Atkinsona, skonstruowany w oparciu o wartość oczekiwaną rozkładu dochodu i wagę przypisaną transferom dochodów między różnymi jednostkami²⁶.

²² J. Kronenberg, T. Bergier (red.), *Wyzwania Zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Wyd. Fundacji Sendzimira, Kraków 2010, s. 78.

²³ T. Władka, M. Smaga (red), *Instytucje gospodarki rynkowej*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 164.

²⁴ A. C. Pigou, *Wealth and Welfare*, Wyd. Macmillan, Londyn 1912, s. 24.

²⁵ Zasada transferów Pigou – Daltona została uzupełniona o zasadę malejących transferów Kolma (transfer Pigou – Daltona ma większy wpływ, gdy dotyczy niższych dochodów) oraz zasadę proporcjonalnych transferów Fleurbaey’a i Michel’a (dobrobyt społeczny wzrasta, gdy transfer otrzymującego i darującego jest proporcjonalny do ich pozycji wyjściowych) - S.M. Kot, op.cit., s. 23.

²⁶ S. M. Kot, op.cit., s. 20.

Ocenę dobrobytu przez pryzmat indywidualnych porównań użyteczności (tzw. stara ekonomia dobrobytu) porzucili przedstawiciele „nowej” szkoły ekonomii dobrobytu. Ich zdaniem indywidualne preferencje mogą być wyrażone jedynie przez informację o charakterze nieporównywalnym i porządkowym. Postrzeganiu dobrobytu społecznego jako sumę jednostkowych użyteczności przeciwstawił się jako pierwszy V. Pareto, współtwórca tzw. lozańskiej szkoły w ekonomii. Był pierwszym badaczem, który zwrócił uwagę na subiektywne „poczucie dobrobytu” przez człowieka, co uniemożliwia interpersonalne porównania i pomiary użyteczności w innej formie niż skala porządkowa. Do oceny stanów społecznych, po zrezygnowaniu z funkcji dobrobytu jako miary dobrobytu społecznego, służy zasada Pareto, zakładająca możliwość realokacji zasobów zwiększającą dobrobyt społeczny, przy spełnieniu warunków: polepszenie sytuacji wszystkich osób w populacji lub przynajmniej jednej osoby w populacji, nie pogarszając sytuacji pozostałych²⁷. N. Kaldor i J. Hicks rozszerzyli zasadę Pareto o kryterium kompensacyjne, według którego „dana sytuacja może być uznana za poprawę globalną, jeśli osoby ex post zyskujące są w stanie skompensować stratę innych osób”²⁸. Zaś zdaniem J. Hicksa „osoby stratne ex ante nie są w stanie dokonać rekompensaty osobom zyskującym” [czyli] „zmiana sytuacji A na B jest akceptowana przez kryterium Hicks, jeśli zmiana z B na A nie spełnia kryterium Kaldora”²⁹.

Kryteria efektywności w sensie Pareto stanowiły bazę w konstrukcji krzywej granicy dobrobytu Samuelsona, w której wyznaczył punkt maksymalny dobrobytu społecznego. Opracowana wraz z Bergsonem formuła dobrobytu bazuje na uporządkowaniu indywidualnych funkcji użyteczności stanu społecznego³⁰, zależnych od konsumpcji towarów i usług oraz wielkości i rodzaju wykonywanej pracy³¹. Każda zmiana oceny wartości przez jednostkę, prowadzi do zmiany stanu dobrobytu ogólnego. Uwzględnienie sądów wartościujących umożliwia maksymalizację dobrobytu z zachowaniem zasady Pareto i gwarancją sprawiedliwości dystrybucji³². Jednakże tego typu funkcja nie pozwala przewidzieć zmian w dobrobycie ogólnym w sytuacji zwiększenia dobrobytu jednej jednostki, kosztem pogorszenia stanu drugiej jednostki³³.

²⁷ M. Kośny, op.cit. s. 24.

²⁸ S. M. Kot, op. cit., s. 24.

²⁹ Ibidem, s. 24.

³⁰ S. Guru, *The Concept of Social Welfare Propounded by A. Bergson*, <http://www.yourarticlelibrary.com/economics/the-concept-of-social-welfare-propounded-by-a-bergson/37642/>, (stan na dzień 11.12.2016).

³¹ S. M. Kot, op. cit., s. 26 – 27.

³² S. Guru, op.cit..

³³ J. Kronenberg, T. Berger, op. cit., s. 78.

Koncepcję Bergsona–Samuelsona usystematyzował K. Arrow. Jego celem badawczym było skonstruowanie spójnego rankingu alternatywnych rozkładów preferencji na określonym ich zbiorze. Efektem pracy było sformułowanie twierdzenia o niemożności, uogólnienie teoretycznych ram ekonomii dobrobytu oraz opracowanie aksjomatycznej metody badań nad dobrobytem. Twierdzenie o niemożności głosi, że „nie istnieje ogólny sposób rangowania danego zbioru alternatyw (więcej niż dwóch) na podstawie indywidualnych preferencji (co najmniej dwóch)”³⁴, jeśli spełnione są trzy założenia: słabość optymalna Pareto (jeśli wszystkie osoby w społeczności preferują A nad B, to społeczność jako całość również podziela tę preferencję), rangowanie każdego podzbioru dwóch alternatyw musi bazować na indywidualnych preferencjach zawartych w tym podzbiorze, a także brak w społeczeństwie dyktatora stawiającego swoje preferencje ponad innych członków społeczeństwa³⁵. Tym samym K. Arrow wykazał, że interpersonalne porównania dobrobytu są z założenia błędne i nie ma możliwości przejścia od indywidualnego rozkładu dobrobytu do całego społeczeństwa oraz udowodnił, że nie istnieje jedna ogólnospołeczna ranga potrzeb dla różnych indywidualnych zbiorów potrzeb i przyporządkowanych im rang³⁶.

Współczesny rozwój zagregowanych miar dobrobytu, służących porównaniom międzynarodowym, według M. Kośnego, nastąpił w oparciu o koncepcje dobrobytu J. Rowles’a i A.K. Sena. Funkcja J. Rowles’a maxmin odwołuje się do sprawiedliwości rozkładu dochodu w społeczeństwie. Dobrobyt społeczny jest równy dobrobytowi osoby lub grupy społecznej o najniższej użyteczności dochodu³⁷. Zwiększanie dochodu tych grup ma zagwarantować podniesienie ogólnego poziomu dobrobytu³⁸. Kryterium sprawiedliwości społecznej J. Rowlesa, stanowiące że w państwie powinna obowiązywać struktura społeczna sprzyjająca poprawie sytuacji osób w najgorszym położeniu materialnym, stało się argumentem na rzecz zwiększania interwencjonizmu państwowego i fiskalizmu. J. Rowles łączył podejście liberalne z egalitarnym. Jego zdaniem „nierówności społeczne powinny być tak rozłożone, aby: a) umożliwiały jak największą korzyść dla znajdujących się w najgorszym położeniu, przy zachowaniu reguły sprawiedliwych oszczędności dla przyszłych pokoleń (zasada dyferencji); b) były związane z powszechnym dostępem do urzędów i stanowisk w warunkach autentycznej równości szans (zasada merytokracji)”³⁹. J. Rowles Występował jako zwolennik redystrybucji,

³⁴ S. M. Kot, op. cit., s. 30.

³⁵ Ibidem, s. 30.

³⁶ M. Kośny, op.cit., s. 26.

³⁷ E. Aksman, *Redystrybucja dochodów i jej wpływ na dobrobyt społeczny*op.cit.,s. 147.

³⁸ M. Biernacki, op.cit., s. 119.

³⁹ J. Rowles, *A theory of justice*, Cambridge 1971, wyd. pol. *Teoria sprawiedliwości*, przeł. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, Warszawa 1994, s. 302.

postulował stosowanie progresywnych podatków dochodowych. Jego zdaniem głównym zadaniem rządu jest „zachowanie maksymalnie sprawiedliwych udziałów dystrybucyjnych za pomocą podatków i niezbędnych korekt w prawie własności”⁴⁰.

A.K. Sen na podstawie zmodyfikowanego kryterium *maxmin* („*pairwise maxmin*”), według którego dobrobyt każdej pary osób jest równy dochodowi biedniejszej jednostki, sformułował funkcję przyjmującą, że łączny dobrobyt jest równy średniemu dobrobytowi w całym zbiorze par, pomniejszonemu o tzw. koszt nierówności (indeks Sena). Indeks Sena bazuje na współczynniku nierówności Giniego (wskaźnik wyrażający nierównomierny rozkład dochodu, oparty na krzywej Lorenza)⁴¹. A. Sen argumentował to w sposób następujący: „Załóżmy, że za poziom dobrobytu dowolnej pary osób przyjmujemy poziom dobrobytu osoby biedniejszej z tych dwóch. Wówczas, jeśli za całkowity dobrobyt grupy uznamy sumę poziomów dobrobytu wszystkich par, to otrzymamy funkcję dobrobytu bazującą na współczynniku Giniego”⁴². Państwo może zrezygnować z prowadzenia polityki zwalczania ubóstwa na rzecz maksymalizacji średniego dochodu. Musi jednak liczyć się wówczas z ponoszeniem kosztów nierówności. A. Sen nie krytykował faktu występowania nierówności w społeczeństwie. Uważał, że ich występowanie jest naturalne. Sformułował koncepcję „*capability approach*”, w której argumentował nieuniknione występowanie jednostkowych różnic dochodowych, majątkowych, społecznych itp. pomiędzy ludźmi. Stwierdził, że: „różnimy się pod względem wieku, płci, kondycji fizycznej i psychicznej, odporności organizmu, zdolności intelektualnych, otoczenia społecznego i pod wieloma innymi względami”⁴³. A. Sen wymienił następujące różnice wpływające na relację między dochodem a indywidualnymi możliwościami ludzi: różnice personalne (cechy fizyczne jak np. niepełnosprawność, wiek, płeć – powodujące, że poziom dochodu gwarantujący zaspokojenie potrzeb jest zróżnicowany), różnice środowiska (warunki klimatyczne jak np. temperatura, opady, powódzie), zmiany klimatu społecznego (opieka zdrowotna, system edukacji, system bezpieczeństwa publicznego), perspektywa porównawcza (np. ubogi w bogatej społeczności jest bogatszy niż bogaty w grupie ubogich, jednakże ze względu na przyjęte standardy czuje się uboższy niż jest faktycznie), dystrybucja w rodzinie (wewnątrzrodzinna dystrybucja dochodów pokazuje sposób realizacji interesów i celów różnych członków rodziny oraz ich osiągnięć)⁴⁴.

⁴⁰ Ibidem, s. 384.

⁴¹ M. Salamaga, *Modelowanie rozkładów dochodów kobiet i mężczyzn w województwie małopolskim*, „Wiadomości Statystyczne” 2016, nr 8, s. 38.

⁴² A. K. Sen, *On Economic Inequality*, Oxford, Clarendon Press 1973, s. 33, (za:) S. M. Kot, op. cit., s. 59.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ A. Sen, *From income inequality to economic inequality*, „Southern Economic Journal” 1997, nr 64 (2), s. 2.

A. Sen postrzegał dobrobyt szerzej niż przez pryzmat funkcji dochodu, jako: „jakość życia (...), życie to zbiór funkcjonowań, które mogą być bardzo różnorodne, począwszy od tak elementarnych jak należyte odżywianie się, cieszenie się dobrym zdrowiem (...), po osiągnięcia bardziej złożone – bycie szczęśliwym, poczucie godności, uczestnictwo w życiu społecznym⁴⁵”. Zgodnie z tym, każdego człowieka można opisać jako zbiór funkcjonowań i możliwości, czyli specyficzne i zindywidualizowane wyposażenie biologiczne, ekonomiczne i społeczne. Możliwości człowieka są stworzone na podstawie wyposażenia (posiadane aktywa) i wymiany (handel)⁴⁶. Można je zdefiniować krótko, jako: „to co ludzie mogą robić lub kim być”⁴⁷. Z kolei zbiór funkcjonowań można również odczytywać jako stany „bycia” i „działania”, np. bycie dobrze odżywionym, bycie zdrowym, bycie bezpiecznym, tworzące zbiory możliwych sposobów funkcjonowania człowieka. Zbiór funkcjonowań stanowi wariację różnych możliwości jednostki i ich rezultatów. Według A. Sena dobrobyt jednostki jest jej zdolnością do funkcjonowania (*capability to function*), a zbiory sposobów funkcjonowania są czynnikami dobrobytu⁴⁸. Zadaniem państwa jest stworzenie odpowiednich warunków do rozwoju „zdolności do funkcjonowania”, czyli realnych możliwości kształtowania własnego dobrobytu przez obywateli. Filozof M. Nussbaum rozwinęła koncepcję dobrobytu A. Sena poprzez wskazanie tych warunków („centralnych ludzkich możliwości”) w teorii sprawiedliwości⁴⁹.

Koncepcja „*capability approach*” A. Sena utorowała drogę poglądom łączącym psychologiczne, społeczne i ekonomiczne (a nawet medyczne) podejście do dobrobytu bazujące na kilku istotnych koncepcjach: możliwości rozwojowych (według A. Sena)⁵⁰, możliwości ludzkich (wg. Nussbauma)⁵¹, podstawowych potrzebach ludzkich (Maslowe⁵², Max-Neef) i pośrednich potrzebach ludzkich (wg. Doyla i Gough’sa⁵³). Prace teoretyczne i empiryczne definiują pojęcie dobrobytu na kilku płaszczyznach: *welfare* (dobrobyt

⁴⁵ A.K. Sen, *Choice, Welfare and Measurement*, Blackwell, Oxford, (za:) B. Kasprzyk, *Problem pomiaru w ekonomii dobrobytu – poglądy historyczne i współczesne*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 41 (1), s. 291.

⁴⁶ A. Summer, *Economic Well – being and non – economic Well – being. A Review of the Meaning and Measurement of Poverty*, „United Nations University WIDER Research Paper” 2004, nr 30, s. 4.

⁴⁷ P. Anand, G. Hunter, R. Smith, *Capabilities and Well – Being: Evidence Based on the Sen – Nussbaum Approach to Welfare*, „Social Indicators Research” 2005, Nr 74 (1), s. 11.

⁴⁸ E. Aksman, *Redystrybucja dochodów i jej wpływ na dobrobyt społeczny*op.cit.,s. 139.

⁴⁹ M. Nussbaum, op.cit. Szerzej w podrozdziale 1.2.

⁵⁰ A. Sen, *Development as capability expansion*, (w:) S. Fukuda – Parr (red), *Readings in Human Development*, Oxford University Press, New Delhi 2003, dostępne na: http://morgana.unimore.it/Picchio_Antonella/Sviluppo%20umano/svilupp%20umano/Sen%20development.pdf, (data dostępu: 17.12.2018).

⁵¹ M. Nussbaum, *Human Rights and Human Capabilities*, „Harvard Human Rights Journal” 2007, nr 20.

⁵² A. H. Maslow, *The farther reaches of human nature*, Harper, New York 1971.

⁵³ L. Doyal, I. Gough, *A Theory of Human Need*. Palgrave Macmillan 1991.

ekonomiczny), *well-being* (dobrostan), *quality of life* (jakość życia), *wellness/ holistic wellness* (świadome kreowanie życiem). Liczne prace poświęcono również pojęciu *warunków życia ludności* i pojęciu *poziomu życia ludności*. Koncepcja dobrobytu ekonomicznego (*welfare*) nadal posiada wielu zwolenników, ze względu na łatwość i prostotę pomiaru. Popularność wśród ekonomistów zyskała jednak idea *well-being i quality of life.*, czyli dobrobytu łączącego wiele obiektywnych komponentów jakości życia oraz subiektywne ich odczucie przez jednostkę.

Pojęcie dobrostanu (*well-being*) wyjaśniane jest jako ogólny poziom zadowolenia jednostki ze spożycia dóbr i usług (także publicznych oraz funkcjonowania w społeczeństwie)⁵⁴. V. Marshall zdefiniował „*well-being*” jako: „stan w którym wszyscy członkowie społeczności mają zapewnione bezpieczeństwo ekonomiczne, ich wartości indywidualne są respektowane, czują się częścią otoczenia, a także są w stanie uzyskać niezbędne zasoby oraz uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji, które ich dotyczą”⁵⁵. Przytoczona definicja przedstawia *well-being* z perspektywy subiektywnego odczucia. Polskie definicje dobrostanu również zwracają uwagę na wagę odczuwanej przez jednostkę satysfakcji, zadowolenia, szczęścia⁵⁶. Jednakże część badawczy ukazuje dobrostan jako obiektywną kategorię ekonomiczną. M. McGillivray utożsamia dobrostan z opisem stanu sytuacji życiowej ludzi⁵⁷. Z kolei P. King zidentyfikował dwa podejścia do definiowania tej kategorii: podejście koncentrujące się na zasobach i/lub rzeczach, które można z nich wykonać (opiera się na dochodzie i konsumpcji) oraz podejście hedonistyczne odwołujące się do subiektywnego doświadczania przyjemności i satysfakcji (bazuje na pragnieniach). Według P. Kinga zbiorowy *well-being*, obejmujący społeczności, grupy etniczne i kulturowe, czy inne grupy interesu, jest zdeterminowany stosunkami rodzinnymi, sąsiedzkimi relacjami, siecią społeczną, dostępnością mieszkań, jakością zasobów publicznych, stanem infrastruktury, interakcji na rynku pracy oraz siłą obywatelską⁵⁸. Według R. Dodge’a *well-being* (dobrostan), rozumiany jest próba wyrażenia w sposób obiektywny komponentów subiektywnego poczucia jakości życia, takimi

⁵⁴ R. Dodge, A.P. Daly, J. Huyton, L.D. Sanders, *The challenge of defining wellbeing*, „International Journal of Wellbeing” 2012, nr 2(3).

⁵⁵ V. Marshall, J. McMullin, P. Ballantyne, J. Daciuk, B. Wigdor, B., *Contributions to independence over the adult life course.*, University of Toronto Centre for Studies of Aging, Toronto 1990, s. 1, (za:) S.L.T. McGregor, E.B. Goldsmith, *Expanding our understanding of quality of life, standard of living, and well-being*, „Journal of Family and Consumer Sciences” 1998, nr 90 (2).

⁵⁶ Z. Niškiewicz, *Dobrostan psychiczny i jego rola w życiu człowieka*, „Studia Krytyczne” 2016, nr 3.

⁵⁷ M. McGillivray, M. Clarke, *Understanding Human Well-being*, United Nations University Press, Tokio 2006.

⁵⁸ P. King, *The concept of well-being and its application in a study of aging In Aotearoa New Zealand*, „EWAS Working Paper Series” 2007, nr 8, s. 3.

jak: satysfakcja, zadowolenie i szczęście⁵⁹. Dobrostan można zatem utożsamiać zarówno z indywidualną oceną jakości życia jednostki, jak i opisem tej jakości życia w formie obiektywnych danych. W pierwszym przypadku jednostka samodzielnie dokonuje oceny swojej jakości życia w porównaniu do innych osób (w badaniach określany jako *subiektywny dobrostan*), w drugim przypadku badacz dokonuje porównania poszczególnych wyników na podstawie mierzenia dystansu między jednostkami/społecznościami.

Quality of life, często bywa utożsamiana z *well-being*. Zawiera bowiem elementy obrazujące różne dziedziny życia jednostki, jak np. poziom dochodu, majątek, konsumpcja, poczucie bezpieczeństwa, edukacja, stan zdrowia, stabilność cen, zabezpieczenie społeczne, ogólna pozycja zawodowo-społeczna, życie rodzinne⁶⁰. Jednakże jest pojęciem szerszym, bowiem odnosi się do subiektywnej oceny takich elementów dobrostanu jak np. poziom dochodu, majątek, konsumpcja, poczucie bezpieczeństwa, edukacja, stan zdrowia, stabilność cen, zabezpieczenie społeczne, ogólna pozycja zawodowo-społeczna, życie rodzinne⁶¹. D.M. Smith zaproponował, aby dobrostan był używany w odniesieniu do obiektywnych, odnoszących się ogólnie do populacji warunków życia, podczas gdy jakość życia powinna być ograniczona do subiektywnej oceny życia przez jednostkę⁶². WHO zdefiniowała jakość życia jako indywidualne postrzeganie swojej sytuacji życiowej w odniesieniu do systemu wartości i kultury, a także własnych celów, oczekiwań, standardów i obaw. Wpływa na nią w złożony sposób: zdrowie fizyczne, stan psychiczny, osobiste przekonania, relacje społeczne⁶³. T. Borys również odniósł się do oceny różnych aspektów życia przez jednostkę twierdząc, że „subiektywna jakość życia to zbiór (wektor) ocen obiektywnych faktów jakościowych (ocen stopnia zadowolenia z różnych obiektywnych form zaspokajania potrzeb człowieka) charakteryzujących różne aspekty życia człowieka i pochodzących ze skali psychologicznej. (...) Jest wielowymiarową oceną obecnego życia jednostki w kontekście kulturowym, który jej dotyczy i wartości, które wyznaje. Jest ona przede wszystkim wyrazem dobrostanu w jego fizycznych, psychicznych i duchowych aspektach. (...) Jest wartościową (oceną) funkcji preferencji określonej na obiektywnych stanach jakościowych”⁶⁴. Obejmuje takie zagadnienia jak: ogólna ocena życia fizycznego, ocena zadowolenia z poszczególnych dziedzin i aspektów

⁵⁹ R. Dodge, A.P. Daly, J. Huyton, L.D. Sanders, op.cit.

⁶⁰ E. Aksman., *Redystrybucja dochodów i jej wpływ na dobrobyt społeczny...* op.cit., s. 139.

⁶¹ Ibidem.

⁶² D. M. Smith, *The geography of social well-being in the United States: An introduction to territorial social indicators*. Mc Graw-Hill, Nowy Jork, 1973.

⁶³ *WHOQOL Measuring Quality of Life*, Geneva: World Health Organisation 1997, dostępne na: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/63482>, (data dostępu: 04.01.2017).

⁶⁴ T. Borys, *Typologia jakości życia i pomiar statystyczny*, „Wiadomości Statystyczne” 2015, nr 7 (650), s. 12.

życia fizycznego (w tym stanu zdrowia fizycznego), ogólna ocena dobrobytu (stanu posiadania), ocena zadowolenia z poszczególnych dziedzin i aspektów dobrobytu (w tym ocena materialnego poziomu życia, stanu finansów osobistych – dochodów osobistych, ubezpieczeń i zabezpieczeń emerytalnych itp.), ogólna ocena dobrostanu psychicznego, ocena zadowolenia z poszczególnych dziedzin i aspektów dobrostanu psychicznego (w tym ocena stanu zdrowia psychicznego, objawów psychosomatycznych, różnych rodzajów stresu życiowego, radzenia sobie ze stresem, symptomów depresji psychicznej, stanu równowagi emocjonalnej itp.); ogólna ocena dobrostanu duchowego (błogostanu, uczuciowości); ocena zadowolenia z poszczególnych dziedzin i aspektów dobrostanu duchowego (w tym ocena woli życia, poczucia szczęścia, miłości bezwarunkowej, empatii wobec siebie i innych itp.); ocena postaw i zachowań społecznych, w tym tzw. kapitału społecznego; ocena wsparcia społecznego; ocena swojej sytuacji na rynku pracy i kariery zawodowej; ocena stylu życia oraz indywidualnych zachowań i nawyków; ocena skłonności do ryzyka itp.⁶⁵

Definicja T. Borysa zwraca uwagę na definiowanie jakości życia przez pryzmat zaspokojenia potrzeb. W literaturze przedmiotu również i inni autorzy w podobny sposób definiują jakość życia. Np. Cz. Bywalec definiuje jakość życia jako stopień zaspokojenia potrzeb ludności w wyniku konsumpcji dóbr materialnych i usług oraz użytkowania aktywów środowiskowych i społecznych⁶⁶. Autor tej definicji bierze pod uwagę nie tylko zaspokojenie potrzeb człowieka w zakresie wyżywienia, mieszkania, bezpieczeństwa, komunikacji, zdrowia, edukacji i kultury, ale także zaznaczają dbałość o potrzeby związane ze środowiskiem naturalnym i społecznym. Z. Kędzior również uznaje jakość życia za zakres, w jakim potrzeby materialne i kulturowe społeczeństwa zostały zaspokojone konsumpcją dóbr i usług oraz eksploatacją środowiska i społecznymi udogodnieniami⁶⁷. S. Hunt i S. McKenny wymieniają następujące potrzeby definiujące jakość życia: jedzenie, picie, spanie, aktywność, seks, unikanie bólu, ciepło, bezpieczeństwo, brak lęku, stabilność, miłość, kontakt fizyczny, komunikowanie, dzielenie się doświadczeniami, ciekawość, odkrywanie świata, aprobata, szacunek, poczucie użyteczności, samoocena, profesjonalizm, władza, niezależność, wolność⁶⁸. Niniejsze potrzeby mają swoje odzwierciedlenie w kategoriach ekonomicznych (np. konsumpcji, dochodzie, majątku, aktywności zawodowe), społecznych, politycznych.

⁶⁵ Ibidem, s. 13.

⁶⁶ Cz. Bywalec, *Wzrost gospodarczy a przemiany poziomu życia społeczeństwa polskiego w latach 1945-1980*, „Monografie” AE w Krakowie 1986, nr 70, s. 34.

⁶⁷ Z. Kędzior, *Metodologiczne aspekty badania jakości życia*, (w:) J. Karwowski J. (red.), *Jakość życia w regionie*, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2003, s. 25.

⁶⁸ S. Hunt, S. Mc Kenna, *The QLDS: A scale for the measurement of quality of life in depression*, „Health Policy” 1992, nr 2, s. 307 – 319.

Odwołuje się do nich koncepcja jakości życia w ujęciu obiektywnym. Według T. Borysa podział jakości życia na obiektywną i subiektywną opiera się na kryterium stopnia obiektywności pomiaru cech (wymiarów, aspektów, dziedzin, sfer) jakości życia. Jego zdaniem obiektywna jakość życia jest znaczeniowo zbliżona do pojęcia warunków życia, poziomu życia czy standardu życia. Jest to: „całokształt obiektywnych warunków o charakterze infrastrukturalnym, w jakich żyje społeczeństwo (grupy społeczne, gospodarstwa domowe i jednostki). Wiążą się one głównie z 1) kondycją materialną, 2) zabezpieczeniem egzystencjalnym i 3) zabezpieczeniem środowiskowym życia jednostek”⁶⁹. T. Borys przyjął, że „obiektywna jakość życia to zbiór (wektor) obiektywnych faktów jakościowych (obiektywnych form zaspokajania potrzeb człowieka) charakteryzujących różne aspekty życia człowieka, czyli bez ich oceny porównawczej lub psychologicznej. Pomiar jakości obiektywnej dokonywany jest przez wskaźniki występujące najczęściej w formie naturalnych miar natężenia (ilościowych lub wartościowych)”⁷⁰. Obiektywna jakość życia odwołuje się do takich zagadnień jak: aktywność ekonomiczna (funkcjonowanie na rynku pracy), sytuacja dochodowa i sposób gospodarowania dochodami, wyżywienie, zasobność materialna, warunki mieszkaniowe, korzystanie z pomocy społecznej, kształcenie dzieci, uczestnictwo w kulturze i wypoczynku, korzystanie z usług systemu ochrony zdrowia, ubezpieczenia i zabezpieczenia emerytalne, postawy proekologiczne itp.⁷¹

Koncepcja *well being* i *quality of life* w ujęciu obiektywnym jest zbliżona do pojęcia *warunków życia i standardów życia ludności*. Warunki życia opisują całość czynników warunkujących możliwość zaspokojenia potrzeb ludzkich i wpływających na poziom życia. Definiowane są jako całokształt relacji, w których żyje społeczeństwo, gospodarstwo domowe lub jednostka. Determinują je cztery podstawowe elementy: poziom dobrobytu ekonomicznego, gwarantujący określony poziom zaspokojenia potrzeb materialnych (dochód ludności), zakres wyposażenia mieszkań i infrastruktury komunalnej; zakres wyposażenia infrastruktury społecznej; uwarunkowania środowiska naturalnego człowieka. Z kolei standard życia odnosi się do stopnia zaspokojenia potrzeb człowieka (materialnych i kulturowych) poprzez przepływ towarów i usług, zarówno płatnych, jak i alokowanych z funduszy socjalnych⁷². Komitet ekspertów ONZ w 1945 r. zdefiniował to pojęcie jako ogólnie

⁶⁹ T. Słaby, *Poziom i jakość życia*, (w:) T. Panek, A. Szulc (red.), *Statystyka społeczna*, Wyd. SGH 2007, s. 104.

⁷⁰ T. Borys, op.cit. s. 12.

⁷¹ Ibidem.

⁷² M. Mościbrodzka, *The Use of Methods of Multidimensional Comparative Analysis in Evaluation of the Standard of Living of Poland's Population in Comparison with Other Countries of the European Union*, "Oeconomia Copernicana" 2014, nr. 5 (3), s. 30.

rzeczywiste warunki życia ludzi i stopień, w jaki ich potrzeby fizyczne i kulturowe są zaspokajane przez przepływ towarów i usług, opłaconych lub pochodzących z funduszy społecznych⁷³. C. Bywalec i L. Rudnicki opisują poziom życia jako poziom zaspokojenia potrzeb w wyniku konsumpcji fizycznej wytworzonych przez człowieka dóbr materialnych i niematerialnych⁷⁴. Z kolei J. Piasny twierdzi, że poziom życia jest synonimem warunków życia, które zależą od tego, w jakim stopniu główne potrzeby (prowadzenie spokojnego, wygodnego i przyjemnego życia) są realizowane⁷⁵.

Obszerną definicję standardów życia zaproponował J. Berbek: „stan i dostępność towarów, usług i warunków, na podstawie których jednostka potrafi zaspokoić swoje potrzeby fizyczne i duchowe”⁷⁶. S. Kalinowski określił poziom życia jako „system syntetycznych wskaźników wynikających z poziomu zamożności, przejawiający się w tym, jak zaspokajane są potrzeby fizyczne i niematerialne, a co za tym idzie – ekonomiczne zdolności, zobowiązania i aspiracje jednostek”⁷⁷. One Global Economy określił standardy życia przy pomocy trzech komponentów: dochodu (wahania w rocznym dochodzie, oszczędności, zatrudnienie i kariera), edukacji (ukończenie szkoły średniej, przyjęcie na studia), zdrowia (dostępność systemu opieki zdrowotnej, programy zarządzania chorobami, medycyna profilaktyczna)⁷⁸.

Definicje standardów życia są zbliżone zarówno do definicji jakości życia, jak i dobrostanu. S. L. T. Mc Gregor i E.B. Goldsmith na podstawie analizy literatury sformułowali następującą różnicę między tymi pojęciami: standard życia odzwierciedla rzeczywisty poziom życia, jakość życia postrzeganie i satysfakcję z tego rzeczywistego poziomu życia, z kolei dobrobyt (*well being*) składa się ze wskaźników tej rzeczywistości (ekonomiczne, społeczne, fizyczne, emocjonalne i duchowe) ze szczególnym uwzględnieniem określonych celów (np. zabezpieczenie socjalne)⁷⁹.

Część badaczy poszła dalej niż „*well-being*” i „*quality of life*”, opracowując koncepcję dobrobytu „*holistic wellness*”, w której zwraca się szczególną uwagę na aspekt kreowania

⁷³ M. Malinowski, J. Smoluk – Sikorska, *Spatial Relations between the Standards of Living and the Financial Capacity of Polish District – Level Local Government*, “MDPI Sustainability” 2020, nr 12 (1825), s. 3.

⁷⁴ C. Bywalec, L. Rudnicki, *Podstawy Teorii i Metodyki Badania Konsumpcji*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1992.

⁷⁵ J. Piasny, *Problem Jakości Życia Ludności oraz Źródła i Mierniki Ich Określenia*; RPEiS, Poznań 1993, s. 73.

⁷⁶ J. Berbeka, *Poziom Życia Ludności a Wzrost Gospodarczy w Krajach Unii Europejskiej*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie: Kraków, Poland, 2006, s. 13.

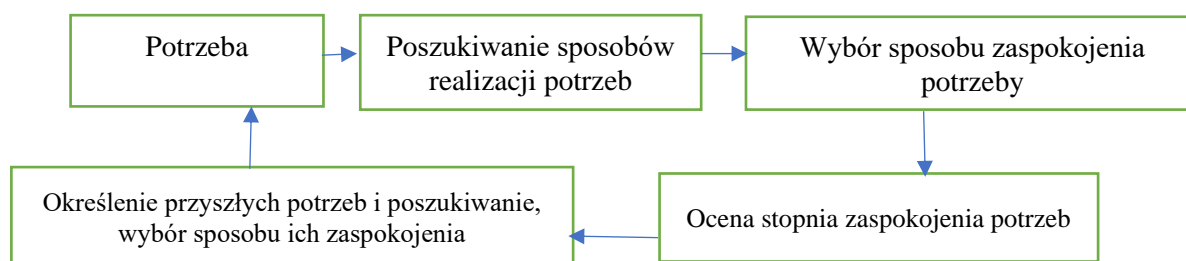
⁷⁷ S. Kalinowski, *Poziom Życia Ludności Wiejskiej o Niepewnych Dochodach*, PWN, Warszawa, 2015, s. 18 – 19.

⁷⁸ M. Mourad, A. Perez, C. Richardson, *Digital Inclusion Social Impact Evaluation. Final Report*, “One Global Economy” Washington, DC, USA, 2014.

⁷⁹ S.L.T. McGregor, E.B. Goldsmith, *Expanding our understanding of quality of life, standard of living, and well-being*, “Journal Family and Consumer Science 1998, nr 90, s. 2–22

przyszłości, zwłaszcza w odniesieniu do odnowy biologicznej środowiska⁸⁰. Koncepcja „wellness” łączy konwencjonalne wymiary dobrobytu (ekonomiczne, społeczne, psychologiczne, fizyczne) ze składnikami dotychczas pomijanymi jak: rozwój intelektualny (ciekawość, chęć pogłębiania wiedzy, twórcza stymulacja), duchowy i świadomość ekologiczna. Utożsamiane jest z możliwością świadomego kreowania życia i służącym temu otoczeniem (np. stanem środowiska naturalnego). Do jego podstawowych składowych wchodzi: kondycja psychiczna, psychika/intelekt, emocje, społeczność, środowisko, duchowość (etyka, wartości, moralność)⁸¹. Zdaniem B. Hettlera różnicą pomiędzy „well – being” a „wellness” jest dokonywanie świadomych wyborów przez społeczeństwo w modelu „wellness”. Społeczeństwo, tak jak i każda jego jednostka, charakteryzuje się wielowymiarowością. Uświadomienie sobie istnienia tych wymiarów, pozwala na zagwarantowanie dobrobytu⁸². Według badaczy tego kierunku, „wellness” należy rozumieć kompleksowo jako wybór optymalnego i zrównoważonego życia, jego samodzielne zaprojektowanie w celu wyzwolenia jak największego potencjału, proces uświadamiania potrzeby stałego rozwoju oraz pełna integracja wszystkich wymiarów funkcjonowania człowieka⁸³.

Rysunek 1. Dynamiczny proces kreowania i realizacji potrzeb

Źródło: J. Kubrak, *W sedno rynku*, <https://www.youtube.com/watch?v=0gpQMuCpiEY>, (data dostępu: 15.01.2022).

Koncepcja A.K. Sena, A. H. Maslowa i M. A. Max -Neefa stała się punktem rozważań nad dobrobytem w niniejszej pracy. Podjęto próbę powiązania tych trzech teorii. Zdaniem autorki dobrobyt należy postrzegać przez pryzmat warunków, w których jednostka może

⁸⁰ S.C. King, J. Meiselman, H.L. Sainsbury, J. Carr, B.T. McCafferty, *Development of a questionnaire to measure consumer wellness associated with foods: The Wellness Profile TM*, „Food Quality and Preference” 2015, nr 30, s. 82-94.

⁸¹ P.A. Floyd, S.E. Mimms, C. Yelding, *Personal Health. Perspective and lifestyles*, Thomson Wadsworth, Belmont 2008, s. 2.

⁸² B. Hettler, *The six dimensional wellness model*. Stevens Point, National Wellness Institute, dostępne na: http://www.nationalwellness.org/index.php?id_tier=2&id_c=25, (data dostępu: 02.01.2016).

⁸³ Cabrini College, *Wellness defined*, dostępne na: <http://www.cabrini.edu/Student-Life/Health-and-Wellness/Health-and-Wellness-Education/Wellness-Defined/>, (data dostępu: 02.01.2016).

maksymalizować swoją użyteczność. Jest to stan możliwości, w których jednostka realizuje potrzeby, a także jednocześnie będący wynikiem ich spełniania. Z tej perspektywy dobrobyt jest procesem dynamicznym, w którym zmiany sposobu realizacji potrzeb kreują nowe warunki ich zaspokojenia (rysunek 1). Związany jest ze zmianami w świadomości społeczeństwa, wpływającymi zarówno na percepcję tego, w jaki sposób powinny być realizowane potrzeby i tego co jest ważne z perspektywy potrzeb zbiorowości i kolejnych pokoleń. Ma to przełożenie na warunki gospodarowania (potrzeby są motorem gospodarowania), ujmowane z perspektywy fazy rozwoju gospodarki. Autorka ma na uwadze, że każda jednostka ma wolność w wykorzystaniu danych możliwości co do sposobu i stopnia spełnienia swych potrzeb, jak również reprezentuje inną perspektywę dobrobytu i zakres świadomości. Jednakże zaobserwowanie danego stanu możliwości pozwala nie tylko na zobrazowanie świadomości społeczeństwa w zakresie wartościowania potrzeb i sposobu realizacji tych potrzeb dominujących w danej zbiorowości (zgodnie z założeniem, że świadomość jednostki wyznacza możliwości i granice jej działań), ale i potencjału jaki został wykreowany do jej zmian (np. przez mniejszy odsetek społeczeństwa, ale których działania pozwalają na zmianę postrzegania i sposobu realizacji potrzeb jak badacze, pracownicy sektora *high tech*).

Podążając na M.A. Max-Neefem, skoro potrzeby są uniwersalne i jednakowe dla wszystkich kultur, to porównywanie dobrobytu państw (czyli zbiorów możliwości) jest możliwe i zasadne. Badacz twierdził również, że jedynym zmiennym czynnikiem jest tu sposób zaspakajania potrzeb. Stąd zasadne jest utożsamianie dobrobytu przez pryzmat możliwości (w aspekcie międzynarodowym), a nie przez pryzmat sposobu zaspokajania potrzeb, aby wyeliminować wpływ uwarunkowań kulturowych na jego ocenę. W dodatku porównanie międzynarodowe dobrobytu służą ocenie dobrobytu w danym społeczeństwie. Ocena dobrobytu wiąże się z postrzeganiem dystansu, jaki dzieli jednostkę od aktualnego poziomu dobrobytu do idealnego (zgodnie z jej założeniami), tudzież aktualnego poziomu dobrobytu do poprzedniego (ujęcie dynamiczne), lub zaobserwowanego poziomu dobrobytu innej jednostki. Jednostka nie może określić czy jej dochód jest stosunkowo niski czy wysoki, jeżeli nie posiada odniesienia w czasie i przestrzeni. Przekładając to na wymiar globalny, dopiero porównanie poziomu dobrobytu na arenie międzynarodowej sprawia, że możliwa jest ocena warunków funkcjonowania społeczeństwa.

W celu wyeliminowania subiektywizmu w ocenie dobrobytu, bazą stała się definicja obiektywnej jakości życia, w podejściu odwołującym się do stopnia zaspokojenia potrzeb

zbiorowości⁸⁴. Psychologiczne koncepcje dobrobytu odnoszą się do wewnętrznego stanu jednostki, który nie jest przedmiotem badań ekonomii. Subiektywne odczucie kształtowane jest przez emocje, co czyni je zmiennym i nieprzewidywalnym. Z tego względu w niniejszej pracy odrzucono subiektywizm w ocenie i wartościowaniu dobrobytu, skupiając się w największym stopniu na ogólnych warunkach funkcjonowania zbiorowości opisanych przy pomocy danych statystycznych. Drugim powodem rezygnacji z analizy subiektywnego dobrostanu, były dowody na to, że jego miary nie są porównywalne w wymiarze międzynarodowym⁸⁵. Z kolei dobrobyt ekonomiczny, mierzony przy pomocy dochodu, został uznany za niewystarczający, ponieważ ukazuje jedynie wycinek rzeczywistego obrazu zaspokojenia wszystkich potrzeb. Trzeba jednak przyznać, że współcześnie każdy obywatel dokonuje konsumpcji niemal w każdym obszarze funkcjonowania, a co za tym idzie dochód w pewnym stopniu obrazuje np. czas wolny (np. w trakcie podróży: opłaty za przejazd, pożywienie), zdrowie (żywność ekologiczna o wyższej jakości cechuje się zazwyczaj wyższymi cenami, co wyklucza część osób z możliwości jej nabycia; część usług medycznych w wielu krajach jest opłacana bezpośrednio przez obywatela; wyższe wydatki na zatrudnienie personelu medycznego sprawiają, że istnieje wyższa konkurencja w zawodzie i wyższa liczba personelu przypada na liczbę obywateli). Dostępność porównywalnych danych sprawia, że wskaźnik ten chętnie jest wykorzystywany przez badaczy do pomiaru dobrobytu. Jednakże dochód nie pokazuje kompleksowo ani aktywów jednostki zgromadzonych w przeszłości, ani jej poziomu konsumpcji (część dochodu może pokrywać wcześniejsze zadłużenie, część konsumpcji może odbywać się barterem lub w drodze produkcji na własne potrzeby). Wysoki dochód nie przekłada się także na skuteczność finansowanych przedsięwzięć np. innowacyjność, wysoką jakość opieki zdrowotnej czy systemu edukacji, ze względu na złe zarządzanie i marnotrawienie środków. Dodatkowo, dochód nie zagwarantuje równych praw wszystkim członkom społeczeństwa, czystego środowiska, bezpieczeństwa, czy zadowolenia z czasu wolnego.

Zakładając, że dobrobyt należy rozpatrywać przez pryzmat „możliwości”, państwo staje się istotnym podmiotem, tworzącym warunki do samodzielnego zaspokojenia własnych potrzeb przez obywateli. Jednocześnie ingerencja państwa jest wynikiem oczekiwań obywateli, ich poziomu świadomości w kwestii realizacji potrzeb społeczeństwa i przyszłych pokoleń, a tym samym obserwowalnego stanu „możliwości”.

⁸⁴ T. Borys wyróżnił dobrobyt ekonomiczny i społeczny stanowiący jego zdaniem obiektywną jakość życia oraz dobrostan emocjonalno – mentalny i uczuciowy (błogostan) składający się na subiektywną jakość życia. Za: T. Borys, *Typologia jakości życia...*op.cit., s. 16.

⁸⁵ E. Diener, O. Shigehiro, *Are Scandinavians Happier than Asians? Issues in Comparing Nations on Subjective Well-Being*, (w:) F. H. Columbus (red.), *Politics and Economics of Asia*. Nova Science 2006, s. 1– 25.

1.2. Determinanty dobrobytu społeczno–ekonomicznego

Uwzględniając zintegrowane podejście do dobrobytu, można zdefiniować determinanty wpływające na jego poziom na różnych płaszczyznach aktywności jednostki: społecznej, kulturowej, politycznej, ekonomicznej. Podstawowym czynnikiem oddziałującym na dobrobyt, według przedstawicieli podejścia klasycznego, tj. dochodowego, jest wzrost gospodarczy utożsamiany ze stopą wzrostu produkcji (PKB). W tym podejściu funkcja dobrobytu jest „funkcją oceniającą dochód”, przede wszystkim dlatego, aby wyeliminować wszelkie pozaekonomiczne wyjaśnienia, jak np. szczęście, zadowolenie. PKB wyraża wartość dóbr i usług wyprodukowanych w gospodarce w trakcie roku, pomniejszoną o wartość produktów użytych w tym procesie⁸⁶. Według Z. Stachowiaka termin ten należy rozumieć jako proces zwiększania podstawowych wielkości ekonomicznych oraz zmianę strumieni dóbr i usług, zasobów gospodarczych, a także poprawę relacji ilościowych produkcji i podziału dóbr i usług⁸⁷. Jednakże wskaźnik PKB pokazuje jedynie zmiany ilościowe, a nie jakościowe. W dodatku jest wrażliwy na zmiany cen, co sprawia, że pokazuje przyrost wartości konsumpcji (także na skutek zmiany cen, a nie ilości nabytych towarów i usług) bez uwzględnienia w niej jej struktury, zmian jakościowych i użyteczności. Ukazuje rozmiar podaży dóbr i usług w ciągu roku, ale nie daje obrazu faktycznych efektów ich produkcji (środowiskowych, konsumpcyjnych)⁸⁸. Część wytworzonego produktu nie służy poprawie dobrobytu społeczeństwa, a wręcz działa na niego negatywnie. Z kolei część aktywności człowieka poprawiająca jego dobrobyt nie jest w ogóle wliczana do PKB.

Zdaniem T. Jacksona uczynienie głównym celem polityki ekonomicznej stymulowanie wzrostu gospodarczego pociąga za sobą negatywne skutki dla dobrobytu społeczeństwa, przede wszystkim ze względu na degradację środowiska naturalnego, niestabilność rynków finansowych (na skutek rosnących długów zarówno publicznych, jak i prywatnych), a także narastanie globalnych nierówności⁸⁹. Jak zauważyli J. E. Stiglitz, A. Sen i J.P. Fitoussi „działalność gospodarcza nie jest celem samym w sobie, ale realizuje cel wyższego standardu

⁸⁶ S. Machowska–Okrój, *Wzrost gospodarczy a dobrobyt w Polsce i krajach ościennych*, (w:) J. Kuczevska, J. Stefaniak-Kopoboru, M. Krzemiński (red.), *Ekonomiczne wyzwania współczesności*, Wyd. Fundacji Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot 2013, s. 13.

⁸⁷ Z. Stachowiak, *Ekonomia zarys podstawowych problemów*, Wyd. Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 1996, s. 64.

⁸⁸ J. Binda, H. Łapińska, *Metody oceny efektywności polityki budżetowej i realizacji usług publicznych przez jednostki samorządu terytorialnego*, (za:) S. Machowska – Okrój, op. cit., s. 413.

⁸⁹ T. Jackson, *Dobrobyt bez wzrostu. Ekonomia dla planety o ograniczonych możliwościach*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, s. 23.

życia”⁹⁰. w raporcie Komisji ds. Pomiaru Wydajności Ekonomicznej i Postępu Społecznego stwierdzili, że posługiwanie się kategorią wzrostu gospodarczego w odniesieniu do poziomu dobrobytu społeczeństwa jest niewłaściwe z kilku powodów⁹¹:

- istnienia dóbr i usług nieposiadających cen rynkowych (np. opieka nad dziećmi przez członków rodziny, towary wytworzone w gospodarstwie domowym),
- występowania różnic pomiędzy wartością rynkową a społeczną określonych dóbr i usług, pomiędzy ceną jaką płaci jednostka w czasie teraźniejszym a wyceną skutków w przyszłości (np. degradacja środowiska),
- problematycznego uchwycenie zmian jakościowych w wytwarzanych produktach,
- braku dostatecznej informacji konsumentów o ofercie dostępnej na rynku i cechach produktów (np. brak wiedzy na temat skomplikowanych produktów finansowych, niedoinformowanie konsumentów na temat składu, sposobu produkcji towarów),
- faktu, iż w pomiarze wartości brutto nie uwzględnia się deprecjacji kapitałów, coraz krótszego „życia produktów”,
- nierównomiernego uczestnictwo jednostek, grup społecznych w dostępie do zasobów, podziale dochodów, procesie produkcji etc.,
- konsumpcji i wydatki z nią związane nie przekładają się na efekt (np. korzystanie z usług medycznych nie musi wiązać się z poprawą stanu zdrowia, czy pobieranie nauki nie oznacza nabycia wiedzy),
- istnienia produkcji i powiązanych z nią przepływów kapitału w przestrzeni pozarynkowej,
- faktu, iż część wydatków i produkcji nie służą poprawie dobrobytu społeczeństwa, a wręcz rodzą koszty społeczne,
- faktu, iż o potencjale jednostki i całej gospodarki świadczy posiadany majątek, będący istotnym wskaźnikiem trwałości aktualnej konsumpcji.

Zależność pomiędzy wzrostem gospodarczym a dobrobytem jest aktualnie przedmiotem wielu analiz. Zainteresowanie problematyką wzrosło po opublikowaniu przez R. A. Easterlina wyników badań, w których stwierdził, że średni poziom narodowego dobrobytu nie zwiększa się w długich przedziałach czasowych, pomimo wysokiego wzrostu dochodu *per capita* (tzw.

⁹⁰ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance ...op.cit.* s. 5.

⁹¹ J. E. Stiglitz, A. Sen, J. P. Fitoussi, *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza*, Raport Komisji ds. Pomiaru Wydajności Ekonomicznej i Postępu Społecznego, PWE, Warszawa 2013, s. 23 – 38.

„Paradoks Easterlina”⁹². W 2010 r. B. Stephenson i J. Wolfers przedstawili alternatywną interpretację związku między dobrobytem a dochodem ludności. Ich zdaniem całkowity dochód uzyskiwany przez społeczeństwo odgrywa istotną rolę w kształtowaniu jakości życia – państwa, w których odnotowuje się wysoki wzrost gospodarczy uzyskują również lepsze wskaźniki w pomiarze poziomu dobrobytu⁹³. Wyższy poziom PKB *per capita* umożliwia zatem lepsze zaspokojenie potrzeb społecznych, jednakże tego nie gwarantuje⁹⁴.

Współczesne syntetyczne indeksy pomiaru dobrobytu uwzględniają czynniki nie tylko o charakterze ekonomicznym, ale i społecznym i politycznym. Do najczęściej pojawiających się w literaturze przedmiotu determinant dobrobytu należy zaliczyć⁹⁵: dochód, zdrowie, edukację, brak nierówności społecznych, czas wolny, wysoką jakość środowiska naturalnego. Zdaniem Ch. Heathwooda czynnikami determinującymi dobrobyt są: wolność, szczęście, wiedza, zdrowie, osiąganie celów, przyjaźń, poczucie bycia dobrym człowiekiem, aktywność twórcza, kontemplacja istotnych problemów, wrażenia estetyczne, doskonalenie w zawodowej aktywności⁹⁶. Wskazane przez niego determinanty są związane z funkcjonowaniem człowieka w różnych dziedzinach: ekonomicznym gospodarowaniem, życiem politycznym, społecznym i religijnym, rozwojem intelektualnym i duchowym.

Tabela 1. **Determinanty dobrobytu wg różnych koncepcji dobrobytu**

Teoria	Determinanty
Grisez „podstawowe ludzkie wartości”	Życie cielesne (zdrowie, wigor, bezpieczeństwo), wiedza, umiejętności zawodowe i społeczne, przyjaźnie, praktyczny rozsądek, integralność jednostki, harmonia ze światem
Nussbaum „centralne ludzkie możliwości”	Życie, życie cielesne, cielesna integralność, zmysłowość, myśl, wyobraźnia, emocje, praktyka, afiliacja, gra, kontrola nad otoczeniem, inny gatunek
Max – Neef „aksjologiczne kategorie”	Istnienie, ochrona, emocje, rozumienie, partycypacja, przyjemność, kreacja, identyfikacja, wolność, kreacja,
Narayan „determinanty <i>well – being</i> ”	Fizyczny <i>well-being</i> , cielesny, społeczny, psychologiczny, bezpieczeństwo,
Schwartz „ludzkie wartości”	Siła, osiągnięcia, hedonizm, stymulacja, własne ukierunkowanie, uniwersalizm, życzliwość, tradycja, konformizm, bezpieczeństwo
Doyal i Gough „Pośrednie potrzeby”	Wyżywienie, mieszkanie, praca, fizyczne środowisko, opieka zdrowotna, ochrona w czasie dzieciństwa, relacje, bezpieczeństwo fizyczne, bezpieczeństwo ekonomiczne, kontrola potomstwa, podstawowa edukacja

Źródło: S. Alkire, *Valuing Freedoms: Sen’s Capability Approach and Poverty Reduction*, Oxford University Press, Nowy Jork 2002, s. 75.

⁹² V. Fender, J. Haynes, R. Jones, *Measuring Economic Well – being*, Office for National Statistic, London 2011, s. 2.

⁹³ Ibidem, s. 2.

⁹⁴ B. Szopa, *Główne wyznaczniki bogactwa i zamożności*, (w:) B. Szopa (red.), *Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012, s. 30.

⁹⁵ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fotoussi, op.cit., s. 63 – 84.

⁹⁶ Ch. Heathwood, op.cit. s. 201.

Zawarte w powyższej tabeli czynniki, w odniesieniu do koncepcji dobrobytu A. Sena, można rozpatrywać jako zespół możliwości, których kombinacja przesądza o dobrostanie człowieka. Każda jednostka przyporządkowuje tym czynnikom własne rangi i w ten sposób tworzy własną funkcję użyteczności. Jak wcześniej podkreślono, teoria A. Sena została wzbogacona przez M. Nussbaum o listę centralnych możliwości ludzkich, których zagwarantowanie przez państwo wpływa na poprawę dobrobytu jednostkowego, a tym samym ogólnego. Są to⁹⁷:

- 1) życie – warunki sprzyjające długiemu życiu, bez ryzyka wcześniejszej śmierci oraz deprivacji życia w wyniku czego człowiek nie ma chęci dłużej żyć,
- 2) zdrowie ciała dobry stan zdrowia, zdolności reprodukcyjne, odpowiednie odżywienie, posiadanie właściwego schronienia;
- 3) integralność cielesna – możliwość swobodnego przemieszczania się z miejsca na miejsce, stan zabezpieczenia przed gwałtownym atakiem (w tym przemocy w rodzinie, seksualnej), seksualność i reprodukcja;
- 4) zmysły, wyobraźnia i myśl – możliwość wykorzystywania zmysłów, wyobraźni i rozumowania do wytwarzania, kreowania i stwarzania nowych „produktów” w różnych dziedzinach: religijnych, literackich, muzycznych, naukowych, również wolność wyrażania własnych poglądów politycznych, artystycznych i religijnych;
- 5) emocje – warunki sprzyjające rozwijanie więzi, odczuwania pozytywnych i negatywnych emocji, takie warunki tworzone są poprzez redukcję sytuacji wzbudzających strach i niepokój;
- 6) rozumowanie praktyczne – zaangażowanie ludzi w planowanie własnego życia i poczucie odpowiedzialności za nie;
- 7) przynależność – poczucie wspólnoty, zaangażowanie w sprawy społeczne, a także ochrona wolności zgromadzeń i wolności wypowiedzi, rozwinięty system ubezpieczeń, ten czynnik oznacza również poczucie szacunku wobec każdej jednostki społeczeństwa ze względu na godność człowieka, co oznacza brak dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, orientację seksualną, pochodzenie etniczne, kasty, wyznanie czy pochodzenie;
- 8) inne gatunki – troska o środowisko naturalne i zaangażowanie w jego ochronę;
- 9) zabawa – aktywność rekreacyjna, cieszenie się z czasu wolnego;

⁹⁷ M. C. Nussbaum, *Creating Capabilities. The Human Development Approach*, The Belknap Press od Harvard University Press, Massachusetts and London 2011, s. 33- 34.

10) kontrola nad własnym otoczeniem – polityczna i fizyczna; polityczna wyraża się w aktywnym udziale w życiu politycznym np. poprzez uczestnictwo w wyborach, referendach, działalności w stowarzyszeniach, z kolei fizyczna oznacza możliwość posiadania i decydowania o stanie nieruchomości, mieniu ruchomym, prawach własności, zatrudnianych pracownikach, jak również o świadczonej własnej pracy (elastyczne zatrudnienie, prowadzenie działalności gospodarczej) i związanych z nią relacjach zawodowych, kompetencjach itp.

Współczesne definicje dobrobytu w dużej mierze opierają się na teorii potrzeb. Potrzeba rozumiana jest jako stan, w którym jednostka doświadcza braku czegoś. Człowiek jest jednostką wielowymiarową, zgłaszającą potrzeby w różnych obszarach (np. potrzeby związane z dostępem do dóbr naturalnych i środowiska naturalnego, potrzeby związane z procesem pracy, potrzeby zaspokajane ogólną konsumpcją dóbr fizycznych i usług niematerialnych oraz nabywanie dóbr materialnych i wartości niematerialnych, potrzeby psychiczne)⁹⁸. A. Luszniwicz⁹⁹ zdefiniował następujące kategorie potrzeb: jedzenie, mieszkanie, opieka zdrowotna, edukacja, odpoczynek, zabezpieczenie socjalne i zaopatrzenie w dobra fizyczne. J. Krawczak i inni¹⁰⁰ do tego katalogu potrzeb dołączyli również finansowe bezpieczeństwo i środowisko naturalne. Z kolei T. Słaby sklasyfikował potrzeby następująco: stan biologiczny (wyżywienie, mieszkanie, zdrowie, środowisko naturalne, wypoczynek), status zawodowy (praca, czas pracy, zarobki), kondycja finansowa (oszczędności, ceny, dobra trwałe), status edukacyjny (edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych, kultura i sztuka), status społeczny (ubezpieczenie społeczne, równość dochodu, patologie społeczne, rodzina i społeczność, więzi, polityka)¹⁰¹. T. Smiłowska¹⁰² dokonała podziału potrzeb ukazując również ich mierniki, tj.: dochody osobiste ludności, stopień degradacji środowiska, poziom zdrowia, warunki pracy, stosunki społeczne i bezpieczeństwo publiczne.

⁹⁸ L. Zienkowski, *Poziom ̇ycia. In Metody Mierzenia i Oceny*, PWE, Warszawa 1979, za: M. Malinowski, J. Smoluk – Sikorska, *Spatial Relations between the Standards of Living and the Financial Capacity of Polish District – Level Local Government*, “MDPI Sustainability” 2020, nr 12 (1825), s. 3.

⁹⁹ A. Luszniwicz, *Statystyka społeczna. Podstawowe problemy i metody*, Warszawa 1982, za: E. Roszko – Wójtowicz, M.M. Grzelak, *Wielowymiarowe ujęcie zróżnicowania poziomu jakości ̇ycia w województwach w Polsce*, „Polityki Europejskiej, Finanse i Marketing” 20 (69) 2018, s. 199.

¹⁰⁰ I. Krawczak, A. Luszniwicz, A. Panek, T. Podgórski, T. Słaby, *Poziom ̇ycia ludności Polski w latach 1988 – 1989*, SGPiS, Warszawa 1990, s. 229, za: T. Panek, *Poziom i jakość ̇ycia*, (w:) *Statystyka społeczna*, T. Panek (red.), PWE, Warszawa 2014, s. 130.

¹⁰¹ T. Słaby, op.cit., s. 99–130.

¹⁰² T. Śmiłowska, *Zróżnicowanie poziomu i jakości ̇ycia ludności w przekroju terytorialnym*, „Z Prac Zakładu Statystyczno-Ekonomicznych GUS” 1995, s. 229, za: A. Dąbrowska, *Jakość ̇ycia – aspekty definicyjno – badawcze*, (w:) *Pomiar Jakości ̇ycia na Poziomie Lokalnym (na przykładzie powiatu waleckiego)*, K. Błóński, A. Burlita, J. Witek (red.), Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2017, s. 14.

Powszechnie znaną koncepcją jest teoria potrzeb A. H. Maslowa. Zbudował on hierarchię potrzeb człowieka, składającą się z sześciu poziomów: fizjologiczny, bezpieczeństwa, przynależności i miłości, szacunku, samorealizacji, transcendencji. We współpracy z R. Lowerym dodał jeszcze dwa poziomy: poznawczy (potrzeba poznania i zrozumienia) oraz estetyczny (potrzeba piękna, symetrii i porządku). Jego zdaniem zanim nie zostaną zaspokojone niższe potrzeby (potrzeby fizjologiczne, zapewnienie bezpieczeństwa, schronienia), człowiek nie jest zainteresowany realizacją potrzeb wyższych (samorozwój, potrzeby szacunku i przynależności). Cztery dolne poziomy hierarchii zawierają tzw. potrzeby niedoboru, których niespełnienie skutkuje zagrożeniem dobrobytu człowieka. Jest to bezpieczeństwo dostępu do żywności, schronienia, bezpieczeństwo osobiste i potrzeby emocjonalne. Górne cztery poziomy prowadzą do nawiązania głębszych relacji z nieznanym i wykraczania poza sferę fizyczności człowieka¹⁰³.

Rysunek 2. Hierarchia potrzeb człowieka A.H. Maslowa

Źródło: W. Huitt, *Maslow's hierarchy of needs. Educational Psychology Interactive*, Valdosta, Valdosta State University 2007, dostępne na: <http://www.edpsycinteractive.org/topics/regsys/maslow.html>, (data dostępu: 01.02.2019).

M. A. Max-Neef zakwestionował tę teorię, stwierdzając, że ludzkie potrzeby są wzajemnie powiązane i współzależne. Ich zaspokajanie powinno odbywać się równocześnie, komplementarnie i na podstawie kompromisu. Wyodrębnił dziewięć ludzkich potrzeb: egzystencji, ochrony, miłości, zrozumienia, uczestnictwa, lenistwa, kreacji, tożsamości i wolności (dziesiąta potrzeba transcendencji nie jest powszechna) oraz cztery kategorie egzystencjalne ludzkich potrzeb: bycie (cechy), mieć (rzeczy), robić (działania), interakcje (ustawienia). Potrzeby ludzkie według niego są uniwersalne i stałe we wszystkich kulturach,

¹⁰³ A. H. Maslow, op.cit, s. 6.

okresach historycznych dla każdego człowieka. Jedynie zmianie podlega sposób ich realizacji. Drogą do zapewnienia dobrobytu jest odnalezienie optymalnego sposobu do spełnienia potrzeb społeczeństwa. Opracował matrycę potrzeb w podziale na aksjologiczne (odnoszące się do wartości) i egzystencjalne (odnoszące się do doświadczeń). Dzięki temu możliwe jest optymalne połączenie zarówno wartości, jak i potrzeb typowo egzystencjalnych¹⁰⁴.

Tabela 2. Matryca ludzkich potrzeb Max-Neefa

Egzystencjalne Aksjologiczne	Bycie (cechy)	Mieć (rzeczy)	Robić (działanie)	Interakcje (ustawienia)
Istnienie	Psychiczne i fizyczne zdrowie, równowaga, zdolność adaptacji	Jedzenie, ochrona, praca	Wyżywienie, ubrania, odpoczynek, prokreacja	Środowisko życia, towarzystwo
Ochrona	Opieka, przystosowanie, autonomia, solidarność	Ochrona socjalna, system zdrowia, praca, ubezpieczenie, rodzina	Kooperacja, planowanie, pomoc, lekarstwo, zapobieganie	Środowisko życia, mieszkanie, przestrzeń
Uczucia	Szacunek, poczucie humoru, hojność, tolerancja, zmysłowość,	Przyjaźnie, rodzina, relacje z naturą, partnerstwo,	Udział, zaangażowanie, wyrażanie emocji, miłość, docenienie	Prywatność i intymna przestrzeń wspólnoty, dom
Zrozumienie	Krytyczne zdolności, ciekawość, intuicja, dyscyplina, racjonalność	Literatura, nauczyciele, polityka edukacyjna,	Analiza, badanie, medytacja, eksperymenty	Szkoły, rodzina, uniwersytety,
Partycypacja	Otwartość, humor, gotowość, dedykowanie	Obowiązki, praca, prawo, przywileje	Współpraca dysydentów	Stowarzyszenia, kościoły,
Rozrywka	Wyobraźnia, spokój, spontaniczność, lekkomyślność	Gry, widowiska, kluby,	Odpoczynek, zabawa, gra	Pejzaże, przestrzenie do bycia samotnym,
Kreacja	Wyobraźnia, śmiałość, pomysłowość, ciekawość, pasja	Zdolności, umiejętności, prochy, praca, techniki,	Wynaleźć, budować, komponować, interpretować	Przestrzeń dla ekspresji, warsztaty
Poczucie tożsamości	Samoocena, przynależność, pewność siebie	Języki, religie, praca, zwyczaje, normy, wartości, symbole,	Poznanie, rozwój, konfrontacja	Miejsca do spotkań
Wolność	Autonomia, pasja, samoocena,	Równe prawa	Niezgoda/ posłuszeństwo, wybór,	Dowolne

Źródło: S. L. T. Mc Gregor, *Well – being, Wellness and Basic Human Needs In Home Economics*, “McGregor Monograph Series” 2010, nr 2010003.

Do teorii potrzeb odnoszą się teorie satysfakcji z preferencji, w których dobrobyt utożsamiany jest ze stopniem, w jakim świat odpowiada oczekiwaniom jednostki. Niezależnie od siły wpływu na poczucie szczęścia lub satysfakcji danej osoby, ilekroć preferencja jest zaspokojona, dobrobyt jest zwiększony (*ceteris paribus*). Krytycy zwracają uwagę, że preferencje mogą być np. niemoralne, a ich zaspokojenie nie musi być dobre dla pozostałej części społeczeństwa, co wyklucza je jako podstawę rachunku dobrobytu. Jednakże zwolennicy tej teorii sugerują, że o ile ten argument podważa tę teorię, to nie wyklucza możliwości

¹⁰⁴ M. A. Max-Neef, *Human scale development*, The Apex Press, Nowy Jork 1991, dostępne na: http://www.dhf.uu.se/pdfiler/89_1.pdf, (data dostępu: 05.11.2018).

uznawania za dobrobyt zaspokojenia preferencji¹⁰⁵. Tym samym ogranicza się wartościowanie preferencji (np. ze względów etycznych)– istotne jest jedynie, czy zostały one zaspokojone. W teorii tej jednostka jest ostatecznym sędzią tego, co czyni jej życie dobrym. Uzależniając dobre samopoczucie człowieka wyłącznie od tego, czego chce, niemożliwe jest, aby osądzał innego człowieka, na podstawie rzeczy, na których mu nie zależy. Teoria ta skupia się na dobrobycie jednostkowym. Jednakże wyniki badań nad preferencjami społecznymi w zakresie dobrostanu pokazały, że pomimo faktu, iż czynniki wpływające na subiektywny dobrobyt są wartościowane przez każdą jednostkę, to ich rozkład jest zbliżony dla określonego odsetka populacji, co sprawia, że możliwe jest ustalenie ich wag dla większości społeczeństwa na podstawie Zdaniem D. Benjamina i innych ludzie mają preferencje dotyczące podstawowych aspektów dobrego samopoczucia, zgodnie z zasadą stanowiącą, że świadomy wybór danej osoby jest najlepszym kryterium oceny tego, co zwiększa jej dobrobyt (w sytuacji, gdy jest dobrze poinformowana o konsekwencjach swoich decyzji)¹⁰⁶. Badanie przeprowadzone w Wielkiej Brytanii na grupie 4 600 respondentów, wykazało, że spośród 136 czynników odzwierciedlających „dobro prywatne”, aspekty jednostkowego dobrobytu (np. zdrowie jednostki), dobra publicznego oraz aspekty dobrobytu całego społeczeństwa (np. równość szans), respondenci jako ważne wskazali czynniki dotyczące rodziny (dobre samopoczucie, szczęście i jakość relacji), zdrowia (ogólne i psychiczne), bezpieczeństwa (finansowego, fizycznego, odnoszące się do życia i przyszłości), wartości (moralność i sens życia), wolności (wolność wyboru i jego możliwości, zdolność do realizowania marzeń, traktowanie z godnością), dobra publicznego (wolność od korupcji, niesprawiedliwości i nadużywania władzy, moralność innych ludzi, wolność słowa oraz dobrobyt całego narodu)¹⁰⁷.

W niniejszej pracy przyjęto, że dobrobyt należy utożsamiać z zespołem „możliwości”, czyli warunków w jakich funkcjonuje jednostka, dostępnych zasobów, otoczenia określającego jej stan, jak i potencjałów możliwych do realizacji, wzorując się na podejściu A. Sena i M. Nussbaum. Pozwalają one spełnić potrzeby zarówno o charakterze ekonomicznym, jak i społecznym czy psychologicznym wskazane przez M. A. Max-Neefa czy A.H. Masłowa. Jednocześnie „możliwości” są wyrazem preferencji społeczeństwa, bowiem stanowią konsekwencje ich wcześniejszych wyborów. Zatem determinantami dobrobytu są

¹⁰⁵ W. van der Deijl, *Can welfare be measured with a preference – satisfaction index?* “Journal of Economic Methodology” 2018, nr 25 (2), s. 127.

¹⁰⁶ D.J. Benjamin, O. Heffetz, M.S. Kimball, N. Szembrot, *Beyond Happiness and Satisfaction: Toward Well-Being Indices Based on Stated Preference*, “American Economic Review” 2014, nr 104(9), s. 2698–2735.

¹⁰⁷ D. Benjamin, S. Cunningham, O. Heffetz, M. Kimball, N. Szembrot, *Happiness and satisfaction are not everything: Toward wellbeing indices based on stated preference*, dostępne na: <https://voxeu.org/article/asking-people-which-aspects-wellbeing-matter-most>, (data dostępu: 28.02.2021).

poszczególne elementy stanów¹⁰⁸ możliwości, umożliwiające jednostce realizację jej potrzeb, będące jednocześnie wyrazem preferencji tychże potrzeb i ich uporządkowania z perspektywy zbiorowości. Na potrzeby niniejszej pracy oraz przeprowadzonych badań dodatkowo wyznaczono następujące grupy determinant, wyrażone jako stany możliwości:

- 1) możliwości realizacji potrzeb podstawowych (przetrwania w rozumieniu bytu – niebytu oraz zagwarantowania konsumpcji potrzebnej do przeżycia);
- 2) możliwość zachowania bezpieczeństwa;
- 3) możliwości rozwoju:
 - a) możliwości rozwoju potencjału osobistego i zawodowego;
 - b) możliwości gospodarki;
- 4) możliwości kreowania zmian/ przyszłości - „troszczmy się o przyszłość”¹⁰⁹;
 - a) możliwości kreacji zmian;
 - b) stan środowiska naturalnego jako możliwości życia obecnego i przyszłego pokolenia.

Możliwość realizacji potrzeb podstawowych rozpatrywana jest dwojako: poprzez pryzmat bytu i niebytu jednostki (życie – śmierć) oraz zapewnienia przetrwania poprzez realizację podstawowej konsumpcji. W pierwszej perspektywie determinantą jest życie, zgodnie z założeniem, że „życie jest lepsze od śmierci, bez względu na poziom konsumpcji”¹¹⁰ (zbieżne z determinantą „życie” z listy centralnych możliwości ludzkich Nussbaum¹¹¹) oraz w odniesieniu do zasobu zdrowia, pozwalającego na funkcjonowanie i uczestniczenie w życiu społecznym¹¹². Życie przedstawiane jest jako najwyższa wartość w filozofii od czasów stoików i epikurejczyków. Współcześnie, zarówno Powszechna Deklaracja Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych¹¹³, jak i Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹¹⁴, czyni życie podstawowym prawem przynależnym każdemu człowiekowi. Pozbawiając etycznego wartościowania życia, również można rozpatrywać je jako podstawową determinantę

¹⁰⁸ Określenie stany możliwości bazuje na sformułowaniu zastosowanym przez T. Borysa „obiektywne stany jakościowe” charakteryzujących różne aspekty życia człowieka. T. Borys określił obiektywną jakość życia jako zbiór tych stanów jakościowych $J_o = [x_1, x_2, \dots]$, gdzie J_o = obiektywna jakość życia, x_1, x_2, \dots - obiektywne stany jakościowe. W niniejszej pracy przyjęto, że dobrobyt jest zbiorem stanów możliwości wyrażających się jako: $D = [wx_1; wx_2, \dots]$, gdzie w – waga stanu możliwości w hierarchii zaspokajania potrzeb zbiorowości, x_1 – stany możliwości.

¹⁰⁹ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic ...op.cit.*, s. 4.

¹¹⁰ A. Bommier, D. Harenberg, F. Le Grand, *Recursive Preferences and the Value of Life: A Clarification*, “SSRN” 2021, s. 2.

¹¹¹ M. C. Nussbaum, *Creating Capabilities. The Human Development Approach*.op.cit.

¹¹² A. Sen, *Development as freedom*. Oxford University Press, 1999, za: G. McCartney, F. Popham, R. McMaster, A. Cumbers, *Defining health and health inequalities*, “Public Health” 2019, nr 172, s. 23.

¹¹³ Art. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, dostępne na: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, (data dostępu: 04.01.2019).

¹¹⁴ Art. 2 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. U. UE 2012/C 326/02.

dobrobytu: wyznacza bowiem granice ludzkiej aktywności i formułowania potrzeb. Niebýt jest równy brakowi potrzeb. Zatem, aby w ogóle rozważać dobrobyt jednostki, trzeba zacząć od punktu wyjściowego – stwierdzenia jej bytu. Następnie można rozpatrywać funkcję przeżycia, czyli zaspokojenie potrzeb fizjologicznych, warunkujących podstawy jej bytu.

Możliwości realizacji potrzeb podstawowych często ukazywane są poprzez pryzmat ubóstwa, rozumianego jako niski poziom materialny i finansowy w granicach minimum egzystencji. Ubóstwo jest definiowane w sposób wąski jako brak środków finansowych na pokrycie podstawowych potrzeb bytowych, a w sposób szeroki jako stan niezaspokojenia potrzeb ludzkich i brak możliwości rozwoju ze względu na niedobory materialne. Szeroką definicję podaje K.W. Frieske w „Encyklopedii socjologii”, zgodnie z którą: „sytuacja socjalno-bytowa osób, rodzin lub grup, które w określonym społeczeństwie, w określonych warunkach społecznych i historycznych znajdują się (bądź mają poczucie, że się znajdują) w sytuacji niedoboru dób materialnych lub socjalnych (...) ubóstwo dotyka ludzi, których sytuacja wskazuje na niezaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych (jedzenie, ubranie, mieszkanie, zdrowie, bezpieczeństwo), a także potrzeb ponadpodstawowych (kultura, oświata, wypoczynek)”¹¹⁵. W związku z takim definiowaniem pojęcia „ubóstwo” można dokonać podziału na ubóstwo absolutne i względne. Ubóstwo absolutne, to ubóstwo skrajne oznaczające brak środków niezbędnych do życia, głód, brak dostępu do czystej wody, mieszkania, odzieży, leków¹¹⁶. Ubóstwo względne ma miejsce w sytuacji, gdy poziom życia i dochodów części społeczeństwa odbiega znacząco od ogólnej normy przyjętej dla kraju lub regionu zamieszkania. Jego zakres wyznaczają zatem standardy życia większości obywateli w danym państwie. Ubóstwo względne ma charakter wyłączenia z życia gospodarczego, społecznego czy kulturalnego. Komisja Europejska zdefiniowała je następująco: „Ludzie żyją w ubóstwie, jeśli ich dochody i zasoby są na tyle nieodpowiednie, że wykluczają ich z posiadania standardu życia uważanego za akceptowalny w danym społeczeństwie. Ze względu na swoje ubóstwo osoby te mogą doświadczać różnych trudności – od bezrobocia i niskich dochodów, po złe warunki mieszkaniowe, niewystarczającą opiekę zdrowotną i przeszkody w dostępie do kształcenia ustawicznego, kultury, sportu i rekreacji. Osoby te często są wykluczane i marginalizowane z uczestnictwa w aktywności, która jest normą dla innych ludzi”¹¹⁷. Niniejsza definicja

¹¹⁵ K.W. Frieske (red.), *Encyklopedia socjologii*, Komitet Socjologii PAN i Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, s. 268.

¹¹⁶ Europejska Sieć Przeciwdziałania Ubóstwu, *Ubóstwo i nierówności w Unii Europejskiej*, Przewodnik EAPN nr 6, Bruksela 2014, s. 10.

¹¹⁷ Wspólne Sprawozdanie Komisji Europejskiej dotyczące zabezpieczenia i integracji społecznej 2004, (w:) *Ubóstwo i nierówności w Unii Europejskiej*,.... op. cit., s. 10.

potwierdza zasadność utożsamiania ubóstwa z brakiem możliwości realizowania potrzeb podstawowych.

Ubóstwo ma przełożenie na dobrobyt ogólny – społeczeństwo jest bowiem zarówno dostawcą zasobów ludzkich, jak i końcowym odbiorcą produktów przedsiębiorstw. A zatem z jednej strony ubóstwo doprowadzi o obniżenia jakości zasobów ludzkich czy to powodu niewłaściwego odżywiania, czy z niskich kompetencji zawodowych, zaś z drugiej strony spowoduje spadek siły nabywczej społeczeństwa i popytu na dobra finalne. Utrzymujące się ubóstwo generuje nierówności i obniżenie jakości kapitału ludzkiego, co kolei może przyczynić się do utraty wydajności całych grup społecznych, a w konsekwencji hamuje trwałą inkluzywny wzrost gospodarczy. Ma to również przełożenie na finanse państwa – niskie dochody z podatków przy wysokich wydatkach publicznych (np. na cele socjalne, zatrudnienie czy przedsiębiorczość) generuje dług publiczny¹¹⁸.

Ubóstwo jest najczęściej definiowane przez pryzmat określonego poziomu dochodu, który z kolei jest uznawany za najlepszy (lub najmniej zły) miernik indywidualnego dobrobytu lub użyteczności¹¹⁹. Dochód pozwala bowiem ludziom na zaspokojenie potrzeb i realizację innych celów, które uważają za istotne dla funkcjonowania. Dochód powiązany jest z innymi wymiarami dobrobytu, jak osiągnięcia edukacyjne, zdrowie, mieszkanie, rekreacja oraz subiektywna samoocena jednostki. Związek między dochodem, a satysfakcją z życia jest najsilniejszy wśród osób o niskich dochodach i słabnie wraz ze wzrostem poziomu dochodów, co jest zgodne z teorią malejącej użyteczności krańcowej dochodu. Przy badaniach dobrobytu istotny jest pomiar możliwości nabywczych gospodarstwa domowego, wyznaczonych dochodem, jak i konsumpcją. Gospodarstwa domowe do konsumpcji mogą wykorzystywać oprócz uzyskiwanego dochodu oszczędności, posiadane zasoby lub pożyczki. Wydatki mogą stanowić również miernik oczekiwań określonego poziomu dochodu w przyszłości. Wraz ze wzrostem wydatków gospodarstw domowych rośnie zadowolenie z życia i swojej aktywności zawodowej. Wydatki są środkiem do realizacji potrzeb, w tym zwiększających radość życia, z kolei dochody powiązane są z poczuciem bezpieczeństwa finansowego. Wysokość dochodu oraz możliwości realizowania wydatków są zdeterminowane w głównej mierze działalnością

¹¹⁸ M. E. Nasution, I. Wahyudi, *Government fiscal policy impact analysis in infrastructure sector and education sector to improve public welfare*, "Economic Journal of Emerging Markets" 2017, nr 9 (1), s. 52.

¹¹⁹ Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators. 2017 edition*, Publication Office of the European Union, Luksemburg 2017, dostępne na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/7960327/KS-FT-17-004-EN-N.pdf/f29171db-e1a9-4af6-9e96-730e7e11e02f?t=1490716665000>, (data dostępu: 12.02.2019.)

zarobkową (świadczenie pracy, prowadzenie działalności gospodarczej)¹²⁰. Przyjmuje się, że zatrudnienie stanowi najlepszą ochronę przed ubóstwem¹²¹. Bezrobocie, oprócz tego, że przyczynia się do ubóstwa, generuje również inne problemy prowadzące do obniżenia dobrobytu: samobójstwa, uzależnienia, rozwody, przestępczość. Według Komisji ds. Pomiaru Wyników Gospodarczych i Postępu Społecznego osoby, które utraciły pracę zgłaszają gorszą ocenę życia, częstsze występowaniu stresu, bólu i smutku, co sugeruje, że koszty bezrobocia przekraczają utratę dochodów¹²². Nasilenie negatywnych skutków niepieniężnych determinowane jest zwłaszcza okresem bezrobocia, uzależnionego w dużej mierze od wymogów wejścia na rynek pracy. Osoby, które zgłaszają chęć do pracy, jednakże ze względu na trudną sytuację życiową, chorobę, czy dewaluację posiadanego doświadczenia zawodowego nie mogą znaleźć zatrudnienia, mogą szczególnie doznawać obniżenia jakości życia ze względu na poczucie wykluczenia. Zatem bezrobocie długoterminowe stanowi istotny czynnik wpływający negatywnie na możliwość realizacji potrzeb podstawowych i jakości życia.

Możliwość zachowania bezpieczeństwa są to określone warunki pozwalające na odczuwanie przez jednostkę bezpieczeństwa: fizycznego, czyli braku zagrożenia przed utratą życia i zdrowia (w wyniku przestępczości czy zagrożenia bezpieczeństwa narodowego), ekonomicznego, czyli braku zagrożenia ubóstwem oraz zdrowia, czyli braku zagrożenia wystąpienia choroby i śmierci. Jest to grupa czynników dobrobytu obejmująca wszystkie zagrożenia dla życia i zdrowia człowieka z uwagi na działalność innych osób lub kataklizmy naturalne. Istotne jest tutaj subiektywne postrzeganie zagrożenia i wynikające z niego poczucie niepewności co do przyszłości, obniżające jakość życia¹²³. Bezpieczeństwo posiada kilka wymiarów: finansowe, surowcowo–energetyczne, ekologiczne, żywnościowe, socjalne, międzynarodowe, publiczne etc¹²⁴.

¹²⁰ Przy czym należy mieć na uwadze, że jakość życia rośnie wraz z liczbą przepracowanych godzin, ale tylko do pewnego stopnia, po którym zaczyna się pogarszać, za: S. Abdallah, L. Stoll, *Review of individual-level drivers of subjective well-being, produced as part of the contract. Analysis, implementation and dissemination of well-being indicators*, Eurostat 2012. Przyczyn można upatrywać w chorobach wywołanych stresem, przemęczeniem, a także obniżeniem satysfakcji z pracy ze względu na brak czasu na życie prywatne i odpoczynek. Ponieważ nadmiar pracy może zwiększać ryzyko śmiertelności jest to istotny czynnik realizacji potrzeb podstawowych.

¹²¹ Jednym z celów UE jest tworzenie większej liczby lepszych miejsc pracy. Istotnym problemem z perspektywy dobrobytu jest nie tylko ilość dostępnych miejsc pracy, ale także warunki pracy. Część osób zatrudnionych żyje bowiem poniżej granicy ubóstwa. Na ten problem zwróciło uwagę także OECD, wskazując, że kluczowym czynnikiem determinującym ubóstwo pracujących jest niepełne zatrudnienie (praca w niepełnym wymiarze godzin, krótkie okresy zatrudnienia). Więcej: OECD, *In-Work Poverty: What Can Governments Do?*, „Policy Brief OECD”, <https://www.oecd.org/els/43650040.pdf>, (data dostępu: 13.01.2021).

¹²² Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators*. op.cit.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ M. Bojańczyk, *Bezpieczeństwo ekonomiczne w niestabilnej gospodarce światowej*, Wyd. Akademii Finansów i Biznesu, Warszawa 2014, s. 14.

Dostęp do surowców i zapewnienie ciągłości dostaw energii elektrycznej stanowią podstawę sprawnego funkcjonowania gospodarek światowych, a także stanowią istotny element bezpieczeństwa narodowego. Gwarantują rozwój gospodarki i stanowią ważny czynnik poziomu życia społeczeństwa. Zagrożenie surowcowe wiąże się nie tylko z dostępnością geograficzną i wielkością zasobów, ale i stosowaną polityką zachowania dominującej pozycji na arenie międzynarodowej przez państwa dysponujące surowcami. Ograniczenie dostępu do surowców niezbędnych do produkcji, jest przyczyną konfliktów międzynarodowych. Ze względu na pochodzenie można podzielić surowce na: mineralne (kopaliny), pochodzenia roślinnego i zwierzęcego. Z perspektywy bezpieczeństwa narodowego istotne jest zapewnienie dostępu do tzw. surowców strategicznych, czyli ważnych dla rozwoju gospodarki, przemysłu obronnego albo *high-tech*, np. lotniczego, kosmicznego, zbrojeniowego. Z kolei materiały niezbędne dla prawidłowego działania gospodarki, których import jest niezbędny, określane są jako krytyczne. Państwa UE zależne są od importu głównie metali niezbędnych dla nowoczesnych technologii, jak kobalt, platyna, tytan. Do surowców deficytowych (ich źródła są na terenie kraju, ale potrzeby w znacznej części są pokryte importem) zalicza się surowce wykorzystywane w przemyśle jak rudy żelaza, aluminium¹²⁵. Do strategicznych surowców zalicza się surowce energetyczne, będące podstawą kształtowania bezpieczeństwa energetycznego.

Bezpieczeństwo energetyczne definiowane jest jako „stan zagwarantowania wszystkim obywatelom i funkcjonującym na terytorium państwa przedsiębiorstwom dostępu do źródeł energii pokrywających ich zapotrzebowania, bez zakłóceń w procesie przesyłu, sprzedawanej po akceptowalnych cenach, których poziom jest możliwy do oszacowania w bliskiej perspektywie czasowej”¹²⁶. Dla zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego istotne jest prowadzenie inwestycji zarówno w zakresie wydobywania surowców energetycznych, jak i infrastruktury przesyłu, a w przypadku nieposiadania własnych złóż – dywersyfikacji kierunków transportu, aby w przypadku przerwania łańcucha dostaw importować surowce energetyczne z innych źródeł. Dzięki temu kraj nie jest narażony na całkowite odcięcie zaopatrzenia, które mogłoby doprowadzić do załamania jego systemu energetycznego¹²⁷.

¹²⁵ A. Szlachta, A. Bujak, *Surowce strategiczne w systemie bezpieczeństwa ekonomicznego kraju*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej” 2017, nr 28 t.1, s. 126.

¹²⁶ M. Janowski, M. Jastrzębski, I. Protasowicki, Ł. Nowakowski, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego państw Europy Środkowo-Wschodniej. Rola i znaczenie Grupy Wyszehradzkiej*, Towarzystwo Naukowe Powszechne, Warszawa 2016, s. 38 - 39.

¹²⁷ P. Gierlach, *Potencjał bezpieczeństwa surowcowego Polski*, (w:) M. Ruszel, S. Podmiotko (red.), *Bezpieczeństwo energetyczne Polski i Europy. Uwarunkowania – wyzwania – innowacje*, M. Instytut Polityki Energetycznej im. I. Łukasiewicza, Rzeszów 2019, s. 22.

Zakłócenia w dostawach surowców i energii mogą zaburzyć ciągłość produkcji, a także obniżyć subiektywny dobrostan jednostki w wyniku przymusowego ograniczenia jej konsumpcji oraz uniemożliwienia realizowania podstawowych potrzeb (energia wykorzystywana jest zarówno w systemach odpowiadających za dostawy wody, jak i ciepła, a także jest niezbędna do funkcjonowania sprzętów gospodarstwa domowego i narzędzi pracy).

Wagę bezpieczeństwa energetycznego dla bezpieczeństwa państwa wskazuje deklaracja NATO z 2018 r., potwierdzająca, że: „bezpieczeństwo energetyczne odgrywa ważną rolę dla naszego wspólnego bezpieczeństwa”¹²⁸, ze względu na wykorzystywanie energii jako narzędzia wpływów w ramach polityki zagranicznej, zagrożenia cyberatakami i atakami terrorystycznymi sektora energetycznego, a także zagrożenia dla infrastruktury energetycznej w wyniku katastrof naturalnych¹²⁹. Przewidywane są niedobory w dostawie energii przed 2030 r., ze względu na zmiany klimatu i niestabilność polityczną państw, będących dostawcami surowców energetycznych¹³⁰.

Bezpieczeństwo osobiste stanowi podstawowy element dobrobytu jednostki. Jest to stan wolności przed strachem przed przemocą fizyczną, zapewnienie ochrony przed każdym jej rodzajem¹³¹. Zachowanie życia i zdrowia należy do podstawowej potrzeby każdego człowieka. Poczucie bezpieczeństwa stanowi pewność przetrwania, posiadania i możliwości rozwojowych¹³². Przemoc jest zjawiskiem złożonym, wywierającym wpływ na każdą dziedzinę życia jednostek, stanowiącym zagrożenie dla porządku publicznego¹³³. Może prowadzić do utraty życia i mienia, cierpienia fizycznego, stresu pourazowego i lęku. Poczucie bezbronności może z kolei prowadzić do pogorszenia odczuwanego subiektywnego dobrostanu, ze względu na występowanie niepewności w codziennym funkcjonowaniu. Życie w bezpiecznym otoczeniu jest kluczowe dla dobrego samopoczucia ludzi. Zagrożeniem dla bezpieczeństwa osobistego jest ryzyko fizycznej napaści, zabójstwa, doświadczenia przemocy domowej, gwałtu. Przemoc jest wymieniana w grupie najważniejszych problemów, jakie

¹²⁸<https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2018/07/26/bezpieczenstwo-energetyczne-decydujaca-kwestia-dla-czlonkow-i-partnerow-nato/index.html>, (data dostępu: 15.01.2021).

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Projekt Europa 2030. *Wyzwania i szanse. Sprawozdania dla Rady Europejskiej sporządzone przez Grupę Refleksji dotyczące przyszłości UE do roku 2030*, 2010, s. 12, dostępne na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b5495af-4549-4efb-a53e-85330b4d975d/>, (data dostępu: 15.01.2021).

¹³¹ A. Rychły-Lipińska, *Model bezpieczeństwa jednostki we współczesnym zmieniającym się otoczeniu – wstępne rozważania*, „Studia Nad Bezpieczeństwem” 2017, nr 2, s. 35.

¹³² R. Zięba, *Bezpieczeństwo a terroryzm – aspekty teoretyczne* (w:) *Terroryzm globalne wyzwanie*, K. Kowalczyk i W. Wróblewski (Red.), Wyd. AM, Toruń 2006, s. 33

¹³³ G. Dubiec, *Wykorzystanie wybranych metod wielowymiarowej analizy porównawczej do oceny poziomu zjawiska przestępczości w powiatach Polski w 2012 roku*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 2020, nr 26/1, s. 88.

przewidują obywatele UE w 2030. Wymieniona jest obok obaw o sytuację gospodarczą i bezrobocie¹³⁴. Wskazuje to na rangę zapewnienia ochrony przed przestępczością w kontekście kształtowania dobrobytu.

Bezpieczeństwo ekonomiczne związane jest ze skalą niepewności, co do warunków materialnych w czasie teraźniejszym i przyszłości. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych stanowi, że każdy posiada prawo do zabezpieczenia przed sytuacją wystąpienia bezrobocia, choroby, niepełnosprawności, wdowieństwa, starości czy innych sytuacji przyczyniających się do utraty środków do życia¹³⁵. Prawo to realizowane jest polityką pracy czy polityką społeczną. Dotychczasowe badania dostarczają dowodów, że bycie bezrobotnym ma silny negatywny wpływ na samopoczucie jednostki. Np. A.E. Clark i A.J. Oswald wykazali, że bycie bezrobotnym jest gorsze pod względem straty użyteczności jednostki niż rozwód czy separacja małżeńska¹³⁶. Zdaniem R.E. Lucasa i innych bezrobocie posiada silny i trwały wpływ na subiektywny dobrostan. Nawet osoby, które znajdują pracę po pewnym czasie, nie wracają do początkowego poziomu zadowolenia z życia¹³⁷. Bezrobocie posiada negatywny wpływ na dobrobyt także przez generowanie problemów społecznych, takich jak przestępczość i wykluczenie społeczne¹³⁸. Negatywne konsekwencje bezrobocia są jednak zindywidualizowane, bowiem zależą od długości trwania problemu, postawy społecznej wobec bezrobotnych i awersji do ryzyka jednostki.

Ważnym czynnikiem wpływającym na bezpieczeństwo ekonomiczne jest zadłużenie gospodarstw domowych. Finansowanie bieżącej konsumpcji zobowiązaniami finansowymi powiększa tymczasowo odczuwany dobrobyt jednostki, jednakże kosztem przyszłego. Po pierwsze, ze względu na obniżenie przyszłej konsumpcji wskutek obowiązku spłaty zobowiązań, deprivacja materialna może być wysoka w przypadku nawet wyższych poziomów dochodu, ale niskiej konsumpcji wynikającej ze stanu zadłużenia i konieczności jego spłaty¹³⁹. Po drugie, istnienie długoterminowych zobowiązań niejednokrotnie wymusza na jednostce podejmowanie określonych decyzji w kwestii zatrudnienia, np. unikanie

¹³⁴ *Projekt Europa 2030. Wyzwania i szanse*. ...op.cit., s. 14.

¹³⁵ Art. 25 *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych*, dostępne na: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, (data dostępu: 15.01.2020).

¹³⁶ A.E. Clark, A.J. Oswald, A. J., *Unhappiness and unemployment*, "The Economic Journal" 1994, nr 104(424), s. 648-659.

¹³⁷ R.E. Lucas, A E. Clark, Y.Georgellis, E. Diener, *Unemployment Alters the Set Point for Life Satisfaction*, "Psychological Science" 2004, nr 15 (1), s. 8– 13.

¹³⁸ Z. Hessami, *The Size and Composition of Government Spending in Europe and Its Impact on Well – Being*, "KYKLOS" 2010, nr 3 (63), s. 346 – 382.

¹³⁹ United Nations Economic Commission for Europe, *Using statistical matching to facilitate the comparison of poverty estimates using income, consumption and wealth*, Seminar on poverty measurement, Geneva 2016.

podejmowania ryzyka w celu uzyskania wyższych dochodów na rzecz stabilnego świadczenia pracy. Po trzecie, występuje ryzyko utraty dotychczasowego majątku w przypadku pogorszenia sytuacji finansowej i niemożności spłaty zobowiązań. „Skutki takiego postępowania, jeśli jest ono masowe, znaleźć mogą odzwierciedlenie w stanie całej gospodarki”¹⁴⁰.

Warunki mieszkaniowe są związane z warunkami ekonomicznymi i wyrażają potrzebę zapewnienia schronienia, zapewniającego poczucie bezpieczeństwa osobistego, prywatności i przestrzeni osobistej. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi zaakcentowali wagę mieszkalnictwa jako determinanty dobrobytu¹⁴¹. Niska jakość mieszkań (np. brak dostępu do podstawowych urządzeń sanitarnych i funkcjonalnych, przeludnienie itp.) jest również głównym czynnikiem wpływającym na stan zdrowia (psychiczne i fizyczne). Może prowadzić do przemocy w rodzinie, problemów edukacyjnych dzieci (brak miejsca do nauki) oraz problemów w uczestniczeniu w życiu społecznym, co przekłada się na kapitał społeczny. Prowadzi do gorszej samooceny jednostki i oddziałuje na jej stan psychiczny¹⁴².

Istotną determinantą w możliwości zachowania bezpieczeństwa jest zdrowie. W badaniach preferencji i wartości społeczeństwa, traktowane jest bowiem jako priorytetowe przez większość badanych osób¹⁴³. Zdrowie stanowi określony stan człowieka, umożliwiający mu spełnienie wszelkich potrzeb – poczynając od fizjologicznych np. prokreacja, po samorozwój. Definicje zdrowia, podkreślają, że jest ono zasobem życia, a nie jego celem: „, to stopień, w jakim jednostka lub grupa jest w stanie z jednej strony realizować aspiracje i zaspokajać potrzeby, a z drugiej strony radzić sobie ze środowiskiem interpersonalnym, społecznym, biologicznym i fizycznym. Zdrowie jest zatem zasobem codziennego życia, a nie celem życia; jest to pozytywna koncepcja obejmująca zasoby społeczne i osobiste, a także zdolności fizyczne i psychiczne”¹⁴⁴. Jest ono powiązane z ubóstwem, bowiem brak możliwości zaspokojenia potrzeb podstawowych oraz niska jakość konsumowanych produktów wpływa na stan zdrowia człowieka. Analizy stanu zdrowia mieszkańców wybranych państw i wysokości

¹⁴⁰ T. Kruszewski, A. Siekielska, *Użyteczna sztuka rankingów ekonomiczno-społecznych*, „Współczesna Ekonomia” 2010, nr 1 (13), s. 147.

¹⁴¹ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress 2010, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf>, (data dostępu: 02.02.2020).

¹⁴² Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators*, op.cit.

¹⁴³ Badanie ankietowe „Aktualne problemy i wydarzenia” przeprowadzono w dniach 4-11 lipca 2013 r na reprezentatywnej próbie losowej 1005 osób dorosłych mieszkańców Polski. Najwięcej osób wymieniło szczęście rodzinne (84%), następnie zachowanie dobrego zdrowia (74%). *Wartości i normy. Kominikat z badań*, CBOS, Warszawa 2013, nr 111.

¹⁴⁴ B. Starfield, *Basic concepts in population health and health care*, „Journal Epidemiol Community Health” 2001, nr 55(7), s. 452–454.

PKB per capita wykazały, że kraje wykazujące wyższą wartość PKB per capita cechowały się wyższym wskaźnikiem długości życia¹⁴⁵. Wzrost długości życia jest wynikiem znacznych postępów w zmniejszaniu śmiertelności z powodu chorób zakaźnych, poprawy jakości wody pitnej i warunków sanitarnych, dostępu do opieki zdrowotnej¹⁴⁶. Państwa o wysokiej stopie ubóstwa zazwyczaj wykazują również niskie wskaźniki długości życia mieszkańców (około 55 lat) oraz wysoką stopę śmiertelności matek i niemowląt. Przyczyną jest nie tylko ubóstwo, ale i poziom bezpieczeństwa. Kraje te są niestabilne politycznie, zagrożone działalnością ruchów terrorystycznych, a na ich terytorium dochodzi do konfliktów zbrojnych i rebelii.

Kolejną przyczyną niższej długości życia i jakości zdrowia mieszkańców państw o niższym dochodzie, są negatywne efekty zewnętrzne, takie jak zanieczyszczenie i pogorszenie stanu środowiska. Wiąże się to z przenoszeniem na terytorium tych państw zakładów produkcyjnych wysokoemisyjnych oraz składowaniem na nich odpadów z państw wysokorozwiniętych, a także stosowanie przestarzałych technologii w produkcji w przedsiębiorstwach rodzimych. Na wagę dochodu, stanu środowiska i polityki władzy publicznej wskazuje definicja T. Shiltona i innych: „zdrowie powstaje, gdy jednostki, rodziny i społeczności otrzymują dochód, edukację i władzę kontrolowania swojego życia, a ich potrzeby i prawa są wspierane przez systemy, środowiska i polityki, które umożliwiają i sprzyjają lepszemu zdrowiu”¹⁴⁷.

W analizie problematyki zdrowia przez pryzmat dobrobytu całego społeczeństwa istotne jest zwrócenie uwagi na nierówności zdrowia pomiędzy różnymi grupami społecznymi, wynikającymi z różnic w dochodach, dostępie do opieki zdrowotnej, zagwarantowania bezpieczeństwa, na co zwraca uwagę definicja sprawiedliwości zdrowotnej P. Bravemana i innych: „Sprawiedliwość zdrowotna oznacza, że każdy ma uczciwą i sprawiedliwą szansę na bycie tak zdrowym, jak to tylko możliwe. Wymaga to usunięcia przeszkód dla zdrowia, takich jak ubóstwo, dyskryminacja i ich konsekwencje, w tym bezsilność i brak dostępu do dobrych miejsc pracy z uczciwym wynagrodzeniem, wysokiej jakości edukacją i mieszkalnictwem, bezpiecznym środowiskiem i opieką zdrowotną”¹⁴⁸.

¹⁴⁵ W czołówce państw o najwyższej oczekiwanej długości życia jest Monako, Japonia, Singapur, Islandia, Szwajcaria, Luksemburg, czyli państwa o wysokim poziomie produktu krajowego per capita. Istnieją jednak wyjątki np. Katar cechuje się wysokim poziomem wskaźnika PKB per capita, a pod względem oczekiwanej długości życia znajdował się na 58 pozycji w rankingu z 2019 r. Dane w aneksie.

¹⁴⁶ N. Raffin, T. Seegmuller, *The Cost of Pollution on Longevity*, “Welfare and Economic Stability, Environ Resource Economy” 2017, nr 68, s. 684.

¹⁴⁷ T. Shilton, M. Sparks, D. McQueen, M. Lamarre, S. Jackson, *Proposal for new definition of health*, “BMJ” 2011, nr 343.

¹⁴⁸ P. Braveman, E. Arkin, T. Orleans, D. Proctor, A. Plough, *What is health equity? And what difference does a definition make?* Robert Wood Johnson Foundation, Princeton 2017, dostępne na:

Zdrowie jest również powiązane z kolejną grupą determinant „możliwości gospodarki”¹⁴⁹, bowiem oddziałuje na wzrost gospodarczy poprzez wzrost ilości i jakości pracy¹⁵⁰. Kapitał zdrowia danej osoby wzrasta do określonego momentu, po czym zaczyna ulegać deprecjacji. Jest uwarunkowany genetycznie, jednakże na jego poziom posiada również wpływ otoczenie w jakim funkcjonuje jednostka oraz jej sposób życia¹⁵¹. Zdrowy pracownik w sposób bardziej wydajny wykorzystuje technologię, wyposażenie i maszyny, a także osiąga większą produktywność. Choroba lub obniżenie sprawności jednostki generuje koszty¹⁵².

W ocenie wpływu na dobrobyt społeczeństwa możliwości rozwoju potencjału osobistego i zawodowego należy analizować z punkt widzenia trzech perspektyw: zapewnienie dochodu jednostce, a tym samym umożliwienie konsumpcji; przyczynianie się do wzrostu produkcji dóbr i usług w gospodarce; sprzyjanie samorealizacji człowieka i spełnienie jego potrzeby przynależności. Znaczenie pracy w kształtowaniu dobrobytu akcentuje Europejska Strategia Zatrudnienia Komisji Europejskiej (*for more and better jobs*)¹⁵³. Subiektywna ocena jakości życia przez osoby bezrobotne jest niższa niż osób aktywnych zawodowo, nawet jeżeli ich dochody wydają się być porównywalne (zasiłki/ dochody z tytułu świadczonej pracy). Praca zawodowa wpływa na odczuwaną jakość życia, nie tylko ze względu na generowanie dochodu pozwalającego na realizację potrzeb. Niejednokrotnie jest wyrazem tożsamości jednostki i jej przynależności do społeczeństwa, daje możliwość utrzymywania kontaktów społecznych i gromadzenia doświadczeń życiowych¹⁵⁴. Przy czym pracy zawodowej nie należy postrzegać jedynie z perspektywy świadczenia pracy, ale i przedsiębiorczości. Przedsiębiorstwa stanowią bowiem zarówno miejsce pracy, jak i podmiot tworzony w celach zarobkowych. W obu przypadkach są miejscem realizacji zawodowych aspiracji jednostki, kontaktów społecznych

https://nccdh.ca/images/uploads/comments/RWJ_Foundation_-_What_Is_Health_Equity.pdf, (data dostępu: 20.02.2020).

¹⁴⁹ Determinanty zaliczane do grupy „możliwość gospodarki zostaną opisane w dalszej części podrozdziału.

¹⁵⁰ M. Suhrcke, R. Sauto Arce, M. McKee, L. Rocco, *The economic costs of ill health in the European Region*, World Health Organization, Kopenhaga 2008, s. 5, dostępne na: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/83443/E93695.pdf, (data dostępu: 11.09.2019).

¹⁵¹ T. Hermanowski, A. Drozdowska, *Ocena wartości życia i zdrowia, pomiar korzyści związanych z technologiami medycznymi, rodzaje kosztów w opiece zdrowotnej*, (w:) Red. T. Hermanowski, *Szacowanie kosztów społecznych choroby i wpływu stanu zdrowia na aktywność zawodową i wydajność pracy*, WoltersKluwer, Warszawa 2013, s. 14.

¹⁵² Kosztami bezpośrednimi są wszystkie koszty związane z zużyciem zasobów niezbędnych do zagwarantowania opieki medycznej jak np. wydatki związane z profilaktyką, diagnozowaniem, leczeniem, rehabilitacją, badaniami, szkoleniami, koszty pracy personelu medycznego, koszty leków, koszty realizowanych procedur medycznych. Koszty pośrednie odnoszą się do straty w produkcji wywołanej przez absencję, zgon, trwałą niezdolność do pracy lub obniżenie wydajności pracownika oraz koszty opieki nieformalnej czy pracy wykonywanej nieodpłatnie. Spadek liczby przepracowanych godzin prowadzi do obniżenia wielkości dochodów gospodarstw domowych, a w konsekwencji spadku poziomu konsumpcji i produkcji, a także wysokości odprowadzanych danin na rzecz państwa i wzrostu wydatków publicznych na rzecz gospodarstw domowych.

¹⁵³ <https://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=en>, (data dostępu: 16.02.2021)

¹⁵⁴ Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators*, op.cit.

i potrzeb społecznych (np. przynależności, bycia potrzebnym). Jakość życia jest oceniana wysoko jeśli praca pozwala jednostce na realizację swoich zainteresowań, daje możliwość bycia kreatywnym czy spełnia potrzeby społeczne. Bywa jednak postrzegana także jako koszt/deprecjacja kapitału ludzkiego jeżeli pojawiają się wypaczenia w jej świadczeniu np. nieadekwatne do świadczonej pracy wynagrodzenie, dyskryminacja w dostępie do pracy, nierówności płacowe płci czy wybranych grup społecznych.

Warunki rozwoju odnoszą się do możliwości realizacji potrzeb przez wszystkie grupy społeczne, niezależnie od statusu majątkowego, płci, cech fizjologicznych etc. Z raportu Global Gender Gap wynika, że w państwach wysoko rozwiniętych zrównanie szans kobiet i mężczyzn na płaszczyźnie ekonomicznej może nastąpić po upływie około 170 lat (w Polsce 201 lat)¹⁵⁵. Nierówności płci mają podłoże kulturowe. Zmiana w podejściu do roli kobiet w społeczeństwie w państwach wysokorozwiniętych jest jednym z czynników wzrostu ich bogactwa. Kobiety stały się aktywnymi członkami społeczności, są właścicielami czynników produkcji oraz sprawują urzędy państwowe. Państwa rozwijające się podążają za tym modelem, jednakże zakres dyskryminacji kobiet zmniejsza się powoli. Eliminowanie nierówności i promowanie równości kobiet i mężczyzn zostało wymienione jako cel Unii Europejskiej w traktatach założycielskich Wspólnoty Europejskiej¹⁵⁶. Równość płci jest kluczowym wyzwaniem demograficznym dla UE z perspektywy zrównoważonego rozwoju i kreowania społeczeństwa wysokiej jakości. Zmniejszenie zróżnicowania wynagrodzenia ze względu na płeć jest od 1999 r. częścią europejskiej strategii zatrudnienia. Ważnym aspektem równości płci na rynku pracy jest różnica w zatrudnieniu kobiet i mężczyzn¹⁵⁷. W niektórych państwach, ze względu na niskie płace, kobiety zachęcane są do pozostawania w domu zamiast aktywnego uczestniczenia w rynku pracy. Wydłużona przerwa w aktywności zawodowej przyczynia się do dewaluacji ich doświadczenia i umiejętności, a w konsekwencji utrudnia powrót na rynek pracy.

W gospodarce cyfrowej i społeczeństwie cyfrowym w Unii Europejskiej, w odniesieniu do możliwości rozwoju zawodowego, istotne są kompetencje cyfrowe, determinowane dostępnością technologii informacyjno-komunikacyjnych i ich wykorzystaniem w gospodarstwach domowych oraz przedsiębiorstwach. Dostęp do Internetu posiada coraz silniejszy wpływ na odczuwany przez jednostkę dobrobyt. Po pierwsze, zwiększanie kompetencji cyfrowych pozwala na uzyskiwanie wyższych dochodów. Brak tych umiejętności

¹⁵⁵ *The Global Gender Gap Report 2016*, The World Economic Forum, <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/#read>, (stan na dzień 18.11.2016).

¹⁵⁶ Art. 119 Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Dz. U. C 224, 31/08/1992.

¹⁵⁷ Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators*, op.cit.

jest postrzegany jako wykluczający wielu obywateli ze społeczeństwa cyfrowego i gospodarki cyfrowej. Zwiększanie tych kompetencji jest kluczowym priorytetem w ramach strategii „Europa 2020”¹⁵⁸. Pod drugie, wpływa na wydajność pracy i efektywność funkcjonowania przedsiębiorstw (usprawnia komunikację, podejmowanie decyzji, pozyskiwanie danych, sprzedaż produktów). Po trzecie, zapewnia informacje niezbędne do tworzenia świadomego politycznie i społecznie społeczeństwa. Po czwarte, prowadzi do dyfuzji wiedzy, niezbędnej do usprawniania procesów i tworzenia innowacji. Rozwój społeczeństwa informacyjnego jest uważany za jeden z kluczowych czynników kreowania nowoczesnej i konkurencyjnej gospodarki. Internet stał się również źródłem dostarczającym informacji na temat subiektywnego dobrobytu, na co wskazują badania: samopoczucia w USA na podstawie wyszukiwań w Internecie¹⁵⁹, badania trendów depresji i lęków na podstawie danych Google¹⁶⁰, czy zadowolenia z życia użytkowników Facebooka w oparciu o język naturalny¹⁶¹. Dostęp do internetu, poprzez zwiększanie więzi społecznych, zaangażowanie w działania społeczne i wydarzenia kulturalne, stanowi czynnik wpływający na poziom dobrego samopoczucia¹⁶².

Do możliwości rozwoju potencjału jednostki zaliczono także poziom oszczędności gospodarstw domowych. Oszczędności można rozpatrywać również z perspektywy potencjału gospodarki jako główne krajowe źródło finansowania inwestycji kapitałowych i bodziec do długoterminowego wzrostu gospodarczego. Determinowane są rozwojem gospodarki, nierównościami dochodowymi, strukturą demograficzną, stopą procentową, stopą inflacji, stopą bezrobocia, polityką fiskalną (zwłaszcza podatkową), jakością systemu zabezpieczenia społecznego, stopniem rozwoju rynku finansowego¹⁶³. Z perspektywy jednostki czynnikami oddziałującymi na skłonność do oszczędzania jest wykształcenie wyższe, dochód (osoby o wyższych dochodach posiadają wyższą skłonność do oszczędzania), a także zatrudnienie (dodatnia korelacja między formalnym zatrudnieniem, a skłonnością do oszczędzania)¹⁶⁴, oczekiwania co do sytuacji finansowej w przyszłości oraz subiektywna ocena zmian poziomu

¹⁵⁸ European Commission, *A Digital Agenda for Europe*, COM 2010, nr 245, s. 6.

¹⁵⁹ Y. Algan, F. Murtin, E. Beasley, K. Higa, C. Senik, *Well – being through the lens of the internet*, “PLOS ONE” 2019, nr 14 (1).

¹⁶⁰ S. Stephens-Davidowitz, H.A. Varian, *Hands-on Guide to Google Data*, “Technical Report” 2014.

¹⁶¹ H.A. Schwartz, M. Sap, M.L. Kern, J.C. Eichstaedt, A. Kapelner, M. Agrawal, E. Blanco, L. Dziurzynski, G. Park, D. Stillwell, M. Kosinski, *Predicting individual well-being through the language of social media*, “Pacifyc Symposium on Biocomputing” 2016, nr 21, s. 516–527.

¹⁶² I. Boniwell, E. N. Osin, A. Renton, *Internet Access at Home and its Relationship to Well-being in Deprived Areas of London*, “The Open Psychology Journal” 2015, nr 8, s. 44-53.

¹⁶³ S. Rocher, M. H. Stierle, *Household saving rates in the EU: Why do they differ so much?* “Discussion Paper” 2015, nr 005.

¹⁶⁴ Development Bank of Latin America, *Determinants of financial well – being. Evidence from Latin America*, “Public Policy and Productive transformation Series” 2020, nr 36.

dochodu np. w okresach kryzysu gospodarczego¹⁶⁵. Poziom oszczędności wpływa na subiektywny dobrostan jednostki, zwłaszcza w państwach o niższym poziomie rozwoju i wysokim zakresem ubóstwa¹⁶⁶. W przypadku nieoczekiwanych zmian dochodu, oszczędności pozwalają jednostkom utrzymać odpowiedni poziom konsumpcji¹⁶⁷. „Posiadanie wolności finansowej umożliwia jednostkom podejmowanie decyzji życiowych bez martwienia o ograniczenia finansowe, a osiągnięcie tego stanu poprawia postrzeganie przez tą osobę dobrego samopoczucia finansowego”¹⁶⁸. To stwierdzenie odnosi się również do wysokości uzyskiwanego przez jednostkę dochodu, który determinuje poziom posiadanych oszczędności i możliwości nabywcze jednostki. Wolność finansowa pozwala jednostce na realizację jej potencjału zawodowego (może podejmować decyzje o zmianie pracy czy założeniu działalności bez obaw o zaspokojenie potrzeb podstawowych swojej rodziny), osobistego (dysponuje środkami na usługi szkoleniowe, edukacyjne, podróże itp.), kreowanie majątku służącego przyszłym pokoleniom (nabywanie nieruchomości, budowa etc.).

Warunki gospodarcze realizacji potrzeb jednostki, rozpatrywane są z perspektywy fazy rozwoju (gospodarka przemysłowa, a gospodarka oparta o wiedzy). Z punktu widzenia zwiększania dobrobytu istotna jest struktura gospodarki, bilans handlowy, poziom wydajności, jakość kapitału ludzkiego, rozwój infrastruktury, surowcowość i energochłonność, świadczące o fazie rozwoju danej gospodarki. Te warunki przesądzają bowiem o możliwościach rozwoju działalności gospodarczej i aktywności zawodowej jednostki, determinują również wielkość konsumpcji, a nawet ilość czasu wolnego (zależnego w dużym stopniu od wydajności pracy). Wyznaczają zatem realne możliwości zaspokojenia potrzeb.

Możliwości gospodarki definiowane są również przez potencjał do zrównoważonego rozwoju. F. Krausmann i inni opisali strukturalną transformację gospodarki od rolnictwa do reżimu przemysłowego. Podczas gdy ten pierwszy etap w większym stopniu opierał się na zasobach odnawialnych, to drugi etap zależny jest od zasobów nieodnawialnych (paliwa kopalne, minerały). Przejście z etapu rolniczego do przemysłowego przekłada się na silny wzrost zużycia surowców i wzrost PKB¹⁶⁹. Jest to trend globalny, jednakże wiele państw

¹⁶⁵ S. H. Shin, K.T. Kim, *Perceived Income Changes, Saving Motives and Household Savings*, “Journal of Financial Counseling and Planning” 2018, nr 29 (2).

¹⁶⁶ K. D. Martin, R. P. Hill, *Saving and Well – being at the Base of the Pyramid: Implications for Transformative Financial Services Delivery*, “Journal of Service Research” 2015, nr 18 (3), s. 405-421.

¹⁶⁷ United Nations Economic Commission for Europe, *Using statistical matching ...op.cit.*

¹⁶⁸ E. Bruggen, J. Hogreve, M. Holmlund, S. Kabadayi, M. Lofgren, *Financial well-being: a conceptualization and research agenda*, “Journal of Business Research” 2017, nr 79, s. 230.

¹⁶⁹ F. Krausmann, M. Fischer-Kowalski, H. Schandl, N. Eisenmenger, *The global sociometabolic transition: Past and present metabolic profiles and their future trajectories*, “Journal of Industrial Ecology” 2008, nr12, s. 637–656.

uprzemysłowionych prawie zakończyły ten proces, wchodząc w nowy etap tzw. gospodarkę opartą na wiedzy, na co wskazuje szybki rozwój usług i wszelkiej aktywności „wiedzołłonnej”. Szybki wzrost produktywności wzmacnia proces oddzielenia wzrostu gospodarczego od przyrostu zużycia zasobów naturalnych¹⁷⁰. Państwa wysokorozwinięte przeszły do etapu „gospodarki opartej na wiedzy” cechującej się wyższym wzrostem gospodarczym od zużycia surowców, ze względu na wysoką produktywność, uwarunkowaną korzystaniem z nowoczesnych technologii. Jednakże należy zaznaczyć, że poziom wykorzystania biomasy, przemysłowych minerałów, rud i paliw kopalnych jest zdeterminowany przez strukturę gospodarki, a nie tylko rozwój gospodarczy czy dochód narodowy¹⁷¹. Przyjmuje się, że wysoka wydajność materiałowa i produktywność cechuje gospodarki zorientowane na usługi, a niższa opiera się natomiast na materiałochłonnej działalności, jak rolnictwo czy przemysł. Państwa o wysokim poziomie dochodu narodowego mogą również obniżyć konsumpcję surowców ze względu na możliwości importu produktów finalnych lub przeniesienie produkcji materiałochłonnej do innych państw¹⁷².

Poziom rozwoju gospodarczego, zmiany strukturalne w przemyśle, postęp techniczny poziom urbanizacji czy struktura energetyczna (np. udział węgla w zużyciu energii) wpływają także na zużycie energii pierwotnej. Produktywność energii pierwotnej nie tylko wskazuje na poziom rozwoju gospodarki, ale i na poziom dobrobytu społeczeństwa. Badania pokazują, że chociaż zużycie energii sprzyja rozwojowi gospodarczemu, to jednocześnie ma negatywny wpływ na stan zdrowia mieszkańców, w tym choroby układu oddechowego, nowotwory, czy zmniejszenie zdolności poznawczych dzieci. Stąd wzrost efektywności energetycznej może być istotnym sposobem poprawy jakości środowiska oraz zdrowia i dobrego samopoczucia mieszkańców¹⁷³.

¹⁷⁰ Unia Europejska przyjęła agendę ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 i wyznaczyła jako cel „niskoemisyjną, odporną na zmianę klimatu, zasoboszczędną gospodarkę o zamkniętym obiegu”. EC.COM, *Next Steps for a Sustainable European Future European Action for Sustainability*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2016, s. 739. Poza tym wdrażany jest 7 Europejski Program działań w zakresie środowiska oraz Plan działania na rzecz zasobooszczędnej Europy, które ukierunkowane są na wyższą produktywność zasobów, pozwalającą na oddzielenie wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów i zniwelowania wpływu na środowisko. Więcej: E. Sanye – Mengual, M. Secchi, S. Corrado, A. Beylot, S. Sala, *Assessing the decoupling of economic growth from environmental impacts in the European Union: A consumption-based approach*, „Journal of Cleaner Production” 2019, nr 236/ 117535.

¹⁷¹ M. Bianchi, *Monitoring domestic material consumption at subnational level. Enabling the territorial perspective*, Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU) Faculty of Economics Department of Public Policies and Economic History 2020, s. 8.

¹⁷² OECD, *Material Resources, Productivity and the Environment. Key Findings*, dostępne na: https://www.oecd.org/greengrowth/MATERIAL%20RESOURCES,%20PRODUCTIVITY%20AND%20THE%20ENVIRONMENT_key%20findings.pdf, (data dostępu: 12.02.2021).

¹⁷³ R. Long, Q. Zhang, H. Chen, M. Wu, Q. Li, *Measurement of the Energy Intensity of Human Well – Being and Spatial Econometric Analysis of Its Influencing Factors*, „International Journal of Environmental Research and

Na fazę rozwoju gospodarki wskazuje także saldo bilansu handlowego. Eksport pozwala zwiększyć tempo wzrostu dochodu narodowego, determinuje strukturę produkcji, która jest bezpośrednim skutkiem zmiany struktury inwestycji i wydajności pracy. Dodatni eksport netto (przy założeniu *ceteris paribus*) przyczynia się do wzrostu dochodów w kraju i liczby miejsc pracy. Przewaga eksportu nad importem wskazuje na wyższą konkurencyjność gospodarki, jednakże należy mieć na uwadze specyfikę rozwoju gospodarczego kraju. Gospodarki rozwijające się, które cechują się wysokim tempem wzrostu, niejednokrotnie odznaczają się ujemnym saldem bilansu handlowego, ze względu na zgłaszanie przez nie wysokiego popytu na produkty przetworzone, *high-tech*, maszyny etc., niezbędne do przeprowadzanych inwestycji. Przejściowy deficyty mogą również wynikać z przejściowych wstrząsów (np. klęski żywiołowe). Dla oceny stabilności rozwoju kraju istotna jest również struktura importu – tj. czy dominują w nim dobra konsumpcyjne czy inwestycyjne. Jeżeli deficyty wykorzystywane są do łagodzenia tymczasowych wstrząsów egzogenicznych lub finansowania transformacji gospodarczej wysokimi inwestycjami, konsekwencje dla konkurencyjności kraju są inne, niż w sytuacji w której w danym kraju występuje przewaga konsumpcji nad produkcją¹⁷⁴.

Możliwości gospodarki determinowane są w wysokim stopniu jakością kapitału ludzkiego, na który ma wpływ edukacja, stanowiąca formalny proces, w którym społeczeństwo przekazuje swoje dziedzictwo kulturowe, wiedzę i umiejętności następnemu pokoleniu. W literaturze przedmiotu edukacja jest wymieniana jako jedna z podstawowych determinant dobrobytu, ze względu na silne pozytywne oddziaływanie na standard życia, podstawę ludzkiej cywilizacji i główny czynnik stymulujący wzrost gospodarczy¹⁷⁵. Poprawia dobrobyt jednostkowy wskutek umożliwienia uzyskiwania wyższych dochodów, ale również wpływa na ogólne warunki rozwoju społeczeństwa np. wzrost całkowitej produkcji towarów i usług produkowanych w kraju poprzez zwiększenie wydajności jednostki, podniesienie innowacyjności kraju, zapewnienie większego udziału w życiu społeczno–obywatelskim, ograniczanie przestępczości. Brak wiedzy i umiejętności ogranicza dostęp do dobrych miejsc pracy, zwiększa ryzyko wykluczenia i ubóstwa, a także utrudnia pełne uczestnictwo

Public Health” 2020, nr 17 (357), powołując się na: R.J. Li, X.J. Kou, H. Geng, J.F. Xie, Z.H. Yang, Y.X. Zhang, Z.W. Cai, C. Dong, *Effect of ambient PM2.5 on lung mitochondrial damage and fusion/fission gene expression in rats*, “Chemical Research in Toxicology” 2015 nr 28, s. 408–418; M.A. Mehlman, *Causal relationship from exposure to chemicals in oil refining and chemical industries and malignant melanoma*, “Annals of New York Academy of Sciences” 2006 nr 1076, s. 822–828; L. Trasande, C.B. Schechter, K.A. Haynes, P.J. Landrigan, *Mental retardation and prenatal methylmercury toxicity*, “American Journal of Industrial Medicine” 2006 nr 49, s.153–158.

¹⁷⁴ F. Blandinieres, N. Durr, S. Frubing, S. Heim, B. Pieters, J. Janger, M. Peneder, *Measuring Competitiveness. Background documents for the European Semester. Final report*, “FWC Studies in the Area of European Competitiveness” 2018, nr 1159686, s. 135-136, 227, 254.

¹⁷⁵ Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators*. op.cit., s. 54.

w aktywności obywatelskiej i politycznej. Poprawa edukacji sprzyja wzrostowi gospodarczemu. Wzrost opiera się bowiem na postępie technicznym, wymagającym bardziej wykwalifikowanych pracowników. Wysoko wykwalifikowana siła robocza umożliwia przyjmowanie i wprowadzenie różnego rodzaju technologii¹⁷⁶. Jakość kapitału ludzkiego i zmiany technologiczne wpływają z kolei na wydajność pracy, determinującej stabilny i długotrwały wzrost gospodarczy¹⁷⁷. Potwierdzają to wyniki badań jak np. R. Veugelers i F. van der Pleg wykazali, że zwiększenie średniej edukacji w populacji o jeden rok, podniesie poziom produkcji na jednego mieszkańca o 3-6 %¹⁷⁸. Z kolei badanie E. Morettiego pokazuje, że jednoprocentowy wzrost udziału w populacji miasta absolwentów szkół wyższych doprowadza do wzrostu produkcji o 0,5-0,6 p.p.¹⁷⁹. Natomiast według A. De la Fuente i J. M. Jimeno dodatkowy rok przeciętnego wykształcenia zwiększa produktywność w kraju o 6,2%, a w długim terminie o 3,1% dzięki szybkiemu postępowi technicznemu¹⁸⁰. Do „niedochodowych” efektów wyższego wykształcenia należą: lepsze warunki pracy, lepsze decyzje konsumenckie i oszczędnościowe, częściej dokonywane prozdrowotne wybory,

¹⁷⁶ E.A. Hanushek, *Publicly provided education*, “National Bureau of Economic Research”, 2002 nr 799.

¹⁷⁷ Wydajność pracy jest determinowana postępowem technicznym opartym na wiedzy i innowacjach. Więcej: L. A. Gil – Alana, M. Skare, G. Claudio – Quiroga, *Innovation and knowledge as drivers of the „great decoupling” in China: Using long memory methods*, “Journal of Innovation & Knowledge” 2020, nr 5 (4) 2020, s. 266 – 278. Zatem wydajność pracy pozwala również określić fazę rozwoju gospodarki. Postęp techniczny i organizacyjny determinowany jest polityką społeczno – gospodarczą oraz rozwojem społeczeństwa. Wiedza stanowi podstawowy endogeniczny czynnik kształtujący strukturę produkcji oraz postęp gospodarczy i społeczny. Pozwala obniżyć nakłady i zwiększyć efektywność działalności gospodarczej, co przekłada się na wzrost wartości dodanej. Wysoka wydajność nakładów pozwala generować stabilny wzrost gospodarki i silną pozycję konkurencyjną na arenie międzynarodowej. Jest to zgodne z poglądem L. Zienkiewskiego, który definiuje GOW jako gospodarkę, w której wiedza jako taka (nakłady i stan wiedzy) staje się ważniejszym czynnikiem determinującym tempo rozwoju i poziom rozwoju gospodarczego od nakładu i stanu oraz wolumenu środków trwałych. Więcej: L. Zienkowski, *Wiedza a wzrost gospodarczy*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2003, s. 15. Od Agendy Lizbońskiej z 2000 r. wzrost wydajności pracy jest jednym z celów UE, obok wzrostu zatrudnienia, które służyć mają celowi głównemu: przekształcenie w bardziej konkurencyjną i opartą na wiedzy gospodarkę. Więcej: P. Dobrzański, S. Bobowski, *Structural and Productivity Changes in the European Countries During COVID-19 Pandemic*, “European Research Studies Journal” 2021, nr XXIV (3). Wzrost wydajności pracy i zbliżenie państw członkowskich pod względem poziomu wydajności, jest jednym z celów strategii inkluzywnego rozwoju Unii Europejskiej, zwiększania konkurencyjności i tworzenia gospodarki opartej na wiedzy. Więcej: M. Neufeind, Ch. Priesmeier, *A New Productivity Strategy for Europe*, Policy Paper 2020, dostępne na: http://aei.pitt.edu/103237/1/BST_PB_IW_E03lay.pdf, (data dostępu 20.02.2020). Wyższa wydajność pozwala również zmniejszyć liczbę godzin pracy, co wpłynie na dobrostan człowieka. Skrócenie czasu pracy przy tych samych lub zwiększonych możliwościach nabywczych pozwala na realizację potrzeb rozwojowych i społecznych.

¹⁷⁸ R. Veugelers, F. van der Ploeg, *Towards Evidence-based Reform of European Universities*, „CESifo Economic Studies” 2008, nr 54 (2).

¹⁷⁹ E. Moretti, *Workers' Education, Spillovers and Productivity: Evidence from PlantLevel Production Functions*, „American Economic Review” 2004, nr 94(3).

¹⁸⁰ A. de la Fuente, J. F. Jimeno, *The private and fiscal returns to schooling and the effect of public policies on private incentives to invest in education: a general framework and some results for the EU*, „CESifo Working Paper” 2005, za: *Efficiency and effectiveness of public expenditure on tertiary education in the UE*, European Commission, dostępne na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp70_en.pdf, (data dostępu: 30.02.2019).

zmianę w podejmowanych decyzjach rodzinnych i wychowania dzieci, ograniczenie przestępczości¹⁸¹, zwiększanie wiedzy i zdolności poznawczych, społecznych i umiejętności emocjonalnych, a także doskonalenie nawyków, wartości i postaw oraz aktywnego obywatelstwa¹⁸². Można zaobserwować dwa podejścia do systemu edukacji: zagwarantowanie powszechnego dostępu do edukacji występujące w krajach ceniących wartości egalitarne oraz ukierunkowanie na jakość edukacji i selekcjonowanie dostępu (np. kraje azjatyckie)¹⁸³.

Możliwość kreacji zmian definiowana jest jako zdolność i zainteresowanie społeczeństwa, przedsiębiorstwa i naukowców do prowadzenia badań i poszukiwania nowych rozwiązań, co prowadzi do poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw, a w konsekwencji na rozwój gospodarczy regionów i państw¹⁸⁴. Do wymogów zakwalifikowania danej gospodarki jako GOW według Banku Światowego zalicza się: społeczeństwo powinno tworzyć lub posiadać umiejętności w zakresie tworzenia i wykorzystywania wiedzy¹⁸⁵. „Gospodarki w oparciu o nową wiedzę generują wysokie dochody i wyższy wskaźnik zatrudnienia, w przeciwieństwie do struktur opartych na tradycyjnych gałęziach przemysłu”¹⁸⁶. Innowacje odgrywają istotną rolę w funkcjonowaniu przedsiębiorstw – różnicują produkty, obniżają koszty produkcji, przyczyniają się do wzrostu innych czynników produkcji (np. poprzez poprawę jakości siły roboczej)¹⁸⁷, zwiększając użyteczność osiągniętych wyników (wyższa użytkowa lub techniczna jakość produktów)¹⁸⁸. Grupa determinant określona jako możliwości kreowania zmian/ przyszłości - „troszczmy się o przyszłość”¹⁸⁹ odpowiada na założenia przyjęte w Planie Europy 2020, strategii ukierunkowanej na zbudowanie warunków dla rozwoju opartego na dwóch podstawowych filarach: innowacyjnej gospodarce opartej na wiedzy oraz gospodarce zrównoważonej, sprzyjającej efektywnemu wykorzystaniu zasobów

¹⁸¹ E.A. Hanushek, *Publicly provided education*, “NBER Working Paper Series” 2002, nr 799.

¹⁸² Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators*, op.cit., s. 53.

¹⁸³ Edukacja w tym krajach jest traktowana priorytetowo, a system nauki znacząco różni się założeniami od modelu europejskiego. Uczniowie są różnicowani na podstawie predyspozycji, talentów i możliwości intelektualnych, a tempo i zakres nauczanego materiału jest stosownie dobierany do osiągniętych wyników. Głównym założeniem tych państw nie jest zatem równość (jak to ma miejsce w Europie), ale wykorzystanie różnic. Taki model przekłada się na liczbę wynalazków – w 2015 r. region azjatycki uzyskał 1 786 800 patentów, czyli 61% ogółu. Statystyki WIPO (World Intellectual Property Organization), dostępne na: <http://ipstats.wipo.int/ipstatv2/IpsStatsResultvalue>, (stan na dzień 13.12.2016).

¹⁸⁴ K. Osieczko, S. Stec, *Poziom innowacyjności gospodarki Polski na tle krajów Unii Europejskiej*, „Zarządzanie Innowacjami w Gospodarce i Biznesie” 2020, nr 2 (29), s. 79-91.

¹⁸⁵ D. Makulska, *Kluczowe czynniki rozwoju w gospodarce opartej na wiedzy*, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego” SGH, 2012, nr 88, s. 176.

¹⁸⁶ E. Bielińska – Dusza, M. Hamerska, op.cit., s. 4.

¹⁸⁷ M. Malinowski, *Zróżnicowanie polskich województw ze względu na poziom innowacyjności przedsiębiorstw: wykorzystanie metod taksonomicznych*, „Optimum: Studia Ekonomiczne” 2017, nr 2 (86), s. 178-197.

¹⁸⁸ W. Świtalski, *Innowacje i konkurencyjność*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 68.

¹⁸⁹ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance* ..op.cit. s. 4.

oraz przyjaznej środowisku, a także stwarzającej warunki dla rozwoju inkluzywnego, zapewniając wysokie zatrudnienie oraz wysoką spójność społeczną i terytorialną¹⁹⁰.

Między innowacyjnością, a dobrobytem społeczno–ekonomicznym zachodzi relacja dwukierunkowa. Z jednej strony innowacje prowadzą do wzrostu dobrobytu, a z drugiej – wraz ze wzrostem dobrobytu poprawie ulegają czynniki i uwarunkowania innowacyjności¹⁹¹. Są wykorzystywane w niemal każdym obszarze funkcjonowania człowieka (aktywność zawodowa, czas wolny, edukacja, zdrowie, bezpieczeństwo etc.). Innowacyjność, w przeciwieństwie do pozostałych determinant, nie jest stanem, który prowadzi do wzrostu satysfakcji jednostki. Dopiero jej oddziaływanie na pozostałe determinanty prowadzi do podniesienia dobrobytu: innowacje wykorzystywane w medycynie wpływają na poprawę zdrowia społeczeństwa, w edukacji – na poziom wykształcenia i jego jakość, w zatrudnieniu – na podniesienie efektywności pracy i zmniejszenie nierówności względem płci, w systemie porządku i bezpieczeństwa publicznego – na szybkość reakcji w razie popełnienia przestępstwa i prewencję, w produkcji – na wzrost produktywności i zmniejszenie negatywnych efektów środowiskowych, w transporcie – na szybkość przemieszczania się i mobilności. Ma również wpływ na sposób spędzania czasu wolnego, nawiązywania i ułatwiania interakcji społecznych. Dzięki postępowi możliwe jest niwelowanie wykluczenia społecznego, ubóstwa i degradacji materialnej. Dzięki inwestycjom w rozwój technologiczny kraju, ułatwieniu dostępu do nowoczesnych technologii przedsiębiorstwom i gospodarstwom domowym, wzmacnianiu potencjału innowacyjnego w przedsiębiorstwach oraz pobudzaniu transferu technologii do rodzimych firm, następuje podniesienie ogólnego poziomu dochodów w gospodarce oraz podniesienie dobrobytu ogólnego¹⁹². Z perspektywy zwiększania dobrobytu ogólnego innowacje pełnią szczególną rolę. Bowiem oprócz zmian w jakości życia w czasie teraźniejszym, oddziałują na poziom dobrobytu również przyszłych pokoleń. Odbywa się to zwłaszcza przez zastosowanie nowoczesnych technologii w ochronie środowiska (co skutkuje zmniejszeniem degradacji środowiska, aby przyszłe pokolenia mogły również czerpać z jego zasobów), medycynie (nowoczesne technologie i lekarstwa pozwalają zminimalizować konsekwencje wielu chorób, a nawet całkowicie wyeliminować możliwość wystąpienia tych

¹⁹⁰ A. P. Balcerzak, *Wielowymiarowa analiza spójności społecznej w krajach Unii Europejskiej w kontekście strategii Europa 2020*, (w:) *Aktualne trendy w zarządzaniu środowiskiem*, B. Bartniczak, K. Trzeciak (red.), Wyd. AD REM, Jelenia Góra 2015, s. 343.

¹⁹¹ S. Figiel (red), P. Chechelski, S. Figiel, R. Grochowska, D. Kuberska, J. Kufel, M. Oliński, A. Wasilewski, *Wybrane aspekty innowacyjności w sektorze rolno-spożywczym*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2015, s. 23.

¹⁹² *Innovation policy to ols for inclusive development*, United Nations Conference on Trade and Development, 2014, s. 3-4, dostępne na: http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciid25_en.pdf, (data dostępu: 18.05.2019).

chorób), komunikacji i przemieszczaniu się (co może skutkować zmianą rozmieszczenia ludności w przyszłości), produkcji żywności (w sposób minimalizujący szkody środowiskowe i nakłady surowców, a jednocześnie przynoszący najwyższe i najzdrowsze plony, co również wpłynie na decyzje odnośnie rozmieszczenia ludności w przyszłości i ich dobrobytu, np. ograniczenie głodu w regionach o wysokiej stopie ubóstwa, zamieszkanie terenów ubogich w żyzne gleby). Znaczenie innowacji w kreowaniu dobrobytu obecnego i przyszłego pokolenia wskazują działania podejmowane w obrębie Unii Europejskiej. W programie ramowym UE „Horyzont Europa” w zakresie badań naukowych i innowacji na lata 2021 – 2027 określono następujące filary: doskonała nauka wspierająca pionierskie projekty badawcze, wzrost konkurencyjności europejskiej gospodarki wskutek wzmocnienia zdolności technologicznych i przemysłowych, Europa liderem w dziedzinie innowacji i rozwoju MŚP (utworzenie Europejskiej ds. Innowacji). Program ma na celu ułatwienie współpracy i wzmocnienie wpływu badań naukowych i innowacji na opracowywanie, wspieranie i wdrażanie polityk UE odpowiadając na współczesne globalne wyzwania¹⁹³.

Stan środowiska naturalnego jako możliwości życia obecnego i przyszłego pokolenia warunkuje realizację potrzeb fizjologicznych (ze względu na oddziaływanie na stan zdrowia) oraz potrzeby bezpieczeństwa obecnego i przyszłych pokoleń. Siła oddziaływania tego czynnika na zdrowie i dobrobyt człowieka jest bagatelizowana ze względu na brak upowszechnienia wiedzy odnośnie postępu degradacji środowiska i jego bezpośrednich skutków w postaci zwiększonej zachorowalności i śmiertelności, dominowanie przekonania o minimalnym wpływie jednostki na stan natury oraz powszechny prymat interesów ekonomicznych. Zwiększona ekspansja gospodarcza, urbanizacja i industrializacja, zarówno w krajach rozwiniętych jak i rozwijających się, doprowadziły do degradacji środowiska naturalnego i pogorszenia jakości powietrza. Spalanie paliw kopalnych w procesie wytwarzania energii, czy transporcie; emisja chemikaliów do środowiska w procesach produkcji nie tylko skutkuje zanieczyszczeniem środowiska, ale w konsekwencji do obniżenia jakości życia i zdrowia człowieka¹⁹⁴. Degradacja środowiska prowadzi także do wystąpienia problemów istotnych nie tylko z perspektywy zdrowia obywateli, ale i warunków prowadzenia działalności, np. konsekwencją wylesiania może nastąpić zubożenie poziomu wód gruntowych, nadmierne wyeksploatowanie złóż i obniżenie stanu wód negatywnie wpływają na wytwarzanie energii

¹⁹³ https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_pl, (data dostępu: 25.09.2021).

¹⁹⁴ M. Kampa, E. Castanas, *Human health effects of air pollution*, „Environment Pollution” 2008, nr 151, s.362–367.

elektrycznej, światowe ocieplenie prowadzi do klęsk żywiołowych, które powodują poważne szkody w infrastrukturze i majątku osób prywatnych czy podmiotów gospodarczych¹⁹⁵.

Według WHO globalnym problemem środowiskowym jest przede wszystkim zanieczyszczenie powietrza. Jest ono silnie skorelowane ze stanem zdrowia ludności¹⁹⁶, a jego wpływ przewyższa siłę oddziaływania na liczbę przedwczesnych zgonów złych warunków sanitarnych czy brak wody pitnej¹⁹⁷. Wywiera ono również presję na budżety gospodarstw domowych, szpitali i finanse publiczne¹⁹⁸. Zanieczyszczenie powietrza wynika z zanieczyszczeń gazowych i mikroskopijnych cząstek stałych (PM) zawierających różne substancje toksyczne (np. sadza i pył mineralny). PM emitowany jest nie tylko przez naturalne źródła (wulkany, pożary), ale przede wszystkim jest wynikiem działalności człowieka (spalanie płynnych paliw kopalnych, ruch drogowy, ogrzewanie budynków mieszkalnych, budowa i rozbiórka, procesy przemysłowe)¹⁹⁹. Poziom zanieczyszczeń np. powietrza rośnie wraz ze wzrostem PKB i zapotrzebowaniem na energię, przyspieszoną urbanizacją i industrializacją, a także wzrostem konsumpcji produktów rolnych²⁰⁰. Jednakże badania pokazują, że dalszy rozwój gospodarki wymaga ograniczenia emisji zanieczyszczeń, np. wskutek ulepszenia technologii w zakresie efektywności energetycznej, stosowanie czystszych paliw i energii odnawialnej²⁰¹. Badania zależności między wzrostem gospodarczym, a degradacją środowiska, doprowadziły do stwierdzenia występowania relacji w kształcie odwróconej litery U. Środowiskową Krzywą Kuznets'a zaproponowali G. M. Grossman i A.B. Krueger, którzy zauważyli, że degradacja środowiska rośnie proporcjonalnie do dochodu do momentu osiągnięcia określonego progu, a następnie zaczyna się zmniejszać²⁰². F. Hallicioglu analizując dane z Turcji z lat 1960 – 2005 wykazał dodatnią obustronną zależność między ekspansją

¹⁹⁵ T. Ray Barman, *Public Expenditure, Environment, and Economic Growth*, "Journal of Public Economic Theory" 2010.

¹⁹⁶ WHO, *Social and gender inequalities in environment and health*, "Proceedings of the Fifth Ministerial Conference on Environment and Health. Protecting Children's Health in a Changing Environment"; Publications WHO Regional Office for Europe 2010.

¹⁹⁷ F.J. Kelly, J.C. Fussell, *Air pollution and public health: Emerging hazards and improved understanding of risk*, "Environmental Geochemistry and Health" 2015, nr 37, s. 631–649.

¹⁹⁸ WHO Regional Office for Europe, OECD, *Economic Cost of the Health Impact of Air Pollution in Europe: Clean Air, Health and Wealth*. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen 2015.

¹⁹⁹ EEA, *Air Quality in Europe—2020 Report*, "Publications Office of the European Union" 2020, nr 09.

²⁰⁰ *Energy and air pollution*, "International Energy Agency World Energy Outlook" 2016, dostępne na: <https://webstore.iea.org/weo-2016-special-report-energy-and-air-pollution#:~:text=Clean%20air%20is%20vital%20for%20good%20health.&text=Alongside%20the%20mu>, (data dostępu: 20.11.2020).

²⁰¹ OECD, *The economic consequences of outdoor air pollution*, dostępne na: <https://www.oecd.org/environment/indicators-modelling-outlooks/Policy-Highlights-Economic-consequences-of-outdoor-air-pollution-web.pdf>, (data dostępu: 11.12.2020).

²⁰² G.M. Grossman, A.B. Krueger, *Economic Growth and the Environment*, "The Quarterly Journal of Economics" 1995, nr 110, s. 353–377.

gospodarczą a emisją dwutlenku węgla²⁰³. M. Ben Jebli i inni również udowodnili dwustronną relację między emisją CO² na mieszkańca, a PKB na grupie 25 państw OECD w okresie 1980 – 2010²⁰⁴. Także Y. Cai i inni potwierdzili występowanie związku między emisją CO², a wzrostem gospodarczym w długoterminowej perspektywie (na grupie państw G7)²⁰⁵. Czynniki wpływającymi na poprawę jakości środowiska po przekroczeniu ustalonego poziomu wzrostu gospodarczego jest postęp technologiczny (np. niskoemisyjne pojazdy, niskoemisyjna produkcja), przeniesienie tzw. „brudnego przemysłu” do mniej rozwiniętych państw, oddziaływanie preferencji i regulacji prawnych w kwestii emisji zanieczyszczeń²⁰⁶, bardziej rozwinięta infrastruktura przyczyniająca się do ograniczenia emisji spalin, wzrost świadomości społecznej na skutek podniesienia edukacji i jakości życia.

N. Raffin i T. Seegmuller wykazali, że zanieczyszczenia posiadają szkodliwy wpływ na długość życia i stan zdrowia, co uniemożliwia gospodarce doświadczanie stabilnej i zrównoważonej ścieżki rozwoju²⁰⁷. Literatura identyfikuje dwa rodzaje kosztów w zakresie zdrowia wywołanych zanieczyszczeniem środowiska: koszty rynkowe, związane z utratą produktywności z powodu choroby i koszty opieki zdrowotnej (koszty administracyjne, stosowania technologii medycznych i farmaceutyków), oraz koszty nierynkowe, związane z przedwczesną śmiercią i nieużytecznością z powodu choroby lub opieki na chorymi, a także wzrostem przestępczości, degradacją systemów ekologicznych²⁰⁸. M. Amann do kosztów zanieczyszczeń, oprócz śmiertelności i zachorowalności, zaliczył także uszkodzenia materiałów i dziedzictwa kulturowego, szkody w uprawach i lasach (prowadzące do wyższych cen i dodatkowych kosztów w zakresie zarządzania np. zwalczanie szkodników), koszty opieki zdrowotnej, zwolnienia chorobowe i utratę dni roboczych, obniżenie wydajności pracy ze względu na ból i cierpienie z powodu choroby (co w konsekwencji doprowadzi do wyższych kosztów produkcji)²⁰⁹. Według szacunków OECD globalne koszty opieki zdrowotnej wzrosną w 2060 r. do 175 bilionów USD (przy 21 mld w 2015 r.), a liczba straconych dni roboczych do

²⁰³ F. Halicioglu, *An econometric study of CO2 emissions, energy consumption, income and foreign trade in Turkey*, "Energy Policy" 2009, nr 37, s. 1156–1164.

²⁰⁴ M. Ben Jebli, S. Ben Youssef, I. Ozturk, *Testing environmental Kuznets curve hypothesis: The role of renewable and non-renewable energy consumption and trade in OECD countries*, "Ecological Indicator" 2016, nr 60, s. 824–831.

²⁰⁵ Y. Cai, C.Y. Sam, T. Chang, *Nexus between clean energy consumption, economic growth and CO2 emissions*. "Journal of Cleaner Production" 2018, nr 182, s. 1001–1011.

²⁰⁶ G. Halkos, *Environmental Kuznets Curve for sulfur: evidence using GMM estimation and random coefficient panel data models*, "Environment and Development Economics" 2003, nr 8, s. 581 – 601.

²⁰⁷ N. Raffin, T. Seegmuller, op.cit., s. 685.

²⁰⁸ J. Ming Chen, M. Zovko, N. Simurina, V. Zovko, *Fear in Handful of Dust: The Epidemiological, Environmental, and Economic Drivers of Death by PM2.5 Pollution*, "International Journal Environmental Research Public Health" 2021, nr 18 (16).

²⁰⁹ M. Amann, *Policy scenarios for the revision of the Thematic Strategy on Air Pollution*, TSAP report nr.10, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg 2013.

3,7 mld (przy 1,2 mld w 2015 r.).Przewiduje się także wzrost liczby przedwczesnych zgonów z powodu zanieczyszczenia powietrza z około 3 mln w 2010 r. do 6-9 mln w 2060 r. Silny wpływ zanieczyszczenia powietrza występuje zwłaszcza w stosunku do populacji w wieku ponad 60 lat, co stanowi istotny problem z perspektywy starzejącego się społeczeństwa. Według badań H. Yin i innych w latach 2000–2016, na poziomie globalnym koszty zdrowotne przypisywane jedynie emisji PM2.5. wśród tej kategorii wiekowej odpowiadało 76% wydatków, a ich przyrost był o 30% szybszy w stosunku do młodszej populacji, co niewątpliwie może stanowić wyzwanie w przyszłości dla krajowych systemów opieki zdrowotnej²¹⁰.

Nieumiarkowane i nieodpowiedzialne korzystanie/wpływanie na środowisko naturalne może zagrażać istnieniu przyszłych pokoleń²¹¹. Światowa Organizacja Zdrowia wymieniła wśród wiodących globalnych zagrożeń dla zdrowia i długości życia – zanieczyszczenia i pogorszenie stanu środowiska²¹². W Raporcie Brundtland z 1987 r. Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju pt. „Nasza wspólna przyszłość”, zrównoważony rozwój został zdefiniowany jako „rozwój odpowiadający obecnym potrzebom bez uszczerbku dla możliwości spełnienia swoich potrzeb przez przyszłe pokolenia”²¹³. Z tej perspektywy dobrobyt jest nie tylko stanem obserwowanym w danym okresie, ale jest również procesem. Społeczeństwo jako całość, podlega nieustannym zmianom. Następuje ciągła zastępowalność pokoleń. Zakładając, że społeczeństwo dąży do poprawy dobrobytu, obecne działania powinny zwiększać możliwości realizacji potrzeb przez przyszłe pokolenia, a nie odwrotnie (bez „okradania” przyszłych pokoleń²¹⁴). Jest to zgodne z koncepcją zrównoważonego rozwoju, którego zagwarantowanie wymaga przynajmniej niezmiennającego się międzypokoleniowo poziomu całkowitego bogactwa na mieszkańca²¹⁵. Wyniki badań potwierdzają, że brak realizacji zasad zrównoważonego rozwoju może poprawić obecny dobrostan ludzi, ale kosztem długiego horyzontu czasowego²¹⁶. Wdrażane środki kontroli emisji zanieczyszczeń mają na celu

²¹⁰ H.Yin, M. Brauer, J.Zhang, W. Cai, S. Navrud, R. Burnett, C. Howard, Z. Deng, D. M. Kammen, H.J. Schellnhuber, K. Chen, H. Kan, Z. Chen, B. Chen, N. Zhang, Z. Mi, D. Coffman, Y. Wei, A. Cohen, D. Guan, Q. Zhang, P. Gong, Z. Liu, *Global Economic Cost of Deaths Attributable to Ambient Air Pollution*, “Disproportionate Burden on the Ageing Population, The Lancet Planetary Health” 2020, dostępne na: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.04.28.20083576v1>, (data dostępu: 12.02.2021).

²¹¹ K. Drabarczyk, *Zrównoważony rozwój województw – analiza porównawcza*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie” nr 25, t. 2 2017, s. 23.

²¹² WHO, *Global Health Risks. Mortality and burden of disease attributable to selected major risks*, 2009, s. 3.

²¹³ https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/sustainable_development.html?locale=pl, (data dostępu: 08.08.2020).

²¹⁴ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance* ..op.cit. s. 10.

²¹⁵ P. Dasgupta, K-G. Mäler, *Wealth as a criterion for sustainable development*, “World Economics” 2001, nr 2 (3), s. 19-44.

²¹⁶ M. Qasim, A. Grimes, *Sustainable economic policy and well – being: The relationship between adjusted net saving and subjective well – being*, “Motu Working Paper” 2018, nr 18 (06).

poprawę dobrobytu, zmniejszenie negatywnego oddziaływania na zdrowie, ochronę trwałości ekosystemów i czerpanych z nich usług, a także doprowadzenie do wzrostu gospodarczego bez degradacji środowiska²¹⁷. Koncentrują się na wdrażaniu czystych technologii w przemyśle (zmniejszające emisje, lepsze gospodarowanie odpadami, rozwój OZE i poprawę efektywności energetycznej), zapewnienie dostępu do przystępnych cenowo rozwiązań w zakresie czystej energii dla gospodarstw domowych, przejście na czyste sposoby wytwarzania energii do transportu, poprawę efektywności energetycznej budynków oraz uczynienie miast bardziej ekologicznymi, ograniczenie ilości odpadów, segregacji odpadów, recyklingu²¹⁸, ulepszenie metod gospodarowania materiałami biologicznymi²¹⁹, zwiększeniu upraw ekologicznych²²⁰.

Wymienione powyżej determinanty są ze sobą wzajemnie powiązane. Zmiany ilościowe czy jakościowe jednego czynnika wywołują konsekwencje w pozostałych (bezpośrednio lub pośrednio). Próby pomiaru stopnia ich oddziaływania na dobrobyt napotykać wiele trudności ze względu na występujące między czynnikami sprzężenia zwrotne. Jest to powód powszechnego wykorzystywania syntetycznych indeksów dobrobytu, pozwalających zmierzyć ogólny dobrobyt w formie agregacji zmiennych dotyczących różnych obszarów funkcjonowania jednostki. W niniejszej pracy wymienione i opisane powyżej determinanty zostaną uwzględnione w konstrukcji Indeksu Dobrobytu i podczas selekcji danych statystycznych niezbędnych do jego wyliczenia.

²¹⁷ D. Armeanu, G. Vintilă, J.V. Andrei, S.C. Gherghina, M.C. Drăgoi, C. Teodor, *Exploring the link between environmental pollution and economic growth in EU-28 countries: Is there an environmental Kuznets curve?* "PLoS ONE" 2018 nr 13, s. 22.

²¹⁸ Zgodnie z założonymi celami UE: „należy ulepszyć gospodarowanie odpadami w Unii w celu ochrony, zachowania i poprawy jakości środowiska, ochrony zdrowia ludzkiego, zapewnienia rozsądnego, efektywnego i racjonalnego wykorzystywania zasobów naturalnych, propagowania zasad gospodarki o obiegu zamkniętym, rozszerzenia wykorzystania energii odnawialnej, zwiększenia efektywności energetycznej, zmniejszenia zależności Unii od importowanych zasobów, zapewnienia nowych możliwości gospodarczych i przyczyniania się do długoterminowej konkurencyjności” Dyrektywa PE i Rady 2018/852 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych, L 150/141 2018.

²¹⁹ [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health), (data dostępu: 10.01.2022).

²²⁰ Konwencjonalne intensywne rolnictwo wywołuje szereg skutków dla środowiska i jest częściowo odpowiedzialne za utratę bioróżnorodności. W rolnictwie ekologicznym nie wykorzystuje się nawozów mineralnych, a żyzność gleby uzyskiwana jest poprzez stosowanie płodozmianu, alleopatii, wprowadzanie zasad permakultury. Te działania wzmacniają różnorodność biologiczną na gruntach rolnych, zmniejszają obciążenie gleb i zasobów wodnych, co służy dobrostanowi zwierząt i ludzi. Zwiększenie plonów na istniejących gruntach rolnych (w tym rekultywacja terenów zdegradowanych) poprzez zrównoważone praktyki rolnicze zmniejszają również presję na wycinanie lasów pod produkcję rolną. Z kolei odpowiednie zarządzanie niedoborem wody poprzez ulepszone systemy nawadniania i przechowywania przyczynia się do wzrostu produktywności w obliczu zmian klimatycznych. Zatrzymanie i odwrócenie procesu degradacji gleby ma kluczowe znaczenie dla zaspokojenia przyszłych potrzeb żywnościowych, dostępne na: <https://sdgs.un.org/topics/food-security-and-nutrition-and-sustainable-agriculture>, (data dostępu: 09.01.2020). Na poziomie UE wdrażono m.in. Europejski Plan działania na rzecz Żywności Ekologicznej i Rolnictwa Ekologicznego (SEC2004/739) oraz Rozporządzenie EWG nr 2092/91 dotyczące polityki i metod rolnictwa ekologicznego, Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych oraz uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91, L 189/1.

1.3. Wskaźniki i metody pomiaru dobrobytu społeczeństwa

J. E. Stiglitz, A. Sen i J.P. Fitoussi zauważyli, że „to co mierzymy, wpływa na to, co robimy”²²¹, dlatego z punktu widzenia podejmowanych decyzji w zakresie zwiększania dobrobytu, ważne jest ustalenie, co zostanie zakwalifikowane do obszarów dobrobytu i w jaki sposób dokonany zostanie jego pomiar. Opublikowanie w latach 90-tych raportu UNDP „Human Development Report” (HDR²²²) było wyrazem toczącej się debaty nad rozszerzeniem mierników dobrobytu o pozaekonomiczne czynniki. Zaproponowany w nim przez A. Sena wskaźnik rozwoju społecznego otworzył nowy rozdział w badaniach nad budową indeksów dobrobytu²²³. Przesunięto wówczas punkt ciężkości z dochodów i konsumpcji (np. żywności) na rzecz ich efektów (np. stan zdrowia w wyniku konsumpcji). Zwrócono uwagę na aspekt psychiczny dobrobytu – wzrost samopoczucia wskutek realizacji potrzeb. Niewątpliwie zakończenie zimnej wojny, transformacja systemowa gospodarek postsocjalistycznych, liberalizacja i demokratyzacja życia społecznego, ekonomicznego i politycznego ugruntowała interdyscyplinarne podejście do dobrobytu i problemu jego pomiaru²²⁴.

Współcześnie dobrobyt jest przedmiotem badań w wielu dyscyplinach naukowych (socjologia, filozofia, ekonomia czy psychologia). Szeroka perspektywa interdyscyplinarna obejmuje nie tylko wiele podejść do operacjonalizacji tego pojęcia, jak i metodologii badań.

Metody pomiaru dobrobytu zależą od przyjętej koncepcji dobrobytu. Zwolennicy definiowania dobrobytu przez pryzmat dobrobytu ekonomicznego, nadal wykorzystują dochód do jego pomiaru. Dochód stanowi bowiem „zasób dóbr konsumpcyjnych i środków finansowych pozostających do dyspozycji człowieka, (...) potencjał ekonomiczny konsumpcji”²²⁵. Dochód jest zatem wyznacznikiem poziomu konsumpcji, a niekiedy i jej jakości (im wyższe dochody społeczeństwa, tym wyższe oczekiwania wobec jakości nabywanych produktów). Z kolei konsumpcja związana jest z każdym obszarem aktywności człowieka: nabywaniem usług edukacyjnych, zdrowotnych, bezpieczeństwa, a także związanych z czasem wolnym jednostki czyli rekreacyjnych, kulturalnych etc. Za wykorzystywaniem dochodu do pomiaru dobrobytu przemawia również dostępność

²²¹ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance*op.cit. s. 2.

²²² *About Human Development*, <http://hdr.undp.org/en/humandev>, (data dostępu: 14.07.2019).

²²³ Pierwszy wskaźnik dobrobytu, obrazujący nie tylko dochody ludności, ale i jakość życia: indeks PQLI Morris'a powstał w 1979 r. Szerzej: D. Morris, *A Physical Quality of Life Index*, *Urban Ecology* 1978, nr 3 (3), (za:) B. Currie- Alder, R. Kanbur, D. M. Malone, R. Medhora *International Development: Ideas, Experience, and Prospects*, , Oxford University Press, Oxford 2014, s. 140.

²²⁴ A. Summer, op.cit, s. 1 – 5.

²²⁵ S. Machowska – Okrój, *Wzrost gospodarczy a dobrobyt ekonomiczno – społeczny w wybranych krajach europejskich*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014, nr 35, T. 2, 2014, s. 410.

i wiarygodność danych jakie można pozyskać w zakresie dochodów ludności, nawet w wymiarze międzynarodowym.

Najpopularniejszym wskaźnikiem jest PKB, który w zależności od metody obliczania, ukazuje wydatki wszystkich nabywców dóbr finalnych (państwo, przedsiębiorstwa, gospodarstwa domowe), ich dochody (koszty zatrudnienia, podatki związane z produkcją i importem pomniejszone o dotacje, nadwyżka operacyjna brutto oraz dochód mieszany gospodarki ogółem) lub wartość dodaną wszystkich gałęzi gospodarki (powiększona o podatki od produktów i pomniejszona o dotacje do produktów)²²⁶. Uwzględnienie liczby mieszkańców w PKB pozwala w wyższym stopniu oddać poziom dobrobytu jakim cieszą się obywatele badanego kraju. Dane dotyczące wskaźnika PKB, PKB per capita, czy ich stopy wzrostu, publikowane są przez międzynarodowe instytucje i obejmują niemal każdą gospodarkę na świecie. Nadal więc, przede wszystkim ze względu na możliwości porównań międzynarodowych, wskaźniki te są powszechnie wykorzystywane w badaniach dobrobytu. Krytycy stosowania PKB jako wskaźnika dobrobytu przytaczają jednak następujące argumenty, twierdząc że²²⁷:

- 1) PKB wyklucza niemierzalne ilościowo determinanty dobrobytu jak np. produkcja na własne potrzeby gospodarstwa domowego, rozrywka, zadowolenie z kontaktów społecznych, zdrowie, długowieczność, dobre instytucje;
- 2) nie uwzględnia zmian jakościowych towarów i usług – jest to istotne nie tylko dla produktów takich jak samochody, komputery, ale i usług medycznych, edukacyjnych, informacyjnych, finansowych, technologii komunikacyjnych, działalności badawczej.
- 3) obejmuje działalność gospodarczą, która przyczynia się do zmniejszenia jakości życia lub stanowi koszt wzrost gospodarczego, jak np. produkcja zbrojeniowa, produkcja emitująca zanieczyszczenia do środowiska, produkcja samochodów (wzrost wypadków);
- 4) niedoskonale pokazuje wkład usług publicznych do dobrobytu społeczeństwa;
- 5) nie informuje o zmianach w odczuwaniu jakości życia przez społeczeństwo.

Pomimo, że PKB ukazuje poziom konsumpcji różnego typu produktów i usług, związanych z determinantami dobrobytu opisanymi w podrozdziale 1.2., to ten wskaźnik nie

²²⁶ *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej – Produkt krajowy brutto*, Główny Urząd Statystyczny, <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/364,pojcie.html>, (stan na dzień 20.12.2016).

²²⁷ V. Fender, J. Haynes, R. Jones, op. cit., s. 2.

odzwierciedla w pełni jakości konsumowanych dóbr. Na jakość życia człowieka mają bowiem także wpływ takie czynniki, jak zakres wolności działania, stan środowiska naturalnego, jakość opieki zdrowotnej, jakość usług administracji czy edukacji, jakość infrastruktury, jakość usług rekreacyjnych, więzi społeczne, czas wolny. Jednocześnie rankingi państw pod względem nominalnego PKB lub PKB per capita oraz indeksy mierzące poszczególne wyżej opisane obszary dobrobytu, wskazują, że PKB czy PKB per capita nie przekłada się na warunki sprzyjające do pogłębiania poczucia satysfakcji jednostki. Przykładowo, wśród krajów o najwyższym PKB per capita znajduje się Katar, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Kuwejt i Brunei, jednakże te same państwa pod względem nierówności społecznych (względem płci), czy stanu środowiska naturalnego znacznie niższe pozycje w rankingach²²⁸. Jednocześnie N. Bani i inni wykazali, że wzrost PKB per capita jest skorelowany negatywnie z subiektywnym odczuciem dobrostanu²²⁹.

Komisja ds. Pomiaru Gospodarczej Wydajności i Postępu Społecznego, powołana w 2008 r. przez prezydenta Francji N. Sarkozy'ego w celu wskazania właściwych dla współczesnych realiów metod pomiaru dobrobytu, w raporcie końcowym przedstawiła następujące zalecenia²³⁰:

1. Należy zwrócić uwagę na wysokość dochodów i konsumpcji, a nie poziom produkcji – materialne standardy życia są w większym stopniu wyznaczone przez konsumpcję niż produkcję. Materialne standardy życia są związane z miernikami dochodu narodowego netto, realnego dochodu oraz konsumpcją gospodarstw domowych. Wielkość produkcji może wzrastać zarówno podczas spadku jak i wzrostu dochodów, ze względu na uwzględnienie amortyzacji, strumieni dochodów napływających i odpływających z kraju oraz różnic między cenami produkcji a cenami konsumpcji. Istotne jest uchwycenie zmian jakościowych produktów i usług, ponieważ to jakość a nie ilość jest wyznacznikiem dobrobytu.
2. Należy uwzględnić zamożność gospodarstw domowych poprzez pomiar ich aktywów i pasywów.
3. Należy posługiwać się miernikiem realnych dochodów gospodarstw domowych z uwzględnieniem świadczeń społecznych, transferów rządowych, podatków, odsetek

²²⁸ Dane zawarte w tabeli 3 w Aneksie, *EPI Results*, Environmental Performance Index, https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-topline?country=&order=field_epi_score_new&sort=asc, (data dostępu: 03.01.2019).

²²⁹ K. Kasmaoui, O. Bourhaba, *Happiness and Public Expenditure: Evidence from a panel analysis*, "MPRA" 2017, nr 79339, s. 8.

²³⁰ *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, CMEPSP, 2009, dostępne na: www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm, (data dostępu 03.01.2019).

od kredytów bankowych, publicznych usług edukacyjnych, publicznej opieki zdrowotnej. Badania realnych dochodów gospodarstw domowych krajów OECD i realnego PKB per capita wykazały, że pierwszy wskaźnik rośnie wolniej od drugiego.

4. Podczas pomiarów należy uwzględniać różnice w dystrybucji dochodów, konsumpcji i bogactwa.
5. W pomiarze dobrobytu istotne jest uwzględnienie produkcji gospodarstw domowych na własne potrzeby, wypoczynku i kontaktów społecznych.

Analiza konstrukcji poszczególnych syntetycznych indeksów służących do pomiaru dobrobytu pokazuje, że uwzględnione zalecenia Komisji zostały w nich. Jedynie zalecenie odnoszące się do pomiaru produkcji na własne potrzeby, wypoczynku i relacji społecznych nastrocza problemów metodologicznych, ponieważ pomimo posiadania przez nie wartości, nie mają one ceny rynkowej. Te ograniczenia można wyeliminować poprzez oszacowanie przez badaczy ich wartości i następnie wyrażenie jej w pieniądzu. Z kolei uzyskanie odpowiedzi co do rozmiaru produkcji, czasu wolnego i relacji możliwe jest przy pomocy metod jakościowych.

Przykładem indeksu opartego na oszacowaniu przez badaczy pozaekonomicznych aspektów dobrobytu, jest Miernik Dobrobytu Ekonomicznego (MEW), opracowany przez W. Nordhaus'a i J. Tobina²³¹. Zawiera on pomiar PKB, szacunek wartości czasu wolnego i niepłatnej pracy pomniejszony o szacunek strat wynikających z degradacji środowiska. Mankamentem tego wskaźnika jest brak uwzględnienia dystrybucji bogactwa, przybliżone oszacowanie indeksów oraz subiektywny dobór danych. Wada indeksu MEW polegająca na braku oszacowania strat ze względu na nierówności dochodowe, została skorygowana w Indeksie Zrównoważonego Dobrobytu Gospodarczego ISEW, skonstruowanego przez H. Daly'ego i J. Cobba w 1989 r. w oparciu o teorie przedstawione przez W.D. Nordhause'a i J. Tobina²³². Bazą miernika są indywidualne wydatki na konsumpcję pomniejszone o straty związane z dysproporcjami w dochodach, szkodliwe wydatki prywatne, deprecjację kapitału ludzkiego, koszty eksploatacji zasobów i zniszczenie środowiska naturalnego jak np. zanieczyszczenie wód, powietrza, hałas, zmiany klimatu, a także inne koszty wynikające z rozwoju produkcji (np. wypadki samochodowe). Wartość wskaźnika jest dodatkowo skorygowana o następujące elementy: wartość wydatków sektora publicznego (z wyjątkiem wydatków defensywnych), pracę w gospodarstwach domowych, wolontariat.

²³¹ W. D. Nordhause, J. Tobin, *Is Growth Obsolete?* „The Economic Research: Retrospect and Prospect” 1972, nr 5.

²³² P. Lawn, *Sustainable Development Indicators in Ecological Economics*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham 2006, s. 197.

Konstrukcja ISEW (uwzględnienie współczynnika koncentracji dochodów) nawiązuje do teorii Bergsena–Samuelsona, co skutkuje zmniejszaniem się wartości wskaźnika wraz ze spadkiem znaczenia zasad utilitaryzmu w badanych państwach. Jako wady tego wskaźnika wskazuje się nadmierną wagę w indeksie skutków kulminacji gazów cieplarnianych i nierówności w redystrybucji bogactwa²³³. Według M. Nogi ISEW: „jest miernikiem opartym na wskaźnikach naturalnych i nie może uwzględniać pewnych elementów dobrobytu, jak np. oszczędności ludności, które muszą być oparte na miernikach pieniężnych”²³⁴.

Kolejnym wskaźnikiem, który opiera się na oszacowaniu pieniężnej wartości nierynkowych społecznych i ekologicznych aktywów jest Wskaźnik Rzeczywistego Postępu (*Genuine Progress Indicator – GPI*)²³⁵. Stanowi on rozwinięcie wskaźnika ISEW. Do jego budowy wykorzystano 26 zmiennych o charakterze społecznym, ekonomicznym i ekologicznym, jak: wartość wolontariatu, koszty przestępczości, koszty rozpadu rodzin, straty czasu wolnego, koszty bezrobocia, koszty zniszczenia powłoki ozonowej, koszty nadmiernego korzystania z aktywów zagranicznych. Jest to pieniężny indeks zaprojektowany w celu ustalenia wpływu stosowania zasad zrównoważonego rozwoju w gospodarowaniu na poziom dobrobytu społeczeństwa. Zawiera zestaw korzyści i kosztów generowanych przez wzrost gospodarczy na płaszczyźnie społecznej, środowiskowej i ekonomicznej. Jego pełna kalkulacja wybiega poza ramy standardowej wyceny rynkowej, stąd często spotyka się z krytyką ze strony konserwatywnych ekonomistów.

Obecnie największą popularnością cieszą się indeksy syntetyczne mające charakter niepieniężny i wieloaspektowy, zgodnie ze stwierdzeniem: „nie ma jednego wskaźnika, który mógłby uchwycić coś takiego złożonego jak nasze społeczeństwo”²³⁶. Zazwyczaj są konstruowane jako średnie ważone wyników gospodarczych i społecznych z różnych dziedzin. Umożliwiają dokładne przedstawienie obrazu stopnia rozwoju państwa, ponieważ opierają się na danych statystycznych w zakresie zdrowia, edukacji, bezpieczeństwa, stanu środowiska, etc. Popularnością cieszą się zarówno indeksy dobrobytu ogólnego, jak i indeksy dokonujące pomiaru jego poszczególnych determinant (ubóstwo, edukacja, zdrowie etc.). Najpopularniejsze indeksy dobrobytu zostały scharakteryzowane w tabeli 3 (zaś ranking państw wg tych indeksów znajduje się w załączniku nr 1 w aneksie).

²³³ J. Śleszyński, *Rola wskaźników realizacji trwałego rozwoju*, (w:) A. Graczyka (red.), *Zrównoważony rozwój w teorii ekonomii i w praktyce*, Prace Naukowe AE im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 109.

²³⁴ M. Noga, *Pomiar dobrobytu społecznego uwzględniający stan i jakość środowiska przyrodniczego człowieka*, „Ekonomia i Środowisko” 1996, nr 19, s. 64.

²³⁵ E. Neumayer, *On the methodology of ISEW, GPI and related measures: some constructive comments and some doubt on the „threshold” hypothesis*, „Ecological economies” 2000, nr 34 (3).

²³⁶ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance ...op.cit.* s. 5.

Tabela 3. Wskaźniki dobrobytu i ich składowe mierniki

Wskaźnik	Opis	Mierniki
Wskaźnik Rozwoju Społecznego HDI	Służy do oceny poziomu społecznego kraju lub regionu w porównaniu do innych jednostek lub okresów. Badanie obejmuje 187 państw. Przybiera wartość od 0 do 1 (<0,5 kraj słabo rozwinięty, <0,501 – 0,8> kraj średnio rozwinięty, <0,801 – 1> kraj wysoko rozwinięty)	Przeciętne dalsze trwanie życia, skolaryzacja, PKB per capita (PPP).
Indeks Ubóstwa Społecznego HPI 1 i HPI 2	Mierzy poziom i zasięg ubóstwa. Wyróżnia się dwa poziomy: HPI 1 i HPI -2, w zależności od ogólnego poziomu rozwoju danego kraju. Przyjmuje wartości od 0 (bogactwo) do 100 (skrajne ubóstwo).	Przeciętna spodziewana długość życia, poziom wykształcenia ludności, poziom życia. HPI 1 (biedne kraje) – wskaźnik długowieczności to odsetek ludzi, którzy nie dożywają 40 roku życia, wskaźnik wykształcenia – odsetek analfabetów wśród dorosłych, wskaźnik poziomu życia – odsetek osób nie mających dostępu do wody pitnej, do usług zdrowotnych, odsetek niedożywionych dzieci poniżej 5 roku życia. HPI 2 (bogate kraje) – prawdopodobieństwo śmierci przed 60 –tym r.ż., odsetek funkcjonalnych analfabetów, odsetek długotrwałego bezrobocia, odsetek populacji o dochodach pon.50% mediany.
Indeks Lepszego Życia BLI	Mierzy dobrobyt społeczno – ekonomiczny krajów OECD. Zestawienie miernika BLI z PKB i kosztami życia w danym państwie. Przyjmuje wartości od 0 do 10 (10 najlepsza pozycja).	Dochody społeczeństwa (dochód do dyspozycji, aktywa gospodarstw domowych netto), warunki mieszkaniowe (wydatki na mieszkalnictwo, mieszkania z podstawowymi udogodnieniami, liczba pokoi na osobę), sytuacja na rynku pracy (stopa zatrudnienia, stopa bezrobocia długoterminowego, średnie wynagrodzenie, ochrona zatrudnienia), poziom edukacji (lata szkolne, umiejętności uczniów, liczba osób z wykształceniem wyższym), stan środowiska naturalnego (jakość wody, zanieczyszczenie powietrza), więzi wspólnotowe (subiektywna ocena liczby osób, na których można liczyć) i zaangażowanie społeczne (zaangażowanie w opracowanie norm prawnych, odsetek głosujących), zdrowie (oczekiwana długość życia, subiektywna ocena obywateli), satysfakcja z życia, bezpieczeństwo (liczba zabójstw na 100tys. mieszkańców, subiektywna ocena obywateli), równowaga między czasem pracy a czasem wolnym (czas poświęcony wypoczynkowi i pielęgnacji ciała, pracownicy pracujący pow.50 godz. w tygodniu)
Indeks Jakości Życia (QOL)	Łączy subiektywną satysfakcję z życia z obiektywnymi czynnikami. Dodatkowo dostarcza informacji na potrzeby prowadzonej działalności gospodarczej.	Bogactwo (PKB per capita PPP), zdrowie (przewidywana długość trwania życia), stabilizacja polityczna i bezpieczeństwo (ratingi stabilności politycznej), życie rodzinne (liczba rozwodów), życie wspólnotowe (przynależność do kościołów, wspólnot religijnych etc.), klimat i położenie geograficzne (szerokość geograficzna), zatrudnienie (stopa bezrobocia), polityczna wolność (średnia wskaźników swobód politycznych), nierówności płciowe (gender gap)
Indeks Jakości Życia QOL- Europa	Indeks łączący subiektywną i obiektywną ocenę jakości życia	Edukacja (odsetek osób z podstawowym, średnim i wyższym wykształceniem; luka satysfakcji między osobami z wyższym i podstawowym wykształceniem), stan materialny (subiektywna ocena dochodów, średni dochód netto), mieszkalnictwo (satysfakcja z sytuacji mieszkaniowej, odsetek osób żyjących w przeludnionych

		domach), zatrudnienie (stopa zatrudnienia, satysfakcja z zatrudnienia), spożytkowanie czasu (Satysfakcja z czasu wolnego, średnia liczba godzin pracy), zdrowie (oczekiwana długość życia, ocena subiektywna zdrowia), relacje społeczne (odsetek osób, które mają osobę służącą im pomocą, satysfakcja z relacji społecznych), bezpieczeństwo (poczucie bezpieczeństwa obywateli, odsetek osób, które zgłosiły przestępstwo), rząd (ufność wobec władzy, zaufanie do Parlamentu Europejskiego), środowisko (satysfakcja ze stanu środowiska, ekspozycja na zanieczyszczenie powietrza ludności miast), satysfakcja z jakości życia.
hIndeks Szczęśliwej Planety HPI 2,0	Mierzy jakość życia. Przyjmuje wartości od 0 do 100 – im wyższa wartość tym wyższa jakość życia	Oczekiwana długość życia, średnia jakość życia, ślad ekologiczny per capita (zapotrzebowanie człowieka na zasoby naturalne), nierówność efektów, oczekiwana długość życia skorygowana o nierówności, jakość życia skorygowana o nierówności – w stosunku do GDP per capita, populacji i GINI.
Indeks Nierówności Płci (GEM)	Mierzy równość praw i warunków życiowych populacji	Śmiertelność, urodzenia wśród nastoletnich kobiet, udział kobiet w parlamencie, udział kobiet z wykształceniem średnim, siła robocza.
Indeks Dobrobytu Legatum	Mierzy poziom rozwoju społeczno – gospodarczego, zmiany jakości życia i zadowolenia z niego w 110 krajach (90% globalnej populacji).	Jakość gospodarki (np. średnie pięcioroczne tempo wzrostu PKB per capita, bariery handlowe, zadowolenie ze standardu życia, względne ubóstwo, absolutne ubóstwo, jakość eksportu, bezrobocie,), środowisko biznesowe (np. dostęp do infrastruktury jak Internet, transportowa, bankowość; koszty rozpoczęcia działalności gospodarczej, koszty zwalniania i zatrudniania, niedrogie usługi finansowe, dostępność kredytu, ochrona własności intelektualnej), tzw. „dobre rządy” (np. zaufanie obywateli, udział w życiu politycznym, korupcja, poziom demokracji, efektywność rządu, niezależność sądowa, kobiety w parlamencie, transparentność polityki, jakość regulacji), edukacja (stopa analfabetyzmu, nierówności w dostępie do edukacji, satysfakcja z edukacji, ocena jakości edukacji, najlepsze uniwersytety, pracownicy z wyższym wykształceniem), ochrona zdrowia (częstotliwość występowania cukrzycy, szczepienia, zadowolenie ze zdrowia, oczekiwana długość życia, śmiertelność, otyłość, zabawa), wolność osobista i obywatelska (np. pobór do wojska, kara śmierci, tolerancja mniejszości etnicznych, rządowe restrykcje religijne, tolerancja imigrantów i grup LGBT, prawa LGBT, wolność prasy, satysfakcja z wolności osobistych), więzi społeczne (zaufanie do innych, pomoc informacyjna, pomoc od obcych, wolontariat, frekwencja wyborców), środowisko (zanieczyszczenie powietrza, pobór słodkiej wody, zapasy wody, obszary chronione, regulacje pestycydów, oczyszczanie ścieków), bezpieczeństwo (dostępność jedzenia i schronienia, liczba zabójstw, skala terroru politycznego, kradzież, imigranci, śmierć na drodze, poczucie bezpieczeństwa).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Work Life Balance*, OECD, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/work-life-balance/>, *Quality of Life*, Economist, https://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf, *Index QQL*, https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/qol/index_en.html, *Legatum Prosperity Index*, <https://www.prosperity.com/about/methodology>, World Happiness Index, <https://worldhappiness.report/ed/2018/>, (data dostępu: 14.02.2019).

Zaprezentowane w tabeli 3 indeksy dobrobytu różnią się następującymi kwestiami:

- 1) sposobem definiowania dobrobytu – jako rozwój społeczny (HDI), brak ubóstwa (HPI), dobre życie (BLI), jakość życia (LQI, QOL, QOL europejski, Legatum Index), szczęście całej planety (HPI), minimalizowanie nierówności (GEM);
- 2) selektywnością – w poniższym zestawieniu indeksy cechują się różnym zakresem szczegółowości i koncentracji na danym obszarze: poczynając od indeksu koncentrującego się na ubóstwie i jego aspektach (HPI) czy nierówności płci (GEM), przez indeksy wykorzystujące dane z wybranych obszarów (HDI: zdrowie, dochód i edukacja; HPI2,0: nierówności, środowisko, zdrowie), po ogólne – sięgające wszystkich obszarów funkcjonowania człowieka, łącznie z czasem wolnym i relacjami społecznymi (np. BLI, Legatum Indeks, QOL);
- 3) wykorzystywaniem subiektywnej oceny – w większości indeksów ocena dobrobytu następuje w oparciu o dane statystyczne, jednakże w przypadku BLI, QOL, QOL europejskiego i Legatum Index jedną ze składowych indeksu jest subiektywna ocena poczucia bezpieczeństwa czy jakości życia obywateli. Taka konstrukcja indeksu wiąże się z utożsamianiem dobrobytu jako dobrostanu lub jakości życia w ujęciu subiektywnym;
- 4) determinantami dobrobytu – w większości indeksów znajdują się wskaźniki odnoszące się do zdrowia, edukacji, dochodu, co świadczy o nadaniu im wysokiej wagi w kształtowaniu dobrobytu. Istotne znaczenie przypisano również nierównościom (brane są pod uwagę w indeksie QOL, HPI 2,0 i GEM, czyli 3/8 indeksów), środowisku (w indeksie HPI 2,0, QOL, QOL, QOL europejski, BLI, czyli 4/8), aktywności zawodowej (w indeksie HPI,BLI, QOL, QOL europejski, GEM, czyli 5/8), więziom społecznym i bezpieczeństwu (w indeksie BLI, QOL, QOL europejski, Legatum Indeks, czyli 4/8). Te indeksy akcentują znaczenie czynników oddziałujących na subiektywne odczucie jakości życia, nie związanych z dochodem jak rodzina, religia, zaufanie społeczne;
- 5) wskaźnikami odzwierciedlającymi determinanty – autorzy poszczególnych indeksów posługiwali się odmiennymi wskaźnikami opisując determinanty dobrobytu. Dane wykorzystywane do zaprezentowania wymienionych w podrozdziale 1.2. determinant posłużyły za wskazówkę w selekcji zmiennych do budowy Indeksu Dobrobytu w niniejszej pracy.

Istotną determinantą dobrobytu uwzględnioną w niemal wszystkich indeksach dobrobytu zaprezentowanych w tabeli 5 są nierówności dochodowe. Do pomiaru równomierności

rozkładu bogactwa najczęściej wykorzystywany jest współczynnik Giniego, bazujący na krzywej Lorenza, która skumulowanym wielkościami dochodów przyporządkowuje skumulowany procent liczby gospodarstw domowych²³⁷. W geometrycznym sensie wskaźnik Giniego obrazuje stosunek wielkości obszaru zlokalizowanego między prostą wyznaczającą rozkład idealnie równomierny, a krzywą Lorenza do całego obszaru umiejscowionego pod prostą prezentującą rozkład idealnie równomierny²³⁸. Wartości wskaźnika znajdują się w przedziale $<0,1>$, przy czym im bliżej wartości 1 tym większe występują w kraju dysproporcje w dochodach. A. Sen, badając zależność pomiędzy wysokością współczynnika Giniego, a PKB per capita wykazał, że analiza dochodów bez uwzględnienia nierówności w podziale bogactwa daje zafałszowany obraz dobrobytu społeczeństwa. Część obywateli bowiem może znajdować się poniżej granicy ubóstwa, a wysokość dochodów części zamożnej podniesie wysokość wskaźnika PKB per capita dla całego państwa.

Wieloaspektowe, syntetyczne indykatory wydają się bardziej odpowiednie do pomiaru dobrobytu społeczno-ekonomicznego ze względu na uwzględnienie różnych dziedzin aktywności człowieka. W konstrukcji tego typu wskaźników badacze napotykają jednak szereg trudności, od których zależy adekwatność i wiarygodność pozyskanego obrazu dobrobytu:

- 1) po pierwsze, subiektywizm w wyborze zmiennych i kategorii do budowy indeksu;
- 2) po drugie, ustalenie właściwych wag do kategorii wchodzących w skład indeksu;
- 3) po trzecie, zróżnicowanie warunków (np. kulturowych) w porównywanych państwach, co przekłada się na odmienną percepcję istotności niektórych czynników w kształtowaniu dobrobytu.

W indeksach mierzących jakość życia stosowana jest subiektywna ocena respondentów satysfakcji z życia ogółem lub z poszczególnych elementów (edukacja, zdrowie etc.). Dzięki temu można uzyskać odpowiedź nie tylko co do wagi poszczególnych czynników dobrobytu w opinii jednostek, ale i skuteczności obranych przed władze publiczne rozwiązań. To jednostka odczuwa określone warunki jako sprzyjające wzrostowi jej jakości życia lub ją obniżające. Posiada również własną hierarchię potrzeb, od których uzależnia ogólny poziom satysfakcji z życia. Wzrost dobrobytu ekonomicznego nie przekłada się bezpośrednio na wzrost jakości życia jednostki. Wskazuje na to wskaźnik liczby samobójstw, który w niektórych krajach rozwiniętych o wysokim dochodzie jest na bardzo wysokim poziomie. Wobec tego

²³⁷ M. Bochenek, M. Mikołajewska, *Dysproporcje dochodowe w Polsce przed i po wybuchu kryzysu*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, nr 30, s. 163.

²³⁸ P. Jabkowski, *Miary nierówności społecznych – podstawy metodologiczne*, (w:) K. Podemski (red.), *Spór o społeczne znaczenie społecznych nierówności*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2009, s. 35

rozwiązanie zastosowane w europejskim indeksie QOL, polegające na pomiarze określonej determinanty dobrobytu wskaźnikiem opartym na danych statystycznych oraz wskaźnikiem bazującym na subiektywnej ocenie jakości, wydaje się słuszne. Jako wadę tego typu pomiaru można wskazać zmienność subiektywnej oceny, ze względu na wysoki wpływ emocji. Respondent może wystawić negatywną/pozytywną ocenę z zadowolenia z danego elementu dobrobytu, ze względu na obniżenie/polepszenie samopoczucia czy chwilowy wpływ czynników nie związanych nawet z przedmiotem oceny. Po drugie, jedynie część społeczeństwa jest świadoma czynników oddziałujących na poszczególne determinanty i ich rzeczywistym stanem. Przykładowo, mieszkaniec wsi może określić stopień zanieczyszczenia powietrza jako nieznaczny w porównaniu do mieszkańca miast, z kolei osoba nie związana w żaden sposób z systemem edukacji nie może wyrazić obiektywnej opinii na temat funkcjonowania placówek edukacyjnych.

Rozwiązaniem eliminującym tego typu problemy jest budowa wskaźników oceny jakości poszczególnych składowych dobrobytu na podstawie opinii ekspertów. Posiadają oni specjalistyczną wiedzę pozwalającą ocenić wpływ określonych czynników na poszczególne determinanty dobrobytu i skuteczność istniejących reguł prawnych czy warunków gospodarczych. Na ich ocenę ma również wpływ wiedza o stanie zjawisk na arenie międzynarodowej, umożliwiającą porównanie osiągniętych wyników i ich umiejscowienie w globalnym rankingu. Dokonywanie oceny na podstawie danych statystycznych i posiadanej wiedzy wpływa na obiektywizm oceny, jednakże stanowi również wadę tego rozwiązania. Wydawanie opinii przez eksperta niezwiązanego z ocenianym krajem, jedynie na podstawie udostępnianych publicznie danych, niesie bowiem ryzyko prezentowania zafałszowanego obrazu zjawiska ze względu na nieznajomość zasad i sposobu funkcjonowania danego środowiska. Przykładowo, jeżeli placówki edukacyjne skupiają się jedynie na przygotowaniu uczniów do zdania testów (np. typu PISA), nie wykorzystując nowych metod nauczania, nie spełniając swojej roli wychowawczej etc., a ocena ekspercka zostanie wykonana jedynie na podstawie wyników osiągnięć (czyli kompetencji twardych), wówczas jakość edukacji może uzyskać wysokie noty, pomimo braków w kształtowaniu kompetencji miękkich i niskiego samopoczucia dzieci uczestniczących w tymże systemie.

Ten problem występuje również przy pomiarach obiektywnej jakości życia, czyli podczas konstruowania indeksów w oparciu o dane statystyczne z różnych obszarów. Ocenianie np. edukacji pod kątem wyników (np. egzaminu PISA, odsetka osób z wyższym wykształceniem, skolaryzacja), nakładów (wydatki na edukację), czy zasobów (liczba nauczycieli) nie przesądza o jej jakości, a co najwyżej o nabyciu określonych umiejętności, powszechności nauczania czy

popularności idei egalitaryzmu. Istotnym problemem w tego typu indeksach jest możliwość gromadzenia danych umożliwiających porównania międzynarodowe w długim okresie. Jednakże brak kompletnych i rzetelnych informacji stanowi również problem w ocenie eksperckiej.

W niniejszej pracy nie zdecydowano się na wykorzystanie dostępnych indeksów dobrobytu (rankingi państw wg popularnych indeksów dobrobytu zostały zawarte w aneksie w załączniku nr 1) z kilku powodów. Po pierwsze, brak wag poszczególnych czynników dobrobytu. Jak zostało wykazane w podrozdziale 1.2. w niniejszej pracy przyjęto założenie, że zbiory „możliwości” determinujące realizację potrzeb jednostki są zhierarchizowane na wzór teorii potrzeb A. Masłowa. W wymienionych w tabeli 3 indeksach wszystkie zmienne posiadają jednakowy wpływ na wynik np. urodzenia wśród nastoletnich kobiet i wskaźnik śmiertelności. Jednakże z perspektywy kształtowania dobrobytu ogólnego oba czynniki posiadają różną siłę oddziaływania. Po drugie, nadmierne rozbudowanie indeksów (kilkadziesiąt zmiennych) i wykorzystywanie w ich konstrukcji oceny określonego zjawiska (np. tolerancji wobec środowisk LGBT), co sprawia, że w analizie porównawczej państw reprezentujących różne kultury preferowane będą wartości wskazane przez twórców indeksów jako pożądane. W dodatku uwzględnienie zbyt dużej liczby zmiennej powoduje, że wagi czynników o wysokim znaczeniu dla dobrobytu ogólnego stają się niskie i ulegają rozmyciu w obszernym zbiorze zmiennych. Z kolei część indeksów (np. wskaźnik HDI) opiera się jedynie na kilku zmiennych, co nadaje im wysokie znaczenie dla wyznaczonego poziomu dobrobytu. Pominięcie innych zmiennych i koncentracja jedynie na kilku aspektach dobrobytu (np. wzroście gospodarczym i nierównościach społecznych w HDI) powoduje, że kraje o innych wartościach (np. nie egalitarne), czy posiadający inne atuty (np. czyste środowisko) są ocenione nisko. Wymienione argumenty pokazują, że istnieje potrzeba budowy syntetycznego wskaźnika, który odwołuje się do wielu aspektów dobrobytu, a poszczególne determinanty hierarchizuje zgodnie ze znaczeniem dla kształtowania dobrobytu całego społeczeństwa. W dodatku indeks ten powinien zawierać odpowiednio dobrane zmienne, które obrazują efekty działań/ poziom realizacji potrzeb, a nie nakłady (np. udział w eksporcie produktów *high tech*, a nie nakłady na badania B+R; wskaźnik śmiertelności niemowląt, a nie wydatki na opiekę lekarską). Należy również zagwarantować, aby liczba zmiennych w wystarczającym stopniu ukazywała stan poszczególnych determinant dobrobytu, ale nie prowadziła do efektu „rozmycia” wag.

ROZDZIAŁ 2.

POLITYKA FISKALNA I JEJ ROLA W KSZTAŁTOWANIU WZROSTU GOSPODARCZEGO

2.1. Pojęcie i ewolucja polityki fiskalnej – aspekt teoretyczny

Państwo dysponuje bogatym instrumentarium do oddziaływania na dobrobyt obywateli. Zróżnicowanym sferom aktywności społeczno–gospodarczej jednostki i całego społeczeństwa odpowiadają poszczególne polityki państwa. Polityka fiskalna stanowi element polityki finansowej państwa. Zakres pojęciowy tego terminu odzwierciedla często poglądy badaczy na rolę polityki fiskalnej, co z kolei determinuje dobór jej narzędzi.

Definicje polityki fiskalnej zawarte w literaturze angielskojęzycznej utożsamiają ją z podejmowanymi przez władze publiczne decyzjami odnośnie do finansów publicznych, wszelkimi zmianami dotyczącymi ich poszczególnych elementów czy sposobu ich wykorzystania. Istotne w tych definicjach jest wskazanie celu tych procesów, tj.: oddziaływanie na poszczególne agregaty gospodarki, aby zrealizować założone cele makroekonomiczne jako oddziaływanie na poziom PKB, zatrudnienia czy cen. Drugą ważną kwestią jest instrumentarium pozwalające na realizację tych celów. A. Smithies, O. Eckstein, definiują politykę fiskalną jako politykę, w ramach której rząd wykorzystując dochody i wydatki publiczne oddziałuje na poziom dochodu narodowego, produkcji i zatrudnienia²³⁹. Jednocześnie O. Eckstein określa pojęcie polityki fiskalnej jako zmiany w opodatkowaniu i wydatkach, mające na celu uzyskanie w krótkim terminie efektów w poziomie zatrudnienia, cen i stabilności. Także G. Kolm wśród celów tejże polityki wymienia również oddziaływanie na poziom cen, dochodów, zatrudnienia i produkcji²⁴⁰.

²³⁹ A. Smithies, *Fiscal Budgeting and Fiscal Policy*, (w:) H. S. Ellis, *Survey of Contemporary Economics*, The Blakiston Company, Philadelphia 1949, s. 174.

²⁴⁰ R. Cauvery, U.K. Sudha Nayak, M. Girija, N. Kruparani, R. Meenakshi, *Public Finance (Fiscal Policy)*, S. Chand & Company LTD, New Delhi 2007, s. 309.

Cele polityki fiskalnej akcentują w definicji także P.A. Samuelson i W.D. Nordhaus. Ich zdaniem „pod pojęciem polityki fiskalnej należy rozumieć proces kształtowania podatków oraz wydatków publicznych, po to, aby pomóc w złagodzeniu wahań cyklu koniunkturalnego oraz przyczynić się do utrzymania tendencji wzrostowej gospodarki o wysokim zatrudnieniu, wolnej od wysokiej i zmiennej inflacji. Polityka fiskalna obejmuje politykę podatkową, politykę wydatków oraz politykę nadwyżek i deficytów budżetowych”²⁴¹. Z kolei A. Lerner jako zasadniczy cel polityki fiskalnej uznaje zapewnienie pełnego zatrudnienia oraz zapobieganie inflacji poprzez właściwe określenie poziomu wydatków krajowych (publicznych i prywatnych)²⁴². Zdaniem A. Premchada polityka fiskalna polega na wykorzystaniu podatków, wydatków publicznych i operacji długu publicznego do wywierania pożądanego wpływu na działalność gospodarczą, alokacji zasobów między sektor publiczny i prywatny, a także ich wykorzystania do osiągnięcia stabilności i wzrostu. Jako szczegółowe cele polityki fiskalnej wskazuje on: zatrudnienie, stabilność cen, oszczędności i inwestycje oraz bilans płatniczy²⁴³. Część badaczy przyjmuje za cel polityki fiskalnej ogół celów polityki gospodarczej (np. U. Hicks²⁴⁴, D. N. Dwivedi²⁴⁵).

Na katalog narzędzi polityki fiskalnej zwracają uwagę G.K. Shaw, G. Kolm oraz P.A. Samuelson i W.D. Nordhaus. G.K. Shaw uznał za politykę fiskalną „każdą decyzję o zmianie poziomu, struktury lub harmonogramu wydatków publicznych bądź zmianie obciążenia, struktury i częstotliwości płatności podatku”²⁴⁶. G. Kolm rozszerzył instrumentarium polityki fiskalnej o dług publiczny, definiując politykę fiskalną jako „prowadzenie wydatków rządowych i dochodów oraz zarządzanie długiem publicznym w taki sposób, aby w pełni uwzględnić wpływ tych operacji na alokację zasobów i przepływ środków, a w konsekwencji na poziom dochodów, cen, zatrudnienia i produkcji”²⁴⁷. Zdaniem P.A. Samuelsona i W.D. Nordhauusa do narzędzi polityki fiskalnej należą nie tylko wydatki i dochody publiczne, ale także saldo budżetowe. Według D. N. Dwivediego polityka fiskalna dotyczy natomiast wykorzystania skarbu państwa lub finansów publicznych do osiągania celów makroekonomicznych²⁴⁸.

²⁴¹ P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus, *Ekonomia 1*, Wyd. PWN, Warszawa 1995, s. 279.

²⁴² R. Domaszewicz, *Finanse w gospodarce rynkowej*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Kraków 1991, s. 168.

²⁴³ A. Premchad, *Government Budgeting and Expenditure Controls. Theory and Practice*, IMF, Washington 1983, s. 3.

²⁴⁴ U. Hicks, *Development Finance: Planning and Control*, Clarendon Press, Oxford, U.K 1965.

²⁴⁵ D.N. Dwivedi, *Macroeconomics Theory and Policy*, Tata McGraw – Hill Publishing Company Limited, New Delhi 2005, s. 543.

²⁴⁶ G.K. Shaw, *An Introduction to the Theory of Economic Policy*, Macmillan 1971, s. 87.

²⁴⁷ R. Cauvery, U.K. Sudha Nayak, M. Girija, N. Kruparani, R. Meenakshi, *Public Finance ...op.cit.* s. 309.

²⁴⁸ D.N. Dwivedi, *Macroeconomics Theory and Policy...op.cit.* s. 543.

Na podstawie przytoczonych definicji można wysunąć wniosek, że to narzędzia polityki fiskalnej wyróżniają ją na tle pozostałych polityk państwa, co świadczy o jej służebnej roli wobec polityki gospodarczej. Akcentują to także definicje polityki fiskalnej zawarte w polskiej literaturze. Polscy autorzy skupiają się na formułowaniu katalogu narzędzi, przypisując polityce fiskalnej ogólne cele polityki gospodarczej. Zdaniem M. Pietrewicza polityka fiskalna stanowi „część polityki społeczno–gospodarczej, wyodrębniona nie ze względu na specyfikę jej celów, lecz z uwagi na swoistość środków jej realizacji”. W jego opinii, zadania stawiane przed polityką fiskalną uszczegóławiają jedynie cele ogólne polityki gospodarczej²⁴⁹. T. Włudyka i M. Smaga formułując definicję polityki fiskalnej nakreślili ogólnie jej cele jako polityczne, społeczne i ekonomiczne²⁵⁰. Zaś N. Gajl, która postrzega ją jako ogół zamierzonych działań finansowych ukierunkowanych na realizację zadań gospodarczych²⁵¹.

Uszczegółowienia celów polityki fiskalnej w polskiej literaturze dokonał S. Owsiak. Koncentruje się on na określonych jej zadaniach: fiskalnej (tj. dostarczeniu środków pieniężnych państwu), statutowych zadaniach władz publicznych realizowanych przy pomocy zgromadzonych środków oraz pozafiskalnych²⁵². S. Owsiak jako cele szczegółowe polityki fiskalnej wymienia: tworzenie warunków pełnego wykorzystania zdolności wytwórczych gospodarki, kształtowanie warunków gromadzenia oszczędności pieniężnych wskutek optymalizowania obciążeń podatkowych, stabilizację cyklu koniunkturalnego, niwelowanie skutków bezrobocia i wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy, zmniejszenie nierówności dochodowych powstałych w wyniku rynkowego podziału dochodu, łagodzenie negatywnych efektów zewnętrznych²⁵³. Wymieniony przez S. Owsiaka katalog celów potwierdza, że polityka fiskalna realizuje zadania wskazane przez politykę gospodarczą i pełni wobec niej służebną rolę, a sformułowane przed nią cele uszczegółowiają jedynie ogólne cele polityki gospodarczej.

W polskich definicjach występują istotne różnice w kwestii katalogu narzędzi polityki fiskalnej. Jest to wynik częstego utożsamiania polityki fiskalnej z polityką budżetową. T. Włudyka i M. Smaga definiują politykę fiskalną jako: „ogół działań władzy publicznej, których przedmiotem są wydatki i dochody, tj. regulowanie ich wysokości, struktury, wzajemnych proporcji oraz salda, dla osiągnięcia określonych celów ekonomicznych, społecznych i politycznych”²⁵⁴. Do instrumentów polityki fiskalnej zaliczają budżet państwa,

²⁴⁹ M. Pietrewicz, *Polityka fiskalna*, Poltext, Warszawa 1993, s. 14.

²⁵⁰ T. Włudyka, M. Smaga (red.), op.cit. s. 157.

²⁵¹ N. Gajl, *Instrumenty finansowe w zarządzaniu gospodarką narodową*, PWE, Warszawa 1988, s. 14.

²⁵² S. Owsiak, *Finanse publiczne*, PWN, Warszawa 2017, s. 282.

²⁵³ Ibidem.

²⁵⁴ T. Włudyka, M. Smaga (red.), op.cit., s. 157.

będący zestawieniem dochodów i wydatków państwa z przewidzianymi źródłami pokrywającymi deficyt lub kierunki wykorzystania nadwyżki²⁵⁵. Z kolei Z. Fedorowicz definiując politykę fiskalną zwraca uwagę na to, że kluczowy dla osiągnięcia celów społecznych i gospodarczych, ustalonych przez właściwe organy publiczne, jest dobór źródeł i metod gromadzenia dochodów publicznych, jak też kierunków i sposobów realizacji wydatków publicznych²⁵⁶. Niniejsza definicja zwraca uwagę na kilka istotnych kwestii: wpływ polityki fiskalnej na sferę społeczną, ekonomiczną i polityczną, a także uzależnienie osiągnięcia celów nie tylko od poziomu wydatków i determinowanych nimi podatków, ale i ich struktury oraz odpowiedniego ich połączenia (co sugeruje, że konstrukcja podatków i wydatków może oddziaływać w sposób synergiczny lub antagonistyczny). B. Winiarski do instrumentów polityki fiskalnej zalicza nie tylko dochody publiczne (rozumiane jako dochody podatkowe i cła oraz pożyczki publiczne) i wydatki publiczne, ale również operacje pożyczkowe²⁵⁷.

Składowymi polityki fiskalnej jest polityka podatkowa i wydatkowa. Każda z tych wymienionych polityk charakteryzuje się odmiennym zestawem instrumentów, rozumianym jako środek kształtujący bezpośrednio lub pośrednio zachowanie podmiotów, będących ich adresatem²⁵⁸. Polityka podatkowa definiowana jest jako ogół decyzji dotyczących opodatkowania obywateli i podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Obok polityki monetarnej i cenowej, jest ona zaliczana do polityk narzędziowych, czyli nieposiadających autonomicznych celów, wykorzystywanych do osiągnięcia celów polityki społecznej i gospodarczej²⁵⁹. Jej zadania służą do realizacji celów polityki fiskalnej, nie tylko poprzez dostarczanie środków na finansowanie wydatków publicznych, ale i odpowiednią konstrukcją podatków (np. ulgi podatkowe, skala podatkowa) czy strukturę systemu podatkowego (rodzaje podatków, poziom efektywnego obciążenia źródeł: majątku, dochodu, konsumpcji). Do podstawowych zadań polityki podatkowej można zaliczyć m.in. sprawne dostarczanie środków na wykonanie wydatków publicznych, stabilizację cyklu koniunkturalnego, pobudzanie wzrostu gospodarczego, sprawiedliwe rozłożenie ciężarów podatkowych oraz niskie koszty realizacji podatków²⁶⁰. Decyduje o rozmiarze działalności publicznej (zmiany poziomu dochodów podatkowych wpływają na stan finansów państwa i możliwości dokonywania

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Z Fedorowicz, *Polityka fiskalna*, Wyd. Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1998.

²⁵⁷ B. Winiarski (red.), *Polityka gospodarcza*, PWN, Warszawa 2004, s. 455.

²⁵⁸ A. Barteczek, *Instrumenty podatkowe w polityce gospodarczej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr. 272, s. 10.

²⁵⁹ Ibidem, s. 10–11.

²⁶⁰ A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, Wydanie 3, Ars Boni Et Aequi, Poznań 1998, s. 143.

wydatków publicznych)²⁶¹. Polityka wydatkowa aby realizować podstawowe funkcje państwa (wydatki administracyjne, wydatki na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne) i osiągać cele społeczno-gospodarcze (wpływ na produkcję, zatrudnienie, zdrowie obywateli etc.), koncentruje się głównie na kształtowaniu poziomu i struktury wydatków publicznych²⁶².

W zależności od rodzaju wykorzystanych narzędzi do osiągnięcia wyznaczonych celów, rozróżnia politykę fiskalną dyskrejonálną (uznaniową) i pasywną. Polityka dyskrejonálna opiera się na celowym dokonywaniu zmian w wydatkach i/lub dochodach budżetowych, aby stymulować popyt globalny. Polityka dyskrejonálna jest utożsamiana z polityką aktywną, będącą przejawem świadomego interwencjonizmu państwa²⁶³. Jej instrumenty są doraźnymi i celowymi działaniami państwa, ukierunkowanymi na zmianę aktywności gospodarczej²⁶⁴.

Polityka fiskalna realizowana jest przez system finansów publicznych. Pojęcie finansów publicznych podlega różnym interpretacjom. Może być utożsamiane z zasobami pieniężnymi, gromadzonymi i wydatkowymi przez państwo lub samorząd terytorialny; z częścią stosunków społecznych dotyczących gromadzenia i wydatkowania publicznych środków pieniężnych, a także z normami prawnymi regulującymi prawa i obowiązki w zakresie gromadzenia i wydatkowania publicznych środków pieniężnych²⁶⁵. Zdaniem C. Kosikowskiego finanse publiczne obejmują w głównej mierze: państwowe, samorządowe i funduszy celowych przychody i wydatki redystrybucyjne (transfery nieekwiwalentne), częściowo przychody i wydatki emisyjne (kredytowe, związane z kreacją pieniądza np. emisja pieniądza, udzieleni pożyczki) oraz w niewielkim stopniu przychody i wydatki pierwotne (przepływowi środków towarzyszy ruch wartości materialnych). Finanse publiczne dotyczą procesów gromadzenia i wydatkowania publicznych środków finansowych w związku z wykonywaniem przez państwo i samorząd terytorialny zadań publicznych²⁶⁶. Pełnią rolę służebną w stosunku do zadań władzy publicznej, służą jedynie prowadzonej polityce finansowej. Można zatem stwierdzić, że polityka fiskalna posługuje się finansami publicznymi do osiągnięcia celów polityki społecznej i gospodarczej²⁶⁷.

²⁶¹ R. Wolański, *System podatkowy w Polsce*, 3 Wydanie, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 278.

²⁶² R. Mastalski, E. Fojcik-Mastalska (red), *Prawo finansowe, 2 wydanie poszerzone i uaktualnione*, Wyd. Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 29.

²⁶³ A. Szymańska, *Pozycja polityki fiskalnej w wybranych krajach Unii Europejskiej w okresie spowolnienia gospodarczego*, „*Studia Oeconomica Posnaniensia*” 2017, nr. 6 (267), s. 149.

²⁶⁴ R. Barczyk, M. Lubiński, *Dylematy stabilizowania koniunktury*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2009, s. 98.

²⁶⁵ P. M. Gaudemet, J. Molinier, *Finanse publiczne*, PWE, Warszawa 2000, s. 17.

²⁶⁶ C. Kosikowski, *Finanse publiczne i prawo finansowe. Zagadnienia egzaminacyjne i seminaryjne*, Wyd. Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 17 – 18.

²⁶⁷ C. Kosikowski, *Naprawa finansów publicznych w Polsce*, Wyd. Temida 2, Białystok 2011, s. 39.

Tabela 4. Teorie finansów publicznych o ingerencji państwa w kształtowanie dobrobytu

Kierunek/ szkoła	Założenia
Interwencjonizm	
Merkantylizm	Aktywna rola państwa w gospodarce: wspieranie rozwoju przemysłu i handlu przez subsydia i ulgi dla producentów i eksporterów oraz ochronę procesu wytwórczego protekcyjnymi cłami. Kolbertyzm: wprowadzenie różnych podatków od konsumpcji przedmiotów zbytku, standaryzacja prawa podatkowego (J. B. Colbert), koncepcja jedyne, powszechnego podatku, proporcjonalnego do dochodów (S. de Vauban). Kameralizm: istnieje granica racjonalnego fiskalizmu; opodatkowanie równe i sprawiedliwe, nie ograniczające działalności gospodarczej; budowa budżetu od planowanych wydatków, a następnie przypisanie im dochodów; podatki pośrednie w największym stopniu obciążają osoby ubogie, pozbawiając ich możliwości oszczędzania i zwiększając konsumpcję.
Narodowa szkoła ekonomii	Koncepcja państwa dobrobytu (welfare state) z aktywną rolą państwa w jego kształtowaniu. Sformułowano prawo wzrastających wydatków: potrzeby publiczne rosną szybciej niż potrzeby indywidualne, a ze względu na ograniczone możliwości skutecznego zaspokajania potrzeb ludzkich przez mechanizm rynkowy, państwo powinno zwiększyć zakres realizowanych zadań. Redystrybucja powinna dokonywać się poprzez zastosowanie podatku progresywnego. Pożądane cechy systemu podatkowego: progresja podatkowa, specjalne opodatkowanie dochodów spekulacyjnych, specjalne opodatkowanie dochodów z własności, przywileje podatkowe wobec dochodów z pracy, opodatkowanie majątku i kapitału.
Keynesizm	Pobudzanie efektywnego popytu na dobra inwestycyjne i konsumpcyjne celem zwiększania produkcji, zatrudnienia, a w konsekwencji łagodzenia wahań cyklu koniunkturalnego i osiągnięcie równowagi w bilansie płatniczym. Stymulacja popytu za pomocą instrumentów pośrednich (automatyczne stabilizatory koniunktury, kontrola inflacji, obniżenie stopy procentowej) i bezpośrednich (organizacja robót publicznych, realizacja inwestycji społecznie użytecznych, zakładanie przedsiębiorstw etatystycznych). W okresie recesji należy zwiększyć deficyt, aby kreować popyt w gospodarce i umożliwić jej wejście na drogę wzrostu. Podnoszenie podatków powinno nastąpić w okresie rozkwitu gospodarki, w celu utrzymania stabilnych cen i osłabienia popytu. Stosowanie niższych podatków wobec osób ubogich, ze względu na ich niską skłonność do oszczędzania.
Neokeynesizm (Hansen)	Wydatki publiczne i dług publiczny stymulatorem i stabilizatorem wzrostu gospodarczego. Źródłem finansowania wydatków progresywne opodatkowanie. Idea dwóch budżetów: operacyjnego, przeznaczonego na realizację bieżących zadań publicznych (finansowanych głównie z podatków dochodowych i ceł) oraz kapitałowego, zawierającego plan wydatków długoterminowych niezbędnych do wykonania zadań państwa. Budżet kapitałowy ukazuje stopień pokrycia prognozowanych wydatków dochodami podatkowymi i długiem. Oba budżety muszą być ze sobą powiązane, a kontrolę nad nimi powinien sprawować parlament.
Liberalizm	
Fizjokratyzm	Rola państwa: zagwarantowanie bezpieczeństwa kraju, ochrona własności prywatnej, tworzenie infrastruktury technicznej niezbędnej dla prywatnej działalności (budowa dróg, kanałów) oraz organizacja szkolnictwa. Polityka fiskalna niszczy fundamenty bogactwa państwa, czyli produkcję materialną, w szczególności rolną. Osoby ubogie nie powinny ponosić wysokich ciężarów podatkowych, ponieważ wzrost ich konsumpcji przyczyni się do poprawy dobrobytu ogólnego (jest on wyznaczony nie zasobami pieniądza, a obfitością rzeczy potrzebnych i użytecznych). Koncepcja jedyne podatku, obciążającego właścicieli ziemskich (F. Quesnay: 30% ich dochodu. Zalety: redukcja kosztów ściągania danin, wzrost ceny ziemi, wyeliminowanie nieefektywnej administracji podatkowej, przeznaczenie dochodów na podniesienie jakości oświaty i bezpieczeństwa kraju.
Ekonomia klasyczna	Rola państwa: zagwarantowanie bezpieczeństwa państwa na arenie międzynarodowej, ochrona własności prywatnej, zdrowia i życia obywateli. Minimalizacja obciążeń fiskalnych poprzez odpłatne świadczenie usług publicznych w zakresie wymiaru sprawiedliwości i oświaty. Cztery podstawowe zasady podatkowe: równość opodatkowania (jak najniższe, proporcjonalne do dochodów), pewność (obywatele wiedzą jakie i w jakiej wysokości płacą podatki, niezbędność zdefiniowania kryteriów wprowadzanych podatków i likwidacji dowolności interpretacyjnej), dogodność (sposób poboru podatków dogodny dla obywateli), taniłość (nie powinny uszczuplać nadmiernie majątku podatnika, rodzić wysokich kosztów ich poboru, ani osłabiać bodźców do

	zwiększania wydajności pracy). Zakładano neutralność polityki podatkowej, czyli nie może ona doprowadzić do zmian w podziale dochodu w społeczeństwie. Podstawą naliczania podatku jest dochód. Wyróżniano podatki pośrednie i bezpośrednie. Najdogodniejsze podatki do podatki konsumpcyjne, ponieważ podatnicy samodzielnie dokonują decyzji o jego uiszczeniu podczas kupna określonego towaru. W dodatku ich największy ciężar ponoszą pracownicy najemni, a nie przedsiębiorcy, co nie wpływa negatywnie na aktywność gospodarczą. Ich wady: cenotwórczy charakter, co przekłada się na zahamowanie produkcji i rozwoju handlu zagranicznego ze względu na obniżenie konkurencyjności krajowych przedsiębiorstw. Wady opodatkowania bezpośredniego: obowiązek prowadzenia ksiąg księgowych oraz ingerencja w prywatność obywateli. Dopuszczano stosowanie progresji podatkowej i kwoty wolnej od podatku, w celu zachowania zasady „równości ofiar”, ponieważ korzyści krańcowe dochodów wysokich są względnie niskie w porównaniu z korzyściami krańcowymi dochodów niskich. Obniżanie poziomu wydatków rządowych, ze względu na ich negatywny wpływ na akumulację kapitału i rozwój prywatnych inwestycji.
Ortodoksyjna teoria finansów publicznych	Jak najmniejszy budżet państwa, finansujący jedynie obronę narodową oraz zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Wady wydatków publicznych: podwyższają stopę procentową, zmniejszają wysokość płac i innych dochodów. Ich ograniczenie sprzyja umiarkowanej zwwyżce cen i płac. Władze państwa powinny kierować się produktywnością wydatków inwestycyjnych. Konieczność zachowania bezwzględnie i stale zrównoważonego budżetu. Deficyt może zaistnieć jedynie w szczególnych okolicznościach, a zaciągnięty dług (jedynie w formie długoterminowych zobowiązań, aby nie zmniejszać dostępności kapitału dla prywatnych podmiotów) powinien być przeznaczony na rozwój gospodarki. Zasady podatkowe: ograniczenie roli podatków jedynie do celów fiskalnych, zakaz zmiany rozkładu dochodów w społeczeństwie przez opodatkowanie, podatki nie mogą zmniejszać skłonności społeczeństwa do akumulacji środków pieniężnych, ze względu na istotne znaczenie oszczędności w rozwoju gospodarki; przenoszenie głównych ciężarów podatkowych na ludność o niskich dochodach, ze względu na ich niską skłonność do oszczędzania i niedysponowanie tzw. marżą dochodu umożliwiającą oszczędzanie; ochrona ludzi zamożnych przed ponoszeniem ciężarów podatkowych, ze względu na ich rolę w dostarczaniu kapitału gospodarce; większościowy udział podatków pośrednich w systemach podatkowych (które w większym stopniu obciążają ludzi mniej zamożnych) i ograniczanie podatków bezpośrednich zmniejszających stopę oszczędności.
Monetaryzm	Wzrost deficytu i długu publicznego przyczyną wzrostu inflacji. Zasadniczym narzędziem równowagi ekonomicznej jest regulowanie podaży pieniądza przy pomocy stóp procentowych, kursów walutowych, stopy rezerw obowiązkowych itp. (zatem nie polityka fiskalna a pieniężna). Zachowanie jak najmniejszego i bezwzględnie zrównoważonego budżetu w okresie roku fiskalnego, ograniczenie redystrybucyjnej działalności państwa ze względu na efekt wypychania prywatnych inwestycji z obiegu gospodarczego, zmniejszenie wydatków publicznych o charakterze inwestycyjnym i socjalnym, obniżenie ciężarów podatkowych celem zachowania zasady neutralności opodatkowania. Wprowadzenie podatku jednolitego (tax unique), czyli opodatkowanie wszystkich obywateli jednakową stawką bez możliwości stosowania ulg i potrąceń.
Ekonomia podażowa	Skutkiem nadmiernego fiskalizmu jest obniżenie tempa wzrostu gospodarczego, spadek jego efektywności, wzrost poziomu bezrobocia i inflacji. Wzrost krańcowej stopy opodatkowania doprowadza do zmniejszenia tempa przyrostu PKB. Wzrost deficytu budżetowego przekłada się na wzrost inflacji. Krzywa Laffera: wzrost obciążeń podatkowych prowadzi do wzrostu dochodów podatkowych w budżecie państwa, jedynie do określonego poziomu, po jego przekroczeniu następuje spadek dochodów, ze względu na obniżenie aktywności gospodarczej lub jej przeniesienie do szarej strefy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: H. Wnorowski, *Polityka fiskalna jako instrument poprawy efektywności gospodarczej w krajach OECD*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2008. s. 15 - , W. Stankiewicz, op.cit. s. 84–86. Z. Fedorowicz, op.cit., s. 293; S. Owsiak, op.cit., s. 37–47, R. Domaszewicz, op.cit., s. 163 – 170, J. Kaliński, R. Przygodzka, M. Zalesko, *Historia gospodarcza świata XIX i XX wieku*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014, s. 150; M. G. Woźniak, op.cit., s. 162, T. Włudyka, M. Smaga, op.cit., s. 48–50.

Ewolucja polityki fiskalnej na przestrzeni lat przebiegała na kilku płaszczyznach. Po pierwsze, wzrost interwencjonizmu państwowego przełożył się na wzrost jej znaczenia nie tylko ze względów finansowych (dostarczenie środków finansowych na realizację celów gospodarczych), ale i możliwości oddziaływania na decyzje podmiotów gospodarujących. Po drugie, nastąpił wzrost znaczenia jej funkcji pozafiskalnych (stabilizacyjna, redystrybucyjna). Po trzecie, zwiększono zakres oddziaływania jej narzędzi na różne sfery życia społeczeństwa.

Zakres i rola finansów publicznych w danym państwie, odzwierciedlają koncepcje roli państwa w gospodarce. Dwa podstawowe podejścia: liberalne i interwencjonistyczne, odmiennie definiują zadania finansów publicznych oraz odzwierciedlają stopień wykorzystania instrumentów polityki fiskalnej w kształtowaniu dobrobytu społeczno-ekonomicznego: wydatków publicznych (ich poziomu ogółem, poziomu poszczególnych rodzajów wydatków publicznych), podatków (ich konstrukcji, budowy systemu podatkowego, stopnia złożoności etc.) oraz długu publicznego (możliwości jego wykorzystania, jego poziomu etc.). Przegląd wybranych poglądów przedstawicieli poszczególnych szkół ekonomii na przestrzeni wieków został zawarty w tabeli nr 4.

Biorąc pod uwagę drugą płaszczyznę ewolucji polityki fiskalnej, można zaobserwować wzrost znaczenia jej roli pozafiskalnej w II poł. XX wieku. Pierwotnie jej najważniejszym celem było dostarczenie środków do królewskiego skarbcza. Przypisanie polityce fiskalnej roli redystrybucyjnej i stabilizacyjnej nastąpiło wskutek wprowadzenia zasad keynesizmu do praktyki gospodarczej po wybuchu Wielkiego Kryzysu. Jednakże zmiany w postrzeganiu roli polityki fiskalnej zostały zapoczątkowane zostały w latach 80-tych XIX wieku, kiedy przyjęto pierwsze ustawodawstwo społeczne (ustawa o obowiązkowym ubezpieczeniu chorobowym, wypadkowym oraz emerytalno-rentowym w Niemczech). Zatem ewolucja funkcji redystrybucyjnej państwa wiąże się przede wszystkim z wprowadzeniem i rozwojem polityki społecznej, będącej odpowiedzią na problemy społeczne powstałe w wyniku rewolucji przemysłowej²⁶⁸. J. Orczyk scharakteryzował ten etap (od lat 80-tych XIX w. do lat 30-tych XX w.) jako: „walkę o uznanie praw państwa do regulowania pewnych stanów społecznych i jednocześnie etap prób wdrażania pewnych zasad instytucjonalnych tych interwencji”²⁶⁹.

²⁶⁸ W. S. Zgliczyński podaje następujące problemy społeczne powstałe w wyniku rewolucji przemysłowej: brak norm w sferze stosunków pracy najemnej w fabrykach, masowa migracja ludności wiejskiej do miast, niskie wynagrodzenia prowadzące do ubóstwa rodzin robotniczych i do konieczności pracy dzieci, zła sytuacja mieszkaniowa, narastające problemy zdrowotne (w tym ze względu na wypadki przy pracy). Więcej: W. S. Zgliczyński, *Polityka społeczna w Europie – ewolucja i rozwiązania modelowe*, „Studia BAS” 2017, nr 2 (50) 2017, s. 39.

²⁶⁹ J. Orczyk, *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2005, s. 19-27.

Drugi etap rozwoju polityki społecznej określany mianem konsolidacji (lata 30-te i 40-te XX wieku), cechował się według J. Orczyka, uznaniem przez państwo obowiązku ustanawiania podstawowych gwarancji bezpieczeństwa ekonomicznego, organizacji i regulacji systemu świadczeń, w celu zagwarantowania określonego poziomu równości, a także odpowiadając na potrzeby i warunki życia obywateli²⁷⁰. Istotną rolę odegrał tu J. M. Keynes, który przedstawił koncepcję aktywnej polityki państwa w zwalczaniu skutków Wielkiego Kryzysu. Jego zdaniem mechanizm rynkowy prowadzi do „dowolnego i niesprawiedliwego podziału bogactwa i dochodów”²⁷¹. Zasadne jest zatem wykorzystywanie instrumentów polityki fiskalnej do poprawy rozkładu dochodu w społeczeństwie. Istotną rolę redystrybucyjną, J.M. Keynes i jego zwolennicy, przypisywali polityce podatkowej, poprzez takie narzędzia jak: skala podatkowa, kwota wolna od podatku, ulgi podatkowe czy warunki i terminy płatności²⁷². Po drugiej wojnie światowej nastąpił okres ekspansji i rozwoju państwa opiekuńczego (*welfare state*), co wymusiło zwiększenie rozmiaru finansów publicznych i ukształtowanie narzędzi do ingerowania w życie społeczno-gospodarczo obywateli w drodze stymulowania czy zniechęcania do określonych zachowań. Historyk T. Judt w następujący sposób scharakteryzował ten etap: „w całej Europie Zachodniej rządy, pracodawcy i pracownicy zmówili się, żeby zamknąć gospodarkę w świętym kręgu dużych wydatków rządowych, progresywnego systemu podatkowego i ograniczonego wzrostu płac”²⁷³.

W opozycji do dominującej koncepcji państwa opiekuńczego, a w konsekwencji wzrostu znaczenia polityki fiskalnej (zwłaszcza jej roli redystrybucyjnej) w kształtowaniu dobrobytu obywateli, pozostawali liberałowie, neoliberalowie, monetaryści czy przedstawiciele ekonomii podażowej. Od XVIII w. liberałowie opowiadają się jedynie za stworzeniem warunków do samodzielnego kształtowania dobrobytu przez jednostkę (ochrona życia, zdrowia i własności). Rozważania na temat zasadności roli redystrybucyjnej polityki fiskalnej sprowadzono przede wszystkim do pytania: czy władza publiczna posiada wyższą wiedzę i kompetencje do dbania o wzrost dobrobytu całego społeczeństwa niż ono samo? J. B. Say zauważył, że władza publiczna decyduje o zakresie dostarczanych dóbr, według tego co uznaje za właściwe, a następnie obciąża ich kosztem społeczeństwo²⁷⁴. Przejęcie przez państwo roli kształtowania

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ J.M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, tłum. M. Kalecki, S. Rączkowski, PWN, Warszawa 2003, s. 340 – 341.

²⁷² P. Felis, *Elementy teorii i praktyki podatków majątkowych. Poszukiwanie ładu w opodatkowaniu nieruchomości w Polsce z perspektywy przedsiębiorców oraz jednostek samorządu terytorialnego*, Szkoła Główna Handlowa Monografie i Opracowania 2012, nr 588, s. 47 – 48.

²⁷³ T. Judt, *Powojnie. Historia Europy po 1945 r.*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2016, s. 390.

²⁷⁴ J. B. Say, *Traktat o ekonomii politycznej czyli prosty wykład sposobu, w jaki się tworzą, rozdzielają i spożywają bogactwa*, PWN, Warszawa 1960, s. 760.

dobrobytu obywateli wskazuje, że władza publiczna jest przekonana o słuszności wybranych instrumentów, metod oraz kierunków działania w tym zakresie. O ile żadna z teorii (interwencjonizm czy liberalizm) nie kwestionuje dążenia jednostki do maksymalizowania swojego dobrobytu, o tyle różnica dotyczy maksymalizacji dobrobytu całego społeczeństwa, w którym następuje konflikt interesów i gra pomiędzy jego uczestnikami o uzyskanie przewagi konkurencyjnej.

Maksymą leseferyzmu, będącego podłożem liberalizmu, było „*Laissez faire, laissez passer!*” (Dajcie swobodę działania i ruchu), zatem fundamentem porządku naturalnego były osobista wolność jednostki ludzkiej, „święta” własność prywatna i wolność gospodarcza. Szkoły ekonomii nurtu liberalnego podkreślają znaczenie wolności jednostki w kreowaniu własnego dobrobytu, a rozkład rynkowy uważają za jedyny sprawiedliwy i zarazem efektywny podział dochodów i zasobów. Państwo jest stróżem stojącym na straży przestrzegania prawa, a także ochrony wolności jednostek i gospodarowania oraz własności prywatnej. Wzrost dobrobytu społeczeństwa następuje w oparciu o maksymalizację własnego dobrobytu przez jednostki (suma jednostkowych użyteczności). Państwo nie jest odpowiedzialne za niepełne zatrudnienie (dlatego nie musi finansować programów pomocowych), czy zabezpieczania się obywateli na możliwą utratę dochodu (stąd nie jest zobligowane do wypłaty świadczeń społecznych). Mechanizmem dostosowawczym procesów gospodarczych i koordynatorem działań przedsiębiorstw jest system cen. Rozwiązaniem podstawowych problemów ekonomicznych takich, jak: co produkować, jak i dla kogo, jest rynkowe oddziaływanie podaży i popytu dążące do stanu równowagi rynkowej²⁷⁵. Zasadniczym narzędziem równowagi ekonomicznej jest regulowanie podaży pieniądza przy pomocy stóp procentowych, kursów walutowych, stopy rezerw obowiązkowych itp. (zatem nie polityka fiskalna a pieniężna). W kwestii opodatkowania zwolennicy liberalizmu opowiadali się za podatkami neutralnymi względem mechanizmu rynkowego, a zatem podatki nie powinny zakłócać rynkowych relacji cenowych, na których oparty jest wybór konsumentów i producentów²⁷⁶. Zasada neutralności podatków wymaga stworzenia takiej struktury podatków, która w najmniejszym stopniu deformowałaby mikroekonomiczne wybory rynkowe²⁷⁷. Neoliberalowie nie kwestionowali występowania nierówności społecznych w gospodarce rynkowej, ale nie widzieli w tym zjawisku problemu, którego rozwiązaniem powinno zająć się państwo. Zadaniem władz

²⁷⁵ Z. Bombera, H. Szczerbiński, J. Telep, *Państwo i rynek w gospodarce Unii Europejskiej*, Wyd. Almarer Warszawa 2008, s. 6.

²⁷⁶ Ibidem.

²⁷⁷ F. Grądalski, *System podatkowy w świetle teorii optymalnego opodatkowania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2006, s. 209–210.

publicznych jest zagwarantowanie równości szans rozwoju i równości wobec prawa, a nie wyeliminowanie nierówności społecznych.

Podjęcie do funkcji redystrybucyjnej polityki fiskalnej opiera się na definiowaniu pojęcia sprawiedliwości. Czy sprawiedliwy jest równy podział dochodu czy też zależnie od nakładu pracy i jej efektywności? Przyjęcie pierwszej koncepcji sprawiedliwości wiąże się wykorzystywaniem w polityce fiskalnej progresji podatkowej (wzrost obciążenia podatkowego wraz ze wzrostem dochodów) oraz wydatków na cele socjalne, w celu zniwelowania nierówności dochodowych. W przypadku drugiej koncepcji sprawiedliwości, rozkład rynkowy bogactwa spełnia wymóg sprawiedliwości ponieważ odzwierciedla wysokość nakładów i ich efektywnego wykorzystania. Czy jednak ponoszenie nieproporcjonalnie wyższych kosztów danin przez osoby, które poniosły wyższy nakład kapitałowy, pracy bądź ryzyko związane z niepewnością dochodów, lub/ oraz wykazały wyższą efektywność dzięki zdobytej wiedzy, doświadczeniu, kwalifikacjom itp., a w konsekwencji uzyskują wyższe dochody, spełnia kryterium sprawiedliwości czy solidarności?

Podjęcie do sprawiedliwości widoczne jest zarówno w strukturze opodatkowania danego państwa, jak i strukturze wydatków. Interwencyjniści opowiadali się za nakładaniem podatków bezpośrednich z wykorzystaniem w ich konstrukcji ulg, zwolnień i progresji podatkowej. Jako uzasadnienie stosowania progresji podatkowej przedstawiano zasadę równej straty i/lub korzyści granicznej (krańcowej). Wyższe dochody powinny być opodatkowane w większym stopniu, aby zachować zasadę „równości ofiar”, ponieważ korzyści krańcowe dochodów wysokich są względnie niskie w porównaniu z korzyściami krańcowymi dochodów niskich²⁷⁸. Zdaniem A. Wagnera osoby mniej zamożne nie są w stanie pokonać dystansu względem bogatych osób, nawet jeśli podwoją swoją aktywność zawodową, jeżeli własność będzie miała nierówny rozkład w społeczeństwie²⁷⁹. Według zwolenników interwencjonizmu podatki pośrednie są szkodliwe dla dobrobytu ogólnego, ze względu na ich regresywny charakter. W dodatku już przez kameralistów podatki pośrednie określane były jako „ukryte”, czyli takie, których ciężaru obywatele nie są świadomi. Z tego względu są w większym stopniu akceptowane przez społeczeństwo. Jednakże ich wadą jest to, że dotyczą w największym stopniu uboższe warstwy ludności pozbawiając je możliwości oszczędzania w wyniku zwiększania wydatków na konsumpcję²⁸⁰.

Z kolei liberałowie postulowali zachowanie neutralności podatkowej, „aby

²⁷⁸ H. Wnorowski, *Polityka fiskalna ...*op.cit. s. 23.

²⁷⁹ A. Gomułowicz, J. Małecki, op.cit., s. 42 – 47.

²⁸⁰ H. Wnorowski, op. cit., s. 18.

opodatkowane jednostki zostawały w relatywnie takiej samej sytuacji, w jakiej się znajdowały przed opodatkowaniem” (J.S. Mill²⁸¹), „podatek nie powinien zmieniać w istotny sposób warunków majątkowych i dochodowych podatnika przed opodatkowaniem” (*leave them as you find them* - Riccardo)²⁸². Opowiadali się za oparciem budżetu na podatkach pośrednich. Ich zdaniem podatki pośrednie spełniają zasadę równości opodatkowania bowiem ich odbiorcami są konsumenci, niezależnie od wykonywanego zawodu czy statusu społecznego²⁸³. Regresywny charakter tych podatków, w przeciwieństwie do interwencjonistów, liberałowie postrzegali jako atut. Uznając tym samym prymat wzrostu gospodarczego nad niwelowaniem nierówności dochodowych/społecznych. Interesujący jest fakt, że fizjokrata P. le Pesant de Boisguillebert, uważający, że dobrobyt państwa nie jest związany jedynie z jego zasobami pieniądza, ale obfitością rzeczy potrzebnych i użytecznych, stwierdził, że poprawa dobrobytu może nastąpić wskutek wzrostu konsumpcji biedniejszych warstw społeczeństwa, zatem ta ludność nie może ponosić wysokich ciężarów podatkowych²⁸⁴. Jest to argument podnoszony przez zwolenników progresji podatkowej, kwoty wolnej i ograniczenia podatków pośrednich prowadzących do dalszego zubożenia części społeczeństwa. Liberałowie rozpatrują sprawiedliwość przez pryzmat nakładów i efektów („każdemu według pracy”). Stąd podnoszą kwestię zapewnienia neutralności podatków i ograniczenia roli państwa w gospodarce.

Rozwój funkcji stabilizacyjnej polityki fiskalnej nastąpił po wybuchu Wielkiego Kryzysu. Zgodnie z dominującą w XVIII w. doktryną liberalną, wydatki publiczne obniżają akumulację kapitału i hamują prywatne inwestycje (Riccardo)²⁸⁵, „podwyższają stopę procentową, zmniejszają wysokość płac i innych dochodów. (...) ograniczenie wydatków państwowych sprzyja umiarkowanej zwyżce cen i płac²⁸⁶” (A. Krzyżanowski), prowadzą do efektu wypychania prywatnych inwestycji. Stymulacja gospodarki poprzez wydatki publiczne, prowadzi do wzrostu zatrudnienia w krótkim okresie, ale także do wystąpienia silnych tendencji inflacyjnych. Z kolei opodatkowanie powinno być jak najniższe i neutralne. Niskie proporcjonalne podatki nie będą tworzyć bodźców do ucieczki przed opodatkowaniem (szara strefa), zmniejszenia aktywności inwestycyjnej, poziomu oszczędności i zatrudnienia, co jest istotne z perspektywy długotrwałego wzrostu gospodarczego. Podatkami, które zdaniem liberałów powinny być głównym źródłem dochodu państwa, są podatki konsumpcyjne.

²⁸¹ F.H.M. Grapperhaus, *Opowieści podatkowe drugiego milenium. Opodatkowanie w Europie (1000 – 2000), Stanach Zjednoczonych Ameryki (1756 – 1801)*, TNOiK, Toruń 2000, s. 74.

²⁸² H. Wnorowski, op. cit., s. 23.

²⁸³ Ibidem, s. 21.

²⁸⁴ W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2013, s. 95–96.

²⁸⁵ Ibidem, s. 134.

²⁸⁶ A. Krzyżanowski, *Bierny bilans handlowy*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1928, s. 75.

Zwracają przy tym uwagę na następujące cechy: podatnicy samodzielnie dokonują decyzji o ich zapłacie podczas zakupu towaru²⁸⁷ (np. w przypadku VAT konsumpcja podstawowa również jest opodatkowana, a konsumenci nie mogą z niej zrezygnować), podatki te obciążają w największym stopniu osoby o niskich dochodach, a zatem i o niskich skłonnościach do oszczędzania, niedysponujących tzw. marżą dochodu umożliwiającą oszczędzanie, chronią osoby zamożna dostarczające kapitał, spełnia zasadę równości opodatkowania bowiem jego odbiorcami są konsumenci, niezależnie od wykonywanego zawodu czy statusu społecznego²⁸⁸.

W odpowiedzi na wybuch Wielkiego Kryzysu, J.M. Keynes i jego zwolennicy opowiedzieli się za zwiększeniem ingerencji państwa w gospodarkę i dobrobyt obywateli, akcentując przy tym: istnienie efektów zewnętrznych, ograniczone możliwości skutecznego zaspokajania potrzeb ludzkich przez mechanizm rynkowy, „niezdolność do realizowania pełnego zatrudnienia oraz dowolny i niesprawiedliwy podział bogactwa i dochodów”²⁸⁹, zakłócenia w postaci braku równowagi, niepełnego wykorzystania zdolności wytwórczych i bezrobocia ze względu na niedostateczną skłonność inwestycyjną przedsiębiorców, pobudzanie efektywnego popytu na dobra inwestycyjne i konsumpcyjne w gospodarce celem zwiększania produkcji, zatrudnienia, a w konsekwencji łagodzenia wahań cyklu koniunkturalnego i osiągnięcie równowagi w bilansie płatniczym²⁹⁰.

Kolejną płaszczyzną ewolucji polityki fiskalnej jest zmiana podejścia do jej narzędzi umożliwiających realizację przypisanych jej funkcji. Wzrost znaczenia pozafiskalnych funkcji polityki fiskalnej wymusił tworzenie odpowiadającym im narzędzi w ramach polityki podatkowej i wydatkowej, a także doprowadził do zwiększenia rozmiaru finansów publicznych. W doktrynach ekonomicznych z XVII w. podkreślano znaczenie budowy budżetu od określenia potrzeb (wydatków) państwa, a następnie przypisanie im dochodów. Kameralista J.F. Pfeiffer stwierdził, że: „jakość i wielkość potrzeb państwowych oraz wpływających z nich wydatków są rezultatem działalności państwa, które ma na celu podniesienie dobrobytu całego narodu. Znaczenie i wielkość potrzeby państwowej mierzy się korzyścią, wzrostem dochodów, jaki wynika z podatków państwowych²⁹¹”. Różnica między interwencjonistami a liberałami dotyczy wielkości niezbędnych potrzeb finansowych państwa. Początkowo leseferyzm akceptował jedynie wydatki na zagwarantowanie bezpieczeństwa kraju, ochronę

²⁸⁷ S. Dolata, *Podstawy wiedzy o podatkach i polskim systemie podatkowym*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1999, s. 33.

²⁸⁸ H. Wnorowski, op. cit., s. 21.

²⁸⁹ J.M. Keynes, op.cit., s. 340 – 341.

²⁹⁰ Ibidem.

²⁹¹ J.F. Pfeiffer, *Lehrbegriff Sämtlicher Ökonomische und Kameralwissenschaften*, (za:) Z. Fedorowicz, *Instytucje finansowe*, PWE, Warszawa 1965, s. 293

własności prywatnej, tworzenie infrastruktury technicznej niezbędnej dla prywatnej działalności (budowa dróg, kanałów) oraz organizacji szkolnictwa²⁹². Według ortodoksyjnej teorii finansów publicznych jedyną rolą państwa powinna być obrona narodowa i zapewnienie porządku publicznego. A. Smith proponował odpłatne świadczenie przez państwo usług publicznych w zakresie wymiaru sprawiedliwości i oświaty. Proces kształtowania polityki społecznej od lat 80-tych XIX w. wymógł nie tylko zwiększenie poziomu wydatków publicznych, ale i rozszerzenia ich katalogu o wydatki socjalne. Z kolei upowszechnienie koncepcji *welfare state* po II wojnie światowej doprowadziło do rozszerzenia funkcji państwa, a co za tym idzie do sformułowania katalogu wydatków związanych z każdą sferą życia społeczeństwa. Wzrost wydatków wymusił zmiany w systemach podatkowych: tak, aby w wyższym stopniu realizowały one funkcję fiskalną, a także aby efekty opodatkowania były spójne z celami pozafiskalnymi realizowanej polityki.

Przed wybuchem Wielkiego Kryzysu i sformułowaniem koncepcji *welfare state*, polityka fiskalna koncentrowała się na zapewnieniu środków na realizację podstawowych funkcji państwa. Z tego względu rola opodatkowania sprowadzała się do funkcji fiskalnej. Liberałowie akcentowali znaczenie prostoty, przewidywalności, równości, niskich kosztów poboru i dogodności²⁹³. Zachowanie tych zasad pozwala bowiem dokonać redukcji kosztów ściągania danin, a w konsekwencji podnieść efektywność administracji podatkowej. Przedstawiciele ekonomii podaźowej zwracali uwagę na to, że wzrost obciążeń podatkowych prowadzi do wzrostu dochodów podatkowych w budżecie państwa, jednakże jedynie do określonego poziomu. Po jego przekroczeniu następuje spadek dochodów publicznych, ze względu na obniżenie aktywności gospodarczej lub jej przeniesienie do szarej strefy na skutek nadmiernego obciążenia fiskalnego przedsiębiorstw (a tym samym doprowadzenie do nieopłacalności prowadzenia działalności lub świadczenia pracy).

Podjęcie interwencjonistyczne w kwestii opodatkowania ewoluowało na przestrzeni lat. Kameraliści proponowali zwiększanie obciążeń do punktu granicznego, którego przekroczenie wywarłoby negatywne konsekwencje dla gospodarki. Postulowali wprowadzenie opodatkowania równomiernego i sprawiedliwego, nie ograniczającego działalności przedsiębiorstw. Interwencjoniści opowiadali się za stosowaniem: progresji podatkowej, specjalnego opodatkowanie dochodów spekulacyjnych, specjalnego opodatkowanie dochodów z własności, przywilejów podatkowe wobec dochodów z pracy, opodatkowanie majątku

²⁹² H. Wnorowski, op. cit., s. 18.

²⁹³ B. Stanek, *Zasady podatkowe A. Smitha jako kryterium oceny podatku liniowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska Lublin – Polonia” 2016, nr L, 1, s. 692 – 693.

i kapitału. Wskazuje to na konieczność zastosowania różnicowego opodatkowania dochodów w zależności od ich źródła²⁹⁴. Taki system wymaga sprawnego i efektywnego aparatu administracyjnego, a także wysokiej moralności podatkowej od obywateli. W największym stopniu obciążone są wówczas osoby posiadające wysokie dochody i majątek, stąd do akceptacji tego typu systemu niezbędne jest ukształtowanie w społeczeństwie poczucia solidarności i odpowiedzialności za dobrobyt ogółu. Rozbudowany system wydatków i skomplikowany system podatkowy może sprzyjać nadużyciom ze strony władzy publicznej i marnotrawieniu zgromadzonych środków, dlatego ważna jest demokratyczna postawa i dojrzałość polityczna oraz obywatelska zarówno polityków, jak i wyborców.

Kolejnym narzędziem polityki fiskalnej, którego znaczenie zwiększyło się w toku rozwoju koncepcji *welfare state* jest deficyt budżetowy, a w konsekwencji także dług publiczny. Liberałowie opowiadają się za zachowaniem zrównoważonego budżetu (ortodoksyjna teoria finansów publicznych – bezwzględnie i stale). Ich zdaniem deficyt może zaistnieć jedynie w szczególnych okolicznościach, a zaciągnięty dług (jedynie w formie długoterminowych zobowiązań, aby nie zmniejszać dostępności kapitału dla prywatnych podmiotów) powinien być przeznaczony na rozwój gospodarki. Wzrost długu publicznego wywołuje inflację, która jest ukrytym podatkiem. Keynesiści natomiast odrzucali zasadę zrównoważonego budżetu, twierdząc, że deficyt jest instrumentem kreowania popytu w gospodarce (mnożnik wydatków publicznych), umożliwiającym wejście jej na drogę wzrostu²⁹⁵. Zwiększanie obciążeń w sytuacji niedostatecznego popytu dodatkowo zahamowałoby konsumpcję, z kolei deficyt przynosi pozytywny skutek w okresie kryzysu i nie wywołuje negatywnych skutków dla gospodarki w przyszłości, ze względu na możliwość jego uregulowania z przyszłych wpływów podatkowych w okresie ożywienia koniunktury, zwłaszcza z progresywnych podatków dochodowych. Narzędziem stymulującym wzrost gospodarczy są więc nie tylko wydatki publiczne, ale i finansowanie ich kredytem zaciągany w bankach handlowych w okresie pogorszenia koniunktury²⁹⁶. Wzrost obciążeń fiskalnych w okresie koniunktury przyczynia się do utrzymania stabilnych cen i osłabienia popytu²⁹⁷.

²⁹⁴ Ibidem, s. 44.

²⁹⁵ S. Owsiak, op. cit., s. 47.

²⁹⁶ R. Domaszewicz, *Finanse krajów kapitalistycznych*, PWE, Warszawa 1985, s. 170.

²⁹⁷ M. G. Woźniak, *Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne*, Wydanie II, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2008, s. 162.

2.2. Współczesna rola polityki fiskalnej

Współcześnie, ze względu na rozmiar sektora publicznego i jego rozległą ingerencję w niemal każdą sferę funkcjonowania jednostki i społeczeństwa, polityka fiskalna stanowi ważny instrument kształtowania dobrobytu, wnosząc istotny wkład w tworzenie możliwości w danym społeczeństwie²⁹⁸. Jej oddziaływanie obejmuje zarówno sferę makroekonomiczną (np. poprzez wydatki publiczne ogółem, dług czy deficyt publiczny), jak i mikroekonomiczną (np. stymulowanie decyzji konsumpcyjnych przy pomocy opodatkowania). Głównym celem polityki fiskalnej jest zagwarantowanie środków finansowych na realizację zadań władzy publicznej (rządowej i samorządowej). Przy czym realizacja tego celu powinna odbywać się z uwzględnieniem zadań własnych polityki fiskalnej jak: zapewnienie jakości finansów publicznych poprzez niedopuszczenie do nadmiernego deficytu i wzrostu długu publicznego, zapewnienie wiarygodności na rynku finansowym, wybór metod gromadzenia dochodów, spójność i konsekwencja oraz jawność i przejrzystość prowadzonych operacji finansowych²⁹⁹.

Przyjmuje się, że polityka fiskalna jest zorientowana na wsparcie polityki gospodarczej w zakresie stymulowania stabilnego wzrostu realnego PKB. Jednakże współcześnie władze publiczne rozszerzają ten cel, identyfikując kompleksowo cele rozwojowe jako wzrost majątku i dochodu, zapewnienie sprawiedliwego rozkładu bogactwa (ograniczenie ubóstwa, włączenie społeczne i równość) oraz zarządzanie ryzykiem społecznym³⁰⁰. Są one ze sobą powiązane i przekładają się na wzrost gospodarczy, ale jednocześnie są postrzegane jako samodzielne cele rozwojowe. Niniejsze cele realizowane są w ramach funkcji polityki fiskalnej: promowanie stabilizacji makroekonomicznej (funkcja stabilizacyjna), poprawa alokacji zasobów (funkcja alokacyjna) oraz niwelowanie nierówności dochodowych (funkcja redystrybucyjna). Wymienione funkcje polityki fiskalnej wzajemnie się przenikają i wpływają na cele rozwojowe np. finansowanie dróg łączących uboższe dalsze obszary z miastem, posiada implikacje dla dystrybucji dochodów i zarządzania ryzykiem społecznym wpływając na poprawę sytuacji osób ubogich oraz ich zdolność do radzenia sobie ze wstrząsami. Kluczowe decyzje w ramach polityki fiskalnej wymagają nie tylko uwzględnienia celów rozwojowych i instrumentów

²⁹⁸ B. Essama – Nssah, B. Moreno - Dodson, *Fiscal Policy for Growth and Social Welfare*, (w:) B. Moreno – Dodson (red.), *Is Fiscal Policy the Answer? A Developing Country Perspective*, International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank 2013, s. 23.

²⁹⁹ M. Wojarska, K. Babuchowska, *Polityka budżetowa*, (w:) *Polityka Gospodarcza* (red.) R. Kisiel, R. Marks – Bielska, Wyd. Uniwersytetu Warmińskiego – Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2013, s. 113.

³⁰⁰ Zarządzanie ryzykiem społecznym jest jednym z najsilniejszych czynników stymulujących wzrost wydatków publicznych i interwencji fiskalnych zarówno w gospodarkach rozwiniętych jak i rozwijających się. Zakładając, że większość ludzi ma awersję do ryzyka, ochrona przed ryzykiem i podatnością na wstrząsy jest elementem pomocy społecznej.

realizujących poszczególne funkcje polityki fiskalnej, ale i możliwe skutki ich zastosowania oraz ograniczenia np. oddziaływanie zmiany struktury wydatków publicznych i podatków, efektywność poszczególnych instrumentów obu polityk. Polityka fiskalna powinna być zrównoważona, aby nie stać się źródłem niestabilności makroekonomicznej. Postuluje się, aby rząd był wypłacalny (zdolny do regulowania długu w przyszłości), płynny (zdolny do zaspokojenia bieżących wydatków) i wiarygodny (zaufanie inwestorów co do wypłacalności i płynności). Efektywność programów fiskalnych zależy od jakości zarządzania finansami publicznymi: opłacalność usług publicznych, określenie źródeł dochodów, zakres korupcji i ochrony przed nią. Zdolność danego państwa do faktycznej realizacji rozsądnej polityki fiskalnej zależy od czynników ekonomii politycznej i możliwości instytucjonalnych ³⁰¹.

Rysunek 3. **Cele rozwojowe, a funkcje polityki fiskalnej, jej instrumenty i ograniczenia**

Źródło: M. Brahmhatt, O. Canuto, *Fiscal Policy for Growth and Development*, (w:) B. Moreno – Dodson (red.), op.cit., s. 8.

Funkcja redystrybucyjna polega na „korygowaniu podziału dochodów ustalonych początkowo w wyniku gry rynkowej, zgodnie z poczuciem sprawiedliwości większej części społeczeństwa”, poprzez instrumenty ingerencji bezpośredniej (podatki, transfery) lub pośredniej (usługi publiczne)³⁰². Celem redystrybucji jest zmniejszenie poziomu nierówności i zakresu ubóstwa. Uzasadnieniem działań redystrybucyjnych jest dostosowanie dystrybucji dochodów, możliwości, aktywów lub ryzyka na rynku do etycznej postawy społeczeństwa.

³⁰¹ M. Brahmhatt, O. Canuto, op.cit., s. 7-10.

³⁰² W. Zembura, *Zakres polityki fiskalnej i jej zadania w gospodarce rynkowej*, „Studia Ekonomiczne Akademii Ekonomicznej w Katowicach” 2006, nr 38, s. 220.

Finanse publiczne służą wówczas osiągnięciu standardu życia wszystkim członkom społeczeństwa, na poziomie wyznaczonym przez obowiązujące normy w kwestii potrzeb i praw człowieka³⁰³. Bez interwencji rządu podział dochodów zdeterminowany byłby następującymi czynnikami: dziedziczeniem majątku materialnego i finansowego, dziedziczeniem kapitału ludzkiego (w tym uczenie się w rodzinie, dziedziczenie kapitału społecznego i postaw wobec nauki, pracy, ryzyka itd.), układy i normy społeczne (np. skłonność jednostek do małżeństwa z osobą o podobnym statusie), indywidualny talent, polityka poprzedniego rządu, dystrybucja umiejętności, przypadkowość³⁰⁴. Krytycy redystrybucji powołują się na pogląd, że nierówności tworzą zachęty do inwestowania w kapitał ludzki i innowacje, a tym samym stymuluje wzrost PKB. Wskazują również na problem kosztów i nieefektywności systemów redystrybucyjnych, preferencji lub ideologii rządzących partii politycznych, a także straty dobrobytu na skutek nadmiernej lub zmniejszonej wymiany na rynkach dotowanych lub opodatkowanej³⁰⁵.

Redystrybucja dokonywana jest w największym stopniu poprzez przejęcie przez państwo części dochodów podmiotów fizycznych i prawnych, a następnie wskutek dokonywania bezpośrednio lub pośrednio transferów na rzecz określonych grup społecznych. Bezpośrednia redystrybucja odbywa się przez podatki obciążające osoby fizyczne lub prawne oraz transfery publiczne. Do narzędzi redystrybucji przez podatki zalicza się ulgi, zwolnienia, kwotę wolną od opodatkowania, progresję podatkową, subwencjonowanie lub zwolnienia z opodatkowania produkcji i sprzedaży towarów przeznaczonych do osób o niskim dochodzie. Zakres redystrybucji jest uzależniony od konstrukcji danego podatku: podmiotu i przedmiotu podatku, skali podatkowej, wyłączeń i zwolnień podatkowych, ulg i zniżek podatkowych oraz zwyczajów podatkowych³⁰⁶. Z kolei pośrednia redystrybucja odbywa się poprzez świadczenia dóbr publicznych opłacanych z podatków i innych danin (w najwyższym stopniu przez osoby o wysokich dochodach)³⁰⁷. Wydatki publiczne na edukację, opiekę zdrowotną, mieszkalnictwo, infrastrukturę i komunikację, wpływają na dystrybucję dochodów głównie wskutek poprawy produktywności, zatrudnienia i sytuacji dochodowej. Również instytucje gwarantujące

³⁰³ M. Brahmhatt, O. Canuto, ..op.cit.

³⁰⁴ A. Afonso, L. Schuknecht, V. Tanzi, *Income distribution determinants and public spending efficiency*, "European Central Bank Working Paper Series" 2008, nr 861, s. 10.

³⁰⁵ M. Guzi, M. Kahanec, *Income Inequality and the Size of Government: A Causal Analysis*, "IZA Discussion Paper Series" 2018, nr 12015, s. 2.

³⁰⁶ P. Smoleń, W. Wójtowicz (red.), *Prawo podatkowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019, s. 9.

³⁰⁷ Szczegółowe omówienie roli wydatków publicznych i progresji podatkowej w realizacji funkcji redystrybucyjnej znajduje się w rozdziale trzecim.

praworządność i sprawiedliwość (w tym dostęp do wymiaru sprawiedliwości) przyczynia się do poprawy rozkładu dochodu wskutek ograniczenia nadużyć i korupcji³⁰⁸.

Bezpośrednia i pośrednia redystrybucja występują obok siebie tworząc całość, przy czym system podatkowy odgrywa tu podwójną rolę. System podatkowy może bowiem także być alternatywą dla systemu zabezpieczeń społecznych. Już w latach 50-tych XX w. R. Titmuss zauważył, że forma państwa opiekuńczego zależy nie tylko od usług publicznych i świadczeń socjalnych, ale także od systemu podatkowego. Suma usług społecznych i korzyści socjalnych określają dobrobyt socjalny, natomiast wsparcie pośrednie przez system podatkowy – dobrobyt fiskalny. Ulgi i zwolnienia podatkowe zapewniają podobne korzyści i realizują zbliżony cel jak wydatki bezpośrednie na cele socjalne³⁰⁹. Ze względu na spełnianie podobnej roli do transferów bezpośrednich W. Adema nazwał ulgi i zwolnienia podatkowe „środkami społeczno-fiskalnymi”³¹⁰. Preferencje podatkowe, obniżające obciążenie podatkowe ze względu na określoną sytuację podatnika, stanowiące substytut wydatków bezpośrednich, określane są w literaturze przedmiotu jako *tax expenditure*. Realizują one cel redystrybucji dochodów (zmniejszając ciężar podatkowy osób o określonej sytuacji życiowej i majątkowej) oraz pełnią funkcję stymulacyjną (zachęcając do zachowania pożądanego z perspektywy dobrobytu ogólnego np. podejmowanie czynności zarobkowych przez matki). Jednakże krytycy stosowania *tax expenditure* twierdzą, że ich pozytywne efekty są zbyt niskie, aby uzasadnić stosowanie preferencji. Prowadzą one do redukcji dochodów podatkowych, niezbędnych do sfinansowania dóbr publicznych, co w efekcie prowadzi do obniżenia ich jakości lub dostępności, bądź do wzrostu obciążeń podatkowych pozostałej części społeczeństwa³¹¹.

W założeniu w procesie redystrybucji środki powinny przepływać od warstw lepiej do gorzej uposażonych, jednakże w praktyce może dochodzić do sytuacji w której jednostki o niskich dochodach mogą ponieść stratę, a osoby o wysokich dochodach stać się beneficjentami korzyści fiskalnych. W wyniku stosowanych preferencji podatkowych czy wydatków ukierunkowanych na politykę prorodzinną, prozdrowotną czy związaną z zatrudnieniem, środki przepływają od osób zdrowych do chorych, od osób bezdzietnych do

³⁰⁸ W sytuacji braku poszanowania praworządności i sprawiedliwości przez rząd, występuje większe prawdopodobieństwo wykorzystywania pracy, kapitału osób o niższych dochodach, statusie materialnym. Co w konsekwencji prowadzi do wzrostu nierówności dochodowych i społecznych. A. Afonso, L. Schuknecht, V. Tanzi, *Income distribution determinants* ...op.cit .s. 11.

³⁰⁹ R. Titmuss, *The Role of Redistribution in Social Policy*, „Social Security” 1965, s. 16.

³¹⁰ W. Adema, *Net Public Social Expenditure*, „Labour Market and Social Policy Occasional Papers” 1996, nr 19.

³¹¹ R. Dziemianowicz, A. Wyszowski, R. Budlewska, *Tax expenditure jako ukryta forma wydatków publicznych*, „Gospodarka Narodowa” 2014, nr 3 (271), s. 36-37.

posiadających dzieci, od osób pracujących do bezrobotnych, od osób nie korzystających z dotowanych dóbr kultury do osób nimi zainteresowanych³¹².

Badania empiryczne potwierdzają, że polityka fiskalna pełni istotną rolę w osiągnięciu celów redystrybucyjnych w gospodarkach rozwiniętych, chociaż jej efekty są zróżnicowane, na co ma wpływ kompozycja stosowanych instrumentów oraz ich konstrukcja, a także reakcja na nie społeczeństwa i warunki gospodarcze państwa. Wyniki badań wskazują, że kluczowe dla skali redystrybucji jest udział PIT w dochodach podatkowych (np. O. Causa i M. Hermansen³¹³). Niektórzy upatrują także znaczenia w jego progresywności (D. Coady, D. D'Angelo i B. Evans³¹⁴, J. Martinez–Vazquez, B. Moreno–Dodson i V. Vulovic³¹⁵, M. Wiśniewska–Kuźma³¹⁶). Z kolei niektórzy badacze najsilniejszy wpływ przypisują udziałowi wydatków na cele socjalne w wydatkach publicznych (np. H. Immervoll i L. Richardson³¹⁷, Ch. Wang i K. Caminada³¹⁸, O. Causa i M. Hermansen³¹⁹, M. Hanni,

³¹² Więcej w: Sz. Czarnik, *Sprawiedliwość i równość w podziale dóbr wypracowanych. Formalny model redystrybucji w warunkach przymusu i dobrowolności*. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2007, s. 22.

³¹³ Zakres redystrybucji przez PIT jest zróżnicowany (najwyższą rolę pełni w państwach skandynawskich, Niemczech, Izraelu, USA, Japonii i Korei - odpowiada za około 30% efektu redystrybucji dochodów), w zależności od poziomu dochodów z jego tytułu i udziału w dochodach podatkowych. Więcej: O. Causa, M. Hermansen, *Income redistribution through taxes and transfers across OECD countries*, „OECD Economics Department Working Papers” 2017, nr 1453, s. 51.

³¹⁴ Badanie przeprowadzone na grupie 28 państw w latach 2011–2016. Przyczyn zróżnicowania zakresu redystrybucji w państwach UE upatrują właśnie w progresywności opodatkowania i transferów socjalnych oraz rynkowym rozkładzie nierówności. Więcej: D. Coady, D. D'Angelo, B. Evans, *Fiscal Redistribution and Social Welfare*, „IMF Working Paper” 2019, nr 19 (51), s. 19 – 20.

³¹⁵ Badanie przeprowadzone na danych panelowych ze 150 państw w okresie 1970 – 2006. Wykazali pozytywny wpływ PIT i wydatków na ochronę zdrowia na zakres redystrybucji oraz zidentyfikowali negatywne oddziaływanie podatków konsumpcyjnych, SSC i wydatków na edukację. Przyczyną negatywnego wpływu podatków konsumpcyjnych i SSC była ich regresywność. Więcej: J. Martinez-Vazquez, B. Moreno- Dodson, V. Vulovic, *The Impact of Tax and Expenditure Policies on Income Distribution: Evidence from a Large Panel of Countries*. „Hacienda Publica Espanola” 2012, nr 200, s. 114-124.

³¹⁶ Badanie przeprowadzone na grupie państw OECD w latach 2004–2017. Państwa o wysokim udziale wydatków na cele socjalne w wydatkach publicznych ogółem (wśród których dominowały emerytury, renty) cechowały się najwyższym wskaźnikiem redystrybucji w ujęciu względnym (w stosunku do pierwotnej nierówności dochodów). Wysoki zakres redystrybucji uzyskały również państwa, które łączyły progresywne opodatkowanie dochodów z wydatkami socjalnymi na świadczenia rodzinne czy zasiłki dla osób bezrobotnych. Ważnym czynnikiem wpływającym na zakres redystrybucji przez podatki był ich udział w całkowitych dochodach podatkowych. Więcej: M. Wiśniewska–Kuźma, *Income redistribution and the state's fiscal system*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2019, nr 60 (4), s. 108-112.

³¹⁷ Według H. Immervolla i L. Richardsona wpływ wydatków na cele społeczne przekracza zakres oddziaływania na redystrybucję podatku od dochodów osobistych i składek na ubezpieczenia społeczne. Więcej: H. Immervoll, L. Richardson, *Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD Countries: What Has Changed in Two Decades?* “Institute for the Study of Labor IZA Discussion Paper” 2011, 6030, s. 62.

³¹⁸ Stwierdzili, że transfery socjalne odpowiadają za około 85% efektu redystrybucyjnego, a podatki jedynie za 15%. Najwyższy wpływ posiadały emerytury, ale skala ich oddziaływania różni się w zależności od modelu gospodarczego. Więcej: Ch. Wang, K. Caminada, *Disentangling income inequality and the redistributive effect of social transfers and taxes in 36 LIS countries*, “Munich Personal RePEc Archive” 2011, nr 32861, s. 28-29.

³¹⁹ Zdaniem badaczy znaczącą rolę w całkowitej redystrybucji pełnią transfery, jednak ich udział w dystrybucji dochodu jest zróżnicowany (na przykładzie państw OECD – od 60% do 90%). Więcej: O. Causa, M. Hermansen, *Income redistribution through taxes and transfers across OECD countries*, „OECD Economics Department Working Papers” 2017, nr 1453, s. 51.

R. Martner i A. Podesta³²⁰). Wyniki tych badań wskazują transfery socjalne jako główny instrument redystrybucyjny polityki fiskalnej. Jednocześnie akcentują znaczenie struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych – siła oddziaływania zarówno transferów, jak i podatków dochodowych jest zależna od ich roli w budżecie państwa. Szersze omówienie wpływu opodatkowania i poszczególnych wydatków na nierówności dochodowe i zakres redystrybucji zostanie przedstawione w kolejnym rozdziale (rozdział III).

Funkcja alokacyjna polityki fiskalnej związana jest bezpośrednio z realizacją przez państwo zadań publicznych i społecznych. Zadania publiczne, ze względu na specyficzną naturę, nie mogą być wykonane przy pomocy mechanizmu rynkowego. Dotyczą bowiem obszarów związanych ściśle z państwowością, jak obrona narodowa, bezpieczeństwo publiczne, służba dyplomatyczna, administracja publiczna (czyste dobra publiczne). Z kolei zadania społeczne, polegające na zaspokajaniu indywidualnych potrzeb obywateli, mogłyby być realizowane na zasadach rynkowych, jednakże ze względu na niesprawność mechanizmu rynkowego i strategiczną rolę w kształtowaniu dobrobytu całego społeczeństwa, są przejmowane przez państwo (np. oświata, ochrona zdrowia – dobra społecznie pożądane)³²¹. Finansowanie tych dóbr ma na celu zagwarantowanie do nich dostępu wszystkim obywatelom, niezależnie od ich statusu materialnego oraz zainteresowania ich dostarczeniem przedsiębiorstw (np. prywatne podmioty nie będą skłonne do sfinansowania budowy drogi do wsi o niskiej liczbie mieszkańców). Przy pomocy funkcji alokacyjnej dokonywana jest zmiana rynkowej alokacji dóbr i usług, w celu dostarczenia dóbr społeczeństwu, finansowanych ze środków publicznych. Podnoszą one produktywność kapitału i pracy w sektorze prywatnym.

Rola stabilizacyjna sprowadza się do wykorzystywania polityki fiskalnej do łagodzenia fluktuacji w poziomie produkcji i zatrudnienia w krótkim okresie, a w konsekwencji do stymulowania zagregowanego popytu i ożywienia stagnacyjnej gospodarki³²². Antycyklicznymi instrumentami są wydatki publiczne i opodatkowanie. Wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje polityki fiskalnej: ekspansywną, wykorzystywaną do zwiększenia aktywności gospodarczej w okresach recesji poprzez obniżenie podatków i zwiększenie

³²⁰ Zbadali wpływ PIT i transferów publicznych na dystrybucję w 17 państwach Ameryki Łacińskiej w 2011 roku. Średnio 61% redukcji nierówności dochodowych było wynikiem transferów publicznych, zwłaszcza emerytur i rent. Przyczyną słabego oddziaływania progresywnego PIT był jego niski udział w dochodach podatkowych (w państwach o niskim poziomie PKB dominują głównie podatki pośrednie). Więcej: M. Hanni, R. Martner, A. Podesta, *The redistributive potential of taxation in Latin America*, „Capal Review” 2015, nr 116, s. 13.

³²¹ A. Owsiak, op.cit, s. 98.

³²² Jest to definicja stabilizacji międzyokresowej (w czasie). Występuje również stabilizacja międzyregionalna, której celem zabezpieczeniem przed szokami o asymetrycznych skutkach w przestrzeni.

wydatków rządowych oraz restrykcyjną, służącą do spowolnienia wzrostu gospodarczego na skutek zmniejszenia świadczeń społecznych i wzrostu opodatkowania.

Kryterium klasyfikacji polityki fiskalnej w odniesieniu do realizacji roli stabilizacyjnej jest także zastosowanie instrumentarium. W tym przypadku wyróżnia się politykę pasywną i aktywną (dyskrecjonalną). Polityka pasywna opiera się na mechanizmie automatycznych stabilizatorów koniunktury (dalej ASK), reagujących na zmiany produkcji, zatrudnienia i dochodów, nie wymagając przy tym aktywnych działań ze strony rządu. Celem ASK jest zmniejszenie podatności PKB np. na szoki ekonomiczne i polityczne. Łagodzą wahania produkcji poprzez automatyczną reakcję systemu podatkowego i transferów bez uznaniowych decyzji polityków. W okresie recesji hamują obniżanie się popytu poprzez redukcję dochodów (z wykorzystaniem transferów socjalnych i podatków dochodowych), a w okresie prosperity jego nadmierny wzrost (wskutek wzrostu obciążeń podatkowych i obniżenie wypłat zasiłków³²³. W efekcie wskutek zastosowania ASK w okresie prosperity dochody rozporządzalne, zyski netto, a tym samym konsumpcja i inwestycje, są niższe niż w przypadku nie występowania ASK, a w okresie kryzysu wyższe³²⁴. Narzędzie polityki fiskalnej jest klasyfikowane jako ASK jeśli spełnia następujące warunki: jest wrażliwy na zmiany PKB i bezrobocie, wykazuje wahania w trakcie cyklu, wpływa na łagodzenie wahań PKB i konsumpcji, jego konstrukcja uniemożliwia zahamowanie jego oddziaływania na cykl koniunkturalny przez narzędzia dyskrecjonalnej polityki fiskalnej, wywiera wpływ na procykliczność salda budżetowego (powstawanie nadwyżki w okresie ożywienia i rozkwitu oraz deficytu w trakcie kryzysu i depresji)³²⁵.

Do ASK zaliczane są: składki na ubezpieczenia społeczne, podatki dochodowe i ich elementy konstrukcji (jak np. progresja podatkowa), podatki pośrednie, zasiłki dla bezrobotnych. Zastosowanie progresywnej skali podatkowej w podatkach dochodowych sprawia, że w okresie poprawy koniunktury wzrostowi dochodów towarzyszy ponadproporcjonalny wzrost ciężarów podatkowych: wskutek wzrostu dochodu podatnik przechodzi do kolejnego przedziału podatkowego z wyższą stawką podatku. W konsekwencji hamuje to dalszy wzrost jego dochodu rozporządzalnego, a w efekcie i wzrost popytu (przeciwdziałając presji inflacyjnej). Zagregowana konsumpcja i inwestycje w gospodarce rosną wówczas

³²³ B. Mucha-Leszko, M.K. Kąkol, *Podstawy teoretyczne i realizacja polityki fiskalnej w strefie euro*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H: Oeconomia”, 2010, t. 44, s. 87.

³²⁴ H. Sen, A. Kaya, *The Role of Taxes as an Automatic Stabilizer: Evidence from Turkey*, “Economic Analysis & Policy” 2013, nr. 43 (3) 2013, s. 304.

³²⁵ K. Kalinowska, *Skuteczność pasywnej antycyklicznej polityki fiskalnej po wydatkowej stronie budżetu w Polsce w latach 2008-2013*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 228/2015, s. 155-156.

wolniej niż tempo całej gospodarki³²⁶. Zwiększone dochody podatkowe mogą z kolei stać się źródłem wydatków stymulujących popyt w okresie kryzysu. W okresie obniżenia tempa wzrostu gospodarczego, zmniejszenie podstawy opodatkowania prowadzi do przejścia do przedziału podatkowego z niższą stawką podatku, co skutkuje obniżeniem zobowiązania podatkowego. W efekcie dochodzi do złagodzenia spadku dochodu rozporządzalnego i tempa obniżenia konsumpcji³²⁷.

Literatura dostarcza dowodów na skuteczność ASK. Według P. Nikolova i P. Pasimeni instrumenty fiskalne (od strony dochodowej i wydatkowej) pozwalają ustabilizować około 21% wstrząsu makroekonomicznego, przy czym około 10% odnosi się do stabilizacji wstrząsów asymetrycznych (w przestrzeni), a około 11% do międzyokresowej stabilizacji wspólnych wstrząsów (w czasie)³²⁸. Skuteczność poszczególnych narzędzi ASK jest zróżnicowana. Najsilniejszy wpływ na zmiany wielkości makroekonomicznych w cyklu koniunkturalnym posiadają podatki, zwłaszcza PIT. Ich skuteczność zależy zwłaszcza od ich wysokości w stosunku do PKB, struktury podatków i progresywności systemu podatkowego, na co wskazują wyniki badań m.in. B. Muchy–Leszko i M.K. Kąkol³²⁹, J. Darby’ego i J. Melitz’a³³⁰, H. Sena i A. Kaya³³¹, M.G. Attinasi, C. Checherita-Westphal, M. Rieth³³². Wśród wydatków publicznych najważniejsze znaczenie w pasywnej polityce fiskalnej pełnią świadczenia społeczne (zwłaszcza transfery do osób bezrobotnych), których celem jest podtrzymywanie

³²⁶ A. Zubalova, M. Gesko, M. Borza, *Effectivity of Progressive Taxation from the Micro- and Macroeconomic Perspective*, „Law, Economics and Social Issues Review” 2013, t. 11(3), s. 234

³²⁷ A. Suseł, T. Wołowicz, *Podatki dochodowe a funkcje polityki finansowej*, [w:] *Organizacje komercyjne i niekomercyjne wobec wzmożonej konkurencji oraz wzrastających wymagań konsumentów*, A. Nalepka, A. Ujwara-Gil (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Biznesu, Nowy Sącz 2009, s. 349.

³²⁸ N. Plamen, P. Pasimeni, *Fiscal Stabilization in the United States: Lessons for Monetary Unions*, “Bank of Finland Economics Review” 2019, nr 6/2019, s. 19.

³²⁹ PIT posiada wyższe znaczenie stabilizacyjne od CIT, ponieważ ten najczęściej przybiera postać liniową i obciąża zyski przedsiębiorstw, które uzależniają swoje decyzje od szacunku ryzyka, popytu i wzrostu gospodarczego. Więcej: B. Mucha – Leszko, M. K. Kąkol, *Efektywność automatycznych stabilizatorów koniunktury w Unii Europejskiej*, „Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska Lublin – Polonia. Sectio H” 2013, vol. XLVII (2), s. 124 - 130.

³³⁰ Badanie przeprowadzone na grupie państw OECD wykazało, że stabilizujący wpływ na aktywność gospodarczą podatków od dochodów gospodarstw domowych wynosi 60%, innych podatków bezpośrednich 30%, świadczeń społecznych 10%. Nie zaobserwowano wpływu podatków pośrednich jako instrumentu ASKJ. Więcej: J. Darby, J. Melitz, *Social Spending and Automatic Stabilizers in the OECD*, „Economic Policy” 2008, nr 23(10), s. 715-756.

³³¹ Na podstawie analizy danych z Turcji w okresie 2003 – 2010 wykazali, że PIT cechuje się najwyższą efektywnością jako ASK, drugie miejsce osiągnął CIT, a niskie znaczenie stabilizacyjne posiadał VAT i SSC. Więcej: H. Sen, A. Kaya, op.cit.

³³² Zbadali wpływ progresji podatku PIT na zmienność produkcji w grupie 30 państw OECD w okresie 1982-2009. Wyniki ich badań wskazują, że wyższa progresja podatku dochodowego od osób fizycznych prowadzi do obniżenia zmienności produkcji przy założeniu *ceteris paribus* (wzrost wskaźnika progresji o 1 odchylenie standardowe prowadzi do spadku zmienności produkcji średnio o 0,33 jednostki). Więcej: M. G. Attinasi, C. Checherita-Westphal, M. Rieth, *Personal Income Tax Progressivity and output volatility. Evidence from OECD Countries*, „Working Paper Series” 2011, nr 1380, s. 16-27.

popytu konsumpcyjnego w okresie recesji, co potwierdzają wyniki badań np. M. Dolls, C. Fuest i A. Peichl³³³, P. Nikolov i P. Pasimeni³³⁴, J. Darby i J. Melitz³³⁵.

Skuteczność ASK uzależniona jest od takich czynników jak: wrażliwość budżetu oraz poszczególnych kategorii wydatków i dochodów na wahania koniunktury, mnożnikowe efekty wpływu zmian dochodów i wydatków budżetowych na aktywność gospodarczą, stopnia otwartości gospodarki³³⁶ oraz elastyczność cen i płac. Zaś wrażliwość budżetu na cykliczne zmiany wskaźników gospodarczych jest warunkowana rozmiarem sektora publicznego³³⁷, strukturą świadczeń społecznych, strukturą opodatkowania, stopniem progresji podatkowej, stopniem wrażliwości poziomu i struktury zatrudnienia na zmiany produkcji, rodzajem szoków gospodarczych³³⁸ (popytowy czy podażowy)³³⁹. K. Kalinowska wśród determinant skuteczności ASK wymieniła także poziom rozwoju gospodarczego³⁴⁰, wyjściowy poziom długu publicznego³⁴¹, towarzyszącą politykę monetarną³⁴² oraz obowiązujący reżim kursowy³⁴³. Kryzys zapoczątkowany w 2008 r. ukazał problemy z funkcjonowaniem ASK w okresie silnej recesji. Zdaniem A. McKay i R. Reis system podatkowy i transferowy był stosunkowo nieskuteczny w stabilizowaniu gospodarki w okresie silnego obniżenia koniunktury. Ich zdaniem większe efekty zapewnią krótkoterminowa polityka dyskrejonalna³⁴⁴.

³³³ Ich zdaniem kluczowym instrumentem w stabilizacji dochodów do dyspozycji i popytu gospodarstw domowych odgrywają właśnie transfery socjalne. Więcej: M. Dolls, C. Fuest, A. Peichl, *Automatic Stabilizers and Economic Crisis: US vs Europe*, „NBER Working Paper Series” 2010, nr 16275, s. 28 – 30.

³³⁴ Badanie na 50 stanach USA w okresie 1998-2014. Ich zdaniem, federalno–stanowy program ubezpieczeń na wypadek bezrobocia był w stanie zapewnić istotną stabilizację międzyokresową w okresie kryzysu finansowego w USA. Więcej: N. Plamen; P. Pasimeni, *Fiscal Stabilization in the United States ...op.cit.*

³³⁵ Akcentują znaczenie wydatków na cele socjalne w stabilizowaniu cyklu koniunkturalnego, zwłaszcza tych które związane są z wiekiem oraz niezdolnością do pracy. Więcej: J. Darby, J. Melitz, op.cit., s. 715 — 756.

³³⁶ Im wyższy stopień otwarcia gospodarki, tym niższa skuteczność ASK. Więcej w: R. Hemming, S. Mahfouz, A. Schimmelpfennig, *Fiscal Policy and Economic Activity during Recessions in Advanced Economies*, „IMF Working Paper” 2002, nr 02 (87).

³³⁷ Wrażliwość ASK na wahania wskaźników makroekonomicznych jest tym wyższa, im większy udział sektora publicznego w gospodarce (mierzony w relacji do PKB). Więcej w: N. Girouard, C. Andre, *Measuring Cyclically Adjusted Budget Balances for OECD Countries*, OECD 2005.

³³⁸ ASK skuteczniej oddziałują na wstrząsy popytowe niż podażowe. Więcej w: R. Barrell, A. M. Pina, *How Important Are Automatic Stabilizers in Europe? A Stochastic Simulation Assessment*, “Economic Modelling” 2002, nr 21, s. 1-35.

³³⁹ M.J.A. Fernandez, J.U. Gonzales, *Stabilization Policy in EMU. The Case for More Active Fiscal Policy*, „Serie de Coleccion de Informes del Observatorio de Economia Europea del Instituto de Estudios Europeos” 2004, nr 3, s. 18.

³⁴⁰ Im bardziej rozwinięta gospodarka, tym bardziej skuteczne ASK. Więcej w: A. Alesina, G. Tabellini, *Why Is Fiscal Policy often Procyclical?* „NBER Working Paper” 2005, nr 11600.

³⁴¹ Im niższy poziom długu publicznego tym wyższa skuteczność ASK. Więcej w: R. Hemming, S. Mahfouz, A. Schimmelpfennig, op.cit.

³⁴² Akomodacyjna polityka pieniężna wzmacnia skuteczność ASK. Ibidem.

³⁴³ W gospodarce otwartej ze sztywnym kursem walutowym skuteczność ASK jest wyższa. Więcej w: R. Hemming, S. Mahfouz, A. Schimmelpfennig, op.cit.

³⁴⁴ Dokonali oceny wpływu ASK na poziom konsumpcji i produkcji w USA w okresie kryzysu finansowego. Więcej: A. McKay, R. Reis, *The Role of Automatic Stabilizers in the U.S. Business Cycle*, „Econometrica” 2016, nr 84(1), s. 141-194.

Dyskrecjonalna polityka fiskalna wykorzystywana jest do silnego pobudzenia gospodarki w okresie głębokiej recesji, w celu powstrzymania dalszego spadku popytu i krajowego dochodu. Głównym jej instrumentem są wydatki, zwłaszcza na inwestycje publiczne, zatrudnienie i rozwój przedsiębiorstw³⁴⁵. W literaturze przedmiotu wymienia się następujące argumenty wykorzystywania wydatków publicznych do stabilizacji gospodarki:

- 1) każdy wzrost wydatków rządowych jest kompensowany przez wyższe indywidualne oszczędności, ze względu na oczekiwania wzrostu obciążeń fiskalnych w przyszłości³⁴⁶;
- 2) do długoterminowego wzrostu gospodarczego przyczyniają się zwłaszcza wydatki na edukację, zdrowie, infrastrukturę oraz badania i rozwój³⁴⁷;
- 3) w krajach rozwijających się względnie wysoka marginalna skłonność do konsumpcji prowadzi do zwiększenia mnożnika fiskalnego³⁴⁸.

Jednakże państwa o nie zrównoważonych finansach, wysokim długiem publicznym i kosztach finansowania muszą liczyć się z negatywnymi konsekwencjami ekspansywnego budżetu. Wzrost deficytu przy wysokich kosztach jego finansowania prowadzi do efektu wypychania i inflacji³⁴⁹. Badania wskazują na możliwość stymulacji wzrostu gospodarczego poprzez zmniejszenie deficytu budżetowego, zwłaszcza w krajach uprzemysłowionych. Jedną z przyczyn jest obniżenie stóp procentowych na skutek zmniejszenia zadłużenia finansującego deficyt publiczny. Niższe stopy procentowe są katalizatorem inwestycji przedsiębiorstw i konsumpcji gospodarstw domowych. Obniżanie deficytu pozwala przedsiębiorstwom oczekiwać zmniejszenia zobowiązań podatkowych w przyszłości, co generuje dalszy wzrost inwestycji i konsumpcji³⁵⁰. Według F. Giavazzi i M. Pagano prywatne wydatki reagują pozytywnie na wiarygodną informację o redukcji zadłużenia i obniżeniu premii za ryzyko³⁵¹. Z perspektywy pobudzenia wzrostu gospodarczego istotne jest jednak nie tylko obniżanie deficytu przy pomocy redukcji wartości wydatków ogółem, ale dokonywanie cięć w

³⁴⁵ X. Deburn, J. Pisani-Ferry i A. Sapir wyznaczyli granicę w oddziaływaniu na stabilizację wydatków w relacji do PKB jako 40%. Więcej: X. Deburn, J. Pisani-Ferry, A. Sapir, *Government Size and Output Volatility: Should We Forsake Automatic Stabilization*, „Brugel Working Paper” 2008, nr 01, s. 39 – 40.

³⁴⁶ Więcej w: R. Barro, J. Robert, *Ricardian Approach to Budget Deficits*, „Journal of Economic Perspectives” 1989, nr 3.

³⁴⁷ Więcej w: R. J. Barro, *Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth*, „Journal of Political Economy” 1990, nr 98. R. J. Barro, X. Sala-i-Martin, *Economic Growth*, McGrawHill, Nowy Jork 1993.

³⁴⁸ Więcej w: R. Hemming, K. Michael i S. Mahfouz, *The Effectiveness of Fiscal Policy in Stimulating Economic Activity: A Review of the Literature*, „IMF Working Paper” 2002, nr 02/208.

³⁴⁹ B. Clements, S. Gupta, G. Inchauste, *Fiscal Policy for Economic Development: An Overview*, (w:) S. Gupta, B. Clements, G. Inchauste (red), *Helping Countries Develop: The Role of Fiscal Policy*, IMF, Washington 2004, s. 4.

³⁵⁰ Ibidem.

³⁵¹ F. Giovanni, M. Pagano, *Can Severe Fiscal Contractions Be Expansionary? Tales of Two Small European Countries*, „NBER Macroeconomic Annual” 1990, s. 75–110.

konkretnych obszarach finansowania. Badania A. Alesiny i R. Perottiego³⁵² oraz A. Alesiny i S. Ardagna³⁵³ wykazały pozytywny efekt cięć transferów, zaś negatywny - ograniczenie inwestycji publicznych i podwyżka podatków. Jednakże należy zwrócić uwagę to, że siła i kierunek oddziaływania na gospodarkę poszczególnych kategorii wydatków i ich poziomu zmienia się w określonych okolicznościach. S. Hebous przeanalizował wyniki badań dotyczących wpływu wzrostu wydatków państwa i wpływu całej stosowanej polityki fiskalnej na poziom konsumpcji, zatrudnienia i stóp procentowych w państwach wysokorozwiniętych. Jego zdaniem, wyniki badań w obu tych obszarach są niejasne i zależą w dużej mierze od analizowanego państwa i okresu, a problemem w tego typu badaniach jest trudność w oddzieleniu wpływu polityki fiskalnej na gospodarkę od innych czynników³⁵⁴.

Światowy kryzys finansowy, zapoczątkowany w 2008 r. wymusił przededefiniowanie roli polityki fiskalnej. Ukazał niewystarczającą siłę polityki pieniężnej, postrzeganej do tego czasu jako główne narzędzia oddziaływania na koniunkturę gospodarczą. Polityka fiskalna opierała się głównie na cyklicznych narzędziach ASK, a zgodnie z neoklasycznym podejściem wydatki rządowe traktowano jako „marnotrawstwo”, których wzrost należy kontrolować przy pomocy ustawowych reguł. W trakcie kryzysu finansowego uwagę przekierowano na instrumenty dyskrecjonalnej polityki fiskalnej - wprowadzono bodźce fiskalne w celu podtrzymania osłabionego popytu wewnętrznego³⁵⁵. Dominowało przekonanie, że wzrost wydatków publicznych w wyższym stopniu ustabilizuje produkcję niż spadek podatków. Badacze jak np. S. Fatas i I. Mihov³⁵⁶ oraz H. Badinger i W.H. Reuter³⁵⁷ podtrzymywali opinię, że reguły fiskalne mogą zmniejszyć stabilizacyjną rolę polityki fiskalnej wskutek zmniejszenia jej zmienności. W efekcie, w wielu gospodarkach rosnące zadłużenie publiczne osłabiło zdolność kraju do jego obsługi. Polityka pieniężna posłużyła do wsparcia polityki fiskalnej. Obniżono stopy procentowe, aby zmniejszyć cenę pieniądza, na który zwiększony popyt zgłaszało państwo³⁵⁸. P. Filiani wykazał, że skuteczna stabilizacja gospodarki wymaga kombinacji obu

³⁵² A. Alesina, R. Perotti, *Income Distribution, Political Instability, and Investment*, „European Economic Review” 1996, nr 40 (6), s. 1203 – 1228.

³⁵³ A. Alesina, S. Ardagna, *Tales of Fiscal Adjustment*, „Economic Policy” 1998, nr 13 (27), s.489 – 585.

³⁵⁴ S. Hebous, *The effects of discretionary fiscal policy on macroeconomic aggregates: a reappraisal*, “MPRA Paper” 2010, nr 23300, s. 19.

³⁵⁵ Wprowadzono m.in. pomoc publiczną dla małych i średnich przedsiębiorstw, gwarancje rządowe na pożyczki dla przedsiębiorstw, wsparcie finansowe produkcji ekologicznej. Więcej: W. Wiliński, *Changes in the fiscal policy of UE states after the 2008 crisis*, “International Journal of Management and Economics” 2019, nr 55 (1), s. 52-65.

³⁵⁶ A. Fatás, I. Mihov, *The macroeconomic effects of fiscal rules in the US states*, “Journal of Public Economy” 2006, nr 90 (1-2), s. 101-117.

³⁵⁷ H. Badinger, W.H. Reuter, *The case for fiscal rules*, “Economic Modelling” 2017 nr 60 (C), s. 334-343.

³⁵⁸ F. Molteni, *Four essays on fiscal policy after the global financial crisis*, Economics and Finance Universite Pantheon Sorbonne, Paryż 2013, s. 36-37.

polityk – polityka pieniężna ma zapewnić zastrzyk monetarny w celu rozwiązania problemu niedoboru płynności, a krótkoterminowy antycykliczny bodziec fiskalny ma zrównoważyć spadek wydatków prywatnych wywołanych szokiem płynności. Co w efekcie ma załagodzić recesję i deflację³⁵⁹.

W wyniku tych działań doszło do sytuacji, w której wskaźniki zadłużenia były na wysokim poziomie, ale oprocentowanie tego długu było stosunkowo niskie. Stwarzało to pokusę do dalszego zwiększania zadłużenia, bez wprowadzania działań ukierunkowanych na jego spłatę. Z drugiej strony pojawiła się możliwość, że silna stymulacja popytu w drodze wydatków publicznych doprowadzi do sytuacji, w której nierównowaga budżetowa oraz stosunek zadłużenia do PKB zmniejszy się na skutek wzrostu produkcji i dochodów³⁶⁰. Władze publiczne mogą wówczas rolować dług zaciągając kolejne zobowiązania na pokrycie odsetek, a jeżeli produkcja będzie rosła w tempie wyższym od stopy procentowej, wówczas zadłużenie w relacji do PKB zmniejszy się wraz z upływem czasu, bez konieczności podnoszenia podatków³⁶¹. Badania pokazują (G. Corsetti i inni³⁶²; G. Coenen i inni³⁶³; M. Almunia i inni³⁶⁴; O. Blanchard i D. Leigh³⁶⁵), że reakcje produkcji i konsumpcji na wzrost wydatków publicznych w okresie kryzysu są wyższe niż w pozostałych okresach cyklu koniunkturalnego, a mnożnik oszacowany dla wydatków jest wyższy w porównaniu do dochodów podatkowych³⁶⁶. W dodatku wyniki badań A. J. Auerbach i Y. Gorodnichenko, potwierdziły spadek wysokości długu publicznego w odpowiedzi na ekspansję fiskalną w okresie recesji. Zatem polityka dyskrecjonalna może stanowić skuteczny środek w ustabilizowaniu wskaźników makroekonomicznych i niwelowaniu skutków kryzysu gospodarczego. Ich zdaniem, istnieją różnice w uzyskiwanych wynikach pomiędzy krajami o niskim i wysokim poziomie zadłużenia. Znaczne obniżenie relacji długu do PKB następuje w sytuacji, gdy ekspansja fiskalna

³⁵⁹ Analizie podlegały państwa strefy euro. Więcej: P. Filiani, *Optimal monetary – fiscal policy in the euro area liquidity crisis*, „Journal of Macroeconomics” 2021, nr 70, s. 18.

³⁶⁰ O. Blanchard, L. Summers, *Rethinking Stabilization Policy. Back to the Future*, Peterson Institute for International Economics, Waszyngton 2017, s. 16 – 17.

³⁶¹ O. Blanchard, *Public Debt: Fiscal and Welfare Costs in a Time of Low Interest Rates*, „Policy Brief Peterson Institute for International Economics” 2019, nr 19 (2), s. 2-3.

³⁶² G. Corsetti, A. Meier, G. J. Müller, *What Determines Government Spending Multipliers?*, „IMF Working Paper” 2012, nr 12/150, s. 1-45.

³⁶³ G. Coenen, Ch.J. Erceg, Ch.Freedman, D. Furceri, M. Kumhof, R. Lalonde, D. Laxton, J. Lindé, A. Mourougane, D. Muir, S. Mursula, C. de Resende, J. Roberts, W. Roeger, S. Snudden, M. Trabandt, J. Veld, *Effects of Fiscal Stimulus in Structural Models*, „American Economic Journal: Macroeconomics” 2012, nr 4(1), s. 22–68.

³⁶⁴ M. Almunia, A. Bénétrix, B. Eichengreen, K. H. O'Rourke, G. Rua, *From Great Depression to Great Credit Crisis: Similarities, Differences and Lessons*, „Economic Policy” 2012, nr 25(62), s. 219–265.

³⁶⁵ O. Blanchard, D. Leigh, *Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers*, „IMF Working Paper” 2013, nr 13/01.

³⁶⁶ A. Szymańska, *Wpływ polityki fiskalnej na PKB w krajach Unii Europejskiej spoza strefy euro*, „Gospodarka Narodowa” 2018, nr 3, s. 49-74. J. Fernandez Villaverde, *Fiscal policy in a model with financial frictions*, „American Economic Review” 2010, nr 100 (2), s. 35-40.

podejmowana jest w państwach o niskim poziomie zadłużenia, zaś efekt pozytywny jest nieznaczny w państwach o wysokim zadłużeniu. W opinii badaczy bodziec fiskalny w okresie kryzysu znacznie obniża długoterminowe stopy procentowe jedynie wówczas, gdy stosunek długu do PKB jest relatywnie niski³⁶⁷.

Sceptycy zwiększania zadłużenia do negatywnych efektów wzrostu długu zaliczają wyższe koszty społeczne wywołane nadmiernym podwyższeniem stóp procentowych, przekraczając stopę wzrostu gospodarczego³⁶⁸. Według M. Larch, E. Orseau i W. van der Wielen, odchylenia od stosowanych reguł fiskalnych i akumulacji długu publicznego wpływają na procykliczność polityki fiskalnej³⁶⁹. Wysoki poziom zadłużenia obniża skuteczność stabilizacyjną produkcji instrumentów uznaniowych polityki fiskalnej. Przestrzeganie reguł fiskalnych ograniczających wzrost długu publicznego sprzyja prowadzeniu antycyklicznej polityki fiskalnej³⁷⁰. Również U.M. Bergman i M. Hutchison potwierdzili rolę reguł fiskalnych w polityce antycyklicznej, zwracając przy tym uwagę, że ich działanie dodatkowo wzmacnia wysoka efektywność władzy publicznej³⁷¹. Na podstawie tych obserwacji można wysunąć wnioski, że polityka dyskrecjonalna może być stosowana jako krótkoterminowy bodziec w okresie kryzysu i recesji, jeżeli w pozostałym okresie obowiązuje dyscyplina fiskalna.

Pogłębiający się kryzys zadłużenia skłonił do podjęcia działań na rzecz zmniejszenia nierównowagi makroekonomicznej oraz zapewnienia prawidłowego funkcjonowania finansów państwa wskutek działań prewencyjnych i naprawczych. W ramach UE tego typu rozwiązania przyjęto w listopadzie 2011 r. (tzw. „sześciopak”³⁷²). Wprowadzone akty prawne miały na celu zwiększenie nadzoru nad polityką fiskalną stosowaną w państwach UE. W 2013 r. wszedł

³⁶⁷ A. J. Auerbach, Y. Gorodnichenko, *Fiscal Stimulus and Fiscal Sustainability*, “NBER Working Paper” 2017, nr 23879, s. 22 – 23.

³⁶⁸ O. Blanchard, op.cit.

³⁶⁹ Na procykliczność polityki fiskalnej mają również wpływ: rywalizacja polityczna (wydatki są zwiększane przed wyborami, aby przyciągnąć wyborców), populistyczne obniżanie podatków w okresie poprawy koniunktury i brak cięć wydatków. Więcej w: M. Larch, E. Orseau, W. van der Wielen, *Do EU fiscal rules support or hinder counter – cyclical fiscal policy?* “Journal of International Money and Finance” 2021, nr 112.

³⁷⁰ M. Larch, E. Orseau, W. van der Wielen, op.cit.

³⁷¹ U.M. Bergman, M. Hutchison, *Economic stabilization in the post-crisis world: Are fiscal rules the answer?*. “Journal International Money Financial” 52 (C) 2015, 82–101.

³⁷² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1173/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. w sprawie skutecznego egzekwowania nadzoru budżetowego w strefie euro, Dz.U. UE L 306/1; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1174/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. w sprawie środków egzekwowania korekty nadmiernych zaburzeń równowagi makroekonomicznej w strefie euro, Dz.U. UE L 306/8; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1175/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1466/97 w sprawie wzmocnienia nadzoru pozycji budżetowych oraz nadzoru i koordynacji zasady, Dz.U. UE L 306/12; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1173/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. w sprawie zapobiegania zaburzeniom równowagi makroekonomicznej i ich korygowania, Dz.U. EU L 306/25; Rozporządzenie Rady (UE) nr 1177/2011 z dnia 8 listopada 2011 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1467/97 w sprawie przyspieszenia i wyjaśnienia procedury nadmiernego deficytu; Dz.U. UE L306/33; Dyrektywa Rady 2011/85 / UE z dnia 8 listopada 2011 r. w sprawie wymagań dla ram budżetowych państw członkowskich, Dz.U. UE L 306/41.

w życie Traktat o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w Unii Gospodarczej i Walutowej³⁷³, uzupełniający i wzmacniający „sześciopak” oraz rozporządzenie mające na celu wzmocnienie nadzoru fiskalnego poprzez przyjęcie wspólnych zasad monitorowania i oceny krajowych planów budżetowych³⁷⁴.

Przegląd regulacji obowiązujących w państwach członkowskich dokonany przez Komisję Europejską w 2014 r. wykazał, że wprowadzony nadzór budżetowy przyczynił się do konsolidacji finansów publicznych, większość państw zrealizowała średniookresowe cele budżetowe, a liczba krajów objętych procedurą nadmiernego deficytu zmniejszyła się. Jednakże jak pokazują analizy danych dotyczących zadłużenia w latach 2008-2014, tempo wzrostu długu publicznego w państwach UE było wyższe niż większości gospodarek OECD spoza UE³⁷⁵. Podjęto próbę przeciwdziałania skutkom kryzysu wprowadzając zmiany w strukturze dochodów podatkowych, przenosząc ciężar podatkowy z podatków zniekształcających (bezpośrednich) na niezniekształcające (pośrednie). Od 2008 r. można zaobserwować trend wzrostu stawek podatków pośrednich, przy jednoczesnej redukcji stawek podatków dochodowych. Zmiany te uzasadniano wyższą ściągalnością podatków pośrednich i niższą możliwością ucieczki od ich zapłaty, w porównaniu z podatkami bezpośrednimi. Jednakże tego typu zmiany wskazują również na zmniejszenie znaczenia opodatkowania jako narzędzia redystrybucji. Zmniejszenie stopnia progresji podatkowej, stosowanie podatku dochodowego liniowego. przy jednoczesnym podnoszeniu stawek podatków uznawanych za regresywne, pokazuje, że priorytetowe znaczenie w polityce podatkowej nadano kwestii podnoszenia wzrostu gospodarczego, a nie niwelowaniu nierówności dochodowych.

Zmiana redystrybucyjnej roli opodatkowania, nie oznacza, że zmniejszenie nierówności dochodowych przestało być istotnym celem polityki fiskalnej. Zwiększono bowiem nacisk na redystrybucję w polityce wydatkowej. Analiza dokonana przez V. Almeida wykazała, że od 2008 r. transfery pieniężne odpowiadały za około 50% redystrybucji, za 35% podatki, 10% - ulgi podatkowe i 5% transfery rzeczowe. W 2012 r. redystrybucja była o 15% wyższa niż w

³⁷³ Traktat o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w Unii Gospodarczej i Walutowej pomiędzy Królestwem Belgii, Republiką Bułgarii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Estońską, Irlandią, Republiką Grecja, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Republiką Włoską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Węgrami, Maltą, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Portugalską, Rumunią, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką, Republiką Finlandii i Królestwem Szwecji, sporządzony w Brukseli dnia 2 marca 2012 r., Dz. U. 2013 poz. 1258.

³⁷⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 473/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie wspólnych przepisów dotyczących monitorowania i oceny projektów planów budżetowych oraz zapewnienia korekty nadmiernego deficytu w państwach członkowskich należących do strefy euro, Dz.U. UE L 140/11.

³⁷⁵ W krajach OECD spoza UE zadłużenie wzrosło średnio o 16% w analizowanym okresie, w starych krajach UE o 66%, a w nowych o 87%. Wzrosła liczba państw, w których dług publiczny przekroczył 100% PKB. O ile na początku kryzysu finansowego najbardziej zadłużone gospodarki odpowiadały za około 12% PKB UE, to po 2014 r. było to już blisko 40%. Więcej: W. Wiliński, op.cit.

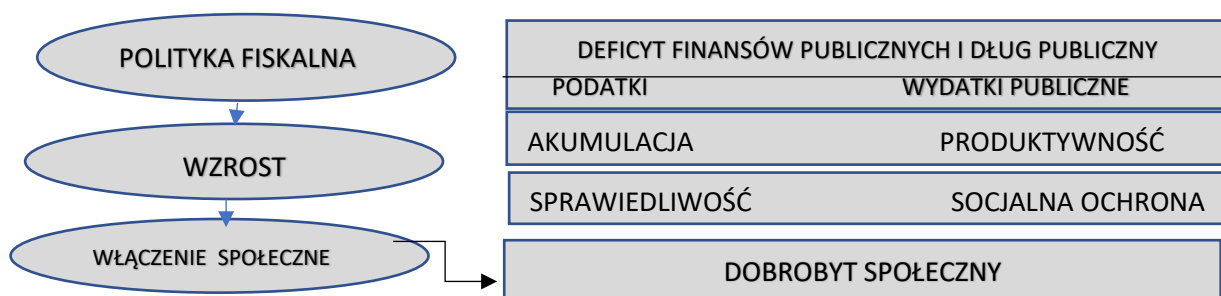
2007 r. Dwa pierwsze lata kryzysu cechowały się wyraźnym wzrostem redystrybucji, który całkowicie złagodził wzrost nierówności dochodowych. Kolejne lata przyniosły stagnację lub nawet spadek efektu redystrybucji, pomimo tego, że aktywność państwa nie zmniejszyła się³⁷⁶. Oznacza to, że niezbędne jest stosowanie instrumentów polityki fiskalnej dopasowanych do fazy cyklu koniunkturalnego. O ile wzrost wydatków na cele socjalne może stanowić efektywny instrument redystrybucji w okresie kryzysu, to ograniczanie roli progresywnego opodatkowania może zmniejszyć potencjał redystrybucyjny polityki fiskalnej, zwłaszcza w okresie odbudowy i rozkwitu.

Przegląd powyższych funkcji polityki fiskalnej potwierdza założenie o jej szerokim oddziaływaniu na wzrost gospodarczy i dobrobyt społeczny. Rysunek nr 4 pokazuje wpływ polityki fiskalnej na wzrost gospodarczy, włączenie społeczne i dystrybucję dochodów, które ostatecznie kształtują dobrobyt społeczny. Modele endogenicznego wzrostu zakładają, że polityka fiskalna oddziałuje na wzrost produkcji przyczyniając się do zwiększenia akumulacji czynników produkcji i zwiększenia ich produktywności. Wykorzystywane są do tego celu wydatki publiczne oraz podatki. Ich wpływ zależy od struktury – udziału wydatków produktywnych w strukturze wydatków publicznych i podatków niezniekształcających w strukturze dochodów podatkowych, co zostanie omówione w dalszych podrozdziałach oraz w rozdziale III, a także od stabilności finansów publicznych (w podrozdziale 2.5.). Antycykliczne instrumenty polityki podatkowej i wydatkowej wykorzystywane są do zrekompensowania wpływu wstrząsów makroekonomicznych, zapobiegając tym samym zarówno nadmiernemu bezrobociu cyklicznemu, jak i presji inflacyjnej. W długiej perspektywie instrumenty te wpływają na utrzymanie stabilności fiskalnej, stanowiącej czynnik stabilności makroekonomicznej. Z kolei instrumenty realizujące funkcję alokacyjną służą poprawie wyników ekonomicznych i wspieraniu długoterminowego wzrostu, poprzez niwelowanie niedoskonałości rynku, np. finansowanie dóbr publicznych jak praworządność, sprawiedliwość i infrastruktury, wpływa na produktywności i aktywność sektora prywatnego.

³⁷⁶ Analiza zmian procentowych średniego dochodu między 2007–2012 r dla 6 grup dochodowych w USA wykazała, że w okresie kryzysu grupy o najniższych dochodach traciły wyższy procent swoich dochodów niż grupy o wyższych dochodach. Większość strat dotyczy okresu 2007-2010. Lata 2011-2012 przyniosły stabilizację lub niewielką poprawę sytuacji rynkowego podziału dochodów. Poziom nierówności dochodu do dyspozycji w okresie 2008–2009 nie zmieniły się - redystrybucja była w stanie zrównoważyć wzrost nierówności powstałych w wyniku rynkowego rozkładu dochodu. Jednakże od 2010 r. nierówności w dochodzie dyspozycyjnym również zaczęły rosnać, jednakże wzrost ten był niższy od zmian nierówności w rozkładzie rynkowym o około 3 pp.. W okresie 2008–2009 grupa o najwyższych dochodach odnotowały najwyższą korektę dochodu do dyspozycji, a najuboższe osoby najniższą. Jednakże po 2010 r. proporcje te się odwróciły. Więcej: V. Almeida, *Inequality and redistribution in the aftermath of the 2007 – 2008 crisis: The US Case*, BSI Economic 2015, dostępne na: <http://www.bsi-economics.org/545-inequality-and-redistribution-in-the-aftermath-of-the-2007-2008-crisis-the-us-case>, (data dostępu 02.10.2020).

Wzrost gospodarczy stwarza możliwości do redukcji ubóstwa oraz nierówności dochodowych i majątkowych. Proces ten wspiera polityka fiskalna realizując funkcję redystrybucyjną, wspomagając włączenie społeczne, zarządzając ryzykiem wstrząsów gospodarczych, dokonując transferów zasobów zabezpieczając przed stratą kapitał ludzki oraz świadcząc usługi wspierające zdolność jednostek do udziału we wzroście gospodarczym. Odpowiednie zarządzanie ryzykiem społecznym sprzyja inwestycjom prywatnym (zapobieganie), zabezpieczeniu kapitału ludzkiego przed chwilowymi wstrząsami (ochrona) oraz rozwojowi potencjału kadrowego gospodarki (promocja), co w konsekwencji wpływa na dynamikę wzrostu. Zatem funkcja redystrybucyjna polityki fiskalnej sprzyja nie tylko poprawie sytuacji materialnej osób najuboższych, ale wspiera także wzrost gospodarczy³⁷⁷.

Rysunek 4. **Polityka fiskalna a wzrost gospodarczy oraz włączenie społeczne i dobrobyt**

Źródło: B. Essama-Nssah, B. Moreno-Dodson, *Fiscal Policy*, ...op.cit., s. 27–30.

Wzrost gospodarczy i włączenie społeczne determinuje dobrobyt społeczny. Ostatecznym celem polityki fiskalnej jest zatem wsparcie wszelkich działań mających na celu utrzymanie i poprawę standardu życia populacji. Odniesienie wyników do polityki fiskalnej w celu poznania implikacji dla wzrostu i dobrobytu społecznego wymaga skonstruowania modelu, łączącego instrumenty polityki fiskalnej, głównie wydatki publiczne i podatki, do wyników obejmujących wzrost gospodarczy i dobrobyt społeczny³⁷⁸. Rozwój gospodarki stwarza możliwości, ale dobrobyt jest kształtowany w oparciu o to, jak społeczeństwo je wykorzysta. Z tego powodu rozważania na temat wpływu poszczególnych wydatków publicznych i opodatkowania na determinanty dobrobytu zostaną poprzedzone analizą oddziaływania tych instrumentów na wzrost gospodarczy.

³⁷⁷ Za ingerencją fiskalną przemawia założenie o malejącym krańcowym zwrocie z inwestycji- wyższy krańcowy zwrot osiągają osoby o niższych dochodach. Niedoskonałości rynku kredytowego przy zróżnicowaniu bogactwa przyczyniają się do wykluczenia z rynku kredytowego osób ubogich, co przyczynia się do ich problemów z finansowaniem edukacji lub inwestycjami w aktywa. Taka sytuacja utrwała różnice płac związane z dystrybucją umiejętności. Więcej: B. Essama Nssah, B. Moreno-Dodson, *Fiscal Policy for Growth and Social Welfare*, op.cit., s. 27 – 30.

³⁷⁸ Ibidem.

2.3. Wydatki publiczne a wzrost gospodarczy

Wydatki publiczne stanowią podstawowy instrument polityki fiskalnej, wykorzystywany na potrzeby stymulacji/stabilizacji wzrostu gospodarczego i poprawy dobrobytu ogólnego społeczeństwa. Zdaniem S. Owsiaka wydatkowanie zgromadzonych środków pieniężnych jest ostatecznym skutkiem fiskalnej aktywności państwa i wiąże się z osiągnięciem wyznaczonych przez władze publiczne celów i zadań³⁷⁹. We współczesnym państwie wydatki publiczne dotyczą nie tylko finansowania działalności władzy i organów państwa, czy zagwarantowania ochrony życia, zdrowia i majątku obywateli, ale także zaspokajania potrzeb zbiorowych, zarówno poprzez realizację funkcji organizatorskich, jak i świadczenie usług na rzecz indywidualnych beneficjentów. Jak podkreśliła T. Dębowska-Romanowska, podstawą wypełniania tej roli jest demokratycznie podjęta decyzja w imię dobra wspólnego³⁸⁰. Z kolei F. Facchini zaznaczył, że wielkość finansów publicznych odzwierciedla preferencje obywateli (zgodnie z modelem popytu), uprawnienia władzy publicznej do narzucania swoich interesów obywatelom (model podaży) oraz konstytucyjnymi uwarunkowaniami możliwości zwiększania dochodów³⁸¹. Zatem legitymizacja wielkości i struktury wydatków publicznych następuje w drodze konsensusu społeczeństwa i zgłaszanych przez niego oczekiwań co do zakresu realizacji potrzeb oraz władzy publicznej wyznaczającej kierunki rozwoju polityki dobrobytu na podstawie możliwości finansowych państwa. W głównej mierze finansowane są zadania, którym przypisywana jest najwyższa ranga w kształtowaniu dobrobytu, a także pozwalające na zaspokojenie wspólnych potrzeb społeczeństwa w sposób kolektywny (np. bezpieczeństwo obywateli, opieka zdrowotna). Służą finansowaniu dóbr publicznych zaspokajających potrzeby zbiorowe, które nie mogą zostać zaspokojone indywidualne, a także dobra społeczne, które są finansowane z funduszy publicznych ze względu na prowadzoną politykę społeczną, ale można uznać je za prywatne³⁸². Stanowią więc zasadniczy element administracyjnego mechanizmu alokacji zasobów w gospodarce, niezbędnego do zaspokajania potrzeb kolektywnych, w przypadku których niemożliwe jest zastosowanie mechanizmu rynkowego³⁸³. Są zasadniczym elementem administracyjnego mechanizmu alokacji zasobów w gospodarce,

³⁷⁹ S. Owsiak, *Finanse publiczne...* op.cit., s. 295.

³⁸⁰ T. Dębowska-Romanowska, *Wydatki publiczne, ich formy prawne oraz zasady realizacji w sektorze finansów publicznych*, (w:) E. Ruśkowski (red.), *System prawa finansowego, tom II: Prawo finansowe sektora finansów publicznych*, Wolters Kluwer Polska sp. z o.o., Warszawa 2010, s. 119.

³⁸¹ F. Facchini, *What Are the Determinants of Public Spending?* „An Overview of the Literature, Atlantic Economic Journal” 2018, nr 46, s. 419 – 439.

³⁸² W. Janik, M. Paździór, *Rola podatku dochodowego od osób prawnych w tworzeniu dochodów budżetowych i rozwoju przedsiębiorstw*, „Economics and Management” 2014, nr 3, s. 54.

³⁸³ S. Owsiak, *Finanse publiczne...* op.cit., s. 304.

niezbędnego do zaspokajania potrzeb kolektywnych, w przypadku których niemożliwe jest zastosowanie mechanizmu rynkowego³⁸⁴. Wydatki publiczne pełnią także rolę stabilizacyjną zarówno w kontekście zagadnień społeczno-politycznych (tj. dotyczy świadczeń usług ogólnospołecznych, zaspokajających potrzeby porządkowo-organizacyjne społeczeństwa), jak i gospodarczych (tj. kształtowania tempa i proporcji rozwoju gospodarczego kraju)³⁸⁵.

W literaturze przedmiotu szeroko omówiony jest związek między poziomem wydatków publicznych a wzrostem gospodarczym. Temat ten wzbudza wiele kontrowersji, które dotyczą zarówno kierunku, jak i siły oddziaływania tych dwóch zmiennych. W literaturze ścierają się ze sobą dwa kontrastujące poglądy: wydatki publiczne jako stymulanta i destymulanta wzrostu gospodarczego. Zgodnie z egzogeniczną teorią wzrostu (R. M. Solow³⁸⁶; T. W. Swan³⁸⁷) zmiany poziomu dochodów podatkowych czy wydatków publicznych nie przyczyniają się do istotnych, długoterminowych zmian w produkcji, a jedynie wywołują krótkotrwałe przyśpieszenie dynamiki wzrostu gospodarczego. Według zwolenników tej teorii „wzrost gospodarczy może nastąpić jedynie w wyniku egzogenicznych zmian technologicznych”³⁸⁸. Ekspansywna polityka fiskalna prowadzi do obniżenia tempa wzrostu PKB, ponieważ wymusza finansowanie częścią prywatnych oszczędności deficytu budżetowego³⁸⁹.

Endogeniczna teoria wzrostu gospodarczego nadaje instrumentom polityki fiskalnej możliwość oddziaływania na wysokość inwestycji w kapitał rzeczowy, ludzki i technologiczny, a w konsekwencji na wzrost PKB. Polityka fiskalna niesie ważne implikacje dla otwartości, konkurencji, zmian i innowacji. Wzrost gospodarczy stanowi wynik wewnętrznego działania systemu. Szczególnie istotne są wszelkie instrumenty prowadzące do wzrostu kapitału ludzkiego, który silnie oddziałuje na wzrost gospodarczy poprzez generowanie nowych technologii, wydajnych i efektywnych środków produkcji³⁹⁰. P. M. Romer, R. E. Lucas,

³⁸⁴ Ibidem.

³⁸⁵ G. Bywalec, *Rola decentralizacji w realizacji funkcji finansów publicznych*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica” 2005, nr 185, s. 28.

³⁸⁶ R. M. Solow, *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. „The Quarterly Journal of Economics” 1956, nr 70 (1), s. 65–94.

³⁸⁷ T. W. Swan, *Economic Growth and Capital Accumulation*, „Economic Record” 1956, nr 32(2), s. 334–361.

³⁸⁸ A. A. Dar, S. A. Khalkhali, *Government Size, Factor Accumulation, and Economic Growth: Evidence From OECD Countries*. „Journal of Policy Modeling” 2002, nr 24 (7–8), s. 679–692.

³⁸⁹ Zwolennicy ograniczania ekspansji fiskalnej państwa, do głównych przyczyn negatywnego oddziaływania wydatków publicznych na gospodarkę zaliczają: przenoszenie kapitału, zasobów, pracy z sektora prywatnego do publicznego, charakteryzującego się mniejszą wydajnością i efektywnością oraz zniechęcanie do pracy, oszczędzania, inwestowania poprzez uczynienie źródłem finansowania wydatków (opodatkowanie) podmiotów o największej produktywności. Wydatki publiczne generują koszty, nie tylko w postaci przyszłego zwiększonego ciężaru podatkowego, ale również koszty związane z ingerencją w rynkowy mechanizm alokacji. Więcej: D. J. Mitchell, *The Impact of Government Spending on Economic Growth*, „Executive Summary Background Paper The Heritage Foundation” 2005, nr 1831, s. 4–5.

³⁹⁰ O.D. Ugwuanta, U.B. Ugwuanyi, *Effect of distortionary and non – distortionary taxes on economic growth: Evidence from Sub-Saharan African countries*, „Journal of Accounting and Taxation” 2015, nr 7 (6), s. 107.

R. Barro i X. Sala-i-Martin w swoich pracach na temat endogenicznej teorii wzrostu, wykazują, że sektor rządowy może wpływać nie tylko na poziom produkcji, ale także na stabilny jej wzrost. Wydatki publiczne traktują jako czynnik wzrostu gospodarki w funkcji produkcji typu Cobb-Douglasa, podobnie jak zasoby rzeczowe i kapitału ludzkiego. Ich zdaniem wydatki publiczne mogą uzupełniać prywatne inwestycje i podnosić ich produktywność³⁹¹. Określając relację między polityką fiskalną, a wzrostem gospodarczym R.J. Barro rozróżnił wydatki na produkcyjne i nieprodukcyjne, a opodatkowanie na zniekształcające i niezakłócające³⁹².

Przegląd wyników badań zawarty w tabeli nr 5, nie dostarcza jednoznacznej odpowiedzi w kwestii negatywnego lub pozytywnego oddziaływania wydatków publicznych na wzrost gospodarczy. Badacze przeprowadzili badania w różnych horyzontach czasu, na zróżnicowanych grupach badawczych (kraje rozwinięte i rozwijające się, różna liczebność grupy) i z wykorzystaniem odmiennych metod ekonometrycznych. W niektórych przypadkach uzyskano odmienne wyniki badań przeprowadzonych w zbliżonym okresie badawczym i na danych pochodzących z tego samego państwa (np. RPA – badanie T.L.A. Leshoro³⁹³ i T.G. Chirwa N.M. Odhiambo)³⁹⁴.

³⁹¹ Więcej: P.M. Romer, *Increasing returns and long-run growth*. „Journal of Political Economics” 1986, nr 94 (5) i R.E. Jr. Lucas, op.cit.,; R.J. Barro, R.J., *Government spending* op.cit.

³⁹² R.J. Barro, *Government spending* ...op.cit., s. 100-105.

³⁹³ T.L.A. Leshoro, *An empirical analysis of disaggregated government expenditure and economic growth in South Africa*, „UNISA Economic Research Working Paper Series” 2017, nr. 10.

³⁹⁴ N.M. Odhiambo, T.G. Chirwa, *What drives long-run economic growth. Empirical evidence from South Africa*, „International Economics” 2016, nr 69 (4), s. 425 – 252.

Tabela 5. Pozytywne i negatywne oddziaływanie wydatków publicznych na wzrost gospodarczy – przegląd literatury przedmiotu

Badacze	Grupa badawcza	Wynik
Pozytywne		
D. Landau (1993)	65 słabo rozwiniętych gospodarek, dane panelowe	Wydatki kapitałowe posiadały pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy
D.A. Aschauer (1989)	USA w okresie 1949 – 1985, dane szeregi czasowe	Wydatki publiczne niemilitarne mają bardziej pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy niż wydatki na cele militarne. Najwyższy efekt przynoszą wydatki na podstawę infrastrukturę (ulice, autostrady, lotniska), transport zbiorowy, kanalizację i systemy wodne.
W. Easterly, S. Rebelo (1993)	28 krajów w okresie 1970-1988, dane przekrojowe	Pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy mają wydatki inwestycyjne na transport i sektor komunikacyjny.
R.J. Barro (1999)	Dane panelowe ze 100 krajów w latach 1960-1995	Pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy posiadały rządowe wydatki inwestycyjne.
M. Yasin (2000)	25 państw Afryki Subsaharyjskiej, 1987 – 1997	Wydatki publiczne posiadały pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy.
B. Ventelou, X. Bry (2006)	15 krajów OECD w latach 1989-1999	Wydatki publiczne ogółem i ich poszczególne kategorie posiadają dodatni wpływ na wzrost gospodarczy. Spośród rodzajów wydatków (takich jak wydatki administracyjne, obronność i bezpieczeństwo publiczne, edukacja oraz zdrowie i ochrona socjalna) najsilniejszym stymulatorem były wydatki na zdrowie i ochronę socjalną.
N. Bania i inni (2007)	Stany Zjednoczone w latach 1962 – 1997	Zależność między wydatkami publicznymi i podatkami, a wzrostem gospodarczym ma postać odwróconej litery U. Wzrost gospodarczy początkowo rośnie wraz ze wzrostem wydatków produktywnych (edukacji, infrastrukturalnych, bezpieczeństwo publiczne), a następnie spada.
N. Bose, M.E. Haque, D.R. Osborn (2007)	30 państw rozwijających się w latach 1970-1980, dane panelowe,	Wydatki rządowe inwestycyjne są istotnie, pozytywnie skorelowane ze wzrostem gospodarczym. Wydatki na edukację posiadały pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy.
C. Alexiou (2009)	Gospodarki Europy Południowo – Wschodniej SEE w latach 1995 – 2005, dane panelowe	Wydatki publiczne ogółem posiadają pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy w tych krajach
A.Narudeen, A. Usman (2010)	Nigeria w 1979 – 2007, dane szeregi czasowe	Wydatki rządowe na transport, komunikację i opiekę zdrowotną prowadzą do wzrostu gospodarczego w Nigerii.
M.Wahab (2011)	1 próba: 97 krajów rozwiniętych i rozwijających się w okresie 1960 – 2004, 2 próba: 32 kraje z lat 1980 – 2000, dane panelowe	Wydatki publiczne ogółem pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy i wzrost produkcji.
A.Usman, H.I. Mobolaji, A. Kilishi, M.A. Yaru, T.A. Yakubu	Dane z Nigerii z lat 1970 – 2008, szeregi czasowe.	Istnieje długotrwały związek między wydatkami publicznymi, a wzrostem gospodarczym. Stwierdzono, że wydatki publiczne na administrację, edukację, transport i komunikację nie mają znaczenia dla wzrostu gospodarczego w Nigerii.
A.Shahid i inni (2013)	Pakistan w latach 1972- 2009 dane szeregi czasowe	Podział wydatków publiczne na inwestycyjne i bieżące. Wydatki inwestycyjne posiadały pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy.
M.I.J. Attari, A.Y. Javed (2013)	Pakistan w okresie 1980 – 2010, Analiza szeregów czasowych.	Podział wydatków na bieżące i rozwojowe. Oba rodzaje wydatków posiadają pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy, zarówno w krótkim, jak i długim okresie.
T. Egbetunde, I.O. Fasanya (2013)	Nigeria w okresie 1970 – 2010, dane szeregi czasowe	Podział wydatków na kapitałowe i cykliczne. Oba rodzaje posiadały pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy.
S. Alshahrani, A. Alsadiq (2014)	Arabia Saudyjska w okresie 1969 – 2010, dane szeregi czasowe	Wydatki na opiekę zdrowotną i inwestycje posiadają pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy.
T.M.Al – Fawwaz (2016)	Jordania 1980 – 2013, dane szeregi czasowe	Istnieje pozytywny związek między wydatkami publicznymi, a wzrostem gospodarczym w tym kraju. Zarówno wydatki bieżące, jak i inwestycyjne posiadały pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy.
B.Y.D. Guandong, W.M. Muturi (2016)	Sudan Południowy w okresie 2006 – 2014 dane panelowe	Wydatki publiczne na infrastrukturę, sektor produkcyjny i bezpieczeństwo posiadały pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy.
R. Asghari i H. Heidari (2016)	Wybrane kraje OECD – NEA w okresie 1990 – 2011. dane panelowe	Nieliniowy związek między wydatkami publicznymi, a wzrostem gospodarczym.
E.L. Kimaro i in. (2017)	25 państw SSA w okresie 2002 – 2015, dane panelowe	Istnieje pozytywny związek między wydatkami publicznymi, a wzrostem gospodarczym.

T.L.A. Leshoro (2017)	RPA w okresie 1976 – 2015, szeregi czasowe	Wydatki publicznie posiadały pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy niezależnie od kategorii (wydatki inwestycyjne czy konsumpcyjne), zarówno w długim jak i krótkim okresie.
S. Garry, J. C. R. Valdivia (2017)	Meksyk, kraje Ameryki Centralnej, Republika Dominikany, 1990 – 2015.	Wydatki publiczne posiadają pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy. Ich oddziaływanie jest zróżnicowane w poszczególnych krajach.
D. Lupu et al. (2018)	10 krajów ESW, 1995 – 2015, szeregi czasowe	Wydatki publiczne na edukację i ochronę zdrowia posiadają pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy.
L.U. Okoye et al. (2019)	Nigeria w okresie 1981 – 2017, szeregi czasowe	Wydatki kapitałowe miały istotny wpływ na wzrost produkcji.
Negatywne		
D. Landau (1983)	65 gospodarki słabo rozwinięte, dane panelowe	Negatywny związek między konsumpcyjnymi wydatkami publicznymi, a wzrostem gospodarczym.
R.J. Barro (1991)	Dane przekrojowe z 98 państw w okresie 1960 – 1985	Konsumpcyjne wydatki publiczne odwrotnie proporcjonalne do wzrostu gospodarczego w wybranych krajach.
S. Deverajan i in. (1996)	Dane panelowe z 43 państw rozwijających się	Negatywny związek między wydatkami kapitałowymi (wielkość i ich udział w strukturze), a rozwojem ekonomicznym.
R.J. Barro (1999)	Dane panelowe ze 100 państw z okresu 1960 – 1995	Wydatki konsumpcyjne miały negatywny wpływ na wzrost gospodarczy. Ta kategoria wydatków powinna być stosunkowo niska, aby zapewnić wysoki poziom wzrostu.
S. Fölster i M. Henrekson (1999)	23 państw OECD na danych z lat 1970-1995	Występuje istotny, negatywny wpływ wzrostu wydatków publicznych na tempo wzrostu gospodarczego
R.J. Barro (2003)	71 państw w okresie 1965-75, 86 dla okresu 1975-85 i 83 dla okresu 1985-95.	Wydatki konsumpcyjne (po wyłączeniu bieżących wydatków na obronność i edukację) posiadają istotny, negatywny wpływ na wzrost gospodarczy.
S. Taban (2010)	Dane kwartalne od 1987 do 2006, Turcja, dane szeregi czasowe	Negatywny wpływ na wzrost gospodarczy posiadały zmienne: wydatki publiczne ogółem, udział rządowych wydatków inwestycyjnych w PKB.
A. Nurudeen and A. Usman (2010)	Nigeria w okresie 1979 – 2007, dane szeregów czasowych,	Wydatki kapitałowe, wydatki cykliczne, wydatki na edukację posiadały negatywny wpływ na wzrost gospodarczy.
J.L. Butkiewicz and H. Yanikkaya (2011)	100 krajów rozwiniętych i rozwijających się, dane panelowe	W większości państw wydatki konsumpcyjne i zagregowane wydatki publiczne miały negatywny wpływ na wzrost gospodarczy.
H.K. Ndambiri et al. (2012)	Analiza danych panelowych z 19 krajów Afryki Subsaharyjskiej w okresie 1982- 2000, dane panelowe	Istniał negatywny związek między wydatkami publicznymi, a wzrostem gospodarczym.
O.F. Altunc and C. Aydın (2013)	Turcja, Rumunia, Bułgaria w okresie 1995 – 2011, dane szeregów czasowych	W badanych krajach poziom wydatków publicznych przekroczył optymalny poziom, co wpłynęło na niższe od pożądanego tempo wzrostu gospodarczego.
A.G. Hasnul (2015)	Malezja w okresie 1970 – 2014, dane szeregów czasowych,	Negatywny związek między zagregowanymi wydatkami publicznymi, a wzrostem gospodarczym. Wydatki na sektor mieszkaniowy i deweloperski miały negatywny wpływ na wzrost gospodarczy.
B.Y.D. Guandong and W.M. Muturi (2016)	Południowy Sudan od 2006- 2014, dane panelowe,	Wydatki publiczne na sektor usług socjalnych miały negatywny wpływ na wzrost gospodarczy.
T.G. Chirwa and N.M. Odhiambo (2016)	RPA w latach 1970 – 2013, szeregi czasowe,	Wydatki publiczne posiadały istotny negatywny wpływ na wzrost gospodarczy w długim i krótkim terminie.
M.P. Sáez et al. (2017)	Kraje UE w latach 1994 – 2012, dane panelowe,	Relacja między wydatkami publicznymi, a wzrostem PKB może być pozytywna lub negatywna w zależności od uwzględnionych gospodarek, okresu szacowania i zmiennych użytych do opisanego wielkości sektora publicznego.
D. Lupu et al. (2018)	10 wybranych krajów Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1995-2015, szeregi czasowe,	Wydatki publiczne na obronność, sprawy gospodarcze, usługi publiczne i opiekę społeczną mają negatywny wpływ na wzrost gospodarczy.
L.U. Okoye et al. (2019)	Nigeria w latach 1981 – 2017, szeregi czasowe.	Krótkoterminowy negatywny wpływ wydatków bieżących na wzrost gospodarczy.

Źródło: Na podstawie: S.Nyasha, N. M. Odhiambo, *The impact of public expenditure on economic growth: a review of international literature*, "Folia Oeconomica Stetinensia" 2019, nr 19 (2); B. Ventelou, X. Bry, *The role of public spending in economic growth: Envelopment methods*, „Journal of Policy Modeling” 2006, nr 28; R. J. Barro, *Determinants of Economic Growth in a Panel of Countries*, "Annals of Economics and Finance" 2003, nr 4, s. 231 – 274; A. Usman, H.I. Mobolaji, A. A. Kilishi, M.A. Yaru, T.A. Yakubu, *Public Expenditure and Economic Growth in Nigeria*, "Asian Economic and Financial Review" 2011, nr 1 (3), s. 104-113; S. Garry, J. C. R. Valdivia, *An analysis of the contribution of public expenditure to economic growth and fiscal multipliers in Mexico, Central America and the Dominican Republic, 1990 – 2015*, "ECLAC – Studies and Perspectives Series – Mexico" 2017, nr 173; N. Bania, J. Gray, J.A. Stone, *Growth, taxes, and government expenditures: growth hills for U.S. States*, "National Tax Journal" 2007, nr 60 (2), s. 193-204.

Na podstawie dokonanego przeglądu literatury można sformułować kilka wniosków:

1. Identyfikacja siły i kierunku oddziaływania wydatków publicznych na wzrost gospodarczy zależy od zastosowanego wskaźnika opisującego rozmiar i zmiany wydatków (wydatki publiczne jako % PKB; wolumen wydatków w dolarze, w walucie krajowej czy PPP; wydatki publiczne per capita, tempo wzrostu wydatków publicznych). Posłużenie się w badaniu wskaźnikiem wydatków publicznych jako % PKB, czy wolumenu wydatków może przynieść odmienny efekt niż w przypadku zastosowania wskaźnika tempa wzrostu wydatków publicznych czy odnoszące wielkość wydatków do liczby mieszkańców. Należy zwrócić uwagę również na to, że najczęściej wykorzystywane jest PKB nominalne, a nie realne. Co rodzi pytanie o generowanie wzrostu nominalnego PKB przez wzrost cen, wywołany zwiększeniem wydatków publicznych. Z tego względu nie można pominąć analizy wyników badań w zakresie wpływu poziomu wydatków publicznych na inflację³⁹⁵.
2. Drugim istotnym czynnikiem, mającym wpływ na zróżnicowanie wyników badań jest okres badawczy. Po pierwsze, zmiana siły i kierunku oddziaływania wydatków na wzrost gospodarczy może nastąpić w krótkim lub długim horyzoncie czasu, np. wykazanie krótkoterminowego pozytywnego efektu, nie musi wiązać się z dodatnim skorelowaniem wydatków i zmian w PKB w długim okresie badawczym. Po drugie, na zróżnicowanie wyników może mieć wpływ również wystąpienie nieprzewidzianego, nagłego zdarzenia w danym kraju czy grupie państw, np. zagrożenie klimatyczne, środowiskowe, zdrowotne, zmiana nastrojów społecznych np. ogólnokrajowe strajki przeciw ustanowionemu prawu. Ich skutkiem może być silny spadek PKB pomimo reakcji fiskalnej państwa. W badaniu relacji między wzrostem gospodarczym a poziomem czy zmianami w wydatkach publicznych, należy również uwzględnić fazę cyklu koniunkturalnego. W okresie kryzysu finansowego 2008-2009 większość państw zastosowała dyskrecjonalną politykę fiskalną. Jej efekty i konsekwencje miały charakter zarówno krótko, jak i długoterminowy. W wielu państwach podjęto działania mające na celu nie tylko stymulację/utrzymanie konsumpcji, produkcji czy poziomu zatrudnienia, ale i stabilizację lub poprawę dobrobytu, zwłaszcza w takich obszarach jak zdrowie,

³⁹⁵ Wyniki badań przeprowadzonych na grupie państw rozwijających się, o niskim poziomie wydatków publicznych, nie potwierdzają pozytywnej zależności między wzrostem wydatków a inflacją. Jednakże w krajach rozwiniętych, o rozbudowanym systemie finansów publicznych, dalszy wzrost wydatków może generować wzrost cen. Na inflację mogą wówczas wpłynąć podwyżki podatków, finansujących rosnące zapotrzebowanie finansowe państwa.

dostęp do edukacji, czy dostęp do instytucji opieki. W efekcie, pomiar zmian PKB nie ukazuje pełnego spektrum oddziaływania zmian w wydatkach publicznych.

3. Zróżnicowanie oddziaływania wydatków publicznych na wzrost gospodarczy w poszczególnych krajach wynika również ze skali fiskalizmu³⁹⁶. Przy niskim poziomie wydatków publicznych, efekt ich przyrostu przewyższa społeczny koszt pozyskania środków finansowych wskutek opodatkowania. Jednakże uzyskanie takiego efektu możliwe jest jedynie do momentu osiągnięcia punktu maksymalnego, którego przekroczenie wiąże się ze zmianą kierunku oddziaływania wydatków. Z tego względu w państwach rozwijających się o niskim poziomie wydatków publicznych ich dalszy wzrost może przyczynić się do zwiększenia dynamiki wzrostu PKB, jednakże w krajach o wysokim zakresie fiskalizmu efekt może być przeciwny³⁹⁷. Zależność obrazuje krzywa R.W. Rahna³⁹⁸ (rysunek nr 5). Zgodnie z nią, bez wydatków publicznych tempo wzrostu gospodarczego byłoby minimalne. Wzrost wydatków publicznych przekłada się na zdynamizowanie wzrostu gospodarczego. Jednakże po przekroczeniu określonego progu, dalszy wzrost wydatków publicznych przyczyni się do zmniejszenia tempa wzrostu gospodarczego (np. na skutek wzrostu opodatkowania niezbędnego do finansowania wzrostu wydatków, efektu wypychania prywatnych inwestycji). Poziom graniczny wydatków publicznych jest odmienny dla każdego państwa, ze względu na zróżnicowanie uwarunkowań społeczno-gospodarczych, stopień rozwoju gospodarki etc. Część badaczy podjęła próbę wyznaczenia granicznego poziomu wydatków publicznych, np. E.A. Peden³⁹⁹, G. Karras⁴⁰⁰.

³⁹⁶ S. Owsiak definiuje fiskalizm jako „zakres ingerencji państwa w dochody gospodarstw domowych oraz przedsiębiorstw”, S. Owsiak, *Finanse publiczne w okresie przemian ustrojowych*, „Studia Ekonomiczne/Economic Studies” 2017, nr 2(XCIII), s. 182. Zbliżoną definicję sformułowała R. I. Dziemianowicz: „fiskalizm należy utożsamiać z wielkością obciążeń podatkowych, jako efekt zwiększania źródła finansowania wydatków, co wywołuje rozszerzenie się sfery publicznej i tym samym ograniczenie sprawności funkcjonowania sektora publicznego”, R. J. Dziemianowicz, *Nadmierny fiskalizm: bariera czy stymulator funkcjonowania sektora publicznego?*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2009, nr 4 (40), s. 138.

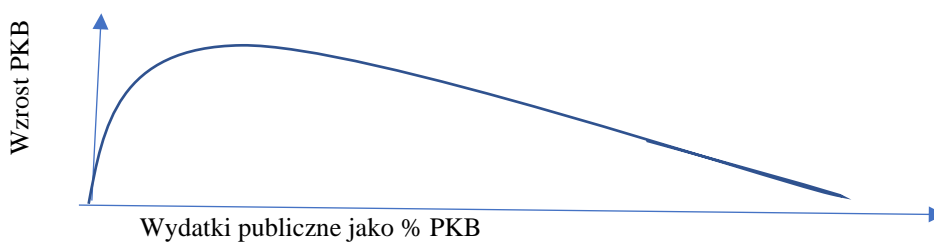
³⁹⁷ S. Fölster, M. Henrekson, *Growth and the Public Sector: A Critique of the Critics*, „European Journal of Political Economy” 1999, nr 5 (2), s. 337–358.

³⁹⁸ D. J. Mitchell, op.cit., s. 3.

³⁹⁹ Na podstawie danych z USA z lat 1929–1986 A. E. Peden wyznaczył optymalny poziom wydatków na 20% PKB. Więcej: E. A. Peden, *Productivity in the United States and Its Relationship to Government Activity: An Analysis of 57 Years, 1929–1986*, „Public Choice” 1991, nr. 69, s. 153–173.

⁴⁰⁰ Bazując na danych z 118 krajów z lat 1960 – 1985 jako maksymalny przeciętny pułap wydatków publicznych określił jako 23 %, przy czym 14% średnio wynosi dla państw OECD, a 33% średnio dla gospodarek Ameryki Południowej. Wyniki jego badań wykazały, że krańcowa produktywność usług rządowych jest negatywnie związana z wielkością sektora publicznego. Zatem sektor publiczny jest bardziej produktywny, kiedy jego wielkość nie jest duża. Więcej: G. Karras, *The Optimal Government Size: Further International Evidence on the Productivity of Government Services*, „Economic Inquiry” 1996, nr 34, s. 2.

Rysunek 5. **Krzywa Rahna- zależność między wzrostem wydatków publicznych a stopą wzrostu gospodarczego**

Źródło: D. J. Mitchell, op.cit., s. 3.

W wielu państwach rozwiniętych polityka społeczno-gospodarcza jest ukierunkowana na poprawę/stabilizację dobrobytu społeczno-ekonomicznego, a nie wzrost PKB. Badanie relacji między wzrostem wydatków publicznym, a wzrostem gospodarczym, pomijając wskaźniki opisujące różne sfery dobrobytu, nie ukazuje całkowitego efektu polityki wydatkowej. Interpretując wyniki należy uwzględnić priorytety polityki społeczno-gospodarczej. Przeprowadzając badanie na licznej grupie badawczej, składającej się z państw stosujących odmienną politykę rozwoju kraju (np. państwa ukierunkowane na stymulację wzrostu gospodarczego i państwa dążące do poprawy dobrobytu np. poprzez wydłużenie życia, dbałość o jakość środowiska), należy uwzględnić to zróżnicowanie w formułowaniu wniosków. Określenie siły i kierunku oddziaływania wydatków publicznych na wzrost gospodarczy na danych panelowych w zróżnicowanej grupie badawczej, może doprowadzić do sytuacji, w której nad reprezentowana część grupy (np. kraje rozwijające się, ukierunkowane na stymulację produkcji) wymusi sformułowanie wniosku nieadekwatnego do sytuacji w pozostałych krajach (np. rozwiniętych, dążących do poprawy jakości życia, a nie wysokiego wzrostu konsumpcji/produkcji). Po drugie, w zależności od stopnia rozwoju państw i podejścia do kwestii dobrobytu charakter oddziaływania wydatków publicznych na wzrost PKB będzie zróżnicowany (od silnego pozytywnego, po neutralny i silnie negatywny). Ujednolicony wynik dla całej grupy badawczej, bez uwzględnienia różnicującego czynnika w postaci modelu dobrobytu, nie pozwoli na właściwą ocenę sytuacji i predykcję zdarzeń. Zatem wydaje się odpowiednim podejściem w badaniu relacji między polityką wydatkową, a zmianami w PKB, zróżnicowanie wyników pod względem modelu polityki społeczno-gospodarczej i stopnia rozwoju gospodarczego.

Analiza wpływu poziomu wydatków publicznych na wzrost gospodarczy nie może również odbyć się bez uwzględnienia ich kompozycji. Wyniki dotychczasowych badań potwierdzają, że na poziom określonej kategorii makroekonomicznej (wzrost gospodarczy, zatrudnienie, poziom inwestycji, produktywność) wpływa zarówno wielkość wydatków

publicznych ogółem jak i ich struktura. Z kolei kompozycja wydatków publicznych jest uwarunkowana czynnikami demograficznymi, instytucjonalnymi, socjologicznymi, czy geograficznymi⁴⁰¹.

Endogenne modele wzrostu podkreślają znaczenie kompozycji wydatków publicznych jako determinanty wzrostu gospodarczego⁴⁰². S. Deverajan i inni⁴⁰³ dowodzili, że struktura wydatków publicznych jest bardzo istotnym czynnikiem wzrostu gospodarczego. Z tym stanowiskiem zgodzili się m.in. A. Mofidi i J. Stone, którzy zwrócili uwagę, że wyniki ekonomiczne są zależne od rodzaju wydatków publicznych⁴⁰⁴ oraz R. Kneller, M. Bleaney i N. Gemell, których badania pokazały, że na tempo wzrostu gospodarczego wpływa zarówno struktura podatków, jak i wydatków publicznych⁴⁰⁵. Na ten aspekt zwrócili uwagę S. Fölster i M. Henrekson. Ich zdaniem wydatki stymulujące wzrost gospodarczy stanowią jedynie około 10-20% ogółu wydatków, a badania pomijają wpływ na efekt końcowy pozostałych 80% wydatków. Różnice w zakresie oddziaływania wydatków produktywnych na wzrost gospodarczy pomiędzy krajami wynika z ukształtowanej struktury wydatków publicznych, czyli udziału poszczególnych kategorii wydatków w całkowitym im wolumenie⁴⁰⁶. G. Tridimas do czynników wpływających na alokację wydatków publicznych zaliczył także ceny usług publicznych i dóbr konsumpcji prywatnej, wydatki ogółem, rozkład dochodów wyborców (wyborcy maksymalizują funkcję użyteczności) i oczekiwane zmiany poparcia wyborców⁴⁰⁷. Zdaniem I. Sanza i F. J. Velazqueza wyborcy decydują większością głosów o alokacji wydatków rządowych między ośmioma różnymi funkcjami: usługi publiczne, obrona, zdrowie, edukacja, mieszkalnictwo, transport i komunikacja, ubezpieczenia społeczne i inne wydatki (głównie płatności odsetek)⁴⁰⁸. Władza publiczna kształtując strukturę wydatków publicznych kieruje się często stopniem „widoczności” danej kategorii wydatków przez obywateli. Przeznacza więcej środków na wydatki bardziej „widoczne”, co można interpretować jako postrzeganie przez obywateli danej kategorii wydatków jako oferującej większej liczby/

⁴⁰¹ I. Sanz, F.J. Velazquez, *The composition of public expenditure and growth: different models of government expenditure distribution by functions*, “Economics Discussion Papers Series” 2001, nr 115, s. 29.

⁴⁰² I. Sanz, F.J. Velazquez, op.cit., s. 29.

⁴⁰³ S. Deverajan, V. Swaroop, Z. Heng-fu, *The composition of public expenditure and economic growth*, “Journal of Monetary Economics” 1996, nr 37 (2), s. 313 -344.

⁴⁰⁴ A. Mofidi, J. Stone, *Do State and Local Taxes Affect Economic Growth?* „The Review of Economics and Statistics”, 1990, nr 4 (72), s. 686–681.

⁴⁰⁵ R. Kneller, M. Bleaney, N. Gemell, op.cit.,

⁴⁰⁶ S. Fölster, M. Henrekson, op.cit.

⁴⁰⁷ G. Tridimas, *The economics and politics of the structure of public expenditure*, “Public Choice” 2001, nr 106, 299-316.

⁴⁰⁸ I. Sanz, F. J. Velazquez, *Fiscal illusion, fiscal consolidation and government expenditure composition in the OECD: a dynamic panel data approach*, “RePEc”2002, s. 15

zakresu usług publicznych. Z kolei jeżeli rząd stoi w obliczu wymogu cięć budżetowych zmniejsza mniej „widoczne” wydatki. N. Roubini i J. D. Sachs⁴⁰⁹, J. de Haan i inni⁴¹⁰ twierdzili, że mniej „widoczne” są inwestycje publiczne w porównaniu do konsumpcji publicznej czy transferów. Zatem podczas konsolidacji fiskalnej ze względów politycznych rządy ograniczają inwestycje w projektach długoterminowych, zwłaszcza związanych z obroną narodową, czy transportem i komunikacją.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje podział wydatków publicznych oparty na wkładzie poszczególnych wydatków w generowanie wzrostu gospodarczego. W badaniach koncentrujących się na oszacowaniu relacji między wzrostem gospodarczym, a wielkością poszczególnych wydatków publicznych występują jednakże znaczne przeszkody, związane z wyceną wyników sektora publicznego, wyizolowaniem i oszacowaniem efektu konkretnego wydatku (w tym także ewentualnego wypierania inwestycji prywatnych), pomiarem wpływu pozostałych czynników na wzrost gospodarczy. Dodatkowym utrudnieniem jest długi okres oczekiwania na efekty takich wydatków jak np. na edukację podstawą, infrastrukturę⁴¹¹.

Powszechnie wykorzystywana w badaniach klasyfikacja wydatków publicznych dzieli je na wydatki produktywne i nieproduktywne. Wydatki produktywne realizują dwa założenia: najniższy możliwy koszt oraz odpowiednie połączenie efektu i zrównoważonego poziomu łącznych wydatków. Pierwszy warunek uważa się za spełniony, jeśli sektor publiczny skutecznie wykorzystuje zasoby i nie prowadzi do ich marnotrawstwa. Drugi warunek jest zachowany, gdy marginalne korzyści społeczne wynikające z całkowitych wydatków są równe marginalnym kosztom społecznym tychże wydatków. P. Samuelson definiuje korzyść społeczną dobra publicznego, jako sumę korzyści uzyskanych przez członków społeczeństwa, mierzoną gotowością każdej osoby do zapłaty. Do korzyści zalicza się konkretne usługi publiczne z których korzysta społeczeństwo, jak i efekt stosowania polityki społeczno-gospodarczej (np. redukcja ubóstwa)⁴¹². Z kolei wydatki bezproduktywne definiowane są jako różnica między wielkością rzeczywistych wydatków publicznych, a poziomem który przyniósłby takie same korzyści społeczne przy maksymalnej opłacalności. Do wydatków bezproduktywnych można również zaliczyć różnicę między faktycznymi

⁴⁰⁹ N. Roubini, J. D. Sachs, *Political and economic determinants of budget deficits in the industrial democracies*, “European Economic Review” 1989, nr 33 (5), s. 903- 933.

⁴¹⁰ J. de Haan, J. E. Sturm, B. J. Sikken, *Government capital formation: Explaining the decline*, “Weltwirtschaftliches Archiv” 1996, nr 132, 55–74.

⁴¹¹ K. Chu, S. Gupta, B. Clements, D. Hewitt, S. Luguresi, J. Schiff, L. Schuknecht, G. Schwartz, *Unproductive Public Expenditures A Pragmatic Approach To Policy Analysis*, “International Monetary Fund” 1995, nr 48.

⁴¹² P. A. Samuelson, *Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure*, “Review of Economics and Statistics” 1955, nr 37, s. 35056.

całkowitymi wydatkami publicznymi, a poziom wydatków, pozwalającym uzyskać te same korzyści poprzez odpowiednio ukształtowaną strukturę wydatków przy redukcji ich wysokości. Wydatki nieproduktywne przyczyniają się do nadmiernego wzrostu wydatków ogółem nieadekwatnie do osiągniętych celów, a to z kolei generuje wyższy deficyt lub wyższe opodatkowanie⁴¹³.

R. Barro do wydatków produktywnych zaliczył wydatki publiczne wspierające prywatną działalność gospodarczą i komplementarne wobec wydatków prywatnych, ze względu na ich rolę w dynamizowaniu wzrostu gospodarczego. R. Barro i X. Sala-i-Martin do produktywnych wydatków zakwalifikowali: obronę narodową, edukację, zdrowie, usługi ogólnopaństwowe, mieszkalnictwo, ochronę środowiska, zaopatrzenie w wodę oraz transport i komunikację. Z kolei do nieproduktywnych zaliczyli wydatki na kulturę, rekreację i religię, sprawy gospodarcze oraz wydatki na ochronę socjalną⁴¹⁴. W kolejnych latach i inni badacze poddawali analizie poszczególne kategorie wydatków pod kątem ich produktywności (np. R. Knelerr i inni⁴¹⁵; B. Yu, S. Fan i A. Saurkar⁴¹⁶; F. Boldeanu i I. Razwan⁴¹⁷), dowodząc ich pozytywnego wpływu na wzrost gospodarczy (zwłaszcza wydatków na edukację i opiekę zdrowotną). Wskazywane są dwie podstawowe funkcje jakie pełnią wydatki publiczne wobec prywatnych przedsiębiorstw: funkcja ochronna i zapewnienie dóbr publicznych (infrastruktura, edukacja, opieka zdrowotna). Realizacja tych dwóch zadań prowadzi do obniżenia kosztów produkcji, tworząc zachęty do inwestowania, a w konsekwencji pobudzając wzrost gospodarczy⁴¹⁸. Stopień i kierunek oddziaływania zależy jednak od poziomu rozwoju gospodarki. Według A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson i S.Y. Wong istnieje zależność nie tylko między wydatkami produktywnymi i nieproduktywnymi a wzrostem gospodarczym, ale także dobrostanem (subiektywnym dobrobytem). Ich zdaniem wydatki produktywne przynoszą korzyści osobom o niskich dochodach i majątku w wyższym stopniu niż bogatym. Z kolei wydatki nieproduktywne przynoszą wyższe korzyści klasie średniej niż pozostałym⁴¹⁹.

⁴¹³ K. Chu, S. Gupta, B. Clements, D. Hewitt, S. Luguresi, J. Schiff, L. Schuknecht, G. Schwartz, *Unproductive Public Expenditures A Pragmatic Approach To Policy Analysis*, op.cit.

⁴¹⁴ R. Barro, X. Sala-i-Martin, op.cit.

⁴¹⁵ R. Kneller, M. Bleaney, N. Gemmell, op.cit.,

⁴¹⁶ B. Yu, S. Fan, A. Saurkar, *Does Composition of Government Spending Matter to Economic Growth?* International Association Of Agricultural Economists Conference, Beijing, China 16-22.09.2009, dostępne na: <https://ideas.repec.org/p/ags/iaae09/51684.html>, (data dostępu: 12.04.2019).

⁴¹⁷ F.T. Boldenu, R. Ialomitianu, *Does government spending boost economic growth in Europe?* „Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Economic Sciences” 2016, nr 9 (58).

⁴¹⁸ A. Nurudeen, A. Usman, *Government Expenditure and Economic Growth in Nigeria, 1970–2008: A Disaggregate Analysis*, „Business and Economics Journal” 2010, nr 4, s. 1–11.

⁴¹⁹ A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong, *Subjective wellbeing impacts of national and subnational fiscal policies*, „Motu Economic and Public Policy Research 2016, nr 16 (5), s. 6.

2.4. Podatki a wzrost gospodarczy

Tradycyjny pogląd na dobrobyt zakłada, że planista społeczny dąży wyłącznie do maksymalizacji dobrobytu społecznego i zapewnia osiągnięcie najlepszej alokacji zasobów. Został on jednak zakwestionowany przez szkołę wyboru publicznego, która podkreśla problemy agenta jako źródła nieefektywnych wyników. Politycy i biurokraci realizują osobiste interesy, które powodują odchylenie od optymalnej wielkości sektora publicznego⁴²⁰. Rola państwa w kształtowaniu dobrobytu społeczeństwa i stymulowaniu wzrostu gospodarczego na przestrzeni wieków była stale zwiększana. Współcześnie państwo ingeruje niemal w każdym obszarze aktywności jednostki, co wymaga wysokich nakładów finansowych. Zapotrzebowanie na środki finansowe niezbędne do realizacji wyznaczonych zadań zgłasza w głównej mierze do swoich obywateli. Stopień obciążenia finansowego działalnością państwa gospodarstw domowych i przedsiębiorstw określany jest mianem fiskalizmu⁴²¹. Partycypacja państwa w dochodach podmiotów gospodarki nie pozostaje neutralna wobec wzrostu gospodarczego i dobrobytu. Współcześnie fiskalizm⁴²² stał się istotnym czynnikiem wpływającym na stopień rozwoju gospodarki, poziomu jej konkurencyjności na arenie międzynarodowej, a także jakości życia społeczeństwa. Nadmierny fiskalizm może

⁴²⁰ Z. Hessami, op.cit., s. 347.

⁴²¹ F. Grądzalski utożsamia fiskalizm ze „skalą redystrybucji wartości dodanej (wraz z zadłużeniem) przez instytucje sektora rządowego i samorządowego”. Więcej: F. Grądzalski, *Wstęp do teorii opodatkowania*, Wyd. SGH, Warszawa 2004, s. 23. Zaś S. Owsiak z zakresem ingerencji państwa w dochody gospodarstw domowych oraz przedsiębiorstw. Więcej: S. Owsiak, *Finanse publiczne w okresie przemian ustrojowych*, op.cit., s. 182. Z kolei zdaniem R. I. Dziemianowicz fiskalizm należy utożsamiać z wielkością obciążeń podatkowych, jako efekt zwiększania źródła finansowania wydatków, co wywołuje rozszerzenie się sfery publicznej i tym samym ograniczenie sprawności funkcjonowania sektora publicznego. Więcej: R. J. Dziemianowicz, op.cit., s. 138.

⁴²² Na podstawie powszechnie wykorzystywanych mierników również można wysunąć wniosek, że fiskalizm najczęściej utożsamiany jest ze stopniem obciążenia podatkowego społeczeństwa i stopniem uciążliwości płatności podatków, a zatem kosztem fiskalnym i pozafiskalnym (czas, dodatkowe koszty prowadzenia działalności) funkcjonowania państwa. Do pomiaru fiskalizmu wykorzystywane są bowiem następujące mierniki: wielkość dochodów podatkowych, stopień obciążeń dochodu, majątku i konsumpcji, koszty aktywności gospodarczej i uciążliwość wywiązywania się z obowiązków podatkowych (mierniki: klin podatkowy, czas i liczba płatności podatkowych), a także stopień uchylania się od opodatkowania. Więcej: M. Dynus, *Fiskalizm w Unii Europejskiej*, „Bank i Kredyt” 2007, nr 2, s. 35–43. Niniejsze mierniki odzwierciedlają trzy elementy wpływające na ciężar podatkowy: wysokość opodatkowania, tzw. koszty efektywności systemu (w tym zaburzenia równowagi rynkowej spowodowane opodatkowaniem) oraz koszty operacyjne systemu podatkowego (w tym koszty administracji i poboru podatków wraz z kosztami ponoszonymi przez podatników w związku z wymogiem wywiązywania się z obowiązków podatkowych, tzw. koszty zgodności. Koszty zgodności to najczęściej: koszty pracy (czas wypełniania obowiązków wynikających z zobowiązań podatkowych, także wraz z czasem zdobycia potrzebnej wiedzy w tym zakresie), koszty ekspertyz, inne wydatki związane z realizacją obowiązków podatkowych (np. koszt zakupu oprogramowania). Zob. E. Jędruczek, *Rola wybranych instrumentów polityki podatkowej w kształtowaniu ciężaru opodatkowania mikroprzedsiębiorstw*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 2(80) cz. 2. Czas wypełniania zobowiązań podatkowych i liczba płatności jest ujmowana w rankingu PwC „Paying Taxes”, dostępne na: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/overall-ranking-and-data-tables.html>, (data dostępu 12.01.2021).

zaprzepaścić cele gospodarcze i społeczne przyjęte w danej polityce państwa. Jej realizacja jest bowiem uzależniona od zachowań jego obywateli⁴²³.

Najczęściej wykorzystywanym miernikiem fiskalizmu jest poziom dochodów podatkowych w relacji do PKB, ukazujący całkowite obciążenie podatkowego społeczeństwa, a także efektywność stosowanej polityki fiskalnej (jakim kosztem realizowane są cele państwa). Uzasadnienie wysokości dochodów podatkowych zawiera się w trzech głównych teoriach: teorii kosztów usług, teorii korzyści i społeczno-polityczną teorią opodatkowania. Zgodnie z teorią kosztów, opodatkowanie stanowi cenę za dostarczenie usług przez państwo, zaś według teorii korzyści – opodatkowanie jest proporcjonalne do korzyści uzyskiwanych z usług zapewnionych przez państwo. Z kolei zgodnie ze społeczno-politycznym uzasadnieniem wysokość opodatkowania powinna odzwierciedlać potrzeby społeczeństwa⁴²⁴. Teorie te wskazują na uzależnienie wysokości dochodów podatkowych od potrzeb w zakresie wydatków publicznych. M.L. Jhingan stwierdził, że podstawowym celem opodatkowania jest generowanie dochodów na pokrycie wydatków publicznych, a następnie redystrybucja bogactwa i kontrola działalności gospodarczej⁴²⁵. Również J.C. Anyanwu zauważył, że opodatkowanie spełnia trzy cele: pozyskiwanie środków finansowych dla rządu, regulowanie gospodarki i działalności gospodarczej oraz kontrolowanie dochodów i zatrudnienia⁴²⁶. Według Tanziego i H. Zee określenie optymalnego poziomu opodatkowania jest równoważne z ustaleniem optymalnego poziomu wydatków rządowych. Rozwój gospodarczy generuje zapotrzebowanie na zwiększone dochody podatkowe celem sfinansowania rosnących wydatków publicznych, jednocześnie zwiększa zdolność gospodarki do zwiększania dochodów w celu zaspokojenia tych potrzeb. Zdaniem badaczy ważniejszy od poziomu opodatkowania jest sposób wykorzystania dochodów⁴²⁷. Według T. Chang i G. Chiang istnieje dwukierunkowa przyczynowość między dochodami podatkowymi, a wydatkami publicznymi⁴²⁸. Zatem z perspektywy stymulacji wzrostu gospodarczego i kształtowania dobrobytu planista społeczny

⁴²³ M. Staniszewski, *Charakter ulg, zwolnień, wyłączeń oraz zniżek i zwyczaj podatkowych w podatku dochodowym od osób fizycznych*, „Studia Administracyjne” 2018, nr 10, s. 66.

⁴²⁴ N. M. Ha, P.T. Minh, Q. M. Q. Binh, S. Ercolano, *The determinants of tax revenue: A study of Southeast Asia*, „Cogent Economics & Finance” 2022, nr 10 (1), s. 3.

⁴²⁵ M.L. Jhingan, *Money, banking, international trade and public finance*, Vrinda 2004, za: N. M. Ha, P.T. Minh, Q. M. Q. Binh, S. Ercolano, *The determinants of tax revenue*. Op.cit.

⁴²⁶ J.C. Anyanwu, *Monetary economics: Theory, policy, and institutions*, Benin city Hybrid 1993, za: N. M. Ha, P.T. Minh, Q. M. Q. Binh, S. Ercolano, *The determinants of tax revenue*...op.cit.

⁴²⁷ V. Tanzi, H. Zee, *Tax Policy for Developing Countries*, „IMF Economic Issues” 2001, nr 27.

⁴²⁸ Badanie przeprowadzone na grupie 15 państw OECD w latach 1992 – 2006. T. Chang i G. Chiang, *Revisiting the Government Revenue – Expenditure Nexus: Evidence from 15 OECD Countries Based in the Panel Data Approach*, „Czech Journal of Economics and Finance” 2009, nr 59 (2), s. 165-172

w kształtowaniu polityki fiskalnej powinien uwzględnić łączny efekt planowanego poziomu wydatków publicznych i dochodów podatkowych oraz ich struktury.

Literatura przedmiotu dostarcza dowodów na istnienie związku między poziomem dochodów podatkowych, a wzrostem gospodarczym. Jednakże tak, jak i w przypadku badań w zakresie relacji między wydatkami publicznymi, a wzrostem PKB, wyniki nie są jednoznaczne (pozytywny związek ujawnił m.in. K.A. Moh'd AL – Tamimi, A. Bataineh⁴²⁹, W. Rehman i inni⁴³⁰, z kolei negatywny m.in. Ch. D. Romer, D. H. Romer⁴³¹, I. Brasoveanu, L. O. Brasoveanu, C. Paun⁴³²). Istnieją dowody na wystąpienie zależności w kształcie odwróconej litery U między dochodami podatkowymi, a wzrostem PKB, tak jak i w przypadku wydatków publicznych. Co oznacza, że istnieje poziom dochodów podatkowych, którego przekroczeniu towarzyszy obniżenie tempa wzrostu PKB (co wykazali m.in. T. Chokri, B. Ali⁴³³, O. Esen, C. Aydin⁴³⁴, N.P.T. Hang i inni⁴³⁵, A. Srithongrung, K.A. Kriz⁴³⁶). Jednocześnie wzrost gospodarczy i wysoki poziom PKB sprzyjają uzyskiwaniu wyższych dochodów podatkowych w długim terminie, co wiąże się z większą bazą podatkową (konsumpcja, dochód, majątek)⁴³⁷. Wyższy rozwój gospodarki przyczynia się do niższego oporu obywateli przed płaceniem podatku, ze względu na niższą użyteczność krańcową dochodu i większy odsetek społeczeństwa,

⁴²⁹ Wzrost o jednostkę dochodów podatkowych wiąże się ze wzrostem o 7,257 jednostek PKB (analiza danych z Jordanii z okresu 2000 – 2018). Więcej: K.A. Moh'd AL – Tamimi, A. Bataineh, *The effect of tax revenues on GDP growth in Jordan*, "Accounting" 2021, nr 7, s. 655-660.

⁴³⁰ Badanie przeprowadzone na danych pochodzących z Pakistanu w okresie 1979 - 2017. 1% wzrost dochodów podatkowych powoduje 1,24% wzrost PKB. Więcej: W. Rehman, R. A. Khan, S. Kousar, *Government revenue and economic growth of Pakistan (1979 – 2017)*, „Africa (II): Economic Transformations and Development Challenges” 2020, nr 38 (3).

⁴³¹ Wzrost podatków o 1 % PKB obniża realny PKB o prawie 3% (dane z USA z okresu 1945 – 2007). Więcej: Ch. D. Romer, D.H. Romer, *The Macroeconomic Effect of Tax Changes: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shock*, "American Economic Review" 2010, nr 100, s. 763 – 801.

⁴³² 1% wzrost dochodów podatkowych odpowiada spadkowi tempa wzrostu PKB o 1,5533% i stopy inflacji o 11,053%. Analizy dokonano na danych z Rumunii z okresu 1990 – 2007. I. Brasoveanu, L.O. Brasoveanu, C. Paun, *Correlations Between Fiscal Policy and Macroeconomic Indicators in Romania*, "RePEc" 2008, s. 51 – 59.

⁴³³ Relacja dochodów podatkowych Tunezji do PKB powinna wynieść 19,6%, aby osiągnąć maksymalną stopę wzrostu na poziomie 4,93% (Tunezja, 1966 – 2015). T. Chokri, B. Ali, *Optimal Taxation and Economic Growth in Tunisia: Short and Long Run Analysis*, "Journal of Reviews on Global Economics" 2018, nr 7, s. 157-164.

⁴³⁴ Optymalny poziom dochodów podatków wynosi około 18% PKB dla gospodarek transformujących się, 18,5% dla gospodarek rozwijających się, 23% dla gospodarek rozwiniętych (grupa 11 państw Europy Środkowej i Południowo – Wschodniej oraz państw bałtyckich w okresie 1995 – 2012). Więcej: O. Esen, C. Aydin, *Optimal Tax Revenues and Economic Growth in Transition Economies: A Threshold Regression Approach*, "Global Business and Economics Review" 2018, nr 21 (2), s. 246 – 265.

⁴³⁵ Dochody podatkowe nie powinny przekroczyć 15,33% PKB. Badanie przeprowadzone na grupie państw Asean 5+1 w latach 2008 – 2017. Więcej: N.P.T. Hang, M.T. Nguyen, T.D. Thai, T.N. Bui, *The Optimal Threshold of Tax Revenue for Economic Growth: An Investigation into the ASEAN 5+1 Countries*, "International Journal of Economics and Business Administration" 2020, nr VIII (4), s. 422 – 434.

⁴³⁶ Wzrost opodatkowania o 1 USD prowadzi do obniżenia o 0,5% rocznego tempa wzrostu dochodu per capita. Więcej: A. Srithongrung, K.A. Kriz, *The Impact of Sub-national Fiscal Policies on Economic Growth: A Dynamic Analysis Approach*, "Journal of Policy Analysis and Management" 2014, nr 33 (4), s. 912-928.

⁴³⁷ S. Muibi, O. Sinbo, *Macroeconomic determinants of tax revenue in Nigeria (1970–2011)*, "World Applied Sciences Journal" , nr 28(1) 2013, s. 27–35.

przekraczający dochód zwolniony od opodatkowania⁴³⁸. Do pozostałych czynników zalicza się: PKB per capita, poziom produkcji⁴³⁹, zdolność innowacyjna⁴⁴⁰, wzrost liczby populacji, dług publiczny zewnętrzny⁴⁴¹, otwartość gospodarki, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, udział wartości dodanej w przemyśle⁴⁴², stopa inflacji⁴⁴³, struktura gospodarki⁴⁴⁴, udział kobiet w sile roboczej⁴⁴⁵, poziom wykształcenia⁴⁴⁶, korupcja⁴⁴⁷, legitymizacja rządu⁴⁴⁸, stopień akceptacji wysokości obciążeń podatkowych w społeczeństwie⁴⁴⁹, a także zadowolenie z życia czy więzi rodzinne⁴⁵⁰, wpływające na moralność podatkową⁴⁵¹. Zdaniem V.M. Castenedy Rodriguez występują różnice w oddziaływaniu poszczególnych czynników na poziom dochodów

⁴³⁸ V. M. Casteneda Rodriguez, *Tax determinants revisited. An unbalanced data panel analysis*, "Journal of Applied Economics" 2018, nr 21 (1).

⁴³⁹ G.A. Castro, D.B.R. Camarillo, *Determinants of tax revenue in OECD countries over the period 2001– 2011*, "Contaduría Y Administración" 2014, 59(3), 35–59.

⁴⁴⁰ Potencjał innowacyjny i prawa własności intelektualnej mogą dwoma istotnymi mechanizmami łagodzenia uchylania się od opodatkowania. Więcej: A. Uyar, A. Bani – Mustafa, K. Nimer, F. Schneider, A. Hasnaoui, *Does innovation capacity reduce tax evasion? Moderating effect of intellectual property rights*, "Technological Forecasting and Social Change" 2021, nr 173.

⁴⁴¹ B. Lutfunnahar, *A Panel Study on Tax Effort and Tax Buoyancy with Special Reference to Bangladesh*, "Policy Analysis Unit (PAU) Research Department Bangladesh Bank Working Paper" 2007, nr 715.

⁴⁴² N. M. Ha, P.T. Minh, Q. M. Q. Binh, S. Ercolano, op.cit.

⁴⁴³ S. Mahdavi, *The Level and Composition of Tax Revenue in Developing Countries: Evidence from unbalanced panel data*, "International review of Economics and Finance" 2008, nr 17, s. 607-617.

⁴⁴⁴ S.I. Chaudhry, F. Munir, *Determinants of Low Tax Revenue in Pakistan*, "Journal of Social Sciences" 2010, 30 (2), s. 439-452

⁴⁴⁵ Wyższy udział kobiet w sile oznacza wzrost podlegającego opodatkowaniu dochodu z pracy i konsumpcji, ponieważ gospodynie domowe z reguły świadczą pracę nieodpłatną. Kobiety wykazują także wyższe morale podatkowe niż mężczyźni i zwracają wyższą uwagę na względy etyczne. S. Mahdavi, *The level and composition of tax revenue*.op.cit. B. Torgler, C. Schaltegger, *Tax moral and fiscal policy*, "Gellertstrasse: CREMA" 2005, za: V.M. Castañeda Rodríguez, *Tax determinants revisited*...op.cit.

⁴⁴⁶ Wykształcenie wyższe związane jest z morale podatkowym: 1. Osoby wykształcone rozumieją znaczenie interwencji rządu, 2. Osiągając wyższe płace wykazują niższą krańcową użyteczność dochodu. Możliwe jednak jest także ich wyższe zaangażowanie w wykorzystywanie luk do uchylania się do opodatkowania. V.M. Castañeda Rodríguez, *Tax determinants revisited*..op.cit.

⁴⁴⁷ Wpływa na skłonność do uchylania się od opodatkowania: 1. Podatnicy nie znają przeznaczenia pozyskiwanych od nich środków, więc nie czują się odpowiedzialni za ich płatność, 2. Pozwala uniknąć konsekwencji uchylania się od opodatkowania. Więcej: R. Bird, J. Martinez-Vazquez, B. Torgler, *Tax effort in developing countries and high income countries: The impact of corruption, voice and accountability*, "Economic Analysis & Policy" 2008, nr 38(1), s. 55–71.

⁴⁴⁸ Dochody podatkowe stymulują takie cechy polityczne jak reprezentatywność, odpowiedzialność i przyrzystość. Prawdopodobieństwo zatwierdzenia wysokości opodatkowania przez społeczeństwa jest wyższe, jeżeli rząd postrzegany jest jako legalny. V.M. Castañeda Rodríguez, *Tax determinants revisited*...op.cit.

⁴⁴⁹ Behawioralna krzywa Laffera – reakcja podatników w odpowiedzi na postrzeganie podatków jako niesprawiedliwe. Po przekroczeniu poziomu opodatkowania, który podatnicy uznają za niesprawiedliwe, wskutek unikania opodatkowania, obniżają się dochody podatkowe. Na postrzeganie podatków jako niesprawiedliwe mają wpływ nie tylko czynniki indywidualne (np. wysokość dochodu, wykształcenie, akceptacja władzy), ale i biurokracja administracyjna, korupcja, szara strefa. Więcej: J. F. Sanz – Sanz, *A full – fledged analytical model for the Laffer curve in personal income taxation*, "Modelling Economic Policy Issues" 2022, nr 73, s. 796.

⁴⁵⁰ M. Mare, A. Motroni, F. Porcelli, *How family ties affect trust, tax morale and underground economy*, "Journal of Economic Behavior & Organization" 2020, nr 174, s. 235 – 252.

⁴⁵¹ Ludzie, którzy są bardziej zadowoleni z własnego życia cechują się wyższą moralnością podatkową. Pozytywny związek między zadowoleniem z życia, a moralnością podatkową jest silniejszy, gdy zaufanie jednostki do rządu jest wyższe. Więcej: M. Ciziceno, P. Pizzuto, *Life satisfaction and tax morale: The role of trust in government and cultural orientation*, "Journal of Behavioural and Experimental Economics" 2022, nr 97.

podatkowych pomiędzy państwami. Zależą one od całokształtu uwarunkowań społecznych i gospodarczych, a także od struktury obciążeń podatkowych i ich progresywności⁴⁵². Zatem poziom dochodów podatkowych, ich struktura oraz progresywność są wynikiem powyższych determinant, a jednocześnie występuje oddziaływanie zwrotne – zarówno poziom obciążeń podatkowych i ich struktura wpływają na poszczególne czynniki.

Konstrukcja współczesnych podatków wynika z celów fiskalnych i pozafiskalnych stawianych przed danym podatkiem, uwzględniając przy tym możliwości płatnicze podatników oraz stopień rozwoju gospodarki. Nie jest możliwe wyznaczenie jednej optymalnej struktury opodatkowania i konstrukcji podatków dla wszystkich gospodarek. System podatkowy powinien odpowiadać na stopień rozwoju gospodarczego kraju i strategię kształtowania dobrobytu społeczeństwa. Modele optymalnego opodatkowania uwzględniają reakcje jednostek, podmiotów gospodarczych na dane obciążenie i ich interakcje ze strukturą rynku, preferencje jednostek dotyczące dóbr i czasu wolnego, koszty i zniekształcenia generowane przez system podatkowy oraz kwestie sprawiedliwości i wpływ efektów zewnętrznych na dobrobyt⁴⁵³. Przyjmując, że struktura dochodów podatkowych obrazuje efekt obowiązującego systemu podatkowego, na jej podstawie można stwierdzić, czy w danym państwie priorytetowo traktuje się stymulowanie wzrostu gospodarczego, czy może podnoszenie dobrobytu ogólnego poprzez niwelowanie nierówności dochodowych i społecznych. Na znaczenie struktury dochodów podatkowych w stymulacji rozwoju gospodarczego zwrócili uwagę M. Bleaney i in⁴⁵⁴. Ich zdaniem ostateczny efekt gospodarczy zależy od udziału poszczególnych podatków w dochodach podatkowych. Poszczególne rodzaje opodatkowania i przewidziane w nich preferencje oddziałują w różny sposób na zatrudnienie, poziom oszczędności i inwestycje. Poprzez opodatkowanie władze mogą wpływać na prywatne decyzje podatników, wymuszając pożądane zachowania. Badacze potwierdzają, że struktura i wysokość opodatkowania odzwierciedla założenia ustrojowe państwa (model państwa opiekuńczego czy liberalnego), stopień rozwoju gospodarczego kraju oraz sytuację społeczną (np. wysokość bezrobocia)⁴⁵⁵. Jednocześnie struktura opodatkowania pokazuje, które grupy społeczne ponoszą najwyższe koszty podatkowe w społeczeństwie (nie tylko jako całkowitą wartość, ale również w relacji do dochodu, czyli czy system podatkowy jest progresywny, czy regresywny), oraz który proces

⁴⁵² V.M. Castañeda Rodríguez, *Tax determinants revisited...* op.cit.

⁴⁵³ W.M. Gentry, *Optimal taxation*, (w:) *The Encyclopaedia of Taxation and Tax Policy*, J.J. Cordes, R.D. Ebel, J.G. Gravelle, Urban Institute Press 1999, s. 307.

⁴⁵⁴ M. Blaney, N. Gemmel, R. Kneller, *Testing the endogenous growth model: public expenditure, taxation, and growth over the long run*, "Canadian Journal of Economics" 2001, nr 1, s. 36-57.

⁴⁵⁵ W. Wójtowicz, op.cit, s. 20.

gospodarowania jest w najwyższym stopniu obciążony podatkami (uzyskiwanie dochodu, konsumpcja, oszczędzanie, powiększanie i posiadanie majątku) i w jakim stopniu generowane są zakłócenia w podejmowaniu decyzji odnośnie gospodarowania podmiotów gospodarczych.

Zakres realizacji poszczególnych funkcji podatków w danym państwie wiąże się z przyjętą doktryną społeczno-gospodarczą, a zatem i rolą jaką przypisuje sobie władza publiczna w kwestii kształtowania dobrobytu jednostki i ogółu. Ocena danego systemu podatkowego dokonywana jest nie tylko pod względem kryterium efektywności, ale i sprawiedliwości, która w zależności od przyjętego modelu ekonomicznego jest rozpatrywana w różny sposób. Przedstawiciele stanowiska neoklasycznego uznają wyłącznie funkcję fiskalną podatków, interwencjonistycznego – cele gospodarcze i społeczne, a kompromisowego – nadają priorytet funkcji fiskalnej, ale uwzględniają również cele społeczno-gospodarcze⁴⁵⁶. Koncentracja jedynie na funkcji fiskalnej podatków jest odzwierciedleniem koncepcji, zakładającej neutralność podatków wobec kwestii kształtowania dobrobytu obywateli. Zadaniem podatków jest wówczas finansowanie niezbędnych wydatków państwa w najbardziej efektywny sposób, czyli poprzez ograniczenie niepożądanych zakłóceń, minimalizację kosztów poboru i kontroli. Efektywna struktura podatkowa to taka, która minimalizuje utratę dobrobytu gospodarczego z powodu zniekształceń wywołanych podatkami (np. co do decyzji inwestycyjnych, produkcyjnych, technologicznych, konsumpcyjnych, oszczędności, nakładów pracy, finansowania)⁴⁵⁷. Zarówno struktura dochodów podatkowych, jak i konstrukcja poszczególnych podatków, nie powinna wówczas prowadzić do zakłóceń w procesie gospodarowania. Z kolei przypisanie opodatkowaniu celów społeczno-gospodarczych, zgodnie z podejściem interwencjonistycznym, wiąże się z założeniem, że polityka podatkowa powinna nie tylko zapewniać środki na realizację celów stawianych przed polityką wydatkową, ale również kształtować dobrobyt obywateli oddziałując na ich decyzje niemal w każdej ich sferze aktywności (zdrowie, prokreacja, konsumpcja etc.)⁴⁵⁸.

⁴⁵⁶ E. Małecka-Ziemińska, *Efektywność fiskalna podatku dochodowego od osób fizycznych w Polsce*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2012, s. 29.

⁴⁵⁷ A. Chiumia, K. Simwaka, *Tax policy developments, donor inflows and economic growth in Malawi*, „Journal of Economics and International Finance” 2012, nr 4 (7) 2012, s. 159.

⁴⁵⁸ W zakresie optymalnego opodatkowania powstaje pytanie, co należy uczynić celem/ efektem opodatkowania. Czy wzrost gospodarczy czy wielowymiarowy dobrobyt społeczno – ekonomiczny. Np. zasada odwrotnej elastyczności (do której upraszcza się regułę Ramsey'a) stanowi, że stawki podatkowe powinny być odwrotnie proporcjonalne do ich elastyczności popytu. Zatem towary, na które popyt jest nieelastyczny powinny mieć wysoką stawkę podatku – zmiana ich ceny nie powoduje zakłóceń. Z kolei niższe stawki powinny obowiązywać na dobra o wysokiej elastyczności cenowej popytu, ponieważ zmiany cen mogą prowadzić do zniekształceń. Takie rozwiązanie w podatkach konsumpcyjnych jest korzystne z perspektywy stymulacji wzrostu gospodarczego, jednakże godzi w dobrobyt osób o niskich dochodach i podważa funkcję redystrybucyjną systemu podatkowego.

W literaturze przedmiotu badania nad wpływem struktury dochodów podatkowych na wzrost gospodarczy czy poszczególne składowe dobrobytu koncentrują się głównie na identyfikowaniu poszczególnych podatków właśnie jako zniekształcające i niezakłócające oraz analizie wpływu struktury podatkowej (zależnej od ich udziału w całkowitych dochodach podatkowych) na wzrost gospodarczy. Podatki zniekształcające prowadzą do zmiany zachowań podatników na skutek zmian cen (produktów, dochodów z pracy). Decyzje podatników odnoszą się wówczas do poszukiwania substytutów, zwiększenia mobilności pracy i kapitału, uchylania się od opodatkowania, czy rezygnacji ze zwiększania dochodu⁴⁵⁹. Możliwość wpływania na motywację/zachowanie podatników sprawia, że podatki zniekształcające są użytecznym instrumentem dla władzy publicznej. Wykorzystywane są jako narzędzia stymulujące i korygujące⁴⁶⁰. Za podatki zniekształcające uznaje się podatki bezpośrednie. W podatkach bezpośrednich występuje wyraźna tożsamość osoby podatnika nominalnego (formalnego) i realnego (rzeczywistego). Zdolność podatkowa określana jest na podstawie jego sytuacji dochodowej i majątkowej⁴⁶¹. Przyjmuje się, że w podatkach bezpośrednich, ze względu na możliwość dostosowania obciążenia podatkowego podatnika do sytuacji osobistej poprzez zwolnienia, ulgi etc., podatnik nie jest skłonny do przerzucania podatku na inne podmioty⁴⁶². Dotyczą dochodu z pracy, z działalności gospodarczej, z majątku i praw majątkowych, z kapitału, z oszczędności pieniężnych. Przedmiotem tych podatków są zatem zasoby pracy, ziemia, kapitał fizyczny, kapitał finansowy, stanowiące istotne czynniki działalności gospodarczej jednostki⁴⁶³. Uwzględniając kryterium przedmiotowe do podatków bezpośrednich zaliczane są podatki: majątkowe i dochodowe⁴⁶⁴.

Za podatki niezakłócające uważane są podatki proporcjonalne, których stawka nie zmienia się ze względu na zmianę okoliczności podmiotu opodatkowanego. Są one uważane za najbardziej efektywne, ponieważ nie ingerują w mechanizmy rynkowe. Zmniejszają jedynie

⁴⁵⁹ P. Chronis, *Modeling distortory taxation*, „Working Paper” 2009, nr 95, s. 5.

⁴⁶⁰ B. Grochulski, *Distortory Taxation for Efficient Redistribution*, „Economic Quarterly” 2009, nr 3 (95), s. 236.

⁴⁶¹ A. Paluch – Dybek, *Rola podatków w zasilaniu budżetu państwa – analiza na przykładzie Polski*, „Współczesne Problemy Ekonomiczne” 2018, nr 2 (18), s. 57-58.

⁴⁶² R. Wolański, *System podatkowy. Zarys wykładu*, s. 42.

⁴⁶³ S. Owsiak, *Harmonizacja podatków bezpośrednich ..op.cit.* s. 134. Jednakże te kryterium jest dyskusyjne, bowiem wiele dowodów empirycznych wskazuje na możliwości przerzucania podatków bezpośrednich i niepełną przerzucalność podatków pośrednich.

⁴⁶⁴ Podstawą opodatkowania podatkiem dochodowym jest rzeczywisty, czysty dochód, czyli przychód pomniejszony o koszty jego uzyskania (tzw. koszty podatkowe). W wielu systemach podatkowych w podatku dochodowym stosowane są szczególne formy opodatkowania wybranych źródeł dochodów w postaci obciążenia przychodu przez podatnika np. w przypadku dochodów z tytułu otrzymanych dywidend, odsetek od lokat bankowych i obligacji. Zgodnie z koncepcją czystego majątku „dochodem jest czysty przyrost majątkowy, wpływy uzyskane przez osobę, niezależnie od pochodzenia, źródła przychodu”. Jednakże pojęcie dochodu jest umowne, bowiem prawnej regulacji podlega zarówno katalog przychodów (jakie wpływy zawiera definicja przychodu), jak i kosztów (jakie kategorie wydatków stanowią koszt podatkowy). R. Wolański, op.cit., s. 39 – 40.

dochody do dyspozycji ludności, zwiększając tym samym ograniczenia budżetowe, jednakże pozostawiają ceny produktów czy czynników bez zmian. Do podatków niezakłócających zalicza się podatki pośrednie i cła⁴⁶⁵. Podatki pośrednie wskazują na domniemane istnienie dochodu. Wystąpienie obowiązku podatkowego i wysokość zobowiązania zależą od wykonania określonej transakcji (obrotu), a nie uzyskanego dochodu, zysku. Kolejną cechą podatków pośrednich (w tym obrotowych) jest ich przierzucalność - podatek płacony jest formalnie przez jeden podmiot, a jego ekonomiczny ciężar przenoszony jest na inne osoby⁴⁶⁶. Cechą charakterystyczną tej grupy podatków jest brak odniesienia do zdolności płatniczej podatnika – wysokości jego dochodu w przeliczeniu na członków rodziny, stan zdrowia, wiek etc., czyli zmiennych pozwalających ustalić jego możliwości nabywcze. Zdolność podatkowa określona jest przez działania i operacje podatnika, mające często charakter przejściowy⁴⁶⁷. Przyjmuje się, że każdy podatek obrotowy⁴⁶⁸ jest podatkiem pośrednim⁴⁶⁹. Popularne w państwach UE są podatki obrotowe o charakterze powszechnym⁴⁷⁰ oraz podatek akcyzowy⁴⁷¹. Oba podatki zaliczane są także do podatków konsumpcyjnych⁴⁷².

⁴⁶⁵ O.D. Ugwunta, U.B. Uwguanyi, *Effect of distortionary and non – distortionary taxes*, op.cit., s. 109.

⁴⁶⁶ Przerzucalność w przód – podmiot, na którego nałożony podatek, przesunął ciężar podatku na swoich odbiorców, przierzucalność w tył – przesunięcie ciężaru na dostawców i pracowników, wskutek zmniejszenia płatności na ich rzecz, przierzucalność rzeczywista – podatnik, na którego nałożono podatek, przenosi jego ciężar na inną osobę, samodzielnie podejmując decyzję; przierzucalność pozorna – w intencji prawodawcy podatnikiem staje się inny podmiot, niż ten określony przepisami prawa. R. Wolański, *System podatkowy. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 49.

⁴⁶⁷ A. Paluch – Dybek, op.cit., s. 57/58.

⁴⁶⁸ Przedmiotem opodatkowania podatkami obrotowymi jest dokonywanie czynności, w ramach której następuje przechodzenie dóbr przez poszczególne stadia w procesie produkcji i wymiany. H. Litwińczuk, *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, t. II, Wolters Kluwer, Warszawa 2006, s. 13. Obrót definiowany jest w sposób ogólny jako każda sprzedaż towarów i świadczenie usług (wszystkie czynności cywilnoprawne związane z zawieraniem umowy sprzedaży zaliczane są do obrotu). Na równi ze sprzedażą mogą być traktowane także inne czynności (VAT). R. Wolański, *System podatkowy. Zarys wykładu*, op.cit., s. 46. Podatki obrotowe charakteryzują się naliczaniem obciążenia jako procentu ceny opodatkowanego towaru lub usługi. Obciążają przychody pochodzące ze sprzedaży dóbr i usług, co sprawia, że występuje w nich zjawisko przierzucalności (co kwalifikuje je do podatków pośrednich). R. Lipniewicz, *Docelowy system VAT w Unii Europejskiej. Harmonizacja opodatkowania transakcji wewnątrzspółnotowych*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 23. Wyróżnia się trzy podstawowe rodzaje podatków obrotowych: powszechny podatek obrotowy, specjalne podatki obrotowe (np. akcyza, podatki od dóbr luksusowych) oraz podatki obrotowe od przenoszonych wartości majątkowych (np. od czynności cywilno-prawnych). D. Gibasiewicz, *Zasada neutralności podatku od wartości dodanej w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Lex Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 20.

⁴⁶⁹ H. Kuzieńska, *Rola podatków pośrednich w Polsce*, WSPiZ, Warszawa 2002, s. 10.

⁴⁷⁰ Powszechny podatek obrotowy „obejmuje swoim zakresem wyrażone w pieniądzu przychody ze sprzedaży towarów lub świadczenia usług, uzyskane w określonym przedziale czasowym, obciążając podmioty gospodarcze w sposób globalny”. Ibidem.

⁴⁷¹ Podatek akcyzowy odróżnia się od niego tym, że dotyczy wyodrębnionej grupy towarów (podatek selektywny) oraz jest podatkiem jednofazowym. Kryterium klasyfikacji podatków obrotowych jest liczba faz obrotu podlegających opodatkowaniu. Wyróżnia się podatki jednofazowe (np. tylko od sprzedaży towarów przez producenta) oraz wielofazowe (obciąża niektóre fazy obrotu gospodarczego np. sprzedaż hurtową i detaliczną, wchodzi w to także wszechfazowe – występujące na wszystkich etapach obrotu).

⁴⁷² Przedmiotem opodatkowania podatkami konsumpcyjnymi jest konsumpcja w danym czasie i miejscu towarów i usług. Sięgają do dochodów podatników w toku ich wydatkowania. Podatki te realizują funkcję dochodową (dostarczają wysokich i stabilnych źródeł dochodów budżetowych) oraz pozafiskalne – kształtują strukturę

Istnieją liczne dowody empiryczne na zróżnicowany wpływ podatków zniekształcających i niezakłócających na wzrost gospodarczy. R. Kneller, M. Bleaney i N. Gemmell zidentyfikowali negatywny wpływ podatków zniekształcających (podatków dochodowych i majątkowych) na wzrost gospodarczy⁴⁷³, a następnie potwierdzili wyniki wydłużając okres badawczy⁴⁷⁴. Model zaproponowany przez M. Bleaney'a przetestowali pozytywnie również O.D. Ugwunta i U.B. Ugwuanyi⁴⁷⁵. Również F. Wildman potwierdził negatywne oddziaływanie na wzrost gospodarczy podatków od dochodów osobistych, w przeciwieństwie do podatków konsumpcyjnych⁴⁷⁶, podobnie jak S. Cevik i O. Chang-Gyu⁴⁷⁷, M.H. Topal⁴⁷⁸. Pozytywny związek podatków konsumpcyjnych ze wzrostem PKB wykazała także Szarowska⁴⁷⁹. Zaś dwukierunkową dodatnią relację między wzrostem PKB, a dochodami z tytułu podatku od towarów i usług ujawnił M.H. Maganya Potwierdził również negatywną zależność między wzrostem gospodarczym, a podatkami dochodowymi⁴⁸⁰.

konsumpcji co jest wykorzystywane na rzecz realizacji takich celów jak ochrona środowiska, czy działania prozdrowotne. C. Kosikowski, *Naprawa finansów publicznych* op.cit., s. 302.

⁴⁷² P. M. Gaudemet, J. Molinier, op.cit, s. 516.

⁴⁷³ Analiza na danych z 22 państw OECD (1970 – 1995). Więcej: R. Kneller, M. Bleaney, N. Gemmell, *Fiscal policy and growth: Evidence from OECD countries*. „Journal of Public Economics” 1999, nr 74, s. 171-190.

⁴⁷⁴ Wydłużyli okres badawczy do 1970 – 2004. Więcej: N. Gemmell, R. Kneller, I. Sanz. *Fiscal Policy Impacts on Growth in the OECD: Are They Long-or Short-Term?*, University of Nottingham, Nottingham 2006, s. 21 – 22.

⁴⁷⁵ Na danych panelowych z państw Afryki subsaharyjskiej z okresu 1990–2012. Potwierdzili negatywne oddziaływanie na wzrost gospodarczy podatków zniekształcających oraz pozytywne – podatków niezakłócających (jednakże wyniki nie były istotne statystycznie). Więcej: O.D. Ugwunta, U.B. Ugwuanyi, op.cit, s. 106 – 112.

⁴⁷⁶ Badanie przeprowadził na próbie 23 państw OECD w okresie 1965-1990. Więcej: F. Widmalm, *Tax structure and growth: are some taxes better than others?*, „Public Choice” 2001, nr 107, s. 199–219.

⁴⁷⁷ Zbadali wpływ struktury dochodów podatkowych na długoterminowy poziom PKB per capita na danych z 26 państw OECD w latach 1980–2010 uzyskali zbliżone wyniki. Podatki dochodowe (podatki od wynagrodzeń, suma PIT, z wyjątkiem CIT) wraz ze składkami na ubezpieczenia społeczne wpływały negatywnie na wzrost gospodarczy, zaś podatki konsumpcyjne wiązały się z wyższym wzrostem gospodarczym. Więcej: S. Çevik, C. Oh, *Tax structure and economic growth: a panel data from OECD countries*, “Regional Industry Review 2013”, nr 36 (1), s. 31-54.

⁴⁷⁸ W pomiarze zależności między strukturą podatkową i długookresowym poziomem PKB per capita na podstawie danych 22 krajów OECD z okresu 1971-2014, wykazał, że wszystkie podatki bezpośrednie (podatki od dochodu i majątku) obniżają w długim okresie PKB na mieszkańca, podczas gdy podatki pośrednie zwiększyły jego poziom. Więcej: M.H. Topal, *Vergi yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkelerinden ampirik bir kanıt [The effect of tax structure on economic growth: An empirical evidence from OECD countries]*, “Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi” 2017, 5 (3), s. 183-206. W kolejnych latach badaniem objął trzynaście europejskich gospodarek w okresie 1995 – 2015. Potwierdził długoterminowy wpływ polityki podatkowej na wzrost PKB w badanych gospodarkach. Zauważył, że państwa o wyższych obciążeniach z tytułu podatków bezpośrednich cechowały się niższym wzrostem PKB w długim okresie, a państwa z dominującymi podatkami pośrednimi w strukturze podatków - wyższym wzrostem PKB. Więcej: M.H. Topal, *An analysis of the relationship between tax structure and gross domestic product in European transition economies*, “Journal of European Theoretical and Applied Studies” 2019, nr 7(2), s. 1-19.

⁴⁷⁹ Badanie przeprowadzone na grupie 24 państw UE w latach 1995 – 2010. Więcej: I. Szarowska, *Effects of taxation by economic functions on economic growth in the European Union*, “MPRA Paper” 2013, nr 59781, s. 12 – 13.

⁴⁸⁰ NA przykładzie danych z okresu 1996 – 2019 z Tanzanii. Więcej: M. H. Maganya, *Tax revenue and economic growth in developing country: an autoregressive distribution lags approach*, “Central European Economic Journal” 2020, nr 7 (54), s. 205 – 217.

Przytoczone badania kwalifikowały do podatków zniekształcających, o negatywnym wpływie na wzrost gospodarczy, nie tylko podatki dochodowe, ale i majątkowe. Jednakże istnieją dowody, że podatki majątkowe wraz z podatkami pośrednimi pozytywnie oddziałują na wzrost gospodarczy. J. M. Arnold⁴⁸¹ oraz J.M. Arnold i inni⁴⁸² ujawnili, że wzrostowi gospodarczemu w najwyższym stopniu sprzyjały podatki od nieruchomości, a następnie podatki od wydatków, zaś podatki od dochodu były negatywnie powiązane z PKB per capita. Do tych samych wniosków doszli S. Acosta – Irmaechea i J. Yoo⁴⁸³. J. Xing (2011⁴⁸⁴ i 2012⁴⁸⁵) również dowiódł pozytywny wpływ podatków od nieruchomości, przy czym nie uzyskał istotnych dowodów potwierdzających pozytywny efekt zastosowania podatków konsumpcyjnych, a negatywny podatków dochodowych. Z kolei K. McNabb Badanie ujawnił, że wzrost podatków od nieruchomości wiązał się ze wzrostem PKB per capita w gospodarkach o wysokim dochodzie, ale z jego obniżeniem się w państwach o średnich i niskich dochodach⁴⁸⁶.

Zdaniem Komisji Europejskiej przesunięcie od opodatkowania pracy w kierunku opodatkowania konsumpcji ma pozytywny efekt na zatrudnienie i PKB, zarówno w długim jak i krótkim okresie. Badanie przeprowadzone na jej zlecenie wykazało, że w sytuacji, gdy VAT w takim samym stopniu obciąża producentów krajowych i zagranicznych, obniżenie obciążenia pracy przynosi korzyści krajowym producentom obniżając ich koszty produkcji względem konkurentów zagranicznych. Wzrost opodatkowania zysków przedsiębiorstw co prawda ma niewielki wpływ na PKB w krótkim okresie, za to w długim okresie negatywnie wpływa na PKB wskutek ograniczenia inwestycji i zmniejszenie dostępu do kapitału⁴⁸⁷. M.S.Tosun i S. Abizadeh określili pięć mechanizmów w ramach których podatki dochodowe oddziałują na wzrost gospodarczy: hamując inwestycje, wpływając na wzrost wydajności zniechęcając do

⁴⁸¹ J.M. Arnold, *Do tax structures affect aggregate economic growth? Empirical evidence from a panel of OECD countries*, "Organisation for Economic Co-operation and Development Working Paper" 2008, nr 51, s. 18-19.

⁴⁸² Zbadali relację między strukturą dochodów podatkowych, a wzrostem gospodarczym wykorzystując dane z 21 państw OECD w latach 1971–2004. Więcej: J.M. Arnold, B. Brys, C. Heady, A. Johansson, C. Schwellnus, L. Vartia, *Tax policy for economic recovery and growth*, "The Economic Journal" 2011, nr 121 (550), s. 59-80.

⁴⁸³ Na podstawie danych z 69 państw o różnym poziomie rozwoju w latach 1970–2009 wykazali, że podatki od dochodów miały negatywny wpływ na długoterminowy poziom PKB per capita, zaś podatki od wydatków i majątku pozytywny. Więcej: S. Acosta-Ormaechea, J. Yoo, *Tax Composition and growth: a broad crosscountry perspective*, "IMF Working Paper" 2012, nr 12 (257), s. 14 – 18.

⁴⁸⁴ J. Xing, *Does tax structure affect economic growth? empirical evidence from OECD countries*, "Centre for Business Taxation, Oxford University Working Paper" 2011, nr 11/20, s. 25-26.

⁴⁸⁵ J. Xing, *Tax structure and growth: how robust is the empirical evidence?*, "Economics Letters" 2012, nr 117 (1), s. 379-382.

⁴⁸⁶ Zbadał wpływ zmian w obciążeniach podatkowych na PKB per capita korzystając z danych ze 100 krajów o niskim, średnim (górnym i dolnym) i wysokim dochodzie dla okres 1980-2012. Więcej: K. McNabb, *Tax structures and economic growth: new evidence from the government revenue dataset*, "Journal of International Development" 2018, nr 30 (2), s. 173-205.

⁴⁸⁷ European Commission, *Tax Reforms in EU Member States: Tax Policy Challenges for Economic Growth and Fiscal Sustainability*, "European Economy" 2013, nr 5, s. 43 – 53.

działalności badawczo – rozwojowej, prowadząc do przepływu zasobów do innych sektorów o niższej produktywności, zakłócając efektywne wykorzystanie kapitału ludzkiego, zniekształcając decyzje o pracy i czasie wolnym⁴⁸⁸. Jednakże zgodnie z konwencjonalnym modelem wzrostu Solowa spadek tempa wzrostu PKB w wyniku zniekształceń dokonanych przez opodatkowanie jest krótkoterminowy. Gospodarka dostosowuje się do nowego systemu podatkowego i powraca na pierwotną ścieżkę wzrostu (aczkolwiek na niższym poziomie niż przy braku zmian podatkowych)⁴⁸⁹.

Zmianę struktury opodatkowania polegającą na obniżeniu wysokości podatków bezpośrednich i ich udziału w całkowitych dochodach podatkowych na rzecz podatków pośrednich rekomendowano jako środek stymulacyjny w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu finansowego w latach 2007-2009. Zjawisko to jest określane jako dewaluacja fiskalna. Jej celem jest podniesienie cenowej konkurencyjności produkcji krajowej poprzez zmniejszenie opodatkowania czynników produkcji, obniżenie składek na ubezpieczenia społeczne płaconych przez pracodawców. Aby zrekompensować utracone dochody podwyższeniu ulegają podatki pośrednie. W aspekcie międzynarodowym następuje przesunięcie opodatkowania dóbr końcowych na podstawie pochodzenia na miejsce przeznaczenia – ostatecznej konsumpcji. Co sprawia, że opodatkowany jest import dóbr, a nie ich eksport. Krytycy tego podejścia argumentują, że przy elastycznym kursie walutowym tego typu interwencja doprowadzi do aprecjacji nominalnego kursu walutowego, co zniweluje wpływ zmian struktury opodatkowania na konkurencyjność. Drugim mechanizmem osłabiającym efekt dewaluacji fiskalnej jest dążenie do podniesienia płacy nominalnej przez pracowników w wyniku wzrostu cen. Wobec tego dewaluacja fiskalna może doprowadzić do krótkoterminowego wzrostu konkurencyjności produkcji krajowej, poprawy bilansu handlowego i spadku bezrobocia, ale w długim terminie mechanizmy wyrównawcze zniwelują ten efekt. Może stanowić zatem instrument do krótkoterminowego stymulowania gospodarki w okresie kryzysu⁴⁹⁰.

Zalecenia Komisji Europejskiej w zakresie dewaluacji fiskalnej zanegował L. Bernardi, wyrażając opinię, że przeniesienie obciążenia z podatków bezpośrednich na pośrednie może pogłębić kryzys gospodarczy w Unii Europejskiej, zwłaszcza przy prowadzeniu restrykcyjnej

⁴⁸⁸ M.S. Tosun, S. Abizadeh, *Economic growth and tax components: an analysis of tax changes in OECD*, "Applied Economic" 2005, nr 37, s. 2251-2263.

⁴⁸⁹ A. Chiumia, K. Simwaka, *Tax policy developments*, op.cit., s. 163.

⁴⁹⁰ R. de Mooij, M. Keen, *"Fiscal Devaluation" and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times*, "IMF Working Paper" 2012, nr 12 (85), s. 7. Ich badania przeprowadzone na grupie 30 państw OECD wskazują, że dewaluacja fiskalna w strefie euro zwiększyłaby eksport netto. Przesunięcie o 1 proc. PKB obciążenia z SCR na VAT zwiększyło eksport netto o 3,44%PKB (wynik istotny statystycznie na poziomie 0,05). W przypadku państw spoza strefy wyniki nie były istotne statystycznie.

polityki fiskalnej⁴⁹¹. Negatywny efekt obniżenia stawek podatków dochodowych wystąpi także w przypadku rekompensowania utraconych wpływów zadłużeniem⁴⁹². To stwierdzenie poparte jest wynikami badań np. G. Canavire-Bacarreza, Martinez-Vazquez i V. Vulovic, którzy udowodnili, że podatek dochodowy od osób fizycznych nie ma negatywnego wpływu na wzrost gospodarczy, a ograniczenie stopnia uchylania się od płatności podatku dochodowego od osób prawnych i jego wyższa ściągalskość może pobudzić wzrost gospodarczy. Potwierdzili jednak założenie, że dominujący udział podatków konsumpcyjnych w strukturze dochodów podatkowych miało znaczący pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy (jedynie w niektórych państwach stwierdzono nieznaczące negatywne oddziaływanie)⁴⁹³. Pozytywny związek między opodatkowaniem dochodów osobistych, a wzrostem gospodarczym wykazał S. Tanchev⁴⁹⁴, a potwierdziła to także D. Stoilova. Jej zdaniem struktura podatków oparta na selektywnych podatkach konsumpcyjnych, podatkach od dochodów osobistych i składkach na ubezpieczenia społeczne sprzyja w wyższym stopniu wzrostowi gospodarczemu. Wykazała neutralny charakter podatków majątkowych i negatywne oddziaływanie podatku VAT⁴⁹⁵. Negatywny wpływ podatku VAT na wzrost gospodarczy potwierdzili także Y. Neog, A. K. Gaur⁴⁹⁶.

Powyższe wyniki nie wskazują jednoznacznie na kierunek i siłę oddziaływania poszczególnych podatków na wzrost gospodarczy. Pierwotne przypuszczenia o negatywnym wpływie podatków bezpośrednich i pozytywnym oddziaływaniu podatków pośrednich zostały zakwestionowane. Badania zostały przeprowadzone na grupach zróżnicowanych geograficznie i liczebnie. Dotyczą również różnych okresów i rodzajów danych: mających postać szeregów czasowych, przestrzennych, panelowych. Bazowano głównie na metodzie OLS i GMM. Można przypuszczać, że siła i kierunek oddziaływania podatków jest uzależniony nie tylko od konstrukcji podatku (skala podatkowa, stawki podatku, zakres preferencji), ale także poziomu

⁴⁹¹ Przeprowadził zagregowaną analizę trendów podatkowych w państwach członkowskich strefy euro oraz zdezagregowaną analizę według poszczególnych gospodarek, w okresie 2000–2012. Więcej: L. Bernardi, *Recent findings regarding the shift from direct to indirect taxation in the EA-17*, "MPRA Paper" 2013, nr 47877, s. 11-12.

⁴⁹² Ze względu na wzrost oprocentowania, prowadzący do podniesienia kosztu kapitału. Więcej: W. G. Gale, A. A. Samwick, *Effect of Income Tax Changes on Economic Growth*, "Economic Studies" 2016, nr 7, s. 11.

⁴⁹³ Badanie przeprowadzone na grupie państw Ameryki Łacińskiej i grupie 88 pozostałych państwach świata w latach 1990 – 2009. Więcej: G. Canavire-Bacarreza, Martinez-Vazquez, V. Vulovic, *Taxation and Economic Growth in Latin America*, „IDB Working Paper Series” 2013, nr 431, s. 28 – 29.

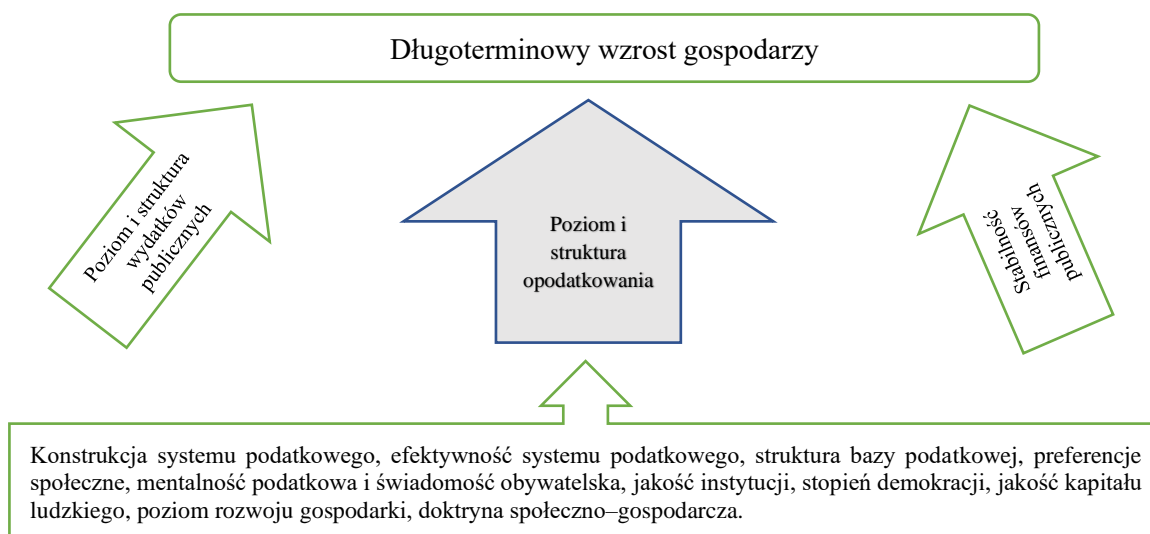
⁴⁹⁴ Badanie na danych pochodzących z Bułgarii w okresie 2004–2012. Więcej: S. Tanchev, *The role of the proportional income tax on economic growth of Bulgaria*, "Ikonomiczeski Izsledvania" 2016 nr 25, s. 66-77.

⁴⁹⁵ Przeprowadziła badanie na grupie 28 państw Unii Europejskiej w latach 1996–2013. Więcej: D. Stoilova, *Tax structure and economic growth: Evidence from the European Union*, "Contaduria y Administracion" 2017, nr 3 (62), s. 1041 – 1057.

⁴⁹⁶ Badanie wykonane na danych z 14 indyjskich stanach w okresie 1991 - 2016. Badaczenie nie odnalazli istotnego wpływu podatków dochodowych na wzrost gospodarczy w dłuższej perspektywie, a uzyskane wyniki potwierdziły pozytywne oddziaływanie podatku od nieruchomości. Więcej: Y. Neog, A. K. Gaur, *Tax structure and economic growth: a study of selected Indian states*, "Journal of Economic Structures" 2020, nr 38 (9).

dochodu i majątku społeczeństwa, struktury gospodarki, czy reakcji podatników (co jest również uwarunkowane kulturowo), która determinuje poziom jego osiągalności. Zależność tą ukazuje rysunek nr 6. Te czynniki są ze sobą powiązane, np. konstrukcja systemu podatkowego odpowiada na poziom rozwoju gospodarki, mentalność podatkową podatników, strukturę bazy podatkowej i jest także wynikiem przyjętej doktryny społeczno-gospodarczej, z kolei struktura bazy podatkowej jest związana z poziomem rozwoju gospodarki.

Rysunek 6. Wpływ poziomu i struktury opodatkowania na długoterminowy wzrost gospodarczy

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród czynników kształtujących strukturę podatkową należy również wymienić występowanie silnych politycznie grup interesu, czy brak zaufania społeczeństwa do instytucji rządowej. Wykorzystanie określonego instrumentu polityki podatkowej do oddziaływania na wzrost gospodarczy, czy poszczególne składowe dobrobytu, musi być przyporządkowane określonej „mentalności podatkowej”, która wynika z tradycji i uwarunkowań kulturowych. Np. w obrębie Unii Europejskiej A. Krajewska wyodrębniła państwa o mentalności „południowej”, „północnej”. Ich struktura opodatkowania jest odpowiedzią na udział szarej strefy w gospodarce, sprawność administracji podatkowej⁴⁹⁷. W państwach o mentalności południowej następuje większe opodatkowanie spożycia niż dochodów, ze względu na trudności ze ściąganiem podatków bezpośrednich, przyzwyczajenia konsumpcyjne, dyscyplinę podatkową i występowanie szarej strefy. Z kolei w państwach o mentalności północnej sprawna administracja podatkowa oraz dyscyplina podatkowa obywateli (warunkowana dobrą oceną

⁴⁹⁷ A. Krajewska, *Opodatkowanie konsumpcji, pracy i kapitału w krajach Unii Europejskiej*, „Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economic” 2019, nr 2 (298), s. 45-46.

jakości instytucji i sprawiedliwości opodatkowania) przekłada się na wysoki udział podatków bezpośrednich w strukturze dochodów budżetowych⁴⁹⁸. Przy analizie struktury opodatkowania i wydatków publicznych należy zatem odwołać się do uwarunkowań kulturowych, historycznych i geopolitycznych, które ujawniają się również w przyjętym modelu kapitalizmu.

Poszukując odpowiedzi na pytanie o optymalny system podatkowy trzeba zatem uwzględnić kilka elementów: po pierwsze, występują preferencje społeczne odnośnie opodatkowania, uwarunkowane kulturowo, historycznie etc., po drugie, istnieje specyficzna dla danego państwa struktura bazy podatkowej, po trzecie, władza publiczna zgłasza zapotrzebowanie na dochody z podatków w zależności od akceptowanych przez społeczeństwo potrzeb finansowych państwa, po czwarte, występują różnice w poziomie świadomości obywatelskiej między grupami dochodowymi i wywieraną presją na rząd, co wpływa na wynik „negocjacji” w zakresie rozkładu obciążeń podatkowych; po piąte, w zglobalizowanej gospodarce występują większe możliwości unikania opodatkowania, w tym wyboru innej jurysdykcji podatkowej, co przyczynia się do preferowania form opodatkowania niemobilnych czynników produkcji.

2.5. Stabilność finansów publicznych a wzrost gospodarczy

Stabilność finansów publicznych wymieniana jest w literaturze przedmiotu jako trzeci czynnik wpływu polityki fiskalnej na wzrost gospodarczy, obok poziomu wydatków publicznych i ich struktury oraz poziomu i struktury opodatkowania. Polityka fiskalna powinna być zrównoważona, aby nie stać się źródłem niestabilności makroekonomicznej⁴⁹⁹. „Stabilność finansów publicznych to zdolność rządu do utrzymania w długim okresie obecnego poziomu swoich wydatków, polityki podatkowej oraz innych powiązanych polityk w taki sposób, aby nie stwarzać zagrożenia dla wypłacalności państwa oraz wywiązać się ze wszystkich zobowiązań finansowych i zatwierdzonych wydatków”⁵⁰⁰. Według A. Alińskiej pojęcie stabilności fiskalnej odwołuje się do działań w zakresie polityki fiskalnej, zachowania dyscypliny budżetowej oraz wartości i/lub dynamiki długu publicznego. „W szerokim ujęciu odnosi się do działań w dłuższym, wieloaspektowym horyzoncie czasowym, służących nie

⁴⁹⁸ A. Krajewska, P. Krajewski, *Opodatkowanie konsumpcji, pracy i kapitału. Wnioski dla Polski*, CeDeWu, Warszawa 2020, s. 31.

⁴⁹⁹ Co zostało opisane w podrozdziale 2.2.

⁵⁰⁰ Komisja Europejska, *Stabilność Finansów Publicznych*, dostępne na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_public-finance-sustainability_pl.pdf, (data dostępu: 26.03.2021).

tylko ocenie stanu finansów w sektorze publicznym, ale także ocenie ich wpływu na zachowania społeczne i stan gospodarki realnej”⁵⁰¹. Przekłada się bowiem na wypłacalność rządu, zaufanie do jego działań i postrzeganie ryzyka w związku z inwestycjami w danej gospodarce, a w konsekwencji na wysokość stóp procentowych, poziom oszczędności i inwestycji prywatnych, a tym samym na zasoby kapitału i dochód narodowy. Stabilność finansów publicznych w połączeniu ze stabilnością rynkowego systemu finansowego, jest warunkiem sprawnego i efektywnego funkcjonowania państwa, dobrobytu społeczeństwa i rozwoju gospodarki⁵⁰². Utrzymanie zrównoważonych finansów publicznych nie stanowi jednak odrębnego celu, a jest czynnikiem wspierającym produktywne wydatki publiczne, przy zachowaniu niezakłócającego wzrostu gospodarczego fiskalizmu. Wskazują na to kryteria stabilności publicznego systemu finansowego sformułowane przez ekspertów OECD, jak odpowiedzialność i zdolność rządów do finansowania istniejących i przyszłych zobowiązań; zdolność rządów do wspierania wzrostu gospodarczego w długim okresie; sprawiedliwość i zdolność rządu do realizacji świadczeń finansowych netto dla przyszłych pokoleń, w takim zakresie, aby nie odbierać korzyści obecnej generacji oraz utrzymanie systemu podatkowego na poziomie stabilnym, bez konieczności zwiększania obciążeń podatkowych w przyszłości⁵⁰³. Problematyka wydatków publicznych i dochodów podatkowych (w tym fiskalizmu) w kontekście generowania długoterminowego wzrostu gospodarczego została omówiona w podrozdziale 2.4 i 2.5., dlatego niniejszy podrozdział poświęcono problematyce oddziaływania deficytu i długu publicznego, jako elementów stabilności publicznego systemu finansowego, na wzrost gospodarczy.

Oddziaływanie deficytu budżetowego na wzrost gospodarczy było przedmiotem badań i dyskusji wśród ekonomistów od kilku dziesięcioleci. Zwolennicy koncepcji keynesowskiej podkreślają, że deficyt budżetowy pozytywnie oddziałuje na koniunkturę gospodarczą poprzez działanie mnożnika wydatków publicznych w krótkim okresie. Ich zdaniem deficyt zwiększa zagregowany popyt w gospodarce, a wywołany tym zjawiskiem wzrost cen i płac doprowadza do zwiększenia produkcji. Wskazują na występowanie tzw. efektu uzupełnienia wydatków prywatnych przez wydatki publiczne. Pobudzenie produkcji krajowej implikuje wzrost

⁵⁰¹ Wymieniła trzy podejścia do wyjaśnienia stabilności fiskalnej w literaturze przedmiotu: 1) równowaga fiskalna jest związana z wypłacalnością (czyli zdolnością do obsługi bieżącego zadłużenia); 2) prowadzenie zrównoważonej polityki fiskalnej zapewnia odpowiedni (wymagany) stosunek długu do PKB; 3) uwzględnia się zarówno wypłacalność, jak i ograniczeni wzrostu długu publicznego. A. Alińska, *Istota, mierniki i ocena stabilności publicznego systemu finansowego w kontekście doświadczeń globalnego kryzysu finansowego*, „Ekonomiczne Problemy Usług” 2016, nr 125, s. 54.

⁵⁰² B. Woźniak, *Sektor finansów publicznych*, (w:) A. Alińska, B. Woźniak (red.), *Współczesne finanse publiczne*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 22.

⁵⁰³ A. Alińska, *Istota, mierniki i ocena stabilności publicznego systemu finansowego ...op.cit.*, s. 55.

aktywności inwestycyjnej prywatnych inwestorów⁵⁰⁴. Tą koncepcję kwestionują zwolennicy teorii neoklasycznej, stwierdzając, że deficyt budżetowy doprowadzając do wzrostu bieżącej konsumpcji wywołuje spadek oszczędności⁵⁰⁵. Przywrócenie równowagi na rynku kapitałowym skutkuje zwiększeniem stóp procentowych, a w konsekwencji do spadku poziomu prywatnych inwestycji⁵⁰⁶. W dodatku permanentny deficyt budżetowy powoduje ciągły przyrost długu publicznego i kosztów jego obsługi. W konsekwencji finansowanie aktualnego deficytu stanie się udziałem obywateli w kolejnych latach w formie zwiększonego ciężaru podatkowego. Wyższy przyrost kosztów obsługi od dochodów publicznych wymusza z kolei dokonywanie cięć w wydatkach publicznych, najczęściej inwestycyjnych oraz/lub zaciąganie nowych pożyczek w celu spłaty bieżących zobowiązań (efekt śnieżnej kuli)⁵⁰⁷. Finansowanie deficytu wiąże się z absorpcją przez sektor publiczny zasobów, które mógłby wykorzystać sektor prywatny. Jeżeli korzyść społeczna byłaby wyższa od prywatnych kosztów alternatywnych, alokacja zasobów przez sektor publiczny mogłaby poprawić ogólny dobrobytu. Jednakże działania podejmowane przez państwo są z natury obarczone wysoką biurokratycznością, nieefektywnym wykorzystaniem zasobów, nieracjonalnym gospodarowaniem środkami (zawyżone ceny usług czy produktów), uznaniowym charakterem dotowanych inwestycji etc., co tłumi wzrost gospodarczy.

Badania nad kierunkiem oddziaływania deficytu budżetowego na wzrost gospodarczy przeprowadzane były zarówno na gospodarkach rozwiniętych, jak i rozwijających się. Ukazują one negatywny wpływ deficytu na wzrost PKB, jednakże jego siła wynika od wyjściowego poziomu deficytu: niski deficyt budżetowy wiąże się z względnie niższą stratą PKB w przypadku jego wzrostu o kolejną jednostkę niż w sytuacji występowania wysokiego deficytu⁵⁰⁸. Liczne badania przeprowadzone były zwłaszcza na krajach rozwijających się np. Bangladesz, Pakistan, Indie. Wykazały one ujemną korelację między wysokością deficytu

⁵⁰⁴ R. Barczyk, M. Lubiński, op.cit., s. 54 – 55.

⁵⁰⁵ V. Tanzi i H. Howell zakwestionowali ten argument neoklasyków. Jeżeli sektor prywatny oczekuje podniesienia obciążeń podatkowych w związku ze zwiększeniem deficytu, wówczas próbuje podwyższyć własne oszczędności, aby zneutralizować przyszłe koszty. Według zwolenników teorii równoważności ricardiańskiej deficyt nie ma istotnego wpływu na oszczędności, inwestycje, a także wzrost gospodarczy. V. Tanzi, H. Howell, *Fiscal Policy and Long-Run Growth*, „IMF Staff Papers” 1997, nr 44 (2), s. 179-209. Jednakże zwiększanie oszczędności kosztem wydatków inwestycyjnych może skutkować obniżeniem inwestycji prywatnych np. przedsiębiorcy oczekując podwyższenia stopy podatku dochodowego odkładają wydatki inwestycyjne w czasie, aby w przyszłości zmniejszyć swoje zobowiązanie podatkowe i dokonują wypłaty zysku po niższych obecnych stawkach podatku.

⁵⁰⁶ P. Misztal, *Dług publiczny i wzrost gospodarczy w krajach członkowskich Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Polityki Europejskie i marketing” 2011, nr 5 (54), s. 101 – 114.

⁵⁰⁷ J. Spychała, *Zadłużenie publiczne i wzrost gospodarczy w Unii Gospodarczej i Walutowej w latach 2006-2013*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 346, s. 272.

⁵⁰⁸ L. Próchnicki, *Rola deficytu budżetowego w gospodarce – ewolucja teorii i praktyki*, (w:) D. Miłaszewicz (red.), *Stabilizacja fiskalna. Teorie i doświadczenia wybranych gospodarek*, Wydawnictwo ZAPOL, Szczecin 2012, s. 25.

budżetowego, a wzrostem gospodarczym, np. A. Haider i in.⁵⁰⁹, R. K. Mohanty⁵¹⁰, R. Navaratnam i K. Mayandy⁵¹¹, N. Kurantin⁵¹². W literaturze przedmiotu zostały również przedstawione dowody na pozytywny efekt deficytu budżetowego, np. M. Cinarego i in.⁵¹³, L. Taylor i in.⁵¹⁴, S. O. Odhiambo i in.⁵¹⁵. Wyniki badań empirycznych potwierdzają zarówno keynesowski pogląd na temat stymulowania wzrostu gospodarczego deficytem budżetowym, jak i jego przeciwników. Wydają się zatem sprzeczne. Jednakże kierunek i siła wpływu deficytu budżetowego może być uwarunkowana kilkoma czynnikami, które różnicują efekt np. sytuacja gospodarcza danego kraju, stan finansów publicznych (wielkość zadłużenia, poziom wydatków i obciążeń podatkowych), zakres zmiany deficytu oraz jego poziom. Zdaniem E. Baldacciego i in. zarządzanie deficytem budżetowym powinno być dostosowane do warunków danej gospodarki. Jego zdaniem korekta deficytu pobudza wzrost gospodarczy, jednakże zauważył, że wyniki są zróżnicowane w zależności od dochodu kraju⁵¹⁶.

⁵⁰⁹ Wykazał negatywny wpływ deficytu budżetowego na wzrost PKB w Bangladeszu w latach 2000-2012. Więcej: S. Haider, S.F. Shaon, M. R. Kabir, *Impact of Budget Deficit on Growth: An Empirical Case Study on Bangladesh* 2016, https://www.researchgate.net/publication/298971557_Impact_of_Budget_Deficit_on_Growth_An_Empirical_Case_Study_on_Bangladesh, (data dostępu: 12.06.2019).

⁵¹⁰ Potwierdził negatywny wpływ deficytu na tempo wzrostu PKB i stopę bezrobocia w Indiach w latach 1970-2011. Więcej: R. K. Mohanty, *Fiscal deficit-Economic growth nexus in India: A cointegration analysis*, "Centre for Economic Studies & Planning, School of Social Sciences Jawaharlal Nehru University" 2012, <http://www.punjabiversity.ac.in/cdeiswebsite/papers/30%20Ranjan%20Kumar%20Mohanty%20Fiscal%20Deficit%20Economic%20Growth%20Nexus%20in%20India%20A%20Cointegration%20analysis.final.pdf>, (data dostępu: 12.06.2019).

⁵¹¹ Dokonując analizy wpływ deficytu fiskalnego na wzrost gospodarczy w Bangladeszu, Indiach, Nepalu, Pakistanie i Sri Lance w latach 1980-2014 wykazali negatywne oddziaływanie deficytu na wzrost gospodarczy w krajach Azji Południowej z wyjątkiem Nepalu. Więcej: R. Navaratnam, K. Mayandy, *Causal nexus between fiscal deficit and economic growth: Empirical evidence from South Asia*, „International Journal for Innovation Education and Research” 2016, nr 8, s. 1–19.

⁵¹² Potwierdził negatywny wpływ deficytu na wzrost gospodarczy w Ghanie w latach 1994-2014. W modelu regresji liniowej (KMNK) uwzględnił oprócz deficytu budżetowego, także inflację, realny kurs walutowy, realną stopę procentową oraz inwestycje. Pomimo dodatniego, słabego oddziaływania deficytu budżetowego na wzrost PKB uwzględniając łącznie wszystkie wymienione powyżej czynniki, badacz wykazał istotną negatywną korelację między zmienną deficyt budżetowy, a PKB, inwestycje i realny kurs w analizie korelacji jednoczynnikowej. Więcej: N. Kurantin, *The effects of Budget Deficit on Economic Growth and Development: The Experience of Ghana (1994-2014)*, „European Scientific Journal” 2017, nr 13.

⁵¹³ Analiza na grupie państw ze strefy euro w okresie 2000-2011 wykazała pozytywny wpływ deficytu na wzrost gospodarczy w krótkim okresie, zwłaszcza podczas kryzysu. Więcej: M. Cinar, I. Ero, B. Demirel, *Examining the Role of Budget Deficit Policies in Economic Growth from a Keynesian Perspective*. „International Journal of Economics and Finance” 2014, nr 6.

⁵¹⁴ Badania ujawniły pozytywny wpływ deficytu pierwotnego na wzrost gospodarczy w okresie 1961-2011 w Stanach Zjednoczonych. Więcej: L. Taylor, Ch. R. Proano, L. Carvalho, N. Barbosa. *Fiscal deficits, economic growth and government debt in the USA*, „Cambridge Journal of Economics” 2012, nr 36, s.189–204.

⁵¹⁵ Badania ukazały pozytywnie oddziaływanie deficytu na wzrost PKB w Kenii w latach 1970-2007. Więcej: S. O. Odhiambo, G. Momanyi, O. Lucas, F. O. Alia, *The Relationship between Fiscal Deficits and Economic Growth in Kenya: An Empirical Investigation*, „Greener Journal of Social Sciences” 2013, nr 3, s. 306–23.

⁵¹⁶ E. Badacci, B. Clement, S. Gupta, *Using Fiscal Policy to Spur Growth*, „Finance and Development” 2013, nr 40 (4), s. 28-31

Z kolei J. McDermott i R. Wescott⁵¹⁷ oraz F. Heylena i G. Everaert⁵¹⁸ twierdzą, że trwałemu zmniejszaniu deficytu budżetowego towarzyszy wzrost PKB, a nietrwałemu jego spadek. Z kolei analizy A. Afonsa⁵¹⁹, F. Giavazii'ego, T. Jappeli, M. Pagano⁵²⁰ oraz S.M. Miller i F.S. Russek⁵²¹ pokazują, że wielkość zmiany deficytu budżetowego ma wpływ na kierunek oddziaływania deficytu na wzrost gospodarczy w krótkim okresie. Jeśli zmiany deficytu są znaczące, wówczas jego zwiększenie prowadzi do obniżenia poziomu konsumpcji. Z kolei przy niewielkich zmianach deficytu zachodzi odwrotna zależność, czyli wzrost deficytu wiąże się ze wzrostem poziomu konsumpcji⁵²². Ch. S. Adam i D. L. Bevan stwierdzili, że istnieje próg deficytu, którego przekroczenie wywołuje negatywne skutki dla wzrostu gospodarczego (około 1,5% PKB). Niski deficyt budżetowy może zatem stymulować wzrost PKB⁵²³. Wyniki tych badań wskazują na wystąpienie zależności między poziomem deficytu a wzrostem gospodarczym w kształcie odwróconej litery U, tak jak w przypadku wydatków publicznych i dochodów podatkowych.

Konsekwencją utrzymującego się w kolejnych latach deficytu jest dług publiczny. Definiowany jest jako finansowe zobowiązanie władz publicznych (państwowych i samorządowych) z tytułu zaciągnięcia pożyczek oraz kredytów, czy w drodze emisji papierów wartościowych lub udzielania różnym podmiotom gwarancji i poręczeń Skarbu Państwa, istnienia zobowiązań odszkodowawczych wynikających z ustaw czy na mocy orzeczeń sądów, czy dokonania przymusowych wywłaszczeń mienia na zasadach odpłatności⁵²⁴.

Wpływy z tytułu długu publicznego generują koszty jego obsługi, które w kolejnych latach stanowią istotne obciążenie budżetu. Koszty te docelowo będą musieli pokryć podatnicy. Z tego względu ważne jest, aby środki z tego typu wpływów finansowały głównie wydatki majątkowe, przynoszące korzyści dla społeczeństwa, a nie wydatki bieżące, nie powiększające majątku skarbu państwa. Kolejną przyczyną powstawania długu jest wysoka aktywność finansowa państwa w okresie wojen i kryzysów gospodarczych. Następną możliwością jest

⁵¹⁷ Ch. McDermott, R. F. Wescott, *An Empirical Analysis of Fiscal Adjustments*, „IMF Staff Papers” 1996, nr 43 (4), s. 725-753.

⁵¹⁸ F. Heylen, G. Everaert *Success and Failure of Fiscal Consolidation in the OECD: A Multivariate Analysis*, „Public Choice” 2000, nr 105 (1/2).

⁵¹⁹ A. Afonso, *Non-Keynesian Effects in Fiscal Policy in the EU-15*, „ISEG Economics Department WP” 2001, nr 7.

⁵²⁰ F. Giavazzi, T. Jappelli, M. Pagano, *Searching for Non-linear Effects of Fiscal Policy: Evidence from Industrial and Developing Countries*, „NBER Working Paper” 2000, nr 7460.

⁵²¹ S.M. Miller, F.R. Russek, *The Relationship Between Large Fiscal Adjustments and Short Term Output Growth under Alternative Fiscal Policy Regimes*, „Economics Working Paper” 2002, nr 21 (1).

⁵²² J. Spychała, *Wpływ nierównowagi finansów publicznych na wzrost gospodarczy w Unii Europejskiej*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2015, nr 4, s. 55 – 56.

⁵²³ Analiza na grupie 45 krajów rozwijających się w latach 1970-1999. Więcej: Ch. S. Adam, D. L. Bevan, *Fiscal deficit and growth in developing countries*, „Journal of Public Economics” 2005, nr 89, s. 571-597.

⁵²⁴ S. Owsiak, op.cit., s. 441.

celowe utrzymywanie deficytu budżetowego i długu publicznego jako narzędzia interwencjonizmu państwowego ukierunkowanego na stymulację popytu. Do przyczyn powstawania zadłużenia zalicza się także: względy polityczne, czyli zwiększanie długu w celu pokrycia wydatków związanych z obietnicami wyborczymi oraz wpadnięcie władz publicznych w pułapkę zadłużenia z powodu wysokich kosztów obsługi długu⁵²⁵. Zgodnie z wynikami badań V. Tanzi i L. Schuknechta rozwój gospodarczy w latach 80- tych i 90- tych XX wieku stymulowany był systematycznie rosnącymi wydatkami sektora *General Government* (GG), co przyczyniło się do znaczącego wzrostu zadłużenia⁵²⁶. Zdaniem S. G. Cecchetti, M. S. Mohanty i F. Zampolli, jeżeli nie są wprowadzane odpowiednie reformy zadłużenie wzrasta ze względu na utrzymujący się wzrost wydatków publicznych w porównaniu z malejącymi dochodami⁵²⁷.

Głównym argumentem wykorzystywania długu jest wpływanie na koniunkturę gospodarczą poprzez stymulowanie popytu. Utrzymywanie stabilnego wzrostu gospodarczego jest traktowane jako niezbędne działanie prowadzące do wzrostu dobrobytu społeczno-ekonomicznego. Bowiem wzrost krajowej produkcji, posiada w pewnym stopniu przełożenie na wzrost zatrudnienia, dochodów, a w konsekwencji poprawę jakości życia. Jednakże przy kalkulacji potencjalnych korzyści dla dobrobytu w postaci wzrostu gospodarczego, należy również uwzględnić potencjalne straty wywołane obniżeniem dochodów czy spadkiem ich siły nabywczej. Istotny jest także poziom rozwoju danego kraju, determinujący możliwości płatnicze społeczeństwa, stopień rozwoju rynku finansowego, a także koszty zaciągniętego zagranicznego długu uzależnionego od międzynarodowego ratingu.

Kolejnym obszarem oddziaływania długu jest poziom cen, determinujący konsumpcję (ta zaś jest jednym z podstawowych determinant dobrobytu). Z jednej strony dług publiczny może oddziaływać antyinflacyjnie, ze względu na stymulowanie krajowych oszczędności np. poprzez emisję papierów dłużnych. Prowadzi wówczas do ogólnego wzrostu stóp procentowych co przyczynia się do wzrostu dochodów kapitałodawców i ogranicza aktywność kapitałobiorców. Z drugiej strony wzrost wydatków finansowanych długiem prowadzi do wzrostu podaży pieniądza w gospodarce, a w konsekwencji do obniżenia jego siły nabywczej. Inflacja prowadzi z kolei do obniżenia wartości zadłużenia (co jest niewątpliwych atutem długu z perspektywy władzy publicznej), ale także do zmniejszenia zysków pożyczonego kapitału przez pożyczkodawców. Konsekwencją jest ubożenie społeczeństwa jako dawców kapitałów oraz

⁵²⁵A. Daniłowska, *Dług publiczny – jego struktura, przyczyny, rozmiary i skutki*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2008, nr 72, s. 110-112.

⁵²⁶V. Tanzi, L. Schuknecht, *Reconsidering the Fiscal Role of Government: The International Perspective*, „The Economic Review” 1997, nr 87 (2), s. 164 – 168.

⁵²⁷S. G. Cecchetti, M. S. Mohanty, F. Zampoli, *The Real Effect of Debt*, „BIS Working Papers” 2011, nr 352.

jako konsumentów, ze względu na spadek siły nabywczej swoich dochodów. Istotne jest tu źródło zadłużenia, czyli zaciąganie kredytów krajowych czy zagranicznych. Zadłużenie wewnętrzne może pobudzać oszczędności gospodarstw domowych i inwestycje przedsiębiorstw, co wymaga jednak rozwiniętego krajowego rynku finansowego. Korzystanie z zagranicznych form kredytowania nie pozwala osiągnąć tego efektu, a w dodatku może oddziaływać inflacyjnie ze względu na zwiększenie podaży pieniądza w krajowej gospodarce.

Literatura przedmiotu dostarcza dowodów na istnienie zależności między wysokością długu publicznego, a wzrostem gospodarczym i poziomem inflacji, np. dodatnie oddziaływanie wykazał B. Van Nguyen⁵²⁸, A. Nastansky i in.⁵²⁹, czy L. da Veiga, S. Ferreira-Lopes⁵³⁰. Wyniki tych badań potwierdzają założenie o jego proinflacyjnym działaniu, co może prowadzić do obniżenia dobrobytu, zwłaszcza osób o niskich możliwościach nabywczych. Negatywne konsekwencje dla dobrobytu ma zwłaszcza sytuacja, w której wzroście cen towarzyszy obniżenie aktywności gospodarczej. Literatura dostarcza również dowodów potwierdzający negatywny związek między poziomem zadłużenia, a wzrostem PKB, np. M.S. Kumara i J. Woo wysoki poziom zadłużenia może negatywnie wpływać na akumulację kapitału i jego wydajność, co z kolei przekłada się na obniżenie wzrostu gospodarczego⁵³¹. Powodem negatywnego oddziaływania rosnącego zadłużenia publicznego jest tzw. efekt wypychania, według W.G. Gale i R.P. Orszlag⁵³² czy T. Laubach⁵³³ oraz E. Baldacci i M.S. Kumar⁵³⁴

⁵²⁸ Analizie poddał dane pochodzące z 15 azjatyckich rozwijających się gospodarek z okresu 1990-2012. Wykazał dodatni istotny statystycznie wpływ długu publicznego na inflację w długim horyzoncie czasowym i negatywny w krótkim okresie. Więcej: B. Van Nguen, *The effect of public debt on inflation in developing economies of Asia: An empirical evidence based on panel defferenced GMM regression and PMG estimation*, „The Empirical Economics Letters” 2015, nr 14 (4).

⁵²⁹ Badacze wykorzystali dane kwartalne z okresu 1991-2010 z niemieckiej gospodarki do empirycznego zbadania interakcji między długiem publicznym, a inflacją. Więcej: A. Nastansky, A. Mehnert, H.G. Strohe, *A Vector Error Correction Model for the Relationship between Public Debt and Inflation in Germany*, „Universität Potsdam Wirtschafts-und Sozialwissenschaftliche Fakultät” 2014, nr 51.

⁵³⁰ Zbadali wpływ długu na inflację w 52 krajach afrykańskich. W badaniu uwzględniono dłuższy okres badawczy: lata 1950-2012. Ich zdaniem dług publiczny stymuluje poziom inflacji. J. Lopes da Veiga, A. Ferreira-Lopes, T. Sequeira, *Public Debt, Economic Growth, and Inflation in African Economies*, „MPRA Paper” 2014, nr 57377.

⁵³¹ Analiza objęła 38 gospodarek rozwiniętych i rozwijających się w latach 1970-2007. W wyniku wzrostu wysokości długu publicznego o każde 10 p.p. następuje spadek dynamiki PKB o 0,2 p.p. Więcej: M.S. Kumar, J. Woo, *Public Debt and Growth*, „IMF Working Paper” 2012, nr 10 (174).

⁵³² Zdaniem autorów deficyty zmniejszają krajowe oszczędności i przyszły dochód narodowy, nawet w sytuacji gdy międzynarodowy napływ kapitału zapobiega wzrostowi stóp procentowych. Po drugie, pogorszenie sytuacji fiskalnej oznacza znaczny spadek przyszłego dochodu narodowego. Po trzecie, występuje znaczący wpływ oczekiwanych deficytów na bieżące zyski z obligacji długoterminowych. Więcej: W. G. Gale, P. R. Orszlag, *Economic Effect of Sustained Budget Deficits*, „National Tax Journal” 2003, nr 56 (3).

⁵³³ Szacuje się, że punktowy wzrost prognozowanej relacji deficytu do PKB podniesie długoterminowe stopy procentowe o około 25 punktów bazowych. Więcej: T. Laubach, *New Evidence on the Interest Rate Effects of Budget Deficits and Debt*, „Journal of the European Economic Association” 2003, nr 7 (4).

⁵³⁴ Badacze przeanalizowali wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na długoterminowe stopy procentowe w latach 1980-2008, biorąc pod uwagę szeroki zakres czynników specyficznych dla danego kraju, dla panelu 31 rozwiniętych i wschodzących gospodarek rynkowych. Stwierdzili, że „wyższy deficyt i dług publiczny prowadzą do znacznego wzrostu długoterminowych stóp procentowych, których dokładna wielkość zależy od

Podwyższenie rynkowej stopy procentowej wskutek wzrostu zadłużenia prowadzi do zmniejszenia inwestycji prywatnych. W okresie długoterminowym, negatywny wpływ długu publicznego na wzrost gospodarczy może wynikać z przymusowych cięć wydatków produktywnych, wpływających na jakość kapitału ludzkiego. Literatura dostarcza dowodów na istnienie zależności między wysokością długu publicznego, poziomem jego finansowania zagranicznego i kosztami jego obsługi, a ograniczaniem wydatków publicznych na takie cele jak ochrona zdrowia, edukacja, bezpieczeństwo i mieszkalnictwo (np. B. Loko i inni⁵³⁵, S. Mahdavi⁵³⁶, E. Lora, M. Olivera⁵³⁷). W dodatku istnieją dowody, że wysoki poziom zadłużenia obniża skuteczność obniżek stawek podatku korporacyjnego, stosowanych z zamysłem stymulacji inwestycji i produkcji⁵³⁸.

Siła i kierunek oddziaływania długu publicznego na wzrost gospodarczy zależy od jego wielkości w stosunku do możliwości gospodarki. P. Krugman zaznaczył, że negatywne oddziaływanie długu publicznego na wzrost gospodarczy, ma miejsce dopiero po przekroczeniu wartości progowej zadłużenia, ze względu na spadek zaufania względem kraju w kwestii spłaty zobowiązań⁵³⁹. B. Clements i inni wyznaczyli ten próg zadłużenia na 20-30%PKB, zaś jako poziom krytyczny wskazali 50% PKB⁵⁴⁰. Z kolei C Pattillo i inni oszacowali poziom krytyczny długu dla państw rozwijających na poziomie 35-40% PKB⁵⁴¹. Współcześnie poziom krytyczny wskazany przez badaczy został przekroczony w większości państw rozwijających się i rozwiniętych. Miał na to również wpływ kryzys gospodarczy, który wymagał od władz

początkowych warunków budżetowych, instytucjonalnych i innych warunków strukturalnych, a także skutków ubocznych z globalnych rynków finansowych. Uwzględnienie tych czynników sugeruje, że duże deficyty fiskalne i długi publiczne prawdopodobnie wywrą znaczną presję na wzrost rentowności obligacji skarbowych w wielu rozwiniętych gospodarkach w średnim okresie”. Więcej: E. Baldacci, M.S. Kumar, *Fiscal Deficits, Public Debt and Sovereign Bond Yields*, „IMF Working Papers” 2010, nr 10 (184).

⁵³⁵ Grupa 67 państw o niskich dochodach w latach 1985 – 1997. B. Loko, M. Mlachila, R. Nallari, K. Kalonji, *The impact of external indebtedness on poverty in low-income countries*, „Working Paper IMF” 2003 nr 03 (61).

⁵³⁶ Na podstawie grupy 47 państw rozwijających się w latach 1972 – 2001: negatywny wpływ na wydatki kapitałowe i bieżące. Więcej: S. Mahdavi, *Shifts in the composition of government spending in response to external debt burden*, „World Development” 2004, 32(7), s. 1139– 1157.

⁵³⁷ Na grupie 50 państw amerykańskich w latach 1985 – 2003: wyższy poziom zadłużenia może obniżyć ogólne wydatki publiczne, zwłaszcza na edukację i zdrowie. E. Lora, M. Olivera, *Public debt and social expenditure: Friends or foes?* „Emerging Markets Review”, 2007 8(4), s. 299–310.

⁵³⁸ Badanie przeprowadzone na stanach USA w latach 1980 – 2017. Obniżka CIT ma mniej ekspansywny wpływ na produkcję w stanach o wysokim zadłużeniu niż w stanach o niskim zadłużeniu. Więcej: A. Fotiou, W. Shen, S.Ch.S. Yang, *The fiscal state – dependent effects of capital income tax cut*, „Journal of Economic Dynamics & Control” 2020, nr 117, s. 2-3.

⁵³⁹ P. Krugman, *Financing vs. Forgiving a Debt overhang: Some Analytical Issues*, „NBER Working Paper” 2013, nr 2486.

⁵⁴⁰ Badanie przeprowadzili na grupie 55 państw o niskich dochodach w okresie 1970-1999. Więcej: B. Clements, R. Bhattacharya, T.Q. Nguyen, *External Debt, Public Investment and Growth in Low – income Countries*, „IMF Working paper” 2012, nr 03 (249).

⁵⁴¹ Badanie wykonane na grupie 93 państw w latach 1969–1998. Przyczyną obniżenia wzrostu gospodarczego jest negatywne oddziaływanie wzrostu zadłużenia na efektywność inwestycji. Więcej: C. Pattillo, H. Poirson, L. Ricci, *What are the Channels through Which External Debt Affect Growth?*, „IMF Working Paper” 2013, nr 04 (15).

publicznych finansowej interwencji w gospodarkę. Wyższy poziom krytyczny (90% PKB) wyznaczyli C.M. Reinhart i K.S. Rogoff⁵⁴² oraz C. M. Reinhart i K. S. Rogoff⁵⁴³, z kolei J. Mencinger i A. Aristovnik wyznaczyli ten poziom na 80-90% PKB dla „starych krajów UE” i 53% - 54% PKB dla „nowych państw UE”⁵⁴⁴. C. Checherita - Westphal i P. Rother również ustalili próg na poziomie 90-100 % PKB, jednakże zaznaczając, że już od poziomu 70-80% PKB może wystąpić negatywny efekt na wzrost gospodarczy⁵⁴⁵. Potwierdzili to D. Fucceri i A. Zdzenicka, doprecyzowując, że po przekroczeniu przez dług poziomu 70% wzrost gospodarczy obniża się o 1,8 p.p., a po osiągnięciu wyższego proggu od 90% tempo wzrostu gospodarczego spada o ponad 2 p.p.⁵⁴⁶.

Powyższe badania potwierdzają tezę Siwińskiej-Gorzela, że kierunek i siła relacji między poziomem długu publicznego, a wzrostem gospodarczym jest zależna od wysokości długu publicznego w relacji do PKB, poziomu rozwoju ekonomicznego danego państwa, czy występowania kryzysów zadłużenia we wcześniejszym okresie⁵⁴⁷. U. Panizza i A.F. Presbitero, stwierdzając bardzo dużą heterogeniczność między państwami, upatrują jej przyczyn w jakości

⁵⁴² Badacze analizowali zróżnicowane szeregi czasowe. Najdłuższy 1790-2009 dotyczył USA, a najkrótszy Irlandii 1949-2009. Dotyczące długu rządu centralnego, inflacji i wzrostu PKB w 20 gospodarkach rozwiniętych i 24 rozwijających się. Dług o poziomie 90% i wyżej wiąże się z niższym tempem wzrostu PKB (państwa rozwinięte o 4 p.p., a w państwach rozwijających się o 3 p.p. Zdaniem badaczy póki zadłużenie nie przekroczy 90% PKB nie istnieje istotne oddziaływanie długu na wzrost gospodarczy. Badanie pokazało również, że wysokiemu zadłużeniu nie towarzyszył równoczesny wzrost inflacji i spadek dynamiki PKB w krajach rozwiniętych, zaś w państwach rozwijających się inflacja wzrastała wraz ze wzrostem zadłużenia. Badacze przeanalizowali również wpływ zadłużenia zagranicznego na wzrost gospodarczy. Wyniki tych badań wskazują, że po przekroczeniu przez dług poziomu 60% PKB, średni wzrost gospodarczy spada o ponad 2,5 p.p. Więcej: C.M. Reinhart, K.S. Rogoff, *Growth in a Time of Debt*, „American Economic Review” 2010, nr 100 (2), s. 573 – 578.

⁵⁴³ Badanie te rozszerzył o grupę państw Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) M. Kocner. Poziom długu publicznego nie miał znaczącego wpływu na poziom PKB. Ze względu na relatywnie niskie zadłużenie w krajach postsocjalistycznych badacz nie mógł zweryfikować, czy przekroczenie poziomu długu 90% PKB wiąże się ze spadkiem tempa wzrostu gospodarczego. Autor zauważył jednak, że w gospodarkach o poziomie długu powyżej 30% tempo wzrostu gospodarczego było wyższe niż w krajach o niższym poziomie zadłużenia. Badacz wykazał dodatni wpływ długu na inflację, jednakże w interpretacji tych wyników należy uwzględnić fakt, że analizowane były również lata transformacji systemowej w której wysoka inflacja była problemem wszystkich gospodarek transformujących się. Więcej: M. Kocner, *The impact of public debt on economic growth and inflation*, „Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis” 2014, nr 6 (62).

⁵⁴⁴ Wyznaczyli wartość progową dla tzw. „starych państw UE” i „nowych państw UE” (które weszły do UE po 2004 r.). Więcej: J. Mencinger, A. Aristovnik, *The impact of Public Debt on Growth: A Comparative Analysis of Old and New EU Member States*, „Amfiteatru Economic” 2014, nr 16 (35).

⁵⁴⁵ Badanie na grupie państw strefy euro w latach 1970-2010. Więcej: C. Checherita – Westphal, P. Rother, *The impact of high government debt on economic growth and its channels: An empirical investigation for the euro area*, „European Economic Review” 2012, nr 56 (7) 2012, s. 1392 – 1405. Potwierdzili tą zależność na okresie 1990 – 2010. Pozytywny efekt długu obniża się do zera przy poziomie 67% PKB, zaś po przekroczeniu około 95% dodatkowe zadłużenie ma negatywny wpływ na aktywność gospodarczą. Więcej: A. Baum, C. Checherita – Westphal, P. Rother, *Debt and growth: New evidence for the euro area*, „Journal of International Money and Finance” 2013, nr 32 (C), s. 809 – 821.

⁵⁴⁶ Powołane badania objęły liczną grupę 154 państw i szeroki okres badawczy 1970-2008. Ich zdaniem na efekt ten składa się oddziaływanie długu publicznego na takie czynniki jak prywatne oszczędności, inwestycje publiczne i łączna produktywność czynników produkcji. Więcej: D. Fucceri, A. Zdzenicka, *How costly are debt crises?*, „Journal of International Money and Finance” 2012, nr 31.

⁵⁴⁷ J. Siwińska-Gorzela, *Dług publiczny a wzrost gospodarczy*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2015.

instytucjonalnej, wymiaru sektora publicznego, „od tego w jaki sposób i dlaczego zadłużenie zostało nagromadzone oraz od jego struktury”⁵⁴⁸. Zaś zdaniem Kourtelloso i innych przy analizie zróżnicowania efektów oddziaływania długu należy uwzględnić stopień demokracji⁵⁴⁹. Tak jak w przypadku wydatków publicznych i dochodów podatkowych, wyniki badań wskazują na występowanie zależności między poziomem długu publicznego, a wzrostem gospodarczym, w kształcie odwróconej litery U. Co świadczy o tym, że dla danej gospodarki możliwe jest wyznaczenie poziomu, którego przekroczenie wpływa negatywnie na jej wzrost, np. poprzez obniżenie produktywności, zmniejszenie inwestycji, ograniczenie możliwości prowadzenia antycyklicznej polityki, etc. co przełoży się na obniżenie jej konkurencyjności. Obniżenie tempa wzrostu gospodarczego może ograniczyć niezbędny do sfinansowania kosztów zadłużenia wzrost dochodów podatkowych, zwiększając prawdopodobieństwo zaciągania dalszych kredytów i powstania w ten sposób efektu tzw. śnieżnej kuli. Jeżeli następstwem będzie wzrost ciężarów podatkowych, zmiana struktury opodatkowania i wydatków publicznych, w których zostaną ograniczone wydatki oddziałujące na poszczególne wymiary dobrobytu na potrzeby zwiększenia wydatków związanymi z kosztami obsługi, wówczas możliwą konsekwencją będzie pogorszenie możliwości rozwoju i obniżenie dobrobytu ogólnego. Z tego względu zasadna jest analiza struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych wraz z poziomem zadłużenia w kontekście porównania dobrobytu w państwach UE.

⁵⁴⁸ U. Panizza, A.F. Presbitero, *Public Debt and Economic Growth in Advanced Economies: A Survey*, “Swiss Journal of Economics and Statistics” 2013, nr 149 (2), s. 199 – 200.

⁵⁴⁹ A. Kourtellos, T. Stengos, C.M. Tan, *The effect of public debt on growth in multiple regimes*, „Journal of Macroeconomics” 2013, nr 38, s. 35 – 43.

ROZDZIAŁ 3.

STRUKTURA WYDATKÓW PUBLICZNYCH I DOCHODÓW PODATKOWYCH A DOBROBYT

3.1. Rola wybranych kategorii wydatków publicznych w kształtowaniu dobrobytu

Wpływ wydatków publicznych na wzrost gospodarczy był przedmiotem wielu badań i jest szeroko omówiony w literaturze przedmiotu. Wzrost gospodarczy był utożsamiany z dobrobytem do początku XXI wieku, a pogląd ten jest kontynuowany przez wielu badaczy również współcześnie. Jednakże nie trudno jest zgodzić się z A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson i S. Y. Wong, że jest on tylko środkiem do celu, jakim jest jakość życia, czy lepsze samopoczucie⁵⁵⁰. W celu zidentyfikowania wpływu poszczególnych kategorii wydatków na wzrost, rozwój gospodarczy czy określone obszary dobrobytu społeczno–ekonomicznego, zarówno na gruncie teoretycznym, jak i praktycznym, sformułowano wiele klasyfikacji wydatków publicznych. Klasyfikacje wydatków są istotnym narzędziem przy tworzeniu polityki fiskalnej, dokonywaniu pomiaru alokacji zasobów w poszczególnych obszarach, przeglądu prowadzonej polityki fiskalnej. Ze względu na różne potrzeby w zakresie formułowania polityki fiskalnej, sprawozdawczości i zarządzania budżetem, wydatki są klasyfikowane według funkcji (w odniesieniu do analizy historycznej i analizy polityki publicznej), organizacji (rozliczanie i administrowanie budżetem), funduszy (administrowanie budżetem), kategorii ekonomicznych (sprawozdawczość statystyczna i zagregowana kontrola fiskalna) oraz programów (do formułowania polityki fiskalnej i rozliczania wyników)⁵⁵¹.

Klasyfikacja funkcjonalna porządkuje działania władzy publicznej w oparciu o wyznaczone cele państwa: usługi publiczne, obrona, porządek i bezpieczeństwo publiczne, sprawy gospodarcze, ochrona środowiska, mieszkalnictwo, ochrona zdrowia, rekreacja, kultura i religia, edukacja, ochrona socjalna. Podział ten jest ważny z perspektywy alokacji zasobów między sektorami⁵⁵². W analizowaniu budżetu pomocne jest odniesienie klasyfikacji

⁵⁵⁰ A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong, op.cit.

⁵⁵¹ R. Allen, D. Tommasi, *Managing Public Expenditure a Reference Book for Transition Countries*, OECD 2001, s. 122.

⁵⁵² Klasyfikacja Funkcji Rządu (COFOG) ustanowiona przez Organizację Narodów Zjednoczonych, jest klasyfikacją funkcjonalną, umożliwiającą porównania międzynarodowe. Służy do sporządzania rachunków narodowych zgodnie z Metodologią Systemu Rachunków Narodowych (SNA), ustanowioną w 1993 r. Klasyfikacja ta może stanowić bazę do tworzenia wewnętrznych podziałów wydatków zgodnie z opracowanymi

funkcjonalnej do ekonomicznej, zawierającej takie rodzaje wydatków, jak: wynagrodzenia pracowników, nabycie usług i produktów, spłata pożyczonego kapitału, spłata odsetek, granty, subsydia, świadczenia społeczne, transfery kapitałowe i inne wydatki, nabycie środków trwałych, zużycie środków trwałych, nabycie aktywów finansowych netto. Klasyfikacja ekonomiczna jest często łączona z administracyjną, w której podział wydatków publicznych następuje w oparciu o ministerstwa, departamenty lub agencje rozliczane z danego wydatku⁵⁵³.

Interesującą, z perspektywy niniejszej pracy i zawartej w niej analizy oddziaływania polityki fiskalnej na poziomo dobrobytu, metodą podziału wydatków publicznych jest metoda metodą zaproponowana przez zespół ekspertów pod kierownictwem M. Bitnera⁵⁵⁴ (bazująca na systemie klasyfikacji budżetowej). Wyszczególniono w niej wydatki rozwojowe, definiowane jako: „środki pieniężne wydatkowane w ramach polityki rozwoju państwa (...) prowadzące do pozytywnych przemian społeczno-gospodarczych, w szczególności wzrostu konkurencyjności, produktywności, oraz zwiększenia spójności społecznej i gospodarczej”⁵⁵⁵. Podzielono je na trzy grupy⁵⁵⁶: generujące wysoką wartość dodaną w GOW⁵⁵⁷, kapitał rzeczowy, ludzki i społeczny, kluczowy dla procesów rozwoju⁵⁵⁸; baza gospodarczo-społeczna warunkująca realizację polityki rozwoju⁵⁵⁹, wydatki w sferze otoczenia polityki rozwoju⁵⁶⁰. Podział wydatków rozwojowych na grupy miał odpowiadać przypisanej roli poszczególnych wydatków w realizacji celów polityki rozwoju⁵⁶¹.

programami (klasyfikacja programowa: cel polityki rządu i podjęte w jego ramach konkretne działania wraz z określonymi beneficjentami).

⁵⁵³ R. Allen, D. Tommasi, op.cit., s. 124 – 126.

⁵⁵⁴ Klasyfikacja stała się podstawą opracowania ram finansowych polskiej Zintegrowanej Strategii Rozwoju Kraju.

⁵⁵⁵ *Klasyfikacja Wydatków Rozwojowych (KWR) jako narzędzie planowania finansowego dokumentów strategicznych. Koncepcja opracowania ram finansowych strategii zintegrowanych*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, 2018, https://wroclaw.stat.gov.pl/files/gfx/wroclaw/pl/defaultstronaopisowa/2895/1/1/klasyfikacja_wydatkow_rozwojowych.pdf, (data dostępu: 05.05.2020).

⁵⁵⁶ M. Bitner, *Opracowanie metody klasyfikacji wydatków rozwojowych w oparciu o system klasyfikacji budżetowej*, Opracowanie metody klasyfikacji wydatków rozwojowych w oparciu o system klasyfikacji budżetowej, prezentacja na spotkaniu w ramach współpracy Krajowego Obserwatorium Terytorialnego i Regionalnych Obserwatoriów Terytorialnych w dniu 15.09.2016 r. Dostęp na: https://www.mr.gov.pl/media/33069/Raport-Wydatki_rozwojowe_dr_Michal_Bitner.pdf, (data dostępu: 05.05.2020).

⁵⁵⁷ Wydatki finansujące przedsięwzięcia bezpośrednio przyczyniające się tworzenia lub wzmacniania intensywnych czynników zwiększania produktywności. Zaliczają się do niej wydatki finansujące działalność B+R, naukę oraz wykorzystanie zaawansowanych technologii w działalności gospodarczej i administracji.

⁵⁵⁸ Wydatki finansujące tworzenie infrastruktury technicznej niezbędnej do funkcjonowania wszystkich dziedzin gospodarki oraz uzyskiwanie niezbędnych kwalifikacji osób biorących udział w procesie generowania wartości dodanej. Do grupy zaliczono wydatki na budowę, rozbudowę i modernizację infrastruktury transportu, komunikacji oraz użyteczności publicznej, wydatki na szkolnictwo wyższe oraz kształcenie przez całe życie;

⁵⁵⁹ Wydatki na kształcenie podstawowe i średnie, wydatki na ochronę zdrowia, kulturę, sport i turystykę.

⁵⁶⁰ Wydatki nie przyczyniające się bezpośrednio lub pośrednio do tworzenia lub wzmacniania podstawowych czynników rozwoju, jednakże posiadające długoterminowe oddziaływanie na mierniki rozwoju społecznego i gospodarczego np. na ochronę środowiska, wychowanie przedszkolne.

⁵⁶¹ Do zadań wydatków zaliczono: wspieranie rozwoju rolnictwa, rybołówstwa i rybactwa; wspieranie rozwoju przemysłu; wspieranie rozwoju sektora finansowego; rozwój infrastruktury koniecznej do świadczenia usług użyteczności publicznej; wspieranie eksportu; rozwój infrastruktury transportu; wspieranie rozwoju

Odwołując się do powyższej klasyfikacji, w niniejszej pracy sformowano klasyfikację wydatków publicznych na podstawie koncepcji dobrobytu i funkcji państwa. Klasyfikacja tego typu umożliwi porównanie, ujawnionych w strukturze wydatków, celów założonych przez państwo (w aspekcie kształtowania dobrobytu ogólnego) i efektów w postaci zmierzonego poziomu dobrobytu ogólnego i poszczególnych jego elementów. Wzorowano się na podejściu M. Bitnera, w którym wyodrębnione kategorie wydatków odpowiadały celom rozwojowym państwa. Z kolei w opracowanej klasyfikacji poszczególne rodzaje wydatków wynikają z funkcji państwa i celów strategii kształtowania dobrobytu obywateli. Przyjęta przez władzę publiczną koncepcja dobrobytu determinuje nie tylko zakres ingerencji państwa (czyli poziom całkowitych wydatków publicznych), ale i jej kierunki (udział poszczególnych kategorii wydatków w całkowitych wydatkach publicznych). W konsekwencji koncepcja dobrobytu wyznacza strukturę wydatków publicznych: określonym celom, ustalonym na podstawie uznanych przez władze publiczne determinant dobrobytu, przypisywane są określone wydatki publiczne, mające w zamierzeniu oddziaływać na nie pozytywnie. Funkcje państwa „to główne kierunki jego działalności, nastawione na realizację celów określonych przez władze państwowe”⁵⁶², czy też „konsekwencje (rezultat, skutek) oddziaływania (wyzwania) pochodzące z otoczenia, istotne dla tego otoczenia i dla samego państwa”⁵⁶³.

Zdaniem E. Zielińskiego główną funkcją państwa jest zapewnienie dobra ogółu, tzn. całego społeczeństwa⁵⁶⁴. Koncepcja dobra ogółu, które można utożsamiać z dobrobytem, ewoluowała na przestrzeni lat. Podstawowe funkcje państwa, związane z zapewnieniem bezpieczeństwa i utrzymaniem państwowości, zostały rozszerzone o interwencję w działalność ekonomiczną obywateli, ich bezpieczeństwo socjalne i rozkład dochodu oraz takie aspekty dobrobytu jak zdrowie, edukacja, jakość środowiska. Współcześnie wyróżnia się funkcję wewnętrzną, gospodarsko–organizatorską, kulturalno–wychowawczą, socjalną i zewnętrzną⁵⁶⁵.

A. Breczko wyróżniła następujące funkcje państwa: zewnętrzną (utrzymywanie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi oraz bezpieczeństwa w

telekomunikacji; wspieranie wykorzystania zaawansowanych technologii oraz cyfryzacji; wspieranie nauki oraz działalność B+R; rozwój szkolnictwa wyższego; funkcjonowanie systemu oświaty; ochrona zdrowia; prowadzenie i wspieranie działalności kulturalnej; upowszechnianie sportu i turystyki. W sferze otoczenia polityki rozwoju wyodrębniono dodatkowo dwa zadania: w zakresie ochrony środowiska i w zakresie wychowania. M. Bitner, op.cit., s. 4.

⁵⁶² P. Winczorek, *Wstęp do nauki o państwie*, Wyd. K.E. Liber, Warszawa 1996, s. 103-105.

⁵⁶³ Ibidem.

⁵⁶⁴ E. Zieliński, *Nauka o państwie i polityce*, Wyd. Elipsa, Warszawa 2001, s. 136. Szerzej na temat funkcji państwa w: S. Ehrlich, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, PWN, Warszawa 1979, s. 64-68.

⁵⁶⁵ J. Kuciński, *Podstawy wiedzy o państwie*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2003, s. 49-51.

stosunkach międzynarodowych); wewnętrzną (ochronną) zapewniającą bezpieczeństwo i porządek publiczny; gospodarsko – organizatorską – polegającą na prowadzeniu przez państwo odpowiedniej polityki gospodarczej; socjalną (zapewnieniu ludności minimum egzystencji); kulturalną (zagwarantowanie dostępu do dóbr kultury); edukacyjną (zapewnienie równego dostępu do edukacji); ochronę zdrowia (stworzenie odpowiednich placówek ochrony zdrowia) oraz ochrony środowiska (ochrona przed degradacją środowiska naturalnego)⁵⁶⁶. Klasyfikacja A. Breczko jest zgodna z funkcjonalną klasyfikacją wydatków CEFOG. Zakres i sposób realizacji powyższych funkcji wynika z przyjętej przez państwo strategii kształtowania dobrobytu ogólnego. Wysokość udziału określonej kategorii wydatków w strukturze wydatków publicznych pokazuje wagę, znaczenie danej funkcji, a tym samym ukazuje drogę jaką przyjęło dane państwo do uzyskania jak najwyższego dobrobytu społeczeństwa (czy poprzez stymulowanie gospodarki, czy poprzez bezpośrednie oddziaływanie na dochody społeczeństwa wykorzystując świadczenia socjalne, czy poprzez dbanie o podnoszenie jakości kapitału ludzkiego). Dysponując ograniczonymi zasobami państwo musi dokonywać wydatków zgodnie z założonymi priorytetami. Z tego powodu w klasyfikacji zawartej w tabeli 6, jako cztery główne kategorie wydatków wyodrębniono: wydatki klasyczne, sprawy gospodarcze, inwestycje w kapitał ludzki i ochronę socjalną. Niniejsza klasyfikacja odnosi się do podziału zaproponowanego przez H. Oxley i J. P. Martina⁵⁶⁷, oraz I. Sanza i J. Velazqueaza⁵⁶⁸, którzy wydatki na usługi administracyjne, porządek i bezpieczeństwo publiczne i obronność zakwalifikowali do „czystych dóbr” (*pure goods*), wydatki na opiekę zdrowotną, edukację i mieszkalnictwo do dóbr społecznie pożądane (*merit goods*), wydatki na transport i komunikację; kulturę, rekreację i religię oraz wsparcie gospodarki do „usługi gospodarcze i inne”; wydatki na ochronę socjalną i środowisko do transferów.

⁵⁶⁶ A. Breczko, *Cele państwa i zasadnicze kierunki jego działania*, (w:) G. Kryszewski (red.), *Wprowadzenie do nauk o państwie i prawie*, Wyd. Wyższej Szkoły Administracji Publicznej w Białymstoku, Białystok 2004, s. 23.

⁵⁶⁷ H. Oxley, J.P. Martin, *Controlling Government Spending and Deficits: Trends in the 1980s and Prospects for the 1990s*, „OECD Economics Studies” 1991, nr 17.

⁵⁶⁸ I. Sanz, F.J. Velazquez, *The composition of public expenditure and growth: different models of government expenditure distribution by functions*, „Economics Discussion Papers Series” 2001, nr 115, s. 29.

Tabela 6. Kategorie wydatków a koncepcje dobrobytu

Kategoria	Opis	Klasyfikacja CEFOG	Wyszczególnienie
wydatki klasyczne	kategorie wydatków związane z podstawowymi funkcjami państwa wymienianymi w ekonomii klasycznej	działalność ogólnopaństwowa	organy wykonawcze i ustawodawcze, sprawy finansowe i skarbowe, sprawy zagraniczne; polityka gospodarcza dla zagranicy; usługi ogólnopaństwowe; badania podstawowe; prace badawczo – rozwojowe w tym zakresie; transakcje długu publicznego; transfery o charakterze ogólnym między różnymi szczeblami sektora instytucji rządowych i samorządowych; pozostała działalność
		obrona narodowa	obrona wojskowa; obrona cywilna; pomoc wojskowa dla zagranicy; prace B+R w dziedzinie obrony narodowej, poz. działalność;
		bezpieczeństwo i porządek publiczny	służby policyjne, służby pożarnicze, sądownictwo, więziennictwo, prace B+R
sprawy gospodarcze	kategoria związana z bezpośrednim strumieniem środków finansowych kierowanych do określonych gałęzi gospodarki, a zatem bazują na interwencjonistycznych koncepcjach dobrobytu	sprawy gospodarcze	sprawy ogólnogospodarcze, związane z handlem i rynkiem pracy; związane z rolnictwem, leśnictwem i łowiectwem oraz rybactwem; związane z gospodarką paliwowo – energetyczną; związane z górnictwem, działalnością produkcyjną i budownictwem; związane z transportem; związane z łącznością; pozostała działalność; prace B+R;
„inwestycje w kapitał ludzki”	wydatki wspierające tworzenie warunków do rozwoju jednostki. Przyczyniają się do tworzenia zespołu możliwości (koncepcja dobrobytu A. Sena), którym jednostka przypisuje własne rangi i tworzy funkcję użyteczności. Wpływają pośrednio na dochody pozwalając na podwyższenie możliwości człowieka, ale sposób ich wykorzystania i efekt zależy jedynie od jednostki. Koncepcję A. Sena uzupełniają determinanty wymienione przez M. Nussbaum. Ich zapewnianie, jej zdaniem, należy do funkcji państwa.	ochrona środowiska	gospodarka odpadami; gospodarka ściekami; redukcja zanieczyszczeń; ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazu; prace badawczo – rozwojowe; pozostała działalność;
		gospodarka mieszkaniowa i komunalna	rozwój gospodarki mieszkaniowej, rozwój gospodarki komunalnej, zaopatrzenie w wodę, oświetlenie ulic, prace B+R, pozostała działalność;
		zdrowie	produkty, przyrządy i urządzenia medyczne, usługi ambulatoryjne, usługi szpitalne, usługi w zakresie publicznej opieki zdrowotnej, prace badawczo – rozwojowe, pozostała działalność;
		rekreacja, kultura i religia	usługi związane z rekreacją i sportem, usługi związane z kulturą, usługi radiowo – telewizyjne i wydawnicze, usługi związane z religią i pozostałe usługi na rzecz społeczności, prace badawczo – rozwojowe, pozostała działalność;
edukacja	przedszkolna i w zakresie szkoły podstawowej, w zakresie szkoły średniej, szkolnictwo policealne; szkolnictwo wyższe; edukacja nie przyporządkowana do konkretnego poziomu; dodatkowe usługi na potrzeby edukacji; prace badawczo – rozwojowe; pozostałe sprawy;		
ochrona socjalna	wydatki zgodne z funkcją dobrobytu min max-podniesienie ogólnego poziomu dobrobytu wymaga podniesienia dochodów grupy społeczeństwa w najgorszym położeniu.	ochrona socjalna	świadczenia związane z chorobą i niepełnosprawnością, świadczenia związane ze starzeniem się, świadczenia z tytułu śmierci bliskiego, świadczenia na rzecz rodzin i dzieci, świadczenia z tytułu bezrobocia, zasiłki mieszkaniowe, świadczenia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, wcześniej niesklasyfikowane, prace B+R;

Źródło: M. Wiśniewska-Kuźma, *Struktura wydatków publicznych a poziom dobrobytu w wybranych krajach*, „Optimum Economic Studies” 2018, nr 4 (94), s. 186 – 188.

W kategorii wydatków klasycznych zamieszczono trzy grupy wydatków: wydatki na działalność ogólnopaństwową, wydatki na obronę oraz wydatki na bezpieczeństwo i porządek publiczny. Te trzy grupy wydatków związane są z podstawowymi funkcjami państwa⁵⁶⁹, jak funkcja porządkowa i administracyjna (funkcje wewnętrzne) oraz funkcja zewnętrzna (obrona granic i prowadzenie polityki międzynarodowej). Przedstawiciele liberalizmu ograniczali rolę państwa właśnie do tych trzech funkcji, dlatego przyporządkowano do tej kategorii określone wydatki klasyczne. Te trzy grupy wydatków publicznych przeznaczone są głównie na finansowanie konsumpcji zbiorowej. W przeciwieństwie do wydatków publicznych finansujących konsumpcję indywidualną, nie można ich ograniczyć ze względu na możliwość samodzielnego finansowania swoich potrzeb przez obywateli⁵⁷⁰. Zarówno działalność ogólnopaństwowa, jak i obronność czy zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego należy do wyłącznych zadań państwa i nie dopuszcza się możliwości, aby obywatel uzyskiwał te dobra na rynku prywatnym. Wiązą się one z przetrwaniem państwa jako całości, zachowaniem jego suwerenności, zabezpieczeniem jego integralności terytorialnej i zachowaniem biologicznej egzystencji ludności⁵⁷¹.

Ważną kategorią wydatków publicznych odnoszącą się do zagwarantowania bezpieczeństwa obywatelom są wydatki na cele wojskowe. Według Banku Światowego wydatki publiczne na cele wojskowe w krajach o niskim i średnim dochodzie wynoszą około 2% PKB, zaś w krajach o wysokim dochodzie 2,4% PKB⁵⁷². Wydatki obronne definiowane są jako „wydatki poniesione na funkcjonowanie i rozwój systemu obronnego państwa”⁵⁷³, na który składa się wiele elementów m.in. „siły zbrojne, zapasy i rezerwy, przemysł zbrojeniowy oraz infrastruktura obronna”⁵⁷⁴. Obejmują płace żołnierzy i pracowników cywilnych sił zbrojnych, uzbrojenie i bojowy sprzęt techniczny, zapasy środków walki i materiałów, wyposażenie materialne związane z utrzymaniem i szkoleniem, nakłady na budownictwo wojskowe i rozwój techniki, nakłady na infrastrukturę wojenną oraz na obronę cywilną i szkolenie obronne ludności⁵⁷⁵, emerytury wojskowe, dotacje np. na mieszkalnictwo, edukację⁵⁷⁶. Wysokość wydatków na obronność może być uwarunkowana nie tylko potrzebami

⁵⁶⁹ N. Abad, T. Lloyd – Braga, L. Modesto, *The failure of stabilization policy: Balanced – budget fiscal rules in the presence of incompressible public expenditures*, „Journal of Economic Dynamics and Control” 2020, nr 120.

⁵⁷⁰ C. Kosikowski, *Naprawa finansów publicznych w Polsce*, op.cit., s. 155.

⁵⁷¹ M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Bezpieczeństwo państwa...* op.cit., s. 21.

⁵⁷² World Bank, *World development indicators*, „The World Bank Group”, Washington, DC 2017.

⁵⁷³ J. Tarajkowski, L. Polański, *Ekonomiczny wymiar wydatków wojskowych (próba analizy)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” Rok LIX, zeszyt 2, 1997, s. 67.

⁵⁷⁴ Ibidem.

⁵⁷⁵ Ibidem.

⁵⁷⁶ T. Lubański, *Finansowanie potrzeb obronnych Polski. Konieczność modernizacji i zwiększenia wydatków na armię*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014, nr 4, s. 122.

obronnymi danego kraju, ale i zobowiązaniami podjętymi w ramach sojuszków militarnych np. NATO⁵⁷⁷. Jednocześnie władze publiczne dążąc do obniżenia wydatków publicznych ogółem, czy do przekierowania środków na inne cele (np. socjalne) chętnie obniżają budżet obronny państwa⁵⁷⁸. Większość społeczeństwa w okresie pokoju i braku poczucia bliskiego zagrożenia konfliktem zbrojnym nie postrzega wydatków na obronność jako niezbędnych do kształtowania dobrobytu, zatem cięcia środków w tym obszarze, nie wzbudzą wówczas protestów wyborców.

Nakłady na obronność mogą być stymulatorem gospodarki od strony popytowej, podażowej i bezpieczeństwa państwa. Państwo dokonując zwiększonych wydatków na obronność, stymuluje bezpośrednio popyt w sferze sprzętu i materiałów wykorzystywanych na cele militarne, a pośrednio dokonuje transferów do ludności (wynagrodzenia, świadczenia emerytalne, zapłata za usługi i dobra). Przełoży się to wyższe zyski przedsiębiorstw, wzrost inwestycji, produkcji, a w konsekwencji wzrost gospodarczy. W nurcie podażowym zwraca się uwagę na relację kosztów utraconych powstałych na skutek wydatkowania środków budżetowych w relacji do korzyści ekonomicznych płynących z bezpieczeństwa obywateli i przenoszenia na nich efektów inwestycji militarnych: mogą przyczyniać się do poprawy infrastruktury, wzrostu wykształcenia kadr, czy tworzenia innowacji o szerokim zastosowaniu. Wykwalifikowana i doinwestowana armia jest gwarantem zapewnienia wyższego poczucia bezpieczeństwa (zewnętrznego i wewnętrznego), co z kolei może wpływać na akumulację kapitału i produkcji⁵⁷⁹. Negatywny wpływ wydatków na obronę na wzrost gospodarczy i dobrobyt może wynikać z niewłaściwej alokacji zasobów od bardziej produktywnego sektora prywatnego, zaangażowania zasobów (w tym ludzkich) w B+R na rzecz obronności, a nie na rzecz bardziej praktycznych rozwiązań. W dodatku wydatki na obronność nie podlegają procesom rynkowym, co powoduje zniekształcenia cen. Tego typu wydatki mogą być finansowane kosztem innych programów (np. na edukację, zdrowie, środowisko), zwłaszcza jeśli państwo decyduje się na wyścig zbrojeń⁵⁸⁰.

Literatura przedmiotu przedstawia wyniki badań w zakresie wpływu wydatków na obronność na dobrobyt przede wszystkim z perspektywy stymulowania wzrostu dochodów i produkcji. Analiza wpływu tej grupy wydatków na bezpieczeństwo w kontekście zagrożenia

⁵⁷⁷ Sojusznicy NATO zobowiązali się do przeznaczania min. 2% PKB na obronność, w tym 20% na budżetu obronnego na zasadnicze uzbrojenie. Więcej: P. Pietrzak, K. Sobczyk, *W drodze do szczytu NATO w Warszawie – wydatki obronne państw Sojuszu*, Bezpieczeństwo Narodowe II/2015, s. 45.

⁵⁷⁸ I. Sanz, F. J. Velazquez, *Fiscal illusion...*op.cit.

⁵⁷⁹ G. Waszkiewicz, *Wydatki obronne w krajach strefy euro i ich wpływ na wzrost gospodarczy*, „*Ekonomista*” 2017, nr 3, s. 323-325.

⁵⁸⁰ L. O. Brasoveanu, *The Impact of Defence Expenditure on Economic Growth*, „*Romanian Journal of Economic Forecasting*” 2010, nr 13 (4), s. 153 – 154.

konfliktem zbrojnym jest bowiem problematyczne w okresie pokoju. S. Ando⁵⁸¹, C. Kollias⁵⁸² czy J.P. Dunne i inni⁵⁸³ stwierdzili dodatnią zależność między wydatkami obronnymi, a wzrostem PKB. Jednakże badania na szerszej grupie państw doprowadziły C. Kolliasa i innych do odmiennych wniosków: wydatki obronne są nieproduktywne i nie stymulują wzrostu gospodarczego⁵⁸⁴. Również S. Korkmaz⁵⁸⁵ oraz H. Chang, B. Huang i C. Yang⁵⁸⁶ doszli do wniosku, że wydatki na obronność obniżają wzrost gospodarczy. Zdaniem L. Obreji Brasoveanu przyczyną negatywnego wpływu jest wysoki udział w wydatkach obronnych wydatków na sprzęt i innych wydatków operacyjnych, które w okresie recesji są ograniczane, a środki przekazywane są na inne programy⁵⁸⁷. C. Kollias i innych zauważyli jednak, że nakłady na przemysł zbrojeniowy oraz działalność badawczo-rozwojową mogą wpływać pozytywnie na wzrost gospodarczy, a w długim okresie zależność ta ma dwukierunkowy charakter⁵⁸⁸. Zdaniem G. Waszkiewicza wydatki obronne wpływają pozytywnie na wzrost gospodarczy w krótkim i długim okresie jedynie w niektórych państwach. Zdaniem badawcza, „nie tyle wielkość funduszy państwowych kierowanych do sfery obronnej, ile kierunki ich redystrybucji wewnątrz tego sektora odgrywają pierwszorzędą rolę dla wzrostu gospodarczego”⁵⁸⁹. Wyniki badań nie rozwiązują jednoznacznie kwestii konsekwencji zwiększania wydatków na obronność. Różnice w wynikach są efektem przeprowadzenia analiz na zróżnicowanych okresach i grupach badawczych, z wykorzystaniem różnych metod, bez zaakceptowani wagi ich struktury.

⁵⁸¹ W oparciu o dane z 109 państw (w tym 30 – tu z OECD) w okresie 1995 – 2003. Więcej: S. Ando, *The Impact of Defense Expenditure on the Economic Growth: Panel Data Analysis based on the Feder Model*, Graduate School of Commerce, Meiji University, Tokyo, 2008, dostępne na: <http://www1.doshisha.ac.jp/>, (data dostępu: 06.12.2020).

⁵⁸² C. Kollias, *Preliminary Findings on the Economic Effects of Greek Military Expenditure*, „Applied Economics Letters” 1995, nr 2(1).

⁵⁸³ J.P. Dunne, E. Nikolaidou, D. Vougas, *Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey*, „Defence and Peace Economics” 2001, nr 12 (1).

⁵⁸⁴ Badanie przeprowadzone na grupie EU – 15 w latach 1961 – 2000. Więcej: C. Kollias, G. Manolas, S. Paleologou, *Defence Expenditure and Economic Growth in the European Union. A Causality Analysis*, „Journal of Policy Modelling” 2004, nr 26 (1).

⁵⁸⁵ Przeprowadziła analizę na państwach basenu Morza Śródziemnego w latach 2005 – 2012. Więcej: S. Korkmaz, *The Effect of Military Spending on Economic Growth and Unemployment in Mediterranean Countries*, „International Journal of Economics and Financial Issues” 2015, nr 5(1).

⁵⁸⁶ Badanie grupie 90 gospodarek w latach 1992–2006 (także Eurolandu). Więcej: H. Chang, B. Huang, C. Yang, *Military Expenditure and Economic Growth Across Different Groups: a Dynamic Panel Granger-causality Approach*, „Economic Modelling” 2011, nr 28(6)

⁵⁸⁷ Potwierdziła ujemną korelację wydatków na obronność i wzrostu gospodarczego w Rumunii w latach 1990 – 2007. Więcej: L. O. Brasoveanu, op.cit.

⁵⁸⁸ C. Kollias, N. Mylonidis, S. Paleologou, *A Panel Data Analysis of the Nexus between Defence Spending and Growth in the EU*, „Defence and Peace Economics” 2007, nr 18 (1).

⁵⁸⁹ Na grupie państw strefy euro. G. Waszkiewicz, *Wydatki obronne...* op.cit.

Do wydatków klasycznych zaliczono także wydatki na zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego. Pojęcie bezpieczeństwa publicznego rozumiane jest jako stan funkcjonowania państwa i jego obywateli, zaś porządek publiczny utożsamiany jest z przestrzeganiem norm, których przestrzeganie warunkuje współzycie jednostek w organizacji państwowej i utrzymywaniem sprawności instytucji publicznych⁵⁹⁰. Zagwarantowanie wspólnej obrony danej zbiorowości było jedną z przyczyn powstawania państwa. Realizacja tych funkcji związana jest z wykorzystywaniem aparatu przymusu w postaci wojska, policji, prokuratury, służb specjalnych etc⁵⁹¹. Zwiększanie zatrudnienia w służbach, zlecenia produkcji sprzętu wykorzystywanego przez służby, czy prowadzenie badań w obszarze wysokich technologii nie tylko prowadzi do podniesienia efektywności działań prewencyjnych, śledczych, kryminalnych czy antyterrorystycznych, ale i może być również stymulatorem wzrostu dochodów i innowacyjności gospodarki. Im wyższy poziom przestępczości, tym wyższe są wydatki związane z zapewnieniem odpowiedniej liczby personelu i sprzętu. Potwierdzają tą zależność badania np. U. N. Akpoma, A. D. Dossa⁵⁹², czy G. Tuncera⁵⁹³.

Konieczność zachowania ładu społecznego wymaga utrzymania administracji publicznej. W kategorii wydatków „działalność ogólnopaństwowa” zawarte są wydatki organów wykonawczych i ustawodawczych, wydatki na sprawy finansowe, fiskalne i zagraniczne, jak również wydatki na usługi ogólne, pomoc zagraniczną i transakcje obsługi długu publicznego. Są to w dużej mierze wydatki prawnie zdeterminowane (określane jako sztywne), których wysokość jest jednoznacznie określona w obowiązujących ustawach czy umowach⁵⁹⁴. T. Dębowska-Romanowska definiuje wydatki sztywne jako te, „których wysokość, czas i tryb finansowania są tak określone, że wyłącza to całkowicie lub w znacznej części swobodę decyzyjną (polityczną) (...) w aspekcie polityki wydatkowej”⁵⁹⁵. Ich realizacja wiąże się nie tylko z zapewnieniem stabilnego funkcjonowania aparatu państwowego, ale również

⁵⁹⁰ A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne...* op.cit. s. 73.

⁵⁹¹ K. Sidorkiewicz, *Współczesne ujęcie funkcji państwa*, „Studia Elbląskie” 2010, nr 11, s. 222.

⁵⁹² Badanie przeprowadzono na danych z USA w okresach 1990, 2000 i 2010 r.. Wykazało istnienie istotnego statystycznie pozytywnego związku między wydatkami publicznymi na bezpieczeństwo i porządek publiczny oraz wskaźnikiem przestępstw przeciwko mieniu i wskaźnikiem kradzieży. W pozostałych kategoriach przestępczości korelacja również była dodatnia, jednakże wynik regresji nie był istotny statystycznie. Więcej: U. N. Akpom, A. D. Doss, *Estimating the impact of state government spending and the economy on crime rates*, „Journal of Law and Conflict Resolution” 2018, nr 10 (2), s. 9-18.

⁵⁹³ Przeprowadził badania na danych przestrzennych z 2013 r. w Turcji. Zgodnie z wynikami analizy wzrost liczby przestępstw w Turcji wywołuje wzrost wydatków na porządek publiczny i bezpieczeństw. Badając poszczególne prowincje Turcji wykazał również istnienie przestrzennych powiązań między nimi: wzrost przestępczości w określonej prowincji wymaga podniesienia wydatków w prowincjach sąsiadujących. Więcej: G. Tuncer, *The Relationship between Crime and Public Order and Safety Expenditures in Turkey*, „International Journal of Business and Social Science” 2017, nr 8 (3), s. 146-149.

⁵⁹⁴ A. Wernik, *Budżet państwa w 2012 r.*, „ZNUV” 2013, nr. 33, s. 16.

⁵⁹⁵ T. Dębowska-Romanowska, op.cit., s. 127.

z wizerunkiem państwa na arenie międzynarodowej. Do grupy wydatków sztywnych, których rozmiar jest często dyskutowany na polu politycznym i naukowym, są wydatki na obsługę długu Skarbu Państwa. Wynikają one z podpisanych umów, a zaniechanie ich spłaty wiązałoby się z utratą wiarygodności państwa⁵⁹⁶. Płatności odsetek od długu wywołują stratę w potencjalnym dobrobycie, który mógłby być zagwarantowany dzięki środkom zaangażowanym w edukację, opiekę zdrowotną etc., Jednakże ze względu na pokrycie wcześniejszych niedoborów finansowych kredytem, środki te zamiast zostać wydatkowane na cele związane z podniesieniem dobrobytu, służą jako płatność za możliwość zaciągnięcia kredytu. W przypadku wysokich kosztów obsługi długu, poziom straty w potencjalnych dobrobycie jest wypadkową utraconych możliwości finansowania wydatków prorozwojowych i przyszłego wzrostu opodatkowania w celu spłaty długu. Przy współczesnym wzroście mobilności kapitału, wzrost zobowiązań z tytułu obsługi zadłużenia, może obciążyć mniej mobilne podstawy opodatkowania jak dochód z pracy i konsumpcji⁵⁹⁷. Badania potwierdzają, że w krajach wysoko zadłużonych w relacji do możliwości finansów publicznych, wzrost kosztów obsługi zadłużenia wpływa na ogólne wydatki rozwojowe⁵⁹⁸, w tym wydatki na opiekę zdrowotną i edukację⁵⁹⁹, czy na wsparcie sektora produkcyjnego⁶⁰⁰.

Drugą wyłonioną kategorią wydatków są wydatki określone jako „sprawy gospodarcze”. Należą do niej wydatki na sprawy ogólnogospodarcze, rynek pracy, wsparcie poszczególnych sektorów gospodarczych (rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo, łowiectwo, górnictwo, produkcja, budownictwo, paliwa i energia), a także inwestycje w rozwój infrastruktury (transport, komunikacja). Zdaniem B. Clements i innych ta kategoria wydatków uwarunkowana jest indywidualnymi warunkami poszczególnych państw⁶⁰¹. Ich wysokość uzależniona jest w wysokim stopniu od uwarunkowań geograficznych danego kraju, posiadanych surowców,

⁵⁹⁶ S. Kańduła, *Metody uelastyczniania wydatków budżetowych państwa*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” 2017, nr 6, s. 50.

⁵⁹⁷ S. Krogstrup, *Public Debt Asymmetries: The Effect on taxes and spending in the European Union*, „European Central Bank Working Paper Series” 2002, nr 162, s. 28.

⁵⁹⁸ Np. S. Shabbir, H. M. Yasin wykazali tą zależność na grupie państw Pakistan, Indie, Bangladesz, Sri Lanka, Nepal, Filipiny, Indonezja w latach 1980 – 2010. Więcej: S. Shabbir, H. M. Yasin, *Implications of Public External Debt for Social Spending: A Case Study of Selected Asian Developing Countries*, „The Lahore Journal of Economics” 2015, nr 20 (1), s. 71 – 103.

⁵⁹⁹ Badanie przeprowadzone na grupie państw 35 krajów afrykańskich w latach 1975 – 1994 wykazało, że ograniczenia finansowe związane z obsługą zadłużenia mogą wywołać niekorzystne zmiany w wysokości środków przeznaczanych na opiekę zdrowotną. Więcej: A.K. Fosu, *Implications of the external debt-servicing constraint for public health expenditure in sub-Saharan Africa* „Oxford Development Studies”, 2008 36(4), 363–377; A.K. Fosu, *The external debt-servicing constraint and public expenditure composition in sub-Saharan Africa*, „African Development Review” 2010, 22(3), 378–393.

⁶⁰⁰ B. Ouattara, *Foreign aid and government fiscal behavior in developing countries: Panel data evidence*. „Economic Modelling” 2006, 23 (3), s. 506–514.

⁶⁰¹ B. Clements, H. Rodriguez, G. Schwartz, *Economic Determinants of Government Subsidies*, „IMF Working Paper” 1998, nr. 166.

przyjętej strategii bezpieczeństwa ekonomicznego (np. uzyskanie jak najwyższej samodzielności energetycznej, surowcowej, żywnościowej).

Badania nad wpływem tych wydatków na dobrobyt koncentrują się głównie na ich oddziaływaniu na wzrost produkcji i dochodów. Wyniki badań B. G. Zugravu i A. S. Sava wykazały, że pozytywnie skorelowane były wydatki na B+R, transport, rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo i łowiectwo, zaś negatywnie wydatki na cele ogólnogospodarcze i rynek pracy. Zdaniem badaczy, władze publiczne powinny zwiększyć finansowanie nakładów na rolnictwo, działalność B+R oraz poprawić efektywność finansowania wszystkich wydatków zaliczanych do kategorii „sprawy ekonomiczne”. Należy również koncentrować się na rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, ze względu na ich duży potencjał w zakresie tworzenia miejsc pracy⁶⁰². Działania te niewątpliwie przyniosą pozytywne skutki dla podniesienia dobrobytu w obszarze „możliwości rozwoju” (zarówno gospodarki, jak i indywidualnego rozwoju).

W licznych publikacjach szczególną uwagę poświęcono wydatkom na cele związane z transportem. Według S. Randolph, Z. Bogetic, D. Hefley wysokość wydatków na infrastrukturę jest uzależniona od rozwoju gospodarki, rozwoju instytucjonalnego, tempa urbanizacji, gęstości zaludnienia, poziomu zatrudnienia, stanu dotychczasowej infrastruktury, równowagi miejsko-wiejskiej, udziału inwestorów zagranicznych, a także stopnia zaangażowania władzy publicznej w walkę z ubóstwem⁶⁰³. W krajach rozwijających się dąży się do rozbudowy sieci komunikacyjnej, budowy i modernizacji dróg i kolei, a także przebudowy sieci drogowej w celu zwiększenia przepustowości, czy skoordynowania połączeń transportu drogowego, kolejowego i żeglugi śródlądowej. Z kolei w państwach rozwiniętych ma miejsce proces poprawy wydajności i bezpieczeństwa istniejącej sieci komunikacyjnej oraz rozwój transportu w zgodzie z założeniami ochrony środowiska (redukcja hałasu, ograniczenie emisji gazów). Strategie komunikacyjne w tych państwach akcentują znaczenie jakości usług transportowych i ich oddziaływania na dobrobyt społeczny⁶⁰⁴. Słuszność tych opinii potwierdzają dowody empiryczne np. M. Haque i D. Kim udowodnili pozytywny wpływ publicznych inwestycji infrastrukturalnych na dobrobytu w kontekście pobudzania wzrostu

⁶⁰² Przeprowadzono badanie na grupie państw Centralnej i Wschodniej Europy (CEECs – Bułgaria, Węgry, Rumunia, Polska, Estonia, Łotwa, Litwa, Czechy, Słowenia) w okresie 1995 – 2012. Więcej: B. G. Zugravu, A. S. Sava, *The composition of public expenditures on economic affairs in cee countries and its impact on economic growth*, „Journal of Public Administration, Finance and Law” 2014, nr 1, s. 96-102.

⁶⁰³ S. Randolph, Z. Bogetic, D. Hefley, *Determinants of Public Expenditure on Infrastructure. Transportation and Communication*, „Policy Research Working Paper” 1996, nr 1661, s. 13-48.

⁶⁰⁴ Raport ITF: *Wydatki na infrastrukturę transportową 1995 – 2011*, cz. II, dostępny na: <https://edroga.pl/drogi-i-mosty/raport-itf-wydatki-na-infrastruktura-transportowa-1995-2011-cz-ii-21109396>, (data dostępu 15.11.2020).

dochodów i produkcji⁶⁰⁵, podobnie jak B. Egert i inni⁶⁰⁶. Zdaniem D. Sutherland i in. inwestycje w infrastrukturę sieciową (energetyczną, wodną, transportową i telekomunikacyjną) mogą przyczynić się do wzrostu gospodarczego i podniesienia dobrobytu⁶⁰⁷. Z kolei według W. Semmlera i in. około dwie trzecie inwestycji publicznych należy skierować na infrastrukturę publiczną, aby wesprzeć produkcję rynkową⁶⁰⁸. Wpływ infrastruktury na poziom dobrobytu nie dotyczy jednak jedynie problematyki usprawnienia procesu handlu i komunikacji. Jednym z priorytetów polityki transportowej jest zwiększenie bezpieczeństwa, zwłaszcza w ruchu drogowym. Co oznacza, że wydatki na transport mogą nie tylko przyczynić się do poprawy grupy determinant określonej w rozdziale I jako „możliwości rozwoju”, ale i „możliwości bezpieczeństwa”.

Wydatki zaliczone do trzeciej kategorii, tj. „inwestycje w kapitał ludzki”, były również przedmiotem licznych badań i opracowań, w odniesieniu do zagadnienia poprawy dobrobytu ogólnego czy też stymulacji wzrostu gospodarczego. Do tej kategorii wydatków zaliczono wydatki na edukację, opiekę zdrowotną, ochronę środowiska, mieszkalnictwo. Inspirację do sformułowania nazwy tej kategorii wydatków publicznych oraz jej składu zaczerpnięto z analizy literatury omawiającej problematykę oddziaływania poszczególnych wydatków na dobrobyt i wzrost gospodarczy. Sformułowanie wydatki na budowę kapitału ludzkiego użyli A. Usman, H.I. Mobolaji, A.A. Kilishi, M. Yaru, T.A. Yakubu, w badaniu poświęconym określeniu relacji między wysokością wydatków publicznych, a wzrostem gospodarczym w Nigerii. Dokonali oni dekompozycji wydatków publicznych na trzy grupy: wydatki w budowanie kapitału ludzkiego (edukacja, zdrowie), wydatki w budowanie infrastruktury (transport, komunikacja, usługi socjalne), wydatki ogólnopaństwowe⁶⁰⁹. Również W. Semmler i inni badając strukturę inwestycyjnych wydatków publicznych w 35 krajach rozróżnili wydatki na związane z infrastrukturą oraz placówkami edukacyjnymi i zdrowotnymi⁶¹⁰. Zdaniem autorki zarówno wydatki na opiekę zdrowotną, edukację, jak i ochronę środowiska i

⁶⁰⁵ M. Haque, D. Kim, *Public Investment in Transportation and Communication and Growth: A Dynamic Panel Approach*, „The School of Economics Discussion Paper Series” 2003, nr 0324.

⁶⁰⁶ W badaniu na grupie państw OECD potwierdzono pozytywną relację między wydatkami na infrastrukturę, a wzrostem PKB, ponieważ przyczyniają się do zwiększenia konkurencyjności, wystąpienia pozytywnych efektów zewnętrznych i korzyści skali. Efekt był jednak zróżnicowany w poszczególnych krajach i sektorach, a także w określonych okresach. Ujawnili, że inwestycje w telekomunikację i energię elektryczną mają silny pozytywny wpływ na długoterminowy wzrost (z wyjątkiem sieci kolejowych i drogowych). Więcej: B. Egert, T.J. Kozluk, D. Sutherland, *Infrastructure and Growth: Empirical Evidence*, „CESifo Working Paper Series” 2009 nr. 2700.

⁶⁰⁷ D. Sutherland, S. Araujo, B. Egert, T. J. Kozluk, *Infrastructure Investment: Links to Growth and the Role of Public Policies*, „OECD Economics Department Working Paper” 2009, nr 686.

⁶⁰⁸ W. Semmler, A. Greiner, B. Diallo, A. Rezai, A. Rajaram, *Fiscal Policy, Public Expenditure Composition, and Growth: Theory and Empirics*, „Policy Research Working Paper”, World Bank 2007, nr. 4405.

⁶⁰⁹ A. Usman, H.I. Mobolaji, A. A. Kilishi, M.A. Yaru, T.A. Yakubu, op.cit., s. 104-113.

⁶¹⁰ W. Semmler, A. Greiner, B. Diallo, A. Rezai, A. Rajaram, *Fiscal Policy...*op.cit.

mieszkalnictwo należy uznać za wsparcie budowy kapitału ludzkiego, służą bowiem bezpośrednio poprawie jakości i długości życia obywateli.

Wydatki publiczne na opiekę zdrowotną, nie tylko mogą przyczynić się do poprawy jakości i długości życia obywateli, ale pośrednio także do zniwelowania nierówności dochodowych i społecznych oraz stymulacji wzrostu gospodarczego wskutek poprawy wydajności i produktywności społeczeństwa. Obejmują one wydatki m.in. na usługi szpitalne, publiczną służbę zdrowia, produkty medyczne czy urządzenia i wyposażenie medyczne. Ich poziom odzwierciedla preferencje wyborców, czynniki historyczne i instytucjonalne, decentralizację sektora publicznego, organizację systemów, styl życia (co wykazały badania: N. R. V. Murthy i V. Upkolo⁶¹¹, T. Hitiris⁶¹², A. Heshmati⁶¹³, T. Than Dang i inni⁶¹⁴). Rolę tych wydatków podkreślił zespół zadaniowy ONZ, który określając cele zrównoważonego rozwoju, stwierdził, że rozwój społeczny wymaga znacznego wzrostu inwestycji w ochronę zdrowia, aby zlikwidować luki w możliwościach ludzkich, które utrwalają nierówności i ubóstwo między pokoleniami⁶¹⁵. Zapewnienie powszechnej ochrony zdrowia (UHC⁶¹⁶) zostało wskazane jako jeden z celów zrównoważonego rozwoju, związanych ze zdrowiem. Jest ono kluczowe nie tylko do poprawy zdrowia obywateli, ale i w celu zniwelowania ubóstwa. Według WHO „jeśli płatności bezpośrednie obniżają się do 15-20% całkowitych wydatków na zdrowie, częstotliwość występowania katastrofy finansowej i zubożenia spada do nieistotnych poziomów. Jeśli płatności OOP⁶¹⁷ nie mają przekroczyć 20% całkowitej kwoty wydanej na opiekę zdrowotną, należy ustalić cel wydatkowania środków publicznych w wysokości około 6% PKB”⁶¹⁸. Według WHO podstawą finansowania krajowej opieki zdrowotnej powinny być podatki, inne dochody publiczne (np. opłaty licencyjne za

⁶¹¹ N. R. V. Murthy, V. Upkolo, *Aggregate Health Care Expenditure in the United States: Evidence From Cointegration Tests*, „Applied Economics” 1994, nr 26, s. 797-802.

⁶¹² T. Hitiris, *Growth and Containment of Health Care Expenditure in Industrial Countries*, „Discussion Paper Series. Department of Economics and Related Studies” 1999, nr 15.

⁶¹³ A. Heshmati, *On the Causality between GDP and Health Care Expenditure in the Augmented Solow Growth Models*, „Swedish Working Paper Series in Economics and Finance” 2001, nr. 423.

⁶¹⁴ T. Than Dang, P. Antolin, H. Oxley, *Fiscal implications of ageing: projections of age-related spending*, „OECD Economics Department Working Papers” 2001, nr 305.

⁶¹⁵ *UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda Realizing the Future We Want for All: Report to the Secretary-General United Nations*, New York 2012, dostępne na: https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Post_2015_UNTTreport.pdf (data dostępu: 28.10.2020).

⁶¹⁶ Zgodnie z UHC system opieki zdrowotnej powinien objąć wszystkich potrzebujących, niezależnie czy usługa obejmuje działania profilaktyczne, promocję zdrowia, czy jest usługą leczniczą, rehabilitacyjną lub paliatywną.

⁶¹⁷ Out- of - pocket - płatności bezpośrednie dokonywane przez osoby fizyczne na rzecz świadczeniodawców w momencie korzystania z usługi. Nie obejmuje przedpłat za usługi zdrowotne np. w formie podatków lub składek ubezpieczeniowych.

⁶¹⁸ WHO, *Health Systems Financing: The Path to Universal Coverage*, World Health Report 2010, dostępne na: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44371/9789241564021_eng.pdf;jsessionid=8C6CA510A3EB1A09449FCE6C670CE86E?sequence=1, (data dostępu: 22.05.2019).

eksploatowanie zasobów mineralnych) oraz obowiązkowe składki na ubezpieczenie zdrowotne⁶¹⁹.

Literatura przedmiotu dostarcza wielu dowodów na pozytywne oddziaływanie wydatków na opiekę zdrowotną. J. Novignon, S.A. Olakojo, J. Nonvignon wykazali, że wydatki na opiekę zdrowotną znacząco wpływają na stan zdrowia wskutek poprawy oczekiwanej długości życia i zmniejszenie śmiertelności niemowląt⁶²⁰. C. J. Anyanwu i E. O. A. Erhijakpor oszacowali, że wzrost wydatków na opiekę zdrowotną na 1 mieszkańca o 10% doprowadza do spadku wskaźnika śmiertelności dzieci poniżej 5 roku życia⁶²¹. S. Martin i inni⁶²² dowiedli, że wyższe wydatki na zdrowie zmniejszają śmiertelność z powodu raka i chorób układu krążenia, a G. Mays i S. Smith oprócz tych przyczyn śmiertelności wymienili także cukrzycę i choroby serca⁶²³. K. Kotakorpi i J.P. Laamanen udowodnili nawet pozytywny wpływ wydatków na opiekę zdrowotną na subiektywne samopoczucie podczas kontrolowania stanu zdrowia⁶²⁴. Wysokość wydatków na opiekę zdrowotną przekłada się na zapewnienie wymaganej liczby personelu medycznego. WHO zaleca co najmniej 23 podstawowych lekarzy na 10000 populacji⁶²⁵. Cel ten można osiągnąć przy wydatkach rządu 3% PKB. Z kolei, aby osiągnąć średnią światową 44 lekarzy/ 10000 ludności niezbędne są wydatki w wysokości 5% PKB⁶²⁶.

Kluczową rolę w kształtowaniu dobrobytu społeczeństwa pełnią również wydatki na edukację. Wydatki na edukację w danym kraju pochodzą z trzech głównych źródeł: sektor publiczny, sektor prywatny (gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa) oraz źródła międzynarodowe (dotacje, pomoc). Środki te mogą być przeznaczone na różne poziomy edukacji: przedszkolne, podstawowe, średnie, techniczno–zawodowe, wyższe i pozaformalne. Obejmują wydatki bieżące (np. wynagrodzenia personelu, materiały dydaktyczne, koszty utrzymania budynków) oraz nakłady inwestycyjne. Do wydatków publicznych na edukację zaliczają się środki jednostek administracji krajowej, regionalnej i lokalnej finansujące usługi

⁶¹⁹ Ibidem.

⁶²⁰ Badanie objęło 44 kraje afrykańskie i dane z lat 1995–2010. Więcej J. Novignon, S. A. Olakojo, J. Nonvignon, *The effect of public and private health care expenditure* op.cit.

⁶²¹ C.J. Anyanwu, E.O.A Erhijakpor, *Health expenditures and health outcomes in Africa*, „African Development Bank Economic Research Working Paper” 2007, nr 91.

⁶²² S. Martin, N. Rice, P.C. Smith, *Does health care spending improve health outcomes? Evidence from English programme budgeting data*, „Journal of Health Economics” 2008, nr 27 (4), s. 826 – 842.

⁶²³ G. Mays, S. Smith, *Evidence links increases in public health spending to declines in preventable deaths*, „Health Affairs” 2011, nr 30 (8), s. 1584 – 1593.

⁶²⁴ K. Kotakorpi, J.P. Laamanen, *Welfare State and Life Satisfaction: Evidence from Public Health Care*, „Economica” 2010, nr 77 (307), s. 565 – 583.

⁶²⁵ WHO, *Measuring Service Availability and Readiness: A Health Facility Assessment Methodology for Monitoring Health System Strengthening. Service Availability Indicators*, 2012, dostępne na: sara.servicereadinessindicators.pdf (alnap.org), (data dostępu: 17.03.2020).

⁶²⁶ D. McIntyre, J. Ataguba, *Modelling the affordability and distributional implications of future health care financing options in South Africa*, „Health Policy and Planning” 2012, 27 (Aneks 1), s. 101–112

edukacyjne. Według Banku Światowego od 2012 r. wydatki na edukację w relacji do PKB wynosiły około 4 %, a ich udział w całkowitych wydatkach publicznych stanowił średnio około 15%⁶²⁷. Według UNESCO właściwe poziomy odniesienia dla wydatków publicznych na edukację wynoszą 4-6% PKB i 15-20% całkowitych wydatków publicznych⁶²⁸.

Literatura przedmiotu dostarczą wielu dowodów na pozytywne oddziaływanie wydatków publicznych na edukację. Zdaniem G. Economidesa i in. wyższe wydatki publiczne na edukację i zdrowie, jako wydatki zwiększające akumulację prywatnego kapitału ludzkiego, mogłyby przyczynić się do szybszego wyjścia z kryzysu po 2008 r, ze względu na wpływ tych wydatków na wydajność pracy⁶²⁹. Wyniki ich badań wykazały również negatywne oddziaływanie na dobrobyt wydatków socjalnych, ze względu na wypieranie przez nie prywatnych oszczędności. W dodatku strata w dobrobycie (ze względu na obniżenie prywatnych oszczędności i mniejszej produkcji) przewyższa bezpośrednie korzyści gospodarstw domowych. Zatem zdaniem badaczy, symulacja łącząca wzrost wydatków na edukację publicznych i obniżenie wydatków na cele socjalne, wygenerowałaby najwyższą korzyść dla dobrobytu społeczeństwa⁶³⁰. M. Konopczyński upatruje w wydatkach na edukację ważnego instrumentu stymulującego wzrost kapitału ludzkiego⁶³¹. Istotną kwestią w rozważaniach wpływu wydatków na edukację na dobrobyt i wzrost gospodarczy jest efektywność wydatkowania zgromadzonych środków. Na nieefektywność wydatków na edukację, według Banku Światowego, wpływa: nierównomierność w rozkładzie wydatków (osoby ubogie w rzeczywistości korzystają w mniejszym stopniu z usług edukacyjnych), środki finansowe nie docierają do szkół i są przeznaczane na inne cele, część gospodarstw domowych rezygnuje z publicznych usług edukacyjnych na rzecz prywatnych, nakłady nie przekładają się na efekty uczenia się, zestawienie nakładów jest niespójne (np. nacisk jest kładziony na sale lekcyjne, a mały na podręczniki czy materiały dydaktyczne)⁶³².

⁶²⁷ World Bank, *Learning to realize Education's promise*. The World Bank, Washington, DC 2018.

⁶²⁸ UNESCO, *Migration, displacement, and education: building bridges, not walls. Global education monitoring report*. UNESCO Publishing, Paryż 2018.

⁶²⁹ Przeanalizowano trzy scenariusze reform politycznych i ich wpływ na poszczególne kategorie ekonomiczne na danych z lat 2001 – 2008 z państw strefy euro: pierwszy, środki faktycznie podjęte w strefie euro po kryzysie finansowym w 2008 r. (jak np. wzrost wydatków publicznych na transfery ochrony socjalnej, na sprawy gospodarcze), drugi- reformy debatowane na forum politycznym: cięcie wszystkich rodzajów wydatków publicznych oraz trzeci- zmiany w wydatkach na edukacjach, zdrowie, bezpieczeństwo i porządek publiczny.

⁶³⁰ G. Economides, H. Park, A. Philippopoulos, S. Sakkas, *On the Composition of Public Spending and Taxes*, „CESIFO Working Paper” 2015, nr 5510.

⁶³¹ Na podstawie danych z Polski z lat 2000 – 2011 wykazał, że wzrost gospodarczy w Polsce był oparty głównie na bardzo szybkim wzroście zasobu kapitału ludzkiego (w tempie 5% rocznie), a dopiero w drugiej kolejności na akumulacji kapitału produkcyjnego (2,7% rocznie). Trwałe zwiększenie nakładów na edukację o 1 % PKB prowadzi do wzrostu PKB o 0,3 p.p. Więcej: M. Konopczyński, *Wpływ podatków i kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy na przykładzie Polski*, „Ekonomista” 2014, nr 6, s. 819 – 841.

⁶³² World Bank, *Learning to realize Education's promise*..op.cit.

Działania podejmowane na rzecz środowiska obecnie, przyczynią się do tworzenia warunków życia przyszłych pokoleń, a zatem kształtują obecny i przyszły dobrobyt. Działalność na rzecz ochrony środowiska ma na celu „zapobieganie, ograniczanie i eliminowanie zanieczyszczenia i innych form degradacji środowiska”⁶³³. Wydatki publiczne na ochronę środowiska przeznaczone są na: usługi ochrony środowiska świadczone przez jednostki gospodarcze, produkty związane z ochroną środowiska (np. szamba, kosze, kontenery, pojemniki na kompost), przystosowanie towarów do wymogów ochrony środowiska, zabezpieczenie przed wyczerpaniem zasobów naturalnych (odzyskiwanie, ponowne wykorzystanie, recykling, zastępowanie zasobów naturalnych i ich przywracanie), wydatki na inwestycje w badania nad rozwojem „czystszych” technologii⁶³⁴.

Zanieczyszczenie środowiska towarzyszące wzrostowi produkcji przekłada się na pogorszenie stanu zdrowia społeczeństwa, a to pociąga za sobą konsekwencje dla finansów publicznych, np. poprzez wzrost wydatków na opiekę zdrowotną. Literatura przedmiotu dostarcza dowodów na istnienie związku między zanieczyszczeniem środowiska, a wydatkami na opiekę zdrowotną, np. Cheng-Feng Wu i inni⁶³⁵, S. K. Yazdi i inni⁶³⁶, N. Apergis i inni⁶³⁷, a także S. Chaabouri i inni⁶³⁸ oraz M. Mehrara i inni⁶³⁹. Dbłość o stan środowiska może nie

⁶³³ Obejmują ochronę powietrza, środowiska i klimatu, zarządzanie ściekami i odpadami, ochronę i rekultywację gleby, ochronę wód gruntowych i powierzchniowych, redukcję hałasu i wibracji, ochronę różnorodności biologicznej i krajobrazów, ochronę przed promieniowaniem, prowadzenie badań w celu ochrony środowiska”. Zalicza się do nich również działania w zakresie zarządzania zasobami naturalnymi, ukierunkowanymi na zachowanie i utrzymanie zasobów naturalnych, a tym samym zapewnienie ochrony przed ich wyczerpaniem (m.in. zasoby mineralne, energetyczne, wodne, biologiczne, drewna). Więcej: *Environment Protection and Resource Management Expenditure. Methodology sheet of the Basic Set of Environment Statistic of the FDES*, 2018, s. 5, dostępne na: MS 6.1.1. Environmental Protection Expenditures.pdf (un.org), data dostępu: 09.09.2020).

⁶³⁴ *System of Environmental – Economic Accounting 2012*. Central Framework, United Nations 2014, s. 109 – 112, dostępne na: https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/seea_cf_final_en.pdf, (data dostępu: 11.07.2021).

⁶³⁵ Na przykładzie Tajwanu w okresie 1995 – 2016. Ujawnili pozytywny związek przyczynowy między wydatkami na opiekę zdrowotną, a zanieczyszczeniem środowiska przed 2004 r., z kolei odwrotną relację o charakterze długookresowym zidentyfikowano po 2007 r. Po dodaniu wzrostu gospodarczego jako zmiennej kontrolnej ujawniono dodatnią przyczynowość między wydatkami a zanieczyszczeniem środowiska w latach 2009 – 2011 w perspektywie krótkoterminowej, zaś od 2008 r. w perspektywie długoterminowej. Więcej: W. Cheng-Feng, L. Fangjhy, H. Hsin – Pei, W. Chien – Ming, L. Meng – Chen, Ch. Tsangyao, *A Dynamic Relationship between Environmental Degradation, Healthcare Expenditure and Economic Growth in Wavelet Analysis: Empirical Evidence from Taiwan*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2020.

⁶³⁶ Dodatnią zależność między zanieczyszczeniem środowiska i wydatkami na opiekę zdrowotną wykazali na przykładzie Iranu w latach 1967 – 2010. Więcej: S.K. Yazdi, Z. Tahmasebi, N. Mastorakis, *Public Healthcare Expenditure and Environmental quality in Iran*, „Recent Advances in Applied Economics” 2014, nr 233, s. 126-134.

⁶³⁷ Dodatnia zależność między zanieczyszczeniem środowiska, a wydatkami na opiekę zdrowotną na grupie wybranych 50 państw. Więcej: N. Apergis, R. Gupta, C.K.M. Lau, Z. Mukherjee, *U.S. state-level carbon dioxide emissions: Does it affect health care expenditure?* „Renewable Sustainable Energy Review” 2018, nr. 91, s. 521–530.

⁶³⁸ Badanie przeprowadzone na grupie 51 państw w okresie 1995 – 2013. Więcej: S. Chaabouni, N. Zghidi, M. Ben Mbarek, M. *On the causal dynamics between CO2 emissions, health expenditures and economic growth*. „Sustainable Cities and Society” 2016, nr. 22, s. 184–191.

⁶³⁹ Badanie na danych z 114 państw rozwijających się w okresie 1995 – 2007. Więcej: M. Mehrara, G. Sharzei, M. Mohaghegh, *The Relationship between Health Expenditure and Environmental Quality in Developing Countries*. „Journal of Health Administration Education” 2011, nr. 14, s. 79–88.

tylko podnieść odczuwaną przez obywateli jakość życia (w wyniku poprawy zdrowia), ale i mieć pozytywny wpływ na stan finansów publicznych, obniżając wydatki na opiekę zdrowotną. Powyższe badania dowodzą, że należy odejść od postrzegania środowiska jako luksusowego dobra publicznego, które należy dopiero wziąć pod uwagę, kiedy zostaną zaspokojone potrzeby na inne dobra publiczne⁶⁴⁰. Wyniki badań empirycznych potwierdzają, że ingerencja państwa w ochronę środowiska może przyczynić się do zmniejszenia emisji zanieczyszczeń, np. G. E. Halkos i E.A. Paizanos⁶⁴¹. Wydatki na ochronę środowiska przekładają się także na stan gospodarki, co udowodnili T. Rokicki i inni⁶⁴².

W odwołaniu do klasyfikacji wydatków na produktywne i nieproduktywne wiele kontrowersji wzbudzają wydatki na ochronę socjalną. Część badaczy zalicza je bowiem do wydatków nieproduktywnych, ze względu na zniekształcenia jakie wywołują na rynku pracy (R. Kneller, M.F. Bleaney, N. Gemmel⁶⁴³), a część do produktywnych, z uwagi na pobudzenie do podejmowania ryzyka przez podmioty gospodarcze (EBC, 2016)⁶⁴⁴. W gospodarkach uprzemysłowionych publiczna ochrona socjalna na wypadek choroby, bezrobocia czy starości, zastępuje rolę wielopokoleniowych rodzin⁶⁴⁵. W okresie produkcyjnym pozwala na przeznaczenie wyższej części dochodu na konsumpcję, zamiast oszczędzania w ramach zabezpieczenia się na starość czy chorobę. Wydatki na cele socjalne zwiększają popyt konsumpcyjny, gdy dodatkowy dochód kierowany jest do osób o wysokiej krańcowej skłonności do konsumpcji⁶⁴⁶. Osoby uboższe przeznaczają na konsumpcję wyższą część

⁶⁴⁰ Określenie środowiska jako dobra luksusowego w: C. Frederik, S. Lundström, *Political and Economic Freedom and The Environment: The Case of CO2 Emissions*; Department of Economics, Göteborg University 2000, dostępne na: https://www.efdnitiative.org/sites/default/files/new20swopec2029_0.pdf, (data dostępu: 17.03.2021).

⁶⁴¹ Przeanalizowali wpływ wydatków publicznych na środowisko na danych panelowych z 77 państw w okresie 1980–2000. Ujawnili ujemny wpływ wydatków na emisję zanieczyszczeń na mieszkańca, występujący z rocznym opóźnieniem (zatem wzrost wydatków przyczynia się do zmniejszenia emisji w kolejnym roku). Więcej: H. Halkos, E. A. Paizanos, *The impact of government expenditure on the environment: An empirical investigation*, "MPRA Munich Personal RePEc Archive" 2012, nr. 39957. Kolejne badanie na grupie 71 państw w okresie 1970–2008 potwierdziło ujemną istotną zależność między wydatkami publicznymi na ochronę środowiska, a emisją SO² oraz ujemną, ale nieistotną zależność z emisją CO². Przyczyn tej zależności upatrują w różnicach co efektów zewnętrznych emisji obu tych gazów – w przypadku SO² są one bezpośrednie i lokalne, zaś w przypadku CO² globalne i ujawniają się w przyszłości. Więcej: G. Halkos, E. Paizanos, *Exploring the effect of economic growth and government expenditure on the environment*, "MPRA Paper" 2014, nr. 56084.

⁶⁴² Dowiedli, że w okresie badawczym 2005–2017 wystąpiła pozytywna zależność między wydatkami na ochronę środowiska, a wartością PKB, wartością eksportu i importu, a także konsumpcją gospodarstw domowych na mieszkańca. T. Rokicki, L. Ochnio, G. Koszela, A. Żak, E.K. Szczepaniuk, H. Szczepaniuk, K. Michalski, A. Perkowska, *Middle Pomeranian Scientific Society of the Environment Protection*, 2019, nr 21.

⁶⁴³ R. Kneller, M.F. Bleaney, N. Gemmel, *Fiscal Policy and Growth*.op.cit., s. 177.

⁶⁴⁴ EBC, *Znaczenie reformy wydatków publicznych dla wzrostu gospodarczego i stabilności*. „Biuletyn miesięczny Europejskiego Banku Centralnego” 2016, nr 04.

⁶⁴⁵ D. Hall, *Why we need public spending*, „PSIRU University of Greenwich”, dostępne na: www.worldpsi.org/sites/default/files/documents/research/en_why_we_need_public_spending_no_signature.pdf, (data dostępu: 13.11.2021).

⁶⁴⁶ R. David, R. Cameron, *On the Limits of the Public Economy Annals of the American Academy of Political and Social Science*, "Government and Economic Performance" 1982, nr. 459, s. 46–62.

dochodu zatem pionowa redystrybucja dochodu stymuluje wzrost gospodarczy. Jest także narzędziem stabilizacji dochodów do dyspozycji, co potwierdziło badanie przeprowadzone przez M. Dolls, C. Fuest i A. Peichl⁶⁴⁷, czy P. Nikolov i P. Pasimeni⁶⁴⁸. Zdaniem I. Sanza i F. J. Velazqueza wysokość wydatków na zabezpieczenie społeczne jest w dużej mierze uwarunkowana udziałem osób powyżej 64 roku życia w strukturze ludności. Pogłębienie zjawiska „starzenia się” populacji może doprowadzić od zmian w strukturze wydatków – wzrostu na cele społeczne kosztem wydatków na transport, komunikację i obronę⁶⁴⁹.

W większości państw na świecie nastąpił wzrost nierówności dochodów w ciągu ostatnich dwóch dekad, zwłaszcza po 2008 r. w wyniku globalnego kryzysu finansowego i następującej po niej recesji⁶⁵⁰. Zdaniem H. Immervolla i L. Richardsona ostatni kryzys, w przeciwieństwie do wcześniejszych globalnych kryzysów, odznaczał się wyższym oddziaływaniem na dystrybucję dochodów w krajach OECD⁶⁵¹. Rządy wielu państw podjęły próbę zahamowania tego procesu wykorzystując narzędzia polityki fiskalnej, zwłaszcza wydatki publicznych na cele socjalne. Wpływ wydatków publicznych na dystrybucję dochodów został potwierdzony w badaniach przeprowadzanych jeszcze przed wystąpieniem kryzysu. Analizując krzywą Kuznet'sa (odwrócona krzywa U między wzrostem gospodarczym a nierównościami), V. Tanzi i K. Chu stwierdzili, że bez znaczącej redystrybucyjnej polityki rządu nawet bardzo wysoka dynamika wzrostu gospodarczego nie przyniesie istotnej redukcji wskaźników ubóstwa i nierówności dochodowych⁶⁵².

Siła oddziaływania wydatków na cele socjalne była badana zarówno w odniesieniu do gospodarek o wysokiej stopie ubóstwa i nierówności, jak i państw rozwiniętych o stosunkowo niskim zakresie ubóstwa. K. Caminada i K. Gouwaard wykazali, że zmniejszeniu wydatków publicznych na cele socjalne (w drodze cięć świadczeń lub egzekwowania surowszych kryteriów kwalifikowalności) towarzyszą gwałtowne wzrosty nierówności dochodowych, zwłaszcza gdy transfery socjalne kierowane są głównie do grup o niższych dochodach⁶⁵³.

⁶⁴⁷ Badacze stwierdzili, że korzyści socjalne odpowiadały za pochłonięcie 19% szoku popytowego w Europie w porównaniu do zaledwie 7% w USA. Więcej: M. Dolls, C. Fuest, A. Peichl, *Automatic stabilization and discretionary fiscal policy in the financial crisis*, "IZA Journal of Labor Policy" 2012, nr 1 (4), s. 15.

⁶⁴⁸ Przeprowadzone na 50 stanach USA w okresie 1998 – 2014. Więcej: N. Plamen, P. Pasimeni, op.cit.

⁶⁴⁹ I. Sanz, F.J. Velazquez, *Fiscal illusion....* op.cit.

⁶⁵⁰ Szczegółowy opis oddziaływania nierówności dochodowych i ubóstwa na poziom dobrobytu został omówiony w rozdziale pierwszym.

⁶⁵¹ H. Immervoll, L. Richardson, op.cit.

⁶⁵² V. Tanzi, K. Chu, S. Gupta, *Economic Policy Equity*, International Monetary Fund Book 1999.

⁶⁵³ W sytuacji równomiernego rozkładu korzyści socjalnych we wszystkich grupach dochodowych, zmiany w poziomie wydatków socjalnych nie miały silnego wpływu na dystrybucję dochodów (analiza porównawcza szeregów czasowych 1980-1995/1996 z 16 gospodarek OECD oraz szczegółowa analiza danych z Holandii i Wielkiej Brytanii, które odnotowały silny wzrost nierówności dochodowych w okresie przebudowy systemu

Według K. Caminady i Ch. Wanga transfery społeczne odpowiadają średnio za 85% efektu redystrybucyjnego w badanych krajach, zaś podatki jedynie za 15%. Z czego 50% efektu redukcji nierówności dochodowych jest wynikiem oddziaływania emerytur oraz podatków dochodowych, przy czym wpływ emerytur na poziom nierówności jest zróżnicowany w zależności od modelu gospodarczego danego państwa: w krajach śródziemnomorskich odpowiadają za 80% całkowitej redystrybucji, w krajach anglosaskich za 20-34%, w krajach nordyckich za 31-48%, w krajach Europy kontynentalnej 47-57%, a w krajach Europy Środkowo-Wschodniej 54-70%. Z kolei w państwach anglosaskich ważnym narzędziem redystrybucji są świadczenia rodzinne i związane z wychowywaniem dzieci (9-28%), zaś w krajach skandynawskich świadczenia na rzecz osób niepełnosprawnych⁶⁵⁴.

Również wyniki badań J. Martineza-Vazquez i B. Moreno-Dodson potwierdziły, że nierówności dochodowe mierzone przy pomocy wskaźnika Giniego zmniejszają się na skutek zwiększenia wydatków na cele socjalne⁶⁵⁵. Z kolei I. Sanchez Torne i M. Perez-Suarez wykazali istotne pozytywne oddziaływanie wydatków socjalnych na odsetek ludności żyjących za mniej niż 3,1 USD dziennie oraz na odsetek ludności żyjących za mniej niż 1,9 USD za dzień⁶⁵⁶. Istnieją także dowody na wpływ wydatków na cele socjalne na nierówności dochodowe i ubóstwa ze względu na płeć, zwłaszcza w przypadku samotnych matek i samotnych starszych kobiet np. K. Christopher i inni⁶⁵⁷, D. Brady, R. Burroway⁶⁵⁸. Sytuację finansową kobiet poprawiają krótkoterminowe świadczenia z tytułu urodzenia dziecka czy zasiłki na rzecz dzieci

opieki społecznej). Więcej: K., Caminada, K. Goudswaard, *International Trends in Income Inequality and Social Policy*, „International Tax and Public Finance” 2001, nr 8(4), s. 395-415.

⁶⁵⁴ Rozszerzyli badania redystrybucyjnego efektu wydatków na cele socjalne na grupę 36 państw. Wykorzystali dane pochodzące z bazy LIS (*Luxemburg Income Study*) do analizy nierówności dochodów przed i po opodatkowaniu oraz transferach socjalnych w poszczególnych krajach w sposób opisowy oraz do przeprowadzenia symulacji, w której dokonali dekompozycji efektu redystrybucyjnego według poszczególnych rodzajów transferów np. zasiłków dla bezrobotnych, emerytur. Więcej: Ch. Wang, K. Caminada, op.cit.

⁶⁵⁵ Badacze zbadali wpływ podatków i niektórych rodzajów wydatków publicznych na dystrybucję dochodów mierzonych za pomocą wskaźnika Giniego w 150 krajach w okresie 1970-2006. Według wyników ich badań wzrost wydatków na ochronę socjalną o 1,57 p.p. doprowadził do zmniejszenia wskaźnika Giniego o 0,22 p.p. Więcej: J. Martinez – Vazquez, B. Moreno – Dodson, V. Vulovic, op.cit., s. 40.

⁶⁵⁶ Przeprowadzili badanie na grupie 26 państw Ameryki Łacińskiej w celu wykazania zależności pomiędzy poziomem wydatków publicznych i ich poszczególnych kategorii na stopę ubóstwa. Wykorzystali dane pochodzące z bazy Komisji Gospodarczej dla Ameryki Łacińskiej (CEPALSTAT), dotyczące okresu 2005-2014. Więcej: I. Sanchez Torne, F. Espasandin-Bustelo, M. Perez-Suarez, *Public Spending and Poverty in Ibero-American Countries*, (w:) J. C. de Amorim Carvalho, E. M.C.B. Sabino, *Strategy and Superior Performance of Micro and Small Businesses in Volatile Economies*, IGI Global, Hershey 2019, s. 256-279.

⁶⁵⁷ Badanie przeprowadzone na grupie państw zachodnich. Ich zdaniem systemu podatkowe i transfery socjalne w państwach opiekuńczych, jak Szwecja i Holandia, najskuteczniej zmniejszają nierówności płci w ubóstwie. K. Christopher, P. England, T.M. Smeeding, K. Ross Philips, *The gender gap in poverty in modern nations: single motherhood, the market, and the state*, “Sociological Perspectives” 2002, nr 45 (3), s. 219-242.

⁶⁵⁸ Badanie przeprowadzone na grupie 18 gospodarek wysokorozwiniętych. Zdaniem badaczy hojne, kompleksowe i powszechne wsparcie socjalne znacząco redukują ubóstwo samotnych matek. D. Brady, R. Burroway, *Targeting, universalism, and single-mother poverty: a multilevel analysis across 18 affluent democracies*, “Demography” 2012, nr 49 (2), s. 719 – 746.

(J. Misra, S. Moller, M.J. Budig⁶⁵⁹), a także pomoc społeczna, zasiłki dla bezrobotnych lub niepełnosprawnych (S. Avram, D. Popova⁶⁶⁰), zaś świadczenia uzależnione od długoletniego i nieprzerwanego okresu odprowadzania składek posiadają negatywny wpływ na nierówności dochodowe, w ubóstwie względem płci (np. w przypadku emerytur)⁶⁶¹. Transfery socjalne wraz z progresywnym opodatkowaniem dochodów zmniejszają zróżnicowanie poziomu i trwałości wstrząsów w dochodach pracy względem wieku, poziomu umiejętności i wykształcenia⁶⁶².

Istnieją także dowody, że redystrybucja dochodu przy pomocy transferów socjalnych pomaga zwiększyć dobrobyt poprzez zmniejszenie zróżnicowania długowieczności między jednostkami. Gospodarstwa domowe o niskich dochodach, korzystające z transferów mogą zwiększyć nakłady na zdrowie⁶⁶³.

3.2. Struktura systemu podatkowego a kształtowanie dobrobytu

System podatkowy stanowi ważny element systemu finansowego państwa, który to można uznać za podsystem układu społeczno–gospodarczego (nadsystem)⁶⁶⁴. Definiowany jest jako „zbiór podatków istniejący w określonym czasie w danym państwie, podporządkowanych wspólnej idei i tworzących wewnątrznie uporządkowaną, logiczną i jednolitą całość (...) to całokształt prawno–organizacyjnych form opodatkowania (podatki, elementy konstrukcji podatków – ulgi, zwolnienia itp.)”⁶⁶⁵. Wymogi prawne stawiane systemom podatkowym to przejrzystość, zwartość i logiczność poszczególnych konstrukcji podatkowych, z kolei wymogi ekonomiczne koncentrują się na wyborze właściwych źródeł podatków, momentu poboru podatku, podmiotów opodatkowania i wysokości podatków. Podatki tworząc spójny system podatkowy powinny wzajemnie się uzupełniać, a także nie mogą powodować wielokrotnego

⁶⁵⁹ Świadczenia rodzinne i zapewnienie opieki nad małymi dziećmi jednoznacznie obniżają wskaźniki ubóstwa, szczególnie w przypadku gospodarstw domowych samotnych matek. J. Misra, S. Moller, M.J. Budig, *Work-Family Policies and Poverty for Partnered and Single Women in Europe and North America*, „Gender & Society” 2007, nr 21 (6), s. 804 – 827.

⁶⁶⁰ A. Avram, D. Popova, *Do taxes and transfers reduce gender income inequality? Evidence from eight European welfare states*, „Social Science Research” 2022, nr 102, s. 10.

⁶⁶¹ F. Bettio, P. Tinios, G. Betti, *The Gender Gap in Pensions in the EU*, „European Commission – Directorate – General for Justice. Luxemburg Publications Office of the European Union” 2013, dostępne na: <https://imágenes.publico.es/recursos/archivos/2013/6/3/1370241549282Informe%20Comision%20Europea.pdf>, (data dostępu: 18.05.2022).

⁶⁶² R. Blundell, M. Graber, M. Mogstad, *Labor income dynamics and the insurance from taxes, transfers, and the family*, „Journal of Public Economics” 2015, nr 127, s. 59.

⁶⁶³ B. Heer, S. Rohrbacher, *Endogenous longevity and optimal tax progressivity*, „Journal of Health Economics” 2021, nr 79, s. 2.

⁶⁶⁴ S. Dolata, *Podstawy wiedzy o polskim systemie podatkowym*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 27.

⁶⁶⁵ E. Tegler, *Funkcje systemu podatkowego i ocena jego sprawności*, (w:) *System podatkowy. Zagadnienia teoretyczne – prawne*, Wyd. UŁ, „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Iuridica” 1992, nr 54, s. 102.

opodatkowania tego samego źródła⁶⁶⁶. Budowa systemu podatkowego w danym państwie jest uwarunkowana wieloma czynnikami, jak np. tradycje historyczne, czynniki polityczne, czynniki ekonomiczno–społeczne, czynniki administracyjne. Niejednokrotnie głównymi determinantami wyznaczającymi system podatkowy większości państw jest aspekt dochodowy (ściągalność danego podatku, opodatkowanie jak największej grupy podmiotów), stopień akceptacji określonej daniny przez społeczeństwo (zakres ucieczki przed opodatkowaniem) oraz preferencje wyborców. Kształt systemu podatkowego jest także wynikiem poziomu rozwoju gospodarczego kraju: poziomu dochodów ludności, liczby przedsiębiorstw i ich rentowności, stopnia wykształcenia mieszkańców i świadomości podatkowej oraz ustroju społeczno–gospodarczy oraz zakresu działania i roli państwa w gospodarce. Na system podatkowy oddziałują także uwarunkowania zewnętrzne, takie jak sytuacja gospodarcza na świecie, rola danego państwa w gospodarce światowej, prawo międzynarodowe (np. w ramach regionalnego ugrupowania integracyjnego, umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania)⁶⁶⁷. UE nie posiada żadnej suwerenności podatkowej, czyli uprawnień do nakładania czy pobierania podatków. Jednakże traktaty założycielskie zawierają postanowienia przewidujące możliwość wprowadzenia wspólnych regulacji podatkowych wiążących jej członków, w myśl ścisłego powiązania systemów prawnych państw członkowskich na rzecz realizacji wyznaczonych w traktatach celów⁶⁶⁸. Metodą wykorzystywaną ku temu jest harmonizacja⁶⁶⁹.

Powszechnie stosowanym podatkiem dochodowym jest podatek od dochodów osobistych (*Personal Income Tax*, PIT), nakładany na dochody w momencie ich uzyskiwania⁶⁷⁰, np. uzyskiwane z pracy, z samozatrudnienia, emerytur, najmu, oszczędności, dywidend etc. Ze względu na ograniczony wpływ na wewnętrzny obrót towarami, nie podlega harmonizacji⁶⁷¹, a państwa członkowskie posiadają dużą swobodę w kształtowaniu jego konstrukcji⁶⁷².

⁶⁶⁶ R. Wolański, *System podatkowy*, op.cit., s. 52.

⁶⁶⁷ R. Wolański, *System podatkowy*, op.cit., s. 53.

⁶⁶⁸ P. Selera, *Międzynarodowe a unijne prawo podatkowe w kontekście opodatkowania zysków*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 152.

⁶⁶⁹ Likwidowanie zróżnicowania w opodatkowaniu, którego celem jest stworzenie wspólnych reguł zgodnych z celami traktatowym. Więcej: M. Ahlt, *Prawo europejskie*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 1998, s. 184.

⁶⁷⁰ A. Paluch-Dybek, op.cit., s. 59.

⁶⁷¹ Proces harmonizacji podatku dochodowego jest utrudniony ze względu na występujące różnice w strukturze opodatkowania, często uwarunkowane względami historycznymi i kulturowymi, a także brak zainteresowania władz publicznych tym procesem ze względu na wykorzystywanie PIT w realizacji ekonomicznych i społecznych celów polityki podatkowej. Więcej: S. Owsiak, *Harmonizacja podatków bezpośrednich warunkiem integracji gospodarczej Unii Europejskiej*, PTE, Warszawa 2008 s. 147-149. Opór państw przed procesem harmonizacji wynika także ze względów politycznych – podatnicy PIT stanowią największą grupę wyborców w każdym kraju, a zawarte w konstrukcji tego podatku preferencje umożliwiają oddziaływanie na ich decyzje wyborcze. T. Wołowicz, *Selected Issues of Personal Income Taxation Harmonization*, „eFinance. Financial Internet Quarterly” 2011, t. 7(2), s. 40.

⁶⁷² W niektórych państwach PIT jest nie tylko podatkiem państwowym, ale i lokalnym (Dania, Szwecja, Finlandia, Włochy, Hiszpania, Belgia). Poszczególne jednostki terytorialne mają zróżnicowany zakres swobody

W większości państw konstrukcja podatku dochodowego przyporządkowana jest zasadzie sprawiedliwości pionowej i zdolności płatniczej podatnika oraz funkcji redystrybucyjnej podatku. Spełnienie tych zasad wymaga zastosowania stawek zmiennych podatku zestawionych w relacji do rosnącej podstawy opodatkowania w sposób uporządkowany (progresja podatkowa)⁶⁷³. Progresywne skale stosowane w państwach UE zawierają zróżnicowaną liczę przedziałów, rozpiętość minimalnych oraz maksymalnych stawek, a także system preferencji podatkowych uwzględniających indywidualną sytuację życiową podatnika (np. wyłączenie z podstawy opodatkowania dochodu na poziomie niezbędnym do realizacji potrzeb podstawowych, ulgi w formie odliczenia od podstawy opodatkowania czy kwoty naliczonego podatku⁶⁷⁴, zastosowanie niestandardowych stawek podatkowych w określonych sytuacjach np. wychowywanie dzieci)⁶⁷⁵. Takie rozwiązania umożliwiają personalizację obciążeń podatkowych dla poszczególnych grup podatników oraz dostosowanie ciężaru do zmian w sytuacji ekonomicznej podatnika⁶⁷⁶. Z perspektywy realizacji funkcji redystrybucji określenie progresywności czy regresywności podatku jest kluczowe, ponieważ pokazuje jakie

w kształtowaniu skali podatkowej i zakresu preferencji. W pozostałych państwach dochody z PIT zasilają budżet lokalny, jednakże jednostki terytorialne nie zostały wyposażone we władztwo podatkowe. Zróżnicowanie konstrukcji PIT w państwach UE dotyczy następujących elementów: wyłączenie/włączenie do dochodu do opodatkowania indywidualnych zysków od kapitału bądź zysków z działalności gospodarczej; wyłączenie/włączenie możliwości łącznego opodatkowania całej rodziny czy małżeństwa; zakres i rodzaj dochodów zwolnionych z opodatkowania, zakres i rodzaj odliczeń i zwolnień od podatku; zastosowanie jednolitych/odrębnych zasad opodatkowania rezydentów i nierezydentów w ramach konstrukcji podatku lub odrębnego podatku dochodowego dla rezydentów i nierezydentów; ujednoczenie/zróżnicowanie stawek podatkowych w odniesieniu do różnych źródeł dochodu, zróżnicowanie wysokości stawek i progów podatkowych. Więcej w: K. Polarczyk, *Funkcje podatku dochodowego od osób fizycznych w państwach UE*, [w:] *Tendencje w opodatkowaniu dochodów osób fizycznych w państwach UE*, t. 1, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu”, Warszawa 2008, s. 11-12.

⁶⁷³ Rozróżnia się skale proporcjonalne i nieproporcjonalne (progresywne, degresywne i regresywne). W skali progresywnej wraz ze wzrostem podstawy do opodatkowania rosną stawki podatku, co prowadzi do ponad proporcjonalnego wzrostu zobowiązania wskutek wzrostu podstawy opodatkowania. E. Małecka, *Podatek dochodowy jako regulator dochodów osób fizycznych w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, z. 2, s. 136. W skali regresywnej stawka podatku obniża się wraz ze wzrostem podstawy do opodatkowania. W rezultacie średnia stawka podatku jest wyższa od krańcowej. Y. Kuen Chen, *The progressivity of the Malaysian personal income tax system*, „Kajian Malaysia” 2012, t. 30, nr 2, s. 29. W skali degresywnej ma miejsce uszeregowanie malejących stawek podatku w stosunku do zmniejszającej się podstawy opodatkowania. A. Gorgol, A. Kuś, P. Smoleń, W. Wójtowicz, *Zarys finansów publicznych i prawa finansowego*, Wolters Kluwer Business, Warszawa 2011, s. 143. Pojęcie to stosowane jest również do progresywnego podatku, w którym przyrost kolejnych stawek ma miejsce tylko na określonych przedziałach dochodowych, a następnie podatek staje się proporcjonalny. R. Wolański, op.cit., s. 25. W skali proporcjonalnej stawka jest stała pomimo wzrostu podstawy opodatkowania - wysokość zobowiązania zmienia się proporcjonalnie do zmiany podstawy opodatkowania. P. Smoleń, W. Wójtowicz, op.cit., s. 9.

⁶⁷⁴ Np. odliczenie odsetek od kredytu hipotecznego, kosztów dojazdów do pracy, wydatków związanych z wychowaniem dzieci, z edukacją, z opieką medyczną, składkami na ubezpieczenia na życie, wpłatami na prywatne konta emerytalne, darowiznami.

⁶⁷⁵ *Tax Expenditure in OECD Countries*, OCED Publishing 2010, <https://www.oecd.org/gov/budgeting/taxexpendituresinoecdcountries-oecdpublication.htm> [dostęp: 03.06.2018].

⁶⁷⁶ A. Pomorska, *Kwota wolna od podatku jako instrument realizacji zasady sprawiedliwości podatkowej*, „Krytyka Prawa” 2018, t. 10, nr 1, s. 174.

grupy dochodowe w społeczeństwie uzyskują korzyści czy straty w wyniku obciążenia podatkowego (w relacji do proporcjonalnego opodatkowania, nie ingerującego w rozkład dochodu)⁶⁷⁷.

Wyższa progresywność opodatkowania, uzależniona od rozkładu średnich stawek i ich przyrostu, przekłada się na wyższy efekt redystrybucyjny PIT. Potwierdziły to badania np. L. Wenli i P.D. Sarte⁶⁷⁸, L. Du i Z.X. Zhang⁶⁷⁹, czy J. Martinez-Vazquez, B. Moreno-Dodson, V. Vulovic⁶⁸⁰. Progresywność podatku przyczynia się również do niwelowania nierówności dochodowych względem płci⁶⁸¹, stopnia wykształcenia⁶⁸², a także występujących w związku z cyklem życia w zależności od wykształcenia, wieku, umiejętności⁶⁸³. Istnieją także dowody, że może stanowić instrument obniżenia nierówności w długości życia⁶⁸⁴. G. Verbist i F. Figari sformułowali opinię, że najsilniejszy wpływ na nierówności dochodowe posiadają zwolnienia od podatku i konstrukcja skali podatkowej. Zaś ulgi podatkowe mogą zwiększać progresywność lub regresywność, w zależności od ich rodzaju⁶⁸⁵. Również zdaniem A. Wagstaffa i innych, w państwach stosujących liczne ulgi podatkowe w strukturze PIT, zwłaszcza w formie odliczenia wydatków (jak np. ulga hipoteczna), wystąpiły duże

⁶⁷⁷ Progresywność podatku jest uzależniona nie tylko od stopnia progresji, czyli stopnia zróżnicowania obciążenia podatkowego najniższych i najwyższych dochodów, ale również od rozkładu przyrostów tegoż zobowiązania w kolejnych przedziałach podatkowych (stromość progresji). Więcej: M. Wiśniewska – Kuźma, *Progresywność podatku od dochodów osobistych w państwach Unii Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2021.

⁶⁷⁸ Na przykładzie gospodarki USA stwierdzili wpływ wzrostu progresywności podatku na zmniejszenie nierówności dochodów. Więcej: L. Wenli, P.D. Sarte, *Progressive taxation and long-run growth*, „American Economic Review” 2004, nr 94(5), s. 1705-1716.

⁶⁷⁹ Udowodnili, że wzrost rozpiętości stawek podatku i zwiększenie szerokości dolnego przedziału podatkowego doprowadziły do wzrostu progresywności podatku oraz efektu redystrybucji. Więcej: L. Du, Z.X. Zhang, *Measuring the Redistributive Effect of China's Personal Income Tax*, „Asia & The Pacific Policy Studies” 2018, t. 5(2).

⁶⁸⁰ Potwierdzili pozytywny wpływ PIT na redukcję nierówności dochodowych oraz zależność siły jego oddziaływania od progresywności, na zestawie danych panelowych ze 150 państw z okresu 1970-2006. Więcej: J. Martinez – Vazquez, V. Vulovic, B. Moreno – Dodson, op.cit.

⁶⁸¹ W państwach o progresywnym systemie podatku wyższe płace skutkują wyższym opodatkowaniem mężczyzn, ze względu na występowanie gender gap. F. Jaumotte, *Female labour force participation: past trends and main determinants in OECD countries*, „OECD Economics Department Working Papers” 2004, nr 376. Jednakże istnieją również dowody wskazujące, że wysokie krańcowe stawki podatku obciążające dochód gospodarstwa domowego podlegający wspólnemu opodatkowaniu, zmniejszają motywację kobiet do podejmowania pracy zarobkowej, pracy w większej liczbie godzin czy o wyższej stawce płacy. A. Thomas, P. O'Reilly, *The impact of tax and benefit systems on the workforce participation incentives of women*, „OECD Taxation Working Paper” 2016, nr 29.

⁶⁸² Podatek zmniejsza nierówności dochodowe między wykwalifikowanymi i niewykwalifikowanymi pracownikami w perspektywie krótko i długoterminowej w sektorze usług, a zwiększa w sektorze przemysłowym. W sektorze rolnym nie ma wpływu. Więcej: S. Sun, S. Anwar, *Taxation of Taxation of labour, product varieties and skilled-unskilled wage inequality: Short run versus long run*, „International Review of Economics and Finance” 2015, nr 38, s. 250 – 257.

⁶⁸³ R. Blundell, M. Graber, M. Mogstad, op.cit.

⁶⁸⁴ Wraz z obniżeniem się progresywności podatku wzrasta różnica w przewidywanym czasie życia między pracownikiem wysoko i nisko wykwalifikowanym (co ma związek z nierównościami płac między tymi rodzajami pracowników). B. Heer, S. Rohrbacher, op.cit.

⁶⁸⁵ Na podstawie badania obejmującego piętnaście państw UE w latach 1998 i 2008. Więcej: G. Verbist, F. Figari, *The redistribute effect and progressivity of taxes revisited: An International Comparison cross the European Union*, „Gini Discussion Paper” 2013, nr 88, s. 23.

rozbieżności między rzeczywistym i potencjalnym efektem redystrybucyjnym⁶⁸⁶. Według J.R. Aronson, P. Johnsona i P.J. Lamberta efekt redystrybucyjny PIT zależy od następujących czynników: średniej stawki podatku, stopnia progresji podatku, stopnia nierównomiernego traktowania gospodarstw domowych o podobnych dochodach i efektu rerankingu⁶⁸⁷. Kluczowym czynnikiem wpływającym na efekt redystrybucyjny PIT jest wielkość uzyskiwanych dochodów z PIT oraz jego udział w strukturze dochodów podatkowych. Jeżeli jest on znacznie niższy od podatków konsumpcyjnych, nie jest w stanie zniwelować regresywności opodatkowania. Potwierdziły to badania E. M.R.A. Angel, A. Galetovic, C. E. Raddatz⁶⁸⁸, A. Paulusa i innych⁶⁸⁹ i O. Causa i M. Hermansena⁶⁹⁰. Zdaniem D. Duncana i K. Sabirianowej Peter nawet wysoka progresywność podatku nie przyniesie znaczącego efektu redystrybucyjnego przy niskich dochodach z tytułu PIT⁶⁹¹. Funkcja redystrybucyjna jest istotna zwłaszcza z perspektywy kształtowania możliwości realizacji potrzeb podstawowych. Na podstawie przytoczonych badań można zatem wnioskować, że podniesienie progresywności opodatkowania dochodów, przy jednoczesnym zwiększeniu znaczenia PIT w strukturze dochodów podatkowych, może posłużyć zwiększeniu dobrobytu ogólnego.

Podatek od dochodów osobistych jest wykorzystywany także do stabilizowania koniunktury gospodarczej⁶⁹². Jest to istotna funkcja podatku z perspektywy kształtowania trzech, wymienionych w rozdziale I, determinant: możliwości realizacji potrzeb podstawowych, możliwość zachowania bezpieczeństwa (głównie ekonomicznego, ale jego zagrożenie może przełożyć się na obniżenie bezpieczeństwa np. zdrowotnego) oraz możliwości rozwoju (zarówno rozwoju potencjału osobistego i zawodowego, jak i możliwości gospodarki). W ramach aktywnej polityki podatkowej dokonuje się m.in. zmiany stawek podatku czy zasad

⁶⁸⁶W oparciu o wyniki badań przeprowadzonych na grupie 12 gospodarek OECD. Więcej: A. Wagstaff i inni, *Redistributive effect, progressivity and differential tax treatment: Personal income taxes in twelve OECD countries*, „Journal of Public Economics”, 1999, t. 72(1).

⁶⁸⁷J.R. Aronson, P. Johnson, P.J. Lambert, *Redistributive effect and unequal tax treatment*, „Economic Journal” 1994, t. 104.

⁶⁸⁸E.M.R.A. Engel, A. Galetovic, C.E. Raddatz, *Taxes and income distribution in Chile: some unpleasant redistributive arithmetic*, „Journal of Development Economics” 1999, t. 59, s. 172.

⁶⁸⁹Wykazali, że silniejszy efekt redystrybucyjny ulg podatkowych cechował państwa kontynentalne i skandynawskie UE, a niższy państwa anglosaskie i Europy Południowej. Więcej: A. Paulus i inni, *The effect of taxes and benefits on income distribution in the enlarged EU*, „EUROMOD Working Paper Series” 2009, nr 8.

⁶⁹⁰Określili udział PIT w całkowitym efekcie redystrybucji na 30-10%. Na zróżnicowanie zakresu oddziaływania PIT wpływała istotnie nie tylko wysokość uzyskiwanych z niego dochodów podatkowych, ale i jego udział w strukturze dochodów podatkowych. O. Causa, M. Hermansen, op.cit., s. 9.

⁶⁹¹D. Duncan, K. Sabirianova Peter, *Tax Progressivity and Income Inequality*, „Georgia State University Andrew Young School of Policy Studies Working Paper” 2008, nr 6 (5).

⁶⁹²Funkcja stabilizacyjna podatku polega na przeciwdziałaniu lub łagodzeniu skutków występowania krótko- i średniookresowych zmian aktywności gospodarczej w sferze realnej i nominalnej. Więcej: R. Barczyk, *Podstawy teoretyczne stabilizacyjnej roli narzędzi fiskalnych w gospodarce rynkowej*, „Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2020, nr 23(72), s. 8.

opodatkowania w zależności od fazy cyklu koniunkturalnego⁶⁹³. Przykładem tego typu działań są zmiany w PIT wprowadzane jako element pakietów stymulacyjnych w odpowiedzi na kryzys finansowy: wzrost kwoty wolnej od podatku, wprowadzenie lub rozszerzanie ulg podatkowych adresowane zwłaszcza do rodzin wielodzietnych, obniżanie stawek minimalnych⁶⁹⁴.

PIT należy do automatycznych stabilizatorów koniunktury (ASK), stanowiących mechanizm polityki stabilizacyjnej pasywnej, reagujący na zmiany produkcji, zatrudnienia i dochodów, nie wymagając aktywnej rządowej ingerencji. Badania wskazują, że skuteczność PIT jako ASK wynika z przedmiotu opodatkowania (zmiany zobowiązania podatkowego wpływają na wysokość dochodu rozporządzalnego podatnika) oraz objętego nim podmiotu (zmiany ciężaru podatkowego w wyższym stopniu oddziałują na decyzje osób fizycznych niż np. inwestycje przedsiębiorstw), a także jest uwarunkowana wysokością dochodów uzyskiwanych z tytułu tego podatku i jego udziału w strukturze dochodów podatkowych⁶⁹⁵. Według H. Sena PIT cechuje się najwyższą efektywnością w stabilizowaniu wahań cyklu koniunkturalnego⁶⁹⁶. Z kolei J. Darby i J. Melitz oszacowali, że odpowiadał za 60% wpływu stabilizującego aktywność gospodarczą podatków, a za tak silne oddziaływanie odpowiada właśnie przedmiot i podmiot opodatkowania, a także progresywna skala podatkowa⁶⁹⁷. A.J. Aurbach i D. Feenberg również potwierdzili wpływ progresywnego PIT na stabilizację produkcji, wynikający z jego oddziaływania na podaż pracy i zagregowany popyt⁶⁹⁸. Także zdaniem P. Krajewskiego i K. Piłat skuteczność PIT jako ASK wynika z wrażliwości zatrudnienia na wahania PKB, co ma wpływ na dostępną bazę opodatkowania⁶⁹⁹. Część badaczy upatruje w progresywności podatku narzędzia o istotnym wpływie na stabilizację cyklu koniunkturalnego, np. M.G. Attinasi, C. Checherita-Westphal, M. Rieth⁷⁰⁰, E. Wellera i Manity

⁶⁹³ Wprowadzenie bodźca podatkowego wymaga każdorazowo zmian w prawie podatkowym i innych aktach prawnych, co przyczynia się do wystąpienia opóźnień czasowych w działaniu tych instrumentów. Więcej: A. Suseł, T. Wołowicz, op.cit., s. 348.

⁶⁹⁴ A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 79.

⁶⁹⁵ B. Mucha-Leszko, M.K. Kąkol, *Efektywność automatycznych stabilizatorów koniunktury*, op.cit., s. 130.

⁶⁹⁶ Na podstawie analizy danych z Turcji w okresie 2003 – 2010. Więcej: H. Sen, A. Kaya, op.cit.

⁶⁹⁷ Na grupie 21 państw w okresie 1982 – 2003. Więcej: J. Darby, J. Melitz, op.cit.

⁶⁹⁸ A.J. Auerbach, D. Feenberg, *The Significance of Federal Taxes as Automatic Stabilizers*, „Journal of Economic Perspectives” 2000 nr 14, 37-56.

⁶⁹⁹ P. Krajewski, K. Piłat, *Does A Progressive PIT Stabilize The Economy? A Comparison Of Progressive And Flat Taxes*, „Comparative Economic Research” 2017, t. 20 (1).

⁷⁰⁰ Badanie na grupie 30 państw OECD w okresie 1982 – 2009. Przy założeniu *ceteris paribus* wzrost wskaźnika progresji o 1 odchylenie standardowe prowadzi do spadku zmienności produkcji średnio o 0,33 jedn. Więcej: M.G. Attinasi, C. Checherita-Westphal, M. Rieth, op.cit.

Rao⁷⁰¹, czy M. Wiśniewska–Kuźma⁷⁰². W kontekście kształtowania dobrobytu jest to istotne ze względu na oddziaływanie nie tylko na dochody podatników, ale i podaż pracy. Obniżenie średniej stawki podatku w okresie pogorszenia koniunktury może zachęcić do zwiększenia godzin pracy, podjęcia zatrudnienia itp. – odwrotna reakcja nastąpi w przypadku zwiększenia się średniego opodatkowania wraz ze wzrostem dochodu. Reakcja podaży pracy na wzrost obciążenia podatkowe zależy od wykształcenia i wieku⁷⁰³, a także kultury czasu wolnego⁷⁰⁴. Zatem przewidując siłę oddziaływania progresywnego opodatkowania należy uwzględnić stan kapitału ludzkiego w gospodarce.

Kolejną istotną funkcją PIT jest funkcja stymulacyjna, realizowana głównie przez zawarte w jego konstrukcji preferencje podatkowe. Do powszechnie stosowanych ulg o charakterze stymulacyjnym zaliczają się ulgi prorodzinne i ulgi na B+R. Funkcję stymulacyjną może pełnić również obciążenie podatkiem zysków z tytułu posiadania akcji i udziałów. Wysokie stawki podatku sprzyjają reinwestowaniu zysków i zwiększeniu stabilności przedsiębiorstw w wyniku powiększenia kapitałów własnych⁷⁰⁵.

Ulga prorodzinna najczęściej przybiera postać odliczenia od podstawy opodatkowania lub naliczonego podatku określonej kwoty, uzależnionej od liczby posiadanych dzieci. Ulgą poprawiającą sytuację materialną rodzin jest również ulga skierowana do małżeństw (wspólne opodatkowanie małżeństw, ulgi z tytułu posiadania małżonka uzyskującego niskie dochody, ulgi przysługujące w określonym czasie od zawarcia małżeństwa, preferencyjne progi podatkowe, podział dochodu osiągniętego przez małżonków na tzw. części fiskalne – system ilorazu rodzinnego). Niektóre państwa, oprócz lub zamiast ulgi z tytułu wychowania dziecka,

⁷⁰¹ W ich opinii wyższa progresja pozwala pozyskać środki na dyskrecjonalne działania antycykliczne oraz zmniejszyć nierówności dochodowe, czego efektem będzie ograniczenie wahan tempa wzrostu gospodarczego. Jako czynniki zmniejszające efektywność PIT jako ASK wymienili wysoki udział VAT w całkowitych dochodach podatkowych oraz nieefektywny pobór podatków. Więcej: Ch.E. Weller, M. Rao, *Can Progressive Taxation Contribute to Economic Development?*, „Political Economy Research Institute” 2008, nr 176.

⁷⁰² Badanie obejmowało lata 2000 – 2018 na grupie 23 państw UE. Wykazało, że skuteczność w realizacji funkcji stabilizacyjnego PIT podnosi nie sam stopień progresji (mierzonej jako relacja najwyższej i najniższej stawki podatku), a jego stromość (progresywna progresja, w której przyrosty stawek podatku rosną wraz ze wzrostem dochodu). Więcej: M. Wiśniewska – Kuźma, *Progresywność podatku od dochodów osobistych...*op.cit.

⁷⁰³ Badacze oszacowali, że podwyżka podatku wywoła najsilniejszy spadek podaży racy osób przedwcześnie kończących naukę, następnie absolwentów szkół średnich i najsłabiej absolwentów szkół wyższych. Z kolei biorąc pod uwagę wiek najsilniejsza reakcja dotyczy osób w wieku 60+. Więcej: F. Iskhakov, M. Keane, *Effect of taxes and safety net pensions on life-cycle labor supply, savings and human capital: The case of Australia*, „Journal of Econometrics” 2021, nr 223, s. 420-421.

⁷⁰⁴ Wyniki przeprowadzonych badań na 7000 osób mieszkających i pracujących w 26 państwach europejskich wskazują na istotny wpływ na podaż pracy i liczbę przeprowadzanych godzin stawek podatku dochodowego oraz kultury czasu wolnego. Więcej: N. Mocan, *Taxes and culture of leisure: Impact on labor supply in Europe*, „Journal of Comparative Economics” 2019, nr 47 (3), s. 618 – 639.

⁷⁰⁵ Analiza danych z 25 państw z okresu 1990-2008 wykazała, że podatki od dywidend są istotne dla decyzji inwestycyjnych i kosztu kapitału tak jak CIT. Więcej: B. Becker, M. Jacob, M. Jacob, *Payout taxes and the allocation of investment*, „Journal of Financial Economics” 2013, nr 107 (1), s. 1-24.

stosują ulgi umożliwiające odliczenie określonych wydatków związanych z jego wychowaniem, np. kosztów edukacji, opieki przedszkolnej⁷⁰⁶. Ulgi prorodzinne mają na celu skłonić podatników do zwiększenia liczby potomstwa (obniżając koszty ich wychowania o wartość ulgi), a także do łączenia życia rodzinnego z zawodowym (z ulg mogą korzystać jedynie podatnicy osiągający udokumentowane dochody).

Większość z badań na temat oddziaływania ulg podatkowych na dzietność ma charakter badań korelacyjnych, w których skłonność do posiadania dzieci objaśniano bezpośrednio zmienną – wysokością dochodów gospodarstw domowych⁷⁰⁷. Pozytywny związek między ulgą na dzieci, a dzietnością wykazały m.in. G. Azmat i L. Gonzalez⁷⁰⁸, N. Duchovny⁷⁰⁹, a także M. Brewer, A. Ratcliffe i A. Smith⁷¹⁰. Stymulacyjny wpływ tej ulgi obniża wymóg uzyskiwania odpowiedniego poziomu dochodu do odliczenia pełnej kwoty ulgi⁷¹¹. Według L. Reibstein przyczynia się to do wyższego oddziaływania ulgi prorodzinnej na rodziny o wyższych dochodach, których odsetek jest niższy niż rodzin w niższym przedziale dochodowym. Z tego względu zależność między wysokością korzyści podatkowych, a dzietnością jest słaba i nieistotna⁷¹². Również H. Levy, L. Morawski i M. Myck, stwierdzili, że z zachęt podatkowych

⁷⁰⁶ M. Wiśniewska – Kuźma, *Ulgę prorodzinna w Polsce na tle wybranych państw*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2018, vol. 6, nr 11, s. 35 – 38.

⁷⁰⁷ A. Baranowska–Rataj, A. Matysiak, *Czy znamy lekarstwo na niską dzietność? Międzynarodowe Badania Ewaluacyjne na temat polityki prorodzinnej*, „Polityka Społeczna” 2012, nr 7, s. 9 i 12.

⁷⁰⁸ Reforma wprowadziła ulgę podatkową dla pracujących matek dzieci poniżej trzeciego roku życia oraz zwiększyła wysokość odliczeń związanych z wychowaniem dzieci dla wszystkich gospodarstw domowych. Efekt był wyższy w przypadku kobiet o niższym wykształceniu. dokonano oceny wpływu reformy podatku PIT z 2003 r. w Hiszpanii na dzietność i zatrudnienie matek wychowujących małe dzieci. Zdaniem badaczek, połączenie ulgi podatkowej dla pracujących matek poniżej trzeciego roku życia oraz zwiększenie wysokości odliczeń związanych z wychowaniem dzieci dla wszystkich gospodarstw domowych, znacząco przyczyniły się do zwiększenia dzietności (o niemal 5%) i stopy zatrudnienia matek z dziećmi poniżej trzeciego roku życia (o 2%). Badaczki doszły do wniosku, że reforma przyczyniłaby się do większego wzrostu zatrudnienia matek z małymi dziećmi, jeśli ustawodawca nie podwyższyłby wysokości odliczeń z tytułu wychowania dzieci dla wszystkich podatników. G. Azmat, L. Gonzalez, *Targeting fertility and female participation through the income tax*, „Labour Economics” 2010, nr 17(3), s. 487 – 502.

⁷⁰⁹ Zidentyfikowała związek między przyrostem korzyści z tytułu ulgi *Earned Income Tax Credit* (EITC), a prawdopodobieństwem posiadania kolejnego dziecka. Badanie przeprowadzone na danych pochodzących z USA z lat 1989 – 2000 na grupie kobiet w wieku 18 – 45 lat z 60 tys. gospodarstw domowych. Wskutek poszerzenia zakresu działania ulgi dzietność zwiększyła się – w przypadku małżeństw prawdopodobieństwo posiadania drugiego dziecka wzrosło o 5%, a niezamężnych kobiet o 20%. R. Baughman, S. Dickert – Conlin, *The Earned Income Tax Credit and Fertility*. „Journal of Population Economics” 2006, nr 22 (3), s. 537 – 563.

⁷¹⁰ Potwierdzili również wystąpienie pozytywnej zależności między wysokością ulgi brytyjskiego odpowiednika ulgi EITC, czyli WFTC (*Working Families Tax Credit*), a prawdopodobieństwem urodzenia dziecka. Zdaniem badaczy oddziaływanie ulgi jest wynikiem zwiększenia dochodów do dyspozycji i ich stabilności oraz obniżenia kosztu posiadania kolejnego dziecka. Badanie przeprowadzone na danych z lat 1995/1996 – 2003/2004. Najwyższy wpływ ulgi stwierdzono w przypadku kobiet z niskim poziomem wykształcenia - prawdopodobieństwo urodzenia przez nie dziecka wzrosło o 1,3 pp., co odpowiada około 45 tys. dodatkowych porodów. M. Brewer, A. Ratcliffe, A. Smith, *Does welfare reform affect fertility? Evidence from the UK*, „Journal of Population Economics” 2010, nr 25 (1), s. 245 – 266.

⁷¹¹ Wysokość ulg z tytułu wychowania dzieci nie jest zazwyczaj uwarunkowana poziomem uzyskiwanych dochodów. Aby z niej w pełni skorzystać należy wykazać dochód w wysokości umożliwiającej jej odliczenie – czy to od podstawy opodatkowania, czy od naliczonego od dochodu podatku.

⁷¹² Wniosek ten badaczka sformułowała na podstawie analizy danych z 22 państw OECD z lat 1986-2008. L. Reibstein, *The impact of Public Policy on Fertility Rates in OECD Countries: A Comparative Study*, „LUP Student Papers Lund University Libraries”, 2017, Dostępne na: <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8918310>, (data dostępu: 17.06.2018).

korzystają w najwyższym stopniu rodziny średnio zamożne, co osłabia ich wpływ na ubóstwo materialne najuboższych rodzin⁷¹³.

Drugim powszechnie stosowanym podatkiem dochodowym jest podatek od dochodów korporacyjnych (*Corporate Income Tax*, dalej CIT). Przedmiotem opodatkowania jest nadwyżka ekonomiczna uzyskana przez podmiot gospodarczy. Przedmiot opodatkowania obejmuje szeroko rozumiane dochody z działalności gospodarczej, tzw. dochody fundowane⁷¹⁴. Wynik podatkowy jest bezpośrednio przyporządkowany spółce, a nie poszczególnym wspólnikom. Zatem podatek korporacyjny umożliwia opodatkowanie zysków na poziomie spółki zanim zostaną one redystrybuowane wspólnikom/ udziałowcom⁷¹⁵. Jest to istotne w przypadku zagranicznych udziałowców – bez tej formy opodatkowania państwa rezydencji spółki nie miałoby możliwości opodatkowania dochodów powstałych w wyniku działalności przedsiębiorstwa⁷¹⁶. Jego podatnikami są osoby prawne, podatkowe grupy kapitałowe oraz inne jednostki organizacyjne wskazane w prawie danego państwa⁷¹⁷. Przyporządkowanie danego przedsiębiorstwa do reżimu opodatkowania PIT czy CIT zależy od cywilnoprawnej formy prowadzenia aktywności gospodarczej⁷¹⁸.

Cechą charakterystyczną podatku korporacyjnego odróżniającą od opodatkowania dochodów osobistych jest zastosowanie w nim z reguły skali proporcjonalnej. W niektórych państwach stosowana jest skala progresywna w celu zróżnicowania opodatkowania małych i średnich przedsiębiorstw od podmiotów działających na dużą skalę. W CIT przewidziane są

⁷¹³ Na podstawie analizy symulacyjnej, opierającej się na porównaniu wariantów rozwiązań z Austrii, Francji i Wielkiej Brytanii oraz elementów polskiej ulgi z 2007 r. H. Levy, L. Morawski, M. Myck, *Alternatywne rozwiązania podatkowo – zasiłkowe wspierające rodziny z dziećmi*, „Bank i Kredyt” 2009, nr 4 (40), s. 1027–1062.

⁷¹⁴ Podatek ten nie ma charakteru osobistego, lecz rzeczowy. R. Mastalski, *Prawo...* op.cit., s. 395.

⁷¹⁵ Obciążenie dochodu wypracowanego w przedsiębiorstwie CIT, a następnie opodatkowanie pozostałej jego części rozdzielonej między akcjonariuszy/ udziałowców PIT prowadzi do podwójnego opodatkowania korzyści. Ostatecznymi beneficjentami dochodów przedsiębiorstw są bowiem osoby fizyczne – nawet zatrzymanie zysków w przedsiębiorstwie na cele rozwojowe będzie skutkowało w przyszłości zwiększeniem dochodów właścicieli. Z tego tytułu krytykowana jest zasadność stosowania podatku korporacyjnego. W stosunkach międzynarodowych ekonomiczne podwójne opodatkowania polegają na dwukrotnym obciążeniu podatkiem dochodu należącego do dwóch lub więcej zagranicznych podmiotów gospodarczych. Może do niego dojść w wyniku krzyżowania się jurysdykcji podatkowych w przypadku działalności podmiotów transnarodowych. Zjawisko to uznawane jest za czynnik negatywnie wpływający na rozwój działalności gospodarczej, współpracę międzynarodową i przepływ kapitału. Instrumentem mającym zapobiec temu zjawisku są międzynarodowe umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania, a w ramach Unii dyrektywy dotyczące opodatkowania zysków o charakterze międzynarodowym. Z kolei prawne podwójne opodatkowanie zachodzi w sytuacji, gdy dochód wypracowany przez jeden podmiot zostaje obciążony podatkiem na rzecz co najmniej dwóch niezależnych władz podatkowych różnych państw (bez względu na szczebel władzy: centralny lub lokalny). P. Selera, op.cit., s. 48–54.

⁷¹⁶ P. Selera, op.cit., s. 35.

⁷¹⁷ „Bazuje na założeniu, że osoby prawne, niezależnie od swych członków, samodzielnie występują w obrocie prawnym i osiągają zyski, które różnią się od dochodów właścicieli”. E. Bobrus, *Opodatkowanie przeniesienia własności nieruchomości*, Lex Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 189.

⁷¹⁸ W większości państw ustawodawca wymienia katalog podmiotów podlegających opodatkowaniu, a wprowadzenie zasady ogólnej (np. „osoby korzystające z osobowości prawnej podlegają CIT”) ma na celu wyeliminowanie ewentualnej luki podatkowej. P. Selera, op.cit. s. 32.

także zwolnienia i ulgi przy obliczaniu podstawy opodatkowania. Na rzeczywistą stopę opodatkowania wpływa nie tylko zastosowana skala podatkowa i ustanowione w niej stawki nominalne, ale także sposób definiowania podstawy opodatkowania⁷¹⁹, zasady rozliczania odpisów amortyzacyjnych, rodzaje i zakres ulg podatkowych, sposób opodatkowania zysków spółek powiązanymi kapitałowo, możliwość rozliczania strat⁷²⁰.

Rola tego podatku w kształtowaniu dobrobytu sprowadza się do oddziaływania na alokację zasobów, stymulowania przedsiębiorców do określonych działań (poprzez system ulg i zwolnień), wyrównanie korzyści z użytkowania dóbr i usług publicznych (zmniejszenie efektu przechwycenia korzyści przez przedsiębiorstwa), wyrównania ciężarów podatkowych podmiotów gospodarczych - zmniejsza opodatkowanie dochodów osobistych, umożliwia przechwycenie zysków osiąganych przez właścicieli tzw. czynników stałych – jako efektywny sposób opodatkowania czynszów pochodzących z nieodtwarzanych czynników produkcji (jak np. przedsiębiorczość, ziemia, zasoby naturalne)⁷²¹. Zapewnia także środki finansowe na redystrybucyjną aktywność władz – w państwach o wyższym poziomie nierówności władze publiczne decydują się na wyższe opodatkowanie kapitału w porównaniu do pracy⁷²². Negatywny wpływ podatku na dobrobyt przejawia się w jego cenotwórczym i regresywnym charakterze (możliwość przerzucenia ceny na konsumentów lub na pracowników, co zmniejsza ich dochód), podwójnym opodatkowaniu korzyści, przesunięciem popytu do sektora niekorporacyjnego wskutek wzrostu cen produktów, podwyższenia kosztu korzystania z kapitału w sektorze kapitałochłonnym⁷²³, obniżenie stopy zwrotu z inwestycji

⁷¹⁹ Komisja Europejska podjęła pracę nad wspólną skonsolidowaną bazą opodatkowania dochodów osób prawnych (*A Common Consolidated EU Corporate Tax Base – CCCTB*), która pozwoliłaby ograniczyć przeszkody w działalności przedsiębiorstw w UE i w funkcjonowaniu rynku wewnętrznego (podwójne opodatkowanie w aspekcie międzynarodowym). Wprowadzenie CCCTB miałyby zapewnić odprowadzenie podatków w miejscu, w którym mają stały zakład i generują zyski. Pozwoliłoby to ukrócić proceder wykorzystywania różnic w systemach podatkowych w celu uniknięcia czy zmniejszenia opodatkowania, jak również przyczyniłoby się do zmniejszenia kosztów związanych z dostosowaniem działalności do przepisów podatkowych funkcjonujących w poszczególnych państwach. Więcej: J. Iwin – Garzyńska, *Wspólna skonsolidowana podstawa opodatkowania a finanse przedsiębiorstwa*, „*Ekonomista*” 2016 nr 4, s. 593. 18 maja 2021 r. KE wydała komunikat w sprawie zastąpienia wniosku w sprawie CCCTB na BEFIT („*Business in Europe: Framework for Income Taxation*”), który miałby zapewnić jednolity zbiór przepisów dotyczących CIT dla grup przedsiębiorstw działających na jednolitym rynku europejskim w więcej niż jednym państwie członkowskim, a także ustanowiłby przydział praw do opodatkowania w oparciu o system bazujący na wzorcu podziału. [https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-an-economy-that-works-for-people/file-common-consolidated-corporate-tax-base-\(ccctb\)](https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-an-economy-that-works-for-people/file-common-consolidated-corporate-tax-base-(ccctb)), (data dostępu: 24.10.2021).

⁷²⁰ A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 103.

⁷²¹ M. P. Devereux, *Efektywność polityki podatkowej*, przeł. H. Jelonek, T. Opalińska, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2007, s. 188-204 i 242- 244.

⁷²² Badanie przeprowadzone na 75 państwach. Więcej: A. Antonis, P. Kammas, A. Lapatinas, *Income inequality and the tax structure: Evidence from developed and developing countries*, „*Journal of Comparative Economics*” 2015, nr 43 (1), s. 138 – 154.

⁷²³ M. P. Devereux, op.cit.

przedsiębiorstw⁷²⁴. Stawki podatku korporacyjnego wpływają także na stopę zwrotu z portfela inwestycyjnego gospodarstw domowych⁷²⁵. Wzrost stawek podatku przekłada się na niższy zysk do podziału. Po uwzględnieniu dodatkowo podatku od dywidend i zysków kapitałowych, gospodarstwa domowe szacują opłacalność inwestowania na rynku kapitałowym w stosunku do ponoszonego ryzyka. Znaczne uszczuplenie dochodu z inwestycji może doprowadzić do wycofania się z rynku, co w efekcie utrudni przedsiębiorstwom możliwości finansowania działalności. Z powyższego wynika, że kształtując konstrukcję CIT, władza publiczna może bezpośrednio oddziaływać na grupę determinant „możliwości gospodarki”, a w efekcie także na grupę „możliwości rozwoju potencjału osobistego i zawodowego”, czy „możliwości bezpieczeństwa” (zwłaszcza ekonomicznego), jak również możliwości kreowania zmian/przyszłości - „troszczmy się o przyszłość”. Z perspektywy oddziaływania na te stany możliwości istotne są dwie funkcje tego podatku: stabilizacyjna oraz stymulacyjna.

Podatek korporacyjny stanowi instrument ASK - oddziałując na wysokość zysków przedsiębiorstw wpływa na wielkość inwestycji, a w konsekwencji na wahania cyklu koniunkturalnego. Jego znaczenie jako ASK udowodnili m.in. P. Nikolova i P. Pasimeni⁷²⁶, H. Sen⁷²⁷. Wpływ CIT na wygładzenie wahań inwestycji zależy od oddziaływania zmiany wysokości zysku netto na kształtowanie się inwestycji (zwłaszcza w sytuacji ograniczenia dostępności kredytów i dążenia przedsiębiorstw do utrzymywania stałego poziomu dywidend), krótkookresowej elastyczności CIT względem PKB, relacji wpływów z podatku CIT do PKB. Według M. Mackiewicz i P. Krajewski, zwiększenie znaczenia tego podatku w budżecie państwa pozwoliłoby uzyskać wyższą skuteczność ASK⁷²⁸. T. Buettner i C. Fuest stwierdzili, że siła oddziaływania CIT jako ASK jest silniejsza w okresie pogorszenia koniunktury, kiedy więcej przedsiębiorstw posiada ograniczenia w dostępie do kredytów⁷²⁹.

⁷²⁴ J. Hagemeyer, G. Poniatowski, A. Pęchcińska, M. Burak Turgut, A. Śmietanka, *Inwestycje i ich determinanty a wzrost gospodarczy Polski w długim okresie*, „CASE Report” 2021, nr 505, s. 45.

⁷²⁵ D. Ferraro, S. Ghazi, P. F. Peretto, *Implication of tax policy for innovation and aggregate productivity growth*, „European Economic Review” 2020, nr 130.

⁷²⁶ Ich zdaniem, CIT pomimo, że stanowi niewielką pozycję w budżecie, to zapewnia największy międzyokresowy efekt stabilizacyjny (pochłania 5% szoku). Więcej: N. Plamen, P. Pasimeni, *op.cit.*

⁷²⁷ Na podstawie analizy danych z Turcji w okresie 2003 – 2010, stwierdził, że CIT zajmuje drugie miejsce (po PIT) pod względem efektywności w stabilizowaniu cyklu koniunkturalnego. Więcej: H. Sen, A. Kaya, *op.cit.*

⁷²⁸ W oparciu o dane z Polski z okresu 1997 - 2007, dowiedli, że CIT wpływa na wzrost (spadek) inwestycji wywołany krótkookresowym wzrostem (spadkiem) PKB. Ich zdaniem wpływy z CIT są bardzo wrażliwe na wahania koniunktury, ze względu na dużą wrażliwość zysków przedsiębiorstw na kondycję gospodarki. Krótkookresowa elastyczność wpływów z CIT względem PKB wynosiła 2,98. Więcej: M. Mackiewicz, P. Krajewski, *Skala i efektywność antycyklicznej polityki fiskalnej w kontekście wstąpienia Polski do strefy euro*, dostępne na: https://www.nbp.pl/badania/seminaria_bise/MackiewiczO.pdf (data dostępu: 25.08.2021), s. 33.

⁷²⁹ Zbadali efektywność CIT jako ASK (na danych z Niemiec z okresu 2003 – 2007). Biorąc pod uwagę niemiecką stawkę CIT na poziomie około 38%, wykazali, że stabilizacja popytu przez CIT wyniosła średnio około 8 % szoku dla przychodów brutto (dla przedsiębiorstw osiągających zyski i zgłaszających ograniczenie kredytowe),

Z perspektywy kształtowania dobrobytu w obszarze możliwości rozwoju, istotną funkcją CIT jest funkcja stymulacyjna, realizowana poprzez preferencje podatkowe jak np. okresowe, dedykowane ulgi w obowiązującej stawce, przyśpieszona amortyzacja, ulgi z tytułu reinwestowania zysków, odpisy od zysku w celu finansowania przyszłych inwestycji⁷³⁰. Pozytywne oddziaływanie zachęt podatkowych na inwestycje przedsiębiorstw wykazali m.in. E. Zwick i J. Mahon⁷³¹, M.J. Boskin i W.G. Gale⁷³². Z kolei biorąc pod uwagę oddziaływanie na obszar możliwości kreowania przyszłości, jak również możliwości rozwoju gospodarki w kontekście podniesienia wydajności pracy – rozdział I ważną rolę pełni system zachęt podatkowych ukierunkowanych na stymulację aktywności badawczej prywatnych przedsiębiorstw. Najpopularniejszymi formami zachęt podatkowych w UE są: obniżenie podstawy opodatkowania o dodatkowe kwoty od bieżących wydatków na B+R (np. obniżenie dochodów do opodatkowania o 150% kosztów kwalifikowanych⁷³³, przyśpieszona amortyzacja aktywów), obniżenie należnego podatku o ustalony procent kwoty wydatków na B+R, stosowanie specjalnej stawki (w tym zerowej) wobec dochodów z działalności B+R oraz zmniejszenie podatku i wysokości składek na ubezpieczenia społeczne od wynagrodzeń personelu badawczo-rozwojowego⁷³⁴. Kolejnym rodzajem wsparcia fiskalnego jest ulga tzw. *innovation box*. Zapewnia ona niższą stawkę podatku od osób prawnych od zysków generowanych ze sprzedaży/udostępniania patentów (będących zazwyczaj wynikiem działalności B+R)⁷³⁵.

a w okresie kryzysu 13%. Więcej: T. Buettner, C. Fuest, *The role of the corporate income tax as an automatic stabilizer*, "International Tax and Public Finance" 2010, nr 17, s. 686 – 698.

⁷³⁰ J. Hagemeyer, G. Poniatowski, A. Pęchcińska, M. Burak Turgut, A. Śmietanka, op. cit., s. 60.

⁷³¹ Analizą objęto 120 000 przedsiębiorstw. Przyśpieszona amortyzacja zwiększyła inwestycje w kapitał kwalifikujący się do ulgi w stosunku do kapitału niekwalifikującego się o 10,4% w latach 2001 – 2004 i 16,9% w latach 2008 – 2020. Małe przedsiębiorstwa reagują częściej o 95% w porównaniu do dużych. Więcej: E. Zwick, J. Mahon, *Tax Policy and Heterogeneous Investment Behavior*, "American Economic Review" 2017, nr 107 (1), s. 217 – 248.

⁷³² Polityka podatkowa podnosząca stopę zwrotu z nowych inwestycji stymulują krajowe inwestycje w środki trwałe oraz przyciągają inwestycje zagraniczne. Więcej: M.J. Boskin, W. G. Gale, *New Results on the Effects of Tax Policy on the International Location of Investment*, NBER Working Paper 1982, nr 1862.

⁷³³ Ulgi podatkowe mogą mieć zastosowanie do wszystkich kwalifikowanych nakładów (ulga oparta na wolumenie) lub jedynie do dodatkowej kwoty wydatków powyżej kwoty bazowej (przyrostowa ulga). Popularnym narzędziem są tzw. superulgi, w ramach których podstawa opodatkowania jest zmniejszona o kwoty przekraczające wysokość poniesionych wydatków na B+R. Więcej: OECD, *Review of National R&D Tax Incentives and Estimates of R&D Tax Subsidy Rates*, OECD 2017, s. 9.

⁷³⁴ Ch. Elschner, Ch. Ernst, *The Impact od R&D Tax Incentives on R%D Cost and Income Tax Burden*, „Discussion Paper Leibniz- Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung GmbH Mannheim” 2008, nr 08 (124).

⁷³⁵ Ch. Kohler, P. Laredo, Ch. Rammer, *The Impact and Effectiveness of Fiscal Incentives for R&D. Compendium of Evidence on the Effectiveness of Innovation Policy Intervention*, Manchester Institute of Innovation Research Manchester Business School 2012, dostępne na: <https://www.nesta.org.uk/report/the-impact-and-effectiveness-of-fiscal-incentives-for-rd/>, (data dostępu: 05.06.2019).

Badania nad znaczeniem preferencji podatkowych koncentrują się w znaczącej mierze na ich oddziaływaniu na wysokość inwestycji prywatnych przedsiębiorstw w B+R⁷³⁶. Wykazano, że zachęty podatkowe na B+R podnoszą prywatne wydatki na B+R, np. M. Parson i N. Phillips⁷³⁷, I. Guceri⁷³⁸, D.J. Wilson⁷³⁹, czy Ch. Dimos i inni⁷⁴⁰. Z perspektywy wzrostu dobrobytu istotne jest ukazanie efektu preferencji podatkowych na działalność B+R w postaci wzrostu poziomu jego determinanty, czyli innowacyjności, a nie wolumenu wydatków na B+R, które nie muszą mieć bezpośredniego przełożenia na np. liczbę patentów (brak efektów realizowanych badań, marnotrawstwo środków finansowych etc.). Pozytywny wpływ wykazali m.in. O. B. Skeie, A. Johansson, C. Menon i S. Sorbe⁷⁴¹, D. Czarnitzki i inni⁷⁴², A. Cappelen i inni⁷⁴³.

W przeciwieństwie do podatków dochodowych, podatki majątkowe są znacznie

⁷³⁶ Pomiar oddziaływania ulg podatkowych jest problematyczny z kilku względów: 1) Realizacja inwestycji rozwojowych jest uzależniona od stanu koniunktury – przedsiębiorstwo wstrzyma się z decyzją o ponoszeniu nowych nakładów, jeżeli posiada niewykorzystane zdolności produkcyjne 2) Występowanie jednoczesnej stymulacji inwestycji ulgami podatkowymi i wydatkami publicznymi. 3) Ulgi podatkowe doprowadzają do zmiany decyzji ekonomicznych w zakresie alokacji dóbr – potencjalna korzyść z realizacji inwestycji może w rzeczywistości okazać się stratą alternatywnego zysku z niezrealizowanej inwestycji o większej efektywności. 4) Z perspektywy przedsiębiorstw istotne jest zaplecze infrastrukturalne i intelektualne, a nie tylko preferencje podatkowe. Więcej: R. Belderbos, L. Sleuwagen, D. Somers, K. De Backer, *Where to locate innovative activities in global value chains: does co-location matter?*, „STI Policy Paper OECD Publishing” 2016, nr 30.

⁷³⁷ Wykazali (analiza danych z USA, Kanady i państw OECD w latach 1990 – 2006), że zachęty podatkowe na B+R podnoszą prywatne wydatki na B+R średnio o 0,98 centa USD za 1 cent utraconych dochodów podatkowych. Więcej: M. Person, N. Philips, *An Evaluation of the Federal Tax Credit for Scientific Research and Experimental Development*, „Department of Finance of Canada Working Paper” 2007-2008, dostępne na: http://publications.gc.ca/collections/collection_2008/fin/F21-8-2007-8E.pdf, (data dostępu: 04.06.2019).

⁷³⁸ Stwierdził, że zachęty podatkowe przyczyniają się do wzrostu wydatków na B+R średnio o 18% w przypadku dużych przedsiębiorstw (badanie w Wielkiej Brytanii w latach 1998 – 2006). Więcej: I. Guceri, *Impact of R&D Tax Incentives in the UK*, 2013, dostępne na: <http://home.ku.edu.tr/~wwe/guceri.pdf>, (data dostępu: 06.06.2019).

⁷³⁹ Wykazał, że wzrost efektywnej stopy ulgi na B+R o 1 p.p. prowadzi w długim okresie do 3 - 4 % wzrostu wydatków na B+R w stanie, w którym obowiązywała ulga oraz o 3-4% spadek poza tym stanem (badanie zostało przeprowadzone w USA). Więcej: D. J. Wilson, *Beggar thy neighbour? The in-state, out-of-state, and aggregate effects of R&D tax credits*, „The Review of Economics and Statistics” 2009, nr 91, s. 431-436.

⁷⁴⁰ 1\$ ulgi na B+R lub dotacji na B+R wywołują wzrost prywatnych wydatków na B+R o 7,5 centa. Więcej: Ch. Dimos, G. Pugh, M. Hiserciklilar, E. Talam, I. Jackson, *The relative effectiveness of R&D tax credits and R&D subsidies: A comparative meta – regression analysis*, „Technovation” 2022, nr 115.

⁷⁴¹ Wykazali (na grupie 26 państw w latach 2004-2010), że wzrostowi efektywnej stawki podatku od dochodów z patentów o 1 p.p. powyżej średniej dla badanej grupy, towarzyszyło zmniejszenie liczby wniosków patentowych o około 0,9%. Również wzrost ustawowej stawki podatku o 1 pp. powyżej średniej grupy wiązał się ze zmniejszeniem liczby zgłoszeń patentowych o około 0,6%. Zdaniem badaczy dominujący udział w liczbie składanych wniosków posiadają przedsiębiorstwa transnarodowe, które lokalizują wnioski patentowe w państwach o niższym opodatkowaniu. Więcej: O. B. Skeie, A. Johansson, C. Menon, S. Sorbe, *Innovation, patent location and tax planning*, „Multinationals Economics Departments Working Paper” 2017, nr 1360.

⁷⁴² Wykazali pozytywny wpływ zachęt podatkowych na B+R na innowacyjność, w kontekście wprowadzania nowych produktów na rynek, na grupie przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych w Kanadzie w 1999 r. Więcej: D. Czarnitzki, P. Hanel, J. M. Rosa, *Evaluating the impact of R&D tax credits on innovation: A microeconomic study on Canadian firms*, „Research Policy” 2011, nr 40, s. 217-229.

⁷⁴³ Badaniem objęto przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe w Norwegii w 1999-2004. Więcej: A. Cappelen, A. Raknerud, M. Rybalka, *The effects of R&D tax credits on patenting and innovations*, „Discussion Paper Statistics Norway” 2008, nr 565.

zróżnicowane w systemach podatkowych poszczególnych państw⁷⁴⁴. Zasady ich konstrukcji nie zostały wyznaczone w żadnych międzynarodowych standardach. Modelowa konwencja w sprawie podatku od dochodu i majątku OECD, definiuje podatki majątkowe jako wszystkie podatki od całego majątku lub od jego części, wraz z podatkami od przyrostu majątku⁷⁴⁵. Grupa podatków majątkowych jest zróżnicowana podmiotowo, przedmiotowo i konstrukcyjnie. OCED definiuje je jako podatki pobierane jednorazowo lub cyklicznie od użytkowania, własności lub przeniesienia własności (podatki od nieruchomości lub majątku netto, podatki od zmiany własności nieruchomości w drodze dziedziczenia lub darowizny oraz podatki od transakcji finansowych i kapitałowych)⁷⁴⁶. Wskazuje się, że ta grupa podatków może stanowić istotne źródło finansowania wydatków publicznych w przyszłości. Np. T. Piketty postulował, aby zastosować progresywne podatki od dużych fortun, aby promować w ten sposób stały obieg własności. Z kolei P. Krugman popiera stosowanie podatków majątkowych jako instrumentu finansującego podstawowe usługi i infrastrukturę, argumentując, że stosunkowo marginalna zmiana w bogactwie kilku ludzi może sfinansować wysoką poprawę zdrowia (np. bezpłatną lub subsydiowaną opiekę zdrowotną) i inne aspekty jakości życia tysiąca lub milionów osób (np. bezpłatna lub subsydiowana edukacja, świadczenia rodzinne i inne programy rządowe)⁷⁴⁷.

Analizując wpływ podatków majątkowych na poziom dobrobytu należy przyjąć stanowisko P. Felisa, zgodnie z którym należy rozróżnić stałe podatki od nieruchomości, przybierające formę rocznych płatności przez właściciela lub użytkownika nieruchomości oraz podatki transakcyjne od majątku, naliczane w przypadku sprzedaży majątku lub przeniesienia własności w innej formie (w tym nie tylko nieruchomości, ale i pozostałe aktywa netto oraz inne aktywa finansowe i niefinansowe). Pomimo wykazywania cech wspólnych takich jak bezpośrednie lub pośrednie nawiązywanie do posiadanego majątku, uznawanie za podstawę opodatkowania majątek (w tym także zasób środków finansowych), jego część lub przyrost⁷⁴⁸;

⁷⁴⁴ W niektórych państwach występują różne systemy opodatkowania majątku w zależności od stanu czy miasta (np. w Wielkiej Brytanii. K. A. Firlej, Ch. Firlej, *Porównanie systemów opodatkowania nieruchomości w Unii Europejskiej*, „Progress in Economic Sciences” 2014, nr 1 2014, s. 293 – 294.

⁷⁴⁵ Zaznaczono w niej jednak, że szczegółowy wykaz podatków majątkowych objętych każdorazowo umową w sprawie unikania podwójnego opodatkowania podatkami od majątku, jest uzależniony od decyzji umawiających państw/stron. Art. 22 Konwencji rozróżnia dwa rodzaje majątku: ruchomy i nieruchomy. Na podstawie artykułu 24 można wnioskować, że majątek stanowią aktywa, bowiem w konwencji stwierdzono, że pasywa pomniejszają majątek. Więcej: L. Etel, G. Liszewski, *Podatki majątkowe w Polsce – wybrane problemy*, Kancelaria Sejmu. Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 2002.

⁷⁴⁶ <https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm>, (data dostępu: 22.09.2021).

⁷⁴⁷ T. Piketty, *Capital and ideology*, “Harvard University Press” 2020. P. Krugman, *Good enough for government work? Macroeconomics since the crisis*. “Oxford Review of Economic Policy 2018, nr 34 (1-2), s. 156 – 168. Za: J. Andrew, M. Baker, Ch. Cooper, J. Tweedie, *Wealth taxes and post – COVID future of the state*, “Critical Perspectives on Accounting” 2022.

⁷⁴⁸ M. Szczepkowski, *Zasadność opodatkowania majątku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Finanse Publiczne”, 2014, nr 346.

podatki te są zróżnicowane wywołanymi efektami ekonomiczno–społecznymi. Stosowanie podatków majątkowych wiąże się bowiem z powstawaniem różnych zniekształceń. Np. podatki transakcyjne mogą zniechęcać do zawierania transakcji na rynku nieruchomości, dzięki którym dochodzi do sprawniejszej alokacji majątku, czy negatywnie oddziaływać na mobilność pracowników ze względu na wysokie koszty transakcji wynikające z przeniesienia majątku⁷⁴⁹. E. Eerola i inni wykazali, że podatki transakcyjne posiada znaczący negatywny wpływ na mobilność gospodarstw domowych (zarówno na krótki, jak i długi dystans), a w konsekwencji na funkcjonowanie rynku pracy⁷⁵⁰. Może mieć to przełożenie na wyniki w obszarze możliwości rozwoju zawodowego i osobistego. Wpływ stałych podatków od nieruchomości na działalność gospodarczą nie jest jednoznaczny, bowiem zależy od struktury majątku nieruchomego, mobilności czynników produkcji, elastyczności popytu i podaży opodatkowanego czynnika. W dodatku możliwości uchylecia się od opodatkowania w przypadku regularnego podatku od nieruchomości są niewielkie w porównaniu do podatków transakcyjnych (np. poprzez zaniżanie cen transakcyjnych). Z perspektywy stabilności systemu finansów publicznych regularne podatki od nieruchomości również wypadają korzystniej w porównaniu do podatków transakcyjnych – nie podlegają bowiem tak silnym wahaniom na skutek zmian koniunktury rynkowej. Podatki transakcyjne reagują na zmiany cen zależnie od koniunktury gospodarczej, co przekłada się na wzrost uzyskiwanych z nich dochodów w okresie rozwoju gospodarki i wzrostu popytu na nieruchomości⁷⁵¹.

Najczęściej stosowanym podatkiem majątkowym jest podatek od nieruchomości, obciążający posiadany majątek w postaci gruntów, budynków i innych składników majątku⁷⁵². Z perspektywy oddziaływania tego podatku na dobrobyt (poprzez realizację funkcji stymulacyjnej, czy dostarczając środki na wydatki publiczne) istotnym elementem jego konstrukcji jest sposób ujmowania podstawy opodatkowania: oparty na wartości⁷⁵³ (tzw.

⁷⁴⁹ Komisja Europejska, *Europejski semestr – zestawienie informacji tematycznych. System podatkowy*, s. 15. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_taxation_pl_0.pdf, (data dostępu: 22.09.2021).

⁷⁵⁰ E. Eerola, O. Harjunen, T. Lyytikainen, T. Saarimaa, *Revisiting the effect of housing transfer taxes*, “Journal of Urban Economics” 2021, nr 124.

⁷⁵¹ P. Felis, *Opodatkowanie majątku w Europie*, op.cit., s. 88 i 89.

⁷⁵² Do cech wspólnych europejskich systemów opodatkowania nieruchomości zalicza się: są podatkami lokalnymi, zasilającymi budżet samorządów; mają charakter rzeczowy – ukierunkowane są na odpowiednio zdefiniowany w przepisach prawa przedmiot, ich wymiar oparty na wartości lub na naturalnych cechach przedmiotu opodatkowania; biorąc pod uwagę zakres przedmiotowy, z reguły podatnikami są ich właściciele lub użytkownicy nieruchomości. Więcej: P. Felis, *Elementy teorii i praktyki podatków majątkowych...* op.cit., s. 36.

⁷⁵³ W systemie opartym na wartości przyjmuje się wartość rynkową nieruchomości, definiowaną jako cenę nieruchomości uzyskiwaną w obrocie (cena sprzedawcy, wartość odtworzeniowa, zdyskontowane dochody) lub wartość czynszową, czyli wartość czynszu uiszczanego w określonym czasie. P. Felis, *Property tax...* op.cit., s. 3. Systemy oparte na wartości nieruchomości wymagają prowadzenia katastru nieruchomości, zawierającego informacje o czynnikach wpływających na wartość nieruchomości. Więcej: K.A. Firlej, Ch. Firlej, *op.cit.* s. 283.

system *ad valorem*) lub na powierzchni nieruchomości (ilość m² powierzchni gruntu i budynków)⁷⁵⁴, bądź łączący cechy obu systemów: oparty na powierzchni nieruchomości, ale stawki podatku są powiązane z wartością nieruchomości, jej przeznaczeniem i rodzajem⁷⁵⁵. Sposób ujmowania podstawy opodatkowania wpływa na wrażliwość dochodów z tytułu tego podatku na cykl koniunkturalny – stosowanie systemu opartego na powierzchni nieruchomości sprawia, że dochody podatkowe są względnie stałe w czasie, niezależnie od wzrostu/spadku wartości nieruchomości w poszczególnych okresach cyklu koniunkturalnego. Jednakże należy zauważyć, że władza publiczna nie korzysta wówczas na wzroście dochodów podatkowych spowodowanych wzrostem cen nieruchomości. Systemy oparte na wartości nieruchomości wpływają na wyższą wrażliwość na cykl koniunkturalnych dochodów z tego podatku, co przyczynia się do zwiększenia jego znaczenia stabilizacyjnego, co jest istotne z perspektywy kształtowania grup determinant „możliwości rozwoju”, czy „możliwości bezpieczeństwa”.

Podatek od nieruchomości może także pełnić funkcję redystrybucyjną, oddziałując na „możliwości realizacji potrzeb podstawowych”. Podatek ten realizuje bowiem postulat sprawiedliwości podatkowej, ponieważ sposób wyznaczania ciężaru podatkowego jest powiązany ze zdolnością do poniesienia podatku. Istnieje bezpośredni związek między wartością zgromadzonego przez podatnika majątku, a wielkością uzyskiwanych przez niego dochodów. Przyjęcie za podstawę opodatkowania wartości nieruchomości pozwala na uwzględnienie wielu czynników jak np. rozwój gospodarczy regionu, cechy charakterystyczne nieruchomości (wiek, przeznaczenie, sposób użytkowania, stopień zużycia, stan techniczny, wyposażenie w instalacje)⁷⁵⁶. Formułowana jest również opinia, że podatek ten jest zgodny z zasadą ekwiwalencji (w przypadku systemu *ad valorem*) ponieważ wartość rynkowa nieruchomości wiąże się z korzyścią, jakie podatnik uzyskuje z funkcjonowania państwa: dostęp do edukacji, służby zdrowia, rozrywki, infrastruktury⁷⁵⁷. Zastosowane w konstrukcji podatku od nieruchomości preferencje mogą pełnić funkcję redystrybucyjną (gdy związane z osobistą sytuacją życiową podatnika (wiek, choroba, liczba osób na utrzymaniu, dochody) czy sytuacją na danym obszarze (np. katastrofa naturalna, prowadząca do zmniejszenia dochodów ze sprzedaży towarów rolnych, a także wzrostu cen i obniżenia możliwości nabywczych

⁷⁵⁴ Systemy powierzchniowe opierają się na danych z rejestrów geodezyjnych i kartograficznych. K.A. Firlej, Ch. Firlej, op.cit. s. 282. W przypadku powierzchniowych systemów opodatkowania nieruchomości zazwyczaj stosowane są stawki kwotowe, zaś w przypadku systemów katastralnych – procentowe. P. Felis, *Elementy teorii i praktyki podatków majątkowych...* op.cit., s. 36 – 38.

⁷⁵⁵ K.A. Firlej, Ch. Firlej, op.cit, s. 283.

⁷⁵⁶ P. Felis, *Opodatkowanie majątku w Europie*, op.cit., s. 88.

⁷⁵⁷ T. Oliviero, A. Sacchi, A. Scognamiglio, A. Zazzaro, *House Prices and Immovable Property Taxes: Evidence from OECD Countries*, “Working Paper Centre for Studies in Economics and Finance” 2016, nr 444, s. 3.

konsumentów), a także stymulacyjną np. poprzez preferencje podmiotowe (określeni właściciele czy użytkownicy nieruchomości np. instytuty badawcze), czy przedmiotowe (np. nieruchomości mieszkalne w ustalonym czasie, leśne)⁷⁵⁸. Realizacja funkcji stymulacyjnej może dotyczyć grupy determinant możliwości rozwoju i możliwości kreowania przyszłości, zwłaszcza w odniesieniu do preferencji skierowanych do przedsiębiorstw (w celu zwiększenia liczby przedsiębiorstw na danym obszarze, zastosowania prośrodowiskowych technologii). Jednostki terytorialne konkurują o nowych inwestorów lub nowych mieszkańców poprzez obniżkę stawek podatku lub okresowe zwolnienia podatkowe. Pozwala to zwiększyć lokalną bazą podatkową, co wpływa w dłuższym terminie na lokalny budżet – zwiększając dochody z podatku od nieruchomości w przyszłości lub dochody z pozostałych podatków (np. od środków transportu, od podatków dochodowych jeśli władze lokalne posiadają w nich udział). W konsekwencji zwiększą się możliwości finansowania rosnących potrzeb ludności, np. w zakresie infrastruktury, edukacji, ochrony środowiska⁷⁵⁹. Organizacje międzynarodowe postulują, aby władze publiczne przenosiły obciążenie podatkowe z dochodu na majątek. Okresowe podatki od nieruchomości są bowiem uważane za jedne z najmniej szkodliwych podatków dla wzrostu gospodarczego, a jednocześnie zgodne z celami sprawiedliwości⁷⁶⁰.

Podatek od wartości dodanej (*Value Added Tax*, dalej VAT), występujący także jako podatek od towarów i usług (z ang. *Goods and Services Tax*), we wszystkich państwach Unii jest podatkiem obrotowym⁷⁶¹, podlegającym harmonizacji. Z perspektywy kształtowania dobrobytu jego rolę można rozpatrywać na kilku płaszczyznach. Po pierwsze stanowi ważne źródło finansowania wydatków państwa – ucieczka od opodatkowania jest trudniejsza niż w przypadku podatków dochodowych, co wpływa na stabilność i pewność założonych dochodów podatkowych. Przyczynia się do tego rozłożenie poboru podatku na kilka faz obrotu, co powinno zniechęcać do oszustw podatkowych⁷⁶² oraz technika poboru VAT⁷⁶³.

⁷⁵⁸ P. Felis, *Property tax in Europe*, op. cit., s. 3.

⁷⁵⁹ M. Trojanek, W. Kisiała, R. Trojanek, *Do local governments follow their neighbours tax strategies? Tax mimicking amongst Polish municipalities*, "Land Use Policy" 2021, nr 108, s. 2.

⁷⁶⁰ D. Prammer, *Immovable property: where, why and how should it be taxed?* „SUERF Policy Note” 2021, nr 230, s. 5.

⁷⁶¹ Przyporządkowanie VAT w klasyfikacji przedmiotowej nastręcza trudności, co zauważył L. Etel – zaliczany jest do podatków od konsumpcji, ale może stanowić także podatek przychodowy, a nawet w pewnym stopniu podatek od obrotu majątkiem. L. Elel, *System podatkowy*, (w:) *Finanse publiczne i prawo finansowe*. T. 2., E. Ruśkowski (red.), Wyd. KiK, Warszawa 2000, s. 23.

⁷⁶² W każdej fazie obrotu poszczególne podmioty żądają faktur stanowiących podstawę do odliczenia naliczonego podatku, co stanowi mechanizm samokontroli podatkowej. Więcej: R. Lipniewicz, op.cit., s. 29. Jednakże ten mechanizm bywa wykorzystywany do uniknięcia opodatkowania, a także do wymuszenia nieuprawnionych środków finansowych z budżetu państwa.

⁷⁶³ Następuje podwójna ewidencja podatku – po stronie przedsiębiorcy sprzedającego towar i u jego nabywcy (przedsiębiorcy wykorzystującego ten towar do dalszego przetworzenia i sprzedaży). Sprzecznność interesów nabywcy i dostawcy w tej sytuacji ma utrudnić ich porozumienie w kwestii fałszowania cen towarów na fakturze.

Z perspektywy realizacji funkcji dochodowej atutem tego podatku jest tzw. znieczulenie podatkowe, podmiotów faktycznie ponoszących ciężar tego podatku⁷⁶⁴. Jednakże z perspektywy oddziaływania na dobrobyt społeczeństwa, cecha ta jest niewątpliwą wadą stosowania tego podatku. Kolejną płaszczyzną oddziaływania VAT na poziom dobrobytu jest wpływ na grupę jego determinant określonych jako możliwości rozwoju gospodarki. R. Beem i D. Bruce wykazali, że rozszerzenie bazy opodatkowania podatkiem od sprzedaży skutkuje wzrostem liczby przedsiębiorstw i zwiększeniem zatrudnienia⁷⁶⁵. Atutem tego podatku jest uproszczenie obrotu międzynarodowego towarami dzięki ustaleniu obciążenia VAT jako procentu ceny towaru⁷⁶⁶. Drugim ważnym aspektem jest zjawisko przrzucalności ciężaru podatku na finalnych odbiorców dóbr. O ile stanowi to atut w funkcjonowaniu przedsiębiorstw (z tego powodu VAT zaliczany jest do podatków o charakterze neutralnym), to dla konsumentów oznacza zmianę ich możliwości nabywczych wskutek wzrostu cen (wpływ na zaspokojenie potrzeb podstawowych). Stopień przeniesienia podwyżki/obniżki stawek VAT na ceny dóbr zależy od kilku czynników, jak np. konkurencja na rynku⁷⁶⁷, elastyczność popytu i podaży⁷⁶⁸, a także od cyklu koniunkturalnego⁷⁶⁹.

⁷⁶⁴ Konsumenci często nie mają świadomości jaki procent ceny nabywanego towaru stanowi podatek..

⁷⁶⁵ Obciążenie wszystkich detalistów VAT może być nieoptymalne, jeśli średni koszt przestrzegania przepisów dla małego początkującego detalisty jest wyższy niż w przypadku dużego przedsiębiorstwa o ustalonej pozycji. Zbyt niski próg zwolnienia może stanowić przeszkodę dla przedsiębiorstw zdalnych stosujących niskie marże, zaś zbyt wysokie progi zwolnienia obniżają potencjalne dochody z tytułu podatku i prowadzą do zniekształceń w uzyskiwanych dochodach przez sprzedawców detalicznych. R. Beem, D. Bruce, *Failure to launch: Measuring the impact of sales tax nexus standards on business activity*, "Journal of Public Economics" 2021, nr 201, s. 20.

⁷⁶⁶ Umożliwia zbycie towarów eksportowanych w cenach netto (bez VAT), co sprawia, że w państwie docelowym towary importowane podlegają opodatkowaniu tak jak krajowe.

⁷⁶⁷ Na rynku idealnej konkurencji podwyżka stawki VAT prowadzi do wzrostu ceny konsumenta, co z kolei prowadzi do obniżenia na nie popytu. W efekcie dochodzi do ustalenia nowego punktu równowagi na krzywej popytu i podaży. Parametr przesunięcia ciężaru podatkowego zależy od elastyczności popytu i podaży. Najpopularniejszymi modelami wyjaśniającymi wpływ zmian stawek VAT na ceny produktów na rynku niedoskonałej konkurencji jest model oligopolu Bertrand'a i model oligopolu Cournot'a. W modelu oligopolu Bertranda przedsiębiorstwa konkurują ze sobą do momentu zrównania ceny z kosztami krańcowymi, zatem żadne z nich nie osiąga zysku. W związku z tym podwyżka VAT zostaje przesunięta całkowicie na ceny. W modelu oligopolu Cournota może wystąpić przesunięcie wyższe od wzrostu stawki VAT. Bowiem przedsiębiorstwa posiadające odpowiednią siłę rynkową będą chciały zrekompensować nie tylko wzrost obciążenia podatkowego, ale i spadek popytu na dobra w wyniku wzrostu cen. Więcej: R. Blundell, *Assessing the temporary VAT cut policy in the UK*, „Fiscal Studies” 2009, nr 30 (1), s. 31–38.

⁷⁶⁸ Im wyższa elastyczność popytu tym niższy stopień przesunięcia, z kolei w przypadku elastyczności podaży zachodzi odwrotne zjawisko. Parametr przesunięcia ciężaru podatkowego na ceny dóbr konsumenckich zależy od elastyczności popytu i podaży. Więcej: C. Carbonnier, *Who pays commodity taxes? Evidence from French Reforms 1987-1999*, „Paris-Jourdan Sciences Economiques Working Paper” 2006, nr 13, s. 11-12. W skrajnej sytuacji, jeśli dobro cechuje się sztywną podażą przy znaczącej elastyczności cenowej popytu, przrzucenie ciężaru podatkowego na konsumenta jest wykluczone. W przypadku dobra o znacznej elastyczności cenowej popytu i podaży, możliwe jest dokonanie przrzucenia częściowego. Więcej: T. Famulska, *Podatek VAT w funkcjach pozafiskalnych w warunkach kryzysu gospodarczego*, (w:) E. Ruśkowski, I. Zawerucha (red.), *Finanse publiczne i prawo finansowe w Europie Centralnej i Wschodniej w warunkach kryzysu finansowego*, Wyd. Temida 2, Białystok-Lwów 2010, s. 372.

⁷⁶⁹ Cykl koniunkturalny stanowi czynnik oddziałujący na stopień przeniesienia wzrostu/redukcji stawek VAT ze względu na zmiany elastyczności cenowej popytu i podaży w zależności od jego faz. Podczas recesji niepewność,

Badania potwierdziły wpływ zmian VAT na zmiany ceny produktów, np. N. Jonker, C. Folkertsma, H. Blijenberg⁷⁷⁰, C. Carbonnier⁷⁷¹, A. Carare i S. Danninger⁷⁷². Efektem przerzucenia na ceny produktów zmian stawek VAT jest zmiana wolumenu konsumpcji, co potwierdziły badania np. S. H. G. Kolohai, Z. M. Noor, A. Kashmari⁷⁷³, A. James'a i E. Asaama⁷⁷⁴. O.R. Tochukwu, K. Jerry, O. A. Titus⁷⁷⁵, A. M. G Gelardi⁷⁷⁶, R. Barrell i M. Weale⁷⁷⁷. Wyniki ich badań wskazują na to, że zapowiedziana podwyżka VAT może skłonić gospodarstwa domowe do przyspieszenia konsumpcji w oczekiwaniu na wyższe ceny. Z kolei podwyżka VAT wprowadzona natychmiastowo i ogłoszona jako środek tymczasowy może doprowadzić do odkładania konsumpcji⁷⁷⁸.

Do podatków pośrednich zaliczana jest także akcyza. Jest ona również typowym

co do wysokości dochodów przyczynia się do obniżenia konsumpcji, a tym samym do wzrostu elastyczności cenowej popytu. Wskutek tego producenci mają mniejszą możliwość przesunięcia zmiany stawek VAT na ceny konsumpcyjne. Ograniczenie dostępności kredytu w okresie recesji wzmacnia to zjawisko. R. Blundell, op.cit.

⁷⁷⁰ Wzrost cen o 1,3% na skutek zmiany stawki o 8,5%. Więcej: N. Jonker, C. Folkertsma, H. Blijenberg, *An empirical analysis of price setting behaviour in the Netherlands in the period 1998-2003 using Micro Data*. "ECB Working Paper Series" 2004, nr 413.

⁷⁷¹ Na konkurencyjnym roku stopień przeniesienia zmiany podatku jest wyższy w przypadku wzrostu stawek niż ich obniżenia, ze względu na istnienie stałych kosztów dostosowawczych uniemożliwiających obniżenie cen po niewielkich zmianach podatku VAT. Na rynku oligopolu stopień przesunięcia – odwrotnie (ponieważ reakcje na popyt mogą być silniejsze po istotnych wahaniami cen niż po słabszych. Więcej: C. Carbonnier, *Is tax shifting asymmetric? Evidence from French VAT reforms 1995-2000*, "Paris- Jourdan Sciences Economiques WP" 2005, nr 9.

⁷⁷² Inflacyjny charakter wzrostu stawek VAT zależy od długości okresu ogłoszania. Wzrost cen był silniejszy w przypadku dóbr trwałego użytku i na rynkach niedoskonałej konkurencji. Więcej: A. Carare, S. Danninger, op.cit.

⁷⁷³ Zbadali wpływ VAT na konsumpcję 19 krajów rozwijających się w latach 1995–2010. Szacowana elastyczność VAT wyniosła 0,14. Potwierdzili opóźniony, ujemny wpływ podatku na konsumpcję. Więcej: S. H. G. Kolohi, Z. M. Noor, A. Kashmari, *Effect of Value Add Tax on Consumption in Developing Countries*, „Applied Economics and Finance” 2016, nr 3 (2).

⁷⁷⁴ Analiza danych na przykładzie 15 państw UE w okresie 1961–2005 pokazała, że wzrost stawki VAT o 1 pp. prowadzi do zmniejszenia poziomu konsumpcji o około 1% w krótkim okresie. Więcej: A. James, E. Asaama, *Value Added Tax and Consumption*, „Working Paper Tulane University” 2012, nr 1203.

⁷⁷⁵ Zbadali oddziaływanie VAT na strukturę wydatków konsumpcyjnych i indeks cen konsumpcyjnych w Nigerii w okresie 1994–2014. W pierwszym roku podwyżki stawki podatku miał miejsce wzrost wydatków (współczynnik regresji VAT_t 5,48), jednakże w kolejnym roku zaobserwowano zmniejszenie wydatków konsumpcyjnych przez gospodarstwa domowe (współczynnik regresji VAT_{t+1} -1,537). W przypadku dóbr nietrwałych, podatek prowadził do wzrostu wydatków nie tylko w okresie jednego roku, ale i kolejnych (współczynnik $VATR_t$ 2,04, $VATR_{t+1}$ 0,37). O. R. Tochukwu, K. Jerry, O.A. Titus, *Value Added Tax and Consumption Expenditure Behaviour of Household in Nigeria: An Empirical Investigation*, „International Review of Social Research” 2015, nr 3 (6).

⁷⁷⁶ Przeanalizował on oddziaływanie VAT/ GST na sprzedaż detaliczną w Kanadzie i Wielkiej Brytanii od momentu jego wprowadzenia. Badanie wykazało, że wprowadzeniu podatku towarzyszyła zmiana w zachowaniu konsumentów: wolumen sprzedaży wzrósł w Wielkiej Brytanii w miesiącach poprzedzających zastosowanie nowych regulacji i zmniejszył się po wejściu ich w życie. W Kanadzie nie zaobserwowano tego zjawiska, ponieważ GST zastąpił system MST ze stawką 13,5%. Doszło jednak do obniżenia wolumenu sprzedaży poczynając od grudnia 1990 r. (GST od 01.1991 r.) do marca 1991 r. Więcej: A. M. Gelardi, *Value added tax and consumer spending: A graphical description analysis*, „Asian Journal of Finance & Accounting” 2013, nr 1 (5).

⁷⁷⁷ Analiza wykazała, że we wszystkich badanych państwach (grupa tzw. starych państw UE) wystąpił wzrost konsumpcji przed wprowadzeniem zmian w stawce podatku i jej znaczący spadek po wejściu tych zmian w życie. Więcej: R. Barrell, M. Weale, *The Economics of a Reduction in VAT*, „National Institute of Economic and Social Research, Discussion Paper” 2009, nr 325.

⁷⁷⁸ R. de Mooij, M. Keen, op.cit., s. 12.

podatkiem konsumpcyjnym⁷⁷⁹ i jednofazowym podatkiem od obrotu brutto, pobieranym u producenta lub importera⁷⁸⁰. Nakładana jest na niektóre dobra, o wysokim udziale w wydatkach konsumpcyjnych, o niskiej cenowej elastyczności popytu⁷⁸¹, na których produkcję i dystrybucję w przeszłości monopol posiadała władza publiczna. Podatek akcyzowy w państwach Unii Europejskiej podlega harmonizacji, a zatem w prawodawstwie krajowym następuje implementacja wzorca opodatkowania wskazanego w dyrektywach unijnych⁷⁸².

Wpływ podatku akcyzowego na dobrobytu może być rozpatrywany na kilku obszarach. Po pierwsze stanowi jedno z głównych źródeł finansowania wydatków publicznych. Cechuje go wysoka wydajność i stabilność. Pozwala obciążyć podatników, którzy nie wykazują dochodu czy majątku do opodatkowania. Wykorzystywany jest również jako podatek kompensujący utracone wpływy do budżetu państwa wskutek zastosowania preferencji podatkowych w podatkach bezpośrednich. Jej wysokie znaczenie fiskalne spowodowane jest również tym, że opodatkowane są wyroby o niskiej elastyczności cenowej popytu, niepodlegające substytucji. Udział akcyzy w cenie tych wyrobów jest najczęściej wysoki, dotyczy to zwłaszcza wyrobów o wysokiej szkodliwości dla zdrowia czy stanu środowiska, o niskich kosztach produkcji⁷⁸³. Oddziaływanie na decyzje konsumentów w zakresie konsumpcji produktów o negatywnym wpływie na stan zdrowia czy środowisko stanowi kolejny obszar interwencji władzy publicznej w kształtowanie dobrobytu z wykorzystaniem akcyzy. Według raportu Grupy Zadaniowej ds. Polityki Fiskalnej dla Zdrowia podniesienie cen tytoniu, alkoholu i słodkich napojów o 50% w wyniku wzrostu stawek akcyzy we wszystkich państwach, pozwoliłoby zapobiec ponad 50 mln przedwczesnych zgonów w ciągu najbliższych 50 lat (16% zgonów na świecie)⁷⁸⁴. Opodatkowanie tytoniu uważa się za najbardziej opłacalny

⁷⁷⁹ Z perspektywy podatnika formalnego stanowi podatek przychodowy, bowiem jego dochód jest opodatkowany w fazie jego tworzenia. Z kolei z punktu widzenia podatnika rzeczywistego jest podatkiem konsumpcyjnym, ponieważ opodatkowaniu podlega dochód wydatkowany na zakup dóbr i usług. W. Wojtowicz (red.), *Zarys finansów publicznych i prawa finansowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 216.

⁷⁸⁰ E. Denek, J. Sobiech, J. Wolniak, *Finanse publiczne*, PWN, Warszawa 2001, s. 144.

⁷⁸¹ L. Oręziak, *Finanse Unii Europejskiej*, PWN, Warszawa 2005, s. 227.

⁷⁸² Szczególnie ujednotwiono zasady poboru podatku od tytoniu i wyrobów tytoniowych, alkoholu i napojów alkoholowych, energii elektrycznej oraz tzw. produktów energetycznych (paliwa silnikowe, oleje opałowe, gaz). Państwa członkowskie są zobligowane nie tylko do zachowania reguł opodatkowania tych wyrobów, ale i stosowania stawek podatku wyższych niż wskazany poziom. W przypadku pozostałych wyrobów (np. samochody osobowe, kosmetyki, broń, wyposażenie kasyn) państwa Unii mogą stosować własne reguły opodatkowania, jeżeli nie ingeruje to w funkcjonowanie swobód traktatowych, zwłaszcza swobodzie przepływu towarów. Więcej: D. Mączyński, *Akcyza w prawie Unii Europejskiej i prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, LXX (3), s. 76.

⁷⁸³ R. Rosiński, *Fiskalne aspekty podatku akcyzowego w krajach Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 76, t. 1, s. 161.

⁷⁸⁴ Z powodu palenia tytoniu na świecie występuje 8 mln zgonów na rok, a 3 mln z powodu spożycia alkoholu. Z kolei 6 mln ludzi umiera na choroby wywołane otyłością i cukrzycą. The Task Force on Fiscal Policy for Health, *Health Taxes to Save Lives. Employing Effective Excise Taxes on Tobacco, Alcohol, and Sugary Beverages*, 2019,

sposób obniżenia śmiertelności w państwach rozwijających się⁷⁸⁵, a podniesienie podatku od alkoholu (produkcji, sprzedaży) – redukcji wskaźników szkodliwego spożycia alkoholu.

Współ z akcją państwa UE stosują również inne podatki w ramach polityki prozdrowotnej, jak np. podatek tłuszczowy od produktów z wysoką zawartością tłuszczu, podatek od produktów z wysoką zawartością cukrów, podatek od napojów słodzonych, podatek chipsowy lub hamburgerowy⁷⁸⁶, a także zróżnicowane stawki VAT. Podniesienie ceny produktu w skutek wzrostu obciążenia podatkowego ma na celu zniechęcenie do ich zakupu. Środki pozyskane z tych podatków mogą być przeznaczone na wybrane cele polityki prozdrowotnej np. walkę z uzależnieniami, otyłością. Wynik badań potwierdzają pozytywny wpływ podatków od tzw. niezdrowej żywności na ograniczenie ich konsumpcji. Dowody na to przedstawił m.in. np. K. Nnoahama i inni⁷⁸⁷, E. Finkelstein i inni⁷⁸⁸. K. Duffey i in.⁷⁸⁹, T. Andreyev i inni⁷⁹⁰, J. Nordstrom i L. Thunstrom⁷⁹¹, czy T. Harkaneni inni⁷⁹².

dostęp na: <https://www.bbhub.io/dotorg/sites/2/2019/04/Health-Taxes-to-Save-Lives-Report.pdf>, (data dostępu: 24.05.2021).

⁷⁸⁵ W. Savedoff, A. Alwang, *The single best health policy in the world: tobacco taxes*, “CGD Policy Paper” 2015, nr 62.

⁷⁸⁶ M. Twarowska, *Opodatkowanie niezdrowej żywności – dyskusyjny instrument finansowania ochrony zdrowia i walki z otyłością*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 294, s. 201.

⁷⁸⁷ Wprowadzenie podatku od niezdrowej żywności przy zastosowaniu jednoczesnych dopłat do warzyw i owoców może zmniejszyć liczbę zgonów wywołanych chorobami krążenia, nowotworów i otyłości. Więcej: K. Nnoaham, G. Sacks, M. Rayner, O. Mytton, A. Gray, *Modelling Income Group Differences in the Health and Economic Impacts of Targeted Food Taxes and Subsidies*, „International Journal of Epidemiology” 2009, nr 38 (5), s. 1324-1333.

⁷⁸⁸ Opodatkowanie napojów słodzonych podatkiem o stawce 40% doprowadziłoby do spadku ich dziennej konsumpcji o 12,4 kalorii i utraty wagi o 1,3 funta w ciągu roku. Więcej: E. Finkelstein, C. Zhen, J. Nonnemaker, J. Todd, *Impact of Targeted Beverage Taxes on Higher- and Lower-income Households*, „Archives of Internal Medicine” 2010, nr 170, s. 2028–2034.

⁷⁸⁹ Badania wykazały, że wzrost ceny napoje słodzone, pełne mleko, pizza i hamburgery o 1 dolara USD prowadzi do spadku ich konsumpcji o 124 kalorie i utratę masy ciała o ,34 funta rocznie. Więcej: K. Duffey, P. Gordon-Larsen, J. Shikany, D. Guilkey, D. Jacobs, B. Popkin, *Food Price and Diet and Health Outcomes*: „Study Archives of Internal Medicine” 2010, nr 170, s. 420–426.

⁷⁹⁰ Udowodnili, że elastyczność cenowa napojów słodzonych waha się w granicach -0,8 do -1,0, a zatem zmniejszenie ich spożycia jest względnie proporcjonalne do stawki podatkowej. Więcej: T. Andreyeva, M. Long, K. Brownell, *The Impact of Food Prices on Consumption: A Systematic Review of Research on Price Elasticity of Demand for Food*, „American Journal of Public Health” 2010, nr 10, s. 216–222.

⁷⁹¹ Należy połączyć dotacje na zdrowe produkty z opodatkowaniem niezdrowej żywności. Zaproponowali oni podatek w wysokości 114% na produkty piekarnicze i gotowe do spożycia, z którego finansowane byłyby subsydia owoców i warzyw. Więcej: J. Nordstrom, L. Thunstrom, *Can target food taxes and subsidies improve the diet? Distributional effects among income groups*, „Food Policy” 2010, nr 36.

⁷⁹² Na podstawie danych z lat 1995–96, 1998, 2001 i 2006 dotyczących wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych w Finlandii przeanalizowali potencjalny wpływ wprowadzenia podatku cukrowego (1 euro/kg), obniżenia podatku VAT na świeże owoce, warzywa i ryby lub jednoczesnego zastosowania obu rozwiązań. Wyniki badań wykazały wysoką elastyczność cenową popytu na cukier i słodczyce. Obniżenie jedynie VAT na owoce, warzywa i ryby w niewielkim stopniu wpływa na decyzje konsumentów, jednakże połączenie obu reform może prowadzić do zmian żywieniowych skutkujących redukcją masy ciała średnio 2,3 kg. Zdaniem badaczy podatki od niezdrowej żywności i napojów w najwyższym stopniu oddziałują na decyzje zakupowe osób o niskich dochodach. Więcej: T. Harkanen, K. Katakorpri, P. Pietinen, J. Pirtila, H. Reinivuo, I. Suoniemi, *The welfare effect of health – based food tax policy*, „Food Policy” 2014, nr 49, s.196–206.

Akcyza zaliczana jest do podatków ekologicznych⁷⁹³, czyli fiskalnych instrumentów ochrony środowiska przez państwo. Podatek ekologiczny posiada charakter podatku korygującego negatywne efekty zewnętrzne będące przykładem niesprawności funkcjonowania mechanizmu rynkowego. Podmiot gospodarczy, który w swojej działalności dokonuje eksploatacji zasobów naturalnych i emisji zanieczyszczeń do środowiska przyczynia się do powstania tzw. kosztów społecznych, rozumianych jako „bezpośrednie i (lub) pośrednie straty ponoszone przez grupy i całe społeczeństwo w wyniku działalności jednostek gospodarczych”⁷⁹⁴. Obciążenie podatkiem środowiskowym przedsiębiorstwa zużywającego nieodnawialne zasoby naturalne lub/i dokonującego emisji zanieczyszczeń ma na celu zrównanie krańcowych kosztów społecznych z krańcowymi kosztami prywatnymi, prowadząc do optymalnego wykorzystania czynników wytwórczych, maksymalizacji i sprawiedliwego podziału dochodu narodowego, a w efekcie do wzrostu dobrobytu społeczeństwa⁷⁹⁵. Aby zapewnić realizację tego warunku należy uzależnić wymiar ciężaru podatku środowiskowego od wysokości kosztu ponoszonego przez społeczeństwo⁷⁹⁶. Jest on zróżnicowany w zależności od takich czynników jak: rodzaj zanieczyszczenia, wielkość emisji, lokalizacja emisji zanieczyszczeń czy wydobycia zasobów, dostępność surowca, znaczenie surowca dla dobrobytu jednostki i społeczeństwa, rodzaje i wielkość skutków emisji zanieczyszczeń etc⁷⁹⁷. Problem zróżnicowania kosztów zewnętrznych może zostać rozwiązany przez uzależnienie

⁷⁹³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 691/2011 z dnia 6 lipca 2011 r. w sprawie europejskich rachunków ekonomicznych środowiska w art. 2 pkt. 2 definiuje je jako podatek lub opłatę, w których podstawą opodatkowania jest jednostka fizyczna (lub odpowiednik jednostki fizycznej) czegoś, co ma udowodniony określony negatywny wpływ na środowisko, i które są uznawane za podatek w systemie ESA 95. Należą one do kategorii podatków od produkcji i przywozu, podatków dochodowych, majątkowych lub podatków od kapitału. Rozporządzenie wymienia 4 grupy podatków ekologicznych: podatki od energii (w tym paliwo do transportu) – produkty energetyczne do celów transportowych (benzyna bezołowiowa, benzyna ołowiowa, diesel, LPG, gaz ziemny, nafta, olej opałowy), produkty energetyczne do celów stacjonarnych (lekki olej opałowy, ciężki olej opałowy, gaz ziemny, węgiel, koks, biopaliwa, zużycie i produkcja energii elektrycznej), gazy cieplarniane (zawartość węgla w paliwach, emisje gazów cieplarnianych); podatki transportowe (z wyłączeniem paliwa do transportu) – import lub sprzedaż pojazdów silnikowych (jednorazowe podatki), rejestracja lub korzystanie z pojazdów mechanicznych (okresowe np. roczne), użytkowanie dróg (np. podatki od autostrad), opłaty z tytułu zatorów i opłaty drogowe, inne środki transportu (statki, samoloty, linie kolejowe itp.), loty i bilety lotnicze, ubezpieczenie pojazdu); podatki od zanieczyszczeń – zmierzone lub szacunkowe emisje do powietrza tlenków azotów, tlenków siarki, substancji zubażających warstwę ozonową; zmierzony lub szacunkowy ściek do wody, wycieki materii utleniających; inne źródła zanieczyszczenia wody (pestycydy, sztuczne nawozy sztuczne, obornik), gospodarowanie odpadami (np. poszczególnymi odpadami: opakowaniami, bateriami), hałas; podatki z tytułu użytkowania zasobów naturalnych – pobór wody, pozyskiwanie zasobów biologicznych (np. drewna), ekstrakcja surowców (np. minerałów), zmiany w krajobrazie i wycinka drzew. OJ L 192, 22.7.2011.

⁷⁹⁴ Z. Romanow, *Koszty społeczne działalności gospodarczej w teorii ekonomii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, nr 4 s. 139.

⁷⁹⁵ Ibidem, s. 144.

⁷⁹⁶ Koszty te związane są z obniżeniem odczuwalnej jakości życia w związku z degradacją środowiska naturalnego, czy pogorszeniem stanu zdrowia wskutek negatywnego oddziaływania zanieczyszczeń (np. smog przyczyniający się do wzrostu zachorowań na choroby płuc).

⁷⁹⁷ Np. krańcowe koszty zewnętrzne są wyższe dla emisji zanieczyszczenia na terenie dużego miasta niż na terenach słabo zaludnionych ze względu na większą liczbę osób doznających szkody.

stawki podatku od ilości emisji, ich lokalizacji lub produkowanego dobra⁷⁹⁸. Do zalet stosowania podatków środowiskowych, oprócz ograniczenia szkodliwej dla dobrobytu emisji zanieczyszczeń, zalicza się poprawę wydajności przedsiębiorstw, zwiększanie dochodów przedsiębiorstw wskutek redukcji podatków dochodowych (podatek środowiskowy stanowi koszt pomniejszający przychód firmy – tzw. „efekt odzyskiwania dochodów” lub „podwójnej dywidendy”⁷⁹⁹), zapewnienie dochodów publicznych na realizację polityki środowiskowej, także pośrednie oddziaływanie na dochody ludności⁸⁰⁰.

Podatkiem środowiskowym ukierunkowanym na zmniejszenie emisji gazów jest także podatek węglowy, funkcjonujący w wielu państwach UE. Efekty funkcjonowania podatku węglowego mogą się różnić ze względu na stawkę podatku, ścieżkę czasową (prognozowany wzrost stawek) oraz stopnia pokrycia (ułamek emisji gazów cieplarnianych w podstawie opodatkowania), co udowodnili m.in. Chen Zhi i Fei Ma⁸⁰¹, M. A. C. Hafstead i R. J. Kopp⁸⁰², J. C. Carbone i inni⁸⁰³. Podatek węglowy może stanowić również ważne źródło dochodów w budżecie państwa, co udowodnili m.in. J. C. Carbone i in.⁸⁰⁴, D. Marron i in.⁸⁰⁵.

Władze państwowe chętnie korzystają z podatków pośrednich ze względu na stabilne i wydajne źródło dochodów budżetów. Ich atutem jest także elastyczność (powiązanie z koniunkturą gospodarczą), szybkość i systematyczność poboru oraz istnienie znieczulenia

⁷⁹⁸ R. C. Williams III, *Environmental Taxation, Resources for the Future*, „RFF DP” 2016, nr 16 (24), s. 2-3.

⁷⁹⁹ L. H. Goulder, *Environmental taxation and the “double dividend”*: A reader’s guide. „International Tax and Public Finance” 1995, nr 2 (2), s. 157–83.

⁸⁰⁰ 1) Problemy zdrowotne na skutek zanieczyszczeń prowadzą do obniżenia jakości kapitału ludzkiego, co przekłada się na niższą produktywność, a w konsekwencji na obniżenie dochodu. 2) Choroby wiążą się ze zwiększeniem wydatków na opiekę zdrowotną itp. (zarówno publicznymi wydatkami, jak i prywatnymi) oraz z obniżeniem możliwości uzyskiwania dochodu (czasowa lub trwała niezdolność do pracy). 3) Zapewnienie wysokich dochodów z podatków środowiskowych może przyczynić się do rezygnacji z decyzji o podwyższeniu ciężaru innych podatków czy też redukcji ich wymiaru.

⁸⁰¹ Badacze analizowali dane dotyczące norweskiego sektora paliwowego. Wzrost procentowy stawki podatku może zmniejszyć jej wydobycie o blisko 0,1083%. Więcej: Ch. Zhi, F. Ma, *The impact of CO2 Tax: A simulation Analysis for the Norwegian Petroleum Sector*, Norwegian School of Economic, Bergen 2015, <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/302267/masterthesis.pdf?sequence=1>, (data dostępu: 23.08.2018).

⁸⁰² Wprowadzenie podatku węglowego w USA w 2016 r. w wysokości 45 USD/tonę i podnoszenie tej stawki realnie o 2% rocznie, zmniejszyłoby emisję w tym kraju w 2025 r. o 41% w stosunku do BAU (poziom, który byłby odnotowany w danym roku w przypadku niezastosowania podatku) i o 45% w relacji do poziomu z 2005r. Stwierdzono również, że 72% redukcji emisji w 2025 r. pochodziłoby z sektora elektroenergetycznego, bowiem przejście z węgla na niskoemisyjne źródła energii elektrycznej jest jednym z najtańszych sposobów redukcji emisji CO₂. Więcej: M.A.C Hafstead, R.J. Kopp, *Analysis of the American Opportunity Carbon Fee Act*, „Resources for the Future” 2015, nr 1.

⁸⁰³ Podatek węglowy w wysokości 50 USD/tonę (począwszy od 2015 r.), utrzymywany na stałym poziomie w ujęciu realnym, doprowadziłby do zmniejszenia emisji w 2025 r. o około 23% w stosunku do BAU. Więcej: J.C. Carbone, R.D. Morgenstern, R.C. Williams III, D. Burtraw, *Deficit reduction and carbon taxes: Budgetary, economic, distributional and economic impacts. Report*, „Resources for the Future” 2013.

⁸⁰⁴ Podatek węglowy w wysokości 30 USD/ tonę i utrzymywany na stałym poziomie w ujęciu realnym przyniósłby łącznie 2,26 bln przychodów w ciągu pierwszych 10. Ibidem.

⁸⁰⁵ Podatek w wysokości 25UD/ tonę (przy założeniu realnego wzrostu o 2% rocznie) spowodowałby wzrost dochodu brutto o 1,6 bln dolarów w ciągu 10 lat i netto 1,2 bln. Więcej: D. Marron, E. Toder, L. Austin, *Taxing carbon: What, why, and how*, “Urban Institute and Brookings Institution Tax Policy Center” 2015.

podatkowego w społeczeństwie (podwyższenie podatku nie jest zauważane przez wszystkich podatników w takim stopniu jak w podatkach bezpośrednich – ulegają iluzji podatkowej, nie będąc świadomi bycia rzeczywistymi podatnikami tych podatków)⁸⁰⁶. Według A. Carare i S. Danninger’a wiele rozwiniętych gospodarek doświadczyło erozji bazy podatków bezpośrednich ze względu na wzrost mobilności siły roboczej i kapitału, dlatego ich udział w budżecie jest zmniejszany na rzecz podatków pośrednich⁸⁰⁷. Jako zalety tych podatków podaje się pobudzanie wzrostu gospodarczego, inwestycji, konkurencyjności, tworzenia nowych miejsc pracy, wskutek ograniczania podatków dochodowych⁸⁰⁸. Mogą również wpływać na podział dochodu względem płci, ze względu na różnice wzorców konsumpcji kobiet i mężczyzn⁸⁰⁹. Uznawane są za jeden z ważniejszych automatycznych stabilizatorów koniunktury, ze względu na ich wysoką wrażliwość na koniunkturę – w okresie kryzysu poziom konsumpcji na ogół spada, co prowadzi do obniżenia się dochodów podatkowych⁸¹⁰. Atuty te są istotne z perspektywy kształtowania warunków funkcjonowania przedsiębiorstw, w ramach grupy determinant „możliwości rozwoju gospodarki”. Jednakże ze względu na wykazywaną w literaturze przedmiotu ich regresywność, mogą wpływać negatywnie na możliwości zaspokojenia potrzeb podstawowych.

Regresywność podatków pośrednich potwierdziła analiza rozkładu ciężaru VAT i akcyzy między grupami decylowymi w krajach OECD w 2010 r, przeprowadzona przez M. Mazurek-Chwiejczak. Wyniki jej badań pokazują, że najwyższe obciążenie podatkiem VAT i akcyzą (mierzone udziałem zapłaconych kwot tych podatków w dochodzie rozporządzalnym) cechuje grupę reprezentującą 10% osób o najniższym dochodzie⁸¹¹. Akcyza jako podatek selektywny, powinien sprzyjać redystrybucji dochodów, ze względu na obciążenie wyrobów luksusowych, czy wyrobów szkodliwych dla zdrowia (alkohol, papierosy, tytoń), których konsumpcję wskutek wzrostu cen redukują w najwyższym stopniu osoby o niskich dochodach⁸¹². Jednak w wielu państwach o niższym stopniu rozwoju akcyzą objęte są artykuły

⁸⁰⁶ P. M. Gaudemet, J. Molinier, op.cit, s. 516

⁸⁰⁷ A. Carare, S. Danninger, *Inflation smoothing and the modest effect of VAT in Germany*, „IMF Working Paper” 2008, nr 08 (175).

⁸⁰⁸ B. Guziejewska, *Dysfunkcje systemu podatków bezpośrednich i pośrednich w Polsce*, „Zeszyty Naukowe PWE” 2011, nr 10, s. 167.

⁸⁰⁹ C. Grown, I. Valodia, *Taxation and Gender Equity: A Comparative Analysis of Direct and Indirect Taxes in Developing and Developed Countries*, “Routledge” 2010.

⁸¹⁰ A. Krajewska, P. Krajewski, *Opodatkowanie konsumpcji, pracy i kapitału...op.cit.s. 27 i 35.*

⁸¹¹ Udział VAT-u w dochodzie rozporządzalnym jest 1,9 - krotnie wyższy w porównaniu z grupą osób o najwyższych dochodach, a udział akcyzy 2,4-krotnie. Więcej: M. Mazurek-Chwiejczak, *Sprawiedliwy system podatkowy...op.cit. s. 103.*

⁸¹² V. Jain, L. Crosby, P. Baker, K. Chalkidou, *Distributional equity as a consideration in economic and modelling evaluations of health taxes: A systematic review*, “Health Policy” 2020, nr 124 (9), s. 920.

powszechnego użytku i produkty energetyczne, co w efekcie czyni ten podatek wysoce regresywny (np. wzrost cen paliw na skutek podnoszenia akcyzy dotyka w wysokim stopniu osoby o stosunkowo niskich dochodach⁸¹³ - regresywność podatku nieco mniejsza wyższa elastyczność popytu na paliwa tych osób⁸¹⁴. Potwierdzają to wyniki badań S. West'a i R. C. Williams'a⁸¹⁵. Do podatków regresywnych zaliczany jest także podatek węglowy. Prowadzi do wzrostu cen elektryczności, gazu ziemnego, benzyny, oleju opałowego itp., czyli produktów stanowiących wysoki udział w budżecie gospodarstw domowych o niskich dochodach⁸¹⁶, jak też wszystkich towarów na rynku (paliwa wykorzystywane są w produkcji na szeroką skalę), a także płac i dochodu z kapitału⁸¹⁷.

W literaturze coraz częściej pojawiają się głosy kwestionujące regresywny charakter podatku VAT i akcyzy. Badanie OECD⁸¹⁸ wykazało, że VAT ma charakter regresywny wówczas, gdy rozpatruje się go jako procent rozporządzalnego dochodu w odniesieniu do skali

⁸¹³ Najuboższe gospodarstwa domowe z reguły nie mogą sobie pozwolić na posiadanie samochodów, jednakże ciężar tego podatku ponoszą w cenie pozostałych produktów - wzrost cen paliw silnikowych przekłada się bowiem na koszty ich wytworzenia, sprzedaży.

⁸¹⁴ W przypadku osób o najwyższych dochodach cenowa elastyczność popytu na paliwa jest niska z kilku względów: 1) Cena nie jest tak istotnym czynnikiem zakupu paliwa, jak w przypadku osób z niższych grup dochodowych. 2) Samochody użytkowane przez te osoby zużywają mniej paliwa od starszych modeli pojazdów nabywanych przez osoby o niższych dochodach. 3) Osoby o wyższych dochodach dokonują również zakupu samochodów elektrycznych, które nie znajdują nabywców wśród konsumentów mniej zamożnych. Najwyższe obciążenie podatkiem od paliw silnikowych obciążone są osoby z drugiego kwintyla dochodów, bowiem są oni nabywcami aut o stosunkowo wysokim zużyciu paliw. W przeciwieństwie do osób o najniższych dochodach mogą jednak przeznaczyć część dochodu zarówno na zakup samochodów jak i konsumpcję paliw.

⁸¹⁵ Wykazali, że obciążenie podatkiem od paliw silnikowych jest najwyższe w drugim kwintyla dochodów społeczeństwa, a najniższe w pierwszym. Więcej: S. West, R.C. Williams III, *Estimates from a consumer demand system: Implications for the incidence of environmental taxes*, „Journal of Environmental Economics and Management” 2004, nr 47(3), s. 535–558.

⁸¹⁶ Zdaniem Williams'a i in. obciążenie budżetu gospodarstw domowych wskutek wzrostu cen wywołanych podatkiem węglowym jest pięciokrotnie wyższe w przypadku osób uzyskujących 20% najniższych dochodów w USA. Więcej: R.C. Williams III, C.J. Wichman, op.cit.,

⁸¹⁷ Uwzględnienie oddziaływania podatku na źródła dochodu pozwala zmniejszyć skalę jego regresywności – produkty wymagające wysokiego zaangażowania CO² są kapitałochłonne, a zatem podatek może doprowadzić do spadku popytu, co rodzi wyższe skutki w przypadku osób zamożnych. W zależności od sposobu wykorzystania wpływów z tytułu tego podatku możliwe jest pogłębienie regresywnego charakteru lub jego zmniejszenie: obniżenie podatku od dochodów kapitałowych poprawia sytuację osób o najwyższych dochodach, zaś redystrybucja dochodu z podatku węglowego do osób o najniższych dochodach w postaci ryczałtowych przelewów może zmniejszyć znacząco regresywność podatku. Ibidem. s. 18 – 20.

⁸¹⁸ Do analizy wykorzystano dane dotyczące wydatków gospodarstw domowych z lat 2008-2012, pochodzących z ogólnokrajowych ankiet przeprowadzanych w państwach OECD i wszystkich krajach UE. Obciążenie VAT ukazano uwzględniając stan cywilny, wiek, status ekonomiczny, poziom wykształcenia. W badaniu przeanalizowano podatek VAT w relacji do dochodu i wydatków obciążającego podatników uzyskujących różne dochody i dokonujących wydatków w różnej wysokości. Zastosowano skalę decylową zarówno do dochodów, jak i wydatków, aby uwzględnić różnice w obciążeniu podatkiem VAT różnych typów podatników: typ 1 – wysokie wydatki konsumpcyjne, niskie dochody (konsumpcja często finansowana przez kredyt, wysokie płatności podatku VAT w stosunku do dochodu), typ 2 – wysokie dochody, niskie wydatki konsumpcyjne (wysokie oszczędności nie podlegające opodatkowaniu VAT), typ 3 – niskie dochody, niskie wydatki oraz typ 4 – wysokie dochody i wydatki. Więcej: OECD/Korea Institute of Public Finance, *The Distributional Effect of Consumption Taxes in OECD Countries*, OECD Tax Policy Studies 2014, nr 22, dostępne na: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/the-distributional-effects-of-consumption-taxes-in-oecd-countries/the-distributional-effects-of-consumption-taxes_9789264224520-4-en#page1, (data dostępu: 15.07.2018).

decylowej dochodu, a progresywny jako procent rozporządzalnego dochodu w skali decylowej wydatków. Akcyza odznaczała się regresywnością w każdym przypadku. Do podobnych wniosków doszli również inni badacze jak np. A. Decoster i in.⁸¹⁹, G. Metcalf⁸²⁰.

Ujawnienie progresywnego charakteru VAT w odniesieniu do wydatków może być postrzegane jako zakwestionowanie negatywnego wpływu tego podatku na poziom dobrobytu. Jednakże wnikliwa analiza wysokości wydatków w odniesieniu do cyklu życia może potwierdzić przypuszczenie o szkodliwym oddziaływaniu VAT. Wzrost wydatków ma miejsce zwłaszcza w przełomowym momencie życia jednostki, jakim jest założenie rodziny. Budowa/kupno nieruchomości, urodzenie i wychowanie dzieci etc. wymaga zwiększonych nakładów finansowych, niejednokrotnie finansowane kredytem bankowym czy pożyczką. W świetle przytoczonych wyników można zatem stwierdzić, że największe obciążenie budżetu gospodarstwa domowego VAT ma miejsce w momencie, gdy uzyskiwane dochody są niskie, a sytuacja życiowa wymaga zwiększenia wydatków konsumpcyjnych (czyli np. rodziny wielodzietnie). W dodatku wysokie opodatkowanie usług związanych z opieką nad dziećmi, może posiadać negatywny wpływ na zatrudnienie i dochody kobiet. Mogą być one wówczas skłonne do rezygnacji z zakupu tych usług i samodzielnego sprawowania opieki nad dziećmi (zwłaszcza w przypadku gospodarstw domowych o niskich dochodach)⁸²¹.

W konstrukcji VAT zawarto preferencyjne obniżone stawki, które mają odpowiadać na problem zwiększonych wydatków względem uzyskiwanych dochodów w cyklu życia jednostki (np. na budownictwo, czy artykuły dla dzieci), co zaliczane jest nie tylko jako instrument pozwalający realizować funkcję redystrybucyjną, ale i stymulacyjną. Funkcję redystrybucyjną w VAT pełnią także obniżone stawki podatku na towary konsumpcji podstawowej⁸²². Jest to działanie także protekcyjne wobec producenta czy usługodawcy, bowiem pozwala na stosowanie odpowiednio niższych cen⁸²³. Według M. Mazurek-Chwiejczyk najwyższe korzyści z obniżonych stawek VAT, mierzone relacją *tax expenditures* do wydatków, uzyskują osoby

⁸¹⁹ Badanie wpływu VAT na wydatki konsumpcyjne w Belgii, Grecji, Irlandii, Wielkiej Brytanii i Węgrzech w latach 2003-2005. Obciążenie VAT było proporcjonalne lub progresywne w stosunku do wydatków gospodarstw domowych w badanych krajach. Więcej: A. Decoster, J. Loughrey, C O'Donohue, D. Verwerft, *How regressive are indirect taxes?*, „Journal of Policy Analysis and Management” 2010, nr 29 (2), s. 326 -330.

⁸²⁰ Przeanalizował rozkład obciążeń VAT w relacji do dochodu i wydatków konsumpcyjnych w USA w 1990 r. Najwyższy ciężar VAT ponoszony jest przez 1 dochodową grupę decylową, ale biorąc pod uwagę wydatki ciężar podatku rozłożony jest proporcjonalnie. W przypadku dóbr takich żywność, lekarstwa czy odzież wzrost ciężaru podatkowego jest jednak wyższy od stopy wzrostu wolumenu wydatków. Więcej: G. Metcalf, *Lifecycle vs. Annual Perspectives on the Incidence of A Value Added Tax*, „Tax Policy and the Economy” 1994, nr 8, s. 45 – 64.

⁸²¹ C. Grown, I. Valodia, op.cit.

⁸²² Do produktów podstawowej konsumpcji zalicza się artykuły żywnościowe, dostawy wody, farmaceutyki, usługi socjalne, sprzęt dla osób niepełnosprawnych.

⁸²³ T. Famulska, *Reakcje przedsiębiorstw ...op.cit.*, s. 147.

o najniższych dochodach, a biorąc pod uwagę wartość bezwzględną – osoby z dziesiątej grupy decylowej dochodu. Wyniki tych badań potwierdzają występowanie tzw. mechanicznej straty dobrobytu, zgodnie (z preferencji podatkowych w podatkach konsumpcyjnych korzysta ogół społeczeństwa, a nie tylko osoby do których są skierowane). Wskutek czego obniżone stawki podatków konsumpcyjnych nie przyczyniają się do niwelowania nierówności dochodowych⁸²⁴.

Podatki pośrednie również zaliczane są do ASK, ponieważ oddziałują na wahania konsumpcji (wrażliwej na wahania PKB). Elementem konstrukcji przyczyniającym się do jego wrażliwości na zmiany koniunktury jest nie tylko przedmiot opodatkowania (konsumpcja podlegająca wahanom w zależności od koniunktury), ale i zróżnicowanie stawek. Dochody podatkowe z tytułu podatków pośrednich rosną w okresie poprawy koniunktury i maleją w sytuacji jej pogorszenia. Opodatkowanie zmniejsza spadek popytu konsumpcyjnego w fazie kryzysu (np. przez zmianę decyzji konsumpcyjnych – nabywania dóbr podstawowych o niższej stawce), a hamuje go w okresie prosperity (kiedy konsumenci zwiększają konsumpcję dóbr luksusowych, o wyższych stawkach VAT i akcyzy), co potwierdzili np. M. Mackiewicz i P. Krajewski⁸²⁵.

3.3. Modele polityki fiskalnej a modele kapitalizmu

Skala ingerencji państwa w kształtowanie dobrobytu obywateli oraz zestaw środków, jakie wykorzystywane są do realizacji tego celu, jest uzależniony od wypracowanego na przestrzeni lat modelu gospodarczego. Współcześnie państwa kapitalistyczne są zróżnicowane pod względem przyjętych rozwiązań instytucjonalnych, jednakże poszczególne kraje ze względu na zbliżone uwarunkowania kulturowe, historyczne, geograficzne itd., cechują się podobieństwem układu stosunków społecznych i instytucji je koordynujących. W literaturze przedmiotu można odnaleźć liczne klasyfikacje modeli gospodarczych, wyodrębnionych na podstawie różnorodnych kryteriów ze sfery politycznej, ekonomicznej i społecznej. Ze względu

⁸²⁴ Na progresywny charakter VAT wpływają wówczas obniżone stawki na żywność, dostawy energii elektrycznej i leki, jak również na odzież i obuwie dziecięce. Preferencje w VAT na dobra społecznie pożądane (książki, czasopisma, usługi rekreacyjne, kulturalne, hotelarskie i gastronomiczne) przyczyniają się do zwiększenia regresywnego oddziaływania tego podatku, ze względu na wyższą konsumpcję tych dóbr przez osoby o wyższych dochodach (efekt Matthew). M. Mazurek-Chwiejczak, *Sprawiedliwy system podatkowy*...op.cit.

⁸²⁵ Badanie pokazało, że „istnienie VAT powoduje, że wzrost konsumpcji wywołany krótkookresowym wzrostem PKB o 1 % jest o 0,04% PKB niższy, niż byłby w przypadku braku istnienia VAT” z kolei „istnienie akcyzy powoduje, że zmiana konsumpcji wywołana zmianą PKB o 1% jest zaledwie o 0,01% PKB mniejsza, niż byłaby w przypadku nie występowania podatków akcyzowych”. Więcej: M. Mackiewicz, P. Krajewski, *Skala i efektywność antycyklicznej polityki fiskalnej*...op.cit., s. 38. Niska efektywność podatku akcyzowego jako ASK może być podyktowana tym, że podatek ten w wielu państwach obejmuje przede wszystkim dobra o niskiej elastyczności popytu. Podobna zależność występuje w przypadku VAT, jeśli jego stawki nie różnicują dóbr na podstawie elastyczności popytu.

na oddziaływanie polityki fiskalnej na niemal każdą ze sfer aktywności podmiotów gospodarki, jest ona czynnikiem branym pod uwagę przy tworzeniu klasyfikacji modeli kapitalizmu.

W dotychczasowych klasyfikacjach modeli kapitalizmu polityka fiskalna jest traktowana jako jedno z kryteriów, a w jej ramach analizie najczęściej podlega struktura opodatkowania (podatki bezpośrednie, podatki pośrednie, składki na ubezpieczenia społeczne) oraz zakres wydatków na cele socjalne. P. A. Hall i D. Soskice⁸²⁶ wyodrębnili dwie odmiany kapitalizmu: liberalną gospodarkę rynkową (*liberal market economy*, LME – reprezentowaną przez USA, Kanadę, Wielką Brytanię, Irlandię, Australię i Nową Zelandię) oraz koordynowaną gospodarkę rynkową (*coordinated market economy*, CME – reprezentowaną przez Niemcy, Austrię, Belgię oraz kraje skandynawskie). W przypadku sześciu państw wystąpiły trudności z jednoznacznym zaklasyfikowaniem do tych dwóch modeli (dotyczy to Francji, Włoch, Hiszpanii, Portugalii, Grecji i Turcji), zatem można je traktować jako specyficzny trzeci rodzaj modelu kapitalizmu (model śródziemnomorski), charakteryzujący się szerokim zakresem interwencjonizmu państwowego. Należy zauważyć, że uwzględniając kryterium polityki fiskalnej, liberalna i koordynowana gospodarka rynkowa różnią się zakresem aktywności redystrybucyjnej państwa w niwelowaniu nierówności dochodowych. W koordynowanej gospodarce rynkowej podatki od dochodów osobistych i od zysków cechują się wyższą progresywnością⁸²⁷.

P. Babos podjął próbę uzupełnienia klasyfikacji P. A. Halla i D. Soskicego o identyfikację odmian kapitalizmu w ośmiu państwach Europy Środkowo Wschodniej, które stały się członkami Unii Europejskiej w 2004 r. (na podstawie osiemnastu zmiennych, obejmujących m.in. wydatki na ochronę socjalną). Wyniki jego badań pokazały, że kraje bałtyckie wykazują podobieństwo do modelu liberalnej gospodarki rynkowej (LME), zaś Słowenia do koordynowanej gospodarki rynkowej (CME). Wyniki dla Węgier, Słowacji i Czech nie pozwoliły na jednoznaczne przyporządkowanie, podobnie jak w przypadku Polski. Jednakże w tym badaniu status Polski jest w największym stopniu zbliżony do gospodarek bałtyckich⁸²⁸.

M. Ahlborn, J. Ahren i R. Schweickert przeprowadzili badanie klasyfikacyjne na grupie 33 państw (25 gospodarek UE, bez Luksemburga, Malty i Cypru oraz Norwegia, Szwajcaria, USA, Kanada, Australia, Nowa Zelandia, Japonia i Turcja), w oparciu o trzy wymiary:

⁸²⁶ Na podstawie kryterium relacji z pracownikami, stosunków pomiędzy przedsiębiorstwami, ładu korporacyjnego, szkoleń zawodowych i kształcenia oraz stosunków przemysłowych. Więcej: P. Hall, D. Soskice, *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford University Press, Oxford 2001, dostępne na: <https://pdfs.semanticscholar.org/0f47/713a2b401809ed015745d1db720050ec1dea.pdf>, (data dostępu: 04.04.2019).

⁸²⁷ Ibidem.

⁸²⁸ P. Babos, *Varieties of Capitalism in Central and Eastern Europe: Measuring the Co-ordination Index of a National Economy*, „SEER Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe” 2010, nr 4.

działalność państwa, wyniki ekonomiczne, proces transformacji systemowej. Polityka fiskalna stanowiła wraz z polityką regulacyjną czynniki wchodzące w skład wymiaru „wielkość państwa”. W analizie uwzględniono zmienne: poziom konsumpcyjnych wydatków publicznych, transfery i dotacje, najwyższą krańcową stawkę podatkową oraz transfery i subsydia. Zmienna dług publiczny weszła w skład wymiaru „wyniki ekonomiczne” w celu zobrazowania stabilności fiskalnej. Zakres redystrybucji dokonywanej przez państwo odzwierciedlał wskaźnik Giniego. Wyniki badań pokazały, że cechy liberalnej gospodarki rynkowej wykazała Bułgaria, Estonia, Łotwa, Litwa, Rumunia i Słowacja, a koordynowanej gospodarki rynkowej Chorwacja, Czechy, Węgry, Polska i Słowenia. Zdaniem autorów badania, państwa śródziemnomorskie tworzą odrębną odmianę kapitalizmu – mieszaną gospodarkę rynkową (*mixed market economy* MME)⁸²⁹.

Klasyfikacją opierającą się w wysokim stopniu na zmiennych dotyczących kształtu prowadzonej polityki fiskalnej jest klasyfikacja G. Esping-Andersena, wyróżniająca trzy główne modele państwa opiekuńczego funkcjonującego w krajach zachodnich: model liberalny (anglosaski, rezydualny), konserwatywny i socjaldemokratyczny. W kolejnych latach została uzupełniona o model śródziemnomorski. Klasyfikacja została stworzona w oparciu o kryteria dekomodifikacji, stratyfikacji społecznych i kombinacji publiczno-prywatnej. Dekomodifikacja jest zdaniem Espinga-Andersena „stopniem, w jakim jednostki lub rodziny, mogą utrzymać społecznie akceptowany standard życia niezależnie od udziału w rynku”⁸³⁰. Wynik w tej kategorii jest formułowany w oparciu o wskaźnik warunków kwalifikowania do emerytur, zasiłków chorobowych i zasiłków dla osób bezrobotnych. Z kolei stratyfikacja rozumiana jest przez pryzmat korporacjonizmu, etatyzmu, prywatnych wydatków na zdrowie, kwalifikowalności do pomocy rządowej, uniwersalizmu i równości świadczeń⁸³¹. Liberalny reżim dobrobytu, reprezentowany przez Wielką Brytanię, Irlandię, USA, Australię i Kanadę, cechował się najniższym zakresem interwencji państwa, której rolą jest dokonywanie niewielkich przesunięć w poziomie zabezpieczenia społecznego ustanowionego przez siły rynkowe. Adresatami świadczeń społecznych są osoby o najniższych dochodach. Ten model określany jest również jako model możliwości rozwojowych, ponieważ dopuszcza interwencje państwa, jeśli przyczyniają się do tworzenia warunków sprzyjających samodzielnemu

⁸²⁹ M. Ahlborn, J. Ahrens, R. Schweickert, *Large-scale Transition of Economic Systems: Do CEECs Converge Towards Western Prototypes?*, „Discussion Papers Center for European Governance and Economic Development Research” 2016, nr. 280.

⁸³⁰ G. Esping-Andersen, *Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, Princeton 1990, s. 37.

⁸³¹ M. Powell, A. Barrientos, *Welfare regimes and the welfare mix*, „European Journal of Political Research” 2004, nr 43, s. 84 – 85.

zwiększaniu dobrobytu przez jednostkę. Państwo koncentruje się nie na realizacji celów społecznych w oparciu o zasoby publiczne, a na stymulacji sektora prywatnego przy jednoczesnej deregulacji sektora publicznego w celu efektywnego wykorzystania zasobów. Reżim konserwatywny lub konserwatywno–korporacjonistyczny (Niemcy, Holandia, Francja i Belgia) oferuje wyższy w porównaniu do liberalnego poziom korzyści socjalnych. Redystrybucja opiera się na ubezpieczeniach społecznych, jako instrumentów zabezpieczenia przed ryzykiem. Dostęp do świadczeń połączony jest z zatrudnieniem i opiera się na zasadzie solidaryzmu pracodawców i pracowników. W modelu socjaldemokratycznym (Szwecja, Norwegia, Finlandia i Dania) dostęp do świadczeń jest powszechny. Państwo wspiera łączenie funkcji opiekuńczych rodziny z pracą. Model śródziemnomorski (Włochy, Hiszpania, Portugalia i Grecja) został wyodrębniony w kolejnych latach. Określany jest także jako klientelistyczny, ponieważ zorientowany jest na zaspokajanie potrzeb elektoratu i bazuje na sieci bezpieczeństwa socjalnego⁸³².

B. Amable wyodrębnił pięć modeli kapitalizmu: model anglosaski (Wielka Brytania, USA, Australia, Nowa Zelandia, Irlandia), model socjaldemokratyczny (inaczej „nordycki”, „skandynawski”: Szwecja, Norwegia, Dania), model kontynentalno-europejski (Francja, Niemcy, Holandia, Austria), model śródziemnomorski („południowoeuropejski”: Grecja, Włochy, Hiszpania, Portugalia), model azjatycki (Japonia, Korea Południowa). Kryterium klasyfikacji były filary architektury instytucjonalnej: rodzaj i zakres konkurencji na rynku produktów, sposób organizacji rynku pracy oraz wpływ uczestników tego rynku na wysokość płac, system pośrednictwa finansowego i nadzoru właścicielskiego, sektor edukacji i tworzenia wiedzy, a także system zabezpieczenia społecznego⁸³³. W oparciu o jego klasyfikację B. Farkas dokonała podziału państw postsocjalistycznych na trzy grupy: bałtyckie, wyszehradzkie i Europy Południowo-Wschodniej⁸³⁴. Państwa bałtyckie, Czechy, Słowacja, Rumunia i Bułgaria utworzyły unikalny klaster, charakteryzujący się niskimi wydatkami socjalnymi i na edukację. Polska i Węgry wykazały cechy zbliżone do państw kontynentalnych, jak relatywnie wysokie wydatki socjalne, w tym szczególnie emerytury przy niskich świadczeniach rodzinnych⁸³⁵. Również D. Bohl i B. Greskovits dokonali próby wyłonienia typów kapitalizmu postsocjalistycznych gospodarek. W oparciu o kryteria dokonujące oceny

⁸³² S. Golinowska, *Modele polityki społecznej w Polsce i Europie na początku XXI wieku*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2018, s. 19 – 24 i 79 – 80.

⁸³³ B. Amable, *The Diversity of Modern Capitalism*, Oxford University Press, Oxford 2003.

⁸³⁴ B. Farkas, *Models of Capitalism in the European Union. Post-crisis Perspectives*, Palgrave Macmillan, London 2016.

⁸³⁵ B. Farkas, *The Central and Eastern European model of capitalism*, „Post – Communist Economies” 2011, nr 23 (1).

rządu, korporatyzmu, państwa dobrobytu, koordynacji makroekonomicznej, efektywności rynku i demokracji wyróżnili: typ neoliberalny czysty (Estonia, Litwa, Łotwa), typ neoliberalny zakorzeniony (Czechy, Polska, Słowacja, Węgry, Chorwacja), neokorporatystyczny (Słowenia) oraz państwa o nieokreślonym profilu kapitalizmu (państwa Europy Południowo – Wschodniej). Różnicuje je stopień akceptowanej ingerencji państwa w zapewnienie ochrony socjalnej i kompensacji kosztów transformacji systemowej⁸³⁶.

R. Rapacki, A. Czerniak przeprowadzając grupowanie państw w oparciu o kryteria klasyfikacji Amable'a⁸³⁷, wysunęli wnioski, że otoczenie instytucjonalne systemu zabezpieczenia społecznego w Polsce i pozostałych krajach Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW11 - z wyjątkiem Czech i Estonii) w 2014 r. i 2005 r. w największym stopniu przypominało wzorzec włoski⁸³⁸. Tworzący się model kapitalizmu państw Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) dzielił najwyższe podobieństwo ze wzorcem śródziemnomorskim, jednakże cechował się również zbliżonymi cechami z wzorcem kontynentalnym (reprezentowanym przez Niemcy). Najwyższy dystans zidentyfikowano z wzorcem nordyckim. Zdaniem badaczy, państwa EŚW tworzą unikalny model kapitalizmu, na który jednak miała wpływ architektura instytucjonalna modeli kapitalizmu funkcjonujących w Europie Zachodniej, zwłaszcza modelu śródziemnomorskiego i kontynentalnego. Wzorce zaczerpnięte z kontynentalnego modelu zachodnioeuropejskiego nie stały się gwarantem uzyskiwania podobnych do państw Europy Zachodniej wyników gospodarczych (które są zbliżone do wyników państw modelu śródziemnomorskich). Autorzy sformułowali wniosek, że nawet sprawdzone, efektywne i sprawne instytucje przejęte z państw wysoko rozwiniętych nie zapewniają pozytywnych wyników po ich implementacji do układu instytucjonalnego krajów o niższym poziomie rozwoju gospodarczego, odmiennych warunkach społeczno-kulturowych, politycznych i ekonomicznych⁸³⁹.

W powyższych klasyfikacjach polityka fiskalna traktowana jest jako kryterium klasyfikacyjne modeli fiskalizmu, stanowiąc odzwierciedlenie doktryny społecznej i gospodarczej państwa. Na jej powiązanie z modelem kapitalizmu wskazuje S. Owsiak. Jego zdaniem zmiany w polityce wydatkowej i podatkowej następują pod wpływem czynników

⁸³⁶ D. Bohle B. Greskovits, *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, Cornell University Press, London 2012.

⁸³⁷ Analiza obszaru instytucjonalnego systemu zabezpieczenia społecznego przeprowadzona została w oparciu o zmienne: udział transferów w PKB, udział wydatków publicznych na wsparcie rodzin w wydatkach publicznych ogółem, udział wydatków publicznych na ochronę zdrowia w wydatkach publicznych ogółem, współczynnik Giniego, współczynnik płodności, oczekiwana długość życia w zdrowiu dla osób w wieku 65 lat.

⁸³⁸ Współczynnik podobieństwa Polski do Włoch w 2014 r. wynosił 65,9%, zaś w przypadku Niemiec, Wielkiej Brytanii i Szwecji - odpowiednio 56%; 45,3% i 40%.

⁸³⁹ R. Rapacki, A. Czerniak, *Powstanie i ewolucja kapitalizmu patchworkowego w Polsce i krajach Europy Środkowo – Wschodniej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego” 2020, nr 2 (89).

wewnętrznych (np. zmiany partii rządzącej) i zewnętrznych o różnym charakterze (globalizacja, konkurencja międzynarodowa). Stanowią odpowiedź na zjawiska wewnętrzne i zewnętrzne o charakterze ewolucyjnym oraz szokowym. Za przykład zjawiska o charakterze ewolucyjnym przyjmuje „stopniowe przewartościowanie poglądów na rolę państwa w społeczeństwie i gospodarce, które na ogół dokonuje się pod wpływem ewolucji doktryny ekonomicznej inspirowanej przez teorie ekonomiczne i ich najnowsze odmiany (np. neokeynesizm, neoliberalizm) (...) Nie można wykluczyć, że na skutek zjawisk o charakterze szokowym następuje korekta (rewizja) polityki podatkowej prowadzonej pod wpływem czynników o charakterze ewolucyjnym”⁸⁴⁰. Państwa Unii Europejskiej cechują się zbliżoną doktryną społeczno–gospodarczą, chociaż pomiędzy poszczególnymi ich grupami występują różnice uwarunkowane historią, geopolityką, kulturą etc. Z tego powodu w obrębie UE występują również grupy państw o zbliżonej polityce fiskalnej. Klasyfikacje modeli gospodarczej zawierały odniesienie do polityki wydatkowej, najczęściej pomijając kwestię opodatkowania. Zatem zasadne jest omówienie modeli polityki podatkowej wyłonione w literaturze przedmiotu.

Zdaniem R. Wolańskiego, systemy podatkowe państw UE są zbliżone. Tzw. nowe państwa UE czerpały z rozwiązań zastosowanych w państwach zachodnich przy tworzeniu systemów podatkowych w okresie transformacji. Jako wspólne cechy systemów podatkowych członków UE wymienił⁸⁴¹:

- podstawowym celem podatków jest zapewnienie odpowiednich dochodów do budżetu;
- podatki traktowane są jako instrument polityki społeczno – gospodarczej państwa, wobec czego istnieje w nich wiele rozwiązań o charakterze pozafiskalnym;
- konstrukcje podatków dążą do realizacji zasady sprawiedliwości opodatkowania;
- konstrukcje podatków należą do znacznie skomplikowanych.

S. Owsiak do podstawowych wspólnych cech zaliczył także: tendencję do obniżania obciążeń fiskalnych dochodów przedsiębiorstw determinowaną rozwijającą się konkurencją podatkową (aby zachęcić je do reinwestowania zysków w rozwój, tworzenie nowych miejsc pracy, finansowanie innowacyjnej działalności, inwestowanie w ochronę środowiska itp.); spłaszczanie progresji skal podatkowych lub stosowanie podatku liniowego przy opodatkowaniu dochodów osobistych; wykorzystywanie podatku od dochodów osobistych jako narzędzia polityki społecznej, w tym zwłaszcza polityki prorodzinnej; wyraźną preferencję

⁸⁴⁰ S. Owsiak, *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej* ..op.cit., s. 21.

⁸⁴¹ R. Wolański, *System podatkowy w Polsce*, op.cit., s. 278.

do wykorzystywania podatków pośrednich do gromadzenia podstawowej części dochodów publicznych⁸⁴².

Jednakże należy również zaznaczyć, że występują liczne różnice w systemach podatkowych członków UE, zarówno dotyczące stopnia realizacji poszczególnych funkcji opodatkowania, jak i konstrukcji podatków, co przekłada się na strukturę dochodów podatkowych. Literatura przedmiotu przytacza przykłady grupowania państw na podstawie polityki podatkowej, w oparciu o strukturę dochodów podatkowych (ujawniającej hierarchię celów nadawanych polityce podatkowej) oraz stopień progresji całego systemu podatkowego czy poszczególnych podatków. Potwierdzając tym samym, że nie tylko struktura wydatków publicznych i ich wysokość jest zróżnicowana w państwach UE, ale znaczące różnice dotyczą również systemów podatkowych.

S. Owsiak, przeprowadzając badania nad zakresem i siłą reakcji państwa na kryzys finansowy w ramach polityki podatkowej prowadzonej przez państwa UE, wyodrębnił ich grupy wykazujące podobieństwo w prowadzonej polityce fiskalnej, w odniesieniu do uwarunkowań geograficznych, kulturowych, historycznych, ekonomicznych i preferowanej doktryny społeczno – ekonomicznej. Zidentyfikował model nordycki (reprezentowany przez Danię, Finlandię, Holandię i Szwecję), model kontynentalny (Niemcy, Francja, Belgia, Luksemburg), model anglosaski (Hiszpania, Irlandia, Portugalia, Wielka Brytania), śródziemnomorski (Grecja, Włochy), alpejski (Austria, Słowenia), Grupy Wyszehradzkiej (Czechy, Polska, Słowacja, Węgry), państw nadbałtyckich (Estonia, Litwa, Łotwa), państw bałkańskich (Bułgaria, Rumunia), wysp śródziemnomorskich (Cypr, Malta). Niniejsza klasyfikacja jest zbieżna z grupowaniem przeprowadzonym przez G. Esping–Andersena czy B. Amable’a. W dużej mierze opiera się na kryterium geograficznym i historycznym, determinującym funkcjonujący system instytucjonalny. Jednakże w odróżnieniu od przytoczonych klasyfikacji modeli kapitalizmu, S. Owsiak zalicza do państw praktykujących model anglosaski obok Wielkiej Brytanii i Irlandii, Hiszpanię i Portugalię. Zdaniem autora przemawia za tym podziałem kryterium historyczne (kraje morskie, kolonialne) oraz doktryna oparta na stosunkowo dużej odpowiedzialności państwa za bezpieczeństwo obywateli, znajdująca swoje odzwierciedlenie w poziomie wydatków publicznych i obciążen podatkowych⁸⁴³. Udział poszczególnych podatków w całkowitych dochodach podatkowych,

⁸⁴² S. Owsiak, *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej ...* op.cit., s. 473-480.

⁸⁴³ Z kolei grupując za pomocą aglomeracyjnej metody Warda zmienne opisujące udział poszczególnych podatków w całkowitych dochodach podatkowych, w oparciu o klasyfikację Eurostat (VAT, podatki i cła związane z importem poza VAT, podatki od produktów poza VAT i podatkami związanymi z importem, podatki od dochodów indywidualnych lub dochodów gospodarstw domowych z wyłączeniem podatków od zysków z tytułu posiadania,

ich wysokość względem PKB i stawki wybranych podatków⁸⁴⁴ były również kryterium grupowania przeprowadzonego przez N. Velichkova i K. Stefanową. Wyodrębniły trzy klastry. Pierwszy klaster utworzyły w większości państwa tzw. starej Unii (Belgia, Niemcy, Grecja, Hiszpania, Francja, Włochy, Luxemburg, Malta, Holandia, Austria, Portugalia, Słowenia, Finlandia, Wielka Brytania). Państwa tworzące grupę cechował zrównoważony system podatkowy w kwestii opodatkowania kapitału, pracy i konsumpcji, przy czym wyróżniały się wśród pozostałych państw objętych badaniem, najwyższym udziałem podatków od kapitału w dochodach podatkowych ogółem, najwyższą efektywną stopą podatkową i najwyższą maksymalną stawką CIT, a także najniższym udziałem podatków konsumpcyjnych i najniższą ukrytą stawką podatku od konsumpcji. W skład drugiego klastra weszły głównie postkomunistyczne gospodarki Europy Środkowo-Wschodniej: Bułgaria, Czechy, Estonia, Chorwacja, Cypr, Łotwa, Litwa, Węgry, Polska, Rumunia, Słowacja. W systemie podatkowym najwyższe znaczenie przypisane jest podatkowi pośrednim. Niski udział w dochodach podatkowych posiadają podatki dochodowe, najczęściej o skali proporcjonalnej z niskimi stawkami. Taka konstrukcja systemu podatkowego skutkuje niskim stopniem realizacji funkcji redystrybucyjnej i stabilizacyjnej. Wśród pozostałych państw objętych badaniem wyróżniają się najniższym opodatkowaniem kapitału i wysokim obciążeniem pracy składkami na ubezpieczenia społeczne. Taki rozkład obciążeń czynników produkcji świadczy o próbie przyciągnięcia inwestycji kapitałowych w celu zdynamizowania wzrostu gospodarczego. Dania, Irlandia i Szwecja utworzyły trzeci klaster, charakteryzujący się wysokim udziałem podatków bezpośrednich w całkowitych dochodach podatkowych, wysokim obciążeniem pracy w porównaniu do konsumpcji, relatywnie niskim znaczeniem ubezpieczeń społecznych. Na podstawie wyników tego badania można sformułować wniosek o uwarunkowaniu systemu podatkowego czynnikami historycznymi i stopniem rozwoju gospodarczego. Zdaniem badaczy, zwiększenie stopnia harmonizacji podatków w Unii Europejskiej wymaga silniejszej konwergencji między państwami członkowskimi w zakresie wyników ekonomicznych⁸⁴⁵.

podatki od dochodów lub zysków przedsiębiorstw z wyłączeniem podatków od zysków z tytułu posiadania, pozostałe podatki dochodowe), wyróżnił następujące grupy państw Unii Europejskiej o zbliżonej doktrynie podatkowej: grupa 1 – Austria, Hiszpania, Francja; grupa 2: Belgia, Dania, Włochy, Szwecja; grupa 3 – Luksemburg, Irlandia, Estonia; grupa 4: Holandia, Niemcy, Finlandia, Malta; grupa 5 – Bułgaria, Litwa, Rumunia; grupa 6 – Węgry, Cypr, Czechy, Słowenia; grupa 7 – Grecja, Łotwa, Słowacja; grupa 8 – Polska, Portugalia S. Owsiak, *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej...*op.cit., s. 22-23.

⁸⁴⁴ Dochody podatkowe jako % PKB, podatki bezpośrednie jako % PKB, podatki pośrednie jako % PKB, składki na ubezpieczenia społeczne jako % PKB, podatki konsumpcyjne jako % ogółu dochodów podatkowych, podatki od kapitału jako % dochodów podatkowych, podatki od pracy jako % dochodów podatkowych, ukryta stawka podatku od konsumpcji, ukryta stawka podatku od pracy, efektywna średnia stopa podatku, maksymalna nominalna stawka PIT, maksymalna nominalna stawka CIT.

⁸⁴⁵ N. Velichkov, K. Stefanova, op.cit. s. 573 – 583.

Bazując na celach konkurencji podatkowej w oparciu o strategię rozwoju gospodarczego, A. Bojko i I. Samusevych przeprowadzili grupowanie europejskich państw w wyniku którego uzyskali trzy klastry. Pierwszy klaster (tzw. potencjalni konkurenci na rynku pracy⁸⁴⁶) utworzony przez Armenię, Białoruś, Norwegię, Turcję, Cypr, Danię, Finlandię, Irlandię, Luksemburg, Malte, cechuje się umiarkowanym poziomem opodatkowania dochodów i konsumpcji, umiarkowanym stopniem progresji PIT i niskim obciążeniem składek na ubezpieczenia społeczne. Drugi klaster współtworzyły („potencjalni konkurenci w wyborze miejsca zamieszkania”) Austria, Belgia, Chorwacja, Francja, Niemcy, Grecja, Węgry, Włochy, Holandia, Polska, Portugalia, Słowenia, Hiszpania, Szwecja i Wielka Brytania. Państwa te wykazały wysoki poziom opodatkowania dochodów i konsumpcji oraz wysoki stopniem progresji PIT. Trzeci klaster („potencjalni konkurenci o kapitał”) złożony z Bułgarii, Czech, Estonii, Gruzji, Łotwy, Litwy, Mołdawii, Rumunii, Serbii, Słowacji, Szwajcarii i Ukrainy, odznaczał się niskim poziomem opodatkowania, niskim stopniem progresji PIT i wysokim poziomem składek na ubezpieczenia społeczne. Badacze sformułowali opinię, że państwa klastra pierwszego konkurują o napływ pracowników, a klaster trzeciego o napływ inwestycji zagranicznych. Z kolei atutem państw klastra III jest zapewnienie wysokiej jakości dóbr publicznych i infrastruktury wsparcia biznesu⁸⁴⁶.

Z kolei w oparciu o kryterium progresywności systemu podatkowego i zakresu redystrybucji przez podatki i transfery społeczne grupowania państw OECD dokonali I. Joumard, M. Pisu i D. Bloch. Pierwszy klaster utworzony przez państwa nordyckie (Dania, Finlandia, Norwegia, Szwecja) oraz Belgię, Węgry, Holandię i Hiszpanię, cechował wysoki zakres redystrybucji przez podatki i transfery, będący efektem wysokich dochodów z tytułu PIT w relacji do PKB, wysokich transferów gotówkowych do gospodarstw domowych (przy czym emerytury nie posiadały przeważającego udziału) i systemu podatkowego ukierunkowanego na redystrybucję (wysoki udział podatku od dochodów osobistych w porównaniu do podatków konsumpcyjnych, progresywny podatek dochodowy). Drugi klaster utworzony przez Austrię, Czechy, Francję, Niemcy, Grecję, Włochy, Luksemburg, Portugalię, Słowację i Słowenię, charakteryzował się wysokim stosunkiem dochodów podatkowych do PKB, wysokimi transferami gotówkowymi do gospodarstw domowych (w których przeważają emerytury), marginalnym znaczeniu PIT w dochodach podatkowych (z wyjątkiem Niemiec i Włoch) oraz ograniczoną progresywnością PIT. Klaster trzeci złożony z Australii, Islandii, Irlandii, Izraela,

⁸⁴⁶ Z wykorzystaniem następujących zmiennych: efektywna stawka VAT, stawka nominalna CIT, minimalna i maksymalna stawka PIT i średnia stawka składek na ubezpieczenia płaconych przez pracodawcę i pracownika. A. Bojko, I. Samusevych, op.cit., s. 72-78.

Nowej Zelandii i Wielkiej Brytanii (pierwsza podgrupa) oraz Kanady, Japonii, Korei Południowej, Szwajcarii i USA (druga podgrupa), wyróżnił się wysokim udziałem podatków od majątku i dochodów osobistych w strukturze podatków, stosunkowo niewielkimi transferami gotówkowymi do gospodarstw domowych (które w pierwszej podgrupie są wysoce progresywne i uzależnione od dochodu, a w drugiej podgrupie są zdominowane przez emerytury). Czwarty klaster, składający się z Polski, Meksyku, Chile i Turcji, cechował się niskim poziomem transferów pieniężnych (z wyjątkiem Polski), w których dominują emerytury oraz wysokim udziałem podatków konsumpcyjnych⁸⁴⁷.

Powyższe analizy wskazują na występowanie w UE modeli polityki fiskalnej o zbliżonej strukturze wydatków publicznych i opodatkowania, będących wyrazem funkcjonujących modeli kapitalizmu. Unikalny model tworzą państwa post-komunistyczne, pomimo wzorowania się na tzw. starych państwach UE w kwestii rozwiązań instytucjonalnych. Borykają się one z problemem wysokiego poziomu gospodarki nieformalnej, nieefektywnej administracji podatkowej, brakiem odpowiednich narzędzi do monitorowania i analizy danych oraz występowania silnych politycznie grup osób o najwyższych dochodach, uniemożliwiających skonstruowanie systemu podatkowego godzącego w ich interesy. W efekcie powstała specyficzna struktura dochodów podatkowych, w której dominują podatki pośrednie i składki na ubezpieczenia społeczne⁸⁴⁸ oraz o relatywnie niskim udziale wydatków socjalnych a w wydatkach publicznych (choć w tym wypadku państw EŚW wykazują różnicowanie). Taka struktura opodatkowania była rekomendowana w procesie transformacji prowadzonej pod hasłami prywatyzacji, deregulacji, liberalizacji handlu i twardej polityki fiskalnej⁸⁴⁹. Sprzyja ona zwiększeniu dynamiki wzrostu gospodarczego, jednakże nie pozwala na redystrybucję dochodów, co wpływa na zwiększanie różnic w uzyskiwanych dochodach⁸⁵⁰. Przyjmując, że poziom szarej strefy będzie relatywnie stały w czasie, regresywność lub proporcjonalność systemu podatkowego może prowadzić do uszczuplenia dochodów państwa⁸⁵¹. Zagrożenie to występuje zwłaszcza w państwach, w których polityka wydatkowa zbliżona jest do państw kontynentalnych o wysokich wydatkach socjalnych (Polska, Węgry – zgodnie z klasyfikacją dokonaną przez B. Farkas).

⁸⁴⁷ I. Joumard, M. Pisu, D. Bloch, *Tackling income inequality. The role of taxes and transfers*, „OECD Journal: Economic Studies” 2012.

⁸⁴⁸ B. Clements, S. Gupta, G. Inchauste, *The Cyclical and Long-Term Behavior of Government Expenditure in Developing Countries*, „IMF Working Paper”, 2004, nr 04 (202), s. 12.

⁸⁴⁹ A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 32.

⁸⁵⁰ A. Krajewska, *Przyczyny wzrostu różnicowania dochodów w Polsce*, „Gospodarka Narodowa” 2012, nr 7-8, s. 96.

⁸⁵¹ R. Piwowarski, *Czy Polski system podatkowy jest progresywny? Analiza rozkładu obciążeń w zależności od formy zatrudnienia*, „Gospodarka w Praktyce i Teorii”, 2016 Tom 42 nr 1, s. 35.

ROZDZIAŁ 4.

METODOLOGIA BADAŃ

4.1. Przegląd najważniejszych badań dotyczących zależności między polityką fiskalną a subiektywnym dobrobytem

Problematyka oddziaływania polityki fiskalnej i jej poszczególnych instrumentów na wzrost gospodarczy, czy wybrane kategorie makroekonomiczne jest szeroko omówiona w literaturze przedmiotu. Wykazano to, na podstawie analizy literatury przedmiotu, w poprzednich rozdziałach. Literatura dysponuje również wynikami prób podjętych w celu wyjaśnienia związku między polityką fiskalną, a subiektywnym dobrostanem. Są one związane z jednym z podejść do kwantyfikacji dóbr publicznych⁸⁵². W badaniach posiłowano się najczęściej klasyfikacją wydatków i podatków, omówioną we wcześniejszym rozdziale, dzielącą wydatki na produktywne i nieproduktywne, a podatki na zniekształcające i niezniekształcające.

Związek między polityką fiskalną a subiektywnym dobrostanem badali między innymi A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong, wykorzystując do tego dane z 35 państw. Jako zmienne opisujące politykę fiskalną wyodrębnili wydatki produktywne (edukacja, zdrowie, mieszkalnictwo, transport, obronność i ogólne usługi publiczne) i nieproduktywne (ubezpieczenia społeczne i usługi socjalne, wydatki na rekreację i wsparcie gospodarki) oraz podatki zniekształcające (dochodowe, majątkowe i ubezpieczenia społeczne) i niezniekształcające (pośrednie)⁸⁵³. Wyniki ich badań wykazały, że zniekształcające podatki i wydatki produktywne wiążą się z wyższym subiektywnym dobrostanem w porównaniu do podatków niezniekształcających i wydatków nieproduktywnych. Stwierdzili, że w państwach o niższym dochodzie wydatki produktywne odgrywają wyższą rolę, zaś podatki niezniekształcające przynoszą silniejsze negatywne skutki⁸⁵⁴.

⁸⁵² W literaturze przedmiotu występują cztery podejścia: 1) ujęcie przez pryzmat zadowolenia z życia, 2) poprzez określenie preferencji obywateli, 3) ocena efektywności i użyteczności działań sektora publicznego, 4) metody wyceny efektów zewnętrznych. Więcej: B. Czyżewski, A. Hnatyszyn – Dzikowska, J. Polcyn, *Problems of Quantifying Public Goods in the Healthcare Sectors*, „Gospodarka Narodowa” 2016, nr 283, s. 108.

⁸⁵³ Dane na temat subiektywnego dobrostanu pozyskano z badania World Values Survey i European Values Survey, z okresu 1981–2012. Badanie objęło ponad 170 000 respondentów.

⁸⁵⁴ A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong, *Subjective wellbeing impacts of national...op.cit.*

Z kolei W. Waguih i A. Rizkallah badali relację między polityką fiskalną a ekonomicznym szczęściem, wykorzystując do tego dane panelowe z lat 2012–2016 z 18 państw Środkowo-Zachodniej i Północnej Afryki. Do zobrazowania polityki fiskalnej wykorzystali zmienne: dochody podatkowe i wydatki publiczne. Wyniki ich badań pokazały, że istnieje negatywna istotna statystycznie zależność między podatkami niezakłócającymi, a „szczęściem ekonomicznym”, pozytywny istotny statystycznie związek między pozostałymi dochodami podatkowymi, a zmienną objaśnianą oraz brak istotnej korelacji między wydatkami publicznymi, a „szczęściem ekonomicznym”⁸⁵⁵.

Wpływ wysokości wydatków publicznych w relacji do PKB i ich struktury na subiektywny dobrostan na grupie 12 państw UE w latach 1990–2000 był przedmiotem badań Z. Hessamiego. Ich wyniki wskazują na istnienie zależności między wielkością wydatków, a dobrostanem w kształcie odwróconej litery U (badacz określił jej szczyt na poziomie 76,5%). Rozmiar wydatków publicznych ma bardziej pozytywny wpływ na subiektywny dobrostan osób o lewicowych preferencjach politycznych i niskich dochodach. Zaś dla osób o wyższych dochodach wpływ wysokości wydatków publicznych na dobrostan jest słabszy. Autor stwierdził negatywny wpływ na dobrostan wydatków na opiekę zdrowotną, a w kształcie odwróconej litery U wydatków na edukację (z punktem optymalnym 14,5%) oraz ochronę socjalną (z punktem optymalnym 41,1%)⁸⁵⁶.

Pozytywny związek między wydatkami publicznymi a subiektywnym dobrobytem wykazali z kolei K. Kasmaoui i O. Bourhaba na podstawie danych panelowych z lat 2006–2015 dla około 132 państw. Zdaniem badaczy wydatki publiczne mogą odgrywać ważną rolę w regulacji nieprawidłowego funkcjonowania rynku poprzez wzmacnianie solidarności społecznej, budowę infrastruktury, tworzenie dobrego systemu edukację lub usług opieki zdrowotnej⁸⁵⁷. Z kolei Z. Fardoush podjął badanie mające na celu zidentyfikowanie wpływu wydatków publicznych i ich poszczególnych rodzajów w klasyfikacji funkcjonalnej, na poziom jakości życia w Bangladeszu, dysponując danymi z lat 1982–2017. Wykazał pozytywny wpływ wydatków na edukację, zdrowie, ochronę socjalną i rolnictwo, przy czym najsilniejszy posiadały wydatki na edukację. Negatywne oddziaływanie cechowały wydatki na komunikację i transport. Przyczyn takiej sytuacji autor upatruje w niewłaściwej alokacji środków

⁸⁵⁵ W. Waguih, A. Rizkallah, *The impact of fiscal policy on economic happiness: evidence from the countries of the MENA region*, „Review of Economics and Political Science” 2021, nr 6 (2).

⁸⁵⁶ Z. Hessami, op.cit., s. 346 – 382.

⁸⁵⁷ K. Kasmaoui, O. Bourhaba, op.cit.

i nieprawidłowym zarządzaniu wydatkami publicznymi w sektorze komunikacji i transportu⁸⁵⁸. Zmienne wykorzystane do oceny jakości życia były bardzo okrojone: długość życia, wskaźnik skolaryzacji, produktywność w poszczególnych sektorach.

Zależność między podatkami, a zwłaszcza stopniem ich progresywności, a subiektywnym dobrostanem, była również przedmiotem badań. S. Oishi, U. Schimmack, E. Diener bazując na danych z 2007 r. z 54 państw (59634 respondentów) wykazali, że progresywne opodatkowanie wiąże się z wyższym poziomem subiektywnego dobrostanu. Respondenci mieszkający w państwie o bardziej progresywnym opodatkowaniu oceniali swoje życie lepiej od mieszkańców państw z mniej progresywnym opodatkowaniem. Autorzy przyczyn upatrują w wyższym poziomie zadowolenia z dóbr publicznych, takich jak edukacja i transport publiczny⁸⁵⁹. S. Oishi, K. Kushlev, U. Schimmack na podstawie analizy danych z USA w okresie 1962–2014 stwierdzili, że w latach obowiązywania podatku o wyższym stopniu progresji, subiektywny dobrostan osób mniej zamożnych był wyższy, a 20% najbogatszych osób nie odczuwało znaczącego pogorszenia dobrostanu. Wiązało się to z obniżeniem poziomu nierówności dochodowych w okresie obowiązywania silniej progresywnego opodatkowania⁸⁶⁰.

K. M. Eklou i M. Fall podjęli badania nad wpływem konsolidacji fiskalnej na subiektywny dobrostan. Założyli, że konsolidacje fiskalne mogą mieć wpływ na samopoczucie jednostki zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio. Bezpośrednie oddziaływanie na dobrostan jednostki ma miejsce wskutek zmniejszenia dochodu rozporządzalnego, a tym samym konsumpcji, poprzez podwyżkę podatków i ograniczenie dostarczania dóbr publicznych na skutek cięć wydatków publicznych. Pośredni wpływ na dobrostan jednostki odbywa się poprzez oddziaływanie konsolidacji fiskalnej na otoczenie makroekonomiczne. Badacze stwierdzili, że konsolidacje fiskalne mają negatywny wpływ na dobrostan jednostki w krótkim okresie, zwłaszcza jeśli opierają się na cięciach wydatków publicznych. Konsekwencje konsolidacji fiskalnej dla dobrostanu mogą jednak zależeć od kultury i norm specyficznych dla danego kraju. Dlatego niektóre rządy decydują się na konsolidację poprzez podatki (nawet kosztem wzrostu gospodarczego). Cięcia wydatków mogą generować znaczne obniżenie samopoczucia w społeczeństwie, prowadząc do sprzeciwu i protestów przeciwko planom

⁸⁵⁸ Z. Fardoush, *Impact of Public Spending on the Quality of Life in Rural Bangladesh*, "Advances in Social Sciences Research Journal" 2020, nr 7 (4), s. 47-61.

⁸⁵⁹ S. Oishi, U. Schimmack, E. Diener, *Progressive Taxation and the Subjective Well – Being of Nations*, „Psychological Science” 2012, nr 23 (I), s. 86 – 92.

⁸⁶⁰ S. Oishi, K. Kushlev, U. Schimmack, *Progressive taxation, income inequality, and happiness*, "American Psychologist" 2018, nr 73, s. 157–168.

konsolidacji fiskalnej⁸⁶¹. Zdaniem J. Pontcielliego i H.J. Voth, którzy przanalizowali dane z okresu 1918–2008 z 25 państw, cięcia wydatków szczególnie silnie wpływają na wzrost społecznego niepokoju i protestów, z kolei podwyżki podatków nie posiadały statystycznie istotnego wpływu⁸⁶².

W niniejszej pracy autorka podjęła próbę omówienia zależności między polityką fiskalną, odzwierciedloną w modelu fiskalnym, a dobrobytem (którego definicja odnosi się do koncepcji obiektywnej, zbiorowej jakości życia w ujęciu pośrednim)⁸⁶³. W literaturze przedmiotu nie została ona dostatecznie omówiona. Można więc stwierdzić, że w tym zakresie istnieje luka badawcza. Przytoczone badania koncentrują się bowiem na problematyce oddziaływania poszczególnych instrumentów polityki fiskalnej (posługując się klasyfikacjami dzielącymi je według siły i kierunku wpływu na PKB i wzrost gospodarczy), pomijając szeroką perspektywę, czyli całościowy kształt prowadzonej polityki fiskalnej wyrażonej w przyjętym modelu fiskalnym. W badaniu zależności między polityką fiskalną a dobrobytem autorka zdecydowała się na wykorzystanie następujących metod: Hellwiga (jedną z metod wielowymiarowej analizy porównawczej) oraz Warda (jako metody aglomeracji danych w ramach analizy skupień).

4.2. Uzasadnienie wyboru metody Hellwiga w ramach wielowymiarowej analizy porównawczej w badaniach nad dobrobytem

Wielowymiarowa analiza porównawcza (WAP) obejmuje metody i techniki porównywania obiektów wielocechowych⁸⁶⁴. Szczegółowa definicja jako zadanie WAP określa: „uporządkowanie względnie jednorodnego zbioru obiektów (lub cech w celu podejmowania decyzji wyboru obiektu (lub cechy) według ustalonego z góry kryterium”⁸⁶⁵. Z kolei szersza definicja WAP objaśnia ją jako: „spójny formalnie zespół metod statystycznych

⁸⁶¹ W badaniu posłużono się danymi mikroekonomicznymi na temat indywidualnego subiektywnego dobrostanu ponad pół miliona osób z 13 państw europejskich (dane pochodzące z Eurobarometru) oraz panelowymi danymi makroekonomicznymi, dotyczącymi konsolidacji fiskalnej w okresie 1980–2007. Więcej: K. M. Eklou, M. Fall, *The (subjective) well – being cost of fiscal policy shocks*, IMF Working Paper 2020, nr 20 (5), s. 22.

⁸⁶² J. Ponticelli, H.J. Voth, *Austerity and anarchy: Budget cuts and social unrest in Europe, 1919-2008*, „Journal of Comparative Economics” 2020, nr 48 (1), s. 1-19.

⁸⁶³ Pośrednia jakość życia to obraz jakości życia pochodzący z pośrednich obserwacji, głównie z danych statystyki publicznej. Za: T. Borys, *Typologia...* op.cit., s. 16. T. Borys zalicza do nich także wskaźniki zadowolenia z danego aspektu. Co umożliwia zastosowanie takich wskaźników w niniejszym badaniu.

⁸⁶⁴ Z. Hellwig, *Wielowymiarowa analiza porównawcza i jej zastosowanie w badaniach wielocechowych obiektów gospodarczych*, (w:) *Metody i modele ekonomiczno-matematyczne w doskonaleniu zarządzania gospodarką socjalistyczną*, red. W. Welfe, Warszawa 1981, (za:) T. Grabiński, *Wybrane problemy dynamicznej wielowymiarowej analizy porównawczej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, Rok XLVII (2), s. 189.

⁸⁶⁵ T. Borys, *Przedmiot i podział statystyki i ekonometrii — artykuł dyskusyjny*, „Wiadomości Statystyczne” 1982, za: T. Grabiński, *Wybrane problemy dynamicznej...* op. cit., s. 189.

służących celowemu doborowi informacji o elementach pewnej zbiorowości i wykrywaniu prawidłowości we wzajemnych relacjach tych elementów”⁸⁶⁶. WAP jest powiązana z różnymi gałęziami statystyki wielowymiarowej, jak taksonomia numeryczna (zbór metod i technik grupowania bezwzorcowego), analiza czynnikowa i metoda głównych składowych oraz metody klasyfikacji wzorcowej i dyskryminacji. Traktowana jest jako dyscyplina niezależna od taksonomii numerycznej, chociaż początkowo była uznawana za nurt badawczy w ramach taksonomii. W niniejszej pracy zdecydowano się na zastosowanie WAP, ponieważ w jej ramach rozpatruje się m.in. następujące zagadnienia⁸⁶⁷:

- hierarchizacja obiektów i ich zbiorów ujmowanych w wielowymiarowych przestrzeniach cech określonej charakterystyki, której nie można zmierzyć w sposób bezpośredni (np. poziom rozwoju, standard życia);
- wyodrębnienie jakościowo jednorodnych podzbiorów obiektów, zawierających elementy podobne do siebie z perspektywy wyróżnionej charakterystyki agregatowej, a jednocześnie niepodobne do elementów należących do innych podzbiorów;
- wybór cech najbardziej informatywnych, szacowanie współczynników ich ważności, ocena kierunku i siły wpływu wywieranego przez poszczególne zmienne na poziom dobrobytu;
- metody normowania i agregacji różnoimiennych zmiennych;
- analiza charakteru i siły współzależności pomiędzy zbiorami zmiennych;
- przeprowadzenie szczegółowej analizy prawidłowości dynamiczno–strukturalnych;
- określenie wzorców rozwoju w procesie predykcji metodą analogii oraz ustalenie wielkości opóźnień między poszczególnymi obiektami.

Grupa metod statystycznych należąca do WAP umożliwia badanie zjawisk bezpośrednio niemierzalnych⁸⁶⁸. W ich ramach konstruowana jest miara syntetyczna, umożliwiająca porównywanie elementów zbioru (obiektów) opisanych za pomocą wielu zmiennych (cech). Ten cel osiągnąć jest najczęściej z wykorzystaniem metod porządkowania liniowego, w ramach których zastosowanie odpowiedniego algorytmu prowadzi do uszeregowania zbioru obiektów, spełniając następujące założenia⁸⁶⁹:

⁸⁶⁶ G. Gorzelak, *Statystyczna analiza porównawcza – teoria a praktyka*, „Wiadomości Statystyczne” 1981, nr 8, s. 189, za: T. Grabiński, *Wybrane problemy dynamicznej...* op. cit., s. 189.

⁸⁶⁷ T. Grabiński, *Wybrane problemy dynamicznej...* op. cit., s. 191-192.

⁸⁶⁸ J. Dmitruk, J. Gawinecki, *Metody wielowymiarowej analizy porównawczej – budowa i zastosowanie*, „Biuletyn WAT” 2017, vol. LXVI, nr 4, s. 106.

⁸⁶⁹ A. Bąk, *Zastosowanie metod wielowymiarowej analizy porównawczej do oceny stanu środowiska w województwie dolnośląskim*, „Wiadomości Statystyczne” 2018, nr 1 (680), s. 8.

- każdy obiekt ma przynajmniej jednego sąsiada i nie więcej niż dwóch,
- jeżeli obiekt a jest sąsiadem obiektu b, to obiekt b jest sąsiadem obiektu a,
- istnieją tylko dwa obiekty mające jednego sąsiada.

Zastosowanie metod porządkowania liniowego pozwala określić kolejność obiektów na podstawie jednej agregatywnej cechy, będącej syntetycznym reprezentantem wielu cech opisujących porządkowane obiekty. Umożliwia to ocenę elementów (obiektów) na podstawie tej cechy. „W ujęciu geometrycznym metody porządkowania liniowego prowadzą do rzutowania punktów reprezentujących obiekty umieszczone w wielowymiarowej przestrzeni cech na prosta, która reprezentuje cechę agregatywną”⁸⁷⁰. Wartość zmiennej syntetycznej szacowana jest na podstawie obserwacji zmiennych diagnostycznych opisujących badane obiekty. Ma ona charakter zmiennej ukrytej, bowiem jej wartości nie są obserwowane bezpośrednio, a jedynie poprzez obserwację bezpośrednio mierzalnych zmiennych diagnostycznych. Wyróżnia się dwie podstawowe grupy metod wykorzystywanych do szacowania wartości zmiennej syntetycznej: bezwzorcowe i wzorcowe. W metodach bezwzorcowych następuje wyznaczenie zmiennej syntetycznej będącej funkcją znormalizowanych cech zbioru wyjściowego. Jej konstrukcja zależy od sposobu normalizacji⁸⁷¹. Do metod bezwzorcowych zalicza się metodę średnich rang oraz metodę sum standaryzowanych. Metoda rang polega na nadaniu rang każdej zmiennej ze względu na wartość zmiennych diagnostycznych. Z kolei metoda standaryzowanych sum polega na obliczeniu wartości zmiennej syntetycznej dla każdego obiektu z wykorzystaniem formuły średniej arytmetycznej⁸⁷². W metodach wzorcowych wybiera się obiekt o najkorzystniejszych cechach, a następnie oblicza się odległości taksonomiczne badanych obiektów do obiektu wzorcowego (bieguna górnego zbioru obiektów) czy obiektu anty-wzorca (bieguna dolnego zbioru obiektów)⁸⁷³. Do tych metod zalicza się miarę rozwoju gospodarczego Hellwiga oraz metodę TOPSIS Hwanga i Yoona.

W ramach porządkowania liniowego według Hellwiga punktem odniesienia obiektów w przestrzeni wielowymiarowej jest wzorzec, a w TOPSIS wyznaczane są dwa punkty odniesienia – wzorzec i antywzorzec⁸⁷⁴. Autorka niniejszych badań zdecydowała się wykorzystać do pomiaru dobrobytu metodę porządkowania liniowego Hellwiga, ponieważ jej

⁸⁷⁰ A. Bąk, op.cit. s. 9.

⁸⁷¹ A. Becker, *Analiza rozwoju województw Polski pod względem wykorzystania technologii ICT*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica” 2011, nr 285 (62), s. 30.

⁸⁷² M. Malinowski, op.cit., s. 185.

⁸⁷³ P. Kaczmarczyk, *Zastosowanie metod porządkowania liniowego w badaniu województw pod względem stopnia wykorzystania ICT w przedsiębiorstwach*, „NE Tom” 2017, nr 25, s. 55.

⁸⁷⁴ A. Bąk, op.cit., s. 10.

zdaniem w ocenie dobrobytu w państwach europejskich nie można mówić o istnieniu antywzorca, Zakładałoby to bowiem istnienie dwóch biegunów: państwa dobrobytu i antydobrobytu.

Koncepcję wzorca rozwoju i miary rozwoju prof. Zdzisław Hellwig przedstawił na konferencji UNESCO w Warszawie w 1967 r. Badanie zostało opublikowane w języku angielskim w monografii Z. Gostkowskiego w 1972 r. a w języku polskim w 1968 r. w czasopiśmie „Przegląd Statystyczny”. W kolejnych latach nastąpił rozwój metod porządkowania liniowego i wprowadzono modyfikacje metody Hellwiga mające na celu zróżnicowanie metod normalizacji wartości zmiennych, wprowadzenie zmiennych nominantowych w zbiorze, określenie w inny sposób wzorca rozwoju, zastosowanie zbiorów rozmytych w konstrukcji syntetycznej miary czy uwzględnienie w niej zależności przestrzennych oraz danych symbolicznych interwałowych⁸⁷⁵.

Metoda Hellwiga jest popularnym narzędziem pomiaru dobrobytu rozumianego przez pryzmat *well-being*, *quality of life* czy standardów/warunków życia. W polskiej literaturze metoda Hellwiga w ramach WAP jest najczęściej wykorzystywana do oceny zróżnicowania regionalnego dobrobytu rozumianego jako *quality of life*, czy standardy życia. P. Nowak stosując metodę Hellwiga dokonała uporządkowania polskich województw pod względem jakości życia. Dodatkowo zastosowała metodą Warda do wyodrębnienia grup województw zbliżonych do siebie pod względem analizowanego zjawiska⁸⁷⁶. Syntetycznym miernikiem poziomu życia metodą Hellwiga i metodą Warda posłużyły się także M. Gotowska i A. Jakubczak w ocenie zróżnicowania poziomu życia w Polsce w latach 2002 i 2011⁸⁷⁷. Także I. Pawlas, dokonała identyfikacji i oceny dysproporcji w rozwoju polskich województw, z uwzględnieniem potencjału demograficznego, rozwoju gospodarczego, rozwoju społecznego oraz infrastruktury technicznej w latach 2006, 2010 i 2015, w oparciu o metodę Z. Hellwiga oraz metody grupowania obiektów porządkowania liniowego za pomocą metody odchyłeń standardowych⁸⁷⁸. M. Janusz zastosował metodę Hellwiga w analizie przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w województwie warmińsko-mazurskim w 2012⁸⁷⁹. Następnie

⁸⁷⁵ M. Walesiak, *Wizualizacja wyników porządkowania liniowego dla danych metrycznych z wykorzystaniem skalowania wielowymiarowego*, „Ekonometria” 2016, nr 2 (52), s. 11.

⁸⁷⁶ P. Nowak, *Regional variety in quality of life in Poland*, „Oeconomia Copernicana” 2018, nr 9(3), s. 381–401.

⁸⁷⁷ M. Gotowska, A. Jakubczak, *Zastosowanie wybranych metod do oceny zróżnicowania poziomu życia ludności w Polsce*, (w:) *Modele ustroju społeczno – gospodarczego. Kontrowersje i dylematy*, E. Mączyńska (red.), PTE Warszawa 2015.

⁸⁷⁸ I. Pawlas, *Regional disparities in development – the case of Poland/ Regionalne dysproporcje rozwojowe – przypadek Polski*, „Economic and Regional Studies” 2017, nr 10 (3), s. 17-31.

⁸⁷⁹ M. Janusz, *Poziom życia i jego przestrzenne zróżnicowanie w województwie warmińsko – mazurskim*, „Economics and Management” 2014, nr 2.

posługując się tą metodą ponownie rozszerzył badanie o analizę zmian poziomu życia gmin wiejskich województwa warmińsko–mazurskiego w latach 2005 i 2018⁸⁸⁰. M. Miłek także dokonała oceny porównawczej przestrzennego zróżnicowania jakości życia w wybranych gminach miejsko–wiejskich i wiejskich województwa świętokrzyskiego w latach 2010 i 2015⁸⁸¹. B. Jurkowska wykorzystała tę metodę do porównania regionów Polski i Niemiec pod względem szeroko rozumianego potencjału społeczno–gospodarczego w 2016 r. (wyodrębniła w nim obszary wymieniane jako składowe dobrobytu: ekonomiczny potencjał i innowacyjność gospodarki, rynek pracy, sytuacja społeczna, edukacja i demografia)⁸⁸². B. Fura wykorzystała syntetyczny miernik rozwoju do oceny poziomu rozwoju zrównoważonego województw Polski w 2012r. w trzech wymiarach: ekonomicznym, społecznym i środowiskowym⁸⁸³.

Można również odnaleźć przykłady wykorzystania tej metody w pomiarze dobrobytu i innych zjawisk wielowymiarowych w ujęciu międzynarodowym, jak zrównoważony rozwój, rozwój społeczno-gospodarczy. E. Roszko–Wójtowicz dokonała oceny zróżnicowania jakości życia w państwach członkowskich UE w 2009 i 2015 r. na podstawie syntetycznej miary opracowanej metodą Hellwiga⁸⁸⁴. D. Strózik i T. Strózik zastosowali tę metodę do oceny dobrobytu dzieci w państwach UE w 2009 i 2010 r.⁸⁸⁵. A. Mastalerz–Kodzis i E. Pośpiech posłużyły się metodą Hellwiga do pomiaru poziomu rozwoju społeczno–gospodarczego państw należących do Unii Europejskiej i porównały uzyskane wyniki ze wskaźnikiem HDI (na danych z 2013 r.)⁸⁸⁶. Z kolei A. Kantor dokonała oceny zrównoważonego wzrostu w państwach UE w 2019 r. przy pomocy metody Hellwiga i Warda⁸⁸⁷. Zaś M. B. Pietrzak i A. P. Balcerzak wykorzystali tę metodę do oceny postępu osiągniętego przez nowe państwa członkowskie UE w zakresie wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju, koncentrując się na sferze społeczno–gospodarczej w latach 2004, 2008 i 2012⁸⁸⁸.

⁸⁸⁰ M. Janusz, *Poziom życia i jego zróżnicowanie przestrzenne wśród gmin wiejskich województwa warmińsko – mazurskiego*, „Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum” 2020, nr 19(4).

⁸⁸¹ D. Miłek, *Ocena jakości życia w gminach regionu świętokrzyskiego*, „Studia Prawno – Ekonomiczne” 2018, nr 107, s. 305–320.

⁸⁸² B. Jurkowska, *Spatial diversification of socio – economic potential of the regions in Poland and Germany, particularly considering the Polish – German bordeland*, „Wiadomości Statystyczne” 2018, Rok LXIII 8 (687), 47-64.

⁸⁸³ B. Fura, *Zróżnicowanie poziomu rozwoju zrównoważonego województw Polski z wykorzystaniem analizy wielowymiarowej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 44 (4), cz. 1, s. 108–117.

⁸⁸⁴ E. Roszko–Wójtowicz, *Multidimensional Assessment of Quality of Life in the EU Member States*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2018, t. 19, z. 3, cz. 2, s. 193-212.

⁸⁸⁵ D. Strózik, T. Strózik, *Spatial Differentiation of Child Well – Being in Europe*, „Folia Oeconomica Stetinensia” 2014, nr 14 (1), s. 79-89.

⁸⁸⁶ A. Mastalerz–Kodzis, E. Pośpiech, *Methodology of Measurement of Socio – Economic Development in the EU Member States*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica” 2017, nr 339 (89), s. 63 – 70.

⁸⁸⁷ A. Kantor, *Multidimensional Analysis of the green growth of the European Union Countries in 2019*, „ECONOMETRICS. EKONOMETRIA Advances in Applied Data Analysis Year” 2021, nr 25 (2).

⁸⁸⁸ M. B. Pietrzak, A. P. Balcerzak, *Assessment of socio – economic sustainability in new European Union members states in the years 2004 – 2012*, (w:) *The 10th Professor Aleksander Zelias International Conference on*

4.3. Pomiar dobrobytu za pomocą Indeksu Dobrobytu – opis etapu postępowania badawczego

Schemat postępowania w WAP jest uzależniony od specyfiki analizowanego problemu, jednakże wyróżnia się w nim pewne stałe elementy⁸⁸⁹:

- I. Sformułowanie celu analizy oraz wstępnych hipotez badawczych.
- II. Określenie zakresu terytorialnego, merytorycznego i czasowego badań.
- III. Zebranie kompletnych, wiarygodnych i adekwatnych danych statystycznych.
- IV. Analiza danych wejściowych.
 1. Analiza parametrów opisowych.
 2. Dobór zmiennych diagnostycznych.
 3. Ustalanie wag zmiennych.
 4. Określanie charakteru zmiennych.
- V. Wyznaczanie zmiennych statystycznych.
 1. Sposoby normowania zmiennych.
 2. Formuły agregacji zmiennych.
- VI. Analiza syntetycznych miar rozwoju.
 - hierarchizacja obiektów,
 - grupowanie obiektów,
 - korelacja zmiennych z miarami rozwoju,
 - bieguny i ścieżki rozwoju,
 - optymalna strategia rozwoju,
- VII. Wnioski końcowe.

Celem niniejszej analizy jest identyfikacja i ocena zróżnicowania przestrzennego dobrobytu przy pomocy skonstruowanego na potrzeby badania Indeksu Dobrobytu oraz jego składowych: Indeksu Potrzeb Podstawowych, Indeksu Bezpieczeństwa, Indeksu Możliwości oraz Indeksu Przyszłości, a także ocena zmian poziomu Indeksu Dobrobytu i jego składowych w okresie 2005-2018.

Na podstawie opracowanej definicji dobrobytu i jego komponentów (spełnienie potrzeb podstawowych, bezpieczeństwo, możliwości do realizowania potencjału oraz warunki do tworzenia dobrobytu przyszłym pokoleniom) dokonano doboru mierników ($j=1,2,\dots,p$) do

Modelling and forecasting of socio – economic phenomena. Conference Proceedings, M. Papież, S. Śmiech (Red.), *Foundation of the Cracow University of Economics*, Kraków 2016, s. 120 – 129.

⁸⁸⁹ T. Grabiński, op.cit., s. 192.

analizy dobrobytu: dla 14 przekrojów czasowych (t_1, \dots, t_{14}) i dla 20 obiektów ($i=1, 2, \dots, 25$). Etap ten został poprzedzony analizą literatury światowej i krajowej, bowiem autorka jest świadoma, że właściwy dobór zmiennych determinuje wyniki badania. Analiza obejmowała zarówno aspekt definicyjny, jak i metody pomiaru. Dokonano również przeglądu dotychczasowych mierników dobrobytu, opracowanych przez organizacje międzynarodowe (rozdział 1). Uwzględniono również wyniki badań ukazujące rozkład preferencji społeczeństwa w zakresie komponentów dobrobytu (rozdział 1). Nie można bowiem uznać doboru zmiennych obrazujących poziom dobrobytu społeczeństwa za proces obiektywny. Jeżeli doboru dokonuje badacz lub grono specjalistów, można uznać, że stworzony przez niego/nich obraz dobrobytu jest odzwierciedleniem preferencji określonego odsetka populacji. Preferencje różnią się w zależności od wieku, poziomu wykształcenia i statusu zawodowego⁸⁹⁰. Przyjęty przez badacza obraz dobrobytu może nie pokrywać się z postrzeganiem dobrobytu większości społeczeństwa. Uwzględnienie preferencji społecznych odnoszących się do komponentów dobrobytu pozwoli zminimalizować subiektywność w doborze zmiennych (w założeniu, że badacz należy do mniejszego odsetka populacji). Wynikiem przeprowadzonej kwerendy była lista mierników, które w istotny sposób opisują poszczególne komponenty dobrobytu.

Następnie zweryfikowano ich przydatność na podstawie kryteriów doboru cech: merytorycznego, formalnego i statystycznego. Spełnienie kryterium merytorycznego wymaga następujących cech wskaźników: istotność z perspektywy analizowanego zjawiska, wyczerpalność zakresu zjawiska, logiczność wzajemnych powiązań. Kryterium formalne wymaga zachowania porównywalności reprezentacji zjawisk cząstkowych, mierzalności (liczbowego wyrażenia poziomu cech), dostępności i kompletności informacji statystycznych⁸⁹¹. Na podstawie tego kryterium zdecydowano o odrzuceniu wielu wskaźników, spełniających kryterium merytoryczne. Głównym powodem był brak danych dla wybranych obiektów lub ich niedostępność w analizowanych momentach czasowych. Następnie cechy poddano analizie realizacji kryteriów statystycznych: braku wzajemnego skorelowania oraz dużej zmienności. Postulowana jest duża zmienność, ponieważ niskie zróżnicowanie danej cechy wskazuje na niską wartość dodaną i małą zdolność dyskryminacyjną zmiennej. Posłużono się wskaźnikiem zmienności według wzoru:

⁸⁹⁰ L. Yang, *Measuring Well – being: A Multidimensional Index Integrating Subjective Well -being and Preferences*, "Journal of Human Development and Capabilities" 2018, nr 19 (4).

⁸⁹¹ P. Siłka, *Potencjał innowacyjny wybranych miast Polski a ich rozwój gospodarczy*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Polska Akademia Nauk, „Prace Geograficzne” 2012, nr 236, s. 87-88.

$$V^k(x_j) = \frac{S(x_j)}{\bar{x}_j}$$

Gdzie:

\bar{x}_j – średnia arytmetyczna wartości j - tej zmiennej,

S (x_j) – odchylenie standardowe j – tej zmiennej.

Wartość progową współczynnika zmienności została określona na poziomie 10% na przykładzie literatury. W przypadku zmiennych czas pracy i zatrudnienie, pomimo uzyskania współczynnika zmienności poniżej 10% (9-7%), zdecydowano o włączeniu ich do modelu ze względu na wagę informacji jaką wnoszą do opisanego stopnia realizacji potrzeb podstawowych czy bezpieczeństwa ekonomicznego.

Z kolei wysoka korelacja między określonymi miernikami oznacza, że niosą one podobne informacje. Zdecydowano zatem o wyeliminowaniu wskaźników skorelowanych powyżej progu $R = 0,81$. Wartość ta daje wyjaśnienie zmienności jednej cechy w 2/3 ($R^2 = 0,66$). Przyjmowana jest jako próg graniczny korelacji w innych opracowaniach (np. S.Ciok, H. Dobrowolska - Kaniewska⁸⁹²). Zdecydowano o włączeniu dwóch par zmiennych o korelacji 0,86 i 0,82, ponieważ wnoszą istotny wkład w opisanie jednego z wymiarów bezpieczeństwa (mieszkaniowego) oraz postępu technologicznego stwarzającego warunki do kształtowania dobrobytu dla przyszłych pokoleń.

⁸⁹² S. Ciok, H. Dobrowolska – Kaniewska, *Polityka innowacyjna a regionalny potencjał innowacyjny. Przykład Dolnego Śląska*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego 7, Wrocław 2009, s. 65.

Tabela 7. **Komponenty dobrobytu i wykaz cech statystycznych**

Komponent	Wykaz cech statystycznych	Baza
Potrzeby podstawowe	Czas wolny/ odpoczynku – łączna liczba godzin przepracowanych w ciągu roku podzielona przez średnią liczbę osób zatrudnionych	OECD
	Współczynnik dzietności – średnia liczba dzieci urodzonych na kobietę	OECD
	Wskaźnik umyślnych zabójstw na 100 000 osób	UNODC ⁸⁹³
	Współczynnik zgonów na 100 000 mieszkańców	OECD ⁸⁹⁴
	Wskaźnik samobójstw na 100 000 osób	OECD ⁸⁹⁵
	Wskaźnik bezrobocia długoterminowego – odsetek długotrwale bezrobotnych (powyżej 12 m-cy, wśród wszystkich bezrobotnych)	OECD
	Odsetek osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Eurostat
	Wskaźnik deprivacji materialnej	Eurostat
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem osób pracujących	Eurostat
	Śmiertelność niemowląt -liczba zgonów dzieci pon. 1 roku na 1000 żywych urodzeń.	OECD
	Produkcja roślinna, zboża do produkcji ziarna – 1000 t, wyrażona w relacji liczby mieszkańców * 100	Eurostat
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg płci – różnica między wskaźnikiem ubóstwa kobiet i mężczyzn jako odsetek wskaźnika ubóstwa mężczyzn	Eurostat
	Średnia ekspozycja populacji na PM2,5 w mikrogramach na m3	Eurostat
Bezpieczeństwo	Czynny personel wojskowy (w tym siły paramilitarne) na 100 tys. mieszkańców	Bank Światowy
	Wskaźnik zależności od importu materiałów w procentach (stosunek importu do bezpośrednich nakładów materiałowych w procentach).	Eurostat
	Wskaźnik zależności od importu energii wyrażony w procentach (udział całkowitego zapotrzebowania na energię w kraju, zaspokojonego przez przywóz z innych krajów- import netto podzielony przez dostępne energię brutto)	Eurostat
	Wskaźnik przeludnienia mieszkaniowego	Eurostat
	Wskaźnik poważnej deprivacji mieszkaniowej (dla osoby samotnej z dzieckiem, wyrażony w %)	Eurostat
	Przestępczość, przemoc lub wandalizm na danym obszarze (dla samotnej osoby z dzieckiem na utrzymaniu, w %, pon. 60% mediany dochodu ekwiwalentnego)	Eurostat
	Zanieczyszczenie, brud lub inne problemy środowiskowe (dla samotnej osoby z dzieckiem na utrzymaniu w %, pon. 60% mediany dochodu ekwiwalentnego)	Eurostat
	Wskaźnik zadłużenia gospodarstw domowych jako procent dochodu netto gospodarstwa domowego do dyspozycji.	OECD
	Wskaźnik zatrudnienia	Eurostat
	Wskaźnik postrzeganego stanu zdrowia – zły/bardzo zły, jako % populacji powyżej 15 roku życia, objętej badaniem	OECD
	Wskaźnik poważnych napadów na 100 tys. mieszkańców	UNODC ⁸⁹⁶
	Wskaźnik ofiar śmiertelnych w wypadkach drogowych na 1 mln mieszkańców	Eurostat
	Wskaźnik liczby imigrantów do liczby emigrantów	Eurostat
Możliwości	Średnia płaca w USD PPPs	OECD
	Wskaźnik bilansu handlowego (wszystkie produkty, do wszystkich państw świata)	Eurostat
	Wskaźnik udziału kosztów mieszkaniowych w dochodzie gospodarstwa domowego do dyspozycji (dla dochodu poniżej 60% mediany dochodu ekwiwalentnego)	Eurostat
	Liczba komercyjnych portów lotniczych (ponad 15 tys. pasażerów na rok) na 1 mln mieszkańców	Eurostat
	Wskaźnik Gender Gap dla 9 decyla	Eurostat
	Wskaźnik zatrudnienia według płci – dla osób z wykształceniem średnim i ponad średnim w wieku 16- 61 (różnica stopy zatrudnienia kobiet i mężczyzn w relacji stopy zatrudnienia mężczyzn *100)	Eurostat
	Wskaźnik PKB na godzinę pracy, mierzony w USD (ceny stałe z 2010 r. i PPPs).	OECD
	Wskaźnik wydajności zasobów (stosunek PKB do krajowego zużycia materiałów)	Eurostat

⁸⁹³ Braki danych: 2018:Belgia, Czechy, Finlandia, Francja, Węgry.

⁸⁹⁴ Braki danych: 2018: Belgia, Irlandia, Włochy, Polska, Portugalia, Hiszpania, Wielka Brytania; 2017: Belgia, Francja, Irlandia, Włochy, Łotwa, Wielka Brytania; 2016: Włochy; 2015: Finlandia; 2011: Słowacja; 2005 i 2006: Portugalia.

⁸⁹⁵ Braki danych: 2018: Austria, Belgia, Czechy, Finlandia, Niemcy, Węgry, Irlandia, Włochy, Łotwa, Holandia, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Wielka Brytania; 2017: Belgia, Słowacja, Wielka Brytania; Słowacja; 2015: Słowacja; 2011: Słowacja; 2006: Portugalia i Słowacja, 2005: Portugalia.

⁸⁹⁶ Braki danych: 2018: Austria, Czechy, Estonia, Finlandia, Francja, Niemcy, Węgry, Łotwa, Litwa, Holandia, Polska, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja; 2017: Austria, Francja, Węgry; 2015 i 2016: Węgry; 2005, 2006 i 2007: Polska.

	Wskaźnik produktywności energii – PPS na kilogram ekwiwalentu ropy	Eurostat
	Wskaźnik gospodarstw domowych z dostępem do Internetu w domu w %	Eurostat
	Wskaźnik populacji z wyższym wykształceniem jako % ogółu populacji	OECD
	Wskaźnik oszczędności netto gospodarstwa domowego – dochód do dyspozycji gospodarstwa netto plus korekta z tytułu zmiany uprawnień emerytalno – rentowych pomniejszony o wydatki na spożycie ostateczne gospodarstwa domowego	OECD
	Wskaźnik liczby przedsiębiorstw (ogółem, niezależnie od wielkości) na 100 tys. mieszkańców	Eurostat
Przyszłości	Liczba patentów w sektorze biotechnologii (zgłoszenia składane w ramach PCT) na 100 tys. mieszkańców	Eurostat
	Wskaźnik zatrudnienia osób z wyższym wykształceniem w obszarze nauki i techniki, wyrażony jako odsetek liczby osób z wyższym wykształceniem.	Eurostat
	Koszt utraty dobrobytu w przypadku przedwczesnych zgonów w związku z ryzykiem zanieczyszczenia powietrza, wyrażony jako % PKB	OECD
	Wskaźnik zatrudnienia specjalistów ICT, jako % całkowitego zatrudnienia	Eurostat
	Wskaźnik eksportu high tech - wyrażony jako % eksportu produkcji przemysłowej	Bank Światowy
	Wskaźnik liczby badaczy/naukowców na 1000 zatrudnionych osób	OECD
	Wskaźnik udziału energii odnawialnej w całkowitej produkcji energii brutto w %	Eurostat
	Wskaźnik emisji CO2 wyrażony jako tony ekwiwalentu CO2 w tys. na mieszkańca	OECD
	Wskaźnik zanieczyszczenia powietrza tlenkiem azotu na 100 mieszkańców	Eurostat
	Wskaźnik udziału upraw organicznych w całkowitej powierzchni gruntów rolnych	OECD
	Wskaźnik udziału lasów w całkowitej powierzchni kraju	Bank Światowy
	Wskaźnik potencjalnych lat utraty życia na 100 000 mieszkańców	OECD
	Wskaźnik recyklingu odpadów opakowaniowych w % całkowitych odpadów opakowań	Eurostat

Źródło: Opracowanie własne.

W efekcie wytypowano 52 zmienne, pogrupowane w 4 indeksy: Potrzeb Podstawowych, Bezpieczeństwa, Możliwości i Przyszłości. W każdym indeksie znajduje się 13 zmiennych. Zostały one przedstawione w tabeli nr 7.

Indeks Potrzeb Podstawowych odwołuje się do grupy determinant określonych jako możliwości realizacji potrzeb podstawowych (przetrwania w rozumieniu bytu – niebytu oraz zagwarantowania konsumpcji potrzebnej do przeżycia). Można ją rozumieć poprzez:

1. Zachowanie życia – bytu (przeciwieństwo śmierci/niebytu), zgodnie z założeniem, że „życie jest lepsze od śmierci, bez względu na poziom konsumpcji”⁸⁹⁷, a także traktując zdrowie jako „zasób do życia” (ponieważ pozwala ludziom funkcjonować i uczestniczyć w działaniach społeczeństwa), zgodnie z listą centralnych możliwości ludzkich M.C. Nassbaum⁸⁹⁸. Do jego pomiaru wykorzystuje się wskaźniki:
 - śmiertelności ogółem⁸⁹⁹,

⁸⁹⁷ A. Bommier, D. Harenberg, F. Le Grand, op.cit., s. 2.

⁸⁹⁸ M. C. Nussbaum, *Creating Capabilities. The Human Development Approach*.op.cit.

⁸⁹⁹ Liczba zgonów jest uzależniona od rozkładu wiekowego populacji, warunków ekonomicznych, środowiskowych, poziomu bezpieczeństwa, a także od systemu opieki zdrowotnej w danym państwie. Ważna jest również świadomość i wiedza społeczeństwa na temat zdrowia oraz wynikające z nich zachowania (np. aktywność fizyczna, rezygnacja z używek). Wskaźnik zastosowano w oparciu o badania, które wykazały, że wyższy poziom jakości życia wiązał się z niższym ryzykiem śmiertelności, np. P. Aung Zaw Zaw, R. Freak – Poli, H. Craig, D. Gasevic, N. P. Stocks, D. A. Gonzalez – Chica, J. Ryan, *Quality of life and mortality in the general population: a systematic review and meta – analysis*, “BMC Public Health” 2020, nr 20 (1596). Według J. E. Stiglitz, A. Sena, J.P. Fitoussiego wskaźniki śmiertelności stanowią podstawowy wskaźnik stanu zdrowia i są mniej

- umyślnych zabójstw⁹⁰⁰,
- samobójstw⁹⁰¹
- śmiertelności niemowląt⁹⁰²,
- wskaźnik dzietności⁹⁰³.

podatne na błędy niż inne mierniki. J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance...*, op.cit.

⁹⁰⁰ Obejmuje szeroki zakres czynów, w tym zabójstwa będące wynikiem sporów wewnętrznych, celowej przemocy międzyludzkiej, gwałtownych konfliktów o zasoby, przemoc między gangami. Ofiary śmiertelne konfliktów zbrojnych są jednak osobno. Za: <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/IHS%20methodology.pdf>, (data dostępu: 03.04.2020). Wskaźnik zaproponowany przez grupę ekspertów w ramach Quality of Life Index, Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators...* op.cit. Wskaźnik wykorzystany także w pomiarze dobrobytu OECD, OECD, *Beter Life Initiative Compendium of OECD well – being indicators*, <https://www.oecd.org/sdd/47917288.pdf>, (data dostępu: 03.04.2020) oraz Legatum Prosperity Index: <https://www.prosperity.com/>, (data dostępu: 12.03.2020).

⁹⁰¹ Zgony celowo zainicjowane i wykonywane przez osobę z pełną świadomością. Wskaźnik ten został wykorzystany m.in. w monitorowaniu Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ (Cel.3.4.2. w ramach 3.4. Do 2030 r. zmniejszenie o jedną trzecią przedwczesnej śmiertelności z powodu chorób niezakaźnych poprzez zapobieganie i leczenie oraz promowanie zdrowia psychicznego i dobrego samopoczucia, <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/?Text=&Goal=3&Target>, data dostępu: 02.02.2020). Wskaźnik samobójstw ukazuje zdrowie psychiczne, które stanowi ważny element stanu zdrowia. Samobójstwo jest najczęstszym rodzajem „śmierci z rozpacz”, wynikającej np. z depresji. Według OECD 1 na 15 dorosłych doświadczył objawów depresji. Wskaźnik został wykorzystany w pomiarze dobrobytu przez OECD „How is Life”, dostępne na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/7a855831-en/index.html?itemId=/content/component/7a855831-en#section-d1e518>, (data dostępu 02.01.2020).

⁹⁰² Wskaźnik śmiertelności niemowląt jest zaliczany do popularnych miar zdrowia populacji. Jest również wykorzystywany do zobrazowania stanu jakości służby zdrowia, warunków społeczno – ekonomicznych w danym państwie. Śmiertelność niemowląt obniża się bowiem wraz ze wzrostem dochodów, jakości opieki medycznej, poprawą dobrostanu etc. Wskaźnik jest wykorzystywany w monitorowaniu Celów ZR ONZ (Cel 3.2. Do 2030 r. należy dążyć do zmniejszenia śmiertelności noworodków do co najmniej 12 na 1000 żywych urodzeń). UNSTATS op.cit. D.D. Reidpath, P. Allotey wykazali, że istnieje silna zależność liniowa między wskaźnikiem śmiertelności niemowląt, a oczekiwaną długością życia, co sugeruje, że jedna miara może być wskaźnikiem zastępczym drugiej. Ponieważ wskaźnik oczekiwanej długości życia nie spełnił kryterium różnicowania w badanej grupie, wykorzystano wskaźnik śmiertelności niemowląt. Więcej: D.D. Reidpath, P. Allotey, *Infant mortality rate as and indicator of population health*, “BMJ Journals Epidemiology & Community Health” 2003, nr 57 (5).

⁹⁰³ Średnia liczba żywych urodzeń przypadająca na kobietę. W celach ZR ONZ przyjęto założenie, że wysokie wskaźniki dzietnością wiążą się z występowaniem skrajnego ubóstwa i niskiego wzrostu gospodarczego na mieszkańca, nierównością płci, śmiertelnością matek i złym zdrowiem dzieci, degradacją środowiska. Za: <https://indicators.report/indicators/7-total-fertility-rate/>, (data dostępu: 03.04.2020). Jednakże problem ten dotyczy państw o niskim poziomie rozwoju, a nie państw UE. Państwa wysokorozwinięte borykają się z problem starzenia się społeczeństwa i brakiem zastępowalności pokoleń. Ten problem częściowo jest rozwiązywany przez migracje z państw o niższym poziomie rozwoju. W kontekście dobra narodowego istotne jest zapewnienie ciągłości narodu. Niski poziom wskaźnika dzietności może sugerować, że warunki istniejące w danym państwie nie pozwalają na bezpieczne (fizyczne, ekonomicznie) wychowanie potomka – zakładając, że w państwach o wysokim poziomie rozwoju decyzje te są w dużej mierze podejmowane na podstawie racjonalnych przesłanek. Bezpieczeństwo kształtowane jest na drodze prawnej (np. brak przepisów godzących w życie i zdrowie matek), instytucjonalnej (zapewnienie bezpiecznych miejsc opieki dla dzieci w czasie pracy rodziców), ekonomicznej (stabilne warunki zatrudnienia, wystarczający dochód do zapewnienia potrzeb). Według OECD (pomijając saldo migracji i niezmienną śmiertelność) współczynnik dzietności wynoszący 2,1 dziecka na kobietę zapewnia stabilną populację. Wraz ze śmiertelnością i migracją, rozrodczość jest elementem wzrostu populacji, odzwierciedlającym zarówno przyczyny, jak i skutki rozwoju gospodarczego i społecznego. Za: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/fertility-rates/indicator/english_8272fb01-en, (data dostępu: 03.04.2020). Stwierdzenie to potwierdza strategia europejska „Europa 2030”, w których zauważono, że „Europejczycy muszą uporać się z wyzwaniem demograficznymi. Jeśli nie zostaną podjęte pilne środki, starzejące się społeczeństwa będą wywierały niemożliwy do udźwignięcia nacisk na nasze systemy emerytalne, zdrowotne i socjalne, oraz będą naruszały konkurencyjność gospodarczą”. Więcej: *Projekt Europa 2030. Wyzwania i szanse...* op.cit.

2. Podstawa konsumpcji czy warunki umożliwiające zachowanie życia i jego przekazanie:

- wskaźniki przedstawiające jakość powietrza⁹⁰⁴,
- konsumpcję żywności⁹⁰⁵,
- czas na odpoczynek od pracy⁹⁰⁶,
- odsetek ludności nie realizujących podstawowych potrzeb konsumpcyjnych - ubóstwo⁹⁰⁷,

⁹⁰⁴ Wskaźniki obrazujące stan środowiska zakwalifikowano do Indeksu Przyszłości, jednakże wskaźnik zanieczyszczenia PM 2,5 został zaliczony do Indeksu Potrzeb Podstawowych ponieważ stężenie tego pyłu przekraczające normy znacznie obniża stan zdrowia mieszkańców, prowadząc nawet do ich śmierci (nowotwory płuc, niska masa urodzeniowa dziecka i problemy z oddychaniem, nasilenie astmy i osłabienie pracy płuc). Więcej: R.M. Nachman, G. Mao, X. Zhang, X. Hong, *Intrauterine inflammation and maternal exposure to ambient PM2.5 during preconception and specific periods of pregnancy: the Boston birth cohort*. "Environmental Health Perspectives" 2016, nr 124 (10), s. 1608 – 1615; EEA, *Healthy Environment, Healthy Lives: How the Environment Influences Health and Well-Being in Europe*, "Publications Office of the European Union" 2019, nr 21; J. Lelieveld J.S. Evans, M. Fnais, D. Giannadaki, A. Pozzer, *The contribution of outdoor air pollution sources to premature mortality on a global scale*, "Nature" 2015, nr 525, s. 367–371, Jednocześnie jest to problem powszechny, dotyczący coraz większy odsetek społeczeństwa. Badanie Global Burden Disease Study 2017 przypisało 3844 zgonów na 100 tys. zgonów ze wszystkich przyczyn, zanieczyszczeniu pyłem zawieszonym. Więcej: J.D. Stanaway, A. Afshin, E. Gakidou, S.S. Lim, D. Abate, K.H. Abate, C. Abbafati, N. Abbasi, H. Abbastabar, F. Abd-Allah, *Global, regional, and national comparative risk assessment of 84 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters of risks for 195 countries and territories, 1990–2017: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017*, "Lancet" 2018, nr 392 (10159), s. 1923–1994. Główny źródłem pyłów są spaliny z pieców domowych i komunikacja samochodowa. Za: A. Gładka, T. Zatoński, *Wpływ zanieczyszczenia powietrza na choroby układu oddechowego*, „Kosmos. Problemy nauk biologicznych” 2016, tom 65 nr 4, s. 574. Według WHO w 2012 r. w skali globalnej około 7 mln osób zmarło w wyniku ekspozycji na powietrze, a ponad 8% zgonów z powodu raka płuc należy przypisać pogorszeniu stanu środowiska.

⁹⁰⁵ W badaniach nad poziomem konsumpcji wykorzystywany jest zazwyczaj wskaźnik produkcji mięsa. Jednakże zdaniem autorki, wskaźnik ten nie jest adekwatny do pomiaru realizacji potrzeb podstawowych ze względu na zmianę trendów żywnościowych. Około 5-6% mieszkańców państw UE to wegetarianie. Coraz więcej osób deklaruje również dietę fleksiteriańską (spożywanie nabiału i ryb, okazjonalnie mięso). Konsumpcja mięsa może być ograniczana z powodów religijnych, ideologicznych, zdrowotnych, a także ekologicznych (emisja gazów cieplarnianych, nadmierne wykorzystanie wody). Zdaniem autorki kontrowersje wokół tego wskaźnika nie pozwalają na jego wykorzystanie w próbie obiektywnej oceny dobrobytu społeczeństwa. Z kolei wskaźnik konsumpcji owoców i warzyw rekomendowany przez ekspertów w ramach Quality of Life zawierał liczne luki w danych statystycznych, co uniemożliwiało przeprowadzenie rzetelnej analizy zmian w czasie tego wskaźnika w poszczególnych państwach objętych badaniem. Eurostat, *Final report of the expert group*...op.cit.

⁹⁰⁶ Według WHO w 2016 r. około 745 000 osób na całym świecie zmarło z powodu udarów i choroby niedokrwiennej serca w związku z pracą w wymiarze ponad 55 godzin tygodniowo. Praca w takim wymiarze godzin wiąże się z około 35% wyższym ryzykiem udaru mózgu i 17% wyższym ryzykiem zgonu z powodu choroby niedokrwiennej serca w porównaniu do pracy 35- 40 godzin w tygodniu. Liczba osób pracujących w ponadwymiarowym czasie rośnie w 2016 r. wynosiła 9% całkowitej populacji na świecie. <https://www.who.int/news/item/17-05-2021-long-working-hours-increasing-deaths-from-heart-disease-and-stroke-who-ilo>, (data dostępu 31.07.2021). O wadze czasu wolnego świadczy również posługiwanie się wskaźnikiem czasu wolnego do międzynarodowego pomiaru dobrobytu np. „*How is Life*” OECD, op.cit. Grupa ekspercka w ramach Quality of Life Index zarekomendowała zastosowania tego wskaźnika do pomiaru równowagi między życiem zawodowym, a prywatnym. Eurostat, *Final report of the expert group*...op.cit.

⁹⁰⁷ Wskaźnik ukazuje szacunkowy odsetek osób dotkniętych brakiem środków na realizację podstawowej konsumpcji. Odpowiada na cele ZR ONZ: 1.2. do 2030 r. zmniejszyć co najmniej o połowę odsetek mężczyzn, kobiet i dzieci w każdym wieku żyjących w ubóstwie we wszystkich jego wymiarach zgodnie z definicjami krajowymi. UNSTATS, op.cit. Wskaźniki ubóstwa są wykorzystywane w badaniach nad dobrobytem i rozwojem gospodarczym, np. w ramach *Multidimensional Poverty Index w Human Development Report*, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>, (data dostępu: 03.01.2020).

- deprywacja materialna⁹⁰⁸,
- odsetek ludności zagrożonych ubóstwem w związku brakiem pracy⁹⁰⁹,
- odsetek ludności zagrożonych ubóstwem pomimo wykonywania pracy⁹¹⁰,
- odsetek ludności zagrożonych ubóstwem względem płci⁹¹¹.

Indeks Bezpieczeństwa opisuje szeroko pojętą potrzebę bezpieczeństwa i zestawu możliwości ukazujących warunki realizowania tej potrzeby (opisana w rozdziale I możliwość zachowania bezpieczeństwa):

1. stan bezpieczeństwa narodowego państwa (w tym materiałowo–surowcowego)

zostało opisane trzema wskaźnikami:

- liczbą personelu armii⁹¹²,
- wskaźnikiem zależności materiałowej⁹¹³,
- wskaźnikiem zależności energetycznej⁹¹⁴,

⁹⁰⁸ Miara odzwierciedla różnice w standardach życia w różnych państwach, co jest istotne w porównaniach międzynarodowych. Informacje o deprywacji materialnej uzupełnia miary oparte na dochodzie, uwzględniając brak dóbr materialnych, trudności finansowe i zdolność do godnego życia osób fizycznych. Wskaźnik rekomendowany przez Grupę Ekspertów w ramach Quality of Index. Eurostat, *Final report of the expert group* ..op.cit. Zbliżony wskaźnik wielowymiarowego ubóstwa zastosowano w Human Development Report <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>, (data dostępu: 03.01.2020).

⁹⁰⁹ Wskaźnik bezrobocia długoterminowego – udział osób bezrobotnych od 12 m-cy lub więcej w całkowitej populacji osób bezrobotnych w grupie wiekowej 15-74 lat. Wskaźnik rekomendowany przez grupę ekspercką w ramach Quality of Life Index. Eurostat, *Final report of the expert group*...op.cit. Wskaźnik zastosowany w pomiarze dobrobytu przez OECD, *Better Life Compendium of OECD well – being indicators*, <https://www.oecd.org/sdd/47917288.pdf>, (data dostępu: 03.04.2020).

⁹¹⁰ Odsetek osób, które są zatrudnione i mają dochód do dyspozycji poniżej progu zagrożenia ubóstwem, czyli poniżej 60% mediany krajowego dochodu do dyspozycji po transferach socjalnych. Jest to istotny wskaźnik dobrobytu jednostki, bowiem wpływa na jej samoocenę – poczucie, że to co robi w życiu jest warte zachodu. Wskaźnik jest używany do monitorowania postępów w realizacji celu zrównoważonego rozwoju UE dotyczącego zmniejszenia ubóstwa we wszystkich jego formach (jeden z priorytetów wskazanych przez Komisję Europejską w ramach „Gospodarki działającej na rzecz ludzi”), a także celu w zakresie godnej pracy i wzrostu gospodarczego. Został uwzględniony także w tablicy wskaźników społecznych dla europejskiego filaru praw socjalnych, https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/sdg_01_41_esmsip2.htm, (data dostępu: 03.04.2020). Wskaźnik jest monitorowany także przez OECD, np. *In-Work Poverty: What Can Governments Do? Policy Brief OECD*, <https://www.oecd.org/els/43650040.pdf>, (data dostępu: 03.04.2020).

⁹¹¹ Wskaźnik odpowiada na cel ZR ONZ: (1.4. do 2030 r. zapewnić wszystkim mężczyznom i kobietom, zwłaszcza ubogim i bezbronnym, równe prawa do zasobów gospodarczych, a także dostęp do podstawowych usług, własności i kontroli nas ziemią i innymi formami własności, dziedziczeniem, zasobami naturalnymi, odpowiednimi nowymi technologiami i usługami finansowymi, w tym mikrofinansowaniem. Ujęty jako wskaźnik w celu 1.2. Do 2030 r. zmniejszyć co najmniej o połowę odsetek mężczyzn, kobiet i dzieci w każdym wieku żyjących w ubóstwie we wszystkich jego wymiarach zgodnie z definicjami krajowymi. UNSTATS, op.cit.

⁹¹² Zdaniem autorki liczba personelu armii jedynie częściowo odwzorowuje bezpieczeństwo narodowe, jednakże wykorzystano ten wskaźnik z braku kompletnych innych danych statystycznych odnoszących się do tego stanu. Autorka przyjęła założenie, że im więcej personelu wojskowego przypada na 100 tys. mieszkańców, tym wyższe istnieje zagrożenie bezpieczeństwa narodowego. Wskaźnik wykorzystany w *Global Peace Index*, <https://www.economicsandpeace.org/research/>, (data dostępu: 10.01.2020).

⁹¹³ Pokazuje w jakim stopniu gospodarka opiera się na imporcie w celu zaspokojenia swoich potrzeb materialnych. Wskaźnik nie może być ujemny, ani wyższy od 100%. Wartość równa 100% pokazuje, że w danym roku nie ma wydobycia krajowego.

⁹¹⁴ Zależność energetyczna = (import – eksport)/ dostępna energia brutto. Wartość ujemna wskazuje eksportera netto: kraj, który eksportuje więcej paliw niż zużywa. Wartość wyższa niż 100% odnosi się np. do zapasów.

2. stan bezpieczeństwa osobistego - do jego pomiaru wykorzystywane są obiektywne wskaźniki oraz subiektywne. Zrezygnowano ze wskaźników, które co prawda pojawiają się w literaturze przedmiotu do opisywania poziomu bezpieczeństwa (np. w analizie jakości życia w państwach UE E. Roszko–Wójtowicz⁹¹⁵), jednakże uwarunkowania kulturowe wpływają na liczbę rejestracji danego przestępstwa np. przestępczości na tle seksualnym. W badaniu wykorzystano wskaźniki odnoszące się do przestępczości, jednakże należy pamiętać, że nie każde przestępstwo jest rejestrowane. Z tego względu wybrano jedynie:
 - wskaźnik poważnych napadów⁹¹⁶,
 - wskaźnik przestępczości w otoczeniu⁹¹⁷,
 - wskaźnik stanu bezpieczeństwa dróg (śmiertelność w wypadkach drogowych⁹¹⁸).
3. stan bezpieczeństwa ekonomicznego ludności - do jego opisu wykorzystano:
 - wskaźnik zatrudnienia⁹¹⁹,

Z definicji cała produkcja energii jądrowej, energii z odnawialnych źródeł energii i biofuł uznawana jest za produkcję krajową. Przyjęto, że im wyższa zależność materiałowa oraz energetyczna gospodarki od importu z innych państw, tym niższe bezpieczeństwo materiałowo – energetyczne kraju. Wskaźniki wybrano w oparciu o wektory ryzyka dla bezpieczeństwa narodowego zidentyfikowane przez L. Retter i innych w raporcie dotyczącym bezpieczeństwa Holandii (wśród siedmiu wektorów wskazano zależność zasobów naturalnych od państw trzecich w zakresie dostaw surowców krytycznych i energii, w przypadku pozostałych wektorów utrudnione było pozyskanie kompletnych danych statystycznych). L. Retter, E. Frinking, S. Hoorens, A. Lynch, F. Nederveen, W. Philips, *Relationships between the economy and national security. Analysis and considerations for economic security policy in the Netherlands*, dostęp na: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4200/RR4287/RAND_RR4287.pdf, (data dostępu: 10.10.2020).

⁹¹⁵ E. Roszko–Wójtowicz, *Ocena potencjału państw Unii Europejskiej do generowania innowacji z zastosowaniem analizy skupień*, „Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych” 2014, Tom XV (4).

⁹¹⁶ Zamierzone lub lekkomyślne zastosowanie poważnej siły fizycznej wobec innej osoby, powodujące poważne obrażenia ciała. Wskaźnik wykorzystany w *Global Peace Index*, op.cit. Wskaźnik odpowiadający na cel ZR ONZ: 16.1 Redukcja wszystkich form przemocy i śmierci w jej wyniku, UNSTATS. op.cit.

⁹¹⁷ Odsetek gospodarstw domowych, które odpowiedziały twierdząco na pytanie: Czy w Twojej okolicy występuje przestępczość, przemoc i wandalizm? Przystępczość w tym badaniu była definiowana jako zachowanie dewiacyjne, które narusza obowiązujące normy. Ekspertki zarekomendowali ten wskaźnik do pomiaru dobrobytu w obszarze bezpieczeństwa w ramach Quality of Life Index jako wskaźnik uzupełniający wskaźniki obiektywne w zakresie przestępczości. Eurostat, *Final report of the expert group*..op.cit. Subiektywna ocena przestępczości w okolicy jest w dużej mierze zdeterminowana statusem społeczno – ekonomicznym jednostki. Na potrzeby tego badania wybrano grupę, która jest szczególnie narażona na problem przestępczości w miejscu zamieszkania ze względu na status dochodowy - dla samotnej osoby z dzieckiem na utrzymaniu, wyrażony w %, poniżej 60% mediany dochodu ekwiwalentnego. Osoby o niskich dochodach często zamieszkują obszary o wysokim poziomie przestępczości, ze względu na np. ceny wynajmu, pochodzenie etc. Wskaźnik jest zgodny z celem ZR ONZ: 16.1. redukcja wszelkich form przemocy i wynikającej z niej śmierci. UNSTATS. op.cit.

⁹¹⁸ Do ofiar śmiertelnych w wypadkach drogowych zakwalifikowano każdą osobę, która zginęła natychmiast lub zmarła w ciągu 30 dni w wyniku wypadku z obrażeniami (z wyłączeniem samobójstw). Wskaźnik wykorzystywany m.in. do monitorowania celów ZR ONZ. Cel. 3.6. Do 2030 r. zmniejszenie o połowę liczby ofiar śmiertelnych i rannych w wypadkach drogowych na świecie. UNSTATS.op.cit.

⁹¹⁹ Wskaźnik zatrudnienia obliczony jest jako stosunek osób zatrudnionych do ludności w wieku produkcyjnym (w wieku od 15 do 64 lat). Do pracowników zakwalifikowano osoby, które pracowały w pracy zarobkowej przez co najmniej jedną godzinę w poprzednim tygodniu lub które były zatrudnione, ale były nieobecne w pracy w tygodniu referencyjnym). Wskaźnik rekomendowany przez grupę ekspercką w ramach Quality of Life Index. Eurostat, *Final report*.,op.cit. a także np. w pomiarze dobrobytu na Islandii w obszarze gospodarka, *Indicators for*

- zadłużenia gospodarstw domowych⁹²⁰;
4. bezpieczeństwa mieszkaniowego - opisany za pomocą:
- wskaźnika deprivacji mieszkaniowej⁹²¹,
 - wskaźnika przeludnienia mieszkaniowego⁹²²,
 - wskaźnika zanieczyszczenia, brudu i innych problemów środowiskowych
5. bezpieczeństwa zdrowotnego opisany przy pomocy wskaźników:
- zanieczyszczeń, brudu etc. w miejscu zamieszkania⁹²³,
 - wskaźnik złej i bardzo złej samooceny zdrowia⁹²⁴.

Measuring Well – being, <https://www.government.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=fc981010-da09-11e9-944d-005056bc4d74>, (data dostępu: 12.02.2019). Wskaźnik zatrudnienia jest często wykorzystywany do oceny zdolności gospodarki do tworzenia miejsc pracy. Wysoki wskaźnik oznacza, że duża część populacji jest zatrudniona, co generalnie posiada pozytywny wpływ na kształtowanie PKB per capita. Jednakże na wskaźnik ten ma wpływ struktura populacji (np. wyższy odsetek osób uczących się/studiujących obniża ten wskaźnik, co nie przekłada się na niższy dobrostan w porównaniu do państwa o wyższym poziomie zatrudnienia, ale innej strukturze społecznej). Eurostat, *Final report* op.cit.

⁹²⁰ Zobowiązania gospodarstw domowych (w tym instytucji nienastawionych na zys obsługujących gospodarstwa domowe), wymagające spłaty odsetek lub kapitału przez gospodarstwa domowego wierzycielom w ustalonych terminach w przyszłości. Obliczone jako suma zobowiązań kredytowych (głównie kredyty hipoteczne i kredyty konsumenckie) i innych. OECD, op.cit.

⁹²¹ Odsetek ludności mieszkającej w przeludnionym mieszkaniu, wykazującym jednocześnie jedną z cech deprivacji: przeciekający dach, wilgotne ściany, podłogi lub fundamenty; bez wanny/prysznicza, bez toalety wewnętrznej, mieszkanie uważane za zbyt ciemne. Za: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_housing_deprivation_rate, (data dostępu: 03.01.2020). Wskaźnik wykorzystany w pomiarze dobrobytu w obszarze standardy życia w Legatum Prosperity Index, op.cit.

⁹²² Wskaźnik rekomendowany przez grupę ekspertów w ramach Quality of Life Index. Wskaźniki ukazujące stan przeludnienia mieszkaniowego stanowią uzupełnienie oceny warunków materialnych, ukazując problem wielkości dostępnej dla jednostki przestrzeni: po pierwsze według WHO zapewnienie minimalnej przestrzeni jest wymogiem zapobiegania problemom zdrowotnym, po drugie stanowi czynnik wpływający na dobre samopoczucie (zatłoczenie jest szczególnie stresujące dla określonych grup społecznych np. dzieci, kobiet). Przy ocenie tego wskaźnika należy jednak mieć na uwadze, że niskie zaludnienie mieszkań może wiązać się z ryzykiem samotności (zwłaszcza osób starszych) oraz nieefektywnym wykorzystaniem przestrzeni. Eurostat, *Final report...op.cit.*

⁹²³ W badaniu zastosowano wskaźnik deprivacji mieszkaniowej na przykładzie osoby samotnie wychowującej dziecko, jako reprezentanta grup osób w trudnej sytuacji życiowej i dochodowej. Zgodnie z koncepcją dobrobytu minmax, dobrobyt ogólny jest determinowany dobrobytem osób w najgorszym położeniu. Poprawa sytuacji tych osób stymuluje wzrost dobrobytu ogólnego. Deprivacja materialna oraz otoczenie mieszkania jest powiązane z dochodem. Osoby o niskich możliwościach płatniczych muszą wybierać lokalizacje o niższej cenie wynajmu czy zakupu mieszkań. Taka sama relacja zachodzi ze standardem tych mieszkań.

⁹²⁴ Badanie ankietowe w ramach Badania Dochodów i Warunków Życia Unii Europejskiej (EU – SILC). Respondenci odpowiadali na pytanie „jakie ogólnie jest Twoje zdrowie? Początkowo brano pod uwagę wskaźniki powszechnie wykorzystywane w popularnych miernikach dobrobytu (HDI, Quality of Life) jak np. oczekiwana długość życia, otyłość. Jednakże zostały odrzucone w postępowaniu badawczym ze względu na brak spełnienia wymogu formalnego: w badanej grupie występowało niskie zróżnicowanie tych cech. W dodatku wskaźnik długości życia był silnie skorelowany z innymi zmiennymi. Samoocena w zakresie zdrowia jest subiektywną miarą ogólnego stanu zdrowia, będące stanem nie tylko braku choroby, ale i stanem dobrego samopoczucia i zdolności do funkcjonowania w obliczu zmieniających się okoliczności. Grupa Ekspertów ds. Wskaźników Jakości Życia zaproponowała ten wskaźnik do pomiaru jakości życia w obszarze zdrowie (Quality of Life Index), był on także rekomendowany przez E. Stiglitz, A. Sena, J.P. Fitoussiego. J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Report...op.cit.* W ich opinii subiektywna ocena zdrowia przekłada się na zdrowie psychiczne (np. depresja), prowadzenie mniej produktywnego i satysfakcjonującego życia, a także jest wyznacznikiem postrzeganej potrzeby w zakresie usług opieki zdrowotnej. Samoocena stanu zdrowia pozwala uchwycić trudne do identyfikacji klinicznej choroby w początkowej fazie, nasilenie choroby, rezerwy fizjologiczne i psychologiczne. Eurostat, *Final report...op.cit.* Wskaźnik ten jest również stosowany w pomiarze dobrobytu przez OECD, *Beter Life.. op.cit.*

Do konstrukcji Indeksu Bezpieczeństwa wykorzystano także wskaźnik, który zdaniem autorki podsumowuje ocenę bezpieczeństwa i możliwości w danym państwie – wskaźnik relacji imigrantów do emigrantów. Motywy emigracji/ imigracji wiążą się nie tylko z podstawowymi potrzebami przeżycia, ale i potrzebami bezpieczeństwa: fizycznego, ekonomicznego, mieszkaniowego⁹²⁵. Wykorzystując wskaźnik relacji imigrantów do emigrantów przyjęto założenie, że przewaga emigrantów nad imigrantami pokazuje brak możliwości dostatecznej realizacji potrzeby bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania⁹²⁶.

Indeks Możliwości opisuje grupę determinant określonych w rozdziale I jako możliwości rozwoju:

1. możliwości gospodarki – informuje o warunkach gospodarczych danego kraju (faza rozwoju gospodarki) poprzez zastosowane wskaźniki:
 - bilansu handlowego (wszystkie produkty, do wszystkich państw świata)⁹²⁷,
 - populacji z wyższym wykształceniem jako % ogółu populacji⁹²⁸,
 - PKB na godzinę pracy⁹²⁹,

⁹²⁵ E. Kacperska, M. Kacprzak, D. Kmieć, A. Król, K. Łukasiewicz, *Migracje międzynarodowe w Europie. Trendy, Problemy, Wyzwania*, Wyd. SGGW, Warszawa 2019, s. 16.

⁹²⁶ Imigranci – osoby, które rozpoczynają zwykle miejsce zamieszkania na terytorium państwa UE przez okres wynoszący co najmniej 12 m-cy, wcześniej zamieszkujący inne państwo członkowskie lub państwo trzecie. Emigranci – osoby, które przestają mieć miejsce zamieszkania w państwie UE przez okres co najmniej 12 m-cy. Z kolei przewaga imigrantów nad emigrantami wskazuje, że dane państwo oceniane jest jako miejsce, w którym ta potrzeba może być zagwarantowana (w relacji do własnego kraju). Wskaźnik ten zdecydowano się zastosować również z powodu demograficznych wyzwań przed jakimi stoi Europa, co zostało opisane w rozdziale 1.

⁹²⁷ Jako miarę udziału gospodarki w handlu międzynarodowym, potencjału eksportowego i pozycji międzynarodowej wykorzystano miernik salda bilansu handlowego. F. Blandinieres i inni, *Measuring Competitiveness*. op.cit. Wskaźnik salda bilansu jest wykorzystywany do wykrycia mocnych i słabych stron danej gospodarki z perspektywy porównań międzynarodowych. Komisja Europejska wykorzystuje go w pomiarze konkurencyjności gospodarki w obszarze konkurencyjność eksportu. Nadwyżki handlowe oznaczają kumulację roszczeń lub redukcję długów w stosunku do innych krajów, zaś deficyty muszą być finansowane albo przez wzrost zadłużenia, albo przez sprzedaż aktywów. F. Blandinieres i inni, *Measuring Competitiveness*. op.cit. W niniejszym badaniu posłużono się tym wskaźnikiem do opisu rozwoju gospodarki, zakładając, że gospodarki wysokorozwinięte cechują się dodatnim saldem bilansu handlowego, zaś gospodarki nadrabiające dystans rozwojowy osiągają niższe nadwyżki lub deficyt w handlu zagranicznym.

⁹²⁸ W badaniach na dobrobytem stosowane są wskaźniki odnoszące się do edukacji z perspektywy umiejętności społeczeństwa oraz zasobów i nakładów (liczba nauczycieli, wydatki na edukację). W badaniu wykorzystano popularny miernik umiejętności (populacji z wyższym wykształceniem jako % ogółu populacji), gdyż odnosi się do efektu wykorzystania dostępnych zasobów i poczynionych nakładów. Wskaźnik wykorzystano zgodnie z rekomendacją grupy eksperckiej w ramach Quality of Life Index, Eurostat, *Final report*, op.cit., s. 54 oraz wzorując się na badaniach nad dobrobytem OECD (w których jednak wykorzystano wskaźnik wykształcenia ponadgimnazjalnego). Zdaniem autorki w gospodarce opartej na wiedzy istotne jest wykształcenie wyższe, pozwalające na tworzenie produktów o wysokiej wartości dodanej, zgodnych z założeniami zrównoważonego rozwoju. OECD, *Better Life* op.cit. Wskaźnik populacji z wyższym wykształceniem służy do monitorowania celu zwiększenie odsetka ludności w wieku od 40 do 43 lat, która ukończyła studia wyższe lub równoważne, będącego jednym z dwóch celów w zakresie edukacji strategii „Europa 2020”. Komisja Europejska, *Education and Training Monitor 2013*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2013, s. 40.

⁹²⁹ PKB przez całkowitą liczbę przepracowanych godzin wszystkich osób zaangażowanych w produkcję, wyrażony w dol. am. w cenach stałych z 2010 r., PPPs, <https://data.oecd.org/lprdy/gdp-per-hour-worked.htm>, (data dostępu 20.02.2020). Pokazuje efektywność nakładów pracy (umiejętności, intensywność) i innych czynników produkcyjnych wykorzystywanych w procesie produkcyjnym (np. kapitał, technologie). Wydajność

- wydajności zasobów (stosunek PKB do krajowego zużycia materiałów)⁹³⁰,
 - produktywności energii – wyrażony w standardzie siły nabywczej, na kilogram ekwiwalentu ropy)⁹³¹.
2. możliwości rozwoju potencjału osobistego i zawodowego - do opisu „możliwości” zawodowych zastosowano wskaźniki:
- liczby przedsiębiorstw (ogółem, niezależnie od wielkości) na 100 tys. mieszkańców,

pracy wiąże się ze wzrostem gospodarczym, konkurencyjnością gospodarki i poziomem życia społeczeństwa. Wskaźnik ten umożliwia porównania międzynarodowe wydajności i jakości kapitału ludzkiego oraz pozostałych nakładów i innowacji stosowanych w produkcji. <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/>, (data dostępu 20.02.2020). Wskaźnik wykorzystany w pomiarze dobrobytu w obszarze wydajności i umiejętności w Legatum Prosperity Index, op.cit. Odpowiada na cel ZR ONZ: „do 2030r. osiągnąć wyższy poziom wydajności ekonomicznej poprzez dywersyfikację, unowocześnienie technologii i innowacji. UNSTATS.op.cit. i był rekomendowany przez E. Stiglitz, A. Sena, J.P. Fitoussiego do pomiaru dobrobytu w obszarze innowacje, umiejętności i eko-efektywność. J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Report..op.cit.*

⁹³⁰ Wskaźnik przedstawia PKB podzielone przez DMC (krajowe zużycie materiałów). Całkowita ilość materiałów bezpośrednio wykorzystywanych przez gospodarkę jest to roczna ilość surowców wydobytych w danym kraju powiększona o fizyczny import i pomniejszona o fizyczny eksport. PKB zostało wyrażone w PPS. Kraje rozwijające się i przechodzące transformację cechują się niższym poziomem wskaźnika wydajności zasobów ze względu na budowę nowej infrastruktury, rozwój produkcji (co wymaga wysokich nakładów materiałowych), a także ze względu na outsourcing materiału i energochłonnych etapów produkcji z państw o wysokim poziomie dochodu. Department of Economic and Social Affairs United Nations, *Ensure sustainable consumption and production patterns*, dostępne na: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/goal-12/>, (data dostępu: 29.10.2021). Wskaźnik ten został wykorzystany do monitorowania celów ZR ONZ (na rzecz "stopniowej poprawy, do 2030 r., globalnej efektywności wykorzystania zasobów w konsumpcji i produkcji oraz dążenie do oddzielenia wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska", do 2030 r. osiągnięcie zrównoważonego zarządzania i efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych"). UNSTATS, op.cit. Wskaźnik ten służy również do monitorowania produktywności surowcowej w państwach UE. EEA, *Resource efficiency and the circular economy in Europe 2019 – even more from less. An overview of the policies, approaches and targets of 32 European countries*. 2019, nr 26, dostępne na: http://cima.ibs.pw.edu.pl/wp-content/uploads/resourceeffce.en_.pdf, (data dostępu: 01.06.2021). Zgodnie z założeniem, że państwa wysokorozwinięte przeszły do etapu „gospodarki opartej na wiedzy” cechującej się wyższym wzrostem gospodarczym od zużycia surowców, ze względu na wysoką produktywność, uwarunkowaną korzystaniem z nowoczesnych technologii, preferowany jest w tym badaniu wyższy poziom tego wskaźnika (stymulanta). Więcej: M. Bianchi, op.cit. s. 8.

⁹³¹ Do celów zrównoważonego rozwoju w ramach Agendy na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 ONZ zaliczono także podwojenie globalnego tempa wzrostu efektywności energetycznej. Do monitorowania tego celu wykorzystano wskaźnik produktywności energii pierwotnej. UNSTATS, op.cit. Wskaźnik ten w stosunku do wybranej kategorii opisującej stan zdrowia (np., długość życia) jest często wykorzystywany w pomiarach dobrobytu np. wskaźnik ekologicznej intensywności dobrostanu Dietza i innych. T. Dietz, E.A. Rosa, R.York, *Environmentally efficient well-being: Is there a Kuznets curve?* “Applied Geography” 2012, nr 32, s. 21–28, energochłonność dobrostanu człowieka R. Longa i innych. R. Long, Q. Zhang, H. Chen, M. Wu, Q. Li, *Measurement of the Energy..op.cit.* czy A.K. Jorgensona i innych. A.K. Jorgenson, A. Alekseyko, V. Giedraitis, *Energy consumption, human well-being and economic development in central and eastern European nations: A cautionary tale of sustainability*, “Energy Policy” 2014, nr 66, s. 419–427. Wyższy poziom wskaźnika efektywności energetycznej charakteryzuje państwa wysokorozwinięte, dysponujące technologią pozwalającą zwiększyć efektywność wykorzystania energii. Wskaźnik wykorzystany w do pomiaru innowacyjności w Global Innovation Index w obszarze kapitał ludzki i badania. World Intellectual Property Organization, *Global Innovation Index*, https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf, (data dostępu: 12.02.2020), a także te które przeszły z wytwarzania energii elektrycznej z paliw kopalnych i energii jądrowej na energię wiatrową i fotowoltaiczną (takie przejście nie zmienia zużycia energii końcowej, ale wywołuje zmniejszenie zużycia energii pierwotnej). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_efficiency_statistics, (data dostępu: 12.02.2020).

- zatrudnienia osób z wyższym wykształceniem w obszarze nauki i techniki, wyrażony jako odsetek liczby osób z wyższym wykształceniem;
 - Gender Gap dla 9 decyla⁹³²;
 - wskaźnik zatrudnienia według płci – dla osób z wykształceniem średnim i ponad średnim w wieku 16- 61 (różnica stopy zatrudnienia kobiet i mężczyzn w relacji stopy zatrudnienia mężczyzn *100)⁹³³,
 - średnia płaca w USD PPP⁹³⁴,
 - wskaźnik oszczędności netto⁹³⁵.
3. do opisu „możliwości” rozwojowych jednostki zastosowano także wskaźniki:
- udziału kosztów mieszkaniowych w dochodzie gospodarstwa domowego do dyspozycji (dla dochodu poniżej 60% mediany dochodu ekwiwalentnego)⁹³⁶,

⁹³² Wskaźnik gender gap był rekomendowany przez grupę ekspercką w ramach Quality of Life Index i J.E. Stiglitz, A. Sena, J.P. Fitoussiego, *Report..op.cit.*; jednakże w niniejszym badaniu posłużono się wskaźnikiem nierówności płac nie dla średniej, a dla najwyższych dochodów (9decyl). O ile wskaźnik gender gap dla państw UE objętych badaniem cechuje się słabym zróżnicowaniem, to w przypadku najwyższych dochodów wskaźnik ten jest silnie zróżnicowany. Obserwowalne jest geograficzne zróżnicowanie tego wskaźnika, a także można znaleźć zależność między modelem kapitalizmu, a zróżnicowaniem najwyższych dochodów względem płci. Dla rozpatrywania problemu nierówności w państwach wysokorozwiniętych istotny jest tzw. szklany sufit dochodowy, czyli możliwości uzyskiwania wysokich dochodów przez kobiety, co wiąże się z wyższym stanowiskiem, funkcjami etc.

⁹³³ Zróżnicowanie udziału na rynku pracy względem płci jest wykorzystane w pomiarze nierówności względem płci np. w Human Development Report w Gender Inequality Index, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>, (data dostępu: 20.02.2020). Z kolei wskaźnik zróżnicowania zatrudnienia względem płci (gender employment rate gap) zastosowany w niniejszym badaniu był rekomendowany przez grupę ekspertów w ramach Quality of Life Index. Eurostat, *Final report..op.cit.*

⁹³⁴ Wskaźnik obliczany jest poprzez podzielenie rachunku całkowitego wynagrodzenia przez średnią liczbę pracowników w całej gospodarce, a następnie przemnożenie przez stosunek średniej zwykłej tygodniowej liczby godzin na pracownika w pełnym wymiarze czasu pracy do średniej tygodniowej liczby godzin na wszystkich pracownikach. Wskaźnik wyrażony jest w USD w cenach stałych (2016 r.) i PPPs. W badaniach nad dobrobytem wykorzystywana jest zazwyczaj mediana dochodu, jako miernik możliwości nabywczych gospodarstwa domowego. Jednakże w niniejszym badaniu wskaźnik średniej płacy służy do porównań potencjału gospodarki w aspekcie międzynarodowym. Wartości odstające, które mierzy średnia, a nie mediana, są istotne przy ustalaniu tego potencjału (zarówno wysokie wartości odstające – pokazują, jakie górne możliwości są w gospodarce, jak i najniższe – ograniczenia).

⁹³⁵ Do międzynarodowego porównania dobrobytu zazwyczaj wykorzystywany jest wskaźnik majątku netto (posiadane aktywa pomniejszone o zobowiązania). Jednakże w niniejszym badaniu ten wskaźnik musiał zostać odrzucony ze względu na istotne braki w danych w przypadku poszczególnych państw objętych badaniem. Autorka uważa, że wskaźnik majątku netto jest ważnym wskaźnikiem w pomiarze zarówno potencjału w gospodarce, jak i finansowego bezpieczeństwa jednostki, jednakże jednym z celów pracy jest ukazanie zmian w poziomie dobrobytu, dlatego ważne jest, aby dane statystyczne były kompletne. Badanie korelacji wykazało, że wskaźnik oszczędności netto jest silnie skorelowany ze wskaźnikiem majątku netto, a w dodatku dane odnośnie tego wskaźnika są kompletne dla państw objętych badaniem w całym okresie badawczym. Wykorzystano ten wskaźnik wzorując się na koncepcji wykorzystania wskaźnika oszczędności netto ogółem w gospodarce w pomiarze ANS przez Bank Światowy, miary rozwoju zrównoważonego w aspekcie makroekonomicznym i długoterminowym. Bank Światowy, *Adjusted Net Savings*, <https://databank.worldbank.org/source/adjusted-net-savings/preview/on>, (data dostępu: 04.04.2021) czy w pomiarze dobrobytu z perspektywy ANS: S. Ferreira, K. Hamilton, J.R. Vincent, *Comprehensive Wealth and Future Consumption*, “World Bank Economic Review” 2008, nr 22 (2), czy M. Qasim, A. Grimes, op.cit.

⁹³⁶ Udział kosztów mieszkaniowych w dochodzie gospodarstwa domowego wskazuje jaką część dochodu gospodarstwo domowe może wykorzystać na konsumpcję, po zrealizowaniu funkcji bezpieczeństwa i potrzeb

- oszczędności netto gospodarstwa domowego – dochód do dyspozycji gospodarstwa netto plus korekta z tytułu zmiany uprawnień emerytalno-rentowych pomniejszony o wydatki na spożycie ostateczne gospodarstwa domowego⁹³⁷,
- wskaźnik gospodarstw domowych z dostępem do Internetu w domu wyrażony w procentach⁹³⁸,
- liczba komercyjnych portów lotniczych (ponad 15 tys. pasażerów na rok) na 1 mln mieszkańców⁹³⁹,
- wskaźnik liczby przedsiębiorstw na 100 tys. mieszkańców⁹⁴⁰.

W wielu indeksach dobrobytu wykorzystywane są także wskaźniki mające na celu ukazanie relacji społecznych, komunikacji społecznej czy wartości (np. liczba rozwodów, wolontariat)⁹⁴¹. Autorka celowo pominęła tego typu wskaźniki, aby uwarunkowania kulturowe czy wartości przyjęte w danym społeczeństwie nie zdeterminowały dokonywanej oceny⁹⁴².

podstawowych w zakresie mieszkalnictwa (schronienie, dostęp do wody, energii). Im udział tych kosztów jest mniejszy, tym większy odsetek dochodu gospodarstwo może przeznaczyć na konsumpcję dóbr i usług. Został wykorzystany w badaniach nad dobrobytem np. *Indicators for measuring Well-being*, Government of Island, op.cit. wzorowany na mierniku podstawowych kosztów gospodarstwa domowego względem ogółu wydatków (koszty mieszkaniowe i podstawowej żywności), rekomendowany przez grupę ekspertów w ramach Quality of Life Index. Eurostat, *Final report...* op.cit.

⁹³⁷ Gospodarstwa domowe obejmują również instytucje niekomercyjne działające na rzecz gospodarstw domowych. Pozycja korygująca dotyczy (obowiązkowych) oszczędzania gospodarstw domowych poprzez gromadzenie środków w pracowniczych programach emerytalnych. Oszczędności gospodarstw domowych są głównym krajowym źródłem finansowania inwestycji kapitałowych, głównym bodźcem do długoterminowego wzrostu gospodarczego. Stopa oszczędności netto gospodarstw domowych przedstawia całkowitą kwotę oszczędności netto jako procent dochodu netto do dyspozycji gospodarstwa domowego. W ten sposób pokazuje, ile gospodarstw domowych oszczędza z bieżącego dochodu, a także ile dochodu dodały do swojego majątku netto. Wszystkie kraje OECD zestawiają swoje dane zgodnie z SNA z 2008 r. (SNA). OECD. op.cit.

⁹³⁸ Wskaźnik służy do monitorowania priorytetów wskazanych w ramach strategii „Europa 2020”. Komisja Europejska, *A Digital Agenda for Europe*, COM(2010), dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_households_and_individuals#Internet_access, (data dostępu: 14.03.2021), wskaźnik został również wykorzystany w raporcie OECD, „*How is Life?*” op.cit., w Global Innovation Index Wskaźnik ten służy do pomiaru innowacyjności w Global Innovation Index w obszarze kapitał ludzki i badania, WIPO, *Global Innovation Index*, op.cit. oraz Legatum Prosperity Index, op.cit.

⁹³⁹ Wskaźnik liczby komercyjnych portów lotniczych zastosowano w tym indeksie, wzorując się na Indeksie Legatum i World Economic Forum Global Competiveness Index.

⁹⁴⁰ Przedsiębiorstwa wpływają na dobrostan jednostki w wielu aspektach: jako pracodawcy, jako dostawcy towarów i usług, jako konsumenci i inwestorzy. Wskaźnik zastosowano wzorując się na pracy M. Shinawell, E. Shamir, *Measuring the impact of business on people's well – being and sustainability: Taking stock of existing frameworks and initiatives*, “OECD Statistic Working Papers” 2018 nr 08. Wykazano wpływ przedsiębiorstw m.in. na zatrudnienie i płace, dochody i bogactwo, zdrowie, edukację i umiejętności, środowisko, kontakty społeczne, mieszkalnictwo, bezpieczeństwo personalne, subiektywną ocenę życia.

⁹⁴¹ Np. Indeks Quality of Life zawiera wskaźnik liczby rozwodów na 1000 mieszkańców, czy wskaźnik przynależności do kościołów.

⁹⁴² Wykorzystywanie wskaźników, takich jak liczba osób przynależąca do kościołów (np. w indeksie Quality of Life) sprawia, że nadawana jest religii wartość w tworzeniu dobrobytu. Społeczeństwa z większym odsetkiem np. ateistów, mogą wówczas uzyskać niższą ocenę dobrobytu, pomimo, że w ich opinii religia nie przyczynia się do jego zwiększenia. Z kolei społeczności religijne, w których dochodzi do łamania praw człowieka w myśl realizacji zasad wiary, uzyskują wówczas wyższe wyniki w ocenie dobrobytu, pomimo, że określony odsetek ludności

Indeks Przyszłości opisuje grupę determinant określonych jako możliwości kreowania zmian/ przyszłości - „troszczmy się o przyszłość”⁹⁴³. Przy tworzeniu Indeksu Dobrobytu przyjęto założenie, że stan środowiska i innowacyjność gospodarki stanowią przykłady filarów dobrobytu przyszłych pokoleń. Indeks zawiera dwa zestawy możliwości:

1. możliwości kreacji zmian - osiągnięciu zrównoważonego rozwoju sprzyja innowacyjność^{944, 945}. Według Wykorzystano wskaźniki zbieżne z mierzonymi przez *Innovation Union Scoreboard* (IUS⁹⁴⁶) obszarami, jak:
 - wskaźnik eksportu *high tech* - wyrażony jako % eksportu produkcji przemysłowej⁹⁴⁷,
 - wskaźnik liczby badaczy/naukowców na 1000 zatrudnionych osób⁹⁴⁸,

odczuwa jakość życia jako niską. W dodatku w wielu społecznościach liczba osób zaangażowanych w życie religijne, nie pokrywa się z liczbą osób formalnie przynależącą do kościołów – apostazja bywa procesem żmudnym i część społeczeństwa nie podejmuje się jej pomimo braku występowania jakiegokolwiek związku z kościołami/ związkami religijnymi. Również posługiwanie się wskaźnikami obrazującymi relacje społeczne, jak np. liczba dekladowanych przyjaciół, sprawia że wyżej oceniane są społeczności ekstrawertyczne, kolektywne. Zaś dobór wskaźnika rozwodów (np. w indeksie Quality of Life) jako zmiennej opisującej życie rodzinne sprawia, że pozytywne znaczenie nadaje się związkom formalnym nawet jeśli jednostki nie odczuwają tej sytuacji jako pozytywnej, a nawet może prowadzić do obniżenia odczuwanego dobrobytu np. wskutek przemocy. Autorka dobierając zmienne, starała się uniknąć wartościowania przyjętych norm skupiając się w głównej mierze na ekonomicznych, materialnych aspektach zaspokojenia potrzeb, zakładając, że potrzeby społeczne, czy duchowe są zbyt zindywidualizowane, aby opierać na nich porównania międzynarodowe. Wykorzystano wskaźniki ukazujące zróżnicowanie ekonomiczne względem płci, ponieważ kobiety stanowią 45% - 55% badanych społeczności. Uzyskiwanie np. niższych dochodów przez tak wysoki odsetek społeczeństwa, obniża poziom ogólny dobrobytu, zgodnie z teorią maxmin.

⁹⁴³ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance...* op.cit. s. 4.

⁹⁴⁴ M. Kozuch, *Innowacje jako narzędzia rozwoju zrównoważonego*, „Nierówności Społeczne i Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 50, s. 64–73.

⁹⁴⁵ E. Bielińska – Dusza, M. Hamerska, op.cit., s. 5.

⁹⁴⁶ Metodyka *Innovation Union Scoreboard* (IUS), wskaźniki innowacyjności całej gospodarki dzieli na trzy grupy: potencjał (elementy opisujące zdolność gospodarki do innowacji – zasoby ludzkie, system badań, finansowanie), aktywność przedsiębiorstw (działania przedsiębiorstw podejmowane w zakresie innowacji), produkty (efekty działań innowacyjnych – aktywność innowatorów, efekty ekonomiczne). Więcej: M. Malinowski, op.cit., s. 182. Wskaźniki odpowiadają także na klasyfikację R. Barre i P. Papon, którzy podzielili wskaźniki innowacyjności na następujące grupy: ludzie (np. badacze i inżynierowie), zasoby finansowe, wiedza skodyfikowana (publikacje, patenty), wiedza ucieleśniona (urządzenia, komponenty). Więcej: R. Barré, P. Papon *Indicators: Purpose and limitations*, [w:] *World Science Report 1993*, UNESCO 1993, s. 135.

⁹⁴⁷ Eksport zaawansowanych technologii – produkty o dużej intensywności badań i rozwoju, jak przemysł lotniczy, komputery, farmaceutyki, instrumenty naukowe i maszyny elektryczne. Klasyfikacja OECD dzieli poszczególne dziedziny przemysłu na cztery kategorie: wysoka technika (high – technology industries), średniowysoką technikę (medium-high-technology industries), średnio niską technikę (medium-low-technology industries) i niską technikę (low-technology industries). Wskaźnik ten służy do pomiaru innowacyjności w Global Innovation Index w obszarze dyfuzji wiedzy, WIPO, *Global Innovation Index*, op.cit. Wskaźnik wykorzystany w pomiarze dobrobytu w obszarze wydajności i umiejętności w *Legatum Prosperity Index*, op.cit.

⁹⁴⁸ Badacze to „profesjonaliści zajmujący się koncepcją lub tworzeniem nowej wiedzy. Prowadzą badania i ulepszają lub rozwijają koncepcje, teorie, modele, techniki, oprzyrządowanie, oprogramowanie lub metody operacyjne”. Wskaźnik wykorzystywany do monitorowania planu założeń *The European research area* (ERA), obejmującej sześć kluczowych priorytetów: bardziej efektywne systemy nauki, badań i innowacji bardziej efektywne krajowe systemy badawcze, optymalna współpraca transnarodową i konkurencja, otwarty rynek pracy dla naukowców, równość płci i uwzględnianie problematyki płci w badaniach, dostęp i transfer wiedzy naukowej, współpraca międzynarodowa. W 2020 r. Komisja Europejska wezwała do wzmocnienia tych założeń jako drogi do dobrobytu i konkurencyjności gospodarczej UE. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

- wskaźnik zatrudnienia osób z wyższym wykształceniem w obszarze nauki i techniki, wyrażony jako odsetek liczby osób z wyższym wykształceniem⁹⁴⁹,
- liczba patentów w sektorze biotechnologii (zgłoszenia składane w ramach PCT) na 100 tys. mieszkańców⁹⁵⁰. Wybrano wskaźniki odwołujące się do aktywności innowacyjnej i jej efektów⁹⁵¹.
- wskaźnik zatrudnienia specjalistów ICT, wyrażony jako % całkowitego zatrudnienia⁹⁵², wzorując się na *Global Innovation Scoreboard (GIS)*.

explained/index.php?title=Research_and_development_statistics_at_regional_level#R.26D_personnel, (data dostępu: 15.04.2021). Wskaźnik ten służy do pomiaru innowacyjności w Global Innovation Index w obszarze kapitał ludzki i badania, WIPO, *Global Innovation Index*, op.cit.

⁹⁴⁹ Wskaźnik (wynikowy) ma na celu ukazać fazę rozwoju gospodarki (w GOW duże znaczenie posiada sektor nauki i techniki) oraz możliwości zatrudnienia osób z wyższym wykształceniem na stanowiskach związanych z przetwarzaniem tej wiedzy i tworzeniem innowacji (potencjał rynku pracy, wynikający ze struktury gospodarki). Rozwój nowych technologii uwarunkowany jest z jednej strony systemem kształcenia, a z drugiej strony tworzy zapotrzebowanie na pracowników posiadających niezbędną wiedzę i umiejętności (rozwój technologii oparty na umiejętnościach). Więcej: S. Machin, S. McNally, *Tertiary Education systems and Labour Markets*, OECD 2007, dostępne na: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/38006954.pdf>, (data dostępu: 15.04.2021). Wskaźnik służący do monitorowania zasobów ludzkich w nauce i technologii (HRST) w Unii Europejskiej, które mają kluczowe znaczenie dla rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Human_resources_in_science_and_technology, (data dostępu: 15.04.2021).

⁹⁵⁰ Biotechnologie mają szczególne znaczenie dla rozwoju medycyny, przemysłu farmaceutycznego i chemicznego, rolnictwa oraz ochrony środowiska. Biotechnologia wraz z nanotechnologią są ważnymi czynnikami rozwoju innowacyjności i siła napędowa rozwoju współczesnej gospodarki (*The biotech century*). Odpowiada na potrzeby współczesnego (a także przyszłego) społeczeństwa: ochrona zdrowia, bezpieczeństwo żywnościowe, pozyskiwanie energii odnawialnej, w obliczu zagrożeń klimatycznych, dewastacją środowiska i starzeniem się społeczeństwa. Więcej: T. Pietrucha, *Perspektywy rozwoju biotechnologii w Polsce*, (w:) *Innowacje i komercjalizacja w biotechnologii*, D.M. Trzmielak (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 83. Z kolei patenty są instrumentem sprzyjającym innowacjom, rozprzestrzenianiu się technologii i zwiększaniu konkurencyjności gospodarki. Więcej: D. Kabat – Rudnicka, *Patent i jego znaczenie dla gospodarki*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2012 nr 897, s. 121 – 134. Wskaźnik służy ukazaniu fazy rozwoju gospodarki (GOW z dużym potencjałem technologicznym cechują się wyższą ilością patentów: OECD, *Science and innovation today*, https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/sti_scoreboard-2013-73-en.pdf?expires=1641730611&id=id&accname=guest&checksum=2A5B7658697BEBF816369D6B7A79FCA3, (data dostępu: 15.04.2021). Istnieją dowody na pozytywny związek między rozwojem gospodarki, transferem technologii, zwiększonym tempem innowacji i wzmocnieniem praw własności intelektualnej, co jest szczególnie silne w sektorach wymagających dużej wiedzy jak biotechnologia. Prawa własności intelektualnej, zwłaszcza patenty, ułatwiają i przyczyniają się do rozwoju działań biotechnologicznych w krajach rozwiniętych i rozwijających się. Z kolei wzmocnienie praw własności intelektualnej i wprowadzenie transferu technologii, mogą mieć pozytywny wpływ na wzrost innowacyjności, rozwój gospodarki, wzrost badań i rozwoju w zakresie biotechnologii i wzrost dostępu do produktów biotechnologicznych. Więcej: M. P. Pugatch, D. Torstensson, T. Chu, *Taking Stock: How Global Biotechnology Benefits from Intellectual Property Rights The contribution of IPRs to the biotechnology ecosystem and economic growth in developed and emerging economies: examining the literature and evidence*, Pugatch Consilium, 2012, dostępne na: [https://www.bio.org/sites/default/files/legacy/bioorg/docs/Pugatch%20Consilium%20-%20Taking%20Stock%20Final%20Report%20\(2\).pdf](https://www.bio.org/sites/default/files/legacy/bioorg/docs/Pugatch%20Consilium%20-%20Taking%20Stock%20Final%20Report%20(2).pdf), (data dostępu: 23.03.2020).

⁹⁵¹ Najczęściej wykorzystywanymi miernikami do pomiaru innowacyjności gospodarki są: liczba zgłoszeń patentowych, nakłady na B+R, wartość sprzedaży nowych produktów na pracownika, liczba nowych produktów. E. Bielińska – Dusza, M. Hamerska, op.cit., s. 5. Zrezygnowano ze wskaźników obrazujących wysokość nakładów na B+R, przyjmując, że w odniesieniu do dobrobytu istotne są efekty działań, a nie poniesione wydatki. Wydatek nie przyczynia się wzrostu jakości życia czy zaspokojenia potrzeby, lecz to co uzyskujemy ponosząc go.

⁹⁵² Technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT) uwzględniane są w modelach wzrostu, gdzie zmienna objaśniana PKB czy produktywność pracy zależy potęgowo od wydatków na ICT, pozostałego kapitału, zatrudnienia mierzonego liczbą godzin pracy, a liniowo od ogólnego poziomu technologii. W modelach tych

2. stan środowiska naturalnego jako możliwości życia obecnego i przyszłego pokolenia - pomysł wykorzystania wskaźników bazował na koncepcji postrzegania degradacji/eksploatowania/zanieczyszczenia środowiska w aspekcie kosztu przyczyniającego się do obniżenia dobrobytu w przyszłości (także z perspektywy dochodowej, zgodnie ze stwierdzeniem K. Hamiltona i M. Clemensa, że „uszczerpnięcie zasobu naturalnego, a w efekcie jest likwidacja, sprawia, że nie wnosi pozytywnego wkładu do dochodu netto czy oszczędności netto⁹⁵³), wykorzystanej w indeksach odnoszących do tego typu koszty do rachunku dochodu narodowego takich jak *Green Net National Product* (GNNP), *Genui Savings Rate* (GSR) oraz indeksach dobrobytu jak *Index of Sustainable Economic Welfare* (ISEW) czy *Genui Progress Indicator* (GPI). Druga grupa wskaźników odnosi się do działań zmierzających do neutralizacji skutków wzrostu gospodarczego wobec środowiska.

- wskaźnik zanieczyszczenia powietrza tlenkiem azotu na 100 mieszkańców⁹⁵⁴,
- wskaźnik emisji CO₂ wyrażony jako tony ekwiwalentu CO₂ w tys. na mieszkańca⁹⁵⁵,

zakłada się zatem istotną rolę inwestycji w ICT w rozwoju społeczno-gospodarczym. P. Kaczmarczyk, op.cit., s. 51. Technologie ICT odgrywają istotną rolę w przedsiębiorstwach, obniżając koszty funkcjonowania stosując nowe metody pracy oraz zwiększając wydajność procesów wewnętrznych, a także przyczyniając się do osiągania wyższych zysków poprzez wprowadzenie nowych usług i produktów. Więcej: A. Becker, op.cit. s. 27. Wydatki na ICT per capita zostały uwzględnione w pomiarze innowacyjności także w Global Innovation Scoreboard (GIS), w filarze infrastruktury i zdolności absorpcji, a wskaźnik wykorzystania ICT w Global Innovation Index WIPO co potwierdza poprawność zastosowania tego wskaźnika do pomiaru innowacyjności państwa.

⁹⁵³ K. Hamilton, M. Clemens, *Genuine Savings Rates in Developing Countries*, “The World Bank Economic Review” 1999, nr 13(2), s. 334.

⁹⁵⁴ Głównymi źródłami emisji dwutlenku azotu są procesy spalania (ogrzewanie, wytwarzanie energii oraz silniki w pojazdach i statkach. Według WHO w związku z długotrwałą ekspozycją na NO₂ zaostrzają się objawy zapalenia oskrzeli u dzieci z astmą, a także zwiększają się problemy z czynnością płuc. WHO, [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health), (data dostępu: 12.03.2020). Tlenki azotu przekształcane są w substancje zakwaszające jak kwas azotowy, który prowadzi do zakwaszenia gleby, wody i budynków (prowadząc do ich degradacji). Przyczyniają się także do powstawania ozonu w warstwie przyziemnej (ocieplenie), obniżenie jakości wody i bogactwa gatunków. Wskaźnik wykorzystywany do pomiaru jakości powietrza przez OECD, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/80661e2d-en/index.html?itemId=/content/component/80661e2d-en>, (data dostępu: 12.03.2020). oraz w ramach UE: EEA, *Air quality in Europe*, op.cit. Wskaźnik wykorzystany w pomiarze dobrobytu w obszarze środowisko w LPI.

⁹⁵⁵ Głównymi źródłami CO₂ jest spalanie węgla, ropy naftowej i gazu ziemnego (89% światowych emisji CO₂). Wartość tego wskaźnika jest zróżnicowana między państwami UE w zależności od struktury gospodarki, stosowanych technologii (pozwalające na zrównoważoną produkcję i poprawę efektywności energetycznej) i wykorzystywanych źródeł energii (paliwa kopalne czy energia wodna, wiatrowa, słoneczna i jądrowa). W państwach w których energia elektryczna jest wytwarzana ze źródeł jądrowych i odnawialnych emisje CO₂ są niższe. Z perspektywy emisji CO₂ w kontekście handlu zagranicznego, eksporterami netto emisji (eksportują więcej CO₂ w towarach niż importują) są państwa Europy Wschodniej, z kolei państwa Europy Zachodniej są importerami netto emisji. H. Ritchie, M. Roser, *Emisje CO₂*, <https://ourworldindata.org/co2-emissions>, (data dostępu: 08.01.2020). Do szkód klimatycznych nadmiernej emisji CO₂ zalicza się ekstremalne warunki pogodowe, wzrost poziomu morza, oddziaływanie na rolnictwo, a także śmiertelność ludzi. R. D. Brassler, *The mortality cost of carbon*, “Nature Communications” 2021, nr 12 (4467). W 2020 r. na szczycie Rady Europejskiej ustalono redukcję CO₂ o 55% do 2030 r. Council of European Union <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/12/10-11/#>, (data dostępu 08.01.2020). Wskaźnik wykorzystany w pomiarze dobrobytu w obszarze środowisko w Legatum Prosperity Index, op.cit.

- koszt utraty dobrobytu w przypadku przedwczesnych zgonów w związku z ryzykiem zanieczyszczenia powietrza, wyrażony jako % PKB⁹⁵⁶,
- uprawy organiczne⁹⁵⁷,
- wykorzystanie energii odnawialnej⁹⁵⁸,
- zalesienie obszaru kraju⁹⁵⁹,

⁹⁵⁶ Wskaźnik jest obliczony na podstawie sumy zgonów występujących w każdym wieku i pomnożeniu ich przez liczbę lat pozostałych do osiągnięcia wieku 75 lat. OECD wykorzystuje ten wskaźnik do monitorowania ekonomicznych konsekwencji zanieczyszczenia powietrza. OECD, *The economic consequences of outdoor air pollution*, dostępne na: <https://www.oecd.org/environment/indicators-modelling-outlooks/Policy-Highlights-Economic-consequences-of-outdoor-air-pollution-web.pdf>, (data dostępu: 31.08.2021). Koszty przedwczesnych zgonów z powodu zanieczyszczeń powietrza są również monitorowane w Unii Europejskiej *Costs, benefits and economic impacts of the EU clean air strategy and their implications on innovation and competitiveness*, International Institute for Applied Systems Analysis 2017, dostępne na: https://ec.europa.eu/environment/air/pdf/clean_air_outlook_economic_impact_report.pdf, (data dostępu: 31.08.2021), a także Bank Światowy, *The Cost of Air Pollution: Strengthening the Economic Case for Action*, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25013/108141.pdf?sequence=4&isAllowed=y>, (data dostępu: 31.12.2020). Przedwczesna śmierć części społeczeństwa wiąże się z obniżeniem dobrobytu ogólnego, bowiem prowadzi do obniżenia poziomu kapitału ludzkiego ogółem.

⁹⁵⁷ Zatrzymanie i odwrócenie procesu degradacji gleby posiada istotne znaczenie dla zaspokojenia potrzeb żywnościowych przyszłych pokoleń. W ramach Narodów Zjednoczonych w Rio+20 wezwano do osiągnięcia świata neutralnego pod względem degradacji gleby w kontekście zrównoważonego rozwoju. Według ONZ biorąc pod uwagę obecny zakres degradacji gleby na całym świecie, potencjalne korzyści z rekultywacji gruntów dla bezpieczeństwa żywnościowego i łagodzenia zmian klimatu są ogromne. <https://sdgs.un.org/topics/food-security-and-nutrition-and-sustainable-agriculture>, (data dostępu: 09.01.2020). Poszczególne państwa UE w swoich strategiach zrównoważonego rozwoju zamieszczają docelowy wskaźnik udziału upraw ekologicznych np. w Niemczech do 2030 r. udział obszarów upraw ekologicznych ma wzrosnąć do 20%. <https://www.umweltbundesamt.de/en/data/environmental-indicators/indicator-organicfarming#methodology>, (data dostępu 08.01.2020). Wskaźnik wykorzystywany w pomiarze celów ZR UN (Do 2030 r. zapewnienie zrównoważonych systemów produkcji żywności i wdrożenie odpornych praktyk rolniczych, które zwiększają produktywność i produkcję, pomagają utrzymać ekosystemy, wzmacniają zdolność do przystosowania się do zmian klimatu, ekstremalnych warunków pogodowych, susz, powodzi i innych katastrof oraz które stopniowo poprawiają jakość gruntów i gleby. UNSTATS, op.cit. Wskaźnik proponowany jest jako wskaźnik zdrowia publicznego. Więcej: F. Ferreira, P. Mendes – Moreira, G. Botelho, *Is organic agriculture a potential public health indicator? Evidence from literature*, „Open Agriculture” 2020, nr 5 (1).

⁹⁵⁸ Odnawialne źródła energii obejmują elektrownie wodne, geotermalne, słoneczne, wiatrowe, pływowe i falowe, biopaliwa stałe, biogazoliny, biodisla, inne biopaliwa ciekłe, biogazy. Cel UE na 2030 r. to osiągnięcie 32% końcowego zużycia energii brutto ze źródeł energii odnawialnej. Dyrektywa PE EU 2018/2001 w sprawie promocji wykorzystania energii z energii odnawialnej, OJ L 328, 21.12.2018, s. 82-209. Wskaźnik służy do monitorowania celu 7.2. Zrównoważonego Rozwoju ONZ: Do 2030r. znaczne zwiększenie udziału energii odnawialnej w globalnym koszyku energetycznym, UNSTATS, op.cit. Wskaźnik ten jest często wykorzystywany w badaniach nad dobrobytem, np. Indicators for measuring Well-being 2019, Government of Island, op.cit., C. Kettner, A. Koppl, S. Stagl, *List of well – being indicators*, “European Commission European Research Area WP” 2012, nr 2.

⁹⁵⁹ Powierzchnia leśna to grunty pod naturalnymi lub nasadzonymi drzewostanami o wysokości co najmniej 5 metrów, użytkowych lub nie, z wyłączeniem drzewostanów w systemach produkcji rolnej oraz drzew w miejskich parkach i ogrodach. Lasy są określane jako pochłaniacze emisji CO², np. w 2019r. 12% emisji gazów cieplarnianych w USA zostało skompensowanych poprzez użytkowanie gruntów i leśnictwa. <https://www.epa.gov/climate-indicators/climate-change-indicators-us-greenhouse-gas-emissions>, (data dostępu 08.01.2020). Udowodniono, że produkcja przemysłowa i użytkowanie samochodów są pozytywnie skorelowane z zanieczyszczeniem powietrza, mając na uwadze, że prędkość wiatru, PKB per capita i lesistość sprzyjają zmniejszeniu zanieczyszczenia. Zatem lesistość może stanowić czynnik zmniejszający stopień zanieczyszczenia powietrza. M.in. W. Xu, Y. Tian, Y. Liu, B. Zhao, Y. Liu, X. Zhang, *Understanding the Spatial – Temporal Patterns and Influential Factors on Air Quality Index: The Case of Nort China*, “International Journal of Environmental Research and Public Health” 2019, nr 16 (2820). Wskaźnik zalesienia jest również wykorzystany w indeksie dobrobytu OECD „How is Life” w obszarze kapitał naturalny oraz w części Zrównoważenie

- recykling odpadów⁹⁶⁰. Zmienne te traktowane są w niniejszym badaniu jako stymulanty⁹⁶¹.

Ze względu na zastosowanie metody klasyfikacji i metody porządkowania liniowego obiektów, dokonano transformacji normalizacyjnej w celu doprowadzenia do porównywalności zmiennych na skutek pozbawienia wartości zmiennych mian i ujednoczenia rzędów wielkości. Przekształceń ilorazowych można dokonać jedynie na zmiennych mierzonych na skali ilorazowej, jeśli zbiór zawiera zmienne mierzone na skali przedziałowej lub przedziałowej i ilorazowej, wówczas stosowane są pozostałe formuły normalizacyjne z wykorzystaniem umownej wartości zerowej dla wszystkich zmiennych. W przypadku standaryzacji klasycznej lub Webera, unitaryzacji, normalizacji w przedziale [-1;1] umowna

Środowiskowe Human Development Raport, op.cit. Wskaźnik ten służy również do określenia redukcji zasobów leśnych z perspektywy Genuine Saving Index, R.C. P. Brown, J. Asafu – Adjaye, M. Draca, A. Straton, *How useful is the Genuine savings rate as a macroeconomic sustainability indicator for countries and regions? Australia and Queensland compared*, „Discussion Paper” 2003, nr 331. Wskaźnik wykorzystany do monitorowania celu 15.1 Zrównoważonego Rozwoju ONZ: Do 2020r. zapewnienie ochrony, odbudowy i zrównoważonego użytkowania lądowych i śródlądowych ekosystemów słodkowodnych i ich usług, w szczególności lasów, terenów podmokłych, gór i terenów suchych, zgodnie z zobowiązaniami wynikającymi z umów międzynarodowych. UNSTATS, op.cit. Wskaźnik wykorzystany w pomiarze dobrobytu w obszarze środowisko w Legatum Prosperity Index, op.cit.

⁹⁶⁰ Opakowanie definiuje się jako dowolny materiał używany do hermetyzacji, przechowywania, ochrony, przenoszenia, przeładunku, dostarczania i prezentowania towarów, od surowców po towary przetworzone, od producenta do użytkownika lub konsumenta, z wyłączeniem pozostałości produkcyjnych. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/cej_wm020, (data dostępu: 09.01.2020). Odzysk obejmuje recykling, odzysk energii i inne formy odzysku. Wskaźnik odzysku to łączna ilość odzyskanych materiałów podzielona przez całkowitą ilość wytworzonych odpadów opakowaniowych. Załącznik II dyrektywy ramowej w sprawie odpadów 2008/98/WE (wersja skonsolidowana). Wskaźnik zbieżny ze wskaźnikiem recyklingu materiałów, służący do monitorowania celu 12.5 Zrównoważonego Rozwoju 2030 ONZ: Do 2030 r. znaczne ograniczenie wytwarzania odpadów poprzez zapobieganie, redukcję, recykling i ponowne użycie. UNSTATS, op.cit. Wskaźnik zastosowany do monitorowania celów wskazanych w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 94/62/WE z dnia 20 grudnia 1994 r. w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych: co najmniej 65% współczynnik odzysku, od 55% do 80% odpadów opakowaniowych przeznaczonych do recyklingu (z minimalnymi stawkami 70% dla szkła, papieru, tektury, 70% dla metali, 50% dla tworzyw sztucznych i 25% na drewno). Tekst skonsolidowany Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 94/62/WE z dnia 20 grudnia 1994 r. w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych, Dz.U. L 365 z 31.12.1994 oraz dyrektywa PE i Rady 2018/852 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych, L 150/141 2018. Produkcja tworzyw sztucznych dotyczy w najwyższym stopniu opakowań (następnie budownictwo). Odpowiada za znaczą emisję gazów cieplarnianych (tradycyjna produkcja opiera się na przetwarzaniu ropy naftowej i stanowi bardzo energochłonny proces), zanieczyszczenia środowiska naturalnego (szacuje się, że w latach 1950 – 2015 wytworzono miliony ton odpadów z tworzyw sztucznych, z czego tylko 9% poddano recyklingowi, a 12% spalono, pozostawiając prawie 80% na akumulację na składowiskach lub w środowisku naturalnym) i zużycie surowców (surowiec do produkcji tworzyw sztucznych stanowi 4-8% światowej produkcji ropy i gazu). Za: OECD, *Improving Plastic Management: Trends, policy responses, and the role of international co-operation and trade. Policy Perspectives*, “OECD Environment Policy Paper” 2018, nr 12

⁹⁶¹ Przyjęto bowiem za wzorzec cele stawiane przez UE jak niskoemisyjność gospodarki i neutralność wzrostu gospodarczego względem środowiska, wymagający realizacji celów cząstkowych takich jak wzrost recyklingu odpadów, zwiększenie obszarów pochłaniaczy zanieczyszczeń powietrza (np. lasy), wzrost zrównoważonej produkcji rolnej, czy zwiększenie ilości energii z OZE. Wyższe wartości tych wskaźników dotyczą państw, będących w fazie rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, dysponujących nowoczesną technologią np. odzyskiwania materiałów, zwiększenia efektywności energetycznej. Ukazują również rozwój społeczeństwa i poziom świadomości w zakresie zrównoważonej konsumpcji, dbałości o stan środowiska, dobrostan ludzi na całym świecie (np. dbałość o konsumpcję, import żywności ekologicznej „fair trade”).

wartość zerowa jest określona na poziomie średniej wartości zmiennej (mediany), a w przypadku unitaryzacji zerowanej – na poziomie wartości minimalnej. Należy mieć na uwadze, że zastosowanie tych formuł normalizacyjnych wobec zmiennych mierzonych na skali ilorazowej może m.in. ograniczyć zastosowanie różnych technik statystycznych i ekonometrycznych na skutek utraty informacji w efekcie „przejścia” zmiennych na skalę przedziałową. W niniejszej pracy dokonano transformacji danych z wykorzystaniem formuły standaryzacji klasycznej, ze względu na wymóg i możliwość zastosowania tej formuły w wybranych procedurach klasyfikacji. W zbiorze danych standaryzowanych średnia arytmetyczna wynosi zero, a odchylenie standardowe jest równe jedności. W efekcie następuje ujednoczenie wartości wszystkich zmiennych pod względem zmienności mierzonej odchyleniem standardowym, co oznacza, że zmienność nie stanowi podstawy różnicowania obiektów⁹⁶². Standaryzacja zmiennych odbyła się z wykorzystaniem wzoru:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}}{s_j},$$

Gdzie:

$\bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}}{n}$ jest średnią arytmetyczną danej cechy,

$s_j = \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x})^2 \right]^{1/2}$ jej odchyleniem standardowym.

Podstawą WAP jest dwuwymiarowa macierz obserwacji: $x = [x_{ij}]$ ($i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, m$), gdzie n, m to liczba obiektów oraz liczba zmiennych w czasie t_0 . W niniejszej pracy dokonano analizy statystycznej danych ujętych w postaci macierzy trójwymiarowej, w ramach dynamicznej wielowymiarowej analizy porównawczej (DWAP): $x = [x_{ij}]$ ($i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, m; t = 1, \dots, k$), gdzie k to liczba uwzględnionych w badaniach momentów (okresów). Zastosowanie DWAP umożliwia analizę nie tylko w ujęciu przekrojowym, ale i dynamicznym. Zmienne syntetyczne w DWAP można wyznaczyć przy pomocy dwóch sposobów: oddzielnie dla każdego rozpatrywanego okresu czasu lub jednorazowo na podstawie informacji mających postać „obiektookresów”, czyli obiektów przestrzennych z wszystkich analizowanych obiektów, dla których dysponowano odpowiednimi danymi – cechami⁹⁶³. W obu metodach macierz mierników ma jednakowe wymiary $n \cdot k$, jednakże występują różnice między nimi w interpretacji elementów tych macierzy. W pierwszym podejściu dokonywane jest uporządkowanie obiektów na skali dobrobytu o charakterze statycznym (procedury normalizacji stosowane dla każdego okresu oddzielnie eliminują zmienność w czasie wartości

⁹⁶² M. Walesiak, *Uogólniona miara odległości GDM w statystycznej analizie wielowymiarowej z wykorzystaniem programu R*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011, s. 20-21.

⁹⁶³ A. Zeliaś, (red.), *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Wyd. AE, Kraków 2000, s. 98.

mierników), z kolei w drugim podejściu uzyskuje się syntetyczne mierniki dobrobytu umożliwiające uporządkowanie obiektów na skali oraz ocenę wielkości i kierunków zmian w analizowanym czasookresie⁹⁶⁴. W niniejszym badaniu wybrano drugie podejście (czyli wykorzystanie „obiektookresów”, aby nie tylko dokonać uporządkowania państw pod względem dobrobytu i jego komponentów, ale i ocenić kierunki zmian w analizowanym okresie. W celu zapewnienia porównywalności danych w czasie, średnia arytmetyczna i odchylenie standardowe obliczono jednorazowo dla całego zbioru w 14 momentach czasowych.

Ze względu na preferencje wśród zmiennych klasyfikuje się zmienne na: stymulanty (S), destymulanty (D) i nominanty (N). Zmienne, które uwzględniono w pomiarze dobrobytu zaliczają się do destymulant i stymulant. Zmienna jest destymulantą, gdy dla każdego dwóch jej obserwacji x_{ij}^D , x_{kj}^D odnoszących się do obiektów A_i , A_k jest $x_{ij}^D > x_{kj}^D \Rightarrow A_i < A_k$ (< oznacza dominację obiektu A_k nad obiektem A_i). Wzrost jej wartości wpływa niekorzystnie na ocenę obiektu. Zmienną klasyfikuje się jako stymulantę, gdy dla każdych dwóch jej obserwacji x_{ij}^S , x_{kj}^S odnoszących się do obiektów A_i , A_k jest $x_{ij}^S > x_{kj}^S \Rightarrow A_i > A_k$ (>-oznacza dominację obiektu A_k nad obiektem A_i). Wzrost jej wartości wpływa korzystnie na ocenę obiektu. Za nominanty uznaje się cechy, których wzrost wartości może wpływać zarówno korzystnie, jak i niekorzystnie na ocenę obiektu: jeśli do wartości nominalnej x_{nom} cecha ma charakter stymulanty, a po przekroczeniu x_{nom} destymulanty⁹⁶⁵. Realizuje zatem warunek: jeżeli x_{ij}^N , $x_{kj}^N \leq nom_j$, to $x_{ij}^N > x_{kj}^N \Rightarrow A_i > A_k$, a jeżeli x_{ij}^N , $x_{kj}^N > nom_j$, to $x_{ij}^N > x_{kj}^N \Rightarrow A_i < A_k$, gdzie nom_j to nominalny poziom j - tej zmiennej. Ujednoczenie charakteru zmiennej polega na przekształceniu każdej zmiennej tak aby spełniony został warunek $x_{ij} > x_{kj} \Rightarrow A_i > A_k$ ⁹⁶⁶. Ponieważ w wybranej metodzie Hellwiga współrzędne wzorca mogą być przyjmowane zarówno dla zmiennych o charakterze stymulant, jak i destymulant w niniejszym badaniu nie przeprowadzono ujednoczenia charakteru zmiennych, a jedynie określono charakterystykę uwzględnianych zmiennych wyróżniając stymulanty i destymulanty dobrobytu. Wzorzec zdefiniowano jako obiekt cechujący się najwyższymi wartościami dla stymulant i najniższymi dla destymulant. Współrzędne obiektu wzorcowego określone są przy pomocy formuły:

$$Z_{oj} \begin{cases} \max z_{oj} \text{ dla } z_j^s \\ \min z_{ij} \text{ dla } z_j^p \end{cases}$$

⁹⁶⁴ T. Grabiński, *Wybrane problemy dynamicznej...*op.cit., s. 192 – 197.

⁹⁶⁵ A. Bąk, M. Walesiak, *O ważności teorii cech. Czy nominanty są potrzebne w badaniach porównawczych?* (w:) *Od statystyki do jakości życia. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Borysowi*, (red.) A. Płachciak, P. Rogali, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2018, s. 65.

⁹⁶⁶ M. Walesiak, *Uogólniona miara odległości GDM*op.cit., s. 17-18.

Gdzie: z_j^S – znormalizowana wartość cechy będącej stymulantą,

z_j^D – znormalizowana wartość cechy będącej destymulantą.

Odległość każdego obiektu od obiektu wzorcowego została wyznaczona z wykorzystanie metryki euklidesowej w postaci:

$$d_{io} = \sqrt{\left[\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{oj})^2 \right]}$$

W niniejszym badaniu do obliczenia syntetycznych wskaźników wykorzystano wzór⁹⁶⁷:

$$d_i = 1 - \frac{d_{io}}{d_0}$$

$i=1,2,3,\dots,n$

$$d_0 = \bar{d}_0 + 2s_d$$

$$\bar{d}_0 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n d_{io}$$

$$s_d = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (d_{io} - \bar{d}_0)^2}$$

Górna granica syntetycznego miernika dobrobytu wynosi 1. Im bliższe jedności są miary d_i , tym mniejsza jest odległość od wzorca. Wyznaczono wskaźniki syntetyczne komponentów dobrobytu (wskaźniki cząstkowe), a następnie obliczono Indeks Dobrobytu przy pomocy syntetycznej miary Hellwiga z sumy poszczególnych komponentów przemnożonej przez nadane wagi:

$$ID = X_1 * W_1 + X_2 * W_2 + X_3 * W_3 + X_4 * W_4$$

Gdzie X_1, X_2, X_3, X_4 – stany możliwości,

W_1, W_2, W_3, W_4 – wagi stanów możliwości.

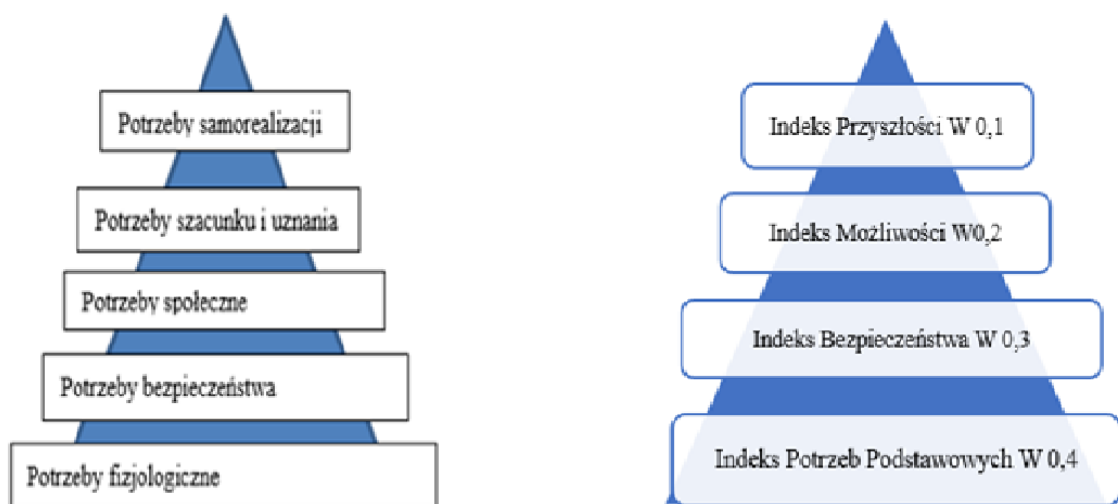
W literaturze przedmiotu występują dwa podejścia do agregacji preferencji, a w konsekwencji rangowania potrzeb na poziomie społeczeństwa. Zwolennicy twierdzenia K. Arrowa, podtrzymują, że nie istnieje jedna ogólnospołeczna ranga potrzeb dla różnych indywidualnych zbiorów potrzeb i przyporządkowanych im rang⁹⁶⁸. Twierdzenie to opiera się na założeniu, że hierarchia potrzeb różnych osób jest bardzo zróżnicowana i każda jednostka nadaje różne rangi poszczególnym potrzebom. Zatem wariancja zbioru indywidualnych preferencji dąży do nieskończoności. Niniejsze badanie bazuje na założeniu, że możliwe jest ustalenie rozkładu preferencji na podstawie hierarchii potrzeb większości społeczeństwa. Na podstawie popularnej psychologicznej teorii potrzeb A. H. Masłowa można stwierdzić, że

⁹⁶⁷ M. Wałasiak, *Visualization of linear ordering results for metric data with the application...*, s. 12.

⁹⁶⁸ M. Kośny, op.cit., s. 26.

większość jednostek kieruje się podstawową hierarchią potrzeb, a dobrobyt maksymalizuje realizując je w kolejności zgodnej z tą hierarchią. Naturalny proces rozwoju człowieka polega na spełnianiu potrzeb podstawowych, następnie zapewnieniu schronienia i poczucia bezpieczeństwa, aby móc wykonywać potrzeby społeczne, czy związane z oceną własnej przydatności w społeczeństwie. Oczywiście, niektóre jednostki mogą posiadać inną hierarchię potrzeb, jednakże przyjęcie założenia, że większość społeczeństwa kieruje się hierarchią wskazaną przez A. H. Masłowa, pozwala na wyznaczenie dobrobytu na podstawie ogólnospołecznych rang potrzeb. Brak wag przy poszczególnych indeksach oznaczałoby, że istnieje między nimi jednakowa substytucja. Czy przeciętna jednostka uważa osiągnięcia technologiczne czy status zawodowy za substytut przeżycia/ bytu? Osiągnięcia naukowe, praca i dochody umożliwiają przeżycie, czy poprawę zdrowia, ale stanowią jedynie narzędzie, a nie cel. Takie podejście występuje w sposobach interpretowania i badania jakości życia. W ujęciu teorii potrzeb jakość życia rozumiana jest jako stopień zaspokojenia uniwersalnych potrzeb (pomiar grupowy), opierając się na założeniu, że pewne potrzeby są wspólne dla wszystkich ludzi⁹⁶⁹.

Rysunek 7. Hierarchia potrzeb jednostki według A. Masłowa a konstrukcja Indeksu Dobrobytu

Źródło: Opracowanie własne.

W podstawowej hierarchii potrzeb A. H. Masłowa największą wagę uzyskały potrzeby fizjologiczne, bowiem bez ich zaspokojenia jednostka nie jest w stanie realizować pozostałych

⁹⁶⁹ M. Wnuk, D. Zielonka, B. Purandare, A. Kaniewski, A. Klimberg, E. Ulatowska – Szostak, E. Palicka, A. Zarzycki, E. Kaminiarz, *Przegląd koncepcji jakości życia w naukach społecznych*, „Hygeia Public Health” 2013, 48 (1), s. 11.

potrzeb. W dodatku odnoszą się one do wszystkich osób w społeczeństwie (każdy człowiek musi jeść, pić, spać, ale nie każdy czuje potrzebę osobistego rozwoju). Potrzebom fizjologicznym odpowiada Indeks Potrzeb Podstawowych. Przypisano mu najwyższe znaczenie (waga 0,4). W piramidzie potrzeb A. H. Masłowa nad potrzebami fizjologicznymi umieszczono potrzeby bezpieczeństwa, które odwzorowane zostały w Indeksie Bezpieczeństwa (waga 0,3). Potrzeba bezpieczeństwa odnosi się zarówno do aspektu fizycznego, zdrowotnego, mieszkaniowego i ekonomicznego. Zatem „zestaw możliwości” odnosi się do następujących warunków realizowania tej potrzeby: stan przestępczości, stan zamożności, zagrożenie bezrobociem, zagrożenie utratą życia i zdrowia na skutek chorób. Potrzeby społeczne, szacunku i uznania oraz samorealizacji posiadają z kolei odzwierciedlenie w Indeksie Możliwości (waga 0,2), który ukazuje warunki gospodarcze danego kraju i możliwości rynku pracy (równy dostęp do zatrudnienia, możliwości zatrudnienia związane z wykształceniem, poziom dysproporcji w płacach ze względu na płeć). Ten „zestaw możliwości” pokazuje, jakie szanse posiada jednostka, aby zrealizować swoje potrzeby związane z aktywnością gospodarczą, zawodową, własnym rozwojem. Indeks Przyszłości (waga 0,1) odwołuje się do samorozwoju, ale nie jednostki, a całego społeczeństwa. Czyli do możliwości przeobrażenia obecnego dobrobytu i stanu życia obecnych pokoleń. Jako „zestaw możliwości” zastosowano w nim warunki związane z innowacyjnością kraju i ochroną środowiska. Bazuje na warunku w pomiarze dobrobytu wskazanym J. E. Stiglitz, A. Sena, J.P. Fitoussiego: „troszczmy się o przyszłość – aby standard życia, którym się cieszymy dzisiaj, był dobry również dla przyszłych pokoleń. Systemy statystyczne powinny informować o tym, czy nasze działania są zrównoważone pod względem ekonomicznym, środowiskowym, politycznym lub społecznym. (...) czy nasza konsumpcja odbywa się kosztem przyszłego pokolenia”⁹⁷⁰.

Tabela 8. **Macierz preferencji: ocena dominacji Indeksów**

	Indeks Potrzeb Podstawowych	Indeks Bezpieczeństwa	Indeks Możliwości	Indeks Przyszłości
Indeks Potrzeb Podstawowych	1	4/3 (1,33)	4/2 (2)	4/1 (4)
Indeks Bezpieczeństwa	3/4 (0,75)	1	3/2 (1,5)	3/1 (3)
Indeks Możliwości	2/4 (0,5)	2/3 (0,67)	1	2/1 (2)
Indeks Przyszłości	1/4 (0,25)	1/3 (0,33)	1/2 (0,5)	1
Suma	2,5	3,33	5	10

Objaśnienie: Brak dominacji -1, umiarkowana 2, silna 3, bardzo silna 4.

Źródło: Opracowanie własne.

Wagi poszczególnych indeksów Indeksu Dobrobytu przydzielono na podstawie metody hierarchicznej analizy problemu AHP (*Analytic Hierarchy Process*). Wykorzystywana jest

⁹⁷⁰ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance* ..op.cit., s. 4 i 10.

zazwyczaj do tworzenia rankingów ofert, ocen porównawczych oraz wszelkiego rodzaju ocen wielokryterialnych z uwzględnieniem preferencji decydenta. Zdecydowano się na wyznaczenie wag przy pomocy tej metody, ponieważ pozwala na wyrażenie preferencji decydenta i wyznaczenie względnych ocen. Dzięki temu możliwe jest zhierarchizowanie branych pod uwagę czynników, wedle preferencji decydenta⁹⁷¹.

Tabela 9. Wagi poszczególnych Indeksów w Indeksie Dobrobytu

	Indeks Potrzeb Podstawowych	Indeks Bezpieczeństwa	Indeks Możliwości	Indeks Przyszłości	W
Indeks Potrzeb Podstawowych	0,4	0,40	0,4	0,4	0,4
Indeks Bezpieczeństwa	0,3	0,30	0,3	0,3	0,3
Indeks Możliwości	0,2	0,20	0,2	0,2	0,2
Indeks Przyszłości	0,1	0,10	0,1	0,1	0,1
Suma	1	1	1	1	1

Źródło: Opracowanie własne.

Pierwszym etapem ustalania wag metodą AHP jest ocena dominacji poszczególnych indeksów według preferencji decydenta. Ponieważ Indeks bazuje na piramidzie Masłowa, zatem Indeks Potrzeb Podstawowych dominuje nad pozostałymi indeksami: najsilniej nad Indekssem Przyszłości, a najslabiej nad Indekssem Bezpieczeństwa. Następnie zsumowano wartości ocen dominacji preferencji w każdej kolumnie i podzielono każdą wartość w kolumnie przez wartość sumy u dołu kolumny. Wyniki przedstawiono w tabeli nr 9. Preferencje globalne (W) obliczono jako średnią arytmetyczną wierszy zawierających wagę poszczególnych indeksów. Badanie korelacji Indeksu Dobrobytu z popularnymi indeksami wykorzystywanymi do pomiaru dobrostanu i dobrobytu, z wykorzystaniem współczynnika Tau Kendalla, pokazało, że Indeks Dobrobytu nie powieła zakresu informacyjnego tych mierników (Załącznik nr 3 w Aneksie). Pomiar dobrobytu za pomocą Indeksu Dobrobytu, z ustalonymi na podstawie hierarchii potrzeb zbiorowych wagami, stanowi zatem istotne uzupełnienie dotychczasowych sposobów pomiaru wieloaspektowego dobrobytu i wiedzy w tym zakresie. Co stanowi rekomendację do przetestowania go na szerszej grupie państw w skali międzynarodowej.

⁹⁷¹ P. Stefanow, *Wyznaczanie współczynników klasowych w procedurach klasyfikacyjnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2007, nr 764, s. 82.

4.4. Uzasadnienie wyboru metody Warda w ramach analizy skupień do analizy polityki fiskalnej

Celem niniejszej pracy jest zbadanie relacji między realizowaną polityką fiskalną a poziomem dobrobytu. Polityka fiskalna spełniając funkcję służebną wobec polityki gospodarczej, przyczynia się do zaspokajania zbiorowych potrzeb ludności. Jak wykazano w części teoretycznej pracy istnieją dowody na długoterminowe skutki struktury wydatków publicznych i dochodów podatkowych na wzrost i rozwój gospodarczy. Zarówno struktura opodatkowania czy wydatków publicznych, jak i zmiany w ich wysokości mają wpływ na stopień realizacji zadań sektora publicznego. W niniejszej pracy na podstawie klasyfikacji wydatków publicznych i dochodów podatkowych przytoczonych w rozdziale 3 sformułowano cele w zakresie kształtowania dobrobytu ogólnego, do których realizacji przyczynia się pośrednio i bezpośrednio polityka fiskalna:

- zapewnienie podstawowych dóbr publicznych, czyli obrony narodowej, porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz sprawnej administracji;
- wsparcie rozwoju przedsiębiorstw i ich innowacyjności;
- zapewnienie ochrony socjalnej,
- niwelowanie nierówności dochodowych i społecznych, ograniczenie ubóstwa;
- zapewnienie warunków do rozwoju kapitału ludzkiego poprzez zapewnienie dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej, wysokiej jakości środowiska, otoczenia kulturalno – sportowego etc.

Niniejsze cele związane są z wyodrębnionymi w rozdziale 1. potrzebami społeczeństwa:

1. Przetrwania (potrzeby podstawowe) – życie, przetrwanie gatunku, konsumpcja.
2. Bezpieczeństwa – posiadanie schronienia, zabezpieczenie przed utratą zdrowia w wyniku bezprawnego ataku innych osób czy wypadku, bezpieczeństwa ekonomicznego, zdrowotnego i narodowego.
3. Rozwoju – realizacja potrzeby pracy w kontekście rozwoju zawodowego, a nie tylko uzyskiwania dochodu na realizację funkcji przeżycia, równego dostępu do rynku pracy, korzystnych warunków prowadzenia działalności gospodarczej, potrzeby mobilności, nabywania wiedzy, gromadzenia kapitału.
4. Rozwój społeczeństwa w przyszłości - stworzenie warunków dla przyszłych pokoleń: postęp technologiczny i wysokiej jakości środowisko.

Wymienione powyżej potrzeby społeczeństwa stanowią komponenty dobrobytu. Uznano je również za cele realizowane w sposób pośredni lub bezpośredni przez instrumenty polityki

fiskalnej. Porównanie poziomu dobrobytu i poziomu poszczególnych komponentów z wyodrębnionymi modelami fiskalnymi pozwoli na określenie zależności między prowadzoną polityką fiskalną, a dobrobytem. Jak zauważył S. Owsiak, pomiędzy grupami państw Unii Europejskiej można dostrzec podobieństwo w zakresie prowadzonej polityki fiskalnej, struktury podatków, poziomu wydatków publicznych, wielkości długu publicznego etc., co stanowi wyraz preferowanej doktryny społeczno–ekonomicznej, uwarunkowań historycznych, ekonomicznych, kulturowych⁹⁷². Za badaczem przyjęto w niniejszej pracy, że realizowana doktryna ekonomiczna i społeczna jest odzwierciedlona w polityce fiskalnej. Z kolei politykę fiskalną można zobrazować strukturą wydatków publicznych i dochodów podatkowych, ukazującą hierarchię celów i funkcji polityki wydatkowej i podatkowej oraz będącą wypadkową struktury tych instrumentów i odpowiedzi na nie podmiotów gospodarczych w kontekście sytuacji gospodarczej, społecznej, kulturowej etc. Grupowanie państw pozwala ukazać politykę fiskalną jako część przyjętego modelu kapitalizmu oraz odpowiedź na tradycję, uwarunkowania kulturowe, społeczne i geopolityczne państwa. Jest ona również wynikiem zderzenia preferencji władzy publicznej z preferencjami społeczeństwa.

Cel szczegółowy pracy polegający na wyznaczeniu grup państw o zbliżonych celach i instrumentach polityki fiskalnej osiągnięto wykorzystując analizę skupień (z ang. *cluster analysis*), stanowiącą dyscyplinę w wielowymiarowej statystyce obejmującą zbiór metod klasyfikacji (grupowania) danych w struktury bądź klasy w drodze analizy podobieństw w zakresie ustalonych w badaniu obszarów. Metody analizy skupień umożliwiają podział danego zbioru wskutek grupowania obiektów w oparciu o charakteryzujące je cechy⁹⁷³. W ich wyniku powstają klasy, rozumiane jako zbiór obiektów charakteryzujący się pewnymi wspólnymi własnościami. W ramach analizy skupień zbiór wyjściowy zostaje podzielony w taki sposób, aby w wyodrębnionych grupach znajdowały się jednostki najbardziej do siebie podobne i jednocześnie najbardziej odmienne od jednostek w pozostałych grupach⁹⁷⁴. Im większe podobieństwo w obrębie klastra i im większa różnica między poszczególnymi klastrami, tym lepsze lub wyraźniejsze jest grupowanie⁹⁷⁵. Analiza skupień umożliwia poznanie struktury populacji, taksonomiczny opis obiektów i budowę klasyfikacji, a także ujawnienie prawidłowości w klastrach oraz dokonanie uproszczenia zbioru danych do średnich

⁹⁷² S. Owsiak, *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej...op.cit.*, s. 32.

⁹⁷³ A. Muczyński, A. Mroziak, *Klasyfikacja zasobów budynkowych gminy metodą analizy skupień*, „Studia i Materiały Towarzystwa Naukowego Nieruchomości” 2019, nr 17 (4), s. 24

⁹⁷⁴ E. Gatnar, M. Walesiak, *Metody statystycznej analizy wielowymiarowej w badaniach marketingowych*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2004, s. 317.

⁹⁷⁵ A. Andrejovska, L. Mihokova, S. Martinkova, *Meta – analysis categorization of EU countries in the context of corporate income tax*, “Contaduría y Administración” 2017, nr 62, s. 1005.

z poszczególnych grup. Tym samym wyodrębnione klastry mogą stanowić wstęp do dalszych wielowymiarowych badań⁹⁷⁶. Klasyfikacja pozwala ustalić jednorodne grupy jednostek, w których jest możliwe określenie związków przyczynowo – skutkowych⁹⁷⁷.

Biorąc pod uwagę strukturę klastrów, wyróżnia się dwa rodzaje metod: hierarchiczne i niehierarchiczne⁹⁷⁸. „Metody hierarchiczne tworzą w zbiorze analizowanych obiektów hierarchię klasyfikacji z monotonicznie wzrastającym stopniem podobieństwa”. W efekcie powstaje układ skupień, w którym jedno skupienie są zawarte w drugim, czyli powstaje hierarchia w której możliwe jest wskazanie położenia określonego skupienia oraz ustalenie ilości mniejszych skupień wchodzących w jego skład oraz skupień nadrzędnych (wyższego rzędu). W wyniku grupowania powstaje tzw. hierarchia drzewkowa elementów zbioru, przedstawiana graficznie w formie dendrogramu⁹⁷⁹. W przypadku przestrzennej analizy hierarchiczna analiza skupień pozwala na zbudowanie „taksonomii” państw tak aby: każda gospodarka należała do jednej i tylko jednej grupy, wszystkie gospodarki były sklasyfikowane, gospodarki z tej samej grupy były w pewnym stopniu wewnętrznie ujednoczone oraz różne grupy gospodarek były wyraźnie odmienne. Skupienie uznawane jest za homogeniczne, jeśli obiekty badane na podstawie ustalonych cech należą do jednego skupienia i nie wchodzi do składu innych⁹⁸⁰. Tego typu analiza pozwala dostrzec struktury powiązań między państwami, co ułatwia identyfikację problemów/ wyzwań charakteryzujący dany klaster⁹⁸¹. W niniejszym badaniu wybrano metody hierarchiczne, aby nie ingerować w liczbę skupień (metody niehierarchiczne wymagają podania liczby skupień), które utworzą państwa UE zbliżone do siebie względem zmiennych opisujących politykę fiskalną, a także aby ustalić porządek w jakim państwa są do siebie zbliżone.

Do hierarchicznych metod analizy skupień zalicza się metody aglomeracyjne i podziałowe (deglomeracyjne). W metodach aglomeracyjnych zakłada się, że każdy obiekt

⁹⁷⁶ A. Muczyński, A. Mrozik, op.cit.

⁹⁷⁷ T. Grabiński, S. Wydymus, A. Zeliaś, *Metody taksonomii numerycznej w badaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa 1989, za: M. Kobylińska, *Statystyczna analiza rozwoju społeczeństwa informacyjnego województw Polski w latach 2008 i 2012*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych” 2015, nr 36, s. 428.

⁹⁷⁸ Metody niehierarchiczne prowadzą do konfiguracji skupień, w których elementy niższego rzędu nie muszą być elementami skupień wyższego rzędu. Powszechnie wykorzystywaną metodą niehierarchiczną jest metoda k-średnich, w której populacja jest dzielona na z góry założoną liczbę skupień. Do tej grup metod zaliczają się także metody rozmytej analizy skupień, np. metoda c-średnich. W tych metodach elementy przydzielane są do więcej niż jednej klasy.

⁹⁷⁹ A. Muczyński, A. Mrozik, op.cit., s. 25.

⁹⁸⁰ J. Kisielińska, B. Borkowski, K. Czech, A. Górka, G. Koszela, M. Krawiec, J. Landmesser, L. Ochnio, Ł. Pietrych, R. Pietrzykowski, E. Wasilewska, M. Zielińska – Sitkiewicz, *Wielowymiarowa analiza danych w ekonomice rolnictwa*, Wyd. SGGW, Warszawa 2021, s. 106.

⁹⁸¹ S. Tezanos Vazquez, A. Summer, *Beyond Low and Middle Income Countries: What if There Were Five Clusters of Developing Countries?*, “IDS Working Paper” 2012, nr 404, s. 15

stanowi początkowo osobne skupienie, a w kolejnych etapach zmniejsza się liczbę skupień poprzez ich łączenie w klasy wyższego rzędu. W toku postępowania obiekty związane są ze sobą w coraz większe skupienia, o coraz niższym stopniu podobieństwa, tak aby na końcu wszystkie obiekty stanowiły jedno skupienie. Z kolei w metodach podziałowych początkowo obiekty stanowią jedno skupienie, które w kolejnych etapach podlega podziałom, aż do uzyskania klas jednoelementowych⁹⁸². W niniejszym badaniu zastosowano metodę aglomeracji, a w jej ramach wykorzystano metodę Warda do łączenia obiektów w klastry. W tej metodzie kryterium łączenia jest minimalna wartość wariancji utworzonej grupy. Procedurę tworzenia nowych grup na podstawie łączonych w pary podzbiorów i wyliczonej najmniejszej wariancji, powtarza się do uzyskania grupy obejmującej wszystkie badane państwa⁹⁸³. Im większe jest podobieństwo między obiektami, tym wcześniej ulegają połączeniu. Tworzona jest hierarchia podobieństwa, w której skupienia niższego rzędu wchodzi w skład skupień wyższego rzędu⁹⁸⁴. Metoda Warda uważana jest za efektywną, ponieważ zapewnia homogeniczność wewnątrz skupień oraz heterogeniczność między skupieniami⁹⁸⁵. Do oceny podobieństwa obiektów zastosowano kwadrat odległości euklidesowej, zgodnie z propozycją Warda.

Metoda Warda jest popularną metodą wykorzystywaną do grupowania państw na podstawie mierników opisujących politykę fiskalną, wydatkową czy podatkową. W niniejszym badaniu posłużono się analizą skupień z wykorzystaniem metody Warda wzorując się na badaniach klasyfikacyjnym poszczególnych instrumentów polityki fiskalnej. N. Velichkova i K. Stefanowa dokonały podziału państw UE na podstawie zmiennych udziału podatków w dochodach podatkowych, ich wysokości względem PKB i stawek wybranych podatków⁹⁸⁶. Także S. Franek i A. Adamczyk wyodrębnili grupy państw na podstawie zmiennych ukazujących strukturę dochodów systemów podatkowych (udział podatków dochodowych, składki na ubezpieczenia społeczne oraz podatki konsumpcyjne) wraz ze zmienną opisującą ogólny poziom obciążeń podatkowych (relacja dochodów podatkowych do PKB).⁹⁸⁷ Jak również S. Owsiak wykorzystał zmienne opisujące udział poszczególnych podatków

⁹⁸² A. Muczyński, A. Mroziak, op.cit., s. 25.

⁹⁸³ W. Roman, *Zastosowanie hierarchicznej metody aglomeracyjnej do grupowania państw OECD ze względu na efektywność wykorzystania energii*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH” 2016, nr 40, s. 415.

⁹⁸⁴ I. Kiniorska, P. Brambert, *Wykorzystanie analizy skupień w ocenie zagrożenia ubóstwem w Europie*, (w:) „*Stare i nowe” problemy badawcze w geografii społeczno – ekonomicznej*, Sitek S. (red.), Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Uniwersytet Śląski Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec 2018, s. 153.

⁹⁸⁵ H. Ward, *Hierarchical grouping to optimise an objective function*, „Journal of the American Statistical Association” 1963, nr 58 (301). Za: M. Kobylińska, op.cit., s. 429.

⁹⁸⁶ N. Velichkov, K. Stefanova, *Tax Models in the EU: a Cluster Analysis*, „Economic Alternatives” 2017, nr 4, s. 573 – 583.

⁹⁸⁷ A. Franek, A. Adamczyk, *Zmiany struktur systemów podatkowych – podobieństwa i różnice między krajami OECD*, „Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska Lublin – Polonia Sectio H” 2016, nr L (1).

w całkowitych dochodach podatkowych, aby wyróżnić grupy państw UE o zbliżonej doktrynie podatkowej⁹⁸⁸. Z kolei A. Bojko i I. Samusevych przeprowadzili grupowanie europejskich państw w oparciu o zmienne, które ich zdaniem charakteryzują konkurencję podatkową jak efektywna stawka VAT, stawka nominalna CIT, minimalna i maksymalna stawka PIT i średnia stawka składek na ubezpieczenia płaconych przez pracodawcę i pracownika⁹⁸⁹. Grupowania państw OECD na podstawie struktury wydatków publicznych (z podziałem wydatków na czyste dobra publiczne, dobra społecznie pożądane, usługi gospodarcze i inne oraz transfery), z wykorzystaniem analizy skupień, dokonali I. Sanz i F.J. Velasquez⁹⁹⁰. Również M. Wiśniewska, w oparciu o hierarchiczną analizę skupień metodą Warda, zidentyfikowała grupy państw OECD cechujące się zbliżoną strukturą wydatków publicznych⁹⁹¹, a także zbliżoną strukturą wydatków publicznych i dochodów podatkowych⁹⁹².

Metoda ta była również wykorzystywana do grupowania państw na podstawie kryteriów koncentrujących się na poszczególnych podatkach np. wyodrębnienia grup państw UE pod względem opodatkowania osób prawnych dokonali A. Andrejovska, M. Hudakova⁹⁹³, A. Andrejovska, M. Lucia, M. Slavomira⁹⁹⁴, a także E. Małecka – Ziemińska i A. Siwiec⁹⁹⁵, instrumentach fiskalnych skierowanych na realizację określonego celu polityki gospodarczej czy społecznej np. innowacyjność⁹⁹⁶, opieka zdrowotna⁹⁹⁷. Metoda ta została również wykorzystana do klasyfikacji państw na podstawie zmiennych opisujących dyscyplinę fiskalną i funkcjonowanie niezależnych instytucji fiskalnych⁹⁹⁸, a także zmiennych obrazujących jakość otoczenia instytucjonalnego, w tym prowadzonej polityki fiskalnej⁹⁹⁹.

⁹⁸⁸ S. Owsiak, *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej*...op.cit., s. 22-23.

⁹⁸⁹ A. Bojko, I. Samusevych, *The role of tax competition between the countries of the world and features of determining the main tax competitors of Ukraine among the European countries*, „Financial Markets, Institutions and Risks” 2017, t. 1(1), s. 72-78.

⁹⁹⁰ I. Sanz, F.J. Velazquez, *The composition of public expenditure and growth*....op.cit.

⁹⁹¹ M. Wiśniewska – Kuźma, *Struktura wydatków publicznych*...op.cit. s. 183 – 203.

⁹⁹² M. Wiśniewska – Kuźma, *Income redistribution*op.cit., s. 101 – 114.

⁹⁹³ A. Andrejovska, M. Hudakova, *Classification of EU countries in the context of corporate income tax*, Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis” 2016, nr 64 (5), s. 1699 – 1708.

⁹⁹⁴ A. Andrejovska, L. Mihokova, S. Martinkova, op.cit.,

⁹⁹⁵ E. Małecka – Ziemińska, A. Siwiec, *Searching for similarites in UE corporate income taxes for their harmonization*, “Economics and Business Review” 2020, 6 (20), nr 4, s. 72-94.

⁹⁹⁶ Zob. M.M. Rószkiewicz, *On the Influence of Science Funding Policies on Business Sector R&D Acitivity*, “Equilibrium Quarterly Journal of Economics and Economic Policy”, 2014, nr 9 (3), s. 9-26.

⁹⁹⁷ Zob. U. Uygun, F. Yardimcioglu, *Evaluation of Health Expenditures in Turkey and EU Countries: A cluster analysis*, “The International Journal of Economic and Social Research” 2019, nr 15 (3), s. 401 – 416.

⁹⁹⁸ Zob. A. Bethlendi, C. Lentner, L. Vasa, A. Póra, *Fiscal council: European model or new global standard?* “Journal of International Studies”, 2019, nr 12(4), s. 32-51.

⁹⁹⁹ Zob. J. B. Pereima, M. Merki, F. M. Correia, *Economic growth and public debt: addressing unobserved heterogeneity*, “ANPEC - Associação Nacional dos Centros de Pós-Graduação em Economia” 2016.

4.5. Wyodrębnienie modeli fiskalnych z wykorzystaniem analizy skupień metodą Warda – opis etapu postępowania

W niniejszym badaniu podjęto próbę odwzorowania prowadzonej polityki fiskalnej w najpełniejszy możliwy sposób. W dotychczasowych badaniach do tego celu posługiwano się zmiennymi takimi jak: dochody podatkowe w relacji do PKB i ich poszczególne źródła (np. w podziale na podatki zakłócające i niezakłócające – np. W. Waguih i A. Rizkallah¹⁰⁰⁰, czy A. Grimes i inni¹⁰⁰¹), wydatki publiczne w relacji do PKB i ich poszczególne rodzaje w klasyfikacji funkcjonalnej (często zgrupowane w kategorii: wydatki produktywne i nieproduktywne). Autorka podziela zdanie V. Tanzi i H. Zee¹⁰⁰², czy T. Chang i G. Chiang¹⁰⁰³, że władze publiczne nie powinny podejmować decyzje o wydatkach publicznych w oderwaniu od decyzji o dochodach podatkowych i odwrotnie. Zatem zasadne jest ustalanie modelu fiskalnego danego państwa w oparciu o zmienne charakteryzujące zarówno wydatki publiczne, jak i dochody podatkowe.

Badanie przeprowadzono na 20 państwach Unii Europejskiej. Wybrano następujące zmienne charakteryzujące politykę fiskalną¹⁰⁰⁴:

- X1 – wydatki publiczne ogółem w relacji do PKB,
- X2 – indeks KP wydatków publicznych ogółem,
- X3 – udział wydatków klasycznych w wydatkach publicznych ogółem (w %)
- X4 – indeks KP wydatków klasycznych,
- X5 – udział wydatków na cele gospodarcze w wydatkach publicznych ogółem (w %),
- X6 – indeks KP wydatków na cele gospodarcze,
- X7 – udział wydatków na kapitał ludzki w wydatkach publicznych ogółem (w %),
- X8 – indeks KP wydatków na kapitał ludzki,
- X9 – udział wydatków na opiekę socjalną w wydatkach publicznych ogółem (w %),
- X10 – indeks KP wydatków na opiekę socjalną,
- X11 – dochody podatkowe ogółem w relacji do PKB (w %),
- X12 - indeks KP dochodów podatkowych ogółem,
- X13 – udział podatku od dochodów osobistych w dochodach podatkowych (w %),
- X14 – indeks KP podatku od dochodów osobistych,

¹⁰⁰⁰ W. Waguih, A. Rizkallah, op. cit.

¹⁰⁰¹ A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong, op.cit.

¹⁰⁰² V. Tanzi, H. Zee, *Tax Policy for Developing Countries...* op.cit.

¹⁰⁰³ T. Chang i G. Chiang, *Revisiting the Government Revenue – Expenditure Nexus...* op.cit.

¹⁰⁰⁴ Zmiany ich wartości w obu podokresach badawczych zostały opisane w rozdziale 3.

- X15 – udział podatku od osób prawnych w dochodach podatkowych ogółem (w %),
- X16 – indeks KP podatku od osób prawnych,
- X17 – udział składek na ubezpieczenia społeczne w dochodach podatkowych (w %),
- X18 – indeks KP składek na ubezpieczenia społeczne,
- X19 – udział podatków majątkowych w dochodach podatkowych ogółem (w %),
- X20 – indeks KP podatków majątkowych,
- X21 – udział podatków od sprzedaży w dochodach podatkowych ogółem (w %),
- X22 – indeks KP podatków od sprzedaży,
- X23 – udział podatku akcyzowego w dochodach podatkowych ogółem (w %),
- X24 – indeks KP podatku akcyzowego,
- X25 – indeks RS (wyrażony w %),
- X26 - udział szarej strefy w gospodarce (w %),
- X27 – indeks GE,
- X28 – dług netto w relacji do PKB (w %).

Wysokość wydatków publicznych w relacji do PKB jest miernikiem skali interwencjonizmu, wielkości sektora publicznego i zakresu oczekiwanych przez społeczeństwo dóbr publicznych. Z kolei wysokość dochodów podatkowych w relacji do PKB powszechnie przyjmowana jest za miernik fiskalizmu, ukazując jaką część wypracowanego produktu państwo przejmuje od podmiotów w gospodarce w celu realizacji wyznaczonych przez władzę publiczną celów. Spośród mierników fiskalizmu wybrano również udział szarej strefy w gospodarce, indeks GE (*Government Effectiveness*) oraz dług netto w relacji do PKB. Zakres redystrybucji poprzez wydatki publiczne na cele socjalne i opodatkowanie dochodu odzwierciedla z kolei Indeks Reynoldsa-Smolensky'ego w ujęciu względnym, obliczony jako relacja różnicy między wskaźnikiem Giniego przed i po opodatkowaniu i transferach socjalnych do wskaźnika Giniego przed opodatkowaniem i transferami socjalnymi. Pokazuje wysokość zmiany w poziomie nierówności dochodowych w relacji do ich poziomu przed ingerencją fiskalną państwa. Im wyższe przyjmuje wartości, tym wyższy jest względny zakres redystrybucji.

Struktura dochodów podatkowych ogółem, mierzona udziałem głównych podatków w całkowitych dochodach podatkowych, pokazuje rozkład całkowitego obciążenia poszczególnych zasobów, procesów, kapitałów w gospodarce. W dotychczasowych badaniach nad strukturą opodatkowania jako mierniki wykorzystywano wysokość dochodu z podatku

względem PKB. Jednakże w niniejszej pracy podążono za pracami J.M. Arnolda i innych¹⁰⁰⁵, A.S. Ormaechea i J. Yoo¹⁰⁰⁶ oraz Y. Neoga i A.K. Gaura¹⁰⁰⁷, struktura podatkowa jest mierzona udziałem podatków w całkowitych dochodach podatkowych, aby zwrócić uwagę na efekt zastosowanej struktury podatkowej, a nie poziomu poszczególnych podatków. Podejście to zastosowano także w odniesieniu do struktury wydatków publicznych. Przy czym posłużono się klasyfikacją, bazującą na koncepcjach dobrobytu, opisaną w rozdziale III.

Indeks KP bazuje na koncepcji Indeksu Progresji M. Kakinaki i R.M. Pereiry, w którym badacze odwołali się do założenia, że progresywne opodatkowanie prowadzi do ponadproporcjonalnego wzrostu/spadku dochodów z tytułu podatku względem wzrostu/spadku dochodu narodowego. System podatkowy jest tym bardziej progresywny im wyższy jest stosunek zmienności dochodów podatkowych do wysokości dochodu. Jeżeli dochody podatkowe rosną proporcjonalnie do dochodu to system jest proporcjonalny. Wzór jest następujący¹⁰⁰⁸:

$$\gamma_t = \frac{\sigma_{T,t}}{\sigma_{Y,t}}$$

$\sigma_{T,t}$ – proporcjonalne¹⁰⁰⁹ odchylenie standardowe dochodów podatkowych w czasie t, $\sigma_{Y,t}$ – proporcjonalne odchylenie standardowe dochodu w czasie t

Na potrzeby badania zaadaptowano indeks do pomiaru wrażliwości poszczególnych podatków i wydatków publicznych na zmiany PKB. Pozwala to stwierdzić, czy dany instrument podatkowy lub wydatkowy jest wykorzystywany jako ASK lub w ramach aktywnej polityki fiskalnej. Im wyższy poziom KP tym wyższa wrażliwość danego instrumentu na zmiany koniunktury.

Poziom wydatków publicznych i dochodów podatkowych oraz ich struktura nie odzwierciedlają dokładnie prowadzonej polityki fiskalnej. Ważnym czynnikiem jest otoczenie instytucjonalne państwa, jawność i rzetelność prowadzonej polityki fiskalnej. Badanie przeprowadzone przez Johna F. Helliwella i H. Huanga wykazało silny związek między subiektywnym dobrostanem, a jakością rządu. Zdolność władzy publicznej do zapewnienia otoczenia pełnego zaufania, uczciwe dostarczanie usług publicznych, posiada pierwszorzędne znaczenie dla gospodarek o niższych dochodach¹⁰¹⁰. Według J.B. Pereima, M. Merki

¹⁰⁰⁵ J.M. Arnold, B. Brys, Ch., Heady, A. Johansson, C. Schellnus, L. Vartia, op.cit., s. 59–80.

¹⁰⁰⁶ A.S. Ormaechea, J. Yoo, *Tax composition and growth: a broad cross-country perspective*, “IMF Working Papers” 2012, nr 12 (257).

¹⁰⁰⁷ Y. Neog, A. K. Gaur, op.cit.

¹⁰⁰⁸ M. Kakinaka, R.M. Pereira, *A New Measurement of Tax Progressivity*, “International University of Japan. Graduate School of International Relations Working Paper” 2006, nr 06 (7).

¹⁰⁰⁹ Odchylenie standardowe podzielone przez średnią.

¹⁰¹⁰ J.F. Helliwell, H. Huang, *How's Your Government? International Evidence Linking Good Government and Well – Being*, “NBER Working Paper” 2006, nr 11988.

i F.M. Correia, rynki mogą być bardziej wrażliwe na wzrost zadłużenia i zmiany w polityce fiskalnej i gospodarczej w przypadku państw o słabych instytucjach i/lub niestabilnym otoczeniu makroekonomicznym. Ich zdaniem słaba jakość instytucjonalna może prowadzić do wyższej niepewności, wyższych reakcji stóp procentowych – gdy pożyczkodawcy żądają wyższej premii za ryzyko, wzrostu efektu wypychania, silnej presji na prowadzenie ekspansywnej polityki pieniężnej, wyższych kosztów publicznych i społecznych wskutek nieefektywnej alokacji zasobów (będącej wynikiem faworyzowania niektórych sektorów), silniejszych zniekształceń wywołanych podatkami niezbędnymi do pokrycia rosnącego zadłużenia i jego kosztów; powszechnej korupcji, a w efekcie do rozproszenia części środków finansowych¹⁰¹¹. Podążając za podejściem tych badaczy, którzy do grupowania państw wykorzystali indeks WGI (*the Worldwide Governance Indicators*) i jego składowe, w niniejszym badaniu posłużono się jednym z ujętych w nim wskaźników. W skład WGI wchodzi wskaźniki zgrupowane w trzech obszarach: proces wyboru, monitorowania i zastępowania rządu (uczestniczenie w wyborach, wolność słowa i zrzeszania się, wolność mediów, stabilność polityczna i brak przemocy na tle politycznym), zdolność rządu do skutecznego formułowania i wdrażania rozsądnej polityki (zobrazowanie jakości usług publicznych, jakości służby cywilnej i niezależności od nacisków politycznych, jakość formułowanej polityki i jej wdrażanie, wiarygodność rządu, jakość regulacji – umożliwiających rozwój sektora prywatnego), szacunek obywateli i państwa dla instytucji (praworządność, kontrola korupcji). W niniejszym badaniu wykorzystano wskaźnik GE (*Government Effectiveness*), opracowany do pomiaru jakości instytucji publicznych. Wybrano ten wskaźnik spośród składowych WGI ponieważ obrazuje efekt polityki fiskalnej. Pozostałe wskaźniki są w dużej mierze nacechowane uwarunkowaniami kulturowymi i społecznymi, czy mentalnością/ świadomością społeczeństwa. Jest to zbyt szeroki kontekst do analiz nad skutecznością narzędzi polityki fiskalnej w realizacji celów polityki gospodarczej. Wskaźnik GE pozwala ukazać realizację zasady zaufania do państwa i stanowionego prawa w kontekście tworzenia systemu podatkowego i realizowania polityki fiskalnej. Jest to również istotne z perspektywy generowania dochodów podatkowych - V.M. Castañeda Rodríguez umiejscowił legitymizację władzę przez społeczeństwo i ocenę działalności rządu wśród czynników determinujących ich wysokość¹⁰¹².

Zmienne miały postać szeregów przestrzennych, skonstruowanych z uśrednionych wyników w dwóch okresach 2005–2011 oraz 2012–2018. Dokonano podziału na pod-okresy,

¹⁰¹¹ J. B. Pereima, M. Merki, F. M. Correia, op.cit., s. 6-7.

¹⁰¹² V.M. Castañeda Rodríguez, *Tax determinants revisited...*op.cit.

aby sprawdzić, czy model fiskalny jest kształtowany ewolucyjnie czy zewnętrzne szoki wpływają na przesunięcia państw w kierunku określonej doktryny. Założono, że trwała przynależność państw do określonego modelu (w trakcie dwóch badanych okresów) można interpretować jako wynik funkcjonującego modelu kapitalizmu. Procedurę klasyfikacyjną przeprowadzono dwukrotnie: dla okresu 2005-2011 i 2012-2018 odrębnie oraz dla okresu 2005-2018. Zauważono, że podział na dwa pod-okresy znacznie wpłynął na jakość powiązań.

Wszystkie zmienne cechowały się wysoką zmiennością obliczoną za pomocą współczynnika zmienności (pow. 10%), co pozwoliło na uwzględnienie ich w badaniu¹⁰¹³. Dokonano oceny stopnia skorelowania wybranego zestawu zmiennych, ponieważ zgodnie z zasadami postępowania klasyfikacyjnego należy usunąć z listy zmienne o silnej zależności korelacyjnej jako nośników podobnych informacji¹⁰¹⁴. Analiza zmiennych w okresie 2012–2018 wykazała silną korelację dwóch par: wydatki publiczne ogółem w relacji do PKB (w %) i dochodów podatkowych ogółem w relacji do PKB (w %) oraz indeksu KP dochodów podatkowych ogółem i indeksu KP PIT. Postanowiono o pozostawieniu tych zmiennych w modelu ze względu na ich dużą przydatność oraz spełnienie założeń stopnia skorelowania w okresie 2005–2011 (drugiej pary zmiennych, w przypadku pierwszej pary wskaźnik korelacji wyniósł 0,88). Pozostawienie jednej zmiennej w badaniu np. wysokości wydatków publicznych, nie pozwoli uzyskać jasnego obrazu pełnej polityki fiskalnej. Wydatki publiczne muszą być finansowane dochodami (w tym dochodami podatkowymi, jeżeli są niewystarczające także przychodami), a dochody podatkowe mogą być wydawane lub oszczędzane¹⁰¹⁵. Z kolei analiza korelacji zmiennych z okresu 2005–2011 pokazała silną korelację indeksu KP SSC i indeksu KP dochodów podatkowych ogółem. Ponieważ w okresie 2012–2018 wskaźnik korelacji dla tej pary zmiennych był niższy niż 0,81, również zdecydowano o ich pozostawieniu. Aby wyeliminować wpływ na odległości różnic jednostek między wymiarami, dokonano standaryzacji danych.

Wyniki badań przedstawiono przy pomocy dendrogramu (Wykres 1). „Dendrogram to binarna struktura drzewiasta, której liście odpowiadają analizowanym elementom zbioru wyjściowego, a węzły – grupom; lokalizacja węzłów wskazuje na poziom podobieństwa/nielubieństwa grup¹⁰¹⁶.” W zależności od akceptowanej odległości taksonomicznej między

¹⁰¹³ Szerzej o wyborze zmiennych charakteryzujących obiekty w: M. Walesiak, *Rekomendacje w zakresie strategii postępowania w procesie klasyfikacji zbioru obiektów*, w: *Przestrzenno-czasowe modelowanie i prognozowanie zjawisk gospodarczych*, A. Zielaś (red.) Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005, s. 189.

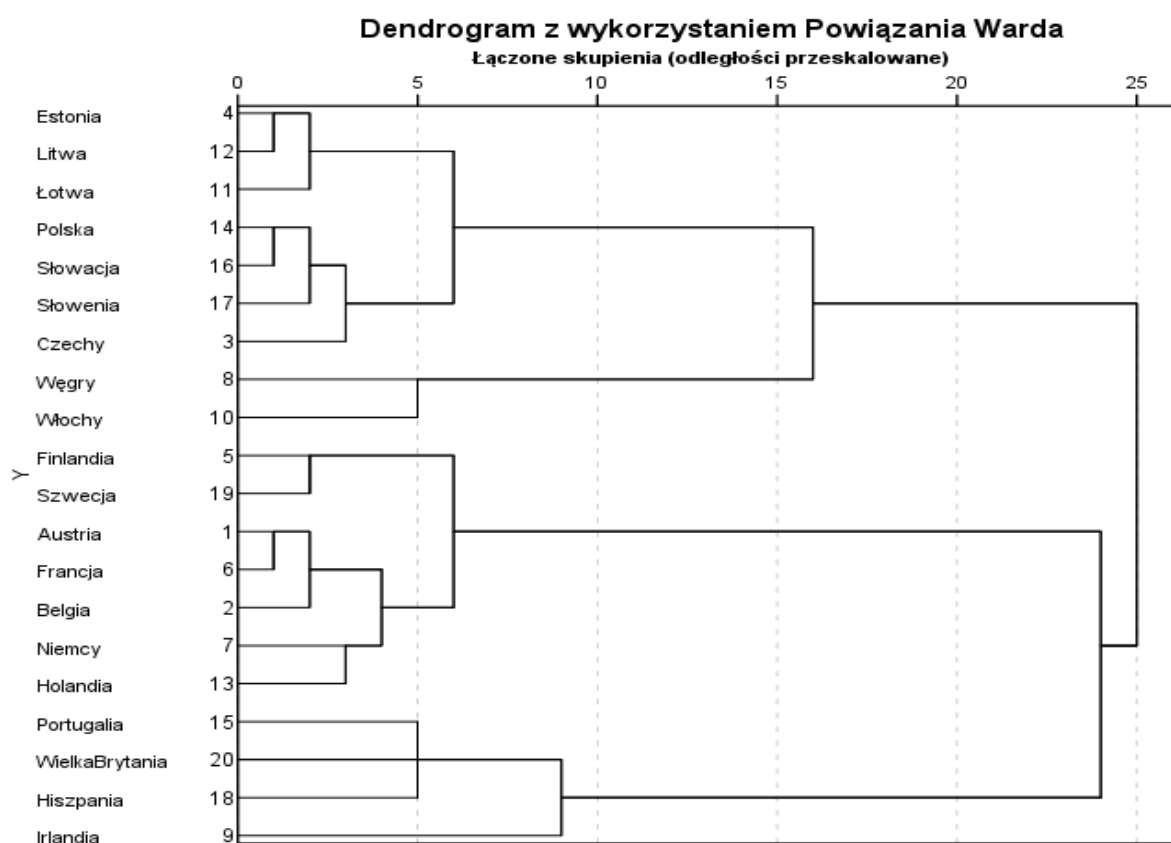
¹⁰¹⁴ E. Roszko – Wójtowicz, op.cit., s. 127.

¹⁰¹⁵ A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong, op.cit., s. 15.

¹⁰¹⁶ W. Roman, op.cit., s. 413.

obiektami, można wyróżnić większe lub mniejsze skupienia. Końcowy podział powinien być optymalny, czyli zawierać dobrze wyodrębnione i spójnie wewnętrznie podzbiory¹⁰¹⁷. Wybór liczby klas, na które należy podzielić badany zbiór obiektów, dokonano przy pomocy indeksu Huberta i Levine’a. Zdecydowano o wyodrębnieniu czterech grup państw. Podział ten jest także zgodny z odcięciem dokonany w miejscu najwyższego skoku odległości na wykresie osypiska. Przy metodzie Warda odległość ta wiąże się ze stratą informacji. Według G.W. Milligana i M.C. Coopera reguła ta zapewnia podejmowanie trafnych decyzji w studiach empirycznych¹⁰¹⁸.

Wykres 1. Modele polityki fiskalne w państwach Unii Europejskiej w latach 2005-2011 - dendrogram z wykorzystaniem metody Warda

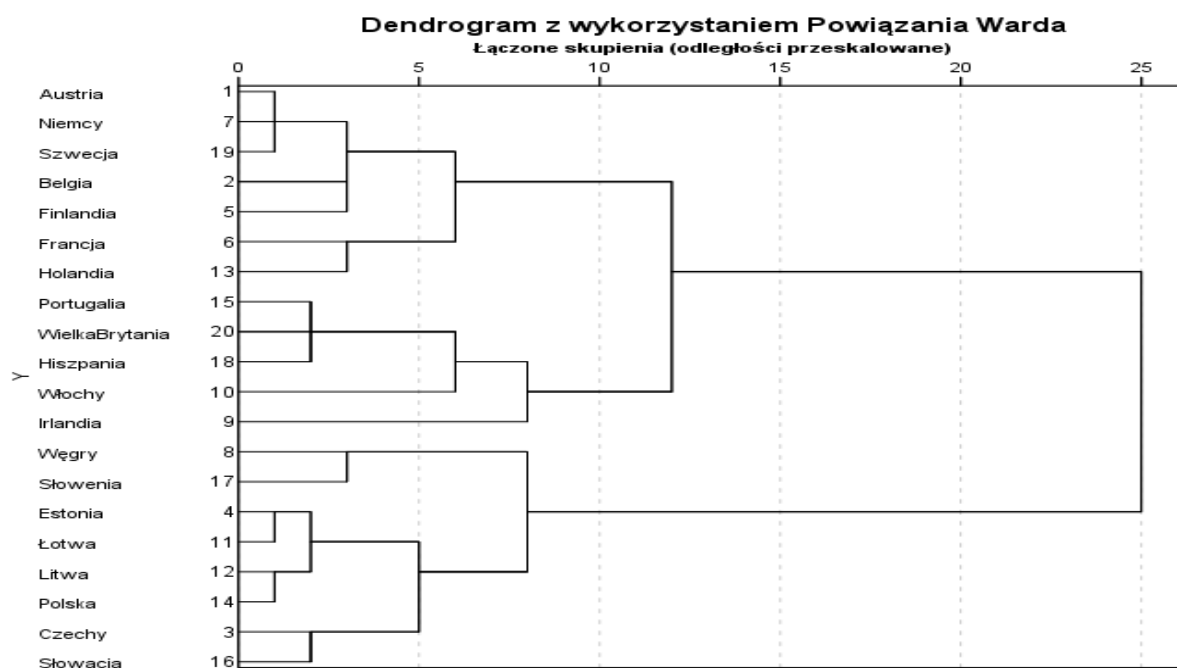

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Statistica.

¹⁰¹⁷ I. Kiniorska, P. Brambert, op.cit., s. 153.

¹⁰¹⁸ G.W. Milligan, M.C. Cooper, *An examination of procedures for determining the number of cluster in a data set*, "Psychometrika" 1985, nr 50 (2), s. 159-179, za: I. Sanz, F.J. Velasquez, op.cit.

Wykres 2. Modele polityki fiskalne w państwach Unii Europejskiej w latach 2012-2018 - dendrogram z wykorzystaniem metody Warda

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Statistica.

Dobór metod jest podyktowany celem pracy. Porządkowanie obiektów opisanych za pomocą zmiennych statystycznych odgrywa istotną rolę w badaniu efektywności rezultatów osiągniętych wskutek prowadzonej polityki oraz w kompleksowej ocenie zróżnicowania jednostek terytorialnych z perspektywy różnorodnych zjawisk społeczno-gospodarczych¹⁰¹⁹. Dzięki zastosowaniu porządkowania liniowego w ramach wielowymiarowej analizy porównawczej jest możliwe zidentyfikowanie różnic w poziomie dobrobytu państw Unii Europejskiej ujętego wielowymiarowo. Z kolei wykorzystanie analizy skupień pozwoliło na wyodrębnienie skupisk obiektów o podobnych cechach, czyli w przypadku tej pracy – państw o zbliżonych parametrach definiujących stosowaną politykę fiskalną. W tym badaniu przyjęto, że polityka fiskalna jest zbiorem pewnych cech (zastosowanych narzędzi), interakcji między nimi, a także specyficznymi dla danej społeczności warunkami ich zastosowania, mającymi przełożenie na efekt zastosowanych narzędzi. W procesie identyfikacji zależności między prowadzoną polityką fiskalną (której wyrazem jest przyjęty model fiskalny), a poziomem dobrobytu, wykorzystano podejście J.B. Pereimy, M. Merki i F. M. Correiry. Badacze dokonali grupowania państw z wykorzystaniem analizy skupień, w celu odnalezienia zależności między

¹⁰¹⁹ A. Młodak, *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*, Difin, Warszawa 2006, za: M. Markowska, *Dynamiczna taksonomia innowacyjności regionów*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Seria: Monografie i Opracowania nr 221, Wrocław 2012, s. 139.

jakością instytucjonalną, a oddziaływaniem długu publicznego na wzrost PKB. Założyli, że powstałe grupy wykazują podobne lub odmienne zachowania w odniesieniu do zmiennych niewchodzących do grupowania (np. długu publicznego lub wzrostu PKB). W kolejnych krokach badania można zastosować inne metody pozwalające na określenie siły związku między określonymi zmiennymi w danym klastrze¹⁰²⁰.

Porównanie wyników klasyfikacji modeli fiskalnych z wynikami porządkowania liniowego państw UE pod względem dobrobytu pozwala ustalić, czy państwa w ramach tego samego modelu fiskalnego charakteryzują się zbliżonym poziomem dobrobytu. Do oceny podobieństwa państw skupionych w modelach fiskalnych, pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i jego składowych wykorzystano analizę wartości współczynnika zmienności cech diagnostycznych (przyjęto próg równy 40%). Przyjęto, że uzyskanie współczynnika zmienności poniżej lub równych 40% dla 60% zmiennych opisujących dobrobyt dla danego modelu fiskalnego, pozwala potwierdzić hipotezę zakładającą, że państwa reprezentujące dany model fiskalny cechuje się zbliżonym poziomem dobrobytu. W celu potwierdzenia, że państwa zgrupowane w wyodrębnionych klastrach są zbliżone pod względem uzyskiwanych wyników w Indeksie Dobrobytu i jego składowych, a także występują istotne różnice między klastrami, wykonano również analizę wariancji, w ramach której wykonano test Welcha oraz przeprowadzono test nieparametryczny Kruskala-Wallisa. Analiza wariancji pozwala wykazać, że państwa wchodzące w skład utworzonych grup są zbliżone do siebie pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i jego składowych, a jednocześnie wytypowane grupy różnią się istotnie między sobą pod względem Indeksu Dobrobytu, Indeksu Przyszłości, Indeksu Możliwości, Indeksu Bezpieczeństwa i Potrzeb Podstawowych. Analiza skupień pozwala uzyskać homogeniczne skupienia obiektów – w tym badaniu grupy państw. Z kolei analiza wariancji pozwoli wykryć, czy niniejsze grupy również są homogeniczne pod względem Indeksu Dobrobytu i jego składowych. Pozwoli to zweryfikować hipotezę, że państwa o zbliżonej polityce fiskalnej, co wyraża się w reprezentowaniu tego samego modelu fiskalnego, osiągały zbliżony poziom dobrobytu. Dodatkowo podjęto próbę wykazania możliwej siły i kierunku oddziaływania poszczególnych zmiennych opisujących strukturę wydatków publicznych i dochodów podatkowych na poziom Indeksu Dobrobytu i jego składowych. Wykorzystano ku temu jedną z technik estymacji metody instrumentalnej Podwójną Metodę Najmniejszych

¹⁰²⁰ J. B. Pereima, M. Merki, F. M. Correia, op.cit., s. 6-7.

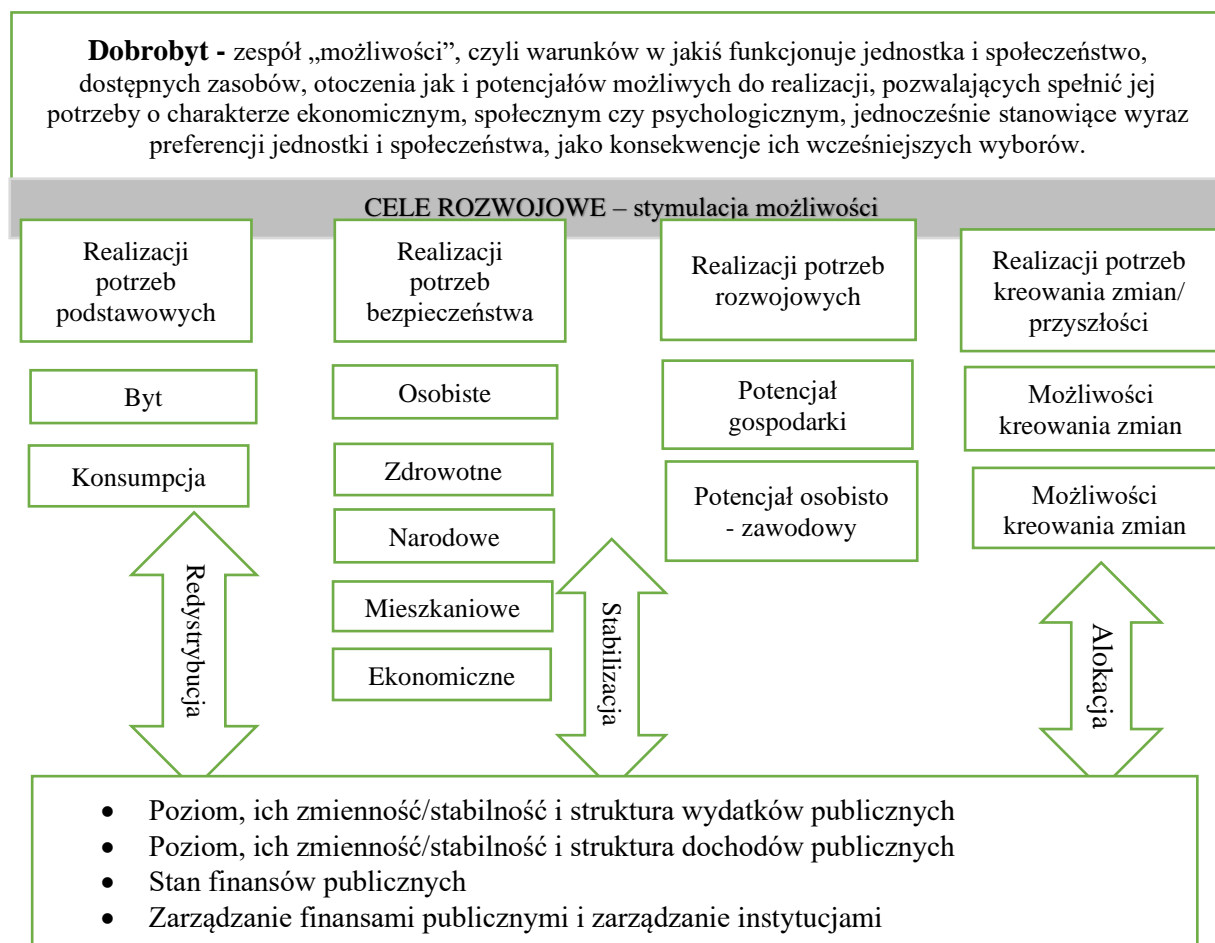
Kwadratów¹⁰²¹, ze względu na potencjalną endogeniczność zmiennych obciążającą oszacowania wykonane KMNK. Estymator 2MNK wykazuje zgodność przy endogeniczności regresorów, jest odporny na potencjalną współliniowość¹⁰²² – co stanowi atut w niniejszym badaniu, bowiem zmienne ukazujące strukturę wydatków publicznych i dochodów podatkowych, stanowiące zmienne objaśniające, są ze sobą zależne. Jako instrumenty w badaniu wykorzystano zmienne ukazujące wysokość poszczególnych wydatków publicznych i dochodów podatkowych¹⁰²³. Jako dobry instrument kwalifikowana jest zmienna skorelowana z regresorem, spełniająca warunek egzogeniczności – analiza korelacji wykazała, że zmienne udziału poszczególnych wydatków publicznych i dochodów podatkowych jest skorelowana ze zmiennymi ich wysokości względem PKB (pow. 0,7). Poprawność zastosowanych instrumentów zweryfikowano za pomocą testu Sargana. Wystąpienie zróżnicowanego oddziaływania tych zmiennych na poszczególne indeksy w wyodrębnionych grupach państw umożliwiło potwierdzenie, że oddziaływanie narzędzi polityki fiskalnej na poziom dobrobytu jest zróżnicowane w wyodrębnionych modelach fiskalnych. Wyniki niniejszych działań pozwolą na sformułowanie rekomendacji w zakresie kształtowania struktury wydatków publicznych i dochodów podatkowych w poszczególnych modelach fiskalnych.

¹⁰²¹ Liczba instrumentów jest wyższa od liczby regresorów, ich ograniczanie wpływało na pogorszenie dopasowania modelu. Zrezygnowano z MZI na rzecz 2MNK. Zastosowano tą technikę na wzór badania wpływu struktury podatkowej na wzrost gospodarczy w 28 państwach UE w okresie 1996 – 2013. D. Stoilova, op.cit.

¹⁰²² K. Ulmann, F. Roszkowski, *Determinanty wzrostu gospodarczego: przykład Chile*, „Zeszyty Studenckie Nasze Studia” 2021, nr 11, s. 34.

¹⁰²³ W badaniach z użyciem techniki 2MNK jako zmienne instrumentalne wykorzystywane są często zmienne stosowane jako regresory, ale z opóźnieniem -1 lub -2, np. badanie wpływu wydatków na emerytury na poziom ubóstwa i wzrost gospodarczy w 24 państwach UE w latach 2008 – 2018. Więcej: A.M.F. Ferreira, *Pension Expenditure, Poverty and Economic Growth: The UE Case*, „ISEG Master Economic” 2021, czy badanie wpływu otwartości gospodarki i poziomu wydatków publicznych na wzrost gospodarczy w państwach MENA w latach 1977 – 2013. Więcej: M.M. Sabra, *Government size, country size, openness and economic growth in selected MENA countries*, „International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research” 2016, nr 9 (1), s. 39-45. Jednakże w niniejszym badaniu wzorowano się na podejściu np. M. Guziego i M. Kahanca, którzy w badaniu relacji poziomu wydatków publicznych z poziomem nierówności dochodowych, jako zmienną instrumentalną zastosowali zmienną skorelowaną z wydatkami publicznymi – liczbę partii politycznych w koalicji rządzącej. M. Guzi, M. Kahanec, *Income inequality...* op.cit., czy A. Srithongrunga i K.A. Kriza, którzy na grupie 48 stanów USA w okresie 1979 – 2020 przeprowadzili badanie wpływu dochodów podatkowych i wydatków publicznych na wzrost gospodarczy. Jako zmienne instrumentalne zastosowali m.in. odsetek ludności w wieku pow. 18 lat, odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej, wskaźnik ubóstwa, dochody podatkowe, wydatki operacyjne i kapitałowe publiczne, % mandatów posiadanych przez Partię Demokratyczną. Więcej: A. Srithongrung, K.A. Kriz, *The Impact of Sub-national Fiscal Policies on Economic Growth...* op.cit. Również N. Kurantin do zbadania wpływu deficytu na wzrost gospodarczy w Ghanie w latach 1994-2014 jako zmienne instrumentalne wykorzystywał inflację, realny kurs walutowy, realną stopę procentową oraz inwestycje. Więcej: N. Kurantin, op.cit.

Rysunek 8. **Polityka fiskalna a poziom dobrobytu**

Źródło: Opracowanie własne.

Przyjęcie za zmienną objaśnianą poziom dobrobytu, a jako zmienne objaśniające zmienne obrazujące zastosowanie poszczególnych narzędzi polityki fiskalnej, nadaje określony kierunek tym badaniom: odnalezienie parametrów ukazujących wpływ tych narzędzi na poziom dobrobytu. Jednakże w niniejszej pracy nie wyklucza się, że przyjęta polityka fiskalna odpowiada na aktualny poziom dobrobytu w danym państwie. A decyzje podejmowane w jej ramach (w zakresie wysokości podatków, ich rozkładu w całkowitym obciążeniu podatkowym, w wysokości wydatków publicznych i ich strukturze) są wynikiem sytuacji społecznej, demograficznej i ekonomicznej. Co jest zgodne z obserwacjami A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong¹⁰²⁴ w zakresie polityki fiskalnej, czy H. H. Hinrichsa na temat struktury opodatkowania odpowiadającej etapowi rozwoju społeczeństwa i gospodarki¹⁰²⁵.

¹⁰²⁴ A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong, op.cit., s. 7.

¹⁰²⁵ H. Hinrichs, H. Harley, *A General Theory of Tax Structure Change During Economic Development*, Harvard Law School 1966., za: Ch. Mansfield, *Tax Structure...* op.cit., s. 38.

ROZDZIAŁ 5.

MODELE FISKALNE A POZIOM DOBROBYTU – WYNIKI BADAŃ

5.1. Analiza wydatków publicznych i dochodów podatkowych w państwach UE

W celu identyfikacji zmian w strukturze wydatków publicznych i dochodów podatkowych oraz stopniu wrażliwości na cykl koniunkturalnych wydatków i dochodów podatkowych, a także w celu ustalenia cech wspólnych dla wszystkich państw UE przeprowadzono analizę danych z dwóch pod-okresów badawczych: 2005–2011 i 2012–2018 (zgodnie z uzasadnieniem zawartym we wstępie).

Skala interwencjonizmu, mierzona przy pomocy wskaźnika wydatków publicznych w relacji do PKB, jest zróżnicowana w państwach UE, jednakże w większości z nich jest ona ograniczana, na co wskazuje obniżenie się średniego wskaźnika o 1% oraz redukcja tego wskaźnika w większości państw objętych badaniem (65%). Najniższy poziom wydatków publicznych względem PKB cechował państwa post-komunistyczne (z wyjątkiem Węgier i Polski), zaś najwyższe Szwecję, Finlandię, Austrię, Belgię i Francję¹⁰²⁶. Na podstawie analizy korelacji można wnioskować, że państwa o wyższym stopniu interwencjonizmu ukierunkowane są głównie na redystrybucję, a wysoki zakres ingerencji fiskalnej w kształtowanie dobrobytu ogólnego, zwłaszcza poprzez wykorzystanie wydatków na opiekę socjalną, jest pozytywnie odbierane przez społeczeństwo, nawet jeśli skutkuje pogorszeniem stanu finansów publicznych.

¹⁰²⁶ Analiza korelacji wykazała, że państwa o wyższym poziomie wydatków publicznych w relacji do PKB cechowały się również niższym udziałem w nich wydatków klasycznych, na wsparcie gospodarki i na kapitał ludzki, a wyższym udziałem wydatków na opiekę socjalną oraz niższym udziałem w dochodach podatkowych podatków pośrednich. Poziom wydatków publicznych był również dodatnio skorelowany z indeksem GE wyższym zakresem redystrybucji, a ujemnie z poziomem szarej strefy i ze wskaźnikiem długu publicznego netto.

Tabela 10. Wydatki publiczne jako % PKB i ich struktura w okresie 2005 – 2011 i 2012 - 2018

Wyszczególnienie	AU	BE	CZ	EE	FI	FR	DE	HU	IR	IT	LV	LT	NL	PL	PO	SK	SL	ES	SE	UK	m
Wydatki publiczne jako % PKB	51,2	52,0	41,9	37,6	50,5	54,6	45,9	49,8	43,4	48,6	38,8	38,8	44,7	44,3	47,7	40,0	47,3	42,3	50,7	44,0	45,7
Wydatki publiczne jako % PKB	50,6	54,2	41,1	38,8	55,5	56,7	44,5	48,5	32,5	49,8	37,7	34,7	44,6	42,0	47,5	42,6	49,0	44,1	50,2	42,6	45,4
Zmiana %	-1,2	4,2	-2,1	3,2	10,0	3,9	-3,1	-2,6	-25,1	2,6	-2,8	-10,7	-0,3	-5,2	-0,5	6,6	3,6	4,3	-1,0	-3,0	-1,0
Udział wydatków socjalnych 2005-2011	39,8	34,5	29,9	30,7	41,3	41,2	43,0	34,7	35,3	37,9	26,9	31,6	34,8	36,4	29,7	34,8	37,7	34,9	40,7	35,0	35,5
Udział wydatków socjalnych 2011-2018	41,4	36,2	31,3	32,4	44,6	42,8	43,2	30,6	36,6	42,0	30,3	33,5	37,0	38,5	38,6	34,6	37,5	40,3	40,2	37,1	37,4
Zmiana %	4,1	4,9	4,6	5,4	8,1	4,0	0,4	-11,6	3,8	10,9	12,5	6,1	6,4	6,0	30,2	-0,5	-0,7	15,6	-1,0	5,9	5,8
Wydatki socjalne jako % PKB	20,2	17,5	12,2	11,3	20,1	21,8	19,9	17,2	15,1	18,0	9,3	12,9	15,1	16,1	15,2	17,7	14,3	13,8	20,3	14,8	16,1
Wydatki socjalne jako % PKB	21,0	19,4	12,9	12,5	24,6	24,3	19,1	14,6	10,2	20,9	11,6	12,5	16,5	16,1	18,5	18,3	14,9	17,2	20,4	16,0	17,1
Zmiana %	4,0	10,9	5,7	10,6	22,4	11,5	-4,0	-15,1	-32,5	16,1	24,7	-3,1	9,3	0,0	21,7	3,4	4,2	24,6	0,5	8,1	6,2
Udział wyd. na kapitał ludzki 2005 - 2011	28,8	30,5	36,2	37,8	29,6	30,9	28,9	27,9	34,2	27,9	34,8	36,1	35,3	29,8	45,4	33,6	33,7	32,9	30,3	36,3	33,0
Udział wyd. na kapitał ludzki 2012 - 2018	29,5	31,5	36,0	36,4	28,0	30,2	30,2	28,8	35,7	26,2	33,3	36,1	36,4	29,1	39,6	31,7	31,6	28,9	31,5	34,7	32,3
Zmiana %	2,5	3,3	-0,7	-3,7	-5,6	-2,3	4,4	3,2	4,4	-6,2	-4,5	-0,1	3,1	-2,5	-12,8	-5,7	-6,2	-12,2	3,9	-4,4	-2,1
Wydatki na kapitał ludzki 2005 - 2011	14,5	15,7	14,9	14,8	14,6	16,7	13,0	13,7	14,6	13,5	13,6	12,8	15,3	13,1	16,3	15,8	13,3	13,8	15,3	15,7	14,6
Wydatki na kapitał ludzki 2012 - 2018	15,0	17,0	15,0	14,3	15,6	17,0	13,4	13,4	10,4	13,1	12,9	11,4	16,2	12,5	13,4	15,2	13,3	12,8	15,8	14,9	14,1
Zmiana %	3,4	8,3	0,7	-3,4	6,8	1,8	3,1	-2,2	-28,8	-3,0	-5,1	-10,9	5,9	-4,6	-17,8	-3,8	0,0	-7,2	3,3	-5,1	-2,9
Udział wydatków klasycznych 2005-2011	18,8	22,4	18,2	19,0	19,8	19,2	19,6	25,1	14,7	25,5	19,7	20,0	19,7	21,5	22,1	19,8	18,5	19,6	20,6	21,0	20,2
Udział wydatków klasycznych 2012-2018	16,8	19,6	18,0	20,0	19,2	17,3	19,3	24,4	18,9	23,9	20,3	20,7	17,6	20,9	23,8	20,2	18,2	20,7	19,5	20,6	20,0
Zmiana %	-10,5	-12,3	-1,4	4,9	-2,9	-10,0	-1,2	-3,1	28,8	-6,5	2,9	3,7	-10,7	-3,2	7,8	2,1	-1,6	5,6	-5,6	-2,0	-0,8
Wydatki klasyczne % PKB 2005-2011	9,8	11,5	7,7	6,9	9,7	10,5	9,1	12,7	5,9	12,4	7,5	7,4	8,8	9,5	10,7	8,8	8,0	8,2	10,5	8,9	9,2
Wydatki klasyczne % PKB 2012-2018	8,7	10,5	7,2	7,8	10,7	9,7	8,5	11,7	5,6	11,8	7,8	7,5	8,0	8,7	11,7	8,9	8,4	9,4	9,6	8,6	9,0
Zmiana %	-11,2	-8,7	-6,5	13,0	10,3	-7,6	-6,6	-7,9	-5,1	-4,8	4,0	1,4	-9,1	-8,4	9,3	1,1	5,0	14,6	-8,6	-3,4	-1,5
Udział wyd. na wsparcie gosp. 2005-2011	12,7	12,7	15,7	12,5	9,4	8,7	8,5	12,3	15,8	8,7	18,5	12,3	10,3	12,3	10,0	11,9	10,1	12,6	8,4	7,7	11,6
Udział wyd. na wsparcie gosp. 2012 - 2018	12,2	12,9	14,7	11,4	8,3	9,8	7,4	16,2	8,8	8,2	16,0	9,8	9,1	11,7	9,5	13,2	12,5	10,2	8,6	7,7	10,9
Zmiana %	-3,5	1,7	-6,2	-9,3	-11,6	13,1	-13,4	31,9	-44,5	-6,0	-13,6	-20,3	-12,1	-4,6	-5,2	11,2	24,3	-19,4	2,4	-0,6	-4,3
Wyd. na wsparcie gospodarki 2005-2011	6,4	6,8	6,5	4,5	4,7	4,7	3,7	5,9	5,3	4,0	7,4	4,3	4,4	5,7	4,5	4,8	4,7	5,5	4,3	3,0	5,1
Wyd. na wsparcie gospodarki 2012-2018	6,2	6,9	6,1	4,6	4,7	5,6	3,2	7,6	3,0	4,0	6,4	3,4	3,9	4,9	4,0	4,7	5,3	4,4	4,3	3,1	4,8
Zmiana %	-3,1	1,5	-6,2	2,2	0,0	19,1	-13,5	28,8	-43,4	0,0	-13,5	-20,9	-11,4	-14,0	-11,1	-2,1	12,8	-20,0	0,0	3,3	-4,6

Źródło: Opracowanie własne.

W strukturze wydatków publicznych w obu okresach w większości państw UE dominowały wydatki na cele socjalne (średni udział 35,5%, a wartość 16,1% PKB). W okresie 2012-2018 zarówno średnia wartość wydatków w relacji do PKB jak i ich udział w wydatkach publicznych wzrósł (odpowiednio o 5,8% i 6%). Wzrost odnotowało 70% państw objętych badaniem. Do państw o najniższym udziale tej kategorii wydatków i ich najniższej wartości w relacji do PKB należały państwa postkomunistyczne, zaś o najwyższym udziale i ich wartości państwa konserwatywne UE: Austria, Francja, Niemcy oraz Włochy i Finlandia¹⁰²⁷.

Wysoki udział w całkowitych wydatkach publicznych posiadały również wydatki na kapitał ludzki (WKL). Ich najniższy udział oraz wartość względem PKB w obu okresach cechowała państwa o wysokim udziale wydatków socjalnych¹⁰²⁸: Austrię, Niemcy, a także Węgry, Polskę i Włochy. Zaś ich najwyższy udział w wydatkach oraz wartość w relacji do PKB odnotowały: Portugalia, Wielka Brytania, Holandia, Litwa, Estonia i Czechy. W okresie 2012-2018 średni udział wydatków na kapitał ludzki obniżył się o 2,1%, a średnia wartość względem PKB o 2,9%. Najsilniejszy spadek udziału tych wydatków odnotowały państwa śródziemnomorskie, w których doszło do zwiększenia udziału wydatków na cele socjalne¹⁰²⁹. W obu okresach w strukturze wydatków na kapitał ludzki przeważały wydatki na opiekę zdrowotną (około 40-50%), chociaż w niektórych państwach dominowały wydatki na edukację (np. na Węgrzech, Łotwie, Polsce)¹⁰³⁰. Na kolejnym miejscu uplasowały się wydatki na edukację (około 30-40%), a następnie wydatki na rekreację (około 8-15%). Wydatki na ochronę środowiska i mieszkalnictwo nie przekraczało 7% wydatków na kapitał ludzki (jedynie w Irlandii mieszkalnictwo stanowiło 9% wydatków na KL).

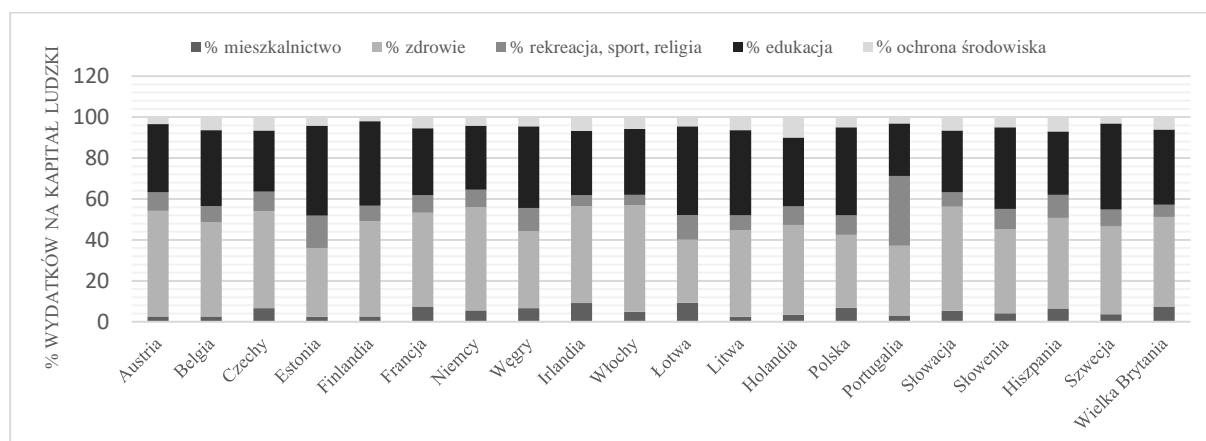
¹⁰²⁷ Między zmienną udział wydatków na cele socjalną, a zmienną opisującą ich wartość wystąpiła silna dodatnia korelacja liniowa (0,88). Analiza korelacji w obu okresach wykazała, że państwa o wysokim udziale wydatków socjalnych w wydatkach publicznych cechowały się również wyższym udziałem PIT i niższym udziałem podatków pośrednich w dochodach podatkowych ogółem, wyższym poziomem wydatków publicznych w relacji do PKB i niższym udziałem w nich wydatków na kapitał ludzki. Taka struktura opodatkowania i wydatków publicznych przekładała się na wyższy zakres redystrybucji, niższy poziom szarej strefy i pozytywną ocenę społeczeństwa prowadzonej polityki fiskalnej.

¹⁰²⁸ Korelacja wyniosła -0,69, co oznacza, że wzrostowi udziału wydatków socjalnych towarzyszy spadek udziału wydatków na kapitał ludzki. Państwa o wyższym udziale wydatków na kapitał ludzki charakteryzowały się niższym poziomem wydatków publicznych i dochodów podatkowych w relacji do PKB, niższym udziałem wydatków na ochronę socjalną w wydatkach publicznych, wyższym udziałem CIT w dochodach podatkowych, niższą wrażliwością wydatków klasycznych oraz wyższą wrażliwością dochodów podatkowych ogółem i z PIT.

¹⁰²⁹ Wystąpiła silna korelacja między zmianami w udziale wydatków na kapitał ludzki, a udziałem wydatków na cele socjalne (0,68) – państwa, które zwiększyły udział wydatków na cele socjalne, uczyniły to kosztem udziału wydatków na kapitał ludzki.

¹⁰³⁰ Analiza korelacji wykazała, że państwa o wyższym udziale wydatków na kapitał ludzki cechowały się także wyższym udziałem CIT i niższym udziałem akcyzy w dochodach podatkowych ogółem oraz niższym poziomem wydatków publicznych i wyższej ich wrażliwości na cykl koniunkturalny. Państwa te odznaczały się również niższym zakresem redystrybucji.

Wykres 3. Struktura wydatków na kapitał ludzki na przykładzie okresu 2005–2011

Źródło: Opracowanie własne.

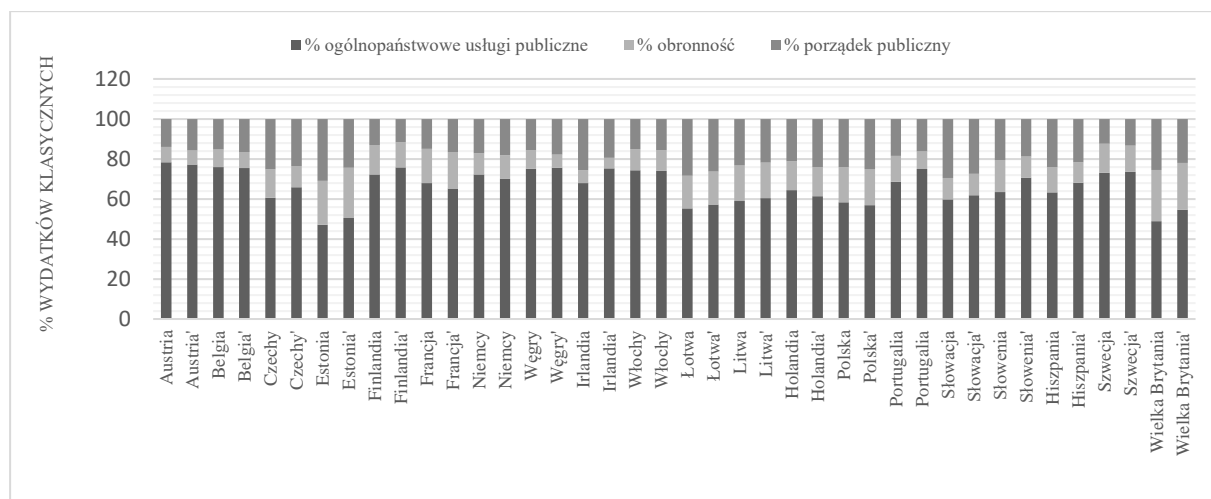
Na kolejnym miejscu uplasowały się wydatki klasyczne. Ich udział w wydatkach publicznych w państwach UE jest zbliżony – znajdował się w przedziale od 14,7 do 25,53%. Zaś ich wartość względem PKB kształtowała się na poziomie 5,9 – 12,7% PKB. Najniższe znaczenie w budżecie posiadały w Irlandii, Czechach, Austrii i Słowenii, a najwyższe w Belgii, Węgrzech, Włoszech, Polsce, Portugalii¹⁰³¹. W przypadku tej grupy wydatków istniała silna pozytywna zależność między ich udziałem w wydatkach publicznych, a wartością względem PKB¹⁰³². W okresie 2012–2018 średni udział wydatków klasycznych zmniejszył się nieznacznie w porównaniu do okresu 2005–2011 (jedynie o 0,8%), a spadek odnotowało 65% państw objętych badaniem (przeważnie ze względu na obniżenie wydatków na obronę). Zaś ich średnia wartość obniżyła się o 1,5% (60% państw objętych badaniem). W państwach o najwyższym wzroście udziału tej grupy wydatków, był on wywołany głównie wzrostem udziału wydatków na usługi ogólnopaństwowe (z wyjątkiem Estonii, w której był on spowodowany wzrostem wydatków na obronę). W większości państw najwyższy udział w wydatkach klasycznych posiadały wydatki ogólnopaństwowe, zwłaszcza w Austrii (78%), Szwecji (73%), Węgrzech (75%), Finlandii, Niemczech i Grecji (po 72%). Jednakże w republikach bałtyckich, Polsce i Wielkiej Brytanii udział tych wydatków nie przekraczał 60% ze względu na wysoki udział wydatków na obronność i bezpieczeństwo publiczne. O ile rozkład wydatków klasycznych pozostał bez zmian, to udziały poszczególnych wydatków uległy zmianom w okresie 2012–2018. W większości państw doszło do obniżenia udziału wydatków

¹⁰³¹ Zmienna udziału wydatków klasycznych w wydatkach publicznych ogółem była istotnie ujemnie skorelowana z udziałem SSC w dochodach podatkowych i udziałem wydatków na cele gospodarcze w wydatkach publicznych ogółem oraz wskaźnikiem długu netto. Co oznacza, że w państwach o wyższym udziale wydatków klasycznych w wydatkach publicznych, występuje również wyższy poziom zadłużenia względem posiadanych aktywów.

¹⁰³² Korelacja zmiennych była na poziomie 0,85.

na obronę (z wyjątkiem Estonii, Francji, Niemiec) oraz zwiększenia udziału wydatków na bezpieczeństwo i porządek publiczny¹⁰³³ i na wydatki ogólnopaństwowe¹⁰³⁴.

Wykres 4. Struktura wydatków klasycznych w okresie 2005–2011 i 2012-2018

Źródło: Opracowanie własne.

Objaśnienia: Okres 2012-2018 oznaczony jako (*) przy nazwie państwa.

Wydatki na wsparcie gospodarki są kategorią wydatków o najniższym udziale w finansowaniu publicznym (od 8,44 do 18,54%) i wartości względem PKB (od 3 do 7,4%). Najwyższy ich udział w wydatkach publicznych cechował Łotwę, Litwę, Hiszpanię, Irlandię, Czechy, Belgię i Austrię¹⁰³⁵. Państwa te uzyskały również wysoki poziom tych wydatków w relacji do PKB. Zaś najniższy udział i wysokość wydatków w relacji do PKB charakteryzował Francję, Niemcy, Włochy, Szwecję i Wielką Brytanię¹⁰³⁶. W okresie 2012-2018 średni udział tych wydatków i ich wartość obniżył się (udziału o 4,3%, wartość 4,6%). W 65% państw objętych badaniem doszło do spadku ich udziału, a w 55% do obniżenia ich wartości w relacji do PKB. Ta grupa wydatków była w najwyższym stopniu zredukowana w porównaniu do pozostałych wyodrębnionych grup wydatków publicznych w okresie 2012-2018. Przyczyną był wzrost tych wydatków w poprzednim okresie, ze względu na wprowadzenie programów wspierających sektory najbardziej dotknięte kryzysem, czy też strategiczne z perspektywy struktury gospodarki (np. sektor motoryzacyjny i budowlany)¹⁰³⁷.

¹⁰³³ Poza Czechami, Estonią, Irlandią, Litwą, Łotwą, Słowenią, Słowacją, Portugalią, Hiszpanią i Wielką Brytanią

¹⁰³⁴ Z wyjątkiem Austrii, Francji, Holandii, Polski.

¹⁰³⁵ Wskaźnik korelacji tych zmiennych był na poziomie 0,8.

¹⁰³⁶ Państwa o wyższym udziale wydatków na cele gospodarcze w wydatkach publicznych charakteryzowały się w analizowanym okresie niższym udziałem wydatków klasycznych i na ochronę socjalną w wydatkach publicznych, a także niższym poziomem wydatków publicznych i dochodów publicznych w relacji do PKB.

¹⁰³⁷ M. Kąkol, op.cit., s. 18 -19.

W większości państw Unii w okresie 2005–2011 wydatki publiczne były stosunkowo wrażliwe na cykl koniunkturalny. Najsilniejszą wrażliwość na cykl koniunkturalny wykazały wydatki na wsparcie gospodarki – około dwukrotnie przewyższały zmienność PKB, a w niektórych państwach powyżej trzykrotnie. Na drugim miejscu znalazły się wydatki na opiekę socjalną, a na kolejnym wydatki na kapitał – indeks był na poziomie około 1,5. Wśród tej kategorii wydatków najwyższą wrażliwością cechowały się wydatki na mieszkalnictwo, następnie wydatki na ochronę środowiska, wydatki na opiekę zdrowotną, czy rekreację/sport/religię. Wrażliwość wydatków na edukację była stosunkowo niska w porównaniu do pozostałych rodzajów wydatków, zaliczonych do tej kategorii (indeks nie przekroczył 1,6. Wydatki klasyczne charakteryzowały się zmiennością porównywalną do zmian PKB. Na ich niską wrażliwość ogółem wpłynęły w głównej mierze wydatki ogólnopaństwowe. Najwyższą wrażliwością cechowały się wydatki na obronność. Wyniki te nie potwierdziły wyników badań np. N. Abada, T. Lloyd – Bragi i L. Modesto, którzy stwierdzili, że wydatki związane z podstawowymi funkcjami rządu (bezpieczeństwo publiczne, dobra i ogólne usługi publiczne) są niezwykle stałe w cyklu koniunkturalnych wielu państw rozwiniętych - nie są skorelowane z produkcją, tj. nie podążają za cyklem koniunkturalnym¹⁰³⁸.

Tabela 11. Indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków publicznych w okresie 2005-2011 i 2012-2018

	WP 2005-11	WP 2012-18	WK 2005-11	WK 2012-18	WWG 2005-11	WWG 2012-18	WKL 2005-11	WKL 2012-18	WCS 2005-11	WCS 2012-18
Austria	1,2	0,7	0,9	0,5	1,6	0,9	1,3	1,1	1,3	0,8
Belgia	1,6	0,5	1,0	0,4	2,4	0,6	1,9	0,8	1,8	0,9
Czechy	1,2	0,7	1,1	1,1	1,4	1,0	1,4	1,0	1,6	0,7
Estonia	1,4	1,1	1,4	1,1	1,5	0,7	1,6	1,1	1,9	1,3
Finlandia	1,6	0,6	1,7	0,7	1,2	0,2	1,6	0,5	1,8	1,0
Francja	1,5	0,8	1,1	0,8	1,7	2,1	1,5	0,9	1,8	0,9
Niemcy	1,1	1,0	1,4	0,5	3,3	1,0	1,6	1,0	0,7	1,2
Węgry	0,9	0,8	1,0	0,8	1,9	1,0	0,8	1,4	1,1	0,3
Irlandia	3,4	0,2	2,4	0,3	14,8	0,6	1,8	0,3	2,2	0,2
Włochy	1,5	0,4	1,3	1,5	2,5	1,3	1,5	0,8	2,5	1,1
Łotwa	1,1	1,1	1,2	1,6	1,5	0,8	1,2	1,1	1,4	1,2
Litwa	1,5	0,8	1,3	0,9	2,7	0,7	1,4	1,0	1,8	1,2
Holandia	1,7	0,4	1,0	0,8	2,1	0,6	2,2	0,7	1,8	0,5
Polska	1,1	0,9	1,0	0,6	1,9	1,0	1,0	1,0	0,9	1,2
Portugalia	2,1	0,4	3,2	0,5	4,2	2,8	1,6	0,8	2,5	0,5
Słowacja	1,3	1,1	1,4	1,2	1,2	2,1	1,4	1,2	1,3	0,8
Słowenia	1,4	0,8	1,0	1,0	2,2	4,6	1,4	0,9	1,4	0,4
Hiszpania	2,2	0,5	1,9	0,7	1,8	3,4	2,2	0,8	2,9	0,8
Szwecja	0,9	0,9	0,9	0,6	1,5	1,0	1,1	1,2	0,7	0,8
Wielka Brytania	2,0	0,6	2,3	0,5	4,4	1,5	2,0	0,8	2,1	0,5

Źródło: Opracowanie własne.

Objaśnienie: WP – indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków publicznych ogółem, WK – indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków klasycznych, WWG – indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków na cele gospodarcze, WKL – indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków na kapitał ludzki, WCS – indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków na cele socjalne.

¹⁰³⁸ Przeprowadzone na danych z lat 1969–2018 z USA. Więcej: N. Abad, T. Lloyd – Braga, L. Modesto, op.cit.

W latach 2012–2018 wydatki publiczne cechowały się znacznie niższą wrażliwością na cykl koniunkturalny w porównaniu do okresu 2005-2011 (średni indeks obniżył się o 54%). W niemal wszystkich państwach UE wydatki można uznać za sztywne, bowiem indeks nie przekroczył 1 (z wyjątkiem Estonii, Łotwy i Słowacji). Najwyższy spadek indeksu wrażliwości odnotowały wydatki na ochronę socjalną (średni indeks obniżył się o 53%), następnie wydatki na wsparcie gospodarki (o 50%), wydatki klasyczne (o 44%), a najniższy wydatki na kapitał ludzki (o 39%). W przypadku wydatków klasycznych jedynie w państwach postkomunistycznych (Czechy, Estonia, Łotwa, Słowacja) i Włoszech indeks był powyżej 1 (24% państw objętych badaniem), wydatków na wsparcie gospodarki –38% państw objętych badaniem, wydatków na kapitał ludzki –38% państw, a wydatków na cele socjalne –52% państw objętych badaniem. Co oznacza, że wydatki na cele socjalne w najwyższym stopniu są wykorzystywane jako instrument nie tylko redystrybucji, ale i stabilizacji koniunktury, także w okresie 2012–2018.

W obu badanych pod-okresach średni poziom dochodów podatkowych był niższy od średniego poziomu wydatków publicznych (o 22% w okresie 2005-2011 i o 20% w okresie 2012–2018). Najwyższy poziom dochodów podatkowych charakteryzował Szwecję, Włochy, Francję, Finlandię, Belgię i Austrię, a najniższy Irlandię, Portugalię, Litwę i Łotwę¹⁰³⁹.

W przeciwieństwie do wydatków publicznych, dochody podatkowe wzrosły w okresie 2012–2018 w stosunku do 2005–2011 (o 33%). Zdaniem S. Owsiaaka wzrost średniego fiskalizmu był wynikiem realizacji zaleceń UE w zakresie zwiększania dochodów podatkowych (nie tylko poprzez podniesienie podatków, ale i zwiększenie ich ściągalności, uszczelnienie systemu poboru podatków) i ograniczania wydatków publicznych, kierowanych zwłaszcza do tych państw, które przechodziły trudności w finansach publicznych¹⁰⁴⁰.

¹⁰³⁹ Państwa o wyższym poziomie dochodów podatkowych jako % PKB cechowały się również wysokim poziomem wydatków publicznych, niższym udziałem w nich wydatków na kapitał ludzki i wyższym udziałem wydatków na ochronę socjalną, niższym udziałem podatków pośrednich w dochodach podatkowych, niższą wrażliwością dochodów podatkowych na cykl koniunkturalny, zwłaszcza SSC (w przeciwieństwie do CIT), a także wyższym zakresem redystrybucji.

¹⁰⁴⁰ S. Owsiaak, *Polityka podatkowa...* op.cit., s. 50.

Tabela 12. Dochody podatkowe jako % PKB i ich struktura w okresie 2005-2011 i 2012–2018

	AU	BE	CZ	EE	FI	FR	DE	HU	IR	IT	LV	LT	NL	PL	PO	SK	SL	ES	SE	UK	Me
Dochody podatkowe jako % PKB	40,9	43,2	33,3	31,6	41,4	42,6	35,6	37,8	29,3	41,1	28,3	29,4	35,5	32,8	31,2	29,3	38,0	33,1	44,4	32,3	35,6
Dochody podatkowe jako % PKB	42,3	44,2	33,8	32,4	43,1	45,4	37,4	38,6	25,6	42,8	30,3	28,5	37,4	33,0	33,9	32,3	37,3	33,6	43,3	32,4	36,4
Zmiana %	3,4	2,3	1,5	2,5	4,1	6,6	5,1	2,1	-12,6	4,1	7,1	-3,1	5,4	0,6	8,7	10,2	-1,8	1,5	-2,5	0,3	2,3
Udział SSC 2005-2011	33,9	31,8	43,8	35,5	28,4	37,5	37,9	33,0	15,8	30,7	29,4	34,9	36,2	34,9	27,0	40,7	39,9	36,0	25,0	18,9	32,6
Udział SSC 2011-2018	34,2	31,3	43,4	34,3	28,7	36,6	37,8	33,0	17,5	30,1	28,2	40,8	38,4	37,8	26,6	42,5	41,4	34,4	22,6	18,7	32,9
Zmiana %	1,1	-1,3	-1,1	-3,4	1,1	-2,5	-0,3	-0,2	11,2	-1,7	-4,2	16,8	6,2	8,3	-1,2	4,4	3,8	-4,5	-9,8	-0,6	1,1
SSC jako % PKB	13,9	13,8	14,7	11,4	11,7	16,0	13,6	12,6	4,5	12,8	8,0	9,5	12,9	11,2	8,4	12,0	15,1	11,8	10,9	6,1	11,5
SSC jako % PKB	14,5	14,1	14,6	11,1	12,6	16,7	14,0	12,7	3,9	13,0	8,4	11,6	14,5	12,4	9,0	13,7	15,4	11,5	9,7	6,1	12,0
Zmiana %	4,3	2,2	-0,7	-2,6	7,7	4,4	2,9	0,8	-13,3	1,6	5,0	22,1	12,4	10,7	7,1	14,2	2,0	-2,5	-11,0	0,0	3,4
Udział pod.od sprzedaży 2005 - 2011	18,4	16,2	19,4	26,6	20,1	17,2	19,0	27,5	22,7	14,2	25,4	26,3	18,8	23,8	25,2	23,2	21,7	15,8	19,9	18,6	21,0
Udział pod. od sprzedaży 2012 - 2018	18,1	15,5	21,7	26,9	21,1	17,0	18,7	29,9	19,8	14,1	28,6	27,1	17,6	22,3	24,9	20,5	22,0	18,5	21,0	21,2	21,3
Zmiana %	-1,8	-4,4	12,3	1,4	4,6	-1,3	-1,7	8,8	-13,0	-0,8	12,5	3,0	-6,1	-6,3	-1,2	-11,6	1,6	17,4	5,5	13,8	1,6
Podatki od sprzedaży 2005 - 2011	7,6	7,0	6,5	8,6	8,3	7,4	6,9	10,2	7,0	5,9	7,3	7,8	6,7	7,8	8,1	6,6	8,3	5,2	8,8	6,1	7,4
Podatki od sprzedaży 2012 - 2018	7,6	6,8	7,4	9,0	9,1	7,7	7,0	11,4	4,7	6,0	8,7	7,8	6,5	7,2	8,5	6,7	8,2	6,4	9,0	6,9	7,6
Zmiana %	0,0	-2,9	13,8	4,7	9,6	4,1	1,4	11,8	-32,9	1,7	19,2	0,0	-3,0	-7,7	4,9	1,5	-1,2	23,1	2,3	13,1	3,2
Udział PIT 2005-2011	22,3	28,3	11,1	17,5	30,3	17,3	24,5	17,6	31,4	26,1	20,1	18,2	19,5	14,2	17,3	9,8	14,8	21,1	29,9	29,2	21,0
Udział PIT 2012-2018	22,7	27,9	11,1	17,1	29,6	18,9	26,5	13,8	32,3	25,9	20,0	13,3	19,7	14,4	20,3	9,8	14,0	22,3	29,2	27,2	20,8
Zmiana %	1,5	-1,4	-0,2	-2,6	-2,2	9,0	8,2	-21,4	2,7	-0,7	-0,7	-27,2	1,1	1,7	17,2	0,3	-5,3	5,4	-2,4	-6,8	-1,2
PIT % PKB 2005-2011	9,1	12,1	3,5	5,5	12,7	7,3	8,8	6,6	9,1	11,0	5,6	6,5	6,7	4,5	5,4	2,9	5,6	7,0	13,2	9,4	7,6
PIT % PKB 2012-2018	9,5	12,3	3,6	5,6	12,7	8,5	9,9	5,3	7,6	11,2	5,9	3,9	7,1	4,7	6,8	3,1	5,1	7,5	12,5	8,8	7,6
Zmiana %	4,4	1,7	2,9	1,8	0,0	16,4	12,5	-19,7	-16,5	1,8	5,4	-40,0	6,0	4,4	25,9	6,9	-8,9	7,1	-5,3	-6,4	0,0
Udział akcyzay 2005-2011	8,1	8,0	10,9	13,7	10,5	7,5	9,2	11,6	11,0	9,3	13,5	11,8	9,6	13,7	15,0	12,0	12,2	8,5	7,1	10,8	10,7
Udział akcyzy 2012 - 2018	7,7	8,3	10,3	14,3	10,9	8,2	7,8	12,6	10,1	10,4	12,6	11,9	9,5	13,6	12,8	12,7	14,2	8,8	6,5	10,9	10,7
Zmiana %	-3,9	2,9	-6,0	4,5	3,3	9,0	-15,8	9,0	-8,8	11,1	-6,4	0,5	-1,2	-1,2	-14,9	5,3	16,6	4,0	-8,5	0,5	0,0
Akcyza 2005-2011	2,4	2,1	3,5	3,6	3,3	2,3	2,6	3,7	2,9	2,2	3,4	3,0	2,9	4,2	3,2	3,1	3,5	2,3	2,6	2,8	3,0
Akcyza 2012-2018	2,3	2,1	3,3	4,2	3,6	2,6	2,2	3,2	2,1	2,8	3,3	3,1	2,7	4,0	2,9	3,2	4,2	2,3	2,2	2,5	2,9
Zmiana %	-4,2	0,0	-5,7	16,7	9,1	13,0	-15,4	-13,5	-27,6	27,3	-2,9	3,3	-6,9	-4,8	-9,4	3,2	20,0	0,0	-15,4	-10,7	-1,2
Udział CIT 2005-2011	5,0	7,0	11,5	4,7	7,0	5,8	5,1	5,4	9,5	6,2	6,8	6,6	8,1	7,0	9,6	9,1	6,2	8,9	7,2	9,2	7,3
Udział CIT 2011-2018	5,4	7,9	10,5	5,3	5,3	5,1	5,0	4,3	10,5	5,1	5,1	5,1	7,5	5,8	9,1	9,8	4,1	6,5	6,3	8,3	6,6
Zmiana %	7,3	12,5	-8,6	13,4	-24,9	-13,1	-1,2	-20,3	10,1	-18,4	-25,6	-22,3	-7,6	-17,9	-5,8	7,7	-34,9	-27,0	-11,9	-9,5	-9,9
CIT jako % PKB	2,1	3,2	4,0	1,5	3,2	2,6	1,7	2,2	2,7	2,4	1,9	2,1	3,3	2,2	2,9	2,7	2,5	2,8	3,2	2,9	2,6
CIT jako % PKB	2,2	3,3	3,6	1,7	2,2	2,3	1,8	1,6	2,6	2,1	1,6	1,5	2,7	1,8	3,1	3,3	1,5	2,2	2,7	2,5	2,3
Zmiana %	4,8	3,1	-10,0	13,3	-31,3	-11,5	5,9	-27,3	-3,7	-12,5	-15,8	-28,6	-18,2	-18,2	6,9	22,2	-40,0	-21,4	-15,6	-13,8	-10,6
Udział pod.od majątku 2005 - 2011	1,3	7,1	1,2	0,9	2,6	8,3	2,4	2,4	6,6	5,1	3,1	1,1	4,3	4,2	3,7	1,4	1,6	7,5	2,5	12,0	4,0
Udział pod. od majątku 2012 - 2018	1,4	7,8	1,4	0,9	3,2	9,1	2,7	3,0	6,4	6,3	3,4	1,1	3,7	4,1	3,7	1,3	1,7	7,3	2,4	12,4	4,2
Zmiana %	4,6	9,7	14,8	-3,3	21,0	9,9	11,8	25,3	-3,5	24,7	9,1	-0,9	-14,1	-2,4	-0,8	-5,6	7,7	-2,7	-6,3	2,7	5,1
Podatki od majątku 2005 - 2011	0,5	3,1	0,4	0,3	1,1	3,4	0,8	0,8	1,8	2,0	0,9	0,3	1,5	1,4	1,2	0,4	0,6	2,3	1,0	3,8	1,4
Podatki od majątku 2012 - 2018	0,6	3,5	0,5	0,3	1,4	4,0	1,0	1,2	1,5	2,7	1,0	0,3	1,4	1,4	1,3	0,4	0,6	2,5	1,0	4,0	1,5
Zmiana %	20,0	12,9	25,0	0,0	27,3	17,6	25,0	50,0	-16,7	35,0	11,1	0,0	-6,7	0,0	8,3	0,0	0,0	8,7	0,0	5,3	11,1

Źródło: Opracowanie własne.

Najwyższy udział w dochodach podatkowych i najwyższą wartość względem PKB posiadały składki na ubezpieczenia społeczne (dalej SSC¹⁰⁴¹ (średni udział 32,6% w okresie 2005-2011 i 32,9% w okresie 2012 -2018, a średnia wartość 11,5 i 12% PKB). Państwa UE były zróżnicowane jednak pod względem wysokości tych wydatków i ich udziału w wydatkach publicznych¹⁰⁴²: najwyższą wartość i udział odnotowała Słowenia, Niemcy, Czechy i Francja, zaś najniższy Łotwa, Portugalia, Irlandia i Wielka Brytania¹⁰⁴³. Do państw, które pomimo średniego czy relatywnie niskiego poziomu SSC w relacji PKB, odnotowały wysoki ich udział w dochodach podatkowych, należała Słowacja, Holandia, Hiszpania, Polska. W okresie 2012-2018 średni udział SSC w dochodach podatkowych nieznacznie wzrósł o 1,1%, a ich średnia wartość o 3,4%. W niemal 60% państw objętych badaniem doszło jednak do obniżenia udziału SSC i w 25% do spadku ich wartości względem PKB, zgodnie z rekomendacją Komisji Europejskiej (jako instrumentu pozwalającego zwiększyć konkurencyjność cenową). Z kolei spadek udziału SSC przy ich wzroście w relacji do PKB osiągnęło 35% państw objętych badaniem, zaś spadek wartości względem PKB przy wzroście udziału jedynie Irlandia. Wzrost udziału SSC w dochodach podatkowych przy jednoczesnym wzroście ich wartości uzyskało 35% państw.

Drugie miejsce pod względem wartości względem PKB i udziału w dochodach podatkowych zajęły podatki od sprzedaży. Najwyższy ich udział w dochodach podatkowych

¹⁰⁴¹ Do przeprowadzonego w ramach dysertacji badania wykorzystano dane z baz OECD i Eurostat. OECD do dochodów podatkowych kwalifikuje również składki na ubezpieczenia społeczne. Z tego względu ich charakterystyka również zostanie przedstawiona w tym podrozdziale. Jednakże w klasyfikacji zawartych w literaturze, czy też w wielu systemach prawnych (jak np. w Polsce) do dochodów podatkowych zaliczane są jedynie daniny uznawane za podatek (o cechach: nieekwiwalentności, przymusowości, bezzwrotności itp.). Ze względu na powiązanie SSC z wypłatą świadczenia danina ta nie realizuje cech podatku. Z uwagi na to, nie poddano analizie SSC w rozdziale 3.2. Jednakże ze względu na korzystanie z danych na temat struktury dochodów podatkowych z bazy OECD, uwzględniono je w niniejszej analizie porównawczej. W klasyfikacji dochodów podatkowych OECD do grupy składki na ubezpieczenia społeczne zalicza się wszystkie obowiązkowe płatności, dające prawo do (warunkowego) przyszłego świadczenia socjalnego. Płatności te są zazwyczaj przeznaczane na finansowanie świadczeń socjalnych, jednakże warunkiem zakwalifikowania danej płatności do tej kategorii jest przyznanie na jej podstawie uprawnienia do świadczeń (świadczenia i dodatki z tytułu ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, świadczenia z tytułu wypadków, obrażeń i choroby; emerytury, renty inwalidzkie i rodzinne, zasiłki rodzinne, zwrot kosztów leczenia i pobytu w szpitalu lub świadczenie usług szpitalnych czy medycznych). Zatem podatki od dochodu, przeznaczone do funduszy zabezpieczenia społecznego, lecz nie dające prawa do świadczeń, nie wliczają się do tej pozycji. Składki mogą być pobierane zarówno od pracowników jak i pracodawców. Więcej: *Revenue Statistic 1965 – 2017. Special Feature: Convergence of Tax Levels and Tax Structures in OECD Countries, Annex A. The OECD Classification of Taxes and Interpretative Guide*, OECD Publishing, Paryż 2018, s. 173.

¹⁰⁴² Korelacja liniowa obu zmiennych była na poziomie 0,81/0,82.

¹⁰⁴³ Państwa o wysokim udziale SSC w dochodach podatkowych cechowały się również niższym udziałem PIT i podatków majątkowych w dochodach podatkowych, wyższym udziałem wydatków na wsparcie gospodarki w wydatkach publicznych, a także wyższą wrażliwością na cykl koniunkturalny wydatków klasycznych oraz dochodów podatkowych (w tym PIT).

i najwyższa wartość w relacji do PKB cechowała Portugalię oraz państwa postkomunistyczne (Litwę, Łotwę, Węgry, Estonię), zaś najniższy część państw konserwatywnych (Austrię, Belgię, Francję) i śródziemnomorskich (Włochy i Hiszpanię). W okresie 2012 – 2018 ich średni udział wzrósł o 1,6%, a średnia wartość jako % PKB o 3,2%)¹⁰⁴⁴. W obu okresach udział podatku od sprzedaży w dochodach podatkowych był dodatnio skorelowany ze stawką standardową podatku (aczkolwiek nieistotnie)¹⁰⁴⁵, a z minimalną zredukowaną stawką ujemnie w okresie 2005–2011 i dodatnio w okresie 2012–2018 (nieistotnie)¹⁰⁴⁶, a także dodatnio z relacją standardowej stawki do najniższej zredukowanej stawki podatku (nieistotnie)¹⁰⁴⁷. Komisja Europejska rekomendowała zmianę struktury opodatkowania, polegającą na obniżeniu udziału podatków bezpośrednich na rzecz podatków pośrednich (dewaluacja fiskalna), jako środek stymulacyjny w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu finansowego w latach 2007-2009, celem podniesienia cenowej konkurencyjności produkcji krajowej poprzez zmniejszenie opodatkowania czynników produkcji¹⁰⁴⁸. Zdaniem KE przesunięcie ciężaru opodatkowania z pracy na konsumpcję ma pozytywny efekt na zatrudnienie i PKB, zarówno w długim jak i krótkim okresie¹⁰⁴⁹. W okresie 2012–2018 średni udział podatków od sprzedaży wzrósł jedynie w 50% państw objętych badaniem, a wzrost wartości względem PKB odnotowało 65% państw. Analiza korelacji wykazała, że państwa zwiększyły jego udział podnosząc standardowe stawki, przy ewentualnej redukcji najniższych zredukowanych stawek¹⁰⁵⁰.

Na trzecim miejscu pod względem wartości jako % PKB i udziału w dochodach znajdował się PIT. Państwa UE były wysoce zróżnicowane względem obu zmiennych¹⁰⁵¹:

¹⁰⁴⁴ Państwa o wyższym udziale tych podatków charakteryzowały się również niższym poziomem wydatków publicznych i dochodów podatkowych względem PKB, wyższą wrażliwością na cykl koniunkturalny wydatków publicznych (zwłaszcza wydatków na kapitał ludzki) i SSC oraz niższą wrażliwością CIT, wyższym udziałem akcyzy i niższym udziałem PIT w dochodach podatkowych, wyższym udziałem wydatków klasycznych i niższym udziałem wydatków na ochronę socjalną w wydatkach publicznych, a także niższym stanem zadłużenia względem aktywów publicznych.

¹⁰⁴⁵ W okresie 2005–2011 wsp. Rho-Spearmana 0,13; w okresie 2012–2018 wsp. Rho-Spearmana 0,29.

¹⁰⁴⁶ W okresie 2005–2011 wsp. Rho-Spearmana -0,29; w okresie 2012–2018 wsp. Rho-Spearmana 0,13.

¹⁰⁴⁷ W okresie 2005–2011 wsp. Rho-Spearmana 0,30; w okresie 2012–2018 wsp. Rho-Spearmana 0,003.

¹⁰⁴⁸ W aspekcie międzynarodowym następuje przesunięcie opodatkowania dóbr końcowych na podstawie pochodzenia na miejsce przeznaczenia – ostatecznej konsumpcji.

¹⁰⁴⁹ European Commission, *Tax Reforms in EU Member States*, op.cit.

¹⁰⁵⁰ Dla zmiany stawki standardowej podatku - współczynnik Rho-Spearmana 0,55 (istotność na poziomie 5%), dla zmiany stawki minimalnej - , dla zmiany relacji stawki standardowej do minimalnej 0,04.

¹⁰⁵¹ Państwa o wysokim udziale PIT w dochodach podatkowych charakteryzowały się również niższą wrażliwością na cykl koniunkturalny dochodów podatkowych (w tym PIT, SSC, od sprzedaży) oraz wydatków publicznych (w tym wydatków klasycznych, na kapitał ludzki), niższym udziałem podatków pośrednich w dochodach podatkowych, wyższym udziałem wydatków na ochronę socjalną i niższym udziałem wydatków klasycznych i na wsparcie gospodarki w wydatkach publicznych, a także wyższym zakresem redystrybucji i niższym poziomem szarej strefy, w porównaniu do pozostałych państw objętych badaniem.

najmniejsze znaczenie fiskalne (zarówno pod względem wartości, jak i udziału) posiadał w gospodarkach postkomunistycznych (Czechy, Estonia, Polsce, Słowacji, Słowenii) i Portugalii, zaś najwyższy w państwach liberalnych (Wielkiej Brytanii, Irlandii) oraz Szwecji, Włoszech, Finlandii i Belgii¹⁰⁵². Według S. Mahdaviego oraz D. Acemoglu i J. Robinsona państwa o silnym znaczeniu demokracji cechują się wyższymi dochodami podatkowymi i wyższym udziałem w nich podatku dochodowego. Przyczyną jest nadanie silnego znaczenia przez rządzących preferencji osób o niskich dochodach i klasy średniej (demokracja jako dyktatura klas średnich i osób ubogich, ze względu na przewagę w wyborach)¹⁰⁵³. Państwa o najniższym udziale PIT cechowały się niskimi stawkami PIT i ich rozpiętością (w przypadku stosowania progresywnej skali podatkowej), niską liczbą przedziałów podatkowych w skali podatkowej, tudzież stosowały jako podstawową (lub alternatywną) skalę proporcjonalną. W wyniku stosowania ulg podatkowych oraz kwoty wolnej w skali proporcjonalnej, rozkład obciążenia podatkowego w poszczególnych grupach dochodowych był zróżnicowany. Zróżnicowanie średnich stawek sprawiało, że podatek stawał się progresywny (choć o niskim stopniu progresji), z kolei obniżanie się przyrostu tych stawek wraz ze wzrostem dochodu, przyczynił się do wystąpienia regresji regresywnej, w której wraz ze wzrostem dochodu rośnie średnie opodatkowanie, ale maleją przyrosty stawek. Z kolei państwa o najwyższym udziale PIT w całkowitych dochodach podatkowych cechowały się najwyższymi maksymalnymi stawkami podatku, relatywnie wysoką rozpiętością stawek podatku i stosunkowo wysoką liczbą przedziałów podatkowych, co w efekcie prowadziło do wysokiej progresywności opodatkowania (progresji progresywnej, w której wraz ze wzrostem dochodu rośnie średnia stawka podatku i przyrosty stawek, bądź progresja proporcjonalna czy słabo regresywna)¹⁰⁵⁴. Przy czym w Unii Europejskiej zauważalna jest tendencja do obniżenia rozpiętości krańcowych nominalnych stawek PIT (głównie w wyniku wyższego wzrostu nominalnych minimalnych stawek podatku niż maksymalnych) i obniżania liczby przedziałów podatkowych¹⁰⁵⁵.

¹⁰⁵² Korelacja liniowa obu zmiennych była na poziomie 0,92/0,87.

¹⁰⁵³ D. Acemoglu, J. Robinson, *Economic origins of dictatorship and democracy*, Cambridge University Press, Nowy Jork 2006, za: V.M. Castenada Rodriguez, *op.cit.*; S. Mahdavi, *op.cit.* s. 607–617.

¹⁰⁵⁴ Zmienna udział PIT w okresie 2012 – 2018 była dodatnio, istotnie skorelowana ze stopniem progresji wyrażonym jako relacja średniej stawki PIT dla dochodu 167% średniego wynagrodzenia do średniej stawki PIT dla dochodu 67% średniego wynagrodzenia - Rho – Spearmana 0,42 (dla poziomu istotności 0,1), a także dodatnio istotnie ze stromością progresji obliczoną jako relacja różnicy średniej stawki PIT dla dochodu 167% i 133% średniego wynagrodzenia do różnicy średniej stawki PIT dla dochodu 100% i 67% średniego wynagrodzenia. Rho – Spearmana 0,56 (dla poziomu istotności 0,05).

¹⁰⁵⁵ M. Wiśniewska - Kuźma, *Progresywność podatku od dochodów osobistych*, *op.cit.*, s. 72 – 85.

Zgodnie z rekomendacją Komisji Europejskiej w 55% państw objętych badaniem doszło do obniżenia udziału PIT w dochodach podatkowych, a jedynie w 30% nastąpił spadek PIT względem PKB. Redukcja udziału przy wzroście wartości jako % PKB miała miejsce w 20% państw objętych badaniem. Średni udział PIT w dochodach podatkowych w okresie 2012–2018 obniżył się o 1,2%, a średnia wartość pozostała na takim samym poziomie względem PKB. Zmiana udziału PIT w dochodach podatkowych wiązała się ze zmianą stopnia i stromości progresji, w wyniku zmiany stawek nominalnych podatku i wysokości preferencji podatkowych. Z wyjątkiem Węgier, najsilniejszy spadek udziału PIT wykazały państwa, w których nastąpił wzrost stopnia progresji przy obniżeniu się jej stromości. Z kolei państwa cechujące się najwyższym wzrostem udziału PIT nie poczyniły znacznych zmian co do stopnia progresji, ale wzrosła jej stromość (na skutek wzrostu przyrostu średniej stawki podatku w poszczególnych grupach dochodowych, na co miał wpływ wzrost rozpiętości krańcowych nominalnych stawek i zmiana zakresu ulg podatkowych¹⁰⁵⁶).

Na czwartym miejscu pod względem udziału w dochodach podatkowych i ich wartości względem PKB była akcyza. W państwach postkomunistycznych (Słowenia, Polska, Łotwa, Estonia) i Portugalii ma ona najwyższy udział i wartość względem PKB, zaś w części państw konserwatywnych (Austria, Belgia, Francja) oraz Szwecji – najniższy¹⁰⁵⁷. W okresie 2012-2018 średni udział akcyzy nie zmienił się w stosunku do poprzedniego okresu, a średnia wartość względem PKB obniżyła się o 1,2%¹⁰⁵⁸. Zgodnie z zaleceniem Komisji Europejskiej 55% państw objętych badaniem podniosło udział akcyzy w dochodach podatkowych, a 35% państw odnotowało wzrost jej wartości względem PKB. Wzrost udziału akcyzy pomimo spadku jej wartości względem PKB cechowało jedynie Węgry i Wielka Brytania. Spadek udziału akcyzy w dochodach podatkowych przy jednoczesnym spadku jej wartości w relacji do PKB odnotowało 45% państw objętych badaniem.

Podatek CIT stanowił zaledwie około 7% dochodów podatkowych, a wartość uzyskiwanych z niego dochodów sięgała jedynie około 2,6% PKB. Największe znaczenie w budżecie (jako % dochodów podatkowych i % PKB) posiadał w Wielkiej Brytanii, Szwecji,

¹⁰⁵⁶ M. Wiśniewska – Kuźma, *Progresywność podatku od dochodów osobistych*, op.cit., s. 74.

¹⁰⁵⁷ Korelacja liniowa obu zmiennych była na poziomie 0,8/0,85.

¹⁰⁵⁸ Państwa o wysokim udziale akcyzy w dochodach podatkowych charakteryzowały się również niższym poziomem dochodów podatkowych i wydatków publicznych względem PKB, niższym udziałem PIT i wyższym udziałem podatków od sprzedaży w dochodach podatkowych, wyższym udziałem wydatków klasycznych i niższym udziałem wydatków na ochronę socjalną w wydatkach publicznych ogółem, a także niższym zakresem redystrybucji oraz wyższym poziomem szarej strefy.

Hiszpanii, Portugalii, Belgii i Czechach, zaś najniższe w Austrii, Estonii, Francji, Węgrzech¹⁰⁵⁹. Udział podatku CIT w dochodach podatkowych i jego wartość względem PKB w wielu państwach obniżył się gwałtownie w okresie globalnego kryzysu i nie powrócił do poprzedniego poziomu. W okresie 2012–2018 podatek od osób prawnych stanowił zaledwie około 5,6% dochodów podatkowych ogółem w państwach UE¹⁰⁶⁰. Jego udział zmniejszył się w relacji do poprzedniego okresu o 10%, a wartość w relacji do PKB o 11%. Aż w 75% państw objętych badaniem doszło do obniżenia udziału tego podatku w dochodach podatkowych, a w 70% do spadku jego wartości względem PKB. Analiza korelacji nie wykazała istotnej zależności między stawką nominalną, czy efektywną CIT, a jego udziałem w dochodach podatkowych w układzie przestrzennym. O udziale CIT w dochodach budżetu państwa decyduje jednak nie tylko stawka podatku i konstrukcja podatku (sposób obliczenia podstawy opodatkowania, zakres preferencji podatkowych)¹⁰⁶¹, ale i popularność form organizacyjno-prawnych prowadzenia działalności gospodarczej, wysokość zysków wypracowanych przez przedsiębiorstwa¹⁰⁶², a także struktura finansowania przedsiębiorstw¹⁰⁶³. Istotnymi determinantami wysokości wpływów z CIT są również wahania w poziomie PKB i dynamika wzrostu gospodarczego, stopień umiędzynarodowienia gospodarki¹⁰⁶⁴ oraz rozmiar szarej strefy i skłonność do unikania opodatkowania przez przedsiębiorców¹⁰⁶⁵. Istnieją także dowody, że władze publiczne gospodarek o wysokim poziomie nierówności dochodowych decydują się na większe opodatkowanie kapitału w stosunku do opodatkowania pracy¹⁰⁶⁶.

Najmniejsze znaczenie fiskalne w analizowanym okresie miały podatki majątkowe –

¹⁰⁵⁹ Korelacja liniowa obu zmiennych była na poziomie 0,74/0,85.

¹⁰⁶⁰ Państwa o wysokim udziale CIT w dochodach podatkowych cechowały się niższą wrażliwością na cykl koniunkturalny wydatków publicznych i wyższym udziałem WKŁ w wydatkach publicznych.

¹⁰⁶¹ Różnice w wysokości wpływów uzyskiwanych z CIT w państwach UE wynikają nie tylko ze zróżnicowanych stawek podatku, ale i dystansu dzielącego je od maksymalnej stawki opodatkowania, rozumianej jako stawka, przy której wpływy z podatku osiągają maksymalną wartość zgodnie z krzywą Laffera. Maksymalna stawka podatku zależy od takich czynników jak wypukłość funkcji produkcji, rynkowy koszt kapitału, poziom kosztów operacyjnych. Na jej wysokość może również oddziaływać popularność zjawiska agresywnego planowania podatkowego oraz międzynarodowej mobilności kapitału. Na wysokość wpływów z tytułu CIT mają także wpływ wszelkie odliczenia od podstawy opodatkowania, czy należnego podatku, zastosowane w systemie podatkowym w celach stymulacyjnych (np. ulga na B+R), jak i mechanizmy rozliczenia straty podatkowej z lat poprzednich. A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 105.

¹⁰⁶² A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 105.

¹⁰⁶³ Zaangażowanie kapitału obcego związane jest z płatnością odsetek, zaliczanych do kosztów podatkowych. Spadek poziomu zadłużenia prowadzi do osłabienia efektu odsetkowej tarczy podatkowej, a w konsekwencji wzrost dochodów podatkowych.

¹⁰⁶⁴ Przy wysokim udziale podmiotów zagranicznych w tworzeniu PKB jest ryzyko transferu korzyści do państw pochodzenia, co obniża potencjalne wpływy z CIT.

¹⁰⁶⁵ A. Adamczyk, *Czynniki kształtujące dochody z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych w Polsce na tle państw Unii Europejskiej*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 5 (83), cz. 1, s. 12-14.

¹⁰⁶⁶ A. Antonis, P. Kammas, A. Lapatinas, op.cit.

uzyskiwane z niego dochody stanowiły około 3% dochodów podatkowych i 1% PKB¹⁰⁶⁷. W państwach postkomunistycznych miał on marginalny udział w dochodach podatkowych (około 1,5% w Czechach, Estonii, Litwie, Słowenii), a jego wartość względem PKB nie przekraczała 1% (z wyjątkiem Polski) zaś najwyższy udział i jego wartość w relacji do PKB wykazały państwa kolonialne (Belgia, Francja, Wielka Brytania i Hiszpania) oraz Irlandia¹⁰⁶⁸. Najwyższy udział w podatkach majątkowych posiada podatek od nieruchomości i to jego konstrukcja w dużej mierze wpływa na zróżnicowanie udziału i wartości podatków majątkowych ogółem w UE. Wysokość uzyskiwanych z niego dochodów zależy od przyjętego sposobu ustalania tzw. podatkowej wartości nieruchomości oraz wysokości stawek podatku¹⁰⁶⁹. W okresie 2012–2018 udział podatków majątkowych w dochodach podatkowych i ich wartość względem PKB zwiększyła się w porównaniu do poprzedniego okresu (o 5,1% udział, o 11% wartość). W 55% państw objętych badaniem doszło do wzrostu ich udziału, a w 60% do wzrostu ich wartości względem PKB. Wzrost wartości podatków majątkowych i ich udziału w dochodach podatkowych związany jest nie tylko ze wzrostem stawek podatkowych, czy zmniejszeniem zawartych w ich konstrukcji preferencji, ale także zwiększeniem bazy podatkowej, czyli majątku społeczeństwa (w postaci aktywów materialnych czy finansowych). W systemach opodatkowania nieruchomości opartych na powierzchni nieruchomości władza publiczna nie korzysta na wzroście dochodów z podatku w warunkach inflacji¹⁰⁷⁰.

W okresie 2005–2011 dochody podatkowe cechowały się niską wrażliwością na cykl koniunkturalny. Ich zmienność była porównywalna ze zmianami PKB. Wśród dochodów podatkowych najwyższą wrażliwością cechowały się dochody z CIT (średni indeks 2,8). W okresach pogorszenia się koniunktury gospodarczej jego udział w całkowitych dochodach podatkowych obniża się, ze względu na obniżenie podstawy opodatkowania, czyli zysków przedsiębiorstw. W dodatku, część państw europejskich dokonała obniżki jego stawek w odpowiedzi na kryzys finansowy¹⁰⁷¹. Wynik niniejszej analizy jest zgodny z wynikiem badań N. Plamena i P. Pasimeniego, ukazującym CIT jako najskuteczniejszy podatek zapewniający

¹⁰⁶⁷ Państwa o wysokim udziale tego podatku (w porównaniu do pozostałych państw objętych badaniem) charakteryzowały się także wyższym udziałem PIT, niższym udziałem SSC i od sprzedaży w dochodach podatkowych, niższym udziałem wydatków klasycznych, niższą wrażliwością na cykl koniunkturalny wydatków publicznych (w tym WKL) oraz wyższym poziomem długu publicznego względem posiadanych aktywów.

¹⁰⁶⁸ Korelacja liniowa obu zmiennych była na poziomie 0,97/0,96.

¹⁰⁶⁹ P. Felis, *Opodatkowanie majątku w Europie – współczesne trendy i wyzwania*, s. 91.

¹⁰⁷⁰ Stosowanie naturalnej podstawy opodatkowania wymusza wprowadzenie mechanizmu waloryzacyjnego w konstrukcji stawek podatkowych, co nie zawsze przynosi efekt i jest negatywnie odbierane przez podatników jako wzrost ciężarów podatkowych. Więcej: P. Felis, *Property tax in Europe*, "Infos BAS" 2013, nr 1 (38), s. 2.

¹⁰⁷¹ Holandia, Luksemburg, Niemcy, Szwecja, Wielka Brytania, Włochy, Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Słowenia

międzyokresową stabilizację PKB, pomimo osiągniętych z jego tytułu stosunkowo niskich dochodów podatkowych¹⁰⁷². Miarą siły danego podatku jako ASK jest jego elastyczność względem dochodu narodowego: im jest wyższa, tym podatek jest lepszym stabilizatorem koniunktury¹⁰⁷³.

Tabela 13. Indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów podatkowych w okresie 2005-2011 i 2012-2018

	DP 05/ 11	DP 12/ 18	PP 05/ 11	PP 12/ 18	PC 05/ 11	PC 12/ 18	CS 05/ 11	CS 12/ 18	PM 05/ 11	PM 12/ 18	PS 05/ 11	PS 12/ 18	PA 05/ 11	PA 12/ 18
Austria	1,1	1,0	1,2	0,9	2,0	2,5	1,3	1,2	1,0	1,2	1,3	1,0	1,0	0,7
Belgia	1,0	0,9	1,0	0,6	2,1	3,3	1,6	0,5	2,4	1,1	1,3	0,8	1,2	1,1
Czechy	0,8	1,2	0,7	1,7	1,6	1,3	1,3	1,2	2,3	0,9	1,5	1,2	1,6	0,8
Estonia	1,1	1,1	1,2	1,1	1,6	1,8	1,7	1,1	1,8	0,0	1,4	1,3	1,7	0,8
Finlandia	0,9	0,9	0,8	0,9	3,1	3,0	1,5	0,6	1,2	2,4	1,4	1,0	1,1	0,8
Francja	1,0	1,2	0,8	2,1	4,0	1,8	1,4	0,9	2,0	1,8	1,5	1,2	1,2	2,2
Niemcy	1,3	1,2	1,9	1,5	3,6	2,2	1,3	1,2	1,2	1,8	2,3	1,0	0,4	0,5
Węgry	1,2	0,9	1,8	1,0	3,6	2,0	1,7	0,8	3,1	0,5	1,6	1,0	1,9	0,6
Irlandia	1,6	0,6	1,5	0,5	3,5	1,5	2,4	0,5	4,4	0,4	2,3	0,5	1,5	0,4
Włochy	1,7	0,5	2,2	0,4	4,4	2,2	2,4	0,9	3,4	0,9	2,0	1,6	2,1	0,9
Łotwa	1,0	1,3	1,2	1,4	2,9	1,1	1,3	1,3	1,1	1,1	1,4	1,6	1,2	1,3
Litwa	1,0	1,4	2,0	1,5	3,1	1,5	1,8	1,6	1,0	1,4	1,5	1,2	1,4	1,4
Holandia	1,1	1,5	2,3	2,2	3,1	4,2	1,7	0,7	1,6	2,9	1,2	1,5	1,0	1,6
Polska	0,9	1,4	1,0	1,7	1,3	1,5	0,9	1,3	0,8	0,9	1,2	1,6	1,1	1,3
Portugalia	1,2	1,2	2,0	1,3	3,5	1,7	1,9	1,3	2,3	2,2	1,8	1,3	1,0	1,6
Słowacja	0,8	1,8	1,0	2,2	1,5	2,6	1,1	1,9	0,6	0,7	0,8	1,8	1,5	1,2
Słowenia	0,8	1,0	1,1	1,1	2,8	3,1	1,4	1,0	1,2	1,0	1,1	1,0	2,0	0,4
Hiszpania	1,3	1,3	1,6	1,0	5,9	2,1	1,5	1,1	3,0	1,7	2,6	1,9	0,8	0,8
Szwecja	0,6	1,2	0,4	1,4	1,6	1,4	0,4	0,9	1,0	0,8	1,5	1,2	0,8	0,7
Wielka Brytania	1,0	1,1	1,0	1,1	1,8	1,3	1,4	1,3	1,4	1,3	2,0	1,1	1,5	0,7

Źródło: Opracowanie własne.

Objaśnienie: DP - indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów podatkowych, PP - indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów z PIT, PC - indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów z CIT, CS - indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny z SSC, PM - indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów z podatków majątkowych, PS - indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów z VAT, PA - indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów z akcyzy.

Na drugim miejscu uplasowały się dochody z podatków majątkowych (średni indeks 1,8). Jedynie na Litwie, Polsce, Słowacji, Szwecji indeks nie przekroczył 1 (co związane jest z powierzchniowym systemem opodatkowania nieruchomości, który ma najwyższy udział w tej grupie podatków). Trzecie miejsce zajął podatek od sprzedaży (średni indeks 1,5). We wszystkich państwach UE (z wyjątkiem Słowacji) zmienność uzyskiwanych z niego dochodów przewyższała około 1,5 krotnie zmienność PKB. Wyższy indeks wrażliwości odnotowały

¹⁰⁷² N. Plamen, P. Pasimeni, *Fiscal Stabilization in the United States...*, op.cit, s. 22-23.

¹⁰⁷³ M. Cieślukowski, S. Kańduła, I. Kijek, *Polski system podatkowy, Materiały do ćwiczeń i wykładów*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2007 s. 38.

państwa o wyższym zróżnicowaniu stawki standardowej i zredukowanej¹⁰⁷⁴. Zbliżoną wrażliwością na cykl koniunkturalny wykazały się składki na ubezpieczenia społeczne (średni indeks 1,5). Niższą wrażliwością odznaczały się dochody z akcyzy (średni indeks 1,3), a najniższą - dochody z PIT (średni indeks 1,3). Wrażliwość na cykl koniunkturalny PIT jest dodatnio skorelowana ze stopniem progresji, mierzonym np. jako relacja średniej stawki podatku dla dochodu w wysokości 167% średniego wynagrodzenia do średniej stawki podatku dla dochodu w wysokości 67% średniego wynagrodzenia¹⁰⁷⁵.

Wrażliwość dochodów podatkowych na cykl gospodarczy w okresie 2012–2018 zwiększyła się (średni indeks wzrósł o 6,5%), w przeciwieństwie do wrażliwości wydatków publicznych. W 65% państw objętych badaniem indeks wrażliwości dochodów podatkowych wzrósł. Ponad połowa państw uzyskała wartość indeksu przekraczającą 1 (65%). W okresie 2012–2018 najwyższą wrażliwością na cykl koniunkturalny cechował się nadal CIT (średni indeks 2,1, w każdym państwie indeks był powyżej 1), następnie PIT (średni indeks 1,3, a indeks poniżej 1 odnotowało 24% państw objętych badaniem – w porównaniu do 28% w poprzednim okresie) i od sprzedaży (średni indeks 1,3, a poniżej 1 indeks wykazało 24% państw – w porównaniu do 5% w poprzednim okresie), oraz podatki majątkowe (średni indeks 1,3, 38% państw objętych badaniem odnotowało indeks poniżej 1 – w porównaniu do 19% w poprzednim okresie). SSC wykazały podobną zmienność co PKB (średni indeks na poziomie 1,0, a indeks powyżej 1 odnotowało 52% państw objętych badaniem, w porównaniu do 86% w poprzednim okresie). Według N. Plamena i P. Pasimeniego, SSC nie spełniają roli stabilizacyjnej ponieważ zazwyczaj przybierają formę określonego procentu lub stałej kwoty niezależnie od wysokości dochodu. Ich badanie wykazało negatywne oddziaływanie SSC na stabilizację PKB¹⁰⁷⁶. Zbliżoną do SSC wrażliwością cechowała się akcyza (średni indeks 1, jedynie w 38% państw objętych badaniem indeks był powyżej 1 – w porównaniu do 71% w poprzednim okresie). Niska cenowa elastyczność popytu dóbr opodatkowanych akcyzą, przyczynia się do jej regresywnego charakteru i w konsekwencji relatywnie niskiego indeksu wrażliwości na cykl koniunkturalny¹⁰⁷⁷.

¹⁰⁷⁴ Dla stawki standardowej podatku Rho – Spearman -0,06; dla stawki zredukowanej -0,26; dla relacji stawki standardowej do zredukowanej 0,34.

¹⁰⁷⁵ Współczynnik rho – Spearmana 0,27.

¹⁰⁷⁶ N. Plamen, P. Pasimeni, *Fiscal Stabilization in the United States...* op. cit., s. 22-23.

¹⁰⁷⁷ Badanie na przykładzie Polski wykazało, że nieskompensowana elastyczność cenowa popytu wynosi -0,81 dla energii elektrycznej, -0,67 dla paliw płynnych, - 0,76 dla gazu, co oznacza, że zmiany cen prowadzą do mniej niż proporcjonalnych zmian wielkości popytu. Więcej: M. Kudełko, R. Jankowski, *Metodyka i szacunki współczynników elastyczności cenowej i dochodowej dla wybranych nośników energetycznych*, „Rynek Energii” 2019, nr 2 (141), s. 15.

Biorąc pod uwagę poszczególne źródła dochodów, jedynie w przypadku PIT średni indeks nieznacznie się obniżył (o 4%, spadek odnotowało 60% państw objętych badaniem). Spadek wartości indeksu ma związek z tendencją do obniżania rozpiętości stawek nominalnych podatku, a w konsekwencji także stopnia progresji w PIT. Obniżenie progresywności opodatkowania skutkuje zmniejszeniem wahań uzyskiwanych z niego dochodów wobec wahań PKB¹⁰⁷⁸. Pozostałe dochody podatkowe odnotowały wyższy spadek indeksu wrażliwości. Najsilniejszy spadek indeksu wrażliwości cechował CIT (o 26%) - obniżenie indeksu wrażliwości CIT doświadczyło 65% państw objętych badaniem. W przypadku indeksu wrażliwości SSC aż 80% państw objętych badaniem zanotowało jego spadek, a średni indeks zredukowany o 29%. Indeks wrażliwości podatków majątkowych obniżył się w 60% państw objętych badaniem (średni indeks spadł o 31%). Indeks wrażliwości podatku od sprzedaży został zredukowany w 75% państw objętych badaniem, a średni indeks o 22%, akcyzy w 65% państw objętych badaniem – średni indeks obniżył się o 22%. W tymże okresie w wielu państwach UE doszło do podniesienia standardowych stawek VAT¹⁰⁷⁹. Obniżenie się indeksu wrażliwości wiązało się ze wzrostem zarówno stawek standardowych jak i zredukowanych, co w konsekwencji obniżało dystans między nimi¹⁰⁸⁰. Wzrost stawek można identyfikować z wysiłkami na rzecz utrzymania dochodów podatkowych w sytuacji obniżenia się poziomu konsumpcji. Z kolei w przypadku akcyzy wzrost stawek w latach 2009 – 2011¹⁰⁸¹ doprowadził do wahań w poziomie dochodów podatkowych, co przyczyniło się do uzyskania w większości państw indeksu powyżej 1. Elastyczność cenowa popytu energii elektrycznej, paliw płynnych i gazu jest mniejsza od jedności, co oznacza, że zmiany cen prowadzą do mniej niż proporcjonalnych zmian wielkości popytu¹⁰⁸². W związku ze wzrostem stawek zanotowano

¹⁰⁷⁸ A.J. Auerbach, D. Feenberg, op.cit., s. 37-56.

¹⁰⁷⁹ Stawka VAT wzrosła w Czechach (2010, 2013), Finlandii (2010, 2013), Francji (2014), Grecji (2010, 2017), Hiszpanii (2013), Holandii (2013), Irlandii (2012), Litwie (2010), Łotwie (2009, 2011, obniżka 2013), Polska (2011), Portugalia (2010, 2011), Słowacja (2011), Słowenia (2013), Węgry (2012), Wielka Brytania (2011), Włochy (2012).

¹⁰⁸⁰ Analiza korelacji wykazała, że zmiana indeksu wrażliwości podatków od sprzedaży była istotnie dodatnio skorelowana ze zmianą stawek minimalnych zredukowanego podatku, dodatnio (ale nieistotnie) ze zmianą stawki standardowej oraz ujemnie ze zmianą relacji stawki standardowej do minimalnej. Dla stawki standardowej podatku współczynnik Rho – Spearmana 0,18. Dla stawki najniższej zredukowanej podatku współczynnik Rho – Spearmana 0,44 istotność na poziomie 10%; dla zmiany relacji standardowej stawki do minimalnej rho – Spearmana -0,34.

¹⁰⁸¹ Wzrost stawek na paliwo i energię: Estonia, Grecja, Węgry, Litwa, Łotwa, Słowenia, Hiszpania, Czechy, Dania, Polska. Wzrost stawek na wyroby tytoniowe i alkohol: Finlandia, Węgry, Litwa, Łotwa, Słowenia, Hiszpania, Czechy, Dania, Estonia, Polska, Słowacja. A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 37.

¹⁰⁸² Badanie na przykładzie Polski wykazało, że nieskompensowana elastyczność cenowa popytu wynosi -0,81 dla energii elektrycznej, -0,67 dla paliw płynnych, - 0,76 dla gazu, co oznacza, że zmiany cen prowadzą do mniej niż proporcjonalnych zmian wielkości popytu. M. Kudelko, R. Jankowski, op.cit. s. 15.

wówczas wzrost dochodów podatkowych, a tego efektu nie zanegował znaczący spadek popytu na ten produkt. W kolejnym okresie indeks obniżył się ponieważ dochody z tego podatku ustabilizowały się.

Na podstawie stopnia wrażliwości na cykl koniunkturalny poszczególnych dochodów podatkowych i jego zmian, można wysunąć kilka wniosków na temat przypisywanych im funkcji. Najniższą wrażliwość na koniunkturę gospodarczą wykazały SSC, akcyza i podatki majątkowe (zwłaszcza w państwach postkomunistycznych, w którym występuje powierzchniowy system opodatkowania), co z perspektywy realizacji funkcji fiskalnej jest istotne ze względu na zapewnienie stabilnego dopływu środków finansowych. Jednakże niska wrażliwość tych dochodów przyczynia się do zmniejszenia stopnia realizowania przez nie funkcji redystrybucyjnej i stabilizacyjnej. Świadczy bowiem o niskim stopniu progresji opodatkowania lub nawet jego regresywnym charakterze. Wysoka wrażliwość na cykl koniunkturalny jest również wymogiem zakwalifikowania danego instrumentu jako ASK. Na podstawie powyższej analizy można stwierdzić, że w państwach UE w najwyższym stopniu spełnia ten wymóg CIT, a w okresie 2012–2018 również PIT. W przypadku PIT, jego rola redystrybucyjna i stabilizacyjna została wzmocniona w okresie 2012-2018, o czym świadczy wzrost indeksu wrażliwości na cykl koniunkturalny. Jest to wynik wzrostu stopnia progresji na skutek zmian stawek nominalnych PIT, zakresu ulg podatkowych, szerokości i liczby przedziałów. Relatywnie wysoką wrażliwością na cykl koniunkturalny, zwłaszcza w okresie 2005-2011 cechował się również podatek od sprzedaży. Wynika ona z przedmiotu opodatkowania i zróżnicowania jego stawek względem produktów niższego rzędu, dóbr normalnych czy luksusowych.

Zróżnicowanie udziału podatków dochodowych i wydatków na cele socjalne przyczynia się do występowania znacznych różnic w zakresie redystrybucji dochodu w państwach UE. Została ona przedstawiona za pomocą Indeksu Reynoldsa-Smolensky'ego w ujęciu względnym, obliczonego jako relacja różnicy między wskaźnikiem Giniego przed i po opodatkowaniu i transferach socjalnych do wskaźnika Giniego przed opodatkowaniem i transferami socjalnymi. Obrazuje wysokość zmiany w poziomie nierówności dochodowych w relacji do ich poziomu przed ingerencją fiskalną państwa. Im wyższe przyjmuje wartości, tym wyższy jest względny zakres redystrybucji. W okresie 2005–2011 najniższa ingerencja w rozkład dochodu cechowała Wielką Brytanię, Hiszpanię, Portugalię, Litwę i Łotwę. Z kolei najsilniejsza Belgię, Słowenię,

Irlandię, Węgry, Finlandię¹⁰⁸³. W okresie 2012–2018 doszło do wzrostu średniego indeksu Indeksu Reynoldsa-Smolensky'ego (o 2,6%.) - w 80% państw objętych badaniem nastąpił wzrost wartości indeksu. Na podstawie analizy porównawczej poszczególnych dochodów podatkowych i wydatków publicznych można wysunąć wniosek, że najsilniejszym instrumentem redystrybucyjnym pozostają wydatki na cele socjalne, zwłaszcza w państwach postkomunistycznych. Wysoki zakres redystrybucji cechował także gospodarki modelu opiekuńczego i kontynentalnego o wysokim udziale PIT w dochodach podatkowych.

Tabela 14. Względny Indeks Reynoldsa-Smolensky'ego oraz wskaźnik szarej strefy jako % PKB w okresie 2005-2011 i 2012–2018

	Indeks RS 2005-2011	Indeks RS 2012-2018	Zmiana %	Szara strefa 2005-2011	Szara strefa 2012-2018	Zmiana %	Dług netto 2005-2011	Dług netto 2012-2018	Zmiana %	Indeks GE 2005-2011	Indeks GE 2012-2018	Zmiana %
Austria	73,4	77,6	5,7	7,1	7,1	-0,6	-46,5	-56,3	21,1	1,8	1,5	-13,6
Belgia	79,4	92,4	16,4	16,8	16,5	-1,8	-81,8	-89,6	9,5	1,6	1,4	-13,7
Czechy	74,8	76,9	2,8	13,5	11,7	-13,1	4,8	-14,5	402,1	1,0	1,0	3,2
Estonia	48,2	44,0	-8,9	22,1	20,1	-9,2	29,8	28,5	-4,4	1,1	1,1	-0,9
Finlandia	81,9	91,6	11,9	10,7	10,8	0,8	60,9	55,9	-8,2	2,2	2,0	-7,4
Francja	66,5	74,4	11,9	11,5	11,7	2,1	-45,5	-74,7	64,2	1,5	1,4	-7,2
Niemcy	71,2	72,7	2,2	9,9	10,4	4,6	-43,7	-39,5	-9,6	1,6	1,7	6,4
Węgry	96,3	73,5	-23,7	20,6	19,8	-3,7	-54,7	-65,7	20,1	0,7	0,5	-26,0
Irlandia	76,4	81,6	6,9	12,0	9,6	-20,1	-22,6	-64,8	186,7	1,5	1,5	-2,7
Włochy	55,6	56,7	1,9	19,9	19,8	-0,4	-93,9	-122,2	30,1	0,4	0,5	18,4
Łotwa	36,0	38,7	7,7	20,7	18,0	-13,2	-3,4	-14,9	338,2	0,6	1,0	54,8
Litwa	47,1	40,9	-13,1	24,2	19,7	-18,7	0,1	-21,8	21900,0	0,7	1,0	39,4
Holandia	48,3	54,4	12,8	9,1	8,8	-3,6	-29,7	-40,9	37,7	1,8	1,8	3,4
Polska	54,8	57,8	5,4	22,3	19,9	-10,6	-22,5	-40,7	80,9	0,5	0,7	44,0
Portugalia	46,9	60,5	28,9	18,6	16,1	-13,4	-63,7	-102,4	60,8	1,0	1,2	18,0
Słowacja	62,8	63,2	0,7	13,7	13,1	-4,7	-21,1	-40,4	91,5	0,9	0,8	-3,5
Słowenia	81,5	82,8	1,6	20,9	19,0	-9,1	5,6	-22,0	-492,9	1,0	1,1	3,9
Hiszpania	44,9	52,3	16,4	20,1	20,3	0,8	-29,6	-75,5	155,1	1,0	1,1	7,8
Szwecja	69,8	55,6	-20,3	10,4	10,7	3,3	11,1	20,3	82,9	2,0	1,9	-5,6
Wielka Brytania	43,2	44,6	3,3	9,9	9,4	-4,8	-41,5	-77,4	86,5	1,6	1,5	-4,9

Źródło: Opracowanie własne.

Wskaźnik szarej strefy również był silnie zróżnicowany w państwach członkowskich UE. Najniższy zakres szarej strefy został zidentyfikowany w państwach konserwatywnych jak Niemcy, Austria, Holandia oraz przedstawiciel państw liberalnych Wielka Brytania. Z kolei najwyższy poziom szarej strefy ujawniono w państwach postkomunistycznych (Słowenia, Polska, Litwa, Estonia)¹⁰⁸⁴. W okresie 2012–2018 doszło do obniżenia średniego poziomu

¹⁰⁸³ Indeks redystrybucji był istotnie skorelowany z udziałem wydatków socjalnych (0,40) i wydatków na kapitał ludzki (-0,54), wydatkami publicznymi jako % PKB (0,54), indeksem wrażliwości wydatków klasycznych (-0,385) i wydatków na opiekę społeczną (-0,42) oraz dochodami podatkowymi jako % PKB (0,57). Zatem wzrostowi wydatków publicznych w stosunku do produktu krajowego i wzrostowi udziału w nich wydatków na cele socjalne, a także wzrostowi podatkowych dochodów względem PKB towarzyszył wzrost zakresu redystrybucji (w wymiarze przestrzennym). Z kolei niższy zakres redystrybucji cechował państwa o wyższym udziale wydatków na kapitał ludzki, wyższej wrażliwości wydatków klasycznych i na cele socjalne.

¹⁰⁸⁴ Wskaźnik szarej strefy był istotnie skorelowany ze wskaźnikiem dochodów podatkowych w relacji do PKB (-0,37), udziałem PIT w dochodach podatkowych (-0,45), udziałem podatków od sprzedaży (0,54) i akcyzy (0,64), a także wskaźnikiem wydatków publicznych w relacji do PKB (-0,44) i udziału wydatków na cele socjalne w wydatkach publicznych (-0,49) oraz wskaźnikiem szarej strefy (-0,78), Na granicy istotności miała miejsce ujemna

szarej strefy względem poprzedniego okresu (o 0,8 p.p.). W 70% państw objętych badaniem doszło do obniżenia się wartości wskaźnika. Według A. Yamena i innych tempo redukcji poziomu szarej strefy w tzw. starych państwach UE jest niższe w porównaniu do tzw. nowych członków UE. Istotnymi czynnikami determinujący poziom szarej strefy w tych państwach jest jakość regulacji, kontrola korupcji, stabilność polityczna i skuteczność rządu, zaś w nowych państwach UE jedynym znaczącym czynnikiem jest skuteczność rządu¹⁰⁸⁵. Ważnym czynnikiem wpływającym na wysokość szarej strefy jest moralność podatkowa. Udowodniono także, że spadek liczby osób uchylających się od opodatkowania PIT wiąże się ze spadkiem liczby osób unikających opodatkowania CIT. Uchylenie się od opodatkowania dochodów z pracy i kapitału są ze sobą powiązane, a taka komplementarność jest ściśle związana z normami społecznymi w zakresie przestrzegania przepisów podatkowych. Z kolei moralność podatkowa wzrasta wraz ze wzrostem dochodów w gospodarce i poprawą jakości instytucji¹⁰⁸⁶.

Wskaźnik długu publicznego netto jest zmienną, która najsilniej różnicowała państwa UE. W okresie 2005–2011 część z nich utrzymywała dodatni poziom tego wskaźnika, jak Szwecja, Słowenia, Litwa, Finlandia, Estonia i Czechy, co świadczy o dobrej kondycji finansów publicznych w tym okresie. Z kolei część członków UE odznaczała się wysokim poziomem zadłużenia w relacji do posiadanych aktywów: Austria, Belgia, Węgry, Włochy, Portugalia¹⁰⁸⁷. W okresie 2012–2018 doszło do pogorszenia stanu finansów publicznych - średnia wartość zadłużenia wzrosła o 86%, a w 95% państw objętych badaniem doszło do wzrostu zadłużenia względem posiadanych aktywów. Poprawa nastąpiła jedynie w Szwecji (o 83%). Analiza korelacji pozwoliła sformułować wniosek, że w analizowanym okresie państwa o stabilniejszej sytuacji finansów publicznych cechowały się niższym poziomem wydatków publicznych i niższym udziałem wydatków klasycznych w nich, niższej wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków klasycznych, a także niższą wrażliwością dochodów

korelacja między wskaźnikiem szarej strefy, a wskaźnikiem dochodów podatkowych w relacji do PKB i indeksem wrażliwości akcyzy (0,37). Zatem można przypuszczać, że państwa o wyższych dochodach podatkowych cechują się niższym zakresem szarej strefy.

¹⁰⁸⁵ A. Yamen, A. Allam, A. Bani – Mustafa, A. Uyar, *Impact of institutional environment quality on tax evasion: A comparative investigation of old versus new EU members*, „Journal of International Accounting, Auditing and Taxation” 2018, nr 32, s. 17-29.

¹⁰⁸⁶ C. Bethencourt, L. Kunze, *Social norms and economic growth in a model with labor and capital income tax evasion*, „Economic Modelling” 2020, nr 86, s. 170 – 182.

¹⁰⁸⁷ Wskaźnik długu publicznego netto był istotnie skorelowany z indeksem wrażliwości dochodów podatkowych (-0,58), PIT (-0,43), CIT (-0,50), podatków majątkowych (-0,49), udziałem podatków majątkowych w dochodach podatkowych (-0,49) i podatków od sprzedaży (0,43), poziomem wydatków publicznych w relacji do PKB (-0,47), udziału wydatków klasycznych w wydatkach publicznych (-0,44) indeksu wrażliwości wydatków na wsparcie gospodarki (-0,55). Wyższy wskaźnik długu publicznego netto wykazywały również państwa o niższym udziale podatków majątkowych w dochodach podatkowych i wyższym udziale podatków od sprzedaży.

podatkowych oraz dochodów z poszczególnych rodzajów podatków. Co oznacza, że ponad proporcjonalne wahania poszczególnych wydatków i dochodów podatkowych względem wahań produktu krajowego mogą przyczyniać się do wzrostu zadłużenia.

Do oceny działalności fiskalnej władzy publicznej i poziomu zaufania do niej wykorzystano indeks GE (*Government Effectiveness*), opracowany do pomiaru jakości instytucji publicznych. Indeks GE obrazuje jakość usług publicznych, służby cywilnej, formułowanej i wdrażanej polityki oraz wiarygodność rządu w opinii społeczeństwa (określany jako skuteczność rządu)¹⁰⁸⁸. Ocena działań władzy publicznej zawarta w Indeksie GE, w okresie 2005–2011 była pozytywna w przypadku państw socjaldemokratycznych i konserwatywnych (Austria, Belgia, Szwecja, Holandii, Finlandii, Francji, Niemczech), a także liberalnych (Wielkiej Brytanii i Irlandii). Niski poziom Indeksu GE (poniżej 1 lub równy) charakteryzował z kolei państwa postkomunistyczne (Czechy, Węgry, Łotwa, Litwa, Polska i Słowacja) oraz śródziemnomorskie (Włochy, Portugalia)¹⁰⁸⁹. Na podstawie analizy korelacji można wywnioskować, że obywatele oceniają władzę publiczną jako skuteczną w państwach o niskim poziomie szarej strefy, wysokim zakresie ingerencji państwa w gospodarkę, zwłaszcza w sferze opieki społecznej, wysokim znaczeniu fiskalnym PIT i niskim podatków pośrednich. Skuteczność rządu przyczynia się do kształtowania postrzegania przez podatników oczekiwanej użyteczności ich płatności podatkowych, stymulując do zachowań zgodnych z prawem i zwiększając koszty nielegalnej działalności w wyniku większej odpowiedzialności instytucjonalnej¹⁰⁹⁰. W tym przypadku analiza korelacji wskazuje, że wyższą użyteczność podatnicy przypisują wydatkom na cele socjalne, a w strukturze dochodów podatkowych podatkom dochodowym. „Jeśli podatnicy postrzegają rządy jako wydajne, a nie marnotrawne, prawdopodobnie będą przestrzegać przepisów podatkowych”¹⁰⁹¹, co uzasadnia ujemną

¹⁰⁸⁸ Obejmuje m.in. następujące zmienne: jakość infrastruktury drogowej, jakość infrastruktury portowej, jakość infrastruktury transportu lotniczego, jakość szkolnictwa podstawowego, zadowolenie z systemu transportu publicznego, zadowolenie z dróg i autostrad, zadowolenie z systemu edukacji, zakres podstawowych świadczeń zdrowotnych, zakres wody pitnej i urządzeń sanitarnych, zakres sieci elektrycznej, zakres infrastruktury transportowej, zasięg gospodarowania odpadami, zasięg szkolnictwa publicznego, prawdopodobieństwo zakłóceń infrastruktury transportowej, ryzyko braku możliwości zapewnienia przez państwo porządku publicznego i bezpieczeństwa w sytuacjach kryzysowych, niestabilność polityki. Bank Światowy, *Governance Effectiveness*, <https://databank.worldbank.org/databases/governance-effectiveness>, (data dostępu: 01.08.2020).

¹⁰⁸⁹ Indeks ten był istotnie skorelowany ze wskaźnikiem dochodów podatkowych jako % PKB (0,48), udziału PIT w dochodach podatkowych (0,54), udziału podatków od sprzedaży (-0,39), indeksu wrażliwości akcyzy (-0,42), udziału akcyzy w dochodach podatkowych (-0,6), wskaźnika wydatków publicznych jako % PKB (0,45), indeksu wrażliwości wydatków na kapitał ludzki (0,43), udziału wydatków na opiekę społeczną (0,47), wskaźnika szarej strefy (-0,78).

¹⁰⁹⁰ B. Torgler, F. Schneider, *The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy*, “Journal of Economic Psychology” 2009, nr 30(2), s. 228–245.

¹⁰⁹¹ A. Yamen, A. Allam, A. Bani – Mustafa, A. Uyar, op.cit., s. 21.

korelację między indeksem GE, a poziomem szarej strefy. W latach 2012–2018 średni indeks GE wzrósł o 0,8%, co świadczy o nieznacznym zwiększeniu akceptacji polityki fiskalnej przez społeczeństwo. Wzrost indeksu GE odnotowało 50% państw objętych badaniem, przy czym najsilniejszy wzrost uzyskały państwa postkomunistyczne (z wyjątkiem Węgier) i śródziemnomorskie.

Analizując oba przedstawione okresy można zauważyć pewne tendencje występujące we wszystkich państwach objętych badaniem w okresie 2012–2018 względem 2005–2011: doszło do wzrostu dochodów podatkowych w relacji do PKB, przy zmniejszeniu wydatków publicznych w relacji do PKB, nastąpił spadek wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów z PIT, CIT, SSC, podatków majątkowych, od sprzedaży i akcyzy, wydatków klasycznych, na wsparcie gospodarki, na kapitał ludzki i na ochronę socjalną. Zmniejszenie stopnia wrażliwości poszczególnych dochodów podatkowych można rozpatrywać jako pozytywne z perspektywy funkcji fiskalnej. Wrażliwość dochodów podatkowych na cykl koniunkturalny wpływa na ich niestabilność, co stanowi poważny problem decydentów, ponieważ może przełożyć się na wyższą niestabilność wydatków publicznych, a tym samym większą niestabilność inwestycji publicznych i niższy ich poziom¹⁰⁹². W okresie 2012–2018 doszło także do zmniejszenia udziału w dochodach podatkowych CIT, SSC, PIT, a zwiększenia udziału podatków majątkowych, od sprzedaży i od akcyzy, z kolei w wydatkach publicznych zwiększono udział wydatków na cele socjalne kosztem udziału wydatków klasycznych, na wsparcie gospodarki i na kapitał ludzki. W efekcie zwiększył się zakres redystrybucji, zmniejszył się poziom szarej strefy i poprawiła ocena polityki fiskalnej przez społeczeństwo (wzrost indeksu GE). Spadek poziomu szarej strefy, przy jednoczesnym wzroście indeksu GE, można uznać za zwiększenie akceptacji poziomu obciążeń podatkowych, zgodnie z behawioralną krzywą Laffera. Jednakże negatywnym aspektem jest zwiększenie zadłużenia publicznego względem posiadanych aktywów.

Powyższe działania odpowiadają na zalecenia Komisji Europejskiej, która rekomendowała ograniczenie wydatków publicznych oraz zmianę struktury opodatkowania – zwiększenie udziału podatków pośrednich kosztem podatków bezpośrednich (dewaluacja fiskalna), jako środek stymulacyjny w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu finansowego w latach 2007–2009. Jej celem było podniesienie cenowej konkurencyjności produkcji krajowej poprzez zmniejszenie opodatkowania czynników produkcji i zmniejszenie składek na ubezpieczenia

¹⁰⁹² S. K. Gnanon, *Tax revenue instability and tax revenue in developed and developing countries*, „Applied Economic Analysis” 2022, nr 30 (88), s. 18–37.

społeczne obciążających pracę¹⁰⁹³. Wzrost dochodów i udział w dochodach podatkowych podatków majątkowych i podatków konsumpcyjnych należy pochylić jako korzystne z perspektywy stymulowania wzrostu gospodarczego i dobrobytu także zgodnie z wynikami badań np. J. M. Arnold¹⁰⁹⁴, J.M. Arnold i inni 2011¹⁰⁹⁵, S. Acosta–Irmaechea i J. Yoo¹⁰⁹⁶, czy J. Xing (2011¹⁰⁹⁷ i 2012¹⁰⁹⁸). Jednakże z perspektywy stymulowania dobrobytu społeczeństwa, którego ważnym obszarem jest zagwarantowanie realizacji potrzeb podstawowych osób o niskim poziomie dochodów i majątku, przesunięcie ciężaru podatkowego na konsumpcję może prowadzić do pogorszenia ich sytuacji materialnej. Podatki konsumpcyjne są uznawane za regresywne (względem dochodu, jak to zostało wykazane w podrozdziale 3.2), a zatem zwiększenie ich udziału w strukturze może obniżyć progresywność systemu podatkowego. W efekcie najwyższy ciężar podatkowy względem dochodu poniosą osoby o trudnej sytuacji materialnej, co obniży dobrobyt zgodnie z teorią maxmin. Obniżenie progresywności systemu podatkowego może przełożyć się również na wzrost nierówności dochodowych i majątkowych, a w konsekwencji społecznych, co także wpłynie negatywnie na poziom dobrobytu ogólnego, zgodnie z koncepcją dobrobytu Sena. Sposobem na zwiększenie udziału podatków konsumpcyjnych bez zwiększania stawki podatku może być poszerzenie bazy podatkowej, zniwelowanie luki podatkowej i ograniczenie przestępczej działalności uszczuplającej wpływy z podatku (np. karuzele podatkowe).

Zmniejszenie udziału podatków dochodowych w dochodach podatkowych wiąże się z tendencją do obniżania stopnia progresywności PIT oraz obniżania stawek podatku w celu stymulacji oszczędności, inwestycji krajowych i zagranicznych, zatrudnienia, przedsiębiorczości etc. Jednakże większość systemów opodatkowania dochodów osobistych cechuje się regresywną progresywnością, a zatem najwyższy przyrost stawki podatku dotyczy osób o niskich poziomach dochodu. Co sprawia, że podatek ten w wysokim stopniu prowadzi do zniekształcenia ich decyzji w zakresie zwiększenia nakładów pracy czy kapitału. Efektem może być wzrost nierówności dochodowych, społecznych, a w konsekwencji niskiej

¹⁰⁹³ Wskutek przesunięcia ciężaru opodatkowania z dochodu na konsumpcję, w wymiarze międzynarodowym następuje przesunięcie opodatkowania dóbr końcowych na podstawie pochodzenia na miejsce przeznaczenia – ostatecznej konsumpcji. Według Komisji Europejskiej takie działania wpłyną pozytywnie na zatrudnienie i PKB, zarówno w krótkim jak i długim horyzoncie czasu. Więcej: European Commission, *Tax Reforms in EU Member States: Tax Policy Challenges for Economic Growth*..op.cit.

¹⁰⁹⁴ J.M. Arnold, *Do tax structures affect aggregate economic growth?*..op.cit.

¹⁰⁹⁵ J.M. Arnold, B. Brys, C. Heady, A. Johansson, C. Schweltnus, L. Vartia, *Tax policy* ..op.cit.

¹⁰⁹⁶ S. Acosta-Ormaechea, J. Yoo, *Tax Composition and growth*..op.cit.

¹⁰⁹⁷ J. Xing, *Does tax structure affect economic growth?* ...op.cit.

¹⁰⁹⁸ J. Xing, *Tax structure and growth*...op.cit.

mobilności społecznej. W dodatku osoby o wysokich dochodach posiadają większe możliwości unikania opodatkowania, co prowadzi do zmniejszenia ich rzeczywistego ciężaru podatkowego, a tym samym obniża progresywność podatku. Zapewnienie wysokiej stromości progresji, przy niskich minimalnych stawkach podatku, mogłoby stanowić nie tylko instrument przeciwdziałania rosnącemu udziałowi w dochodzie osób najbogatszych, ale i stymulowania wzrostu dochodów osób w gorszej sytuacji materialnej¹⁰⁹⁹. Wyższa stromość progresji sprzyja realizacji funkcji dochodowej, stabilizacyjnej i redystrybucyjnej¹¹⁰⁰. Co jest zgodne z wynikami badań Y. Andrienko, P. Apps i R. Rees, zdaniem których właściwą reakcją na wzrost nierówności dochodowych przy jednoczesnym przesunięciu obciążeń podatkowych z górnego rozkładu dochodu na średni w państwach o wysokich dochodach, jest przejście w kierunku bardziej progresywnego, wieloprzedziałowego systemu podatku dochodowego z rosnącym stopniem zróżnicowania stawek podatku i ustanowioną krańcową stawką w przedziale znajdującym się w górnej połowie rozkładu dochodu¹¹⁰¹.

Zmniejszenie udziału CIT wiąże się nie tylko ze zmniejszeniem stawek podatku w ramach tworzenia zachęt do napływu BIZ i zwiększenia inwestycji krajowych, ale również ze stosowaniem w ramach tego podatku licznych ulg o charakterze stymulacyjnym (np. na B+R, inwestycje w aktywa trwałe). Wynika także ze zmian w strukturze kapitałów w przedsiębiorstwach (możliwość zakwalifikowania do kosztów podatkowych odsetek od zadłużenia przyczynia się do preferowania podmiotów o wyższym udziale kapitału obcego), przenoszeniem części działalności do państw o niższych wymogach np. odnośnie emisji zanieczyszczeń, czy zatrudnienia, co pozwala transferować część uzyskiwanych przychodów do innych jurysdykcji podatkowych i zmniejszyć zysk do opodatkowania. Wysokość uzyskiwanych dochodów z CIT wynika także z uwarunkowań prawnych prowadzenia działalności w tej formie. Wzrost dochodów z tytułu CIT może odbywać się kosztem dochodów z PIT, w przypadku opodatkowania dochodów uzyskiwanych z działalności gospodarczej – jeżeli średnia stawka podatku stanowi zachętę do wyboru takiej formy działalności w porównaniu do progresywnego PIT z wysokimi krańcowymi stawkami. Wpływa na to zainteresowanie prowadzeniem działalności jako osoby prawnej (na co mają wpływ regulacje

¹⁰⁹⁹ Poprzez zwiększanie nakładu pracy, kapitału czy poprawę wydajności na skutek poprawy zdrowia, stanu wiedzy - zwiększenie dochodu do dyspozycji i poprawa możliwości nabywczych pozwala wykroczyć poza konsumpcję podstawową i zwiększyć nakłady na usługi przyczyniające się do poprawy jakości kapitału ludzkiego.

¹¹⁰⁰ M. Wiśniewska – Kuźma, *Progresywność podatku od dochodów osobistych...* op.cit., s. 141.

¹¹⁰¹ Y. Andrienko, P. Apps, R. Rees, *Optimal Taxation, Inequality and Top Incomes*, "IZA Discussion Paper" 2014, nr 8275, s. 14.

prawne, wysokość kosztów związanych z prowadzeniem działalności w takiej formie, korzyści podatkowe). Wymienione przykłady wskazują, że zwiększenie znaczenia fiskalnego CIT jest problematyczne z perspektywy decydenta. Zmiana stawek podatku, wprowadzenie progresywnej skali, ograniczenie zakresu preferencji podatkowych może po pierwsze doprowadzić do pogłębienia zjawiska unikania opodatkowania, po drugie, może nie przynieść zamierzonego efektu ze względu na działanie pozostałych czynników jak np. na BIZ w wyższym stopniu ma wpływ dostępność zasobów, jakość kapitału ludzkiego, stabilność prawa, jakość infrastruktury, chłonność rynku¹¹⁰². Możliwości do zwiększenia uzyskiwanych w niego dochodów można upatrywać w uproszczeniu przepisów podatkowych, zapewnienie większej pewności i przewidywalności w kwestii wymiaru podatku, zmniejszenie zróżnicowania traktowania podatników np. poprzez preferencje podatkowe, prowadzące do zniekształceń w podejmowaniu decyzji inwestycyjnych. Istotnym narzędziem może być również zniesienie preferencji dla podmiotów z wyższym zaangażowaniem kapitału obcego w finansowaniu aktywów. Z kolei w ramach UE istotnym narzędziem stabilizacji uzyskiwanych z CIT dochodów będzie wprowadzenie wspólnej podstawy opodatkowania, która pozwoli nie tylko ograniczyć koszt związane z prowadzeniem działalności na terytorium kilku państw, ale i zmniejszy możliwość wykorzystywania odmiennych regulacji podatkowych do unikania opodatkowania.

5.2. Identyfikacja modeli fiskalnych państwach Unii Europejskiej

W niniejszym podrozdziale zrealizowano etap postępowania badawczego, polegający na typologii państw UE na podstawie zmiennych opisujących politykę fiskalną, za pomocą analizy skupień metodą Warda. Skoncentrowano się w nim na poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Czy możliwe jest wyodrębnienie grup państw wykazujących podobieństwo pod względem struktury wydatków publicznych i dochodów podatkowych, wskaźników wrażliwości na cykl koniunkturalny poszczególnych wydatków publicznych i dochodów podatkowych oraz wybranych wskaźników stabilności finansów publicznych i zakresu redystrybucji?

¹¹⁰² V. Tanzi, H. Zee, *Tax Policy for Developing Countries..op.cit.*

Zrealizowano w nim następujący cel szczegółowy:

1. Wyznaczenie modeli fiskalnych i zmian w ich obrębie w okresie 2005 – 2018, na podstawie struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych, miernika wrażliwości na cykl koniunkturalny dla poszczególnych kategorii wydatków publicznych i rodzajów dochodów podatkowych oraz wybranych mierników charakteryzujących zakres redystrybucji dochodów i stabilność finansów publicznych.

Realizacja powyższego celu wymagała zweryfikowania hipotezy szczegółowej:

1. W obrębie Unii Europejskiej państwa dzielą się na unikalne klastry cechujące się zbliżonym poziomem zmiennych charakteryzujących politykę fiskalną.

Tabela 15. Charakterystyka wyodrębnionych modeli polityki fiskalnej - średnia i współczynnik zmienności z okresu 2005–2011

Wyszczególnienie	I		II		III		IV	
	m	V	m	V	m	V	m	V
Wyszczególnienie	Estonia, Łotwa, Litwa, Czechy, Słowacja, Słowenia, Polska		Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia Hiszpania		Węgry, Włochy		Finlandia, Szwecja, Austria, Francja, Belgia, Niemcy, Holandia	
Wydatki publiczne % PKB	41,2	8,47	44,3	5,3	49,2	1,7	49,9	7,0
Wydatki indeks wrażliwości	1,3	11,92	2,4	28,5	1,2	34,6	1,4	23,9
W. klasyczne udział %	19,5	5,7	19,3	16,9	25,3	1,1	20,0	5,9
W. klasyczne indeks wrażliwości	1,2	12,77	2,4	22,6	1,1	19,8	1,1	26,4
W. na cele gospodarcze udział %	13,3	21,25	11,5	30,2	10,5	24,3	10,1	18,5
W. na cele gospodarcze indeks wrażliwości	1,8	28,9	6,3	91,3	2,2	19,2	2,0	35,3
W. na KL udział %	34,6	7,41	37,2	15,2	27,9	0,0	30,6	7,2
W. na kapitał ludzki indeks wrażliwości	1,3	13,62	1,9	12,5	1,2	42,5	1,6	24,2
W. na cele socjalne udział %	32,6	11,85	33,7	8,0	36,3	6,2	39,3	8,5
W. na cele socjalne indeks wrażliwości	1,5	23,61	2,4	14,1	1,8	53,8	1,4	37,5
Dochody podatkowe % PKB	31,8	10,36	31,5	5,2	39,5	6,0	40,5	8,8
Dochody podatkowe indeks wrażliwości	0,9	12,6	1,3	20,5	1,4	23,2	1,0	21,7
PIT udział %	15,1	25,04	24,8	26,9	21,9	27,6	24,6	20,9
PIT indeks wrażliwości	1,2	35,41	1,5	25,3	2,0	15,8	1,2	55,2
CIT udział %	7,4	29,91	9,3	3,6	5,8	10,4	6,4	18,0
CIT indeks wrażliwości	2,1	37,33	3,7	45,6	4,0	13,9	2,8	33,3
SSC udział %	37,0	12,95	24,4	37,2	31,8	5,3	32,9	14,7
SSC indeks wrażliwości	1,4	23,85	1,8	24,3	2,0	23,9	1,3	31,7
Majątkowe udział %	1,9	64,56	7,5	46,3	3,7	50,3	4,1	64,9
Majątkowe indeks wrażliwości	1,2	46,97	2,8	46,6	3,2	8,2	1,5	36,7
Od sprzedaży udział %	23,8	11,04	20,6	20,5	20,9	45,1	18,5	7,6
Od sprzedaży indeks wrażliwości	1,2	19,91	2,2	15,8	1,8	16,4	1,5	26,4
Akcyza udział %	12,5	8,67	11,3	23,9	10,5	15,3	8,6	14,5
Akcyza indeks wrażliwości	1,5	21,21	1,2	32,5	2,0	8,0	0,9	31,2
Indeks RS %	57,9	27,91	51,9	29,8	76,0	37,9	70,1	15,7
Szara Strefa %	19,6	21,8	15,2	32,9	20,2	2,4	10,8	27,7
Indeks GE	0,8	26,26	1,3	24,6	0,6	44,5	1,8	12,8
Dług netto	-0,9	1880,4	-39,4	-45,8	-74,3	-37,2	-25	-187,1

Źródło: Opracowanie własne.

W wyniku przeprowadzonego grupowania w okresie 2005–2011 zidentyfikowano 4 grupy państw wykazujących podobieństwo pod względem wymienionych zmiennych, a w okresie 2012–2018 trzy grupy. Charakterystykę statystyczną wyodrębnionych modeli, opartą o średnie poszczególnych cech diagnostycznych i współczynnika zmienności przedstawiono w tabeli nr 15.

Klaster I utworzyły Estonia, Łotwa, Litwa, Czechy, Słowacja, Słowenia i Polska. Grupa ta wyróżnia się na tle pozostałych najniższym średnim poziomem wydatków publicznych (41,2%) i relatywnie niskim średnim poziomem dochodów podatkowych w relacji do PKB (31,8%). Pod względem struktury wydatków publicznych odznacza się najwyższym średnim udziałem wydatków na cele gospodarcze (13,3%), relatywnie wysokim udziałem wydatków na kapitał ludzki (34,6%), najniższym udziałem wydatków na cele socjalne (32,6%) i relatywnie niskim udziałem wydatków klasycznych (19,5%). Wszystkie grupy wydatków cechują się wyższą zmiennością od produktu krajowego, jednakże na tle pozostałych grup zmienność ta jest stosunkowo niska (od 1,2 do 1,8). Klaster ten charakteryzuje się najwyższym na tle pozostałych grup udziałem dochodów z podatków od sprzedaży (23,8%) i akcyzy (12,5%) oraz składek na ubezpieczenia społeczne (37%), a także najniższym udziałem podatków bezpośrednich (26,7%). Niskie znaczenie fiskalne podatków bezpośrednich wynika ze stosowania w tych państwach niskich stawek podatków dochodowych (przeważnie w formie podatku liniowego¹¹⁰³) oraz powierzchniowego systemu opodatkowania nieruchomości i marginalnego znaczenia podatków transakcyjnych. Analiza wykazała, że w tej grupie państw poszczególne dochody podatkowe cechowały się najniższą wrażliwością na cykl koniunkturalny spośród wyróżnionych grup, z wyjątkiem akcyzy i SSC (od 1,2 do 2,1). Przyczyn można poszukiwać w niskim stopniu i stromości progresji PIT, czy w przyjętym powierzchniowym systemie opodatkowania nieruchomości. System podatkowy tych państw jest regresywny o czym świadczy indeks wrażliwości dochodów podatkowych, który kształtuje

¹¹⁰³ W większości tzw. nowych państw UE stosowany był przez długi okres podatek o skali proporcjonalnej, jednakże wskutek zastosowania w nim kwoty wolnej czy szerokiego zakresu preferencji podatkowych, przybierał charakter progresywny (jeśli zastosowana jest tylko kwota wolna, był to podatek płaski, w którym efektywna stawka podatkowa zbliża się do proporcjonalnej w miarę wzrostu dochodu. Więcej: B. Stanek, op.cit., s. 694. Uproszczona konstrukcja PIT podyktowana była względami administracyjnymi (aby uniknąć problemu z gromadzeniem i przetwarzaniem szczegółowych informacji o statusie dochodowym podatnika), tworzeniem zachęt do przestrzegania przepisów podatkowych (niska moralność podatkowa społeczeństwa) inwestowania i oszczędzania, zmniejszaniem zniekształceń zachowań inwestycyjnych wywołanych podatkami oraz promowaniem zatrudnienia. Więcej: P. Saavedra, A. Marcincin, J. Valachy, *Flat Income Tax Reforms*, [w:] *A Fiscal Policy and Economic Growth. Lessons for Eastern Europe and Central Asia*, red. C. Grey, T. Lane, A. Varoudakis, World Bank, Washington 2007, s. 254

się poniżej 1. Wahania poszczególnych dochodów podatkowych względem PKB mogą być podyktowane wysokim udziałem szarej strefy w gospodarce (19,6%) – wraz z pogorszeniem się koniunktury wzrasta zainteresowanie podatników redukcją obciążeń podatkowych i SSC: świadczeniem pracy w szarej strefie, nierejestrowanie części przychodów, konsumpcją dóbr podlegających opodatkowaniu akcyzą z szarej strefy. Regresywny system podatkowy, stosunkowo niski zakres opieki socjalnej przekłada się na jeden z niższych wyników pod względem zakresu redystrybucji dochodów (57,9%). Klaster ten uzyskał również niską ocenę jakości działań władzy publicznej, wyrażony w Indeksie GE poniżej jedności (0,8). Średni dług publiczny netto jest najniższy wśród wyróżnionych grup państw (-0,9%), jednak grupa ta jest silnie zróżnicowana pod względem tego wskaźnika: Estonia, Litwa, Czechy i Słowenia wykazały dodatni wynik, zaś w Polsce i Słowacji osiągnął – 20% PKB. W przypadku pozostałych zmiennych (z wyjątkiem udziału podatków majątkowych i wskaźnika zmienności uzyskiwanych z nich dochodów) wskaźnik zmienności przyjął wartości poniżej 40%, co pozwala stwierdzić, że państwa zaliczone do klastra I prowadzą zbliżoną politykę fiskalną.

W klastrze II zostały zgrupowane: Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia i Hiszpania. Grupa ta cechuje się stosunkowo niskim poziomem wydatków publicznych (44,3%) i najniższym średnim poziomem dochodów publicznych względem produktu krajowego (31,5%). Na tle pozostałych grup wyróżnia się najwyższym udziałem wydatków na kapitał ludzki (37,2%), relatywnie wysokim udziałem wydatków na wsparcie gospodarki (11,5%), najniższym udziałem wydatków klasycznych (19,3%) i stosunkowo niskim udziałem wydatków na cele socjalne (33,7%). Grupa ta odznacza się także najwyższą zmiennością wydatków publicznych względem zmian w PKB (od 2,4 do 6,3), co świadczy o wykorzystywaniu ich jako instrumentów stabilizacji koniunktury: czy w zakresie aktywnej polityki wydatkowej, czy jako ASK. System podatkowy również jest wysoce progresywny, na co wskazują wysokie indeksy wrażliwości poszczególnych dochodów podatkowych (z wyjątkiem akcyzy – od 1,5 do 3,7). Progresywność systemu jest wynikiem struktury obciążeń: klaster wyróżnia się na tle pozostałych grup najwyższym udziałem podatków majątkowych (7,5%) i podatku korporacyjnego (9,3%), wysokim udziałem podatku od dochodów osobistych (24,8%) oraz relatywnie niskim udziałem podatków pośrednich (31,9%). Pomimo progresywnego systemu podatkowego, zakres redystrybucji jest najniższy spośród wyodrębnionych grup (51,9%), co może być wynikiem relatywnie niskich wydatków ogółem i niskiego w nich udziału wydatków na cele socjalne. Klaster cechuje się także wysoką oceną działań władzy publicznej (1,3), co może przekładać się na niski udział szarej strefy

w gospodarce (15,2%) kształtując moralność podatkową. Dług netto, w stosunku do pozostałych grup, kształtuje się na średnim poziomie (-39,4%) – w Irlandii, Holandii i Hiszpanii nie przekracza 30% PKB, jednakże w Wielkiej Brytanii i Portugalii waha się w przedziale <41;63%>. Współczynniki zmienności dla pozostałych zmiennych (z wyjątkiem wskaźnika zmienności wydatków na cele gospodarcze względem PKB, udziału podatków majątkowych i ich zmienności względem PKB) są niższe od założonych 40%, zatem można stwierdzić, że państwa zaliczone do klastra II cechują się podobnymi cechami i prowadzą zbliżoną politykę fiskalną.

Do klastra III zaliczono jedynie Węgry i Włochy. Klaster ten cechuje się wysokim poziomem wydatków publicznych (49,2%) i dochodów podatkowych względem PKB (39,5%). Na tle pozostałych grup wyróżnia się najwyższym udziałem wydatków klasycznych – 25,3% (w których dominują wydatki administracyjne), wysokim udziałem wydatków na cele socjalne (36,3%), najniższym udziałem wydatków na kapitał ludzki (27,9%) i niskim udziałem wydatków na cele gospodarcze (10,5%). Wydatki publiczne charakteryzują się niską zmiennością względem wahań PKB (od 1,1 do 2,2). Sposób wytypowanych kategorii wydatków jedynie wydatki na cele socjalne i na cele gospodarcze podlegają stosunkowo wyższym wahaniom od produktu krajowego. System podatkowy jest wysoce progresywny (indeks wrażliwości dochodów podatkowych na cykl koniunkturalny 1,4). Udział poszczególnych podatków w dochodach podatkowych jest zrównoważony – we wszystkich krajach objętych badaniem przyjmują one wartości średnie. Jedynie średni udział CIT jest najniższy na tle pozostałych wyróżnionych grup (5,8%). W przypadku tej grupy krajów wszystkie podatki wykazały zmienność dwukrotnie – lub niemal dwukrotnie wyższą od zmienności produktu krajowego (od 1,8 do 4). Progresywny system podatkowy i wysoki udział wydatków na cele socjalne, przy wysokim zakresie interwencjonizmu fiskalnego, przekłada się na wysoki wskaźnik redystrybucji dochodów (76%). O zbyt wysokim fiskalizmie świadczy najwyższy wśród wyróżnionych grup wskaźnik długu netto (-74,3%), wskaźnik szarej strefy (20,2%) i najniższy wskaźnik GE (0,6).

Klaster IV utworzyły Francja, Szwecja, Austria, Francja, Holandia, Belgia i Niemcy. Klaster ten wyróżnia się najwyższym poziomem wydatków publicznych (49,9%) i dochodów podatkowych względem PKB (40,5%). Cechuje się także najwyższym wśród wyróżnionych grup udziałem wydatków na cele socjalne (39,3%), najniższym udziałem wydatków na cele gospodarcze (10,1%) i niskim udziałem wydatków na kapitał ludzki (30,6%). Zmienność ogółu wydatków publicznych i poszczególnych ich kategorii jest relatywnie niska – od 1,1 do 1,6

(z wyjątkiem wydatków na cele gospodarcze - 2,0). System podatkowy jest proporcjonalny (indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów podatkowych – 1,0), pomimo przewagi udziałów podatków bezpośrednich nad pośrednimi (35,1% do 27,1%). Analiza wykazała, że w państwach klastra IV podatek od sprzedaży, od dochodów osobistych, korporacyjny i podatki majątkowe są progresywne (od 1,2 do 2,8), a podatek akcyzowy regresywny (0,9). Pomimo proporcjonalnego systemu podatkowego, wysoki udział wydatków socjalnych i ich wysoka wartość przełożyły się na wysoki zakres redystrybucji dochodów (70,1%). Społeczeństwo akceptuje i popiera wysoki fiskalizm i zakres interwencjonizmu państwowego o czym świadczy najwyższy średni indeks GE (1,8) i najniższy udział szarej strefy w gospodarce (10,8%). Średni poziom długu netto w relacji do PKB jest stosunkowo niski (-25%), ale państwa wchodzące w skład klastra są zróżnicowane względem tej zmiennej – Szwecja i Finlandia wykazały dodatni poziom długu netto, zaś pozostałe państwa grupy na poziomie -43-81% PKB. Państwa wchodzące w skład klastra cechują się prowadzeniem zbliżonej polityki fiskalnej, o czym świadczą uzyskane wskaźniki zmienności omawianych cech diagnostycznych. Jedynie w przypadku wskaźnika zmienności PIT względem wahań PKB, udziału podatków majątkowych w całkowitych dochodach podatkowych i wskaźnika długu publicznego netto znacząco przekroczyły założony poziom 40%.

W drugim okresie 2012–2018 powtórzono procedurę klasyfikacyjną państw, wykorzystując metodę Warda. Posłużono się również odległością kwadratu odległości euklidesowej, a dane zostały wystandaryzowane. Tym razem wyłoniono trzy modele fiskalne. Państwa, które uformowały w okresie 2005-2011 klastr IV również utworzyły jeden model polityki fiskalnej. Zmieniła się jednak struktura powiązań wewnątrz klastra. W okresie 2005-2011 Finlandia i Szwecja formułowały wewnętrzną podgrupę, będącą w pewnym oddaleniu od grupy państw kontynentalnych. W okresie 2012–2018 doszło do zbliżenia Szwecji z Austrią i Niemcami, Finlandia wykazała większe podobieństwo z Belgią, a Francja z Holandią. W analizowanym okresie Włochy zostały włączone do klastra II, a Węgry wraz ze Słowenią utworzyły podgrupę klastra III. W strukturze klastra III również doszło do zmian. O ile w okresie 2005–2011 republiki nadbałtyckie tworzyły samodzielnie podgrupę odróżniającą się od pozostałych państw post-komunistycznych, to w okresie 2012–2018 dołączyła do nich Polska. Charakterystykę statystyczną wyodrębnionych modeli przedstawiono w tabeli nr 16.

Tabela 16. Charakterystyka wyodrębnionych modeli polityki fiskalnej - średnia i współczynnik zmienności z lat 2012 - 2018

Wyszczególnienie	I		II		III	
	Austria, Niemcy, Szwecja, Francja, Belgia, Finlandia, Holandia		Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia, Hiszpania, Włochy		Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Słowenia	
	m	V	m	V	m	V
Wydatki publiczne % PKB	50,9	9,8	43,3	15,4	41,8	11,9
Wydatki indeks wrażliwości	0,7	28,9	0,4	33,1	0,9	18,5
W. klasyczne %	18,5	6,4	21,6	10,1	20,3	9,7
W. klasyczne indeks wrażliwości	0,6	27,2	0,7	70,7	1,0	26,7
W. na cele gospodarcze %	9,8	21,1	8,8	11,2	13,2	17,3
W. na cele gospodarcze indeks wrażliwości	0,9	64,9	1,9	60,0	1,5	91,3
W. na kapitał ludzki %	31,0	8,5	33,0	16,4	32,9	9,3
W. na KL indeks wrażliwości	0,9	24,7	0,7	29,6	1,1	16,0
W. na cele socjalne %	40,8	7,8	38,9	5,8	33,6	9,2
W. na cele socjalne indeks wrażliwości	0,8	25,6	0,6	56,8	0,9	42,3
Dochody podatkowe jako % PKB	41,9	7,7	33,7	18,3	33,3	10,1
Dochody podatkowe indeks wrażliwości	1,1	19,7	0,9	40,0	1,3	22,9
PIT udział %	24,9	17,9	25,6	18,2	14,2	22,5
PIT indeks wrażliwości	1,4	44,1	0,9	49,4	1,4	27,8
CIT udział %	6,1	19,5	7,9	27,0	6,2	39,9
CIT indeks wrażliwości	2,6	35,8	1,7	22,3	1,9	35,8
SSC udział %	32,8	17,4	25,5	28,5	37,7	14,3
SSC indeks wrażliwości	0,9	29,4	1,0	33,2	1,3	28,0
Majątkowe udział %	4,3	68,1	7,2	44,2	2,1	57,6
Majątkowe indeks wrażliwości	1,7	44,2	1,3	54,4	0,8	52,8
Od sprzedaży udział %	18,4	11,1	19,7	20,1	24,9	14,6
Od sprzedaży indeks wrażliwości	1,1	19,2	1,3	42,9	1,3	22,6
Akcyza udział	8,4	16,8	10,6	13,7	12,8	10,3
Akcyza indeks wrażliwości	1,1	57,0	0,9	49,0	1,0	36,8
Indeks RS %	74,1	20,5	59,1	23,5	59,7	28,8
Szara Strefa %	10,9	26,9	15,0	35,3	17,7	18,9
Indeks GE	1,7	14,0	1,1	37,5	0,9	20,6
Dług netto	-32,1	-162,5	-88,4	-26,4	-23,9	-114,2

Źródło: Opracowanie własne.

Do klastra I zostały zakwalifikowane Austria, Niemcy, Szwecja, Francja, Belgia, Finlandia i Holandia. Grupa tych państw wyróżnia się najwyższym średnim poziomem wydatków publicznych (50,9%) i dochodów podatkowych w relacji do PKB (41,9%) na tle pozostałych klastrów. Pomimo wysokiego poziomu interwencjonizmu społeczeństwo docenia jakość oferowanych usług publicznych, co przejawia się najwyższym średnim poziomem Indeksu GE (1,7). Klaster ten odznacza się również najniższym średnim udziałem szarej strefy w gospodarce (10,9%) i najniższym średnim wskaźnikiem długu netto – -32,1% (jednakże w przypadku tego wskaźnika występuje wysokie zróżnicowanie: Szwecja wykazała dodatni średni stan sektora finansów publicznych 20,3%, a Belgia -89%). Biorąc pod uwagę strukturę wydatków publicznych, na tle państw objętych badaniem, klaster odznacza się najwyższym

średnim udziałem wydatków na cele socjalne (40,8%). Przekłada się to na relatywnie niski udział pozostałych grup wydatków (klasycznych – 18,5%, na kapitał ludzki -31% i na wsparcie gospodarki -9,8%). Zmiany poziomu wydatków publicznych ogółem lub poszczególnych ich kategorii są sztywne lub niemal proporcjonalnie względem wahań PKB (od 0,6 do 0,9). Klaster charakteryzuje się także progresywnym systemem podatkowym (wskaźnik indeksu wrażliwości na cykl koniunkturalny 1,1), na co ma wpływ najwyższy wśród wyodrębnionych grup, średni udział progresywnego podatku PIT w dochodach podatkowych ogółem – 24,9% (średni indeks wyniósł 1,4, jednakże analiza wykazała występowanie proporcjonalnego podatku w Austrii, regresywnego w Belgii i Finlandii, a progresywnego we Francji, Niemczech, Holandii i Szwecji¹¹⁰⁴) i najniższy średni udział podatków pośrednich – 26,8% (o niemal proporcjonalnym charakterze), a także wysoki poziom progresji CIT (jednakże jego średni udział jest niski – 6,1%) i stosunkowo wysoka progresja podatków majątkowych (indeks wrażliwości 1,7). Wysoki poziom wydatków publicznych, wysoki udział wydatków socjalnych i progresywny system podatkowy przekłada się na najwyższy zakres redystrybucji wśród wyróżnionych grup państw. Przy czym proporcje opodatkowania i wydatków na cele socjalne w całkowitym efekcie redystrybucyjnym są zróżnicowane na co wskazują także wyniki badań Ch. Wanga i K. Caminady. Stwierdzili oni, że w państwach Europy kontynentalnej za redystrybucję na poziomie 47-57% odpowiadają emerytury, w gospodarkach nordyckich jest to odpowiednio poziom 31-48%¹¹⁰⁵.

W okresie 2012–2018 względem 2005–2011 w analizowanym klastrze I doszło do podniesienia poziomu wydatków publicznych i dochodów podatkowych względem PKB. W strukturze wydatków publicznych nastąpił wzrost udziału wydatków na kapitał ludzki i wydatków na cele socjalne, kosztem zmniejszenia udziału wydatków klasycznych i na cele gospodarcze. Niemal o połowę obniżył się wskaźnik wrażliwości na cykl koniunkturalny wszystkich wyodrębnionych kategorii wydatków (najwyższy spadek dotyczył wydatków na cele gospodarcze), przy jednoczesnym jego wzroście dla dochodów podatkowych ogółem i poszczególnych rodzajów podatków: PIT, majątkowych i akcyzy. W strukturze dochodów podatkowych wzrósł udział PIT i podatków majątkowych, przy obniżeniu udziału SSC, CIT, podatku od sprzedaży i akcyzy. Jednakże zmiany w strukturze dochodów podatkowych nie były

¹¹⁰⁴ Regresywność wynika ze stosowania progresji regresywnej, czyli skali podatkowej, w której stawka podatku rośnie wraz z dochodem, ale zmniejsza się jej przyrost. M. Wiśniewska-Kuźma wykazała, że w Finlandii i Belgii funkcjonuje progresja regresywna, w Szwecji progresja progresywna, a pozostałych państwach klastra progresja proporcjonalna tudzież progresja słabo regresywna. M. Wiśniewska-Kuźma, *Progresywność podatku...* op.cit.

¹¹⁰⁵ Ch. Wang, K. Caminada, op.cit.

znaczące – rzędu 0,1-0,3 p.p. Wzrost progresywności opodatkowania i zwiększenie udziału wydatków na cele socjalne skutkowało podniesieniem zakresu redystrybucji przez podatki i transfery społeczne. Jednakże w tym klasterze odnotowano również wzrost szarej strefy, pogorszenie stanu finansów publicznych i oceny polityki fiskalnej przez społeczeństwo.

Klaster II utworzyły Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia, Hiszpania i Włochy. Charakteryzuje się relatywnie niskim poziomem dochodów podatkowych (33,7%) i wydatków publicznych względem PKB (43,3%). Przy czym wydatki publiczne można uznać za sztywne (indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny 0,4), co jest wynikiem niskiej zmienności w relacji do zmian PKB wydatków klasycznych, na kapitał ludzki i wydatków na cele socjalne. Jedynie wydatki na cele gospodarcze charakteryzują się ponad proporcjonalnymi zmianami względem PKB (1,9), jednakże ich średni udział jest najniższy wśród wyróżnionych grup (8,8%). Model ten wyróżnia się wysokim udziałem wydatków klasycznych (21,6%), ze względu na wysokie nakłady na bezpieczeństwo i porządek publiczny oraz najwyższym udziałem wydatków na kapitał ludzki (33%). System podatkowy jest słabo regresywny (indeks wrażliwości 0,9). Wysoki udział w całkowitych dochodach podatkowych posiada PIT (25,6%), CIT (7,9%) i podatki majątkowe – 7,2% (zarówno średni udział CIT, jak i podatków majątkowych jest najwyższy wśród wyodrębnionych klastrów). Grupa tych państw odznacza się także najniższym udziałem w dochodach podatkowych ogółem SSC – 25,5%. Regresywny system podatkowy, niskie wydatki ogółem i niski udział w nich wydatków socjalnych (38,9%) przekłada się na najniższy średni zakres redystrybucji. Należy jednak mieć na uwadze, że klaster II utworzyły państwa o zróżnicowanym zakresie oddziaływania poszczególnych instrumentów polityki fiskalnej na redystrybucję – według wyników badań Ch. Wanga i K. Caminady w gospodarkach anglosaskich emerytury odpowiadają jedynie za 20-34% efektu redystrybucyjnego, zaś w śródziemnomorskich za 80% całkowitej redystrybucji¹¹⁰⁶. Państwa zaliczone do tego klastra cechują się także niskim udziałem szarej strefy w gospodarce (15%), a społeczeństwo wysoko ocenia zakres jakości sektora publicznego (1,1). Jednakże wystąpił w nich najwyższy średni poziom długu publicznego netto względem PKB (-88,4%).

W analizowanym klasterze II w okresie 2012–2018 względem 2005–2011 doszło do obniżenia poziomu wydatków publicznych względem PKB przy podwyższeniu dochodów podatkowych w relacji do PKB. W strukturze wydatków publicznych nastąpił wzrost udziału wydatków klasycznych i wydatków na cele socjalne, kosztem wydatków na cele gospodarcze

¹¹⁰⁶ Ch. Wang, K. Caminada, op.cit.

i na kapitał ludzki. Nastąpił silny spadek stopnia wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków publicznych ogółem i poszczególnych ich rodzajów. Spadek wskaźnika wrażliwości dotyczył także dochodów podatkowych, jednakże był on słabszy w porównaniu do wydatków publicznych. Klaster ten odnotował najwyższy wzrost zakresu redystrybucji i najsilniejszy spadek wskaźnika długu netto. Wskaźnik szarej strefy jedynie nieznacznie się obniżył. Zmiany nie zostały ocenione pozytywnie przez społeczeństwo – indeks GE obniżył się w najwyższym stopniu w porównaniu do pozostałych wyodrębnionych modeli.

Klaster III współtworzyły Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Czechy, Słowacja, Słowenia i Węgry. Cechuje się najniższym poziomem wydatków publicznych (41,8%) i dochodów podatkowych względem PKB (33,3%). Zmiany w poziomie wydatków publicznych są niemal proporcjonalne względem PKB – trzy wyodrębnione grupy wydatków uzyskały średni wskaźnik powyżej jedności. Model ten cechuje się wysokim udziałem wydatków klasycznych (20,3%) i najwyższym wydatków na cele gospodarcze (13,2%) oraz najniższym wśród wyróżnionych grup udziałem w wydatkach publicznych ogółem wydatków socjalnych (33,6%). Dochody podatkowe są wrażliwe na cykl koniunkturalny (1,3). Klaster ten odznacza się najniższym udziałem podatków dochodowych (20,4%) i majątkowych (2,1%) w dochodach podatkowych ogółem, zaś najwyższym wśród pozostałych modeli – podatków pośrednich (37,7%) i SSC (37,7%). Taka struktura systemu podatkowego i wydatków publicznych przekłada się na relatywnie niski zakres redystrybucji (59,7%). Według Ch. Wanga i K. Caminady za 54-70% całkowitej redystrybucji w państwach Europy Środkowo-Wschodniej odpowiadają emerytury¹¹⁰⁷. Problemem tych gospodarek jest wysoki udział szarej strefy w gospodarce (17,7%) i niska ocena przez społeczeństwo jakości usług publicznych (0,9). Dług netto jest na niskim poziomie (-23,9%), jednakże w grupie występuje duże zróżnicowanie – Estonia wykazała dodatni stan finansów publicznych (28,5%), a najwyższy ujemny Polska i Słowacja (-40% PKB).

W porównaniu do okresu 2005–2011 doszło do następujących zmian w tym modelu: wzrósł średni poziom wydatków publicznych i dochodów podatkowych w relacji do PKB, w strukturze wydatków publicznych doszło do wzrostu udziału wydatków klasycznych i na cele socjalne, kosztem wydatków na cele gospodarcze i wydatków na kapitał ludzki; obniżył się wskaźnik wrażliwości na cykl koniunkturalny wszystkich wyróżnionych kategorii wydatków publicznych, w strukturze dochodów podatkowych zwiększono udział składek na

¹¹⁰⁷ Ch. Wang, K. Caminada, op.cit.

ubezpieczenia społeczne, podatku od sprzedaży, akcyzy i podatków majątkowych przy zmniejszeniu udziału obu podatków dochodowych; wzrosła wrażliwość na cykl koniunkturalny podatku od sprzedaży i PIT, a obniżyła się CIT, SSC, akcyzy i podatków majątkowych. W modelu zaobserwowano także spadek zakresu redystrybucji przez podatki i świadczenia społeczne, obniżenie zakresu szarej strefy i poprawę oceny polityki fiskalnej przez społeczeństwo. Jednakże nastąpiło również pogorszenie stanu finansów publicznych,

Wielocechowa klasyfikacja państw Unii Europejskiej zrealizowana z wykorzystaniem analizy skupień dostarczyła ważnych informacji o zróżnicowaniu modeli fiskalnych w ramach UE. Zastosowanie hierarchicznej metody aglomeracji doprowadziło do wyłonienia grup państw podobnych do siebie pod względem ustalonych cech i jednocześnie różniących się od państw z innych klas. Identyfikacja skupień pozwoliła ujawnić zróżnicowanie modeli fiskalnych oraz ustalić prawidłowości jakie wystąpiły między obiektami i określonymi cechami. Porównanie cech diagnostycznych z obu okresów w wyróżnionych modelach fiskalnych pozwoliło poczynić pewne obserwacje na temat zmian w strukturze wydatków publicznych i dochodów podatkowych oraz stopniu wrażliwości na cykl koniunkturalny poszczególnych instrumentów polityki wydatkowej i podatkowej w poszczególnych modelach fiskalnych. Podsumowanie tych cech zawarto w tabeli nr 17.

Tabela 17. Porównanie modeli fiskalnych pod względem zmian w strukturze dochodów podatkowych i wydatków publicznych

Model liberalno-śródziemnomorski	Model konserwatywny	Model państw postkomunistycznych
Poprawa stabilności finansów publicznych – obniżenie wydatków publicznych jako % PKB przy wzroście dochodów podatkowych jako % PKB. Najsilniejszy spadek wrażliwości wszystkich grup wydatków publicznych. Wzrost udziału PIT i SSC w dochodach podatkowych. Najsilniejszy wzrost redystrybucji.	Obniżenie udziału wydatków klasycznych w strukturze wydatków publicznych i wzrost wydatków na kapitał ludzki. Wzrost wrażliwości dochodów podatkowych na cykl koniunkturalny. Wzrost indeksu wrażliwości PIT, podatków majątkowych i akcyzy. Wzrost udziału PIT i podatków majątkowych w dochodach podatkowych. Wzrost szarej strefy jako % PKB.	Wzrost wrażliwości dochodów podatkowych na cykl koniunkturalny. Wzrost indeksu wrażliwości PIT i podatków od sprzedaży. Redukcja udziału PIT w dochodach podatkowych. Wzrost udziału SSC, podatków majątkowych, od sprzedaży i akcyzy w dochodach podatkowych. Wzrost indeksu GE.

Źródło: Opracowanie własne.

Modele polityki fiskalnej wyodrębnione na podstawie niniejszego badania są zbieżne z modelami kapitalizmu przedstawionymi w literaturze przedmiotu, co potwierdza założenie, że polityka fiskalna odpowiada na przyjętą politykę gospodarczą i społeczną, stanowiącą wyraz funkcjonującego modelu kapitalizmu. W skład modelu fiskalnego konserwatywnego weszły

państwa reprezentujące model koordynowanej gospodarki rynkowej P.A. Halla i D. Soskicego. Wyniki przeprowadzonego badania pokrywają się również z wynikami uzyskanymi przez P. Babosa, który uzupełnił klasyfikację P. A. Halla i D. Soskicego o państwa Europy Środkowo–Wschodniej. Państwa bałtyckie stanowiły podgrupę w ramach wyodrębnionego klastra fiskalnego, do której zbliżyła się Polska w okresie 2012–2018. Wyniki grupowania są zbieżne z wnioskami R. Rapackiego i A. Czerniaka, którzy stwierdzili, że państwa postkomunistyczne tworzą unikalny model kapitalizmu, ukształtowany w oparciu o architekturę instytucjonalną modeli kapitalizmu państw Europy Zachodniej.

Można również wskazać zbieżność niniejszego badania z dotychczasowymi wynikami badań klasyfikacyjnych dotyczącymi polityki fiskalnej. Wyłoniony model liberalno–śródziemnomorski jest zbieżny z grupą państw praktykującą model anglosaski, wyodrębnioną przez S. Owsiaka. Jego zdaniem przemawia za tym podziałem kryterium historyczne (kraje morskie, kolonialne) oraz doktryna oparta na stosunkowo dużej odpowiedzialności państwa za bezpieczeństwo obywateli, znajdująca swoje odzwierciedlenie w poziomie wydatków publicznych i obciążeń podatkowych¹¹⁰⁸. Wystąpiła również zbieżność co do zakwalifikowania Holandii do grupy razem z państwami nordyckimi¹¹⁰⁹. Podobnie, jak w klasyfikacji polityki podatkowej dokonanej przez N. Velichkovą i K. Stefanową, państwa postkomunistyczne utworzyły jeden klaster, cechujący się najniższym opodatkowaniem kapitału, wysokim obciążeniem pracy składkami ubezpieczeniowymi oraz wysokim udziałem podatków pośrednich w całkowitych dochodach podatkowych¹¹¹⁰.

Rozbieżności dotyczą następujących elementów klasyfikacji modeli kapitalizmu: model fiskalny liberalno–śródziemnomorski utworzyły państwa reprezentujące liberalną gospodarkę rynkową i model śródziemnomorski w klasyfikacji P.A. Halla i D. Soskicego, G. Esping–Andersena i B. Amable’a. Dodatkowo model fiskalny konserwatywny utworzyły państwa tworzące model konserwatywny/kontynentalno-europejski i socjaldemokratyczny w klasyfikacji G. Esping–Andersena i B. Amable’a. Według klasyfikacji B. Farkas, czy D. Bohla i B. Greskovitsa postkomunistyczne państwa UE reprezentują odmienne modele kapitalizmu: republiki bałtyckie tworzą unikalny model neoliberalny, odróżniający się od państw EŚW. W niniejszym badaniu państwa postkomunistyczne utworzyły jeden klaster w okresie 2012–2018, a w okresie 2005–2012 jedynie Węgry wchodziły w skład innego klastra.

¹¹⁰⁸ S. Owsiak, op.cit., s. 22-23.

¹¹⁰⁹ Co stanowi także wynik klasyfikacji I. Joumard, M. Pisu, D. Bloch, op. cit.

¹¹¹⁰ N. Velichkov, K. Stefanova, op.cit., s. 573 – 583.

W okresie 2005–2012 republiki bałtyckie oraz pozostałe państwa EŚW rzeczywiście tworzyły dwie podgrupy, co jest zbieżne z wynikami B. Farkas czy D. Bohla i B. Greskovitsa. Jednakże w okresie 2012–2018 zaszły zmiany w podgrupach: do republik bałtyckich zbliżyła się Polska, Węgry i Słowenia oraz Czechy i Słowacja utworzyły odrębne podgrupy.

Różnice występują także między wynikami niniejszego badania, a wynikami grupowania przedstawionymi w literaturze przedmiotu w zakresie prowadzonej polityki wydatkowej i podatkowej. N. Velichkova i K. Stefanowa wyłoniły jedynie dwa klastry: jeden utworzony przez państwa tzw. starej UE (które w niniejszym badaniu rozróżniono na model konserwatywny i liberalno-śródziemnomorski) oraz drugi, w skład którego weszły państwa Europy Środkowo-Wschodniej. Z kolei A. Boiko i I. Samusevych wyodrębnili trzy grupy, w ramach których państwa postkomunistyczne utworzyły dwa odrębne klastry: republiki bałtyckie wraz z Czechami i Słowacją zgrupowane były wspólnie z innymi państwami Europy Wschodniej i Południowej jak Serbia, Rumunia, Ukraina, a Polska, Słowenia, Węgry weszły w skład grupy z państwami Europy kontynentalnej i śródziemnomorskimi. Finlandia i Irlandia tworzyły grupę z takimi państwami Norwegia, Cypr czy Turcja. Również I. Joumard, M. Pisu i D. Bloch zaliczyli państwa postkomunistyczne do odrębnych grup, które dzielili z państwami Europy kontynentalnej i śródziemnomorskimi (Słowacja, Słowenia, Czechy), państwami nordyckimi (Węgry), a nawet z państwami takimi jak Meksyk, Chile i Turcja (Polska)¹¹¹¹. W niniejszym badaniu stwierdzono, że państwa postkomunistyczne tworzą unikalny model fiskalny, odróżniający się od państw tzw. starej UE. Różnice w wynikach klasyfikacji przedstawione w niniejszym badaniu, a przytoczonych autorów wynikają z doboru zmiennych do badania oraz grupy badawczej. W niniejszym badaniu skoncentrowano się na państwach UE, zaś powołane powyżej badania obejmowały państwa zlokalizowane w Europie (kryterium geograficzne). W dodatku w przywołanych badaniach jako zmienne zastosowano stawki podatków, czy wysokość podatków w relacji do PKB, tudzież progresywność poszczególnych podatków i zakres redystrybucji przez podatki i transfery społeczne. Z kolei w niniejszym badaniu wykorzystano zmienne obrazujące strukturę wydatków publicznych i dochodów podatkowych, indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny poszczególnych rodzajów wydatków publicznych i dochodów podatkowych oraz wskaźniki fiskalizmu. Wyniki te wskazują, że niniejsze badanie istotnie uzupełnia klasyfikacje zaprezentowane w literaturze przedmiotu,

¹¹¹¹ I. Joumard, M. Pisu, D. Bloch, op.cit.

a wybrane zmienne pozwalają ukazać te aspekty polityki fiskalnej, które istotnie różnicują państwa UE, a jednocześnie są spójne dla poszczególnych grup państw.

Wyniki przeprowadzonego badania potwierdziły, że państwa Unii Europejskiej tworzą grupy o zbliżonych rozwiązaniach w zakresie polityki fiskalnej, co wiąże się z funkcjonującym systemem społeczno-gospodarczym (będącym wynikiem przyjętej doktryny społeczno-gospodarczej), rozwojem gospodarczym i społecznym, kulturowymi wzorcami i postawami w społeczeństwie. Wynika to także z tradycji, układu sił politycznych, poziomu dochodu i majątku obywateli, struktury gospodarki¹¹¹². Istotne są również uwarunkowania geopolityczne, bliskość geograficzna, powiązania gospodarcze i społeczne oraz dzielenie podobnych losów historycznych, na co wskazuje wynik badania – państwa postkomunistyczne utworzyły jeden klaster, w którym wystąpiły podgrupy państw graniczących ze sobą, z kolei klaster liberalno-śródziemnomorski utworzyły państwa o historii kolonialnej. Europejskie państwa postkomunistyczne musiały uporać się z dziedzictwem funkcjonującej przez kilkadziesiąt lat socjalistycznej gospodarki centralnie planowanej. Konstrukcja ich systemów podatkowych odpowiadała na problem wysokiego poziomu gospodarki nieformalnej, niskich dochodów i majątku społeczeństwa, nieefektywnej administracji podatkowej, braku odpowiednich narzędzi do monitorowania i analizy danych, występowanie silnych politycznie grup interesu, brak zaufania społeczeństwa do instytucji rządowych, co przekładało się również na brak tradycji przestrzegania dobrowolnego przepisów (w tym podatkowych)¹¹¹³. W efekcie powstała specyficzna struktura podatkowa, oparta na podatkach pośrednich i składkach na ubezpieczenia społeczne, z nieznacznym udziałem podatku od osób prawnych i podatków majątkowych¹¹¹⁴. Niskie znaczenie fiskalne podatków dochodowych wynika ze stosowania niskich stawek podatku i uproszczonej konstrukcji (najczęściej w formie liniowej), ze względów administracyjnych, próby obniżenia problemu uchylania się od opodatkowania, podyktowane jest także tworzeniem zachęt do inwestowania i oszczędzania, dążeniem do zmniejszenia zniekształceń zachowań inwestycyjnych wywołanych podatkami oraz promowaniem zatrudnienia, zwłaszcza wysoko wykwalifikowanych osób¹¹¹⁵. Uproszczone formy podatku stanowią odpowiednie rozwiązanie przy niskiej efektywności administracji

¹¹¹² J. Ciak, A. Gruszczyńska, *Uwarunkowania prawne funkcjonowania podatków i systemów podatkowych w krajach Unii Europejskiej – zarys zagadnienia*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 2019, nr 1(7), s. 47.

¹¹¹³ M. Sultan Khwaja, I. Iyer, *Revenue Potential, Tax Space, and Tax Gap. A comparative Analysis*, „Policy Research Working Paper” 2014, nr 6868, s. 2.

¹¹¹⁴ B. Clements, S. Gupta, G. Inchauste, *The Cyclical ...op.cit.*, s. 12.

¹¹¹⁵ P. Saavedra, A. Marcincin, J. Valachy, *Flat Income Tax Reforms ...op.cit.*, s. 254.

podatkowej i niskiej moralności podatkowej społeczeństwa¹¹¹⁶. Jednakże istnieją dowody, że wprowadzenie podatku liniowego sprzyjało zaostrzeniu problemu nierówności dochodów i wpłynęło negatywnie na stan finansów publicznych (przy rosnących wydatkach socjalnych). Przyczyną było uformowanie się regresywnego systemu podatkowego (ze względu na wysoki udział regresywnych podatków pośrednich i niską progresywność podatków bezpośrednich), pogorszenie się postaw społecznych wobec sektora publicznego w tych państwach¹¹¹⁷, wysokie obciążenie SSC i słaba administracja podatkowa¹¹¹⁸. Po kryzysie finansowym większość z państw Grupy Wyszehradzkiej zrezygnowała z podatku liniowego jako podstawowej formy rozliczania PIT¹¹¹⁹.

5.3. Identyfikacja zależności między modelem fiskalnym a poziomem dobrobytu – wyniki badań

W niniejszym podrozdziale przedstawiono wyniki dwóch etapów postępowania badawczego:

- 1) Pomiar dobrobytu i wyodrębnionych w nim obszarów z wykorzystaniem wielowymiarowej analizy porównawczej metodą Hellwiga.
- 2) Porównanie wyodrębnionych modeli fiskalnych ze średnimi wynikami Indeksu Dobrobytu i jego składowymi

Działania podjęte w tych etapach koncentrują się na rozwiązaniu szczegółowych problemów badawczych, przybierających formę następujących pytań:

1. Jaki dystans dzieli poszczególne państwa UE, objęte badaniem, pod względem dobrobytu mierzonego Indeksem Dobrobytu i poszczególnych jego składowych?
2. Czy modele fiskalne cechują się zbliżonym poziomem pod-indeksów dobrobytu?
3. Jaka dynamika zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych w okresie 2005-2018 cechuje poszczególne modele fiskalne?

¹¹¹⁶ F. Coulter, H. Christopher, *Fiscal System in Transition: The Case of the Czech Income Tax*, „Europe- Asia Studies” 1995, t. 47(6).

¹¹¹⁷ .K. Filer, J. Hanousek, T. Lichard, K. Torosyan, *Flattening’ Tax Evasion? Evidence from The Post-communist Natural Experiment*, „Economics of Transition and Institutional Change” 2019, t. 27(1).

¹¹¹⁸ J. Remeta, S. Perret, M. Jareš, B. Brys, *Moving beyond the Flat Tax – Tax Policy Reform in the Slovak Republic*, „OECD Taxation Working Papers” 2015, nr 22.

¹¹¹⁹ A. Moździerz, op.cit. s. 12.

4. Czy w poszczególnych modelach fiskalnych można zidentyfikować zróżnicowanie związku między strukturą dochodów podatkowych i wydatków publicznych, a poziomem Indeksu Dobrobytu i jego składowymi?

Uzyskanie odpowiedzi na pytania szczegółowe pozwoli na zrealizowanie celu badań, polegającego na zidentyfikowaniu zależności między modelem fiskalnym, a poziomem dobrobytu. Wymienione dwa etapy badania są także ukierunkowane na osiągnięcie następujących celów szczegółowych:

1. Konstrukcja Indeksu Dobrobytu oraz jego składowych w oparciu o utworzoną definicję dobrobytu i wyznaczone grupy determinant (stany możliwości).
2. Ocena zróżnicowania przestrzennego dobrobytu i jego zmian przy pomocy Indeksu Dobrobytu i jego składowych w Unii Europejskiej oraz w wyodrębnionych modelach fiskalnych.
3. Zidentyfikowanie związku między strukturą dochodów podatkowych i wydatków publicznych, a poziomem Indeksu Dobrobytu i jego składowymi w wyodrębnionych modelach fiskalnych.

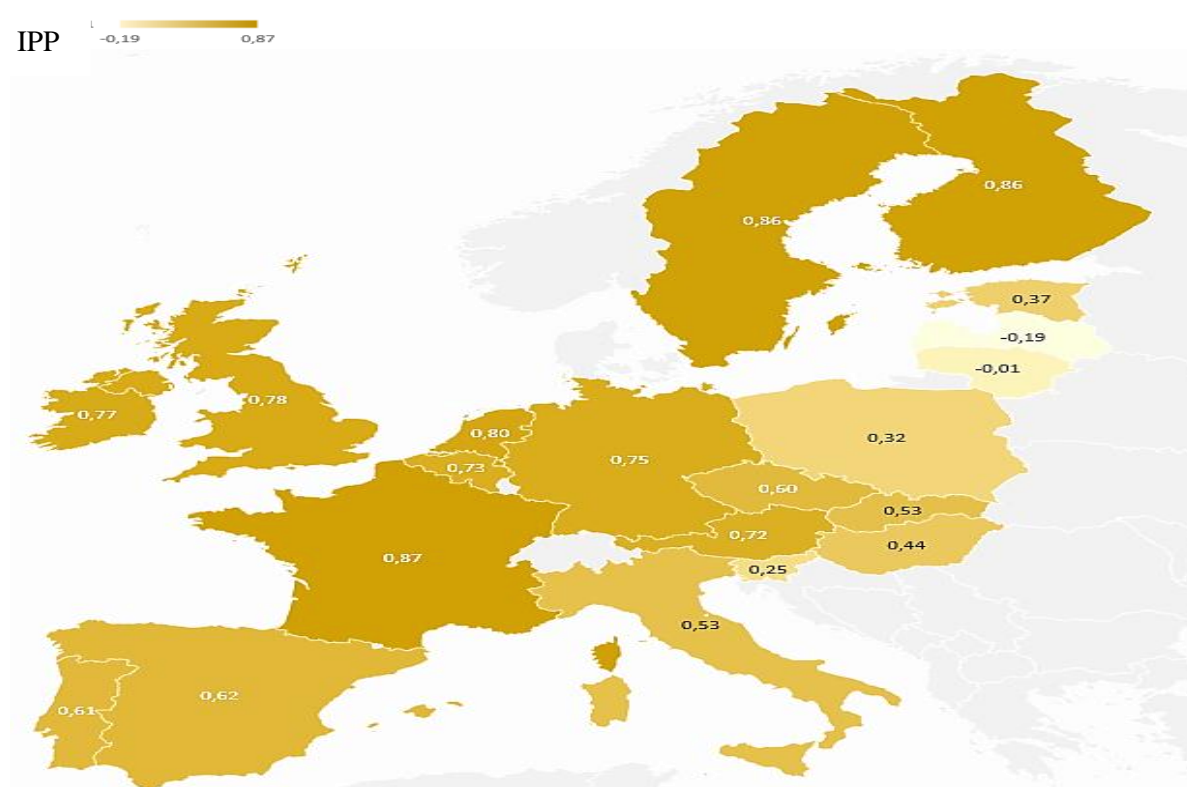
Realizacja celów badania pozwoli na zweryfikowanie hipotezy głównej, zakładającej, że państwa reprezentujące ten sam model fiskalny wykazują zbliżony poziom dobrobytu, mierzony za pomocą Indeksu Dobrobytu i jego składowych, a także następujących hipotez pomocniczych:

1. Na podstawie Indeksu Dobrobytu i jego składowych, skonstruowanego w oparciu o utworzoną definicję dobrobytu i wyznaczone grupy determinant (stany możliwości), możliwe jest zidentyfikowanie zróżnicowania przestrzennego dobrobytu w Unii Europejskiej.
2. Wyodrębnione modele fiskalne cechują się zbliżonym poziomem pod-indeksów dobrobytu, opisujących grupy determinant dobrobytu (stany możliwości).
3. Wyodrębnione modele fiskalne charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych.
4. W wyodrębnionych modelach fiskalnych występuje zróżnicowany związek struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych z Indeksami Dobrobytu i jego składowymi, zależny od poziomu dochodów podatkowych i wydatków publicznych.

W procesie identyfikacji zależności między polityką fiskalną (której wyrazem jest przyjęty model fiskalny), a poziomem dobrobytu, wykorzystano podejście J.B. Pereimy, M. Merki i F. M. Correiry. Badacze dokonali grupowania państw z wykorzystaniem analizy

skupień, w celu odnalezienia zależności między jakością instytucjonalną, a oddziaływaniem długu publicznego na wzrost PKB. Założyli, że powstałe grupy obiektów wykazują podobne lub odmienne zachowania w odniesieniu do zmiennych niewchodzących do grupowania. W kolejnych krokach badania można zastosować inne metody pozwalające na określenie siły związku między określonymi zmiennymi w danym klastrze ¹¹²⁰. W niniejszym badaniu zdecydowano o przeprowadzeniu badania siły i kierunku relacji z wykorzystaniem KMNK¹¹²¹.

Mapa 1. Przestrzenne zróżnicowanie Indeksu Potrzeb Podstawowych w latach 2005-2011

Źródło: Opracowanie własne.

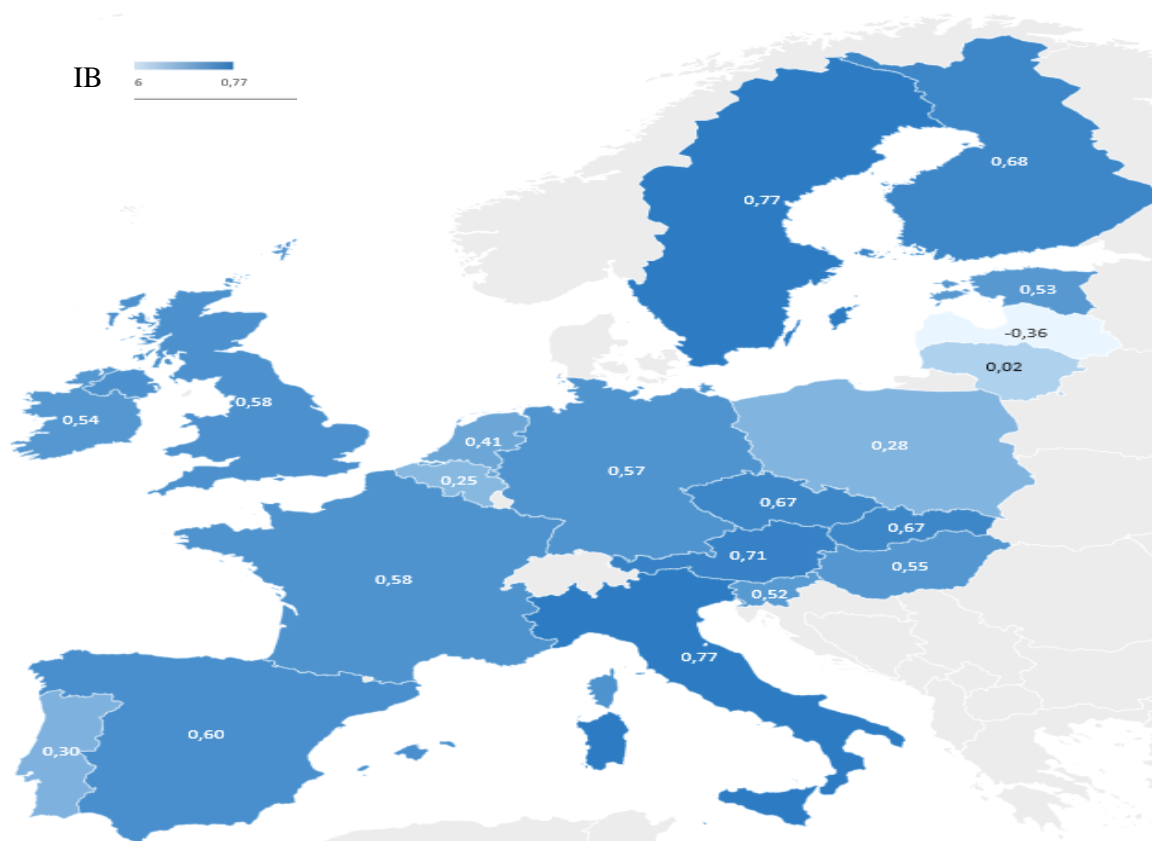
Państwa UE w okresie 2005–2011 były silnie zróżnicowane pod względem poziomu Indeksu Potrzeb Podstawowych (dalej jako IPP). Liderem były państwa klastra IV, zwłaszcza Francja, Szwecja i Finlandia. Najniższy poziom IPP w tym klastrze reprezentowały Austria i Belgia. Jednakże współczynnik zmienności nie przekroczył 10%, co świadczy o wysokim stopniu podobieństwa państw klastra IV pod względem poziomu zaspokojenia potrzeb podstawowych społeczeństwa. Drugie miejsce zajął klaster II (dystans do klastra IV wyniósł 0,1 p.), a państwa wchodzące w jego skład miały zbliżony poziom IPP (V nieznacznie

¹¹²⁰ J. B. Pereima, M. Merki, F. M. Correia, op.cit., s. 6-7.

¹¹²¹ Opis metody został w sposób szczegółowy przedstawiono w rozdziale IV.

przekroczył 10%). Widoczny jest podział na państwa południowej Europy, które uzyskały niższy poziom indeksu IPP (Portugalia 0,61 i Hiszpania 0,62) oraz państwa Europy Północnej o poziomie IPP zbliżonym do gospodarek klastra IV (Irlandia 0,77 i Wielka Brytania 0,78). Klaster III uzyskał średni wynik IPP niższy od lidera o 0,31 p., poniżej średniej dla wszystkich państw objętych badaniem (odpowiednio 0,44 i 0,53). Najniższy poziom IPP charakteryzował klaster I, który uzyskał trzykrotnie niższy wynik od klastra IV (dystans wyniósł 0,53). W tym klastrze wystąpiło także wysokie zróżnicowanie poziomu IPP - najwyższe spośród pozostałych wyłonionych grup i przekraczające założony poziom współczynnika zmienności. Łotwa i Litwa charakteryzowały się ujemnym wynikiem w IPP (odpowiednio -0,19 i -0,01), a najwyższy poziom osiągnęły Czechy i Słowacja, uzyskując wynik zbliżony do państw Europy Pd.

Mapa 2. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Bezpieczeństwa w latach 2005–2011

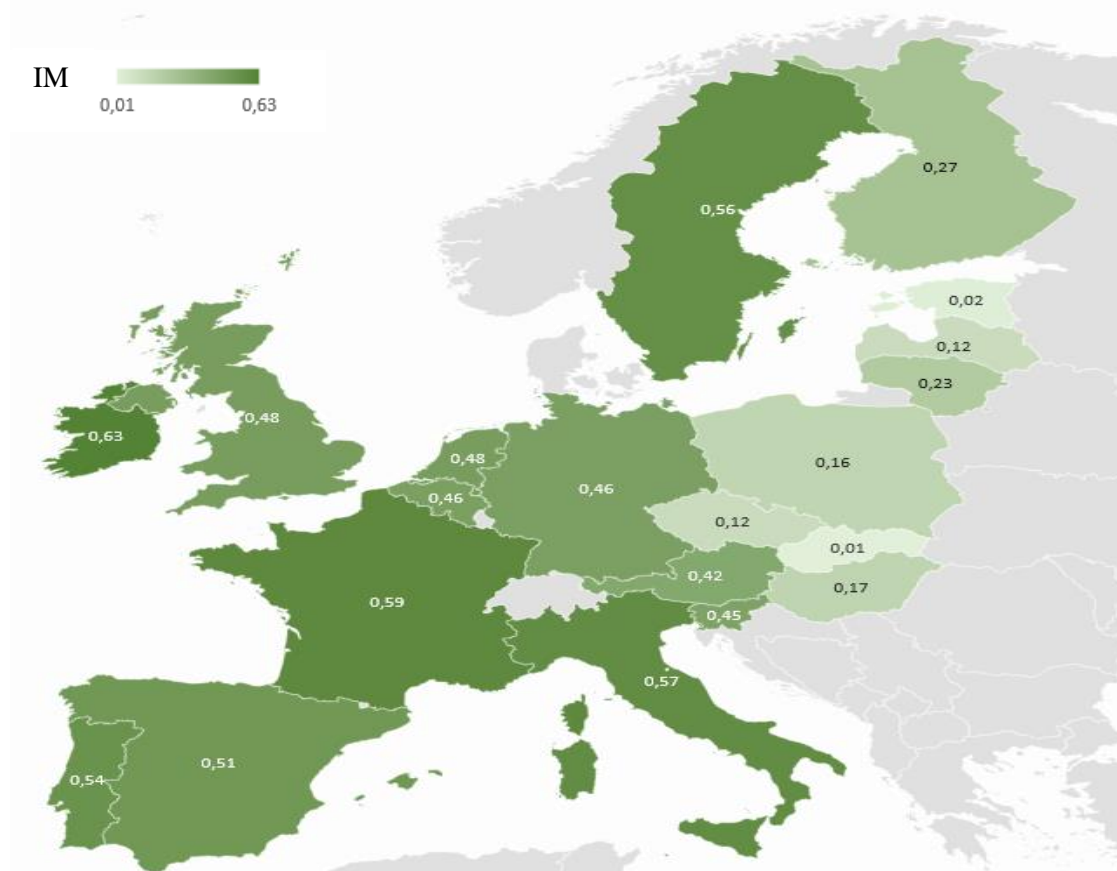

Źródło: Opracowanie własne.

Najwyższy poziom Indeksu Bezpieczeństwa (dalej IB) charakteryzował klaster III. Miał na to wpływ najwyższy spośród państw objętych badaniem wynik Włoch (0,77). Drugie miejsce zajął klaster IV. Do klastra III dzielił go dystans 0,09 p. Pod względem poziomu IB państwa klastra IV były bardziej zróżnicowane niż w przypadku IPP, ale współczynnik

zmienności nie przekroczył założonego poziomu, zatem można uznać ich podobieństwo względem tego obszaru dobrobytu. Najniższy poziom IB wykazała Belgia (0,25) i Holandia (0,41), zaś najwyższy Szwecja (0,77) i Austria (0,71). Pozostałe państwa osiągnęły poziom IB w przedziale $\langle 0,57; 0,67 \rangle$. Trzecie miejsce zajął klaster II (do klastra III dzielił dystans 0,15 p.). W przypadku IB współczynnik zmienności był wyższy niż w IPP, jednakże nie przekroczył 40%, a zatem można potwierdzić podobieństwo państw klastra pod względem tego obszaru dobrobytu. Najniższy poziom IB wykazała Portugalia (0,3). Pozostałe państwa osiągnęły zbliżony jego poziom w przedziale $\langle 0,53; 0,6 \rangle$. Najniższy poziom Indeksu Bezpieczeństwa i najwyższe zróżnicowanie państw pod względem jego poziomu cechował klaster I. Współczynnik zmienności dalece przekroczył w tym przypadku założony poziom 40%, a zatem nie można potwierdzić podobieństwa państw wchodzących do klastra I w tym obszarze dobrobytu. Jednakże trzeba mieć na uwadze, że na wysokie zróżnicowanie wpłynęły wyniki Łotwy (-0,36) i Litwy (0,015). Czechy, Estonia, Słowacja i Słowenia osiągnęły porównywalny poziom IB (w przedziale $\langle 0,52; 0,67 \rangle$). Słabszy od nich wynik uzyskała Polska (0,28).

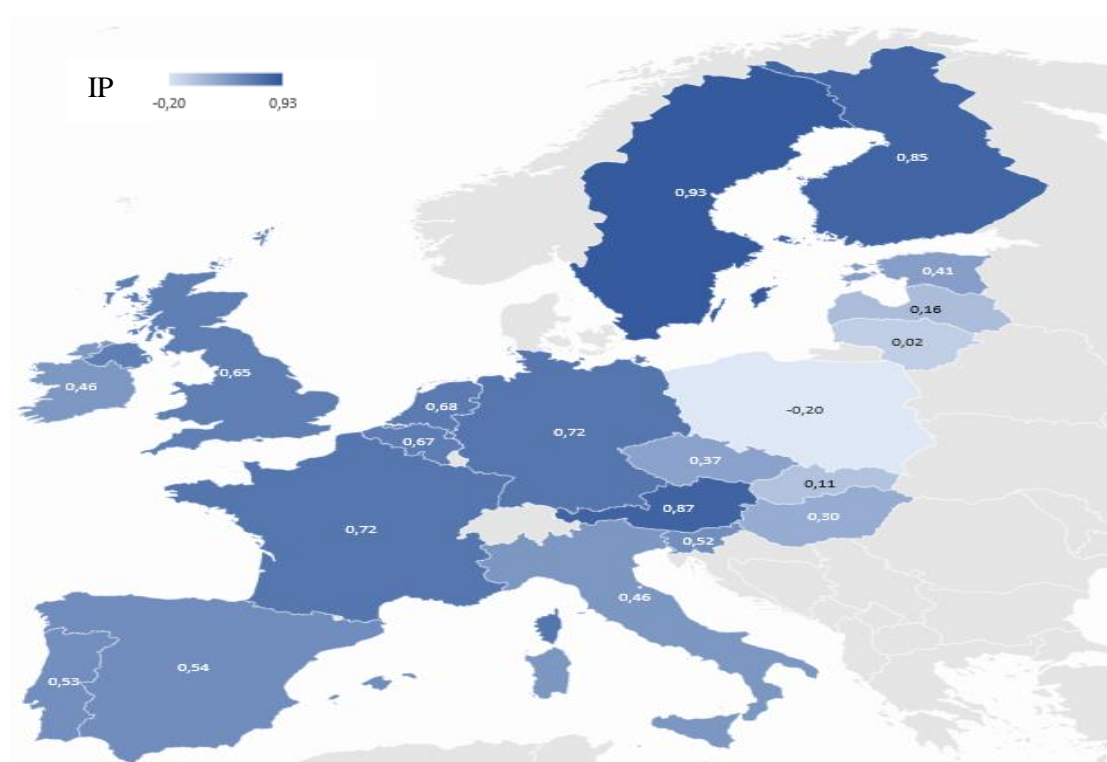
Mapa 3. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Możliwości w latach 2005–2011

Źródło: Opracowanie własne.

W Indeksie Możliwości liderem był klaster II. Państwa wchodzące w jego skład cechowały się wysokim stopniem podobieństwa pod względem jego poziomu (współczynnik zmienności nieznacznie przekroczył 10%). Najwyższy poziom indeksu uzyskała Irlandia (0,63), a najniższy Wielka Brytania (0,48). W przypadku tego indeksu nie zaistniał podział na państwa Europy Północnej i Południowej. Klaster IV zajął drugie miejsce, osiągając wynik niższy od klastra II o 0,08 p. Współczynnik zmienności nie przekroczył założonych 40%, zatem nie można stwierdzić silnego zróżnicowania tych państw względem IM. Najwyższy poziom IM uzyskała Francja (0,59) i Szwecja (0,56), zaś najniższy Finlandia (0,27). Pozostałe państwa cechowały wyniki w przedziale <0,42 – 0,48>. Trzecie miejsce osiągnął klaster III. Od średniego wyniku klastra II dzielił je dystans w wysokości 0,16 p. Jednakże w jego przypadku Węgry i Włochy były silnie zróżnicowane. Węgry uzyskały wynik na poziomie pozostałych państw Europy Środkowo–Wschodniej (0,17), zaś Włochy na poziomie reszty państw Europy Południowej (0,57). Klaster I osiągnął najniższy średni poziom IM – od klastra II dzielił go dystans rzędu 0,38 p. Państwa klastra I wykazały również silne zróżnicowanie. Najniższe wyniki uzyskała Estonia (0,02) i Słowacja (0,01), zaś najwyższe Słowenia (0,45) i Litwa (0,23). Czechy, Łotwa i Polska znajdowały się w przedziale <0,12;0,16>.

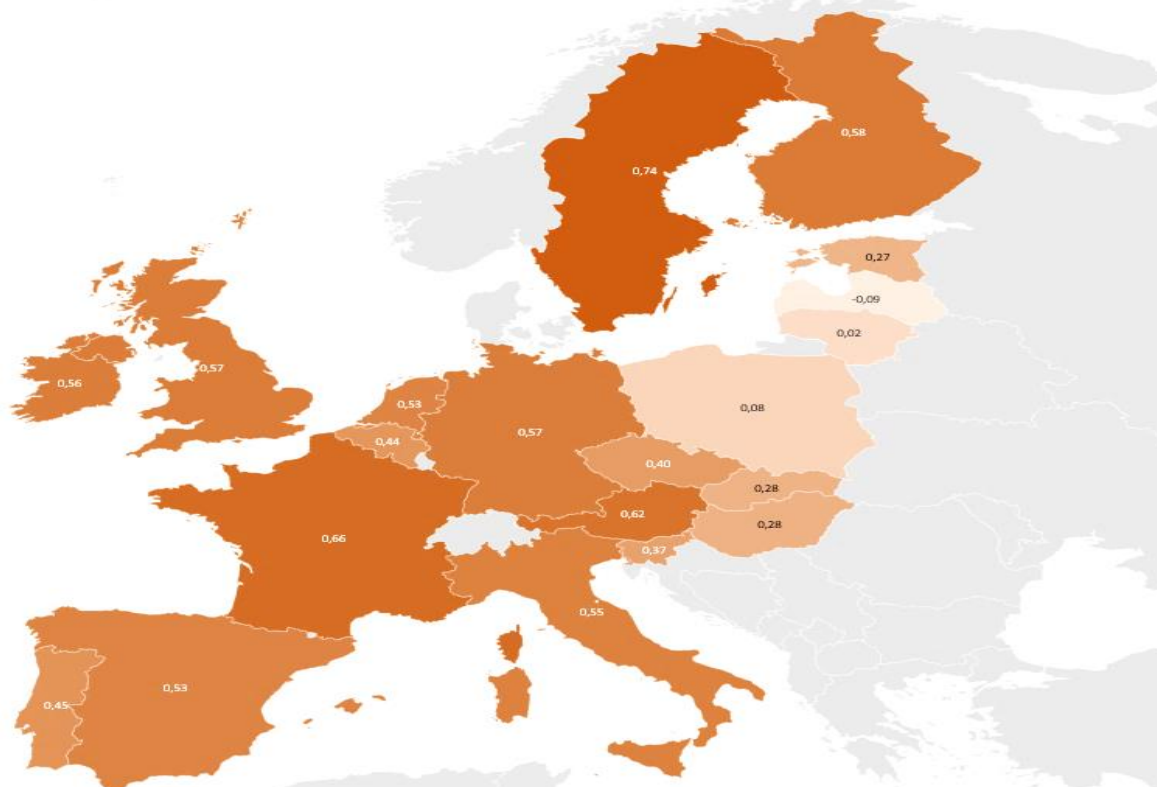
Mapa 4. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Przyszłości w latach 2005–2011

Źródło: Opracowanie własne.

Klaster IV był zdecydowanym liderem pod względem poziomu Indeksu Przyszłości (dalej IP). Państwa wchodzące w jego skład odznaczały się jego stosunkowo niskim zróżnicowaniem. Najniższy poziom IP osiągnęły Belgia (0,67) i Holandia (0,68), zaś najwyższy Szwecja (0,93). Pozostałe państwa odznaczały się IP na poziomie 0,72–0,87. Klaster II zajął drugie miejsce. Do klastra IV dzielił go dystans rzędu 0,24 p. W zakresie IP nie uwidocznił się podział na państwa Europy Północy i Południa: najniższy poziom IP uzyskała Irlandia (0,46), a najwyższy Wielka Brytania (0,65). Portugalia i Hiszpania cechowały się zbliżonym poziomem IP – odpowiednio 0,53 i 0,54. Klaster III dzielił dystans do klastra IV w wysokości 0,4 p. Poziom IP we Włoszech i Węgrzech był zbliżony (współczynnik zmienności nie przekroczył założonego poziomu 40%). Oba państwa uzyskały wyniki poniżej średniej całej badanej grupy. Najniższy poziom IP cechował klaster I (dystans do klastra IV 0,58 p.) W przypadku tego indeksu państwa były również najsilniej zróżnicowane. Najniższą wartość indeksu odnotowała Polska (-0,2) i Litwa (0,02), zaś najwyższą Słowenia (0,52) i Czechy (0,41). Niski poziom indeksu IP i wysokie zróżnicowanie, wskazuje, że innowacyjność i stan środowiska naturalnego są to obszary, w których wymagana jest intensyfikacja działań, w tym w ramach polityki fiskalnej, celem podniesienia dobrobytu ogólnego.

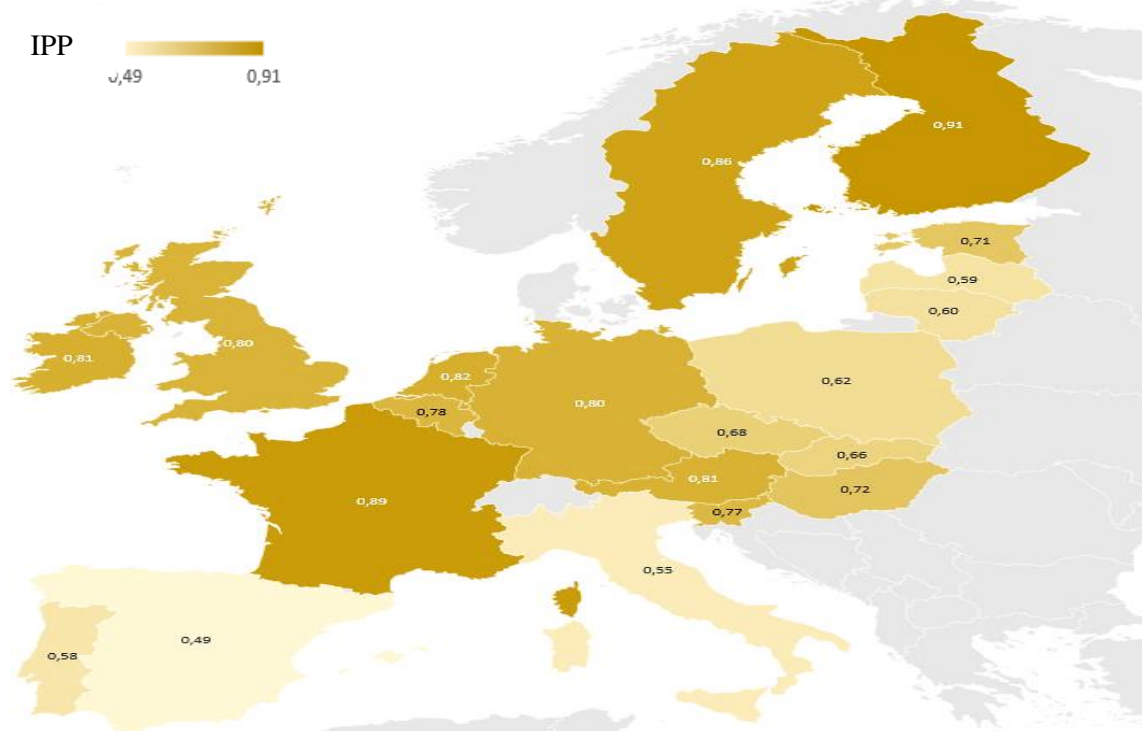
Mapa 5. Przestrzenne zróżnicowanie Indeksu Dobrobytu w okresie 2005-2011

Źródło: Opracowanie własne.

Najwyższy Indeks Dobrobytu w latach 2005-2011 osiągnął klastr IV. Państwa klastra cechowały się zbliżonym poziomem indeksu, co potwierdził niski poziom współczynnika zmienności (poniżej założonych 40%). Najniższy poziom Indeksu charakteryzował Belgię (0,44) i Holandię (0,53), zaś najwyższy wynik wśród wszystkich państw objętych badaniem uzyskała Szwecja (0,74). Indeks Przyszłości i Indeks Potrzeb Podstawowych stanowią niewątpliwie najmocniejsze obszary dobrobytu w tym klastrze mierzonego za pomocą Indeksu Dobrobytu. Drugie miejsce pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu osiągnął klastr II, od klastra I dzielił go nieznaczny dystans 0,06 p. Państwa klastra II wykazały podobny poziom Indeksu (współczynnik zmienności poniżej założonych 40%). Jednakże w klastrze tym istnieje podział na dwie grupy: państwa Europy Południowej o poziomie ID <0,45;0,53> oraz państwa Europy Północnej o poziomie ID <0,56;0,57>. Klastr III uzyskał trzecie miejsce, a dystans dzielący go od klastra IV wyniósł 0,29 p. Węgry i Włochy cechowały się pewnym podobieństwem pod względem poziomu ID, aczkolwiek współczynnik zmienności nieznacznie przekroczył założony próg 40%. Węgry osiągnęły wynik poniżej średniej całej badanej grupy, a Włochy powyżej. Najniższym poziomem ID cechował się klastr I – był trzykrotnie niższy od poziomu ID klastra IV (dystans do klastra IV wyniósł aż 0,51 p.). Państwa klastra były silnie zróżnicowane pod względem ID - najniższy poziom cechował Łotwę (-0,09), Litwę (0,02) i Polskę (0,08), z kolei najwyższe wyniki uzyskały Czechy (0,4) i Słowenia (0,37).

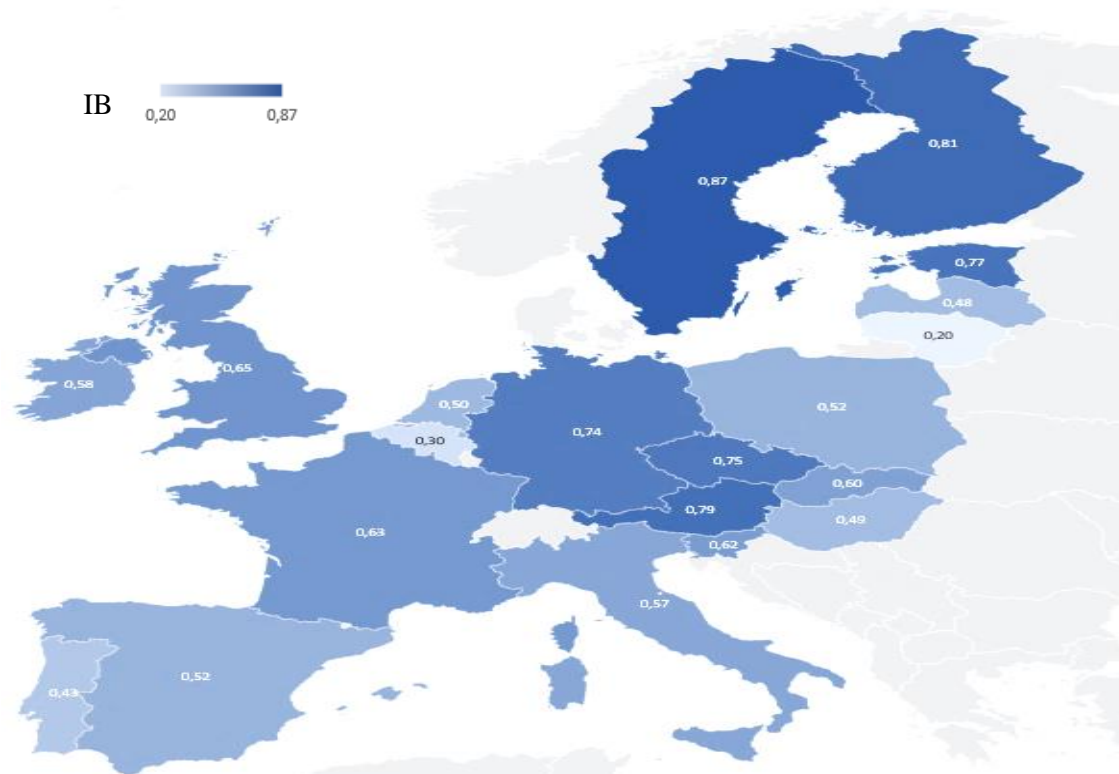
Mapa 6. Przestrzenne zróżnicowanie Indeksu Potrzeb Podstawowych w latach 2012–2018

Źródło: Opracowanie własne.

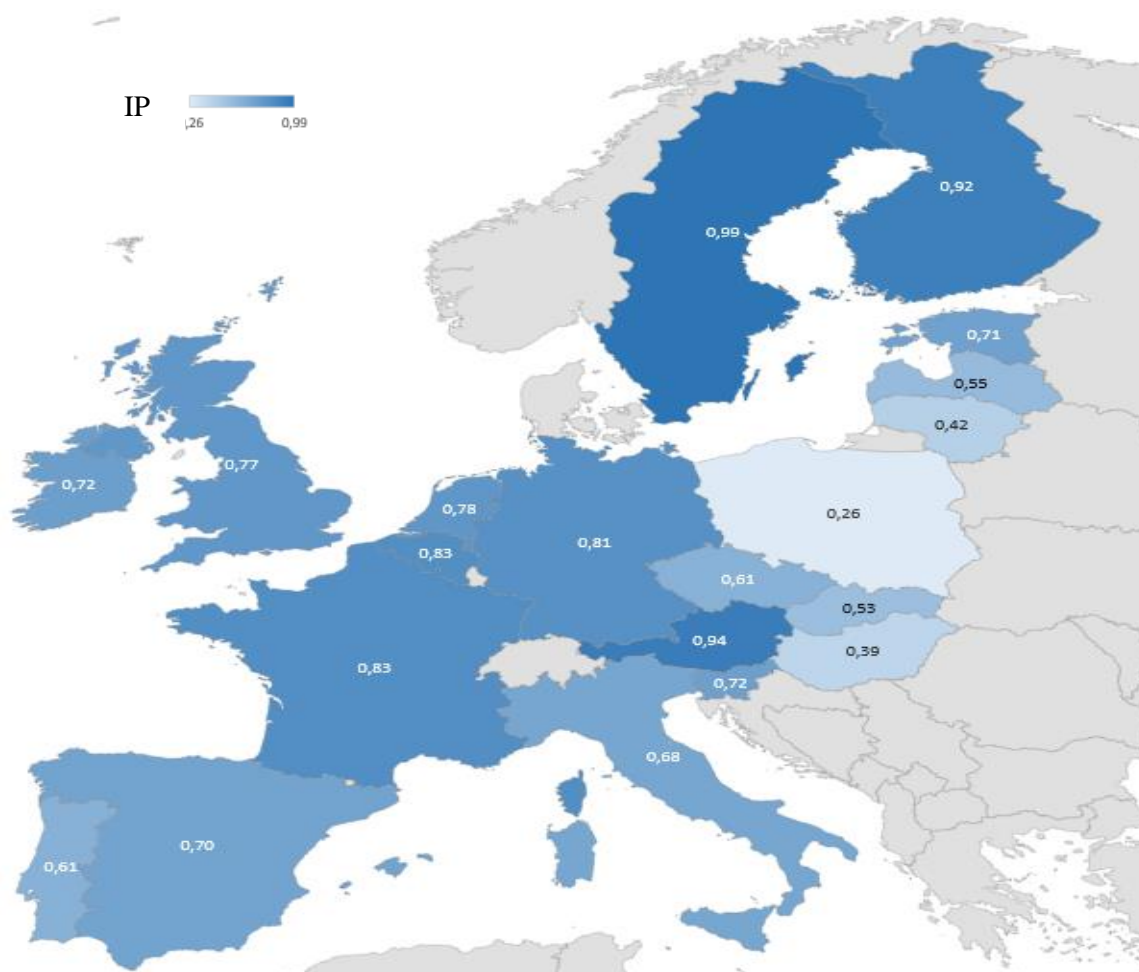
W okresie 2012–2018 klastry I uzyskały, podobnie jak w okresie 2005–2011, najwyższy średni poziom IPP. Przy czym odnotował również jego wzrost o 0,04 p. Państwa klastra zmniejszyły także stopień zróżnicowania. Jedynie Belgia uzyskała wynik poniżej 0,8 (czyli 0,78), a Finlandia powyżej 0,9 (0,91). Drugie miejsce pod względem IPP osiągnął klastry III, wyprzedzając klastry II. Do klastra I dzielił go dystans 0,17 p. Stopień podobieństwa między państwami klastra wzrósł znacząco (współczynnik zmienności obniżył się z 105,91% do 9,62%). Państwa klastra osiągnęły IPP w przedziale $<0,59;0,77>$, przy czym najniższy poziom wykazała Łotwa i Litwa, a najwyższy Słowenia, Węgry i Estonia. Najniższy średni poziom IPP uzyskał klastry II – był niższy od średniego poziomu IPP klastra I o 0,19 p. Wystąpiła silna polaryzacja uzyskanych wyników – najwyższy poziom zaspokojenia potrzeb podstawowych cechował społeczeństwa Europy Północnej (0,8 Wielka Brytania, a Irlandia 0,81), zaś najniższy państw południowoeuropejskich (w przedziale $<0,49; 0,59>$). W relacji do okresu 2005-2012 zwiększyło się zróżnicowanie grupy, o czym świadczy wzrost współczynnika zmienności. Nie było to efektem dołączenia do klastra Włoch, a spadkiem przeciętnego IPP dla Portugalii (o 5,2%) i Hiszpanii (-20,2%) przy jednoczesnym jej wzroście dla Irlandii (o 5%) i Wielkiej Brytanii (2,5%). Tak wysoki spadek wartości Indeksu Portugalii i Hiszpanii przyczynił się do obniżenia średniego poziomu IPP całego klastra.

Mapa 7. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Bezpieczeństwa w latach 2012–2018

Klaster II uzyskał najwyższy średni poziom Indeksu Możliwości (podobnie, jak w poprzednim okresie). Państwa nie tylko zwiększyły stopień podobieństwa pod względem poziomu IM, ale również osiągnęły zbliżony wzrost IM w okresie 2012–2018 względem 2005–2011. Drugie miejsce zajął klaster I – dystans do klastra II wyniósł 0,06 p. Pod względem IM klaster ten uzyskał najwyższy wzrost indeksu w okresie 2012 – 2018 względem 2005 – 2011 spośród pozostałych indeksów. Zmniejszyło się także zróżnicowanie państw co do poziomu IM, dzięki silnemu wzrostowi indeksu w państwach, które w okresie 2005 – 2001 cechowały się niższym jego poziomem jak Austria, Niemcy i Finlandia. Klaster III utrzymał najniższą pozycję na tle wyróżnionych grup. Od klastra II dzielił go dystans 0,29 p. Jednakże należy zauważyć, że państwa znacząco zwiększyły stopień podobieństwa w tym obszarze (w klastrze V zmniejszył się z 94,7% do 22,5%). Uzyskały wyniki w przedziale $<0,27;0,51>$, przy czym najniższy poziom IM wykazały Węgry (0,27), a najwyższy Litwa (0,51) i Słowenia (0,48).

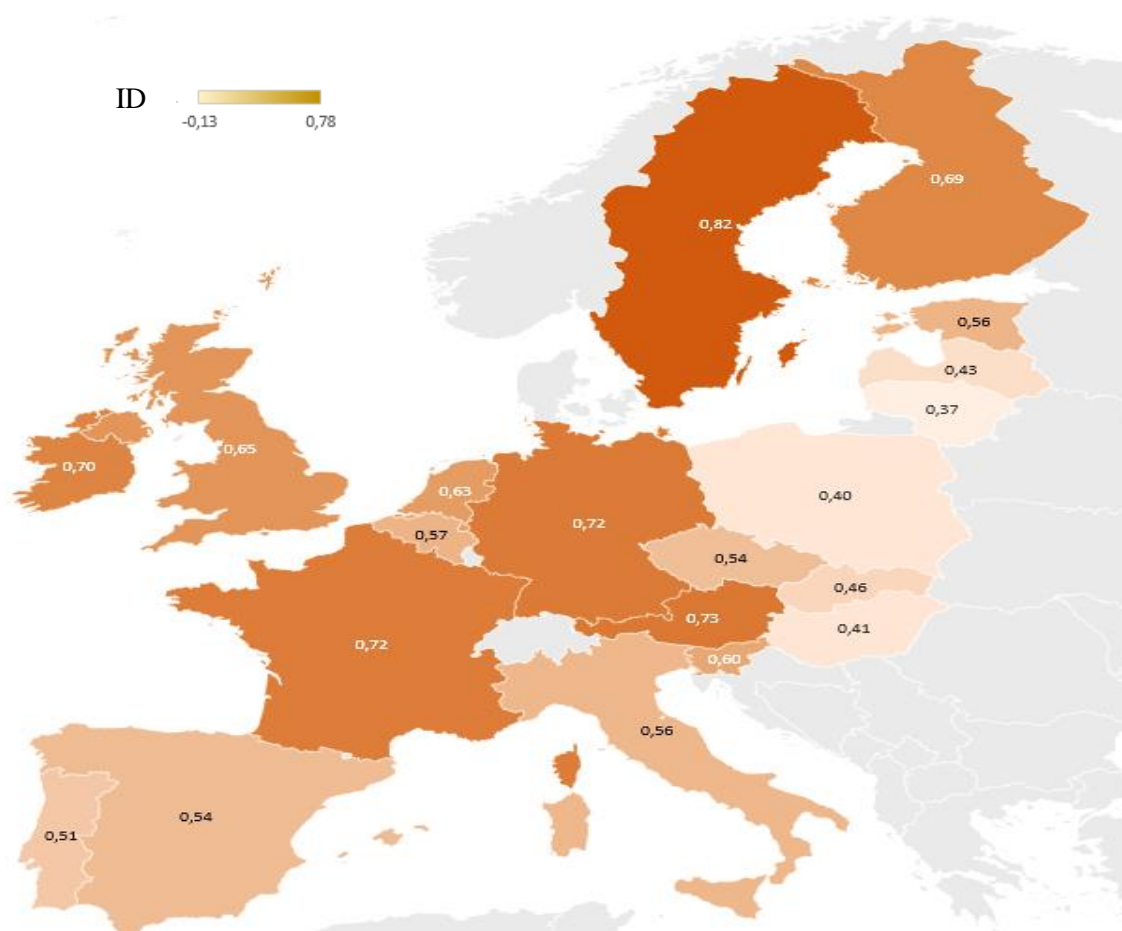
Mapa 9. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Przyszłości w latach 2012–2018

Źródło: Opracowanie własne.

Klaster I, podobnie jak w poprzednim okresie, był liderem pod względem poziomu Indeksu Przyszłości. Państwa wchodzące w jego skład cechowały się także wysokim stopniem podobieństwa – współczynnik zmienności poziomu IP nie przekroczył 10%. Najwyższy poziom uzyskała Szwecja (0,99), Austria (0,94) i Finlandia (0,92), zaś najniższy Holandia (0,78). Pod względem IP klaster II zajął drugie miejsce – od klastra I dzielił go dystans 0,17 p. W okresie 2012–2018 zwiększył się stopień podobieństwa państw w tym obszarze. Współczynnik zmienności poziomu IP nie przekroczył 10%. Najwyższy poziom IP cechował Wielką Brytanię (0,77), zaś najniższy Portugalię (0,61). Pozostałe państwa osiągnęły wyniki w przedziale <0,68;0,72>. W Indeksie Przyszłości klaster III zajął trzecią pozycję. Do klastra I dzielił go dystans w wysokości 0,35 p. W okresie 2012–2018 nastąpił silny spadek zróżnicowania klastra w tym obszarze – współczynnik zmienności był niższy od założonych 40%. Najniższy wynik uzyskała Polska (0,26) i Węgry (0,39), zaś najwyższy Słowenia (0,72) i Estonia (0,71).

Mapa 10. Przestrzenne zróżnicowanie Indeksu Dobrobytu w latach 2012–2018

Źródło: Opracowanie własne.

Najwyższy Indeks Dobrobytu w latach 2012-2018 uzyskał klaster I. Cechował go także wysoki stopień podobieństwa państw pod względem poziomu ID. Najniższy wynik osiągnęła Belgia (0,57) i Holandia (0,63), a najwyższy Szwecja (0,82) – tak jak w poprzednim analizowanym okresie. W porównaniu do okresu 2005–2011 państwa klastra zwiększyły stopień podobieństwa poziomu ID. Drugie miejsce pod względem średniego poziomu Indeksu Dobrobytu zajął klaster II. Od klastra I dzielił go dystans 0,11 p. Państwa klastra II osiągnęły zbliżony poziom Indeksu Dobrobytu – współczynnik zmienności był poniżej założonego poziomu. W stosunku do poprzedniego okresu pogłębił się podział na państwa Europy Południowej, które cechował poziom ID rzędu $\langle 0,51; 0,56 \rangle$ oraz Europy Północnej z wynikiem 0,7 dla Irlandii i 0,65 dla Wielkiej Brytanii. Najniższy średni poziom ID wykazał klaster III. Dystans do klastra I wyniósł 0,23 p. Najniższy poziom ID charakteryzował Litwę (0,37), Polskę (0,40) i Węgry (0,41), zaś najwyższy Słowenię (0,6), Estonię (0,56) i Czechy (0,54). O ile w okresie 2005–2011 ze względu na zbyt wysokie dysproporcje w poziomie poszczególnych indeksów, nie można było stwierdzić zależności między prowadzoną polityką fiskalną, a poziomem dobrobytu, to w okresie 2012 – 2018 analiza potwierdziła, że państwa reprezentujące zbliżoną politykę fiskalną w klastrze III są również podobne pod względem poziomu dobrobytu. Zbliżenie państw nastąpiło wskutek silnego wzrostu ID w okresie 2012–2018 względem 2005–2011 dla Łotwy, Litwy i Polski (rzędu kilkuset procent), które w poprzednim analizowanym okresie charakteryzowały się bardzo niskim poziomem ID.

Do oceny podobieństwa państw skupionych w modelach fiskalnych, pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i jego składowych wykorzystano analizę wartości współczynnika zmienności cech diagnostycznych (przyjęto próg równy 40%). Przyjęto, że uzyskanie współczynnika zmienności poniżej lub równych 40% dla 60% indeksów opisujących dobrobyt dla danego modelu fiskalnego, pozwala potwierdzić hipotezę zakładającą, że państwa reprezentujące dany model fiskalny cechuje się zbliżonym poziomem dobrobytu. W okresie 2005–2011 trzy klastry osiągnęły współczynnik zmienności poniżej założonych 40% niemal we wszystkich indeksach (jedynie klaster III uzyskał wyższy wynik w Indeksie dobrobytu i Możliwości). Klaster I, grupujący państwa Europy Środkowo-Wschodniej nie spełnił tego warunku.

Tabela 18. Modele polityki fiskalnej, a Indeks Dobrobytu i jego składowe - średnia i współczynnik zmienności w latach 2005–2011

Wyszczególnienie	I		II		III		IV	
	m	V	M	V	m	V	m	V
	Estonia, Litwa, Łotwa, Czechy, Słowacja, Słowenia, Polska		Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia, Hiszpania,		Węgry, Włochy		Austria, Belgia, Niemcy, Szwecja, Finlandia, Francja, Holandia	
Indeks Dobrobytu	0,19	98,94	0,53	10,29	0,41	44,47	0,59	16,39
Przyszłość	0,20	124,36	0,54	14,53	0,38	30,07	0,78	13,52
Możliwości	0,16	94,69	0,54	11,90	0,37	77,40	0,46	22,36
Bezpieczeństwo	0,33	116,08	0,51	27,77	0,66	23,61	0,57	32,16
PP	0,27	105,91	0,70	13,24	0,49	12,45	0,80	8,34

Źródło: Opracowanie własne.

Dodatkowo, aby zweryfikować hipotezę szczegółową zakładającą, że wyodrębnione modele fiskalne cechują się zbliżonym poziomem pod-indeksów dobrobytu, opisujących grupy determinant dobrobytu (stany możliwości) wykonano także analizę wariancji, w ramach której wykorzystano test Welcha oraz przeprowadzono test nieparametryczny Kruskala - Wallisa. Umożliwia ona potwierdzenie, że sformułowane grupy są zbliżone do siebie pod względem poziomu zmiennych klasyfikacyjnych, a jednocześnie między klastrami występują istotne różnice. Analiza wariancji wykazała, że państwa wchodzące w skład utworzonych grup są zbliżone do siebie pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i jego składowych, a jednocześnie wytypowane grupy różnią się istotnie między sobą pod względem Indeksu Dobrobytu, Indeksu Przyszłości, Możliwości i Potrzeb Podstawowych¹¹²².

Tabela 19. Modele polityki fiskalnej, a Indeks Dobrobytu i jego składowe - średnia i współczynnik zmienności w latach 2012-2018

Wyszczególnienie	I		II		III	
	M	V	m	V	m	V
	Austria, Niemcy, Szwecja, Francja, Belgia, Finlandia, Holandia		Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia, Hiszpania, Włochy		Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Czechy, Słowacja, Słowenia, Węgry	
Indeks	0,70	11,36	0,59	13,62	0,47	17,94
Przyszłość	0,87	8,85	0,70	8,22	0,52	30,60
Możliwości	0,60	18,28	0,66	10,09	0,37	22,52
Bezpieczeństwo	0,66	30,29	0,55	14,22	0,55	34,68
PP	0,84	6,10	0,65	22,77	0,67	9,62

Źródło: Opracowanie własne.

¹¹²² Sumy kwadratów wewnątrz grupy były znacznie niższe od między grupami. ID (F 12,08; p<0,01), Przyszłości (F13,45, p<0,01), Możliwości (F8,96, p 0,001), PP (F10,84; p<0,01). Jedynie w przypadku IB wartość była nieistotna (F1,22, p 0,33). Testy Welcha ID 0,035, Przyszłości 0,14, Możliwości 0,032, Bezpieczeństwa 0,494, PP 0,007). Test Kruskala – Wallisa ID 0,003, IP 0,001, Możliwości 0,008, Bezpieczeństwa 0,319, IPP 0,002.

W okresie 2012–2018 trzy wyodrębnione klastry spełniły wymóg uzyskania wskaźnika zmienności poniżej 40% dla wszystkich indeksów. W dodatku analiza wariancji wykazała, że państwa wchodzące w skład utworzonych grup są zbliżone do siebie pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i jego składowych, a jednocześnie wytypowane grupy różnią się istotnie między sobą pod względem Indeksu Dobrobytu, Indeksu Przyszłości, Możliwości i Potrzeb Podstawowych¹¹²³. Co pozwala potwierdzić, że wyodrębnione modele fiskalne cechują się zbliżonym poziomem pod-indeksów dobrobytu, opisujących grupy determinant dobrobytu (stany możliwości). W dodatku wynik analizy wariancji dla Indeksu Dobrobytu, Indeksu Przyszłości i Indeksu Możliwości wzrósł, co pozwala również potwierdzić sformułowane wcześniej wnioski o zbliżeniu państw wchodzących w skład wyodrębnionych klastrów pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i zwiększeniu przez nich dystansu względem pozostałych grup. Z kolei pod względem Indeksu Potrzeb Podstawowych wszystkie badane państwa zmniejszyły dzielący je dystans, ale nadal pozostały między nimi istotne różnice.

Grupowanie państw z wykorzystaniem analizy skupień metodą Warda pozwoliło uzyskać homogeniczne skupienia obiektów (w tym badaniu grupy państw) na podstawie zmiennych opisujących politykę fiskalną. Analiza średniej i wskaźnika zmienności Indeksu Dobrobytu i jego składowych wykazała, że państwa wchodzące w skład danego klastra cechują się także zbliżonym poziomem dobrobytu, a w okresie 2012–2018 zmniejszyło się zróżnicowanie grup (zwłaszcza klastra państw EŚW – I w okresie 2005-2011 i III w okresie 2012 - 2018). Dodatkowo analiza wariancji wykazała, że niniejsze grupy również są homogeniczne pod względem Indeksu Dobrobytu, Indeksu Przyszłości, Możliwości i Potrzeb Podstawowych. Co pozwala potwierdzić, że państwa o zbliżonej polityce fiskalnej, co wyraża się w reprezentowaniu tego samego modelu fiskalnego, osiągały zbliżony poziom dobrobytu.

Kolejna szczegółowa hipoteza zakładała, wyodrębnione modele fiskalne charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych. Mapa 11 pokazuje wzrost Indeksu Potrzeb Podstawowych i Indeksu Bezpieczeństwa w okresie 2012–2018 względem 2005–2011. Najsilniejszy wzrost IPP odnotowały państwa klastra III, zwłaszcza Polska, Litwa, Łotwa i Słowenia, które w okresie 2005-2011 cechowały się najniższymi wartościami indeksu. W klastrze I państwa odnotowały wzrost rzędu 0,003 – 0,09 p., zaś

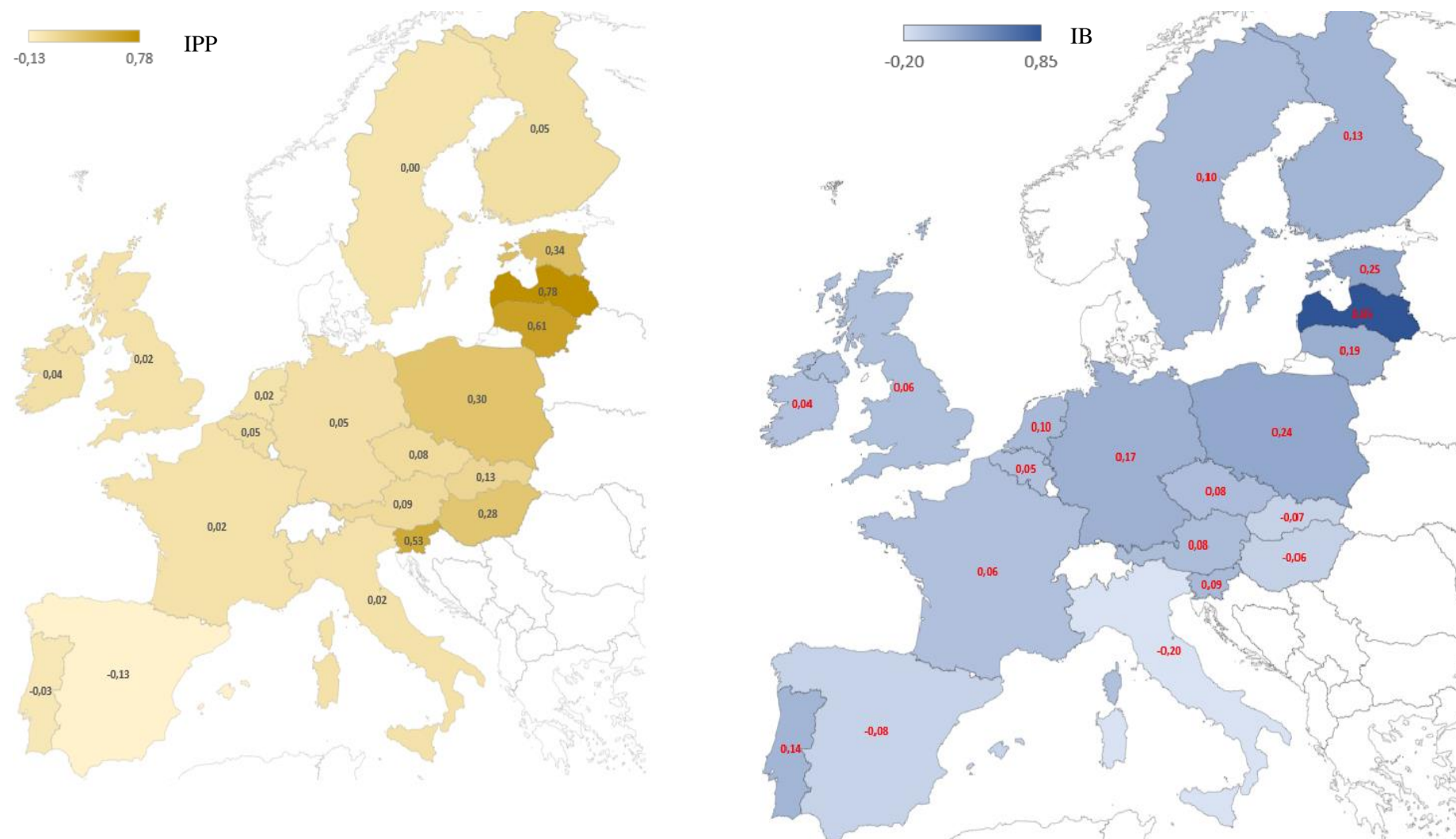
¹¹²³ Wariancja wewnątrzgrupowa była znacząco niższa od wariancji między grupami. ID (F 14,291; p<0,01), Przyszłości (F16,751, p<0,01), Możliwości (F20,216, p 0,001), PP (F9,528; p 0,002). Jedynie w przypadku IB wartość była nieistotna (F0,943, p 0,409). Testy Welcha ID 0,035, Przyszłości 0,14, Możliwości 0,032, Bezpieczeństwa 0,494, PP 0,007). Test Kruskala–Wallisa ID 0,002, IP <0,001, Możliwości 0,001, Bezpieczeństwa 0,302, IPP 0,004.

w klastrze II ponownie uwidocznił się podział na państwa Europy Północnej i Południowej: Portugalię i Hiszpanię cechował spadek IPP. W przypadku Indeksu Bezpieczeństwa klastr III również osiągnął najsilniejszy wzrost, zwłaszcza Łotwa, Litwa, Estonia i Polska (za wyjątkiem Estonii państwa te cechowały się bardzo niskim poziomem IB w okresie 2005–2011). Słowacja i Węgry uzyskały spadek wartości indeksu, przy czym Słowacja w okresie 2005 – 2011 charakteryzowała się wysokim poziomem IB (porównywalnym do państw klastra I). Do państw o najwyższym wzroście IB w latach 2012–2018 względem 2005–2011 należała również Portugalia. Jednakże pozostałe państwa klastra II nie uzyskały takich wyników: Hiszpania i Włochy osiągnęły spadek indeksu, a Irlandia i Wielka Brytania zanotowały wzrost poniżej 0,1 p. Z kolei państwa klastra I, pomimo najwyższych w badanej grupie wartości indeksu w okresie 2005 – 2011, zwiększyły poziom bezpieczeństwa – najwyższy wzrost IB odnotowały Niemcy i Finlandia. Stosunkowo niski wzrost IB, w porównaniu do innych indeksów, wskazuje, że jest to obszar problematyczny w kształtowaniu dobrobytu państw UE.

Pod względem wzrostu Indeksu Możliwości również liderem był klaster III. Najsilniejszy wzrost zanotowała Słowacja, Czechy i republiki bałtyckie. Są to państwa (z wyjątkiem Litwy), które w okresie 2005 – 2011 uzyskały najniższe wyniki w tym indeksie. Państwa klastra I również poprawiły swoje wyniki, a najsilniejszy wzrost osiągnęły Niemcy, Austria, Szwecja i Finlandia. Klaster II, który w okresie 2005–2011 cechował się najwyższym poziomem indeksu, również uzyskał jego znaczący wzrost w latach 2012–2018. Jedyne Portugalia wykazała wzrost indeksu poniżej 0,1 p., a pozostałe państwa poprawiły wyniki o 0,12-0,15 p.

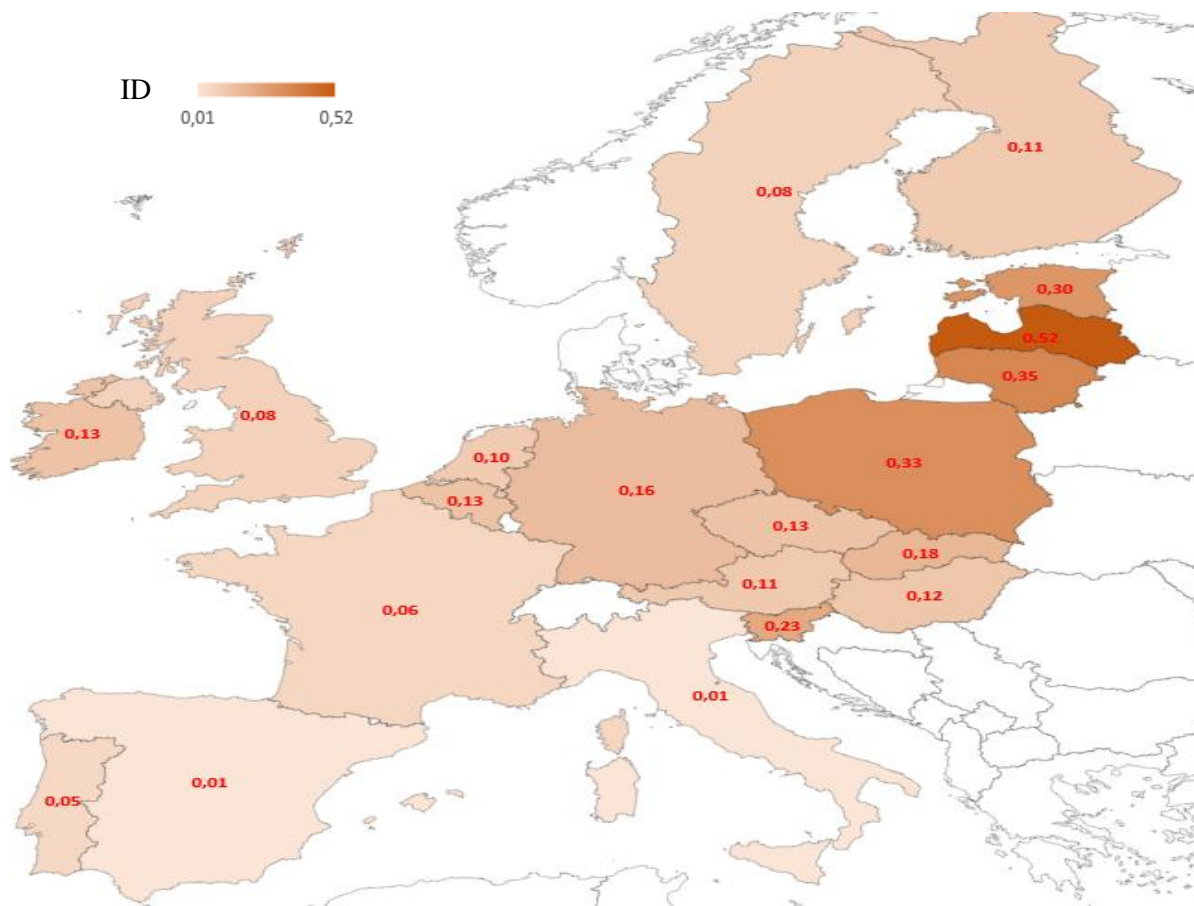
Państwa Unii zanotowały stosunkowo wysoki wzrost Indeksu Przyszłości w latach 2012–2018 względem 2005–2011. Najwyższa poprawa nastąpiła w państwach o niskim poziomie indeksu w okresie 2005–2011, czyli w gospodarkach klastra III. Silny wzrost indeksu cechował również państwa klastra II jak Irlandia, Hiszpania i Włochy. Państwa klastra I, cechujące się najwyższym poziomem IP w okresie 2005–2011 również poprawiły wyniki w ramach tego indeksu, chociaż zmiany te są najniższe spośród wszystkich indeksów (z wyjątkiem Belgii i Holandii, która zanotowała najwyższy wzrost IP w klastrze).

Mapa 11. Zróżnicowanie tempa wzrostu IPP i IP w okresie 2012 - 2018 względem 2005–2011

Źródło: Opracowanie własne.

Mapa 13. Zróżnicowanie wzrostu Indeksu Dobrobytu w okresie 2012 - 2018 względem 2005–2011

Źródło: Opracowanie własne.

Najsilniejszy wzrost Indeksu Dobrobytu w analizowanym okresie odnotowały państwa klastra III, zwłaszcza te, które cechowały się najniższym poziomem ID w okresie 2005-2011 r. jak Łotwa, Litwa i Polska. W przypadku Słowenii, silny wzrost indeksu pozwolił jej osiągnąć w okresie 2012-2018 r. zbliżony wynik do państw klastra I. Najniższy wzrost cechował Czechy i Węgry, jednakże w pierwszym analizowanym okresie charakteryzowały się one najwyższym poziomem ID. Drugie miejsce pod względem wzrostu Indeksu Dobrobytu zajął klaster I, w którym najslabszy wynik osiągnęła Francja i Szwecja, które w okresie 2005–2011 odznaczały się najwyższym poziomem indeksu. Niemcy i Austria, które również znajdowały się w czołówce państw o najwyższym ID uzyskały jednak relatywnie wysoki wzrost ID na poziomie 0,13–0,16 p. W klastrze II znacząco poprawiły swoje wyniki pod względem ID państwa Europy Północnej (Irlandia i Wielka Brytania), zaś państwa Europy Południowej pomimo stosunkowo niskiego poziomu indeksu w okresie 2005-2011 uzyskały nieznaczny jego wzrost w okresie 2012–2018 (o 0,01–0,05).

Tabela 20. Modele polityki fiskalnej, a dynamika zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych - średnia i współczynnik zmienności w latach 2012-2018

Wyszczególnienie	I		II		III	
	m	V	m	V	m	V
	Austria, Niemcy, Szwecja, Francja, Belgia, Finlandia, Holandia		Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia, Hiszpania, Włochy		Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Czechy, Słowacja, Słowenia, Węgry	
Indeks	0,11	30,50	0,06	89,32	0,27	49,72
Przyszłość	0,09	37,55	0,17	44,63	0,31	41,21
Możliwości	0,14	35,25	0,12	26,82	0,21	48,31
Bezpieczeństwo	0,10	42,71	-0,01	-1899,17	0,19	149,79
PP	0,04	71,26	-0,02	-415,06	0,38	63,40

Źródło: Opracowanie własne.

Hipoteza zakładająca, że wyodrębnione modele fiskalne charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych (H3) została zweryfikowana jedynie częściowo. Zidentyfikowano zróżnicowanie dynamiki wzrostu Indeksu Dobrobytu i jego składowych w wyodrębnionych modelach fiskalnych, jednakże nie można stwierdzić podobieństwa tych modeli pod względem uzyskanych wyników (współczynnik zmienności w większości indeksów przekroczył założone 40%). Największe zróżnicowanie dotyczy IB i IPP. Można jednak zauważyć, że model III jest zdecydowanym liderem co do dynamiki wzrostu dobrobytu w każdym z obszarów.

Hipotezę szczegółową zakładającą, że w wyodrębnionych modelach fiskalnych występuje zróżnicowany związek struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych z Indeksami Dobrobytu i jego składowymi, zależny od poziomu dochodów podatkowych i wydatków publicznych, zweryfikowano przy pomocy metody 2 MNK, która została opisana w rozdziale IV. Wyniki estymacji dla każdego modelu przedstawiono w poniższych tabelach.

Tabela 21. Wyniki estymacji 2MNK – model I

	ID	IP	IM	IB	IPP
Const	33,5498	39,8431	42,5912	-0,9584	39,9481
Wydatki klasyczne	-0,2825	-0,3479	-0,3434	0,012	-0,3464
Wydatki na cele gospodarcze	-0,2606	-0,3293	-0,2972	0,0385	-0,3644
Wydatki na kapitał ludzki	-0,2042	-0,2841	-0,2389	0,1207	-0,3493
Wydatki na cele socjalne	-0,2950	-0,3525	-0,3455	0,0066	-0,3799
PIT	-0,1104	-0,0851	-0,1575	-0,0841	-0,0563
CIT	-0,0784	-0,0668	-0,1146	-0,0492	-0,0422
SSC	-0,0533	-0,0552	-0,1087	0,0004	-0,0178
Podatki majątkowe	0,145	0,0639	0,1235	0,1768	0,1438
Podatek od sprzedaży	-0,0887	-0,0799	-0,1397	-0,0589	-0,0294
Akcyza	-0,2935	-0,2424	-0,4008	0,1152	-0,2665 **
R2	0,9630	0,9375	0,9266	0,9767	0,9434
p (F)	0,0304	0,051	0,0595	0,0193	0,0462
Test Sargana p	0,9170	0,9928	0,7925	0,0004	0,0022

Źródło: Opracowanie własne.

W modelu I wzrostowi Indeksu Dobrobytu i jego poszczególnych pod-indeksów: Indeksu Przyszłości, Indeksu Możliwości i Indeksu Potrzeb Podstawowych sprzyjały podatki majątkowe. W przypadku pozostałych zmiennych ukazujących strukturę wydatków publicznych i dochodów podatkowych analiza ujawniła ujemną zależność między nimi, a powyższymi indeksami. Najsilniejsze negatywne oddziaływanie na Indeks Dobrobytu, Indeks Przyszłości i Indeks Możliwości cechowały wydatki na cele socjalne i wydatki klasyczne oraz akcyzę, na Indeks Potrzeb Podstawowych – wydatki na cele socjalne i na wsparcie gospodarki oraz akcyza (w tym przypadku wpływ istotnie statystyczny). W przypadku tego klastra jedynie wynik estymacji dla zmiennej udział akcyzy i IPP okazał się istotny statystycznie. Jedynie wzrostowi Indeksu Bezpieczeństwa towarzyszył wzrost udziału poszczególnych grup wydatków publicznych oraz udziału SSC, podatków majątkowych i akcyzy. Negatywne oddziaływanie ujawniono dla udziału podatków dochodowych i podatku od sprzedaży. W przypadku ID, IP i IM wynik testu Sergana wykazał, że zmienne instrumentalne zostały prawidłowo dobrane do modelu. Co pozwala wnioskować, że wpływ udziału poszczególnych instrumentów na składowe dobrobytu zależy w dużej mierze od ich wysokości względem produktu krajowego. Poziom dochodów z tytułu poszczególnych podatków i wydatków publicznych stanowią zatem istotne determinanty dobrobytu.

Tabela 22 . Wyniki estymacji 2MNK – model II

	ID	IP	IM	IB	IPP
Const	4,2805	12,8712	-14,5439 *	12,1875	11,7983
Wydatki klasyczne	-0,0611	-0,1532	0,1702 *	-0,1530	-0,1608
Wydatki na cele gospodarcze	-0,0124	-0,1115	0,1920 *	-0,0863	-0,1103
Wydatki na kapitał ludzki	-0,0029	-0,1177	0,1650 *	-0,0453	-0,0799
Wydatki na cele socjalne	0,0163	-0,0810	0,2245 **	-0,0582	-0,0979
PIT	-0,0251	0,0010	-0,0877 **	-0,0221	0,0382
CIT	-0,0470	0,0085	-0,0438 *	-0,0953	-0,0257
SSC	-0,0287	0,0206	0,0193	-0,0984	-0,0428
Podatki majątkowe	-0,0643	-0,1346	-0,1619 *	0,1652	-0,0978
Podatek od sprzedaży	0,0992	0,3021	0,4077 *	-0,5522	0,1855
Akcyza	-0,0753	-0,1127 *	-0,1933 ***	0,0177	0,0311
R2	0,9818	0,9951	0,9986	0,9228	0,8739
p (F)	0,0151	0,0041	0,0012	0,0626	0,1004
Test Sargana p	0,1560	0,2146	0,3334	0,0008	0,0247

Źródło: Opracowanie własne.

W modelu II wzrostowi Indeksu Dobrobytu sprzyjał jedynie wzrost udziału wydatków na cele socjalne w wydatkach publicznych oraz wzrost udziału podatku od sprzedaży w dochodach podatkowych. Na Indeks Przyszłości pozytywny wpływ ujawniono dla podatków dochodowych, SSC i podatku od sprzedaży. Najsilniejsze negatywne oddziaływanie cechowało wydatki klasyczne oraz podatki majątkowe i akcyzę (przy czym w przypadku akcyzy wpływ

był istotnie statystyczny). Na Indeks Bezpieczeństwa pozytywnie wpływały jedynie podatki majątkowe i akcyza, zaś na Indeks Potrzeb Podstawowych PIT, podatek od sprzedaży i akcyza. Szczególną uwagę należy poświęcić analizie wyników w przypadku Indeksu Możliwości, bowiem zidentyfikowano wpływ istotnie statystyczny niemal wszystkich zmiennych. Ujawniono pozytywne oddziaływanie wszystkich grup wydatków publicznych, przy czym najsilniejsze wydatków na cele socjalne i wydatków na wsparcie gospodarki, a także udziału SSC i podatku od sprzedaży. Najsilniejszy negatywny wpływ ujawniono dla podatków majątkowych i akcyzy. Tak jak i w przypadku modelu I, także w modelu II wyniki testu Sargana wykazały, że dla Indeksu Dobrobytu, Indeksu Przyszłości i Indeksu Możliwości dobór zmiennych instrumentalnych był właściwy, a zatem wysokość wydatków czy opodatkowania determinuje siłę i kierunek oddziaływania struktury wydatków publicznych i dochodów podatkowych na poszczególne składowe dobrobytu.

Tabela 23. Wyniki estymacji 2MNK – model III

	ID	IP	IM	IB	IPP
Const	-71,8840	-84,7369	-53,4371	-51,5027	-61,9788 *
Wydatki klasyczne	0,0707	0,1454	0,0951	0,0500	-0,0617
Wydatki na cele gospodarcze	-0,0076	0,0904	0,0461	-0,0294	-0,1583
Wydatki na kapitał ludzki	-0,0636	0,0388	0,0081	-0,0714	-0,2207
Wydatki na cele socjalne	0,0443	0,1501	0,0836	-0,0061	-0,0960
PIT	0,6350 *	0,6737 **	0,4286	0,4931	0,6529 **
CIT	0,7916 *	0,8407 **	0,5319	0,5485	0,8726 **
SSC	0,7942 **	0,8476 **	0,5474 *	0,5945	0,8321 **
Podatki majątkowe	1,0313	1,3587	0,5914	0,3987	1,3790 **
Podatki od sprzedaży	0,7774 **	0,7613 **	0,5293 *	0,6193 *	0,8305 ***
Akcyza	0,4918	0,4936 *	0,2999	0,3893	0,5360 **
R2	0,9498	0,9608	0,9044	0,8646	0,9885
p (F)	0,0413	0,0323	0,0771	0,1083	0,0096
Test Sargana p	0,8717	0,1296	0,5202	0,2340	0,0842

Źródło: Opracowanie własne.

W modelu III zidentyfikowano pozytywny wpływ na Indeks Dobrobytu wydatków klasycznych i wydatków na cele socjalne oraz wszystkich wyodrębnionych źródeł dochodów podatkowych – z wyjątkiem podatków majątkowych i akcyzy, był to wpływ istotny statystycznie. Najsilniejsze istotne pozytywne oddziaływanie cechowało podatki dochodowe. Wzrostowi IP i IM sprzyjał wzrost wszystkich zmiennych, przy czym istotny statystycznie PIT, CIT, SSC, podatku od sprzedaży i akcyzy (przy czym najsilniejszy SSC i CIT) dla IP oraz SSC i podatku od sprzedaży dla IM. Na Indeks Bezpieczeństwa wyróżnione grupy wydatków publicznych posiadały negatywne oddziaływanie (aczkolwiek bardzo słabe), zaś dochody podatkowe dodatni, w przypadku podatku od sprzedaży istotnie statystyczny (i najsilniejszy). Na IPP wydatki publiczne również wpływały negatywnie, zaś wszystkie wyodrębnione dochody podatkowe istotnie pozytywnie, przy czym najsilniejsze oddziaływanie cechowało

podatki majątkowe, a następnie CIT. Wyniki testu Sargana pokazały, że zmienne instrumentalne zostały wybrane poprawnie dla modelu dla ID, IP, IM i IM. Należy również zwrócić uwagę, że w przypadku modelu III modele ze zmienną instrumentalną dochody podatkowe jako % PKB uzyskały wyższą jakość, niż ze zmienną wydatki publiczne jako % PKB (jak w modelu I i II).

Na podstawie powyższych wyników badań zweryfikowano częściowo pozytywnie hipotezę zakładającą zróżnicowanie oddziaływania struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych na poziom dobrobytu w poszczególnych modelach fiskalnych i zależność tego wpływu od poziomu dochodów podatkowych i wydatków publicznych (H3). Przeprowadzone testy pozwoliły pozytywnie zweryfikować statystycznie powyższe modele pod względem własności składników losowych (normalność, autokorelacja, losowość, homoskedastyczność) i dopasowania modelu do danych empirycznych. Dla trzech skonstruowanych modeli współczynnik determinacji informuje, że uzyskano wysoki stopień wyjaśnienia zmiennej zależnej przez zmienne niezależne, przy założonych zmiennych instrumentalnych. Wykonany test Doornika – Hansena wykazał, że nie ma podstaw do odrzucenia H_0 , rozkład składnika losowego jest zgodny z rozkładem normalnym. Przeprowadzono także test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność, potwierdzający występowanie homoskedastyczności reszt¹¹²⁴. Test na autokorelację reszt nie dał jednoznacznych odpowiedzi ($4-d_g < DW < 4-d_l$). Wyniki testu Sargana pokazały, że zmienne instrumentalne zostały wybrane poprawnie dla modelu dla ID, IP, IM i IM, czyli wpływ struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych na poziom dobrobytu jest zależny od wysokości poszczególnych wydatków publicznych i dochodów podatkowych (2 część H4). Jednakże nie spełniono warunku istotności poszczególnych współczynników regresji dla wszystkich przedstawionych modeli. Ze względu na możliwość potwierdzenia zróżnicowania wpływu kompozycji poszczególnych instrumentów polityki fiskalnej na poziom indeksów w dwóch modelach, w których uzyskano istotność współczynników regresji, nie zdecydowano się odrzucić hipotezy szczegółowej.

¹¹²⁴ Z wyjątkiem IB i IPP dla modelu II.

5.4. Wnioski z badań

W niniejszej pracy podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy państwa reprezentujące ten sam model fiskalny charakteryzują się zbliżonym poziomem dobrobytu? Celem poczynionych badań było ujawnienie zależności między wyodrębnionymi modelami fiskalnymi, a poziomem dobrobytu. Realizacja tego celu i weryfikacja głównej hipotezy, zakładającej, że **istnieje zależność między modelem fiskalnym, a poziomem dobrobytu i dynamiką jego zmian, mierzonego za pomocą Indeksu Dobrobytu i jego składowych**, wymagała opracowania typologii państw na podstawie zmiennych opisujących politykę fiskalną, skonstruowania Indeksu Dobrobytu w celu pomiaru dobrobytu, a następnie porównania wyodrębnionych klastrów z Indeksami Dobrobytu i jego składowymi. Do opisu polityki fiskalnej wykorzystano zmienne ukazujące poziom i strukturę dochodów podatkowych i wydatków publicznych, stopień wrażliwości na cykl koniunktury poszczególnych wydatków publicznych i dochodów podatkowych oraz zakres redystrybucji, stabilność finansów publicznych i poziom fiskalizmu. Na podstawie wyników badania, autorka wyraża opinię, że polityka fiskalna nie tylko wspiera realizację celu jakim jest zwiększanie dobrobytu, ale jest także kształtowana w oparciu o poziom dobrobytu w danym społeczeństwie (co wyznacza jej możliwości i rolę). Według I. Sanza i F. Velazqueza państwa o podobnym stadium rozwoju cechują się zbliżonym poziomem i kompozycją wydatków publicznych. Do czynników różnicujących wydatki publiczne zaliczyli demograficzne, instytucjonalne, socjologiczne i geograficzne. Zauważyli, że różnice w kompozycji wydatków publicznych odpowiadają na różnice w tempie wzrostu gospodarczego w państwach rozwiniętych¹¹²⁵. Wyniki badań przeprowadzonych w tej pracy, wykazały, że nie tylko struktura wydatków publicznych reaguje na poziom rozwoju społecznego, ale także dotyczy to struktury dochodów podatkowych oraz zmian w poziomie wydatków publicznych i dochodów podatkowych. Społeczeństwo wymusza na władzy publicznej zmiany w polityce fiskalnej w zależności od postrzegania własnych potrzeb.

Przyjmując założenia, że celem instytucji (społecznych, ekonomicznych i prawnych) jest maksymalizacja dobrobytu społecznego oraz każdy system ekonomiczny, prawny, społeczny i polityczny powinien być efektywny (ponieważ efektywna alokacja dóbr sprzyja maksymalizacji funkcji dobrobytu), przyjęto warunek służący ocenie modeli fiskalnej pod względem zmian poziomu dobrobytu: „tylko taka alokacja dóbr jest efektywna, która

¹¹²⁵ I. Sanz, F.J. Velazquez, *The composition of public expenditure...*op.cit., s. 29.

maksymalizuje funkcję dobrobytu społecznego”¹¹²⁶. Zatem spełniając ten warunek można uznać za efektywny ten model, w którym dobrobyt społeczny osiągnął najwyższy poziom. Jest to również zgodne ze stanowiskiem J. E. Stiglitz, A. Sena i J.P. Fitoussiego, którzy stwierdzili, że władza publiczna kieruje zbiorowymi działaniami społeczeństwa poprzez regulacje, podatki i wydatki publiczne, nie tylko w celu zwiększenia PKB, ale także zwracając uwagę na wiele aspektów jakości życia¹¹²⁷. Również według B. Essama–Nssah i B. Moreno–Dodson wielkość zasobów fiskalnych zmobilizowanych do kształtowania standardów życia zależy od oczekiwanych rezultatów, atrakcyjności uzyskiwanych wyników, a także oceny tychże wyników pod kątem przewagi działalności władzy publicznej w stosunku do rynku lub organizacji pozarządowych¹¹²⁸. Przyjęcie takiego założenia, umożliwia ocenę władzy publicznej pod kątem podjętych działań w kwestii kształtowania dobrobytu społeczeństwa. Polityka fiskalna ma zatem służyć wzrostowi dobrobytu i zasadne jest monitorowanie, czy realizuje ten cel.

Przeprowadzona analiza porównawcza ujawniła zróżnicowanie przestrzenne dobrobytu w państwach Unii Europejskiej. Udowodniono, że klastry wyodrębnione na podstawie zmiennych opisujących politykę fiskalną cechują się zbliżonym poziomem Indeksu Dobrobytu i jego składowymi, jednocześnie istotnie odróżniając się od pozostałych grup. Najwyższy poziom dobrobytu w obu okresach 2005–2011 oraz 2012–2018 zidentyfikowano w modelu fiskalnym konserwatywnym składającym się z Austrii, Niemiec, Szwecji, Francji, Belgii, Finlandii i Holandii. Zatem kształtowaniu dobrobytu w tych państwach służy wysoki poziom ingerencji państwa w gospodarkę, z wysokim udziałem podatków bezpośrednich i SSC oraz niskim udziałem podatków pośrednich w strukturze dochodów podatkowych, o niskim udziale wydatków klasycznych oraz dominującymi wydatkami na cele społeczne w strukturze wydatków publicznych, wysokim zakresem redystrybucji, niską szarą strefą, stabilnym stanem finansów publicznych (relatywnie niski wskaźnik długu netto), a także wysoką oceną polityki fiskalnej i zaufaniem społeczeństwa względem władzy publicznej. Najsilniejszą przewagę klastr ten uzyskał pod względem Indeksu Potrzeb Podstawowych i Przyszłości w obu okresach podlegających analizie. Konstrukcja tego indeksu opiera się na wskaźnikach ukazujących zakres ubóstwa i deprivacji materialnej oraz śmiertelności. Polityka fiskalna, realizująca

¹¹²⁶ Ponieważ każda decyzja polityczna i ekonomiczna, zwłaszcza w obrębie polityki fiskalnej, sprawia, że ktoś zyskuje, a ktoś traci, przyjmuje się, że alokacja dóbr jest efektywna w sensie Kaldora – Hicksa, czyli jeśli ci, których sytuacja ulegnie polepszeniu w jej wyniku, zyskują więcej, niż tracą ci, których sytuacja ulegnie wówczas pogorszeniu. M. Soniecka, *Granice sprawiedliwości, sprawiedliwość ponad granicami*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 132.

¹¹²⁷ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *The Measurement of Economic Performance ...op.cit.*, s. 5.

¹¹²⁸ B. Essam – Nssah, B. Moreno – Dodson, *Fiscal Policy for Growth and Social Welfare ...op.cit.*, s. 23.

w wysokim stopniu cel redystrybucji dochodów, pozwala na poprawę sytuacji osób w najgorszym położeniu, ograniczając zakres ubóstwa i deprivacji materialnej, a także ograniczając śmiertelność, wskutek zagwarantowania publicznej opieki zdrowotnej i środków finansowych na realizację potrzeb podstawowych (co przekłada się na stan zdrowia). Z kolei słabszym obszarem klastra jest Indeks Możliwości, który zgrupował wskaźniki pokazujące potencjał gospodarki i rynku pracy.

Najwyższa pozycja w Indeksie Możliwości stanowi atut klastra liberalno-śródziemnomorskiego. Klaster ten cechował się relatywnie niskim poziomem wydatków publicznych i dochodów podatkowych w relacji do PKB, najwyższym udziałem wydatków klasycznych i na kapitał ludzki, przy najniższym udziale wydatków na wsparcie gospodarki. System podatkowy oparty jest na progresywnych podatkach bezpośrednich. Państwa klastra wykazały także najniższy wśród państw objętych badaniem udział składek na ubezpieczenia społeczne. Na tle wyodrębnionych modeli, klaster ten wyróżniał się również silną wrażliwością na cykl koniunkturalny zarówno poszczególnych kategorii wydatków, jak i źródeł dochodów podatkowych. Porównanie klastra I i II wskazuje, że kluczowe dla uzyskiwania wysokiego poziomu Indeksu Możliwości jest niskie znaczenie fiskalne składek na ubezpieczenia społeczne, wysokie wydatki na cele związane z podnoszeniem jakości kapitału ludzkiego (edukacja, opieka zdrowotna) i zapewnieniem bezpieczeństwa, a także wysoka progresywność systemu podatkowego i zmienność wydatków względem cyklu koniunkturalnego. W przeciwieństwie do modelu I klaster liberalno-śródziemnomorski nie traktuje priorytetowo funkcji redystrybucyjnej polityki fiskalnej – niski udział SSC w dochodach podatkowych oraz niski udział wydatków na cele społeczne w wydatkach publicznych ogółem, przekłada się na najniższy wśród modeli zakres redystrybucji. Posiada to odzwierciedlenie w najniższym średnim poziomie Indeksu Potrzeb Podstawowych w okresie 2012–2018.

Badania empiryczne nad pomiarem dobrobytu służą kształtowaniu odpowiedniej polityki fiskalnej. Zakładając, że decydenci są zainteresowani dobrobytem obywateli, porównując dwa alternatywne działania polityczne do status quo, decydent byłby zainteresowany nie tylko całkowitymi efektami dobrobytu, ale także tym jakie zmiany zajdą w dobrobycie¹¹²⁹. Uwzględniając zmiany w czasie poziomu dobrobytu należy zwrócić uwagę na model fiskalny, który sprzyja najsilniejszej poprawie dobrobytu w okresie 2012–2018 względem 2005–2011. Jest to model fiskalny składający z państw postkomunistycznych

¹¹²⁹ W. van der Deijl, op.cit., s. 130.

(Estonia, Czechy, Węgry, Polska, Litwa, Łotwa, Słowenia, Słowacja). Analiza wyodrębnionych modeli fiskalnych wykazała, że państwa te stworzyły unikalny model, cechujący się niskim poziomem wydatków publicznych i dochodów podatkowych, ze zrównoważoną strukturą wydatków publicznych, systemie podatkowym opierającym się na podatkach pośrednich, najwyższym udziałem SSC w dochodach podatkowych, wrażliwymi na cykl koniunkturalny wydatkami publicznymi oraz poszczególnymi dochodami podatkowymi, a także umiarkowanym zakresem redystrybucji, stabilnym stanem finansów publicznych. Model ten boryka się jednak z problemem wysokiego poziomu szarej strefy i niskiej oceny polityki fiskalnej przez społeczeństwo. Jednakże należy zauważyć, że w okresie 2012–2018 względem 2005–2011 zarówno doszło do zmniejszenia szarej strefy, jak i poprawy indeksu GE. Nastąpił również wzrost redystrybucji wskutek zwiększenia wydatków socjalnych oraz podniesienia progresywności PIT (część państw zastąpiła skalę proporcjonalną progresywną). Model ten uzyskał najniższy poziom Indeksu Dobrobytu zarówno w okresie 2005–2011 jak i 2012–2018. Jednakże osiągnął jego najsilniejszy wzrost w analizowanym okresie. Wyprzedził klaster II pod względem Indeksu Potrzeb Podstawowych (co ponownie wskazuje na wysokie znaczenie wydatków na cele społeczne dla zapewnienia potrzeb podstawowych społeczeństwa). Słabą stroną tego klastra jest innowacyjność i ochrona środowiska, na co wskazuje najwyższy dystans między klastrem III, a I. Jednak w tym obszarze, klaster poczynił duże postępy – wykazując najsilniejszy wzrost spośród indeksów. Dalszemu wzrostowi Indeksu Dobrobytu może służyć zwiększenie wydatków klasycznych (ale nie w ramach możliwości zaspokojenia potrzeb podstawowych) i wydatków na cele socjalne, przy redukcji udziału wydatków na wsparcie gospodarki i na inwestycje w kapitał ludzki. Aczkolwiek należy zauważyć, że redukcja wydatków na wsparcie gospodarki i na inwestycje w kapitał ludzki może przyczynić się do zmniejszenia potencjału gospodarki i rynku pracy oraz warunków kreowania zmian (Indeks Przyszłości). Zwiększenie zaangażowania finansowego państwa może znacząco przyczynić się do poprawy dobrobytu ogólnego i poszczególnych jego aspektów, na co wskazuje zidentyfikowany pozytywny i w większości istotny statystycznie wpływ poszczególnych dochodów podatkowych. Zwłaszcza zwiększenie udziału podatków majątkowych i CIT może stymulować wzrost dobrobytu. W przeciwieństwie do modelu I (i częściowo do modelu II) w modelu III nie można zidentyfikować nadmiernego fiskalizmu, przyczyniającego się do obniżenia dobrobytu. Istnieje potencjał do jego zwiększenia, celem stymulowania wzrostu poszczególnych zespołów możliwości, zwłaszcza w obrębie innowacyjności i ochrony środowiska naturalnego.

Mając na względzie warunek, że decydent byłby zainteresowany nie tylko całkowitymi efektami dobrobytu, ale także tym jakie zmiany zajdą w dobrobycie¹¹³⁰, można również ocenić pozytywnie klaster państw konserwatywnych (model redystrybucyjny I), bowiem nie tylko wykazuje najwyższy poziom dobrobytu w każdym z wyszczególnionych obszarów, ale i uzyskuje jego poprawę w czasie. Najsilniejszy wzrost odnotował w zakresie Indeksu Możliwości, co wskazuje na poprawę konkurencyjności gospodarki i potencjału kapitału ludzkiego. Należy również zauważyć, że klaster ten cechował się niskim stopniem wrażliwości dochodów podatkowych i wydatków publicznych na cykl koniunkturalny. Stabilność dochodów podatkowych przełożyła się na stabilność dokonywanych wydatków, które jako element stabilności fiskalnej przełożyły się na stabilizację makroekonomiczną (co zostało omówione w rozdziale II). Jednakże, uwzględniając wyniki analizy estymacji 2MNK między poszczególnymi zmiennymi opisującymi strukturę wydatków publicznych i dochodów podatkowych można stwierdzić, że dalsze zwiększanie udziału poszczególnych grup wydatków, zwłaszcza na cele socjalne i wydatków klasycznych może negatywnie wpłynąć na poziom dobrobytu ogółem, a także w obszarach dotyczących tworzenia warunków kształtowania dobrobytu dla przyszłego pokolenia (innowacyjność, wysokiej jakości środowisko), realizowania potencjału jednostki (możliwości rynku pracy, możliwości gospodarki) oraz zaspokojenia potrzeb podstawowych. Finansowe potrzeby państwa powinny zostać zaspokojone w wyższym stopniu przez podatki majątkowe, w przypadku których jedynie zidentyfikowano pozytywny wpływ na Indeks Dobrobytu i jego składowe. W celu poprawy dobrobytu należałoby zmniejszyć zwłaszcza udział akcyzy w dochodach podatkowych, która najsilniej negatywnie (w przypadku IPP także istotnie statystycznie) wpływała na poziom indeksów.

Zmiany w poziomie dobrobytu zaszły również w przypadku modelu liberalno-śródziemnomorskiego. Najsilniejsze odnotowano pod względem Indeksu Przyszłości i Indeksu Możliwości, w którym i tak model ten osiągnął pierwsze miejsce wśród wyróżnionych klastrów. Zatem specyficzna struktura dochodów podatkowych i wydatków publicznych w ramach tego klastra służyła nie tylko uzyskaniu odpowiedniego poziomu Indeksu Możliwości, ale i wpływa pozytywnie na jego poprawę. Na podstawie analizy estymacji 2MNK można wnioskować, że dalszy wzrost Indeksu Możliwości może być zwiększany przy pomocy wydatków publicznych, zwłaszcza na cele socjalne, jednakże takie działanie może przynieść negatywne skutki dla możliwości w zakresie innowacyjności i dbałości o stan środowiska,

¹¹³⁰ W. van der Deijl, op.cit., s. 130.

realizacji potrzeb podstawowych i bezpieczeństwa. Należy jednak zauważyć, że wydatki na cele socjalne posiadały słabe nieistotne negatywne oddziaływanie na warunkach zaspokojenia potrzeb podstawowych, bezpieczeństwa i kreowania zmian, a wspomagając możliwości gospodarki i rynku pracy, stymulują wzrost dobrobytu ogólnego. Sfinansowanie wzrostu tych wydatków może odbywać się za pomocą podatków od sprzedaży, które pozytywnie wpływały na Indeks Dobrobytu, Indeks Przyszłości, Indeks Możliwości (istotnie) i Indeks Potrzeb Podstawowych. Podatki dochodowe i SSC wpływały negatywnie na poziom dobrobytu ogólnego oraz istotnie negatywnie na potencjał gospodarki i rynku pracy. Jednakże siła tego wpływu była niska, a przy tym zidentyfikowano ich pozytywny wpływ na Indeks Przyszłości, co pozwala stwierdzić, że w przypadku zwiększonych potrzeb państwa, przy niewystarczającej wysokości dochodów z podatków od sprzedaży, możliwe byłoby ich sfinansowanie przy pomocy opodatkowania bezpośredniego, bez większego uszczerbku dla dobrobytu. Podniesieniu dobrobytu sprzyjałoby także zredukowanie udziału dochodów z podatków majątkowych i akcyzy.

Niniejsze wyniki potwierdzają założenie, że państwa wchodzące w skład danego modelu fiskalnego wykazują zbliżony poziom dobrobytu, także w poszczególnych jego wymiarach. Wyodrębnione modele fiskalne wskazują hierarchię celów polityki fiskalnej i przyjęty sposób zwiększania dobrobytu społeczeństwa. W przeciwieństwie do niektórych wyników badań w zakresie wpływu polityki fiskalnej na subiektywny dobrobyt, np. A. Grimes'a, J. Ormsby'ego, A. Robinson'a, S. Y. Wong'a¹¹³¹, badanie ujawniło argumenty na rzecz zwiększania wydatków socjalnych, jako instrumentu pozwalającego oddziaływać na zaspokojenie potrzeb podstawowych, posiadających najwyższą wagę w kształtowaniu dobrobytu ogólnego. Jest to zgodne z wynikiem badań Z. Hessami¹¹³², czy Z. Fardoush'a¹¹³³, którzy zidentyfikowali pozytywny związek wydatków na ochronę socjalną z subiektywnym dobrobytem. Wydatki na ochronę socjalną stanowią instrument o najsilniejszym oddziaływaniu na nierówności dochodowe co potwierdzają wyniki badań przedstawione w podrozdziale 3.3., np. Ch. Wang i K. Caminady¹¹³⁴, J. Martinez-Vazquez i B. Moreno-Dodsona¹¹³⁵, K. Caminady i K. Gouwaarda¹¹³⁶, czy I. Sanchez Torne

¹¹³¹ A. Grimes, J. Ormsby, A. Robinson, S. Y. Wong, op.cit.

¹¹³² Z. Hessami, op.cit.

¹¹³³ Z. Fardoush, op.cit.

¹¹³⁴ Ch. Wang, K. Caminada, op.cit.

¹¹³⁵ J. Martinez-Vazquez, B. Moreno-Dodson, op.cit.

¹¹³⁶ K. Caminada, K. Gouwaard, op.cit.

i M. Perez-Suarez¹¹³⁷. Zdaniem V. Tanziego i K. Chu¹¹³⁸ bez znaczącej redystrybucyjnej polityki władz publicznych nawet wysoki wzrost gospodarczy nie doprowadzi do istotnej redukcji wskaźników ubóstwa i nierówności dochodowych¹¹³⁹. Zgodnie z koncepcją dobrobytu Maxmin, rachunkiem dobrobytu A. Sena oraz założeniem hierarchiczności potrzeb społeczeństwa, poprawa dobrobytu ogólnego następuje wskutek poprawy sytuacji osób w najgorszym położeniu. Wydatki na ochronę socjalną oddziałując na zmniejszenie się nierówności dochodowych w społeczeństwie i przyczyniając się do redukcji ubóstwa znacząco wpływają na stan zaspokojenia potrzeb podstawowych, o najwyższej wadze w Indeksie Dobrobytu. Wydatki na ochronę socjalną stanowią również ważne narzędzie stabilizacji dochodów do dyspozycji, według M. Dolls, C. Fuest i A. Peichl odpowiadały za absorpcję 19% szoku popytowego w Europie i 7% w USA¹¹⁴⁰. Wyniki niniejszego badania również pokazały, że w okresie 2005–2012 wydatki na cele socjalne cechowały się wysokim poziomem indeksu wrażliwości na cykl koniunkturalny, zwłaszcza w kłastrze liberalno-śródziemnomorskim, w którym wysoki udział posiadają wydatki związane z polityką zatrudnienia i polityką prorodzinną, a świadczenia adresowane są do osób w trudnej sytuacji materialnej. Wyniki estymacji metodą 2MNK potwierdziły, że w tym modelu wydatki na cele społeczne stanowią istotny instrument stymulacji wzrostu Indeksu Możliwości. W modelu państw postkomunistycznych ujawniły również pozytywny związek między tą grupą wydatków, a Indeksami Dobrobytu, Indeksami Przyszłości i Indeksami Możliwości (aczkolwiek nieistotny statystycznie). Z kolei w modelu I wykazano, że na większość indeksów oddziaływały one negatywnie. Mając na względzie, że zmienną instrumentalną był poziom wydatków ogółem i wydatków na cele socjalne w relacji do PKB, przyczyny negatywnego wpływu można upatrywać w nadmiernym ich rozmiarze – czyli przekroczeniu poziomu w zależności o kształcie odwróconej litery U, po którym dalszemu ich zwiększaniu towarzyszy spadek dobrobytu. W pozostałych modelach ze względu na niższy poziom wsparcia finansowego względem możliwości gospodarki, odnotowano pozytywny wpływ.

W państwach UE średnio około 60% wydatków w ramach zabezpieczenia społecznego było pokryte składkami na ubezpieczenia społeczne. Źródłem pokrycia tych wydatków były również podatki¹¹⁴¹. Np. w państwach kontynentalnych Europy Zachodniej i części państw nordyckich zabezpieczenie socjalne finansowane są ze składek na ubezpieczenia społeczne

¹¹³⁷ I. Sanchez Torne, M. Perez-Suarez, op.cit.

¹¹³⁸ V. Tanzi, K. Chu, op.cit.

¹¹³⁹ V. Tanzi, K. Chu, S. Gupta, op.cit.

¹¹⁴⁰ M. Dolls, C. Fuest, A. Peichl, *Automatic stabilization and discretionary fiscal policy...*op.cit., s. 15.

¹¹⁴¹ W. Bąba, J. Hoyer, P. Malec, H. Tendera – Właszczuk, M. Zając – Frąs, M. Zajączkowska,...op.cit.,s. 72.

w ramach rozbudowanych programów publicznych. Z kolei np. w państwach anglosaskich wyższy jest zakres finansowania z budżetu centralnego.

Obowiązkowe ubezpieczenia emerytalne finansowane ze składek osób czynnych zawodowo określane są jako model repartycyjny (*pay as you go*)¹¹⁴². W państwach UE obciążenia kosztów pracy składkami na ubezpieczenia społeczne są wysokie (od 27 do 48%), co jest wynikiem szerokiego zakresu świadczeń socjalnych oraz rosnącej liczby emerytów, rencistów etc. W wielu państwach występują problemy z samofinansowaniem się systemu zabezpieczeń społecznych (czyli pokryciem wypłacanych świadczeń z ubezpieczenia społecznego). Do przyczyn należą: zmiany zachowań prokreacyjnych (obniżenie dzietności kobiet poniżej poziomu prostej zastępowalności pokoleń), skrócony okres aktywności zawodowej (ze względu na wydłużenie okresu kształcenia), wzrost długości życia, a w konsekwencji wydłużenie okresu poboru świadczeń, wzrost szarej strefy lub wzrost aktywności związanej z przeniesieniem działalności gospodarczej ze względu na wysokie pozapłacowe koszty pracy¹¹⁴³. Krytycy podnoszenia wysokości składek na ubezpieczenia społeczne wysuwają następujące argumenty: ich wzrost stanowi istotny element inflacyjnej spirali cenowo-płacowej; w przypadku braku możliwości przerzucenia wzrostu składki w cenę produktu przedsiębiorstwa odnotują niższy zysk, a to przełoży się na jego możliwości inwestycyjne i rozwojowe; możliwym następstwem jest ograniczenie produkcji najbardziej pracochłonnych produktów; wzrost kosztów pracy zmniejsza konkurencyjność produkcji krajowej, co zmniejsza możliwości eksportowe, a także przyczynia się do przenoszenia produkcji do szarej strefy czy innych państw. Składki na ubezpieczenia społeczne stanowią najwyższy pozapłacowy koszt pracy, jednakże pomimo powyższych argumentów przemawiających za ich obniżeniem, redukcja jest problematyczna – zwiększa się liczba beneficjentów świadczeń, a zmniejsza liczba osób zobowiązana do ich płatności. Dodatkowo, społeczeństwo wywiera presję na podnoszenie standardu świadczeń, a nie ograniczenia ich zakresu¹¹⁴⁴. Widoczne jest to w rosnącym udziale składek na ubezpieczenia społeczne w dochodach podatkowych ogółem w modelu III i II. O ile w państwach modelu II udział SSC był najniższy na tle pozostałych klastrów, to państwa modelu III cechowały się najwyższym ich udziałem. W państwach postkomunistycznych występuje wyraźna tendencja do obniżania znaczenia fiskalnego podatku od dochodów osobistych, przy jednoczesnym wzroście obciążeń pracy składkami na ubezpieczenia społeczne w celu sfinansowania rosnących potrzeb w postaci

¹¹⁴² A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 65-67.

¹¹⁴³ K. Lechowicz, M. Łuszczuk, op.cit., s. 190.

¹¹⁴⁴ A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 68.

wydatków na cele socjalne (zwłaszcza emerytury). Tego działania nie można ocenić negatywnie z perspektywy wyników badania wykonanego metodą 2MNK. Zmienna udział SSC w dochodach podatkowych miała pozytywny, istotny statystycznie wpływ na Indeks Dobrobytu i wszystkie jego pod-indeksy, z czego najsilniejsze oddziaływanie zidentyfikowano w przypadku Indeksu Przyszłości i Indeksu Potrzeb Podstawowych. Pozytywnego wpływu na Indeks Dobrobytu nie odnaleziono z kolei w przypadku modelu II i modelu I. Chociaż w modelu II udział SSC jest porównywalny z PIT i najniższy spośród wyodrębnionych klastrów, zgodnie z wynikami badania, jego obniżeniu mogłoby towarzyszyć podniesienie poziomu dobrobytu w zidentyfikowanych obszarach. Redukcja udziału SSC mogłaby przynieść pozytywny efekt również w modelu I, aczkolwiek należy zauważyć, że państwa tego modelu już podjęły kroki w tym celu, na co wskazuje obniżenie średniej wartości tej zmiennej dla okresu 2012 – 2018 względem 2005 – 2011.

Zróznicowanie kierunku i siły oddziaływania udziału wydatków na cele socjalne w wydatkach publicznych ogółem i SSC w dochodach podatkowych może być uwarunkowane nie tylko stopniem rozwoju gospodarki, ale i wysokości tych wydatków względem PKB (była to zmienna instrumentalna), co może wskazywać na wystąpienie zależności w kształcie odwróconej litery U (tak jak w przypadku wydatków publicznych ogółem, dochodów podatkowych czy długu publicznego). Taki wniosek można również wysunąć w przypadku wydatków na kapitał ludzki i wydatków klasycznych. Udział wydatków na kapitał ludzki wzrósł jedynie w modelu I, jednakże wyniki estymacji metodą 2MNK wskazują, że pozytywny efekt tego działania wystąpił jedynie w przypadku Indeksu Możliwości, a w pozostałych indeksach zidentyfikowano negatywne oddziaływanie (aczkolwiek nieistotne statystycznie). W modelu II ujawniono pozytywny, istotny statystycznie związek z Indekssem Możliwości, a w modelu III pozytywny, ale nieistotny statystycznie z Indekssem Przyszłości i Indekssem Możliwości. A zatem ta grupa wydatków może stanowić instrument stymulacji rozwoju gospodarki i rynku pracy, szczególnie w państwach o niższym poziomie wydatków publicznych. Istotne są zwłaszcza wydatki na edukację (co potwierdzają wyniki badań np. G. Economidesa i in.¹¹⁴⁵), opiekę zdrowotną (zgodnie z wynikami badań np. J. Novignon, S.A. Olakojo, J. Nonvignon¹¹⁴⁶, C. J. Anyanwu i E. O. A. Erhijakpor¹¹⁴⁷, K. Kotakorpiego i J.P. Laamanena¹¹⁴⁸) i na ochronę środowiska (na co wskazują wyniki badań np. G. E. Halkosa

¹¹⁴⁵ G. Economides, H. Park, A. Philippopoulos, S. Sakkas, op.cit.

¹¹⁴⁶ J. Novignon, S. A. Olakojo, J. Nonvignon, op.cit.

¹¹⁴⁷ C.J. Anyanwu, E.O.A Erhijakpor, op.cit.

¹¹⁴⁸ K. Kotakorpi, J.P. Laamanen, op.cit.

i E.A. Paizanosa¹¹⁴⁹, T. Rokickiego i innych¹¹⁵⁰), ze względu na ich wpływ na jakość kapitału ludzkiego poprzez poprawę jakości zdrowia i wykształcenia.

W przypadku wydatków klasycznych również zidentyfikowano podobną zależność – ujawniono pozytywny, istotny statystycznie związek z Indekssem Możliwości w modelu II; pozytywny, ale nieistotny statystycznie z Indekssem Dobrobytu i jego składowymi (z wyjątkiem IPP) w modelu III oraz negatywny, nieistotny statystycznie z Indekssem Dobrobytu i jego składowymi (z wyjątkiem IB) w modelu I. Udział tych wydatków wzrósł zarówno w modelu II, jak i I. O ile w państwach śródziemnomorskich przyczyną było zwiększenie wydatków na usługi ogólnopaństwowe, to w pozostałych państwach głównie wydatków na obronność oraz porządek publiczny. Zwiększone wydatki na obronność i bezpieczeństwo publiczne mogą stymulować rynek pracy (zwiększenie zatrudnienia w służbach) i produkcję (wzrost zapotrzebowania na usługi i towary związane z wyposażeniem, aktywów ruchomych itp.), na co wskazują przytoczone w rozdziale III wyniki badań np. S. Ando¹¹⁵¹, C. Kolliasa¹¹⁵², J.P. Dunne’ego i innych¹¹⁵³, czy G. Waszkiewicza¹¹⁵⁴.

Kategorią wydatków różnicującą wyodrębnione klastry (biorąc pod uwagę udział w wydatkach publicznych) są wydatki na cele gospodarcze – najwyższy posiadają w klastrze państw postkomunistycznych, a najniższy w liberalno–śródziemnomorskim. W państwach postkomunistycznych wysoki ich udział wynika z wysiłków na rzecz zmniejszenia dystansu rozwojowego wobec pozostałych członków UE, wynikającego z uwarunkowań historycznych: zniszczeń wojennych, a następnie funkcjonowania gospodarki centralnie planowanej. Przybiera on głównie formę inwestycji infrastrukturalnych, komunikacyjnych, wsparcia finansowego nowo zakładanych przedsiębiorstw, czy o strategicznym znaczeniu dla rozwoju. Redukcja udziału tej grupy wydatków w okresie 2012–2018 względem 2005–2011 (zwłaszcza w modelu I i II) wynika z tego, że posłużyły jako instrument stabilizacyjny aktywnej polityki fiskalnej w celu przeciwdziałania skutkom kryzysu finansowego. Świadczy o tym silny spadek indeksu wrażliwości na cykl koniunkturalny tych wydatków w okresie 2012–2018 względem 2005–2011 (szczególnie w modelu I i II – odpowiednio o 55% i 70%). Wyniki estymacji metodą 2MKNK ujawniły, że redukcja wydatków na cele gospodarcze towarzyszyła poprawie Indeksu Dobrobytu i jego składowych w modelu I (ale nieistotne statystycznie) oraz w modelu

¹¹⁴⁹ H. Halkos, E. A. Paizanos, *The impact of government expenditure on the environment...*op.cit., G. Halkos, E. Paizanos, *Exploring the effect of economic growth...*op.cit.

¹¹⁵⁰ T. Rokicki i inni, op.cit.

¹¹⁵¹ S. Ando, op.cit.

¹¹⁵² C. Kollias, *Preliminary Findings*op.cit.

¹¹⁵³ J.P. Dunne, E. Nikolaidou, D. Vougas, op.cit.

¹¹⁵⁴ G. Waszkiewicz, *Wydatki obronne...*op.cit.

II, z wyjątkiem Indeksu Możliwości. W przypadku tego indeksu ujawniono pozytywny i istotny statystycznie związek z tą grupą wydatków. Również dla klastra III zidentyfikowano pozytywną relację między udziałem tej grupy wydatków, a Indekssem Przyszłości i Indekssem Możliwości (aczkolwiek nieistotną statystycznie). Wyniki są zgodne z wnioskami z badań przytoczonych w rozdziale III jak np. D. Sutherland i in.¹¹⁵⁵. M. Haque i D. Kim czy B. G. Zugravu i A. S. Sava¹¹⁵⁶.

Udział poszczególnych podatkowych źródeł finansujących powyższe grupy wydatków jest zróżnicowany w poszczególnych wyodrębnionych modelach fiskalnych. Można zidentyfikować pewne prawidłowości między udziałem poszczególnych dochodów podatkowych, a poziomem i przyrostem Indeksu Dobrobytu i jego składowych. W niniejszym badaniu państwa o wysokim udziale PIT w całkowitych dochodach podatkowych, stosujące progresywne opodatkowanie o wysokiej rozpiętości stawek podatku, osiągnęły wyższy poziom dobrobytu. Jest to spójne z twierdzeniem V. Tanziego i H. Zee stanowiącym, że rozwój gospodarczy prowadzi do względnej zmiany struktury dochodów z konsumpcji na podatki dochodowe od osób fizycznych¹¹⁵⁷, a także wynikami badań S. Oishi, U. Schimmack, E. Diener¹¹⁵⁸ czy S. Oishi, K. Kushlev, U. Schimmack¹¹⁵⁹, którzy przedstawili w swoich badaniach dowody na istnienie pozytywnego związku między progresywnym opodatkowaniem, a subiektywnym dobrostanem. Progresywny PIT jest instrumentem wykorzystywanym do niwelowania nierówności dochodowych (co wykazali m.in. J. Martinez-Vazquez, B. Moreno-Dodson, V. Vulovic¹¹⁶⁰; L. Wenli i P.D. Sarte¹¹⁶¹), co jest istotne z perspektywy zaspokojenia potrzeb podstawowych. W przypadku państw skandynawskich i kontynentalnej Europy wysokie znaczenie redystrybucyjne posiadają ulgi podatkowe¹¹⁶². W tych państwach PIT odpowiada za około 30% efektu redystrybucyjnego¹¹⁶³. Pozwalają one uwzględnić indywidualną sytuację podatnika, którego dochód do dyspozycji różni się w zależności od liczby osób zależnych, okresu życia, stanu zdrowia etc.

Jednakże należy zauważyć, że najwyższy wzrost dobrobytu odnotowały państwa, w których stosowano podatek liniowy z kwotą wolną i ulgami podatkowymi, a w strukturze dochodów podatkowych dominowały podatki pośrednie, co może wskazywać na adekwatność

¹¹⁵⁵ D. Sutherland, S. Araujo, B. Egert, T. J. Kozluk, op.cit.

¹¹⁵⁶ B. G. Zugravu, A. S. Sava, op.cit.

¹¹⁵⁷ V. Tanzi, H. Zee, *Tax Policy for Developing Countries*..op.cit.

¹¹⁵⁸ S. Oishi, U. Schimmack, E. Diener, op.cit.

¹¹⁵⁹ S. Oishi, K. Kushlev, U. Schimmack, op.cit.

¹¹⁶⁰ J. Martinez-Vazquez, B. Moreno- Dodson, V. Vulovic, op.cit.

¹¹⁶¹ L. Wenli, P.D. Sarte, op.cit.

¹¹⁶² A. Paulus i inni, op.cit.

¹¹⁶³ O. Causa, M. Hermansen, op. cit.

tej formy dla państw rozwijających się, których celem jest zwiększenie dochodu narodowego. Jest to zgodne z wynikami badań nad wpływem struktury podatkowej na wzrost gospodarczy, przedstawionymi w literaturze przedmiotu, ukazującymi pozytywne oddziaływanie na wzrost gospodarczy podatków niezakłócających i negatywne zniekształcających np. R. Kneller, M. Bleaney i N. Gemmell¹¹⁶⁴, N. Gemmell, R. Kneller i. Sanz¹¹⁶⁵, O.D. Ugwunta i U.B. Ugwuanyi¹¹⁶⁶, F. Wildman¹¹⁶⁷, S. Cevik i Chang – Gyu Oh¹¹⁶⁸, I. Szarowska¹¹⁶⁹, czy M.H. Topal¹¹⁷⁰ (wyniki tych badań opisane są w podrozdziale 3.2). Struktura opodatkowania w modelu III była wynikiem konkurencji podatkowej tzw. nowych członków UE, której celem był napływ inwestycji, wykwalifikowanej kadry. Wykorzystywały ku temu instrumenty polityki podatkowej jak niskie stawki podatków, czy preferencje podatkowe, a po stronie wydatkowej - zwiększone nakłady na cele socjalne, infrastrukturę czy wsparcie przedsiębiorstw. Jak zauważyli A. Krajewska i P. Krajewski, w państwach przechodzących transformację systemową, zasoby kapitałowe, majątek i oszczędności gospodarstw domowych dopiero się tworzą¹¹⁷¹. Przystępując do UE dokonano zmian w podatkach dochodowych, mające na celu zwiększenie konkurencyjności gospodarki: obniżono stawki CIT, wprowadzono podatek liniowy PIT¹¹⁷², zastosowano nowe preferencje podatkowe w obu podatkach. Zmiany te ukierunkowane były na pozyskanie zagranicznych inwestycji – jako czynnik niwelujący słabości w zakresie infrastruktury, jakości instytucji otoczenia biznesu, peryferyjną lokalizację, nisko wykwalifikowaną siłę roboczą etc., jak i zatrzymanie kapitału krajowego w obawie o jego odpływ do bardziej stabilnych gospodarek¹¹⁷³. Państwa postkomunistyczne upatrywały w niskim opodatkowaniu możliwości zdyktowania rozwoju gospodarki i zmniejszenie dystansu do pozostałych członków UE, zwłaszcza, że oczekiwały napływu środków finansowych z funduszy strukturalnych. Jednakże istnieją dowody, że wprowadzenie podatku liniowego czy obniżanie stawek podatkowych sprzyjało problemowi nierówności dochodów i negatywnie wpłynęło na stan finansów publicznych. Jest to wynik przesunięcia systemu podatkowego w kierunku podatków pośrednich¹¹⁷⁴, pogorszenia się postaw społecznych wobec

¹¹⁶⁴ R. Kneller, M. Bleaney, N. Gemmell, op.cit.

¹¹⁶⁵ N. Gemmell, R. Kneller, I. Sanz, op.cit.

¹¹⁶⁶ O.D. Ugwunta, U.B. Ugwuanyi, op.cit

¹¹⁶⁷ F. Widmalm, op.cit.

¹¹⁶⁸ S. Çevik, C. Oh, op.cit.

¹¹⁶⁹ M. H. Topal, *The effect of tax structure on economic growth...*op.cit.

¹¹⁷⁰ M. H. Topal, *An analysis of the relationship between tax structure and gross domestic product...*op.cit.

¹¹⁷¹ A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 95.

¹¹⁷² 2004 r. – Słowacja (19%), Polska (jako alternatywna forma rozliczenia, 19%), 2005 r. – Rumunia (16%), 2008 r. – Czechy (15%), 2011 – Węgry (16%).

¹¹⁷³ A. Krajewska, P. Krajewski, op.cit., s. 99.

¹¹⁷⁴ P. Saavedra, A. Marcincin, J. Valachy, op.cit., s. 254.

sektora publicznego w tych państwach¹¹⁷⁵, wysokich obciążeniach składkami na ubezpieczenia społeczne i słabej administracji podatkowej¹¹⁷⁶.

Państwa modelu III zaczęły stosować progresywne skale podatkowe, w celu przeciwdziałania nierównościom dochodowym, po okresie intensywnego wzrostu gospodarczego, związanego z przystąpieniem do Unii Europejskiej. Jednakże jak wskazują wyniki badań stosowanie progresywnej skali podatkowej przy niskim udziale PIT w dochodach podatkowych nie pozwala zagwarantować silnego efektu redystrybucyjnego, zwłaszcza jeśli w strukturze dochodów podatkowych dominują podatki pośrednie o regresywnym charakterze, osłabiające wpływ progresywnych podatków¹¹⁷⁷. Uwzględniając wyniki estymacji 2MNK zwiększenie ich udziału w strukturze dochodów podatkowych, wraz z podatkami majątkowymi, może stymulować istotnie wzrost dobrobytu ogółem i w każdym wyodrębnionym obszarze. Z tego tytułu zasadne jest, na tym etapie rozwoju państw modelu III, zwiększenie znaczenia progresywnego opodatkowania dochodów i majątku. Według S. Barriosa, V. Ivaškaitė-Tamošiūnė, A. Maftai, E. Narazani i J. Varga wzrost progresywności PIT przyniósłby pozytywny efekt redystrybucyjny i zagwarantował wyższe dochody podatkowe¹¹⁷⁸. Złuszczza, że istnieją dowody wskazujące, że wzrost nierówności dochodowych jest spowodowany rosnącym udziałem dochodów kapitałowych, zwłaszcza dywidend. W dodatku prawdopodobieństwo osiągnięcia najwyższych stanowisk jest wyższe w przypadku mężczyzn, osób uzyskujących dochody kapitałowe¹¹⁷⁹. Zatem zastosowanie progresywnego opodatkowania pozwoliłoby zmniejszyć nierówności dochodowe także względem płci, nie prowadząc do znacznych zniekształceń na rynku pracy. Przeniesienie ciężaru podatkowego z konsumpcji na dochody i majątek, w najwyższym stopniu osób o wysokich dochodach, pozwoliłoby zwiększyć możliwości realizacji potrzeb podstawowych i bezpieczeństwa osób w gorszej sytuacji materialnej. Mając na uwadze wyniki badań przytoczone w rozdziale II (jak G. Canavire-Bacarreza, Martinez-Vazquez i V. Vulovic¹¹⁸⁰, S. Tanchev¹¹⁸¹, D. Stoilova¹¹⁸²) w takiej strukturze dochodów podatkowych można upatrywać możliwości stymulacji wzrostu gospodarczego. Jednakże należy mieć na uwadze, że

¹¹⁷⁵ R.K. Filer, J. Hanousek, T. Lichard, K. Torosyan, op.cit.

¹¹⁷⁶ J. Remeta, S. Perret, M. Jareš, B. Brys, op.cit.

¹¹⁷⁷ E.M.R.A. Engel, A. Galetovic, C.E. Raddatz, op.cit., s. 172.

¹¹⁷⁸ S. Barrios, V. Ivaškaitė-Tamošiūnė, A. Maftai, E. Narazani, J. Varga, *Progressive Tax Reforms in Flat Tax Countries*, „Eastern European Economics” 2020, nr 58 (2).

¹¹⁷⁹ G. Burdin, M. de Rosa, A. Vigorito, J. Vila, *Falling inequality and the growing capital income share: Reconciling divergent trends in survey and tax data*, “World Development” 2022, nr 152.

¹¹⁸⁰ G. Canavire-Bacarreza, Martinez-Vazquez, V. Vulovic, op.cit., s. 28 – 29.

¹¹⁸¹ S. Tanchev, op.cit.

¹¹⁸² D. Stoilova, op.cit.

czynnikiem oddziałującym na wysokość wpływów jest także stopień uchylania się od opodatkowania, determinujący występowanie i rozmiary luki podatkowej. Jest ona zależna również od wydajności aparatu skarbowego w kontroli i poborze podatków¹¹⁸³. Istotnym działaniem powinno być nie tylko wprowadzenie progresywnego systemu opodatkowania, ale i dbałość o sprawność administracji.

Ważnym źródłem finansowania potrzeb państwa są podatki pośrednie (w badaniu podatek od sprzedaży i akcyza). Ich udział w dochodach podatkowych jest najwyższy w państwach postkomunistycznych (model III), zaś najniższy w modelu I. W dodatku jedynie państwa postkomunistyczne odnotowały jego wzrost w okresie 2012 – 2018. Wyniki estymacji 2MNK wskazują, że w modelu III dalszy wzrost udziału podatków od sprzedaży odbyłby się bez szkody dla poziomu dobrobytu we wszystkich wyodrębnionych obszarach. Pozytywny efekt miałyby miejsce zwłaszcza w przypadku Indeksu Potrzeb Podstawowych dla których zidentyfikowano najsilniejszy pozytywny, istotny statystycznie wpływ. Również w modelu II stwierdzono pozytywny wpływ na Indeks Dobrobytu i jego składowe (z wyjątkiem IB), w tym istotny statystycznie dla Indeksu Możliwości. Zatem nie można ocenić pozytywnie redukcji udziału tych podatków w okresie 2012–2018 względem 2005–2011 w tym modelu. W modelu I co prawda ujawniono negatywne oddziaływanie, aczkolwiek nieistotne statystycznie. W tym modelu w okresie 2012–2018 obniżono udział tych podatków w dochodach podatkowych, co można uznać za pozytywne z perspektywy stymulowania wzrostu dobrobytu.

W przypadku akcyzy nie można sformułować podobnych wniosków – co prawda badanie ujawniło, że wzrostowi dobrobytu towarzyszy wzrost udziału akcyzy, ale oszacowany parametr nie jest istotny statystycznie (jest istotny jedynie dla IPP). Z kolei w modelu II i modelu I zidentyfikowano negatywny wpływ akcyzy na indeksy, zwłaszcza na Indeks Przyszłości i Indeks Możliwości w modelu II oraz Indeks Potrzeb Podstawowych w modelu I (istotny statystycznie). Przyczyn negatywnego oddziaływania akcyzy należy upatrywać w jej cenotwórczym i regresywnym charakterze, ze względu na opodatkowanie dóbr o niskiej elastyczności cenowej popytu i istotnym znaczeniu dla funkcjonowania gospodarki, jak paliwa, energia, produkty energetyczne. W obu tych modelach obniżył się udział akcyzy w dochodach podatkowych w okresie 2012–2018 względem 2005–2011, co można ocenić pozytywnie z uwagi na stymulowanie dalszego wzrostu dobrobytu.

Poszukując odpowiedzi na pytanie o optymalny system podatkowy trzeba uwzględnić kilka elementów: po pierwsze, występują preferencje społeczne odnośnie opodatkowania,

¹¹⁸³ M. Sosnowski, *Sprawność fiskalna podatków dochodowych*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 5, cz. 1, s. 50.

uwarunkowane kulturowo, historycznie etc., po drugie, istnieje specyficzna dla danego państwa struktura bazy podatkowej, po trzecie, władza publiczna zgłasza zapotrzebowanie na dochody z podatków w zależności od akceptowanych przez społeczeństwo potrzeb finansowych państwa, po czwarte, występują różnice w poziomie świadomości obywatelskiej między grupami dochodowymi i wywieraną presją na rząd, co wpływa na wynik „negocjacji” w zakresie rozkładu obciążeń podatkowych; po piąte, w zglobalizowanej gospodarce występują większe możliwości unikania opodatkowania, w tym wyboru innej jurysdykcji podatkowej, co przyczynia się do preferowania form opodatkowania niemobilnych czynników produkcji.

Według Tanzi i H. Zee określenie optymalnego poziomu opodatkowania jest równoważne z ustaleniem optymalnego poziomu wydatków rządowych. Rozwój gospodarczy generuje zapotrzebowanie na zwiększone dochody podatkowe celem sfinansowania rosnących wydatków publicznych, jednocześnie zwiększa zdolność gospodarki do zwiększania dochodów w celu zaspokojenia tych potrzeb. Jednakże zdaniem badaczy ważniejszy od poziomu opodatkowania jest sposób wykorzystania dochodów i ustalenie struktury finansowania podatków – pod względem efektywności (czy podatek zwiększa lub zmniejsza ogólny dobrobyt tych, którzy są opodatkowani), jak i sprawiedliwości (czy podatek jest sprawiedliwy dla wszystkich)¹¹⁸⁴. Istnieje także alternatywne podejście pozwalające na analizę optymalnego opodatkowania w drodze porównania poziomu opodatkowania w danym państwie ze średnim obciążeniem podatkowym reprezentatywnej grupy państw, z uwzględnieniem ich podobieństw i różnic. Według J. Slemroda kryterium wyboru najlepszego („optymalnego”) systemu podatkowego spośród dostępnych zestawów, jest nie tylko koszt wydajności, ale i dystrybucja dobrostanu¹¹⁸⁵. Niniejsze badanie potwierdza, że optymalna struktura opodatkowania różni się dla każdego modelu. W modelu III istnieje potencjał do zwiększenia dochodów podatkowych bez straty dla dobrobytu, zwłaszcza z podatków majątkowych, ale również z podatków dochodowych, SSC i podatku od sprzedaży. Z kolei w modelu II wzrostowi dobrobytu (zwłaszcza w obszarze IM) sprzyjałoby podniesienie dochodów z podatków od sprzedaży, przy redukcji udziału akcyzy, podatków majątkowych i podatków dochodowych. W przypadku modelu I można wnioskować, że poziom fiskalizmu, który nie wywołuje redukcji dobrobytu został przekroczony i dalsze jego zwiększanie może skutkować obniżeniem przyrostu Indeksu Dobrobytu i jego składowych. Z kolei biorąc pod uwagę strukturę dochodów podatkowych redukcji powinien ulec zwłaszcza udział akcyzy dochodach podatkowych.

¹¹⁸⁴ V. Tanzi, H. Zee, *Tax Policy for Developing Countries*..op.cit.

¹¹⁸⁵ J. Slemrod, *Optimal Taxation and Optimal Tax System*, “Journal of Economic Perspectives” 1990, nr 4 (1), s. 158. Teoria optymalnego opodatkowania nie uwzględnia procesu politycznego, który generuje politykę podatkową i nie zakłada możliwości, że cele decydentów mogą nie skupiać się na maksymalizacji dobrobytu społecznego.

ZAKOŃCZENIE

Przedmiotem badań realizowanych w ramach niniejszej rozprawy doktorskiej była polityka fiskalna państw Unii Europejskiej i jej wpływ na poziom dobrobytu. Za główny cel rozprawy przyjęto teoretyczne i empiryczne zbadanie oddziaływania instrumentów polityki fiskalnej na poziom dobrobytu ekonomiczno–społecznego oraz zidentyfikowanie zależności między wyróżnionymi modelami fiskalnymi w państwach Unii Europejskiej a poziomem dobrobytu, mierzonym przy pomocy Indeksu Dobrobytu i jego składowych.

Badacze wielokrotnie podejmowali rozważania nad oddziaływaniem polityki fiskalnej na dobrobyt, poszukując możliwości stymulacji jego wzrostu. Na przestrzeni lat badania podejmujące tą problematykę ewoluowały, wskutek zmiany postrzegania roli polityki fiskalnej i jej instrumentów oraz koncepcji dobrobytu. Współcześnie, koncepcje utożsamiające dobrobyt ze wzrostem gospodarczym, użytecznością dochodu lub konsumpcji wypierane są przez interdyscyplinarne podejście do dobrobytu, łączące ekonomiczne, społeczne i psychologiczne wymiary życia człowieka. Dobrobyt definiowany jest przez pryzmat warunków i standardów życia ludności, poziomu realizacji potrzeb, możliwości rozwojowych, dobrostanu, jakości życia czy nawet możliwości świadomego kreowania życia. Z tego powodu nastąpiła również zmiana w miernikach dobrobytu – powszechnie wykorzystywane są indeksy syntetyczne, mające charakter niepieniężny i wieloaspektowy, konstruowane jako średnie wyników gospodarczych i społecznych z różnych obszarów, np.: zdrowie, edukacja, bezpieczeństwo, stan środowiska. Zmiany dotyczyły także roli polityki fiskalnej – koncepcjom utożsamiającym dobrobyt ze wzrostem gospodarczym, towarzyszyło budowanie modeli, w których polityka fiskalna stanowiła czynnik wzrostu gospodarczego, oddziałując na wysokość inwestycji w kapitał ludzki, rzeczowy i technologie.

Zmiana postrzegania dobrobytu wymusiła zrewidowanie celów stawianych przez polityką fiskalną. Władze publiczne w wielu krajach wkroczyły na ścieżkę kreowania dobrobytu wykorzystując do tego zróżnicowane instrumenty polityki fiskalnej, np.: wydatki na cele socjalne, edukację, bezpieczeństwo, ochronę środowiska etc., czy konstrukcję podatków zawierających liczne preferencje podatkowe, ukierunkowane na poprawę wyników w wyznaczonych obszarach dobrobytu (np. innowacyjność, dietność, wykształcenie). W literaturze przedmiotu formułowane są przypuszczenia, że zmiana postrzegania roli polityki fiskalnej (a w konsekwencji przypisanych jej instrumentom zadań) nie tylko wiąże się z wyznaczonymi przez państwo nowymi celami w zakresie podnoszenia dobrobytu społeczno-ekonomicznego – ale i polityka fiskalna jest również kształtowana w oparciu o poziom

dobrobytu. W wyniku podnoszenia dobrobytu następuje zmiana potrzeb społeczeństwa (czy też sposobów ich zaspokojenia). Wiąże się to ze zmianą oczekiwań społeczeństwa względem decydentów w kwestii poziomu i rodzajów usług publicznych i ich jakości oraz poziomu i struktury finansujących je ciężarów podatkowych. Chociaż globalna poprawa dobrobytu przełożyła się na występowanie zmian w polityce fiskalnej, obserwowanych jako trendy na arenie międzynarodowej, zwłaszcza wśród państw zintegrowanych gospodarczo, to występują również nadal istotne różnice co do celów stawianych przed polityką fiskalną, hierarchii realizowanych przez nią funkcji, sposobu wykorzystania jej narzędzi. Obserwuje się jednak pewne podobieństwa pod względem polityki fiskalnej, wśród państw cechujących się zbliżonymi uwarunkowaniami historycznymi, kulturowymi, społecznymi, ekonomicznymi etc.

Mając powyższe na uwadze, w niniejszej pracy jako główny problem podjęto następujące pytanie badawcze: czy państwa reprezentujące ten sam model fiskalny charakteryzują się zbliżonym poziomem i dynamiką zmian dobrobytu? Za hipotezę główną przyjęto założenie, że **istnieje związek między modelem fiskalnym, a poziomem dobrobytu i dynamiką jego zmian, mierzonego za pomocą Indeksu Dobrobytu i jego składowych**. Autorka w postępowaniu badawczym podążała za stwierdzeniem S. Owsiaaka, że pomiędzy grupami państw Unii Europejskiej można dostrzec podobieństwo w zakresie prowadzonej polityki fiskalnej, struktury podatków, poziomu wydatków publicznych, wielkości długu publicznego etc., co stanowi wyraz preferowanej doktryny społeczno–ekonomicznej, uwarunkowań historycznych, ekonomicznych, kulturowych¹¹⁸⁶. Na podstawie tej opinii postanowiła zbadać jakie cechy wspólne oraz jakie cechy różnicujące politykę fiskalną można zidentyfikować dla państw Unii Europejskiej w wybranym okresie oraz czy możliwe jest wyodrębnienie grup państw UE wykazujących podobieństwo pod względem zmiennych obrazujących politykę fiskalną. Następnie podjęto próbę odpowiedzi na pytania badawcze: czy wyodrębnione modele fiskalne cechują się zbliżonymi warunkami/stanami możliwości kształtującymi dobrobyt ogólny, zbliżoną dynamiką zmian dobrobytu oraz zróżnicowanym oddziaływaniem wydatków publicznych i opodatkowania na poziom dobrobytu i jego determinanty (stany możliwości)?

W części teoretycznej pracy, jako cele szczegółowe prowadzące do rozwiązania tych problemów, wyznaczono zdefiniowanie pojęcia dobrobytu i wyznaczenie grupy jego determinant, zidentyfikowanie roli polityki fiskalnej w stymulowanie wzrostu gospodarczego, tworzącego możliwości kształtowania dobrobytu; ustalenie wpływu poszczególnych kategorii wydatków publicznych i podatków na determinanty dobrobytu oraz zidentyfikowanie powiązań

¹¹⁸⁶ S. Owsiak, op.cit.

między modelem fiskalnym a modelem kapitalizmu. Badania przeprowadzono na podstawie analizy literatury przedmiotu.

Zgodnie ze stwierdzeniem J.E. Stiglitz, A. Sena i J.P. Fitoussiego – „to co mierzymy, wpływa na to, co robimy” – z punktu widzenia podejmowanych decyzji w zakresie wspierania wzrostu dobrobytu, wykorzystując instrumenty polityki fiskalnej istotne jest przyjęcie określonej definicji dobrobytu, scharakteryzowanie jej determinant, a także sformułowanie syntetycznego miernika. Z tego względu w rozdziale pierwszym poruszono problematykę definiowania dobrobytu, identyfikowania jego determinant oraz sposobu jego pomiaru. Na podstawie analizy literatury podjęto próbę zrealizowania celu szczegółowego pracy – zdefiniowanie pojęcia dobrobytu i wyznaczenie grup jego determinant. Wzorując się na koncepcji dobrobytu A. Sena i M. Nussbaum, a także teorii potrzeb M.A. Maslowa i A.H. Maslowa, zdefiniowano dobrobyt jako zespół możliwości, czyli warunków w jakich funkcjonuje jednostka i społeczeństwo, dostępnych zasobów, otoczenia oraz potencjałów możliwych do realizacji, umożliwiających realizację potrzeb o charakterze ekonomicznym, społecznym czy psychologicznym. Jednocześnie „możliwości” są wyrazem preferencji społeczeństwa, bowiem stanowią konsekwencje ich wcześniejszych wyborów. Determinanty dobrobytu utożsamiono z poszczególnymi elementami stanów możliwości, umożliwiającymi jednostce realizację jej potrzeb, będącymi jednocześnie wyrazem preferencji tychże potrzeb i ich uporządkowania z perspektywy zbiorowości. Na podstawie pojęcia „stanu możliwości”, które T. Borysa określił jako „obiektywne stany jakościowe” charakteryzujące różne aspekty życia człowieka, wyznaczono następujące grupy determinant: możliwości realizacji potrzeb podstawowych (przetrwania w rozumieniu bytu – niebytu oraz zagwarantowania konsumpcji potrzebnej do przeżycia), możliwość zachowania bezpieczeństwa (osobistego, zdrowotnego, narodowego, mieszkaniowego, ekonomicznego), możliwości rozwoju (z podgrupami: możliwości rozwoju potencjału osobistego i zawodowego oraz możliwości gospodarki), możliwości kreowania zmian/przyszłości (z podgrupami: możliwość kreacji zmian oraz stan środowiska naturalnego jako możliwości życia obecnego i przyszłego pokolenia). W niniejszej pracy przyjęto, że stany możliwości posiadają wagi w hierarchii zaspokajania potrzeb zbiorowości. Założenie to sformułowano bazując na popularnej psychologicznej teorii potrzeb A.H. Maslowa, zgodnie z którą większość jednostek kieruje się podstawową hierarchią potrzeb, a dobrobyt maksymalizuje realizując je w kolejności zgodnej z tą hierarchią. Założono, że naturalny proces rozwoju człowieka polega na spełnieniu potrzeb podstawowych, następnie zapewnieniu schronienia i poczucia bezpieczeństwa, realizacji potrzeb społecznych i poczucia przynależności, kończąc na kreacji i stworzeniu warunków przyszłym pokoleniom.

Przeprowadzona w rozdziale pierwszym analiza wskaźników i metod pomiaru dobrobytu wykazała potrzebę skonstruowania syntetycznego miernika wieloaspektowego dobrobytu z uwzględnieniem wag poszczególnych determinant, opartego o zmienne obrazujące efekty działań i poziom realizacji potrzeb, a nie nakłady, czy ocenę zjawisk związanych z przyjętymi w danej kulturze wartościami. Tak skonstruowany miernik może służyć do pomiaru dobrobytu w ujęciu międzynarodowym, bez determinowania oceny jego poziomu uwarunkowaniami kulturowymi czy wartościami przyjętymi w kulturze badacza (jak to ma miejsce w większości popularnych mierników syntetycznych, zawierających wzorzec europejskich wartości).

W rozdziale drugim podjęto próbę rozwiązania szczegółowego problemu badawczego, postawionego w formie następującego pytania: jaką rolę pełni współcześnie polityka fiskalna w stymulowaniu wzrostu gospodarczego, tworzącego możliwości kształtowania dobrobytu? Identyfikacja tej roli wymagała przeprowadzenia analizy literatury w zakresie definiowania polityki fiskalnej i stawianych przed nią celów, wpływu wydatków publicznych, podatków i stabilności finansów publicznych na wzrost gospodarczy. Dokonano przeglądu dotychczasowych badań, potwierdzających istnienie związku między poziomem dochodów podatkowych, wydatków publicznych, strukturą opodatkowania, strukturą wydatków publicznych, poziomem deficytu budżetowego i długu publicznego, a wzrostem PKB. Współcześnie celem polityki fiskalnej jest nie tylko wsparcie polityki gospodarczej w zakresie stymulowania stabilnego wzrostu PKB, ale także stawiane są przed nią cele związane z zarządzaniem ryzykiem społecznym, dynamizowaniem wzrostu dochodów i majątku, czy zapewnieniem sprawiedliwego rozkładu bogactwa. Cele te osiągnąć są w ramach funkcji stabilizacyjnej, alokacyjnej i redystrybucyjnej polityki fiskalnej, które są powiązane ze sobą, podobnie, jak realizujące je instrumenty polityki podatkowej i wydatkowej. Analiza literatury nie dostarczyła jednoznacznych dowodów na pozytywne czy negatywne oddziaływanie wydatków publicznych, opodatkowania czy długu publicznego na wzrost gospodarczy. Przyczyn zróżnicowania wyników dotychczasowych badań empirycznych należy upatrywać nie tylko w problemach natury metodologicznej (dobór wskaźników, zmiennych, długość okresu etc.). Wpływu wydatków publicznych czy poziomu opodatkowania na wzrost gospodarczy nie można bowiem wyizolować bez uwzględnienia całokształtu polityki fiskalnej. Oddziaływanie wydatków publicznych zależne jest od poziomu fiskalizmu, struktury wydatków publicznych (relacji udziału wydatków produkcyjnych do nieprodukcyjnych) i granicznego poziomu wydatków publicznych dla danej gospodarki (istnieją dowody na występowanie zależności w kształcie odwróconej litery U między poziomem wydatków, a wzrostem PKB), a także struktury opodatkowania (czy wydatki finansowane są podatkami zniekształcającymi czy

niezniekształcającymi). Z kolei badając wpływ opodatkowania na wzrost gospodarczy należy uwzględnić progresywność opodatkowania, strukturę bazy podatkowej, jakość instytucji, moralność podatkową społeczeństwa, efektywność poboru podatków, sposób wydatkowania pozyskanych środków, wysokość zadłużenia. Dowody empiryczne wskazują, że zwłaszcza kompozycja wydatków publicznych i opodatkowania stanowią istotne determinanty wzrostu gospodarczego. Jest ona uwarunkowana czynnikami demograficznymi, instytucjonalnymi, socjologicznymi, geograficznymi oraz politycznymi, historycznymi i kulturowymi. Ważnym czynnikiem determinującym efekt polityki wydatkowej i podatkowej jest również równowaga budżetowa, wysokość i struktura zadłużenia, przekładająca się na wypłacalność rządu, zaufanie do stosowanej polityki, podejmowanie ryzyka inwestycyjnego i jego opłacalność, poziom inwestycji i oszczędności, a w konsekwencji na akumulację kapitału i dochód narodowy. W badaniu relacji między polityką wydatkową i podatkową, a wzrostem gospodarczym należy uwzględnić także doktrynę społeczno-gospodarczą i wynikający z niej model polityki społeczno-gospodarczej, preferencje społeczne, jakość instytucji, jakość kapitału ludzkiego i stopień rozwoju gospodarki. Niniejsze argumenty wskazują na potrzebę sformułowania modeli fiskalnych w analizie wpływu polityki fiskalnej na wzrost gospodarczy, czyli uproszczonych schematów odzwierciedlających system stosowanych instrumentów polityki wydatkowej i podatkowej – ich kompozycję, poziom, cykliczność, jakość, w relacji do reakcji na nie społeczeństwa (czyli z uwzględnieniem zakresu moralności podatkowej, legitymizacji władzy). Zakładając, że model fiskalny jest wynikiem stopnia rozwoju gospodarki, struktury bazy podatkowej, preferencji społecznych, a także pozostałych uwarunkowań ekonomicznych, społecznych, demograficznych, politycznych i kulturowych, analiza porównawcza modeli fiskalnych pozwoli nie tylko wyciągnąć wnioski na temat wpływu poszczególnych narzędzi fiskalnych na dobrobyt, ale i zmiennych ukrytych determinujących siłę i kierunek ich oddziaływania.

Przyjmując, że dobrobyt należy rozpatrywać przez pryzmat „możliwości”, państwo staje się istotnym podmiotem, tworzącym warunki do samodzielnego zaspokojenia własnych potrzeb przez obywateli. Jednocześnie ingerencja państwa jest wynikiem oczekiwań obywateli, ich poziomu świadomości w kwestii realizacji potrzeb społeczeństwa i przyszłych pokoleń, a tym samym obserwowalnego stanu „możliwości”. Mając to uwadze, autorka szczególnie znaczenie przypisała strukturze wydatków publicznych i opodatkowania, odzwierciedlającej kompozycję stosowanych instrumentów polityki wydatkowej i podatkowej, w oparciu o stawiane przed polityką fiskalną cele i hierarchię realizowanych przez nią funkcji. W dodatku struktura wydatków publicznych i dochodów podatkowych jest uwarunkowana czynnikami

demograficznymi, instytucjonalnymi, socjologicznym, geograficznymi, a także kulturowymi, czy historycznymi. Analiza struktury wydatków publicznych i dochodów podatkowych pozwala sformułować wnioski nie tylko na temat celów jakie władza publiczna chce uzyskać w ramach kształtowania dobrobytu i wykorzystanych ku temu narzędzi, ale także na temat warunków gospodarczych państwa – poziomu dochodu, majątku, konsumpcji, zysków przedsiębiorstw, moralności podatkowej podatników i stopnia ich świadomości podatkowej, jakości instytucjonalnej, akceptowanego zakresu ingerencji państwa w procesy gospodarcze, preferencje wyborców odnośnie do poziomu zaspokajania ich potrzeb przez państwo oraz sposobach partycypowania w ich finansowaniu. Z tego tytułu autorka w rozdziale trzecim podjęła realizację celu szczegółowego, zdefiniowanego jako zidentyfikowanie wpływu poszczególnych kategorii wydatków publicznych i źródeł dochodów podatkowych na determinanty dobrobytu na podstawie analizy literatury przedmiotu. Przeprowadzona analiza wyników dotychczasowych badań pozwoliła potwierdzić wpływ poszczególnych rodzajów wydatków publicznych i podatków na determinanty dobrobytu, takie jak zakres ubóstwa i nierówności dochodowe (a nawet zdrowotne), zdrowie, wykształcenie, poziom dochodów, zatrudnienie, bezpieczeństwo, jakość środowiska naturalnego, warunki rozwoju przedsiębiorstw. Na podstawie klasyfikacji wydatków publicznych i dochodów podatkowych przytoczonych w tym rozdziale, sformułowano cele w zakresie kształtowania dobrobytu ogólnego, do których realizacji przyczynia się polityka fiskalna: zapewnienie podstawowych dóbr publicznych, czyli obrony narodowej, porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz sprawnej administracji; wsparcie rozwoju przedsiębiorstw i ich innowacyjności; zapewnienie ochrony socjalnej; niwelowanie nierówności dochodowych i społecznych, ograniczenie ubóstwa; zapewnienie warunków do rozwoju kapitału ludzkiego poprzez zapewnienie dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej, wysokiej jakości środowiska, otoczenia kulturalno–sportowego etc. Niniejsze cele związane są z wyodrębnionymi w rozdziale 1. potrzebami społeczeństwa. Przyjmując założenie, że celem instytucji (społecznych, ekonomicznych i prawnych) jest maksymalizacja dobrobytu społecznego, a także w oparciu o warunek „tylko taka alokacja dóbr jest efektywna, która maksymalizuje funkcję dobrobytu społecznego”¹¹⁸⁷, możliwe jest dokonanie oceny realizowanej polityki fiskalnej na podstawie porównania struktury wydatków publicznych i opodatkowania ze stopniem realizowanych celów. Mając na uwadze potrzebę sformułowania modeli fiskalnych, opisaną we wcześniejszym akapicie, autorka dokonała przeglądu dotychczasowych klasyfikacji instrumentów polityki fiskalnej w odniesieniu do

¹¹⁸⁷ M. Soniecka, op.cit.

opisanych w literaturze modeli kapitalizmu. Na jego podstawie wstępnie potwierdziła założenie, o występowaniu w Unii Europejskiej grup państw o zbliżonej charakterystyce polityki fiskalnej, formułowanej w oparciu o funkcjonujący model kapitalizmu.

Część empiryczna rozprawy, składająca się z rozdziału czwartego i piątego, realizowała następujące cele: zidentyfikowanie cech wspólnych odnośnie do analizowanych zmiennych obrazujących politykę fiskalną i ich zmian w okresie 2005–2018 w państwach Unii Europejskiej; wyznaczenie modeli fiskalnych i zmian w ich obrębie w okresie 2005–2018 na podstawie zmiennych opisujących politykę fiskalną; konstrukcję Indeksu Dobrobytu oraz jego składowych w oparciu o utworzoną definicję dobrobytu i wyznaczone grupy determinant (stany możliwości) oraz ocena zróżnicowania przestrzennego dobrobytu i jego zmian w Unii Europejskiej, a także w wyodrębnionych modelach fiskalnych oraz ustalenie związku między strukturą dochodów podatkowych i wydatków publicznych, a poziomem Indeksu Dobrobytu i jego składowymi w modelach fiskalnych.

Pomiaru dobrobytu dokonano z wykorzystaniem metody Hellwiga, która jest narzędziem szacowania poziomu dobrobytu rozumianego przez pryzmat *well-being*, *quality of life* czy standardów/warunków życia. Na podstawie opracowanej definicji dobrobytu i jego komponentów (spełnienie potrzeb podstawowych, bezpieczeństwo, możliwości do realizowania potencjału oraz warunki do tworzenia dobrobytu przyszłym pokoleniom) dokonano doboru 52 zmiennych dla 14 przekrojów czasowych i 20 państw Unii Europejskiej. Zastosowano „obiektookresy”, aby móc ocenić nie tylko poziom dobrobytu, ale i jego zmiany w okresie badawczym. Zmienne zgrupowano w 4 syntetyczne indeksy: Potrzeb Podstawowych, Bezpieczeństwa, Możliwości i Przyszłości (każdy po 13 zmiennych). Indeks Dobrobytu obliczono przy pomocy syntetycznej miary Hellwiga z sumy poszczególnych komponentów przemnożonych przez nadane im wagi. Wagi poszczególnych indeksów zostały nadane na podstawie metody hierarchicznej analizy problemu AHP (*Analytic Hierarchy Process*), w oparciu o teorię hierarchii potrzeb A. H. Masłowa.

Klasyfikacja państw na podstawie zmiennych charakteryzujących politykę fiskalną nastąpiła z wykorzystaniem metody Warda, w ramach analizy skupień, wzorując się na badaniach klasyfikacyjnych instrumentów polityki fiskalnej np. N. Velichkova i K. Stefanowej¹¹⁸⁸, S. Franka i A. Adamczyka¹¹⁸⁹, S. Owsiaka¹¹⁹⁰, A. Bojko i I. Samusevych¹¹⁹¹.

¹¹⁸⁸ N. Velichkov, K. Stefanova, op.cit.

¹¹⁸⁹ A. Franek, A. Adamczyk, op.cit.

¹¹⁹⁰ S. Owsiak, *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej...*op.cit.

¹¹⁹¹ A. Bojko, I. Samusevych, op.cit.

Jako zmienne klasyfikacyjne zastosowano: wydatki publiczne i dochody podatkowe w relacji do PKB; udział podatku od dochodów osobistych, podatku korporacyjnego, podatków majątkowych, podatku od sprzedaży, podatku akcyzowego i składek na ubezpieczenia społeczne w dochodach podatkowych ogółem; udział wydatków klasycznych, wydatków na cele gospodarcze, wydatków na kapitał ludzki i wydatków na opiekę socjalną w wydatkach publicznych ogółem; indeksu wrażliwości wymienionych rodzajów dochodów podatkowych i wydatków publicznych na cykl koniunkturalny bazujący na indeksie progresji M. Kakinaki i R.M. Pereiry¹¹⁹²; miernika zakresu redystrybucji - Indeksu Reynoldsa-Smolensky'ego w ujęciu względnym, wskaźnika udziału szarej strefy w gospodarce, miernika „skuteczności rządu” – indeksu GE (*Government Effectiveness*) oraz wskaźnika długu netto w relacji do PKB. Zmienne miały postać szeregów przestrzennych, skonstruowanych z uśrednionych wyników w dwóch okresach 2005–2011 oraz 2012–2018.

W procesie identyfikacji zależności między prowadzoną polityką fiskalną (której wyrazem jest przyjęty model fiskalny), a poziomem dobrobytu, wykorzystano podejście J.B. Pereiry, M. Merki i F. M. Correiry, zdaniem których powstałe w wyniku postępowania klasyfikacyjnego grupy wykazują podobne lub odmienne zachowania w odniesieniu do zmiennych niewchodzących do grupowania, co umożliwia zastosowanie w kolejnych krokach innych metod pozwalających ustalić siłę związku między zmiennymi w danym klastrze¹¹⁹³. Do oceny podobieństwa państw skupionych w modelach fiskalnych, pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i jego składowych wykorzystano analizę wartości współczynnika zmienności cech diagnostycznych oraz przeprowadzono analizę wariancji, w ramach której wykonano test Welcha oraz test nieparametryczny Kruskala-Wallisa. Próbę wykazania możliwej siły i kierunku oddziaływania poszczególnych zmiennych opisujących strukturę wydatków publicznych i dochodów podatkowych na poziom Indeksu Dobrobytu i jego składowych, podjęto wykorzystując jedną z technik estymacji metody instrumentalnej Podwójną Metodę Najmniejszych Kwadratów.

Przeprowadzone badanie klasyfikacyjne pozwoliło pozytywnie zweryfikować hipotezę szczegółową, zakładającą, że **w obrębie Unii Europejskiej państwa dzielą się na unikalne klastry cechujące się zbliżonym poziomem zmiennych charakteryzujących politykę fiskalną (H1)**. W wyniku przeprowadzonego grupowania zidentyfikowano 4 grupy państw w okresie 2005-2011 oraz trzy grupy w okresie 2012-2018. W okresie 2005-2011 w skład pierwszego klastra weszły państwa Europy Środkowo-Wschodniej (z wyjątkiem Węgier), drugi

¹¹⁹² M. Kakinaka, R.M. Pereira, op.cit.

¹¹⁹³ J. B. Pereira, M. Merki, F. M. Correia, op.cit., s. 6-7.

klaster utworzyły Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia i Hiszpania, trzeci – Węgry i Włochy, a czwarty – Finlandia, Szwecja, Austria, Francja, Belgia, Niemcy i Holandia. Na podstawie analizy wartości współczynnika zmienności dla zmiennych klasyfikacyjnych w wyodrębnionych klastrach można potwierdzić podobieństwo państw zakwalifikowanych do danej grupy: w przypadku klastra I i IV jedynie dla 11% zmiennych klasyfikacyjnych współczynnik zmienności przekroczył założone 40%, a dla klastra II i III – 18%. Powtórzenie procedury klasyfikacyjnej państw dla okresu 2012-2018 pozwoliło wyodrębnić następujące grupy: klaster I utworzyły Austria, Niemcy, Szwecja, Francja, Belgia, Finlandia i Holandia, klaster II – Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia, Hiszpania i Włochy, a klaster III – Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Czechy, Słowacja, Węgry i Słowenia. Również i w tym okresie wartość współczynnika dla zmiennych klasyfikacyjnych potwierdziła podobieństwo zgrupowanych w klastrze państw (współczynnik zmienności przekroczył wartość progową 40% poniżej założonych 40% zmiennych klasyfikacyjnych: 21% klaster I, 25% klaster II, 18% klaster III).

Przeprowadzone badanie wykazało, że wyodrębnione grupy różnicuje poziom wydatków publicznych i dochodów podatkowych ogółem, struktura dochodów podatkowych, a w strukturze wydatków publicznych - udział wydatków na cele socjalne i wydatków na cele gospodarcze, stopień wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów z tytułu podatków majątkowych i dochodowych oraz wydatków na cele gospodarcze, klasycznych i na kapitał ludzki, a także zakres redystrybucji, udział szarej strefy w gospodarce, ocena efektywności działań władzy publicznej i poziom zadłużenia netto. Dodatkowo zidentyfikowano zmiany w poziomie zmiennych klasyfikacyjnych w okresie 2012-2018 względem 2005-2011, które wystąpiły jedynie w obrębie jednego klastra. Dotyczyły one udziału PIT, SSC, podatków majątkowych i podatków pośrednich w dochodach podatkowych, udziału wydatków klasycznych i na kapitał ludzki w wydatkach publicznych, poprawy stabilności finansów publicznych i oceny polityki fiskalnej przez społeczeństwo. Uzyskane wyniki potwierdziły potrzebę analizy oddziaływania polityki fiskalnej w danym państwie w kontekście porównań międzynarodowych w odniesieniu do zidentyfikowanego modelu fiskalnego.

Wyniki badania pokazały także, że przeprowadzone grupowanie istotnie uzupełnia dotychczasowe klasyfikacje polityki fiskalnej państw europejskich, jak np. N. Velichkovej i K. Stefanowej¹¹⁹⁴, A. Boiko i I. Samusevych, I. Joumard, M. Pisu i D. Bloch¹¹⁹⁵. Zaobserwowano także, że wyodrębnione modele fiskalne są zbieżne z wnioskami z dotychczasowych badań na temat funkcjonujących w Europie modeli kapitalizmu przedstawionymi w literaturze

¹¹⁹⁴ N. Velichkov, K. Stefanova, op.cit.,

¹¹⁹⁵ I. Joumard, M. Pisu, D. Bloch, op.cit.

przedmiotu, jak np. P.A. Halla i D. Soskicego, P. Babosa, R. Rapackiego i A. Czerniaka, B. Farkas czy D. Bohla i B. Greskovitsa. Wyniki przeprowadzonego badania potwierdziły, że państwa Unii Europejskiej tworzą grupy o zbliżonych rozwiązaniach w zakresie polityki fiskalnej, co wiąże się z funkcjonującym systemem społeczno-gospodarczym (będącym wynikiem przyjętej doktryny społeczno-gospodarczej), rozwojem gospodarczym i społecznym, kulturowymi wzorcami i postawami w społeczeństwie, tradycjami, układem sił politycznych, poziomem dochodu i majątku obywateli, struktury gospodarki. Istotne są również uwarunkowania geopolityczne, bliskość geograficzna, powiązania gospodarcze i społeczne oraz dzielenie podobnych losów historycznych, co potwierdza utworzenie jednej grupy przez państwa postkomunistyczne oraz odrębnego klastra liberalno-śródziemnomorskiego państw o kolonialnej historii. Należy też zauważyć, że większość badanych państw wchodziła w obręb jednego klastra w obu okresach, co świadczy o tym, że model fiskalny jest wynikiem funkcjonującego modelu kapitalizmu. Jednakże w przypadku Włoch i Węgier można zaobserwować zmiany w polityce fiskalnej, które prawdopodobnie wystąpiły na skutek zmian w doktrynie społeczno-gospodarczym wywołanych kryzysem finansowym.

Porównanie wyników klasyfikacji modeli fiskalnych uzyskanych metodą Warda w ramach analizy skupień z wynikami porządkowania liniowego państw UE pod względem dobrobytu, pozwoliło zweryfikować pozytywnie hipotezę zakładającą, że **państwa reprezentujące ten sam model fiskalny cechują się podobieństwem stanów możliwości, mierzonymi przy pomocy Indeksu Potrzeb Podstawowych, Indeksu Bezpieczeństwa, Indeksu Możliwości i Indeksu Przyszłości (H2)**. W okresie 2005–2011 w trzech klastrach spełniono wymóg założonego poziomu współczynnika zmienności dla pod-indeksów Indeksu Dobrobytu (z wyjątkiem Indeksu Możliwości w klastrze III). Klaster I, grupujący państwa Europy Środkowo-Wschodniej nie spełnił tego warunku. Jednakże w okresie 2011-2018 zmniejszył się stopień zróżnicowania państw w trzech wyodrębnionych klastrach. Dla wszystkich pod-indeksów Indeksu Dobrobytu wartość współczynnika zmienności nie przekroczyła założonego progu. W obu okresach wyniki przeprowadzonej analizy wariancji potwierdziły, że państwa wchodzące w skład utworzonych grup są zbliżone do siebie pod względem poziomu Indeksu Potrzeb Podstawowych, Indeksu Możliwości i Indeksu Przyszłości, a jednocześnie wytypowane grupy różnią się istotnie między sobą pod względem poziomu pod-indeksów Indeksu Dobrobytu. Zaobserwowano także zwiększenie się podobieństwa państw tworzących klaster pod względem poziomu pod-indeksów. Potwierdził to wynik przeprowadzonej analizy wariancji oraz zmniejszenie się wartości współczynnika zmienności.

Wykazano, że najwyższy poziom dobrobytu w obu okresach 2005-2011 i 2012-2018 cechował model fiskalny konserwatywny, składający się z Austrii, Niemiec, Szwecji, Francji, Belgii, Finlandii i Holandii. Jednocześnie można sformułować opinię, że kształtowaniu wysokiego poziomu dobrobytu sprzyjał wysoki poziom ingerencji państwa w gospodarkę, struktura dochodów podatkowych z wysokim udziałem podatków bezpośrednich i SSC oraz niskim udziałem podatków pośrednich, struktura wydatków publicznych z niskim udziałem wydatków klasycznych i wysokim udziałem wydatków na cele społeczne, wysoki zakres redystrybucji, niski udział szarej strefy w gospodarce (co może być wynikiem wysokiej moralności podatkowej) oraz stabilny stan finansów publicznych (relatywnie niski wskaźnik długu netto), co skutkuje wysoką oceną polityki fiskalnej i zaufaniem społeczeństwa względem władzy publicznej. Najsilniejszą przewagę klaster ten uzyskał pod względem Indeksu Potrzeb Podstawowych i Przyszłości w obu okresach podlegających analizie, co może być wynikiem koncentracji polityki fiskalnej na funkcji redystrybucyjnej. Progresywne opodatkowanie dochodów oraz relatywnie wysokie wsparcie socjalne pozwala na poprawę sytuacji osób w najgorszym położeniu, ograniczając zakres ubóstwa i deprywacji materialnej, a także ograniczając śmiertelność, gwarantując środki na niezbędną konsumpcję i ochronę zdrowia. Jednakże należy zauważyć, w przypadku Indeksu Możliwości, klaster ten uzyskał niższy wynik od klastra państw liberalno-śródziemnomorskich, co może wskazywać na to, że wysoki poziom fiskalizmu, progresywne opodatkowanie i transfery socjalne, niskie wydatki na cele gospodarcze, mogą zmniejszać potencjał rozwojowy gospodarki i rynku pracy. Model fiskalny I można ocenić jako efektywny, przyjmując założenie, że celem instytucji (społecznych, ekonomicznych i prawnych) jest maksymalizacja dobrobytu społecznego oraz w oparciu o warunek służący ocenie modeli fiskalnej pod względem poziomu dobrobytu: „tylko taka alokacja dóbr jest efektywna, która maksymalizuje funkcję dobrobytu społecznego”¹¹⁹⁶.

Drugą pozycję zajął klaster liberalno-śródziemnomorskiego, w skład którego weszła Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia, Hiszpania i Włochy. Jedynie w przypadku Indeksu Możliwości wyprzedził klaster I. Porównanie klastra I i II wskazuje, że kluczowe dla uzyskiwania wysokiego poziomu Indeksu Możliwości jest niskie znaczenie fiskalne składek na ubezpieczenia społeczne, wysokie wydatki na cele związane z podnoszeniem jakości kapitału ludzkiego (edukacja, opieka zdrowotna) i zapewnieniem bezpieczeństwa, a także wysoka zmienność wydatków i dochodów podatkowych względem cyklu koniunkturalnego. Silna wrażliwość na cykl koniunkturalny poszczególnych kategorii wydatków, jak i źródeł dochodów

¹¹⁹⁶ M. Soniecka, op.cit.

podatkowych może świadczyć o silnym znaczeniu funkcji stabilizacyjnej. Z kolei niski udział SSC w dochodach podatkowych oraz niski udział wydatków na cele społeczne w wydatkach publicznych wskazuje, że funkcja redystrybucyjna polityki fiskalnej nie jest traktowana priorytetowo, co może stanowić przyczynę uzyskania przez państwa kłustra najniższego średniego poziomu Indeksu Potrzeb Podstawowych.

Porównanie modeli fiskalnych, wyodrębnionych za pomocą grupowania metodą Warda, ze średnią dynamiką zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych pozwoliło częściowo zweryfikować pozytywnie hipotezę zakładającą, **wyodrębnione modele fiskalne charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych (H3)**. Wyniki analizy porównawczej pokazały, że dynamicznemu wzrostowi dobrobytu ogółem oraz w poszczególnych obszarach, sprzyjał unikalny model fiskalny europejskich państw postkomunistycznych (Estonia, Czechy, Węgry, Polska, Litwa, Łotwa, Słowenia, Słowacja), cechujący się niskim poziomem wydatków publicznych i dochodów podatkowych, ze zrównoważoną strukturą wydatków publicznych, systemie podatkowym opierającym się na podatkach pośrednich, najwyższym udziałem SSC w dochodach podatkowych, wrażliwymi na cykl koniunkturalny wydatkami publicznymi oraz poszczególnymi dochodami podatkowymi, a także z umiarkowanym zakresem redystrybucji oraz relatywnie stabilnym stanem finansów publicznych. W okresie 2012-2018 doszło w nim również do zmniejszenia udziału szarej strefy w gospodarce i poprawy oceny działalności władz przez społeczeństwo. Wzrost redystrybucji wskutek zwiększenia wydatków na cele społeczne sprzyjał poprawie Indeksu Potrzeb Podstawowych, przyczyniając się do zmniejszenia zagrożenia ubóstwem i poziomem deprivacji materialnej. Model ten wyprzedził nawet pod względem poziomu IPP model II, co podkreśla znaczenie wydatków na cele społeczne w kreowaniu warunków zaspokajania potrzeb podstawowych społeczeństwa. Z kolei możliwości stymulacji silnego wzrostu Indeksu Możliwości i Indeksu Przyszłości można upatrywać w wysokim udziale wydatków na wsparcie gospodarki i wydatkach na kapitał ludzki w wydatkach publicznych oraz strukturze opodatkowania opartej na podatkach pośrednich. W rezultacie model ten osiągnął najsilniejszy przyrost względny Indeksu Dobrobytu i jego składowych w okresie 2012-2018. Zakładając, że za spełnienie warunku maksymalizacji dobrobytu społecznego w ocenie efektywności modelu fiskalnego można również uznać uzyskanie najsilniejszych zmian w dobrobycie¹¹⁹⁷, model fiskalny III można ocenić jako efektywny.

¹¹⁹⁷ W. van der Deijl, op.cit., s. 130.

Model państw konserwatywnych, na podstawie zmian w poziomie dobrobytu, również można ocenić pozytywnie. Nie tylko cechował się najwyższym poziomem dobrobytu w każdym z badanych okresów, ale i uzyskał poprawę poszczególnych indeksów w czasie. Najsilniejszy wzrost odnotował w zakresie Indeksu Możliwości, co wskazuje na poprawę konkurencyjności gospodarki i potencjału kapitału ludzkiego. Na podstawie analizy zmian poziomu zmiennych klasyfikacyjnych można wysunąć wniosek, że poprawie warunków w obszarze możliwości gospodarki i rynku pracy sprzyjało obniżenie udziału wydatków klasycznych w wydatkach publicznym przy wzroście udziału wydatków na kapitał ludzki. W przeciwieństwie do modelu III, poprawie dobrobytu towarzyszył wzrost udziału PIT i jego wrażliwości na cykl koniunkturalny na skutek zwiększenia progresywności opodatkowania dochodów osobistych. Zgodnie z przedstawionymi w rozdziale III wynikami badań wzrost progresywności PIT przekłada się na wyższy efekt redystrybucyjny (potwierdzili to także np. L. Wenli i P.D. Sarte¹¹⁹⁸, L. Du i Z.X. Zhang¹¹⁹⁹); obniżenie nierówności dochodowych względem płci (np. F. Jaumotte¹²⁰⁰), stopnia wykwalifikowania (np. S. Sun, S. Anwar¹²⁰¹), związanych z cyklem życia w zależności od wykształcenia, wieku i umiejętności (np. R. Blundell, M. Graber, M. Mogstad)¹²⁰², a także nierówności zdrowotne (np. B. Heer, S. Rohrbacher¹²⁰³). Zatem w przypadku modelu I można wnioskować, że progresywny PIT wraz rozbudowanym systemem transferów sprzyjał poprawie jakości kapitału ludzkiego, poprzez niwelowanie nie tylko nierówności dochodowych, ale i nierówności społecznych, co w efekcie prowadziło do zwiększenia możliwości realizowania potencjału jednostki.

Najsłabszą poprawę Indeksu Dobrobytu i jego składowych uzyskał klaster II, jedynie w przypadku Indeksu Możliwości i Indeksu Przyszłości klaster ten wykazał znaczną poprawę. Specyficzna struktura wydatków publicznych o wysokim udziale wydatków na kapitał ludzki i wydatków klasycznych (w których wysoki udział posiadają nakłady na bezpieczeństwo i porządek publiczny, w przeciwieństwie do pozostałych państw objętych badaniem) oraz dominujący udział podatków bezpośrednich w dochodach podatkowych sprzyjał w tym klastrze stymulowaniu potencjału gospodarki i rynku pracy, a przez to rozwijanie możliwości rozwoju jednostki. Na podstawie tej struktury można wnioskować, że polityka fiskalna wspierała akumulację kapitału ludzkiego, jako czynnika wzrostu gospodarczego. W badanym okresie

¹¹⁹⁸ L. Wenli, P.D. Sarte, op.cit.

¹¹⁹⁹ L. Du, Z.X. Zhang, op.cit.

¹²⁰⁰ F. Jaumotte, op.cit.

¹²⁰¹ S. Sun, S. Anwar, op.cit.

¹²⁰² R. Blundell, M. Graber, M. Mogstad, op.cit.

¹²⁰³ B. Heer, S. Rohrbacher, op.cit.

można zaobserwować jednak wzrost udziału wydatków klasycznych i wydatków na cele socjalne, kosztem wydatków na cele gospodarcze i na kapitał ludzki, co w powiązaniu ze wzrostem udziału PIT i SSC w dochodach podatkowych skutkowało najwyższym spośród wyodrębnionych modeli wzrostem redystrybucji. Zatem podobnie jak w przypadku I, zwiększenie roli redystrybucyjnej polityki fiskalnej wspierało wzrost jakości kapitału ludzkiego, co nie tylko zwiększa możliwości zaspokajania potrzeb podstawowych, ale i realizowania potencjału zawodowego i osobistego jednostek.

Hipoteza szczegółowa H_3 została potwierdzona jedynie częściowo, ponieważ o ile zidentyfikowano zróżnicowanie dynamiki zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych w trzech modelach fiskalnym, to na podstawie analizy wartości współczynnika zmienności zaobserwowano niski stopień podobieństwa państw wchodzących w skład klastra pod względem przyrostu względnego indeksów. W modelu III silny wzrost indeksów w republikach bałtyckich (zwłaszcza w obszarze innowacyjności i jakości środowiska, możliwości gospodarki i rynku pracy oraz możliwości zaspokajania potrzeb podstawowych) przy minimalnej poprawie poziomu indeksów dla Węgier (a nawet spadku Indeksu Bezpieczeństwa) wpłynął na wysokie zróżnicowanie wyników. Wysoką dynamikę wzrostu indeksów zanotowała również Polska, która w okresie 2012-2018 zwiększyła swoje podobieństwo z republikami bałtyckimi pod względem zmiennych klasyfikacyjnych charakteryzujących politykę fiskalną. Obniżenie stopnia zróżnicowania tego modelu można byłoby osiągnąć usuwając z grupy Węgry. Należy mieć na uwadze, że Węgry zostały zaliczone do modelu III w okresie 2012-2018, jednakże w poprzednim okresie najwyższe podobieństwo dzieliły z Włochami, które również cechowały się niską dynamiką wzrostu Indeksu Dobrobytu i jego składowych. Co świadczy o tym, że w przypadku europejskich państw postkomunistycznych, stymulacji wzrostu dobrobytu służył wzorzec polityki fiskalnej republik bałtyckich (niski poziom fiskalizmu, struktura podatkowa oparta na podatkach niezniekształcających, wysoki udział wydatków na wsparcie gospodarki i kapitał ludzki w wydatkach publicznych), niż śródziemnomorski (wysoki udział progresywnych podatków dochodowych w dochodach podatkowych, wysoki udział wydatków klasycznych w wydatkach publicznych, relatywnie wysoki poziom fiskalizmu).

Państwa modelu II również były silnie zróżnicowane względem dynamiki wzrostu Indeksu Dobrobytu i jego składowych, zwłaszcza Indeksu Potrzeb Podstawowych i Indeksu Bezpieczeństwa. W przypadku dynamiki zmian indeksów nie można jednoznacznie stwierdzić podziału na państwa Europy Północnej i Południowej, jak to miało miejsce przy analizie poziomów tych indeksów. Wysokie podobieństwo państwa klastra wykazały pod względem dynamiki wzrostu Indeksu Możliwości. Z kolei państwa modelu I cechowały się zbliżoną

dynamiką wzrostu Indeksu Dobrobytu. Współczynnik zmienności przekroczył znacznie założony poziom graniczny 40% jedynie w przypadku Indeksu Potrzeb Podstawowych, na co miał wpływ nieznaczny na tle pozostałych państw wzrost indeksu dla Francji i Holandii.

Próbie wykazania możliwej siły i kierunku oddziaływania poszczególnych zmiennych opisujących strukturę wydatków publicznych i dochodów podatkowych na poziom Indeksu Dobrobytu i jego składowych w wyodrębnionych modelach fiskalnych, przeprowadzono z wykorzystaniem jednej z technik estymacji metody instrumentalnej – Podwójnej Metody Najmniejszych Kwadratów. W badaniu jako zmienne instrumentalne zastosowano zmienne ukazujące wysokość poszczególnych wydatków publicznych i dochodów podatkowych. Badanie ujawniło zróżnicowanie wpływu struktury opodatkowania i wydatków publicznych w trzech modelach fiskalnych. W modelu I wzrostowi Indeksu Dobrobytu i jego poszczególnych pod-indeksów: Indeksu Przyszłości, Indeksu Możliwości i Indeksu Potrzeb Podstawowych sprzyjały jedynie podatki majątkowe. Pomiędzy udziałem pozostałych dochodów podatkowych w dochodach podatkowych ogółem i udziałem wyróżnionych kategorii wydatków publicznych w wydatkach publicznych oraz Indeksem Dobrobytu i jego składowymi, wystąpiła ujemna, słaba zależność (z wyjątkiem Indeksu Bezpieczeństwa). Jednakże należy zauważyć, że jedynie wynik estymacji dla zmiennej udział akcyzy i IPP okazał się istotny statystycznie. W modelu II zaobserwowano pozytywną, słabą zależność między zmiennymi obrazującymi strukturę dochodów podatkowych, a poszczególnymi indeksami dobrobytu oraz ujemną, słabą zależność między zmiennymi charakteryzującymi strukturę wydatków publicznych a indeksami dobrobytu. Jednakże jedynie w przypadku Indeksu Możliwości zidentyfikowano wpływ istotnie statystyczny niemal wszystkich zmiennych opisujących strukturę dochodów podatkowych i wydatków publicznych. Ujawniono pozytywne oddziaływanie wszystkich grup wydatków publicznych, przy czym najsilniejsze wydatków na cele socjalne i wydatków na wsparcie gospodarki, a także udziału SSC i podatków od sprzedaży. Najsilniejszy negatywny wpływ ujawniono dla podatków majątkowych i akcyzy. Z kolei w modelu III zidentyfikowano pozytywny wpływ na Indeks Dobrobytu i jego składowe zmiennej udział wydatków klasycznych i wydatków na cele socjalne w wydatkach publicznych (z wyjątkiem Indeksu Bezpieczeństwa i Indeksu Potrzeb Podstawowych) oraz wszystkich wyodrębnionych źródeł dochodów podatkowych. Przy czym wyniki estymacji dla zmiennych charakteryzujących strukturę dochodów podatkowych były istotnie statystycznie. Ujawniono najsilniejsze pozytywne i istotne statystycznie oddziaływanie na poziom Indeksu Dobrobytu i Indeksu Przyszłości CIT i SSC, na poziom Indeksu Możliwości SSC i podatku od sprzedaży, na IB podatku od sprzedaży, a na Indeks Potrzeb Podstawowych podatków majątkowych i CIT.

Wyniki przeprowadzonych testów pozwoliły potwierdzić poprawność sformułowanych modeli oraz dobór zmiennych instrumentalnych. Na tej podstawie możliwe było potwierdzenie hipotezy zakładającej **zróznicowanie oddziaływania struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych na poziom dobrobytu w poszczególnych modelach fiskalnych i zależność tego wpływu od poziomu dochodów podatkowych i wydatków publicznych (H₃)**.

Stwierdzenie braku podstaw do jednoznacznego odrzucenia hipotez szczegółowych, pozwoliło pozytywnie zweryfikować hipotezę główną, zakładającą **występowanie zależności między modelem fiskalnym, a poziomem dobrobytu i dynamiką jego zmian, mierzonym za pomocą Indeksu Dobrobytu i jego składowych**. Pokazały, że nie istnieje „jedyna, słuszna druga” tworzenia warunków podnoszących dobrobyt w oparciu o politykę fiskalną. W obrębie Unii Europejskiej uformowały się grupy państw o zbliżonych uwarunkowaniach kulturowych, historycznych, geograficznych, społecznych i ekonomicznych (na co niewątpliwie ma wpływ dzielenie wspólnych losów w historii), co ma przełożenie na realizowaną w nich doktrynę gospodarczo-społeczną i w oparciu o nią formułowaną politykę fiskalną. Badanie potwierdziło, że dla każdego wyodrębnionego modelu fiskalnego należy sformułować odrębne rekomendacje w zakresie stymulowania wzrostu dobrobytu narzędziami polityki fiskalnej. Bazując na wynikach estymacji metodą 2MNK autorka sformułowała następujące wnioski:

- Model I (model państw konserwatywnych - redystrybucyjny) - dalsze zwiększanie udziału poszczególnych grup wydatków, zwłaszcza na cele socjalne i wydatków klasycznych może negatywnie wpłynąć na poziom dobrobytu ogółem, a także w obrębie tworzenia warunków dla przyszłego pokolenia (innowacyjność, wysoka jakości środowisko), realizowania potencjału jednostki (możliwości rynku pracy, możliwości gospodarki) oraz zaspokojenia potrzeb podstawowych. Finansowe potrzeby państwa powinny w tym przypadku zostać zaspokojone w wyższym stopniu przez podatki majątkowe, w przypadku których jedynie zidentyfikowano pozytywny wpływ na Indeks Dobrobytu i jego składowe. W celu poprawy dobrobytu należałoby zmniejszyć zwłaszcza udział akcyzy w dochodach podatkowych, która najsilniej negatywnie (a w przypadku IPP także istotnie statystycznie) wpływała na poziom indeksów.
- Model II (model państw liberalno-śródziemnomorskich - akumulacji kapitału ludzkiego) - wzrost Indeksu Możliwości w tym modelu może być stymulowany zwiększaniem ingerencji państwa w gospodarkę, zwłaszcza przy pomocy wydatków na cele socjalne. Jednakże możliwym negatywnym skutkiem może być obniżenie możliwości w zakresie innowacyjności i dbałości o stan środowiska, realizacji

potrzeb podstawowych i bezpieczeństwa. W przypadku tego modelu wydatki na cele socjalne posiadały słabe negatywne oddziaływanie na warunki zaspokojenia potrzeb podstawowych, bezpieczeństwa i kreowania zmian, a wspomagając możliwości gospodarki i rynku pracy, stymulują wzrost dobrobytu ogólnego. Sfinansowanie wzrostu wydatków publicznych może odbywać się za pomocą podatków od sprzedaży. Jednakże zdaniem autorki, w przypadku zwiększonych potrzeb państwa, przy niewystarczającej wysokości dochodów z podatków od sprzedaży, możliwe byłoby ich sfinansowanie przy pomocy zwiększenia opodatkowania dochodów, bez większego uszczerbku dla dobrobytu. Podniesieniu dobrobytu sprzyjałoby także zredukowanie udziału dochodów z podatków majątkowych i akcyzy.

- Model III (model państw postkomunistycznych – stymulacji wzrostu gospodarczego) - dalszemu wzrostowi Indeksu Dobrobytu może służyć zwiększenie wydatków klasycznych i wydatków na cele socjalne, przy redukcji udziału wydatków na wsparcie gospodarki i na inwestycje w kapitał ludzki. Jednakże należy zauważyć, że redukcja wydatków na wsparcie gospodarki i na inwestycje w kapitał ludzki może przyczynić się do zmniejszenia potencjału gospodarki i rynku pracy oraz warunków kreowania zmian (Indeks Przyszłości). Istnieje potencjał do zwiększenia poziomu fiskalizmu, na co wskazuje zidentyfikowany pozytywny i w większości istotny statystycznie wpływ na poziom indeksów poszczególnych dochodów podatkowych. Zwłaszcza zwiększenie udziału podatków majątkowych, CIT i od sprzedaży może stymulować wzrost dobrobytu. Zdaniem autorki poprawie dobrobytu w tym państwach może służyć również podniesienie stopnia i stromości progresji. Zastosowanie wysokiej stromości progresji pozwoliłoby zwiększyć rolę redystrybucyjną, stabilizacyjną podatku, przyczynić się do zmniejszenia nierówności społecznych, w tym ze względu na płeć, do pobudzenia potencjału do rozwoju osób o niższych dochodach, a tym samym stymulować wzrost jakości kapitału ludzkiego społeczeństwa ogółem.

W opinii autorki niniejsza praca wnosi oryginalny wkład w realizacji celów poznawczych w zakresie pomiaru dobrobytu z wykorzystaniem syntetycznego miernika, uwzględniającego wagi potrzeb zbiorowych, a także zidentyfikowaniu zróżnicowanego wpływu poszczególnych wydatków publicznych i podatków na poziom wielowymiarowego dobrobytu. Sformułowane rekomendacje odnośnie do wykorzystania struktury wydatków publicznych i podatków jako instrumentu oddziaływania na dobrobyt i jego determinanty w wyodrębnionych modelach

fiskalnych realizują również cel aplikacyjny. Mogą służyć opracowaniu propozycji reform polityki fiskalnej w Polsce, w celu zdynamizowania wzrostu dobrobytu.

Na podstawie uzyskanych wyników autorka stwierdza potrzebę rozszerzenia badań nad identyfikacją modeli fiskalnych na arenie międzynarodowej, dokonania pomiaru dobrobytu na podstawie Indeksu Dobrobytu i jego składowych na większej liczbie obiektów – uwzględniając państwa azjatyckie, amerykańskie i afrykańskie oraz poszukiwanie związku między modelami fiskalnymi, a poziomem dobrobytu z perspektywy globalnej. W oparciu o wyniki badań można sformułować również następujące pytania badawcze: jak uwarunkowania kulturowe wpływają na strukturę opodatkowania i wydatków publicznych? Jakie czynniki posiadają wpływ na strukturę opodatkowania i wydatków publicznych w Polsce? Jakie są preferencje podatników odnośnie do struktury opodatkowania i wydatków publicznych w Polsce?

BIBLIOGRAFIA

Publikacje zwarte:

1. Abdallah S., Stoll L., *Review of individual-level drivers of subjective well-being, produced as part of the contract. Analysis, implementation and dissemination of well-being indicators*, Eurostat 2012.
2. Ahlt M., *Prawo europejskie*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 1998.
3. Aksman E., *Redystrybucja dochodów i jej wpływ na dobrobyt społeczny w Polsce w latach 1995 – 2007*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
4. Alkire S., *Valuing Freedoms: Sen's Capability Approach and Poverty Reduction*, Oxford University Press, Nowy Jork 2002.
5. Allen R., Tommasi D., *Managing Public Expenditure a Reference Book for Transition Countries*, OECD 2001.
6. Amable B., *The Diversity of Modern Capitalism*, Oxford University Press, Oxford 2003.
7. Amann M., *Policy scenarios for the revision of the Thematic Strategy on Air Pollution*, TSAP report nr.10, International Institute for Applied Systems Analysis, Luxemburg 2013.
8. Balcerzak A. P., *Wielowymiarowa analiza spójności społecznej w krajach Unii Europejskiej w kontekście strategii Europa 2020*, (w:) *Aktualne trendy w zarządzaniu środowiskiem*, B. Bartniczak, K. Trzeciak (red.), Wyd. AD REM, Jelenia Góra 2015.
9. Barczyk R., Lubiński M., *Dylematy stabilizowania koniunktury*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2009.
10. Barro R. J., Sala-i-Martin X., *Economic Growth*, McGraw Hill, Nowy Jork 1993.
11. Bąba W., Hoyer J., Malec P., Tendera – Właszczuk H., Zajac – Frąs M., Zajackowska M., *Porównanie systemów zabezpieczenia społecznego w krajach członkowskich Unii Europejskiej*, (w:) *Polityka społeczna krajów Unii Europejskiej po wschodnim rozszerzeniu*, Tendera – Właszczuk H. (red.), PTE, Kraków 2010.
12. Bąk A., Walesiak M., *O ważności teorii cech. Czy nominanty są potrzebne w badaniach porównawczych?* (w:) *Od statystyki do jakości życia. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Borysowi*, (red.) Płachciak A., Rogali P., Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2018.
13. Beckman J., Ditlev G., *The Concept of Quality of Life* (w:) Kaplun A. (red.) *Promotion of Health in Chronic Diseases*, Publishing House of the Institute of Medicine, Łódź 1997.

14. Berbek J., *Poziom Życia Ludności a Wzrost Gospodarczy w Krajach Unii Europejskiej*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie: Kraków, Poland, 2006.
15. Bianchi M., *Monitoring domestic material consumption at subnational level. Enabling the territorial perspective*, Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU) Faculty of Economics Department of Public Policies and Economic History 2020.
16. Blanchard O., Summers L., *Rethinking Stabilization Policy. Back to the Future*, Peterson Institute for International Economics, Waszyngton 2017.
17. Bobrus E., *Opodatkowanie przeniesienia własności nieruchomości*, Lex Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 189.
18. Bohle D., Greskovits B., *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, Cornell University Press, London 2012.
19. Bojańczyk M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne w niestabilnej gospodarce światowej*, Wyd. Akademii Finansów i Biznesu, Warszawa 2014.
20. Bombera Z., Szczerbiński H., Telep J., *Państwo i rynek w gospodarce Unii Europejskiej*, Wyd. Almarer Warszawa 2008.
21. Breczko A., *Cele państwa i zasadnicze kierunki jego działania*, (w:) G. Kryszewski (red.), *Wprowadzenie do nauk o państwie i prawie*, Wyd. Wyższej Szkoły Administracji Publicznej w Białymstoku, Białystok 2004.
22. Bywalec Cz., Rudnicki L., *Podstawy Teorii i Metodyki Badania Konsumpcji*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1992.
23. Cauvery R., Sudha Nayak U.K., Giriya M., Kruparani N., Meenakshi R., *Public Finance (Fiscal Policy)*, S. Chand & Company LTD, New Delhi 2007.
24. Cieślukowski M., Kańduła S., Kijek I., *Polski system podatkowy, Materiały do ćwiczeń i wykładów*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2007.
25. Ciok S., Dobrowolska – Kaniewska H., *Polityka innowacyjna a regionalny potencjał innowacyjny. Przykład Dolnego Śląska*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego 7, Wrocław 2009.
26. Clements B., Gupta S., Inchauste G., *Fiscal Policy for Economic Development: An Overview*, (w:) S. Gupta, B. Clemens, G. Inchauste (red), *Helping Countries Develop: The Role of Fiscal Policy*, IMF, Washington 2004.
27. Czarnik Sz., *Sprawiedliwość i równość w podziale dóbr wypracowanych. Formalny model redystrybucji w warunkach przymusu i dobrowolności*. Praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2007.
28. Denek E., Sobiech J., Wolniak J., *Finanse publiczne*, PWN, Warszawa 2001.

29. Devereux M. P., *Efektywność polityki podatkowej*, przeł. H. Jelonek, T. Opalińska, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2007.
30. Dębowska-Romanowska T., *Wydatki publiczne, ich formy prawne oraz zasady realizacji w sektorze finansów publicznych*, (w:) Ruśkowski E. (red.), *System prawa finansowego, tom II: Prawo finansowe sektora finansów publicznych*, Wolters Kluwer Polska sp. z o.o., Warszawa 2010.
31. Diener E., Shigehiro O., *Are Scandinavians Happier than Asians? Issues in Comparing Nations on Subjective Well-Being*, (w:) Columbus F. H. (red.), *Politics and Economics of Asia*. Nova Science 2006.
32. Dolata S., *Podstawy wiedzy o polskim systemie podatkowym*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
33. Dolata S., *Podstawy wiedzy o podatkach i polskim systemie podatkowym*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1999.
34. Domaszewicz R., *Finanse w gospodarce rynkowej*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Kraków 1991.
35. Domaszewicz R., *Finanse krajów kapitalistycznych*, PWE, Warszawa 1985.
36. Doyal L., Gough I., *A Theory of Human Need*. Palgrave Macmillan 1991.
37. Dwivedi D.N., *Macroeconomics Theory and Policy*, Tata McGraw – Hill Publishing Company Limited, New Delhi 2005.
38. EEA, *Healthy Environment, Healthy Lives: How the Environment Influences Health and Well-Being in Europe*, “Publications Office of the European Union” 2019, nr 21
39. Ehrlich S., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, PWN, Warszawa 1979.
40. Esping-Andersen G., *Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, Princeton 1990.
41. Essama – Nssah B., Moreno – Dodson B., *Fiscal Policy for Growth and Social Welfare*, (w:) B. Moreno – Dodson (red.), *Is Fiscal Policy the Answer? A Developing Country Perspective*, International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank 2013.
42. Etel L., *System podatkowy*, (w:) *Finanse publiczne i prawo finansowe. T. 2.*, Ruśkowski E. (red.), Wyd. KiK, Warszawa 2000.
43. Etel L., Liszewski G., *Podatki majątkowe w Polsce – wybrane problemy*, Kancelaria Sejmu. Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 2002.
44. Famulska T., *Podatek VAT w funkcjach pozafiskalnych w warunkach kryzysu gospodarczego*, (w:) Ruśkowski E., Zawerucha I. (red.), *Finanse publiczne i prawo finansowe w Europie*

- Centralnej i Wschodniej w warunkach kryzysu finansowego*, Wyd. Temida 2, Białystok-Lwów 2010, s. 372.
45. Farkas B., *Models of Capitalism in the European Union. Post-crisis Perspectives*, Palgrave Macmillan, London 2016.
 46. Farkas B., *The Central and Eastern European model of capitalism*, „Post – Communist Economies” 2011, nr 23 (1).
 47. Fedorowicz Z., *Polityka fiskalna*, Wyd. Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1998.
 48. Fender V., Haynes J., Jones R., *Measuring Economic Well – being*, Office for National Statistic, London 2011.
 49. Figiel S. (red), *Wybrane aspekty innowacyjności w sektorze rolno-spożywczym*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2015.
 50. Floyd P.A., Mimms S.E., Yelding C., *Personal Health. Perspective and lifestyles*, Thomson Wadsworth, Belmont 2008.
 51. Frieske K.W. (red.), *Encyklopedia socjologii*, Komitet Socjologii PAN i Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.
 52. Gajl N., *Instrumenty finansowe w zarządzaniu gospodarką narodową*, PWE, Warszawa 1988.
 53. Gatnar E., Walesiak M., *Metody statystycznej analizy wielowymiarowej w badaniach marketingowych*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2004.
 54. Gaudemet P. M., Molinier J., *Finanse publiczne*, PWE, Warszawa 2000.
 55. Gemmell N., Kneller R., Sanz I. *Fiscal Policy Impacts on Growth in the OECD: Are They Long-or Short-Term?*, University of Nottingham, Nottingham 2006.
 56. Gentry W.M., *Optimal taxation*, (w:) *The Encyclopaedia of Taxation and Tax Policy*, J.J. Cordes, R.D. Ebel, J.G. Gravelle, Urban Institute Press 1999.
 57. Gibasiewicz D., *Zasada neutralności podatku od wartości dodanej w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Lex Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.
 58. Gierlach P., *Potencjał bezpieczeństwa surowcowego Polski*, (w:) Ruszel M., Podmiotko S. (red.), *Bezpieczeństwo energetyczne Polski i Europy. Uwarunkowania – wyzwania – innowacje*, Instytut Polityki Energetycznej im. I. Łukasiewicza, Rzeszów 2019.
 59. Golinowska S., *Modele polityki społecznej w Polsce i Europie na początku XXI wieku*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2018.
 60. Gomułowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, Wyd. 3, Ars Boni Et Aequi, Poznań 1998.
 61. Gorgol A., Kuś A., Smoleń P., Wójtowicz W., *Zarys finansów publicznych i prawa finansowego*, Wolters Kluwer Business, Warszawa 2011.

62. Gotowska M., Jakbuczak A., *Zastosowanie wybranych metod do oceny zróżnicowania poziomu życia ludności w Polsce*, (w:) *Modele ustroju społeczno – gospodarczego. Kontrowersje i dylematy*, Mączyńska E. (red.), PTE, Warszawa 2015.
63. Grabiński T., Wydymus S., Zeliaś A., *Metody taksonomii numerycznej w badaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa 1989, za: Kobylińska M., *Statystyczna analiza rozwoju społeczeństwa informacyjnego województw Polski w latach 2008 i 2012*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych” 2015, nr 36.
64. Grapperhaus F.H.M., *Opowieści podatkowe drugiego milenium. Opodatkowanie w Europie (1000 – 2000), Stanach Zjednoczonych Ameryki (1756 – 1801)*, TNOiK, Toruń 2000.
65. Grądalski F., *System podatkowy w świetle teorii optymalnego opodatkowania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2006.
66. Heathwood Ch., *Subjective Theories of Well – Being*, (w:) Eggleston B., Miller D., *The Cambridge to Utilitarianism*, Cambridge University Press 2014.
67. Hellwig Z., *Wielowymiarowa analiza porównawcza i jej zastosowanie w badaniach wielocechowych obiektów gospodarczych*, (w:) *Metody i modele ekonomiczno-matematyczne w doskonaleniu zarządzania gospodarką socjalistyczną*, red. Welfe W., Warszawa 1981, (za:) Grabiński T., *Wybrane problemy dynamicznej wielowymiarowej analizy porównawczej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, Rok XLVII (2).
68. Hermanowski T., Drozdowska A., *Ocena wartości życia i zdrowia, pomiar korzyści związanych z technologiami medycznymi, rodzaje kosztów w opiece zdrowotnej*, Hermanowski T. (red.), *Szacowanie kosztów społecznych choroby i wpływu stanu zdrowia na aktywność zawodową i wydajność pracy*, WoltersKluwer, Warszawa 2013.
69. Hicks U., *Development Finance: Planning and Control*. Clarendon Press, Oxford 1965.
70. Jabkowski P., *Miary nierówności społecznych – podstawy metodologiczne*, (w:) Podemski K. (red.), *Spór o społeczne znaczenie społecznych nierówności*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2009.
71. Jackson T., *Dobrobyt bez wzrostu. Ekonomia dla planety o ograniczonych możliwościach*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015.
72. Janowski M., Jastrzębski M., Protasowicki I., Nowakowski Ł., *Polityka bezpieczeństwa energetycznego państw Europy Środkowo-Wschodniej. Rola i znaczenie Grupy Wyszehradzkiej*, Towarzystwo Naukowe Powszechne, Warszawa 2016 .
73. Judt T., *Powojnie. Historia Europy po 1945 r.*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2016.
74. Kacperska E., Kacprzak M., Kmiec D., Król A., Łukasiewicz K., *Migracje międzynarodowe w Europie. Trendy, Problemy, Wyzwania*, Wyd. SGGW, Warszawa 2019.

75. Kalinowki S., *Poziom Zycia Ludności Wiejskiej o Niepewnych Dochodach*, PWN, Warszawa, 2015.
76. Kaliński J., Przygodzka R., Zalesko M., *Historia gospodarcza świata XIX i XX wieku*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014.
77. Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, tłum. Kalecki M., Rączkowski S., PWN, Warszawa 2003.
78. Kędzior Z., *Metodologiczne aspekty badania jakości życia*, (w:) Karwowski J. (red.), *Jakość życia w regionie*, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2003.
79. Kiniorska I., Brambert P., *Wykorzystanie analizy skupień w ocenie zagrożenia ubóstwem w Europie*, (w:) „Stare i nowe” *problemy badawcze w geografii społeczno – ekonomicznej*, Sitek S. (red.), Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Uniwersytet Śląski Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec 2018.
80. Kisielińska J., Borkowski B., Czech K., Górská A., Koszela G., Krawiec M., Landmesser J., Ochnio L., Pietrych Ł., Pietrzykowski R., Wasilewska E., Zielińska – Sitkiewicz M., *Wielowymiarowa analiza danych w ekonomice rolnictwa*, Wyd. SGGW, Warszawa 2021.
81. Kosikowski C., *Finanse publiczne i prawo finansowe. Zagadnienia egzaminacyjne i seminaryjne*, Wyd. Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
82. Kosikowski C., *Naprawa finansów publicznych w Polsce (Przyczyny, metodologia, kierunki i propozycje)*, Wyd. Temida 2, Białystok 2011.
83. Kosikowski C., *Naprawa finansów publicznych w Polsce*, Wyd. Temida 2, Białystok 2011.
84. Kośny M., *Podatki a dobrobyt społeczny*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2007.
85. Kot S. M., *Ku stochastycznemu paradygmatowi ekonomii dobrobytu*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
86. Krajewska A., Krajewski P., *Opodatkowanie konsumpcji, pracy i kapitału. Wnioski dla Polski*, CeDeWu, Warszawa 2020.
87. Krawczak I., Luszniwicz A., Panek A., Podgórski T., Słaby T., *Poziom życia ludności Polski w latach 1988 – 1989*, SGPiS, Warszawa 1990, za: Panek T., *Poziom i jakość życia*, (w:) *Statystyka społeczna*, Panek T. (red.), PWE, Warszawa 2014.
88. Kronenberg J., Bergier T. (red.), *Wyzwania Zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Wyd. Fundacji Sendzimira, Kraków 2010.
89. Kuciński J., *Podstawy wiedzy o państwie*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2003.
90. Kuzieńska H., *Rola podatków pośrednich w Polsce*, WSPiZ, Warszawa 2002.

91. Kymlicka W., *Współczesna filozofia polityczna*, tłum. A. Pawelec, Wyd. Fundacji im. Stefana Batorego 1998.
92. Krzyżanowski A., *Bierny bilans handlowy*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1928.
93. Lawn P., *Sustainable Development Indicators in Ecological Economics*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham 2006.
94. Lipniewicz R., *Docelowy system VAT w Unii Europejskiej. Harmonizacja opodatkowania transakcji wewnątrzspółnotowych*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
95. Litwińczuk H., *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, t. II, Wolters Kluwer, Warszawa 2006.
96. Luszniwicz A., *Statystyka społeczna. Podstawowe problemy i metody*, Warszawa 1982, za: Roszko – Wójtowicz E., Grzelak M.M., *Wielowymiarowe ujęcie zróżnicowania poziomu jakości życia w województwach w Polsce*, „Polityki Europejskiej, Finanse i Marketing” 2018, nr 20 (69).
97. Machowska – Okrój S., *Wzrost gospodarczy a dobrobyt w Polsce i krajach ościennych*, (w:) Kuczevska J., Stefaniak-Kopoboru J., Krzemiński M. (red.), *Ekonomiczne wyzwania współczesności*, Wyd. Fundacji Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot 2013.
98. Małecka – Ziemińska E., *Efektywność fiskalna podatku dochodowego od osób fizycznych w Polsce*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2012.
99. Marshall V., McMullin J., Ballantyne P., Daciuk J., Wigdor B., *Contributions to independence over the adult life course.*, University of Toronto Centre for Studies of Aging, Toronto 1990, s. 1, (za:) McGregor S.L.T., Goldsmith E.B., *Expanding our understanding of quality of life, standard of living, and well-being*, „Journal of Family and Consumer Sciences” 1998, nr 90 (2).
100. Maslow A.H., *The farther reaches of human nature*, Harper, New York 1971.
101. Mastalski R., Fojcik – Mastalska E. (red), *Prawo finansowe, 2 wydanie poszerzone i uaktualnione*, Wyd. Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
102. McGillivray M., Clarke M., *Understanding Human Well-being*, United Nations University Press, Tokio 2006.
103. Młodak A., *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*, Difin, Warszawa 2006, za: Markowska M., *Dynamiczna taksonomia innowacyjności regionów*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Seria: Monografie i Opracowania nr 221, Wrocław 2012.
104. Morris D., *A Physical Quality of Life Index*, Urban Ecology 1978, nr 3 (3), (za:) Currie- Alder B., Kanbur R., Malone D. M., Medhora R., *International Development: Ideas, Experience, and Prospects*, Oxford University Press, Oxford 2014.
105. Mueller D.C., *Public Choice III*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

106. Nussbaum M. C., *Creating Capabilities. The Human Development Approach*, The Belknap Press od Harvard University Press, Massachusetts and London 2011.
107. Orczyk J., *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2005.
108. Oręziak L., *Finanse Unii Europejskiej*, PWN, Warszawa 2005.
109. Owsiak S., *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej wobec kryzysu finansowego*, PWE, Warszawa 2021.
110. Owsiak S., *Finanse publiczne. Współczesne ujęcie*, PWN, Warszawa 2017.
111. Owsiak S., *Harmonizacja podatków bezpośrednich warunkiem integracji gospodarczej Unii Europejskiej*, PTE, Warszawa 2008.
112. Panek T., *Poziom i jakość życia*, (w:) *Statystyka społeczna*, Panek T. (red.), PWE, Warszawa 2014.
113. Pfeiffer J.F., *Lehrbegriff Samtlicher Oekonomische und Cameralwissenschaften*, (za:) Z. Fedorowicz, *Instytucje finansowe*, PWE, Warszawa 1965.
114. Piasny J., *Problem Jakości Życia Ludności oraz Źródła i Mierniki Ich Określenia*, RPEiS, Poznań 1993.
115. Pietrewicz M., *Polityka fiskalna*, Poltext, Warszawa 1993.
116. Pietrucha T., *Perspektywy rozwoju biotechnologii w Polsce*, (w:) *Innowacje i komercjalizacja w biotechnologii*, Trzmielak D.M. (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
117. Pietrzak M. B., Balcerzak A. P., *Assessment of socio – economic sustainability in new European Union members states in the years 2004 – 2012*, (w:) *The 10th Professor Aleksander Zelias International Conference on Modelling and forecasting of socio – economic phenomena*. Conference Proceedings, Papież M., Śmiech S. (red.), *Foundation of the Cracow University of Economics*, Kraków 2016.
118. Pigou A.C., *Wealth and Welfare*, Wyd. Macmillan, Londyn 1912.
119. Polarczyk K., *Funkcje podatku dochodowego od osób fizycznych w państwach UE*, [w:] *Tendencje w opodatkowaniu dochodów osób fizycznych w państwach UE*, t. 1, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu”, Warszawa 2008.
120. Premchad A., *Government Budgeting and Expenditure Controls. Theory and Practice*, IMF, Washington 1983.
121. Próchnicki L., *Rola deficytu budżetowego w gospodarce – ewolucja teorii i praktyki*, (w:) Miłaszewicz D. (red.), *Stabilizacja fiskalna. Teorie i doświadczenia wybranych gospodarek*, Wyd. ZAPOL, Szczecin 2012.

122. Rowles J., *A theory of justice*, Cambridge 1971, wyd. pol. *Teoria sprawiedliwości*, przeł. Panufnik M., Pasek J., Romaniuk A., Warszawa 1994.
123. Saavedra P., Marcincin A., Valachy J., *Flat Income Tax Reforms, (w:) A Fiscal Policy and Economic Growth. Lessons for Eastern Europe and Central Asia*, Grey C., Lane T., Varoudakis A. (red.), World Bank, Washington 2007.
124. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia I*, Wyd. PWN, Warszawa 1995.
125. Sanchez Torne I., Espasandin-Bustelo F., Perez-Suarez M., *Public Spending and Poverty in Ibero-American Countries*, (w:) de Amorim Carvalho J. C., Sabino E. M.C.B., *Strategy and Superior Performance of Micro and Small Businesses in Volatile Economies*, IGI Global, Hershey 2019.
126. Say J. B., *Traktat o ekonomii politycznej czyli prosty wykład sposobu, w jaki się tworzą, rozdzielają i spożywają bogactwa*, PWN, Warszawa 1960.
127. Selera P., *Międzynarodowe a unijne prawo podatkowe w kontekście opodatkowania zysków*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
128. Sen A., *Development as freedom*. Oxford University Press, 1999, za: McCartney G., Popham F., McMaster R., Cumbers A., *Defining health and health inequalities*, "Public Health" 2019, nr 172.
129. Sen A., *On Economic Inequality*, Oxford, Clarendon Press 1973.
130. Shaw G.K., *An Introduction to the Theory of Economic Policy*, Macmillan 1971.
131. Słaby T., *Poziom i jakość życia*, (w:) Panek T., Szulc A. (red.), *Statystyka społeczna*, Wyd. SGH 2007.
132. Smith D. M., *The geography of social well-being in the United States: An introduction to territorial social indicators*, Mc Graw-Hill, Nowy Jork 1973.
133. Smithies A., *Fiscal Budgeting and Fiscal Policy*, (w:) Ellis H. S., *Survey of Contemporary Economics*, The Blakiston Company, Philadelphia 1949.
134. Smoleń P., Wójtowicz W. (red.), *Prawo podatkowe*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2019.
135. Soniecka M., *Granice sprawiedliwości, sprawiedliwość ponad granicami*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
136. Stachowiak Z., *Ekonomia zarys podstawowych problemów*, Wyd. Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 1996.
137. Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2013.
138. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J. P., *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza*, Raport Komisji ds. Pomiaru Wydajności Ekonomicznej i Postępu Społecznego, PWE, Warszawa 2013.

139. Suseł A., Wołowicz T., *Podatki dochodowe a funkcje polityki finansowej*, (w:) *Organizacje komercyjne i niekomercyjne wobec wzmożonej konkurencji oraz wzrastających wymagań konsumentów*, Nalepka A., Ujwara-Gil A. (red.), Wyd. Wyższej Szkoły Biznesu, Nowy Sącz 2009.
140. Szopa A., *Główne wyznaczniki bogactwa i zamożności*, (w:) Szopa B. (red.), *Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012.
141. Siwińska-Gorzela J., *Dług publiczny a wzrost gospodarczy*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2015.
142. Śleszyński A.J., *Rola wskaźników realizacji trwałego rozwoju*, (w:) Graczyka A. (red.), *Zrównoważony rozwój w teorii ekonomii i w praktyce*, Prace Naukowe AE im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2007.
143. Śmiłowska T., *Zróżnicowanie poziomu i jakości życia ludności w przekroju terytorialnym*, „Z Prac Zakładu Statystyczno-Ekonomicznych GUS” 1995, s. 229, za: Dąbrowska A., *Jakość życia – aspekty definicyjno – badawcze*, (w:) *Pomiar Jakości Życia na Poziomie Lokalnym (na przykładzie powiatu waleckiego)*, Błoński K., Burlita A., Witek J. (red.), Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2017.
144. Świtalski W., *Innowacje i konkurencyjność*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
145. Tegler E., *Funkcje systemu podatkowego i ocena jego sprawności*, (w:) *System podatkowy. Zagadnienia teoretyczno – prawne*, Wyd. UŁ, „Acta Universitatis Lodzensis, Folia Iuridica” 1992, nr 54.
146. Walesiak M., *Uogólniona miara odległości GDM w statystycznej analizie wielowymiarowej z wykorzystaniem programu R*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011.
147. Walesiak M., *Rekomendacje w zakresie strategii postępowania w procesie klasyfikacji zbioru obiektów*, w: *Przestrzenno-czasowe modelowanie i prognozowanie zjawisk gospodarczych*, Zielaś A. (red.) Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005.
148. Walker A., Wong C.K., *Introduction: east Asian welfare regimes*, (w:) Walker A., Wong C. K., *East Asian welfare regimes in transition. From Confucianism to globalisation*, Policy Press Bristol University, Bristol 2005.
149. Williams A., *Moralność. Wprowadzenie do etyki*, przekł. Hernik M., Wyd. Fundacji Aletheia, Warszawa 2000.
150. Winczorek P., *Wstęp do nauki o państwie*, Wyd. K.E. Liber, Warszawa 1996.
151. Winiarski B. (red.), *Polityka gospodarcza*, PWN, Warszawa 2004.

152. Wiśniewska – Kuźma M., *Progresywność podatku od dochodów osobistych w państwach Unii Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2021.
153. Włudyka T., Smaga M. (red), *Instytucje gospodarki rynkowej*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
154. Wnorowski H., *Polityka fiskalna jako instrument poprawy efektywności gospodarczej w krajach OECD*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2008.
155. Wojarska M., Babuchowska K., *Polityka budżetowa*, (w:) *Polityka Gospodarcza* (red.) Kisiel R., Marks – Bielska R., Wyd. Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2013.
156. Wojtowicz W. (red.), *Zarys finansów publicznych i prawa finansowego*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2008.
157. Wolański R., *System podatkowy. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
158. Wolański R., *System podatkowy w Polsce*, 3 Wyd., Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
159. World Bank, *Learning to realize Education's promise*, The World Bank, Waszyngton 2018.
160. Woźniak B., *Sektor finansów publicznych*, (w:) Alińska A., Woźniak B. (red.), *Współczesne finanse publiczne*, Wyd. Difin, Warszawa 2015.
161. Woźniak M. G., *Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne*, Wydanie II, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2008.
162. Zalewska A., *Dwa światy: emocjonalne i poznawcze oceny jakości życia i ich uwarunkowania u osób o wysokiej i niskiej reaktywności*, Wyd. Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa 2003.
163. Zeliaś A., (red.), *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Wyd. AE, Kraków 2000.
164. Zieliński E., *Nauka o państwie i polityce*, Wyd. Elipsa, Warszawa 2001.
165. Zienkowski L., *Poziom życia. Metody Mierzenia i Oceny*, PWE, Warszawa 1979, za:
166. Zienkowski L., *Wiedza a wzrost gospodarczy*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
167. Zięba R., *Bezpieczeństwo a terroryzm – aspekty teoretyczne* (w:) *Terroryzm globalne wyzwanie*, Kowalczyk K., Wróblewski W. (red.), Wyd. AM, Toruń 2006.

Artykuły naukowe:

1. Abad N., Lloyd – Braga T., Modesto L., *The failure of stabilization policy: Balanced – budget fiscal rules in the presence of incompressible public expenditures*, “Journal of Economic Dynamics and Control” 2020, nr 120.
2. Acosta-Ormaechea S., Yoo J., *Tax Composition and growth: a broad cross country perspective*, “IMF Working Paper” 2012, nr 12 (257).
3. Adam Ch. S., Bevan D. L., *Fiscal deficit and growth in developing countries*, „Journal of Public Economics” 2005, nr 89.
4. Adamczyk A., *Czynniki kształtujące dochody z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych w Polsce na tle państw Unii Europejskiej*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 5 (83), cz. 1.
5. Adema W., *Net Public Social Expenditure*, „Labour Market and Social Policy Occasional Papers” 1996, nr 19.
6. Afonso A., *Non-Keynesian Effects in Fiscal Policy in the EU-15*, „ISEG Economics Department Working Paper” 2001, nr 7.
7. Afonso A., Schuknecht L., Tanzi V., *Income distribution determinants and public spending efficiency*, “European Central Bank Working Paper Series” 2008, nr 861.
8. Ahlborn M., Ahrens J., Schweickert R., *Large-scale Transition of Economic Systems: Do CEECs Converge Towards Western Prototypes?*, „Discussion Papers Center for European Governance and Economic Development Research” 2016, nr280.
9. Akpom U. N., Doss A. D., *Estimating the impact of state government spending and the economy on crime rates*, „Journal of Law and Conflict Resolution” 2018, nr 10 (2).
10. Alesina A., Ardagna S., *Tales of Fiscal Adjustment*, “Economic Policy” 1998, nr 13 (27).
11. Alesina A., Perotti R., *Income Distribution, Political Instability, and Investment*, „European Economic Review” 1996, nr 40 (6).
12. Alesina A., Tabellini G., *Why Is Fiscal Policy often Procyclical?* „NBER Working Paper” 2005, nr 11600.
13. Algan Y., Murtin F., Beasley E., Higa K., Senik C., *Well – being through the lens of the internet*, “PLOS ONE” 2019, nr 14 (1).
14. Alińska A., *Istota, mierniki i ocena stabilności publicznego systemu finansowego w kontekście doświadczeń globalnego kryzysu finansowego*, „Ekonomiczne Problemy Usług” 2016, nr 125.

15. Almunia M., Bénétrix A., Eichengreen B., O'Rourke K. H., Rua G., *From Great Depression to Great Credit Crisis: Similarities, Differences and Lessons*, „Economic Policy” 2012, nr 25(62).
16. Anand P., Hunter G., Smith R., *Capabilities and Well – Being: Evidence Based on the Sen – Nussbaum Approach to Welfare*, „Social Indicators Research” 2005, nr 74 (1).
17. Andrejovska A., Hudakova M., *Classification of EU countries in the context of corporate income tax*, Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis” 2016, nr 64 (5).
18. Andrejovska A., Mihokova L., Martinkova S., *Meta – analysis categorization of EU countries in the context of corporate income tax*, “Contaduría y Administración” 2017, nr 62.
19. Andreyeva T., Long M., Brownell K., *The Impact of Food Prices on Consumption: A Systematic Review of Research on Price Elasticity of Demand for Food*, „American Journal of Public Health” 2010, nr 10.
20. J. Andrew, M. Baker, Ch. Cooper, J. Tweedie, *Wealth taxes and post – COVID future of the state*, “Critical Perspectives on Accounting” 2022.
21. Andrienko Y., Apps P., Rees R., *Optimal Taxation, Inequality and Top Incomes*, “IZA Discussion Paper” 2014, nr 8275.
22. Antonis A., Kammas P., Lapatinas A., *Income inequality and the tax structure: Evidence from developed and developing countries*, “Journal of Comparative Economics” 2015, nr 43 (1).
23. Anyanwu C.J., Erhijakpor E.O.A., *Health expenditures and health outcomes in Africa*, „African Development Bank Economic Research Working Paper” 2007, nr 91.
24. Apergis N., Gupta R., Lau C.K.M., Mukherjee Z., *U.S. state-level carbon dioxide emissions: Does it affect health care expenditure?* “Renewable Sustainable Energy Review” 2018, nr. 91.
25. Armeanu D., Vintilă G., Andrei J.V., Gherghina S.C., Drăgoi M.C., Teodor C., *Exploring the link between environmental pollution and economic growth in EU-28 countries: Is there an environmental Kuznets curve?* “PLoS ONE” 2018 nr 13.
26. Arnold J.M., *Do tax structures affect aggregate economic growth? Empirical evidence from a panel of OECD countries*, “Organisation for Economic Co-operation and Development Working Paper” 2008, nr 51.
27. Arnold J.M., Brys B., Heady C., Johansson A., Schwellnus C., Vartia L., *Tax policy for economic recovery and growth*, “The Economic Journal” 2011, nr 121 (550).

28. Aronson J.R., Johnson P., Lambert P.J., *Redistributive effect and unequal tax treatment*, „Economic Journal” 1994, t. 104.
29. Attinasi M. G., Checherita-Westphal C., Rieth M., *Personal Income Tax Progressivity and output volatility. Evidence from OECD Countries*, „Working Paper Series” 2011, nr 1380.
30. Auerbach A.J., Feenberg D., *The Significance of Federal Taxes as Automatic Stabilizers*, „Journal of Economic Perspectives” 2000 nr 14.
31. Auerbach A. J., Gorodnichenko Y., *Fiscal Stimulus and Fiscal Sustainability*, “NBER Working Paper” 2017, nr 23879.
32. Aung Zaw Zaw P., Freak – Poli R., Craig H., Gasevic D., Stocks N. P., Gonzalez – Chica D. A., Ryan J., *Quality of life and mortality in the general population: a systematic review and meta – analysis*, “BMC Public Health” 2020, nr 20 (1596).
33. Avram A., Popova D., *Do taxes and transfers reduce gender income inequality? Evidence from eight European welfare states*, “Social Science Research” 2022, nr 102, s. 10.
34. Babos P., *Varieties of Capitalism in Central and Eastern Europe: Measuring the Coordination Index of a National Economy*, „SEER Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe” 2010, nr 4.
35. Badacci E., Clement B., Gupta S., *Using Fiscal Policy to Spur Growth*, „Finance and Development” 2013, nr 40 (4).
36. Badinger H., Reuter W.H., *The case for fiscal rules*, “Economic Modelling” 2017 nr 60 (C).
37. Baldacci E., Kumar M.S., *Fiscal Deficits, Public Debt and Sovereign Bond Yields*, “IMF Working Papers” 2010, nr 10 (184).
38. Bania N., Gray J., Stone J.A., *Growth, taxes, and government expenditures: growth hills for U.S. States*, “National Tax Journal” 2007, nr 60 (2).
39. Barczyk R., *Podstawy teoretyczne stabilizacyjnej roli narzędzi fiskalnych w gospodarce rynkowej*, „Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2020, nr 23(72).
40. Barrell R., Pina A. M., *How Important Are Automatic Stabilizers in Europe? A Stochastic Simulation Assessment*, “Economic Modelling” 2002, nr 21.
41. Barrell R., Weale M., *The Economics of a Reduction in VAT*, „National Institute of Economic and Social Research, Discussion Paper” 2009, nr 325.
42. Barrios S., Ivaškaitė-Tamošiūnė V., Maftעי A., Narazani E., Varga J., *Progressive Tax Reforms in Flat Tax Countries*, „Eastern European Economics” 2020, nr 58 (2).
43. Barro R. J., *Determinants of Economic Growth in a Panel of Countries*, “Annals of Economics and Finance” 2003, nr 4.

44. Barro R. J., *Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth*, „Journal of Political Economy” 1990, nr 98
45. Barro R.J., Robert J., *Ricardian Approach to Budget Deficits*, „Journal of Economic Perspectives” 1989, nr 3.
46. Barteczek A., *Instrumenty podatkowe w polityce gospodarczej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr. 272.
47. Baum A., Checherita–Westpal C., Rother P., *Debt and growth: New evidence for the euro area*, “Journal of International Money and Finance” 2013, nr 32 (C).
48. Bąk A., *Zastosowanie metod wielowymiarowej analizy porównawczej do oceny stanu środowiska w województwie dolnośląskim*, „Wiadomości Statystyczne” 2018, nr 1 (680).
49. Becker A., *Analiza rozwoju województw Polski pod względem wykorzystania technologii ICT*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica” 2011, nr 285 (62).
50. Becker B., Jacob M., Jacob M., *Pay out taxes and the allocation of investment*, „Journal of Financial Economics” 2013, nr 107 (1).
51. Belderbos R., Sleuwagen L., Somers D., De Backer K. , *Where to locate innovative activities in global value chains: does co-location matter?*, „STI Policy Paper OECD Publishing” 2016, nr 30.
52. Benjamin D.J., Heffetz O., Kimball M.S., Szembrot N., *Beyond Happiness and Satisfaction: Toward Well-Being Indices Based on Stated Preference*, “American Economic Review” 2014, nr 104(9).
53. Ben Jebli M., Ben Youssef S., Ozturk I., *Testing environmental Kuznets curve hypothesis: The role of renewable and non-renewable energy consumption and trade in OECD countries*, “Ecological Indicator” 2016, nr 60.
54. Bergman U.M., Hutchison M., *Economic stabilization in the post-crisis world: Are fiscal rules the answer?*. “Journal International Money Financial” 2015, nr 52 (C).
55. Bernardi L., *Recent findings regarding the shift from direct to indirect taxation in the EA-17*, “MPRA Paper” 2013, nr 47877.
56. Bethencourt C., Kunze L., *Social norms and economic growth in a model with labour and capital income tax evasion*, “Economic Modelling” 2020, nr 86.
57. Bethlendi A., Lentner C., Vasa L., Póra A., *Fiscal council: European model or new global standard?* “Journal of International Studies”, 2019, nr 12(4).
58. Biernacki M., *Kilka uwag o pomiarze dobrobytu społecznego*, „Mathematical Economics” 2006, nr 3 (10).

59. Bird R., Martinez-Vazquez J., Torgler B., *Tax effort in developing countries and high income countries: The impact of corruption, voice and accountability*, "Economic Analysis & Policy" 2008, nr 38(1).
60. Blanchard O., *Public Debt: Fiscal and Welfare Costs in a Time of Low Interest Rates*, "Policy Brief Peterson Institute for International Economics" 2019, nr 19 (2), s. 2-3.
61. Blanchard O., Leigh D., *Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers*, „IMF Working Paper" 2013, nr 13/01.
62. Blandinieres F., Durr N., Frubing S., Heim S., Pieters B., Janger J., Peneder M., *Measuring Competitiveness. Background documents for the European Semester. Final report*, "FWC Studies in the Area of European Competitiveness" 2018, nr 1159686.
63. Blaney M., Gemmel N., Kneller R., *Testing the endogenous growth model: public expenditure, taxation, and growth over the long run*, "Canadian Journal of Economics" 2001, nr 1.
64. Blundell R., Graber M., Mogstad M., *Labor income dynamics and the insurance from taxes, transfers, and the family*, "Journal of Public Economics" 2015, nr 127.
65. Bochenek M., Mikołajewska M., *Dysproporcje dochodowe w Polsce przed i po wybuchu kryzysu*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 2013, nr 30.
66. Bojko A., Samusevych I., *The role of tax competition between the countries of the world and features of determining the main tax competitors of Ukraine among the European countries*, „Financial Markets, Institutions and Risks" 2017, t. 1(1).
67. Boldenu F.T., Ialomitanu R., *Does government spending boost economic growth in Europe?* „Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Economic Sciences" 2016, nr 9 (58).
68. Bommier A., Harenberg D., Le Grand F., *Recursive Preferences and the Value of Life: A Clarification*, "SSRN" 2021.
69. Boniwell I., Osin E. N., Renton A., *Internet Access at Home and its Relationship to Well-being in Deprived Areas of London*, "The Open Psychology Journal" 2015, nr 8.
70. Borys T., *Typologia jakości życia i pomiar statystyczny*, „Wiadomości Statystyczne" 2015, nr 7 (650).
71. Boskin M.J., Gale W. G., *New Results on the Effects of Tax Policy on the International Location of Investment*, NBER Working Paper 1982, nr 1862.
72. Brady D., R. Burroway, *Targeting, universalism, and single-mother poverty: a multilevel analysis across 18 affluent democracies*, "Demography" 2012, nr 49 (2).

73. Brasoveanu I., Obreja Brasoveanu L., Paun C., *Correlations Between Fiscal Policy and Macroeconomic Indicators in Romania*, “RePEc” 2008.
74. Brassler R. D., *The mortality cost of carbon*, “Nature Communications” 2021, nr 12 (4467).
75. Brown R.C. P., Asafu – Adjaye J., Draca M., Straton A., *How useful is the Genuine savings rate as a macroeconomic sustainability indicator for countries and regions? Australia and Queensland compared*, „Discussion Paper” 2003, nr 331.
76. Bruggen E., Hogreve J., Holmlund M., Kabadayi S., Lofgren M., *Financial well-being: a conceptualization and research agenda*, “Journal of Business Research” 2017, nr 79.
77. Buettner T., Fuest C., *The role of the corporate income tax as an automatic stabilizer*, “International Tax and Public Finance” 2010, nr 17.
78. Bywalec G., *Rola decentralizacji w realizacji funkcji finansów publicznych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica” 2005, nr 185.
79. Bywalec Cz., *Wzrost gospodarczy a przemiany poziomu życia społeczeństwa polskiego w latach 1945-1980*, „Monografie” AE w Krakowie 1986, nr 70, s. 34.
80. Cai Y., Sam C.Y., Chang T., *Nexus between clean energy consumption, economic growth and CO2 emissions*. “Journal of Cleaner Production” 2018, nr 182.
81. Caminada K., Goudswaard K., *International Trends in Income Inequality and Social Policy*, „International Taxed Public Finance” 2001, nr 8(4).
82. Canavire-Bacarreza G., Martinez-Vazquez J., Vulovic V., *Taxation and Economic Growth in Latin America*, „IDB Working Paper Series” 2013, nr 431.
83. Cappelen A., Raknerud A., Rybalka M., *The effects of R&D tax credits on patenting and innovations*, „Discussion Paper Statistics Norway” 2008, nr 565.
84. Castenada Rodriguez V. M., *Tax determinants revisited. An unbalanced data panel analysis*, “Journal of Applied Economics” 2018, nr 21 (1).
85. Castro G.A., Camarillo D.B.R., *Determinants of tax revenue in OECD countries over the period 2001– 2011*, “Contaduría Y Administración” 2014, 59(3).
86. Carare A., Danninger S., *Inflation smoothing and the modest effect of VAT in Germany*, „IMF Working Paper” 2008, nr 08 (175).
87. Carbone J.C., Morgenstern R.D., Williams III R.C., Burtraw D., *Deficit reduction and carbon taxes: Budgetary, economic, distributional and economic impacts. Report*, „Resources for the Future” 2013.
88. Carbonnier C., *Who pays commodity taxes? Evidence from French Reforms 1987-1999*, „Paris-Jourdan Sciences Economiques Working Paper” 2006, nr 13.

89. Carbonnier C., *Is tax shifting asymmetric? Evidence from French VAT reforms 1995-2000*, "Paris- Jourdan Sciences Economiques WP" 2005, nr 9.
90. Causa O., Hermansen M., *Income redistribution through taxes and transfers across OECD countries*, „OECD Economics Department Working Papers" 2017, nr 1453.
91. Cecchetti S. G., Mohanty M. S., Zampoli F., *The Real Effect of Debt*, „BIS Working Papers" 2011, nr 352.
92. Çevik S., Oh C., *Tax structure and economic growth: a panel data from OECD countries*, "Regional Industry Review 2013", nr 36 (1).
93. Chaabouni S., Zghidi N., Ben Mbarek M., *On the causal dynamics between CO2 emissions, health expenditures and economic growth*. "Sustainable Cities and Society" 2016, nr22.
94. Chang H., Huang B., Yang C., *Military Expenditure and Economic Growth Across Different Groups: a Dynamic Panel Granger-causality Approach*, „Economic Modelling" 2011, nr 28(6).
95. Chang T., Chiang G., *Revisiting the Government Revenue – Expenditure Nexus: Evidence from 15 OECD Countries Based in the Panel Data Approach*, "Czech Journal of Economics and Finance" 2009, nr 59 (2).
96. Chaudhry S.I., Munir F., *Determinants of Low Tax Revenue in Pakistan*, "Journal of Social Sciences" 2010, 30 (2).
97. Checherita – Westphal C., Rother P., *The impact of high government debt on economic growth and its channels: An empirical investigation for the euro area*, "European Economic Review" 2012, nr 56 (7).
98. Cheng-Feng W., Fangjhy L., Hsin – Pei H., Chien – Ming W., Meng – Chen L., Tsangyao Ch., *A Dynamic Relationship between Environmental Degradation, Healthcare Expenditure and Economic Growth in Wavelet Analysis: Empirical Evidence from Taiwan*, "International Journal of Environmental Research and Public Health" 2020.
99. Chokri T., Ali B., *Optimal Taxation and Economic Growth in Tunisia: Short and Long Run Analysis*, "Journal of Reviews on Global Economics" 2018, nr 7.
100. Christopher K., England P., Smeeding T.M., Ross Philips K., *The gender gap in poverty in modern nations: single motherhood, the market, and the state*, "Sociological Perspectives" 2002, nr 45 (3), s. 219-242.
101. Chronis P., *Modelling distortionary taxation*, „Working Paper" 2009, nr 95.
102. Chiumia A., Simwaka K., *Tax policy developments, donor inflows and economic growth in Malawi*, „Journal of Economics and International Finance" 2012, nr 4 (7).

103. Chu K., Gupta S., Clements B., Hewitt D., Luguresi S., Schiff J., Schuknecht L., Schwartz G., *Unproductive Public Expenditures A Pragmatic Approach To Policy Analysis*, "International Monetary Fund" 1995, nr 48.
104. Ciak J., Gruszczyńska A., *Uwarunkowania prawne funkcjonowania podatków i systemów podatkowych w krajach Unii Europejskiej – zarys zagadnienia*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 2019, nr 1(7).
105. Ciziceno M., Pizzuto P., *Life satisfaction and tax morale: The role of trust in government and cultural orientation*, "Journal of Behavioural and Experimental Economics" 2022, nr 97.
106. Cinar M., Ero I., Demirel B., *Examining the Role of Budget Deficit Policies in Economic Growth from a Keynesian Perspective*. „International Journal of Economics and Finance” 2014, nr 6.
107. Clark A.E., Oswald A.J., *Unhappiness and unemployment*, "The Economic Journal" 1994, nr 104(424).
108. Clements B., Bhattacharya R., Nguyen T.Q., *External Debt, Public Investment and Growth in Low – income Countries* , „IMF Working paper” 2012, nr 03 (249).
109. Clements B., Gupta S., Inchauste G., *The Cyclical and Long-Term Behavior of Government Expenditure in Developing Countries*, "IMF Working Paper", 2004, nr 04 (202).
110. Clements B., Rodriguez H., Schwartz G., *Economic Determinants of Government Subsidies*, "IMF Working Paper" 1998, nr. 166.
111. Coady D., D’Angelo D., Evans B., *Fiscal Redistribution and Social Welfare*, "IMF Working Paper" 2019, nr 19 (51).
112. Coenen G., Erceg Ch.J., Freedman Ch., Furceri D., Kumhof M., Lalonde R., Laxton D., Lindé J., Mourougane A., Muir D., Mursula S., de Resende C., Roberts J., Roeger W., Snudden S., Trabandt M., Veld J., *Effects of Fiscal Stimulus in Structural Models*, "American Economic Journal: Macroeconomics" 2012, nr 4(1).
113. Corsetti G., Meier A., Müller G. J., *What Determines Government Spending Multipliers?*, "IMF Working Paper" 2012, nr 12/150.
114. Czarnitzki D., Hanel P., Rosa J. M., *Evaluating the impact of R&D tax credits on innovation: A microeconomic study on Canadian firms*, „Research Policy” 2011, nr 40.
115. Czyżewski B., Hnatyszyn – Dzikowska A., Polcyn J., *Problems of Quantifying Public Goods in the Healthcare Sectors*, „Gospodarka Narodowa” 2016, nr 283.

116. Daniłowska A., *Dług publiczny – jego struktura, przyczyny, rozmiary i skutki*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2008, nr 72.
117. Dar A. A., AmirKhalkhali S., *Government Size, Factor Accumulation, and Economic Growth: Evidence From OECD Countries*. „Journal of Policy Modelling” 2002, nr 24 (7–8).
118. Darby J. , Melitz J., *Social Spending and Automatic Stabilizers in the OECD*, „Economic Policy” 2008, nr 23 (10).
119. Dasgupta P., Mäler K. G., *Wealth as a criterion for sustainable development*, “World Economics” 2001, nr 2 (3).
120. David R., Cameron R., *On the Limits of the Public Economy Annals of the American Academy of Political and Social Science*, “Government and Economic Performance” 1982, nr 459.
121. Deverajan S., Swaroop V., Heng-fu Z., *The composition of public expenditure and economic growth*, “Journal of Monetary Economics” 1996, nr 37 (2).
122. Deburn X., Pisani Ferry J., Sapir A., *Government Size and Output Volatility: Should We Forsake Automatic Stabilization*, „Brugel Working Paper” 2008, nr 1.
123. Decoster A., Loughrey J., O’Donohue C., Verwerft D., *How regressive are indirect taxes?*, „Journal of Policy Analysis and Management” 2010, nr 29 (2).
124. van der Deijl W., *Can welfare be measured with a preference – satisfaction index?* “Journal of Economic Methodology” 2018, nr 25 (2).
125. Development Bank of Latin America, *Determinants of financial well – being. Evidence from Latin America*, “Public Policy and Productive transformation Series” 2020, nr 36.
126. E. Diener, Oishi S., Lucas R.E., *National accounts of subjective well-being*, „American Psychologist” 2015, nr 70(3).
127. Dietz T., Rosa E.A., York R., *Environmentally efficient well-being: Is there a Kuznets curve?* “Applied Geography” 2012, nr 32.
128. Dimos Ch., Pugh G., Hiserciklilar M., Talam E., Jackson I., *The relative effectiveness of R&D tax credits and R&D subsidies: A comparative meta – regression analysis*, “Technovation” 2022, nr 115.
129. Dmitruk J., Gawinecki J., *Metody wielowymiarowej analizy porównawczej – budowa i zastosowanie*, „Biuletyn WAT” 2017, vol. LXVI, nr 4.

- 130.Dobrzański P., Bobowski S., *Structural and Productivity Changes in the European Countries During COVID-19 Pandemic*, "European Research Studies Journal" 2021, nr XXIV (3).
- 131.Dodge R., Daly A.P., Huyton J., Sanders L.D., *The challenge of defining wellbeing*, „International Journal of Wellbeing” 2012, nr 2(3).
- 132.Dolls M., Fuest C., Peichl A., *Automatic stabilization and discretionary fiscal policy in the financial crisis*, "IZA Journal of Labor Policy" 2012, nr 1 (4).
- 133.Dolls M., Fuest C., Peichl A., *Automatic Stabilizers and Economic Crisis: US vs Europe*, „NBER Working Paper Series” 2010, nr 16275.
- 134.Drabarczyk K., *Zrównoważony rozwój województw – analiza porównawcza*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie” 2017, nr 25, t. 2.
- 135.Du L., Zhang Z.X., *Measuring the Redistributive Effect of China’s Personal Income Tax*, „Asia & The Pacific Policy Studies” 2018, t. 5(2).
- 136.Dubiec G., *Wykorzystanie wybranych metod wielowymiarowej analizy porównawczej do oceny poziomu zjawiska przestępczości w powiatach Polski w 2012 roku*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 2020, nr 26/1.
- 137.Duffey K., Gordon-Larsen P., Shikany J., Guilkey D., Jacobs D., Popkin B., *Food Price and Diet and Health Outcomes*: „Study Archives of Internal Medicine” 2010, nr 170.
- 138.Duncan D., Sabirianova Peter K., *Tax Progressivity and Income Inequality*, „Georgia State University Andrew Young School of Policy Studies Working Paper” 2008, nr 6 (5).
- 139.Dunne J.P., Nikolaidou E., Vougas D., *Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey*, „Defence and Peace Economics” 2001, nr 12 (1).
- 140.Durinova I., *Corporate income taxation in the new member states of the European Union*, BIATEC 2006, nr XIV/7.
- 141.Dynus M., *Fiskalizm w Unii Europejskiej*, „Bank i Kredyt” 2007, nr 2.
- 142.Dziemianowicz R.J., *Nadmierny fiskalizm: bariera czy stymulator funkcjonowania sektora publicznego?*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2009, nr 4 (40).
- 143.Dziemianowicz R., Wyszowski A., Budlewska R., *Tax expenditures jako ukryta forma wydatków publicznych*, „Gospodarka Narodowa” 2014, nr 3 (271).
- 144.Economides G., Park H., Philippopoulos A., Sakkas S., *On the Composition of Public Spending and Taxes*, „CESIFO Working Paper” 2015, nr 5510.
- 145.EBC, *Znaczenie reformy wydatków publicznych dla wzrostu gospodarczego i stabilności*. „Biuletyn miesięczny Europejskiego Banku Centralnego” 2016, nr 04.

- 146.Eerola E., Harjunen O., Lyytikainen T., Saarimaa T., *Revisiting the effect of housing transfer taxes*, "Journal of Urban Economics" 2021, nr 124.
- 147.Egert B., Kozluk T.J., Sutherland D., *Infrastructure and Growth: Empirical Evidence* "CESifo Working Paper Series" 2009, nr2700.
- 148.Eklou K. M., Fall M., *The (subjective) well – being cost of fiscal policy shocks*, IMF Working Paper 2020, nr 20 (5).
- 149.Elschner Ch. Ernst Ch., *The Impact of R&D Tax Incentives on R%D Cost and Income Tax Burden*, „Discussion Paper Leibniz- Zentrum fur Europaische Wirtschaftsforschung GmbH Mannheim" 2008, nr 08 (124).
- 150.Engel E.M.R.A., Galetovic A., Raddatz C.E., *Taxes and income distribution in Chile: some unpleasant redistributive arithmetic*, „Journal of Development Economics" 1999, t. 59.
- 151.Esen O., Aydin C., *Optimal Tax Revenues and Economic Growth in Transition Economies: A Threshold Regression Approach*, "Global Business and Economics Review" 2018, nr 21 (2).
- 152.Facchini F., *What Are the Determinants of Public Spending?* „An Overview of the Literature, Atlantic Economic Journal" 2018, nr 46.
- 153.Fardoush Z., *Impact of Public Spending on the Quality of Life in Rural Bangladesh*, "Advances in Social Sciences Research Journal" 2020, nr 7 (4).
- 154.Fatás A., Mihov I., *The macroeconomic effects of fiscal rules in the US states*, "Journal of Public Economy" 2006, nr 90 (1–2).
- 155.Felis P., *Property tax in Europe*, "Infos BAS" 2013, nr 1 (38).
- 156.Felis P., *Elementy teorii i praktyki podatków majątkowych. Poszukiwanie ładu w opodatkowaniu nieruchomości w Polsce z perspektywy przedsiębiorców oraz jednostek samorządu terytorialnego*, „Szkoła Główna Handlowa Monografie i Opracowania" 2012, nr 588.
- 157.Fernández Villaverde J., *Fiscal policy in a model with financial frictions*, "American Economic Review" 2010, nr 100 (2).
- 158.Fernandez M.J.A., Gonzales J.U., *Stabilization Policy in EMU. The Case for More Active Fiscal Policy*, „Serie de Coleccion de Informes del Observatorio de Economia Europea del Instituto de Estudios Europeos" 2004, nr 3.
- 159.Ferraro D., Ghazi S., Peretto P. F., *Implication of tax policy for innovation and aggregate productivity growth*, „European Economic Review" 2020, nr 130.
- 160.Ferreira A.M.F., *Pension Expenditure, Poverty and Economic Growth: The UE Case*, „ISEG Master Economic"2021.

- 161.Ferreira F., Mendes – Moreira P., Botelho G., *Is organic agriculture a potential public health indicator? Evidence from literature*, „Open Agriculture” 2020, nr 5 (1).
- 162.Ferreira S., Hamilton K., Vincent J.R., *Comprehensive Wealth and Future Consumption*, “World Bank Economic Review” 2008, nr 22 (2).
- 163.Filiani P., *Optimal monetary – fiscal policy in the euro area liquidity crisis*, “Journal of Macroeconomics” 2021, nr 70.
- 164.Finkelstein E., Zhen C., Nonnemaker J., Todd J., *Impact of Targeted Beverage Taxes on Higher- and Lower-income Households*, „Archives of Internal Medicine” 2010, nr 170.
- 165.Firlej K. A., Firlej Ch., *Porównanie systemów opodatkowania nieruchomości w Unii Europejskiej*, „Progress in Economic Science” 2014, nr 1.
- 166.Fosu A., *The external debt-servicing constraint and public expenditure composition in sub-Saharan Africa*, “African Development Review” 2010, 22(3).
- 167.Fosu A.K., *Implications of the external debt-servicing constraint for public health expenditure in sub-Saharan Africa* “Oxford Development Studies” 2008, nr 36(4).
- 168.Fotiou A., Shen W., Yang S.Ch.S., *The fiscal state – dependent effects of capital income tax cut*, “Journal of Economic Dynamics & Control” 2020, nr 117.
- 169.Fölster S., Henrekson M., *Growth and the Public Sector: A Critique of the Critics*, „European Journal of Political Economy” 1999, nr 5 (2).
- 170.Franek A., Adamczyk A., *Zmiany struktur systemów podatkowych – podobieństwa i różnice między krajami OECD*, „Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska Lublin – Polonia Sectio H” 2016, nr L (1).
- 171.Fura B., *Zróźnicowanie poziomu rozwoju zrównoważonego województw Polski z wykorzystaniem analizy wielowymiarowej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 44 (4), cz. 1.
- 172.Furceri D., Zdzienicka A., *How costly are debt crises?*, „Journal of International Money and Finance” 2012, nr 31.
- 173.Gale W. G., Orszag P. R., *Economic Effect of Sustained Budget Deficits*, “National Tax Journal” 2003, nr 56 (3).
- 174.Gale W. G., Samwick A. A., *Effect of Income Tax Changes on Economic Growth*, “Economic Studies” 2016, nr 7.
- 175.Garry S., Valdivia J. C. R., *An analysis of the contribution of public expenditure to economic growth and fiscal multipliers in Mexico, Central America and the Dominican Republic, 1990 – 2015*, “ECLAC – Studies and Perspectives Series – Mexico” 2017, nr 173.

176. Gelardi A. M., *Value added tax and consumer spending: A graphical description analysis*, „Asian Journal of Finance & Accounting” 2013, nr 1 (5).
177. Giavazzi F., Jappelli T., Pagano M., *Searching for Non-linear Effects of Fiscal Policy: Evidence from Industrial and Developing Countries*, „NBER Working Paper” 2000, nr 7460.
178. Gil – Alana L. A., Skare M., Claudio – Quiroga G., *Innovation and knowledge as drivers of the „great decoupling” in China: Using long memory methods*, „Journal of Innovation & Knowledge” 2020, nr 5 (4).
179. Giovanni F., Pagano M., *Can Severe Fiscal Contractions Be Expansionary? Tales of Two Small European Countries*, „NBER Macroeconomic Annual” 1990.
180. Gładka A., Zatoński T., *Wpływ zanieczyszczenia powietrza na choroby układu oddechowego*, „Kosmos. Problemy nauk biologicznych” 2016, tom 65 nr 4.
181. Gnangon S. K., *Tax revenue instability and tax revenue in developed and developing countries*, „Applied Economic Analysis” 2022, nr 30 (88).
182. Goulder L. H., *Environmental taxation and the “double dividend”: A reader’s guide*, „International Tax and Public Finance” 1995, nr 2 (2).
183. Grimes A., Ormsby J., Robinson A., Wong S. Y., *Subjective wellbeing impacts of national and subnational fiscal policies*, „Motu Economic and Public Policy Research 2016, nr 16 (5).
184. Grochulski B., *Distortionary Taxation for Efficient Redistribution*, „Economic Quarterly” 2009, nr 3 (95).
185. Grossman G.M., Krueger A.B., *Economic Growth and the Environment*, „The Quarterly Journal of Economics” 1995, nr 110.
186. Grown C., Valodia I., *Taxation and Gender Equity: A Comparative Analysis of Direct and Indirect Taxes in Developing and Developed Countries*, „Routledge” 2010.
187. Guzi M., Kahanec M., *Income Inequality and the Size of Government: A Causal Analysis*, „IZA Discussion Paper Series” 2018, nr 12015.
188. Guziejewska B., *Dysfunkcje systemu podatków bezpośrednich i pośrednich w Polsce*, „Zeszyty Naukowe PWE” 2011, nr 10.
189. Ha N. M., Minh P.T., Binh Q. M. Q., Ercolano S., *The determinants of tax revenue: A study of Southeast Asia*, „Cogent Economics & Finance” 2022, nr 10 (1).
190. de Haan J., Sturm J. E., Sikken B. J., *Government capital formation: Explaining the decline*, „Weltwirtschaftliches Archiv” 1996, nr 132.

- 191.Hafstead M.A.C, Kopp R.J., *Analysis of the American Opportunity Carbon Fee Act*, „Resources for the Future” 2015, nr 1.
- 192.Hagemejer J., Poniatowski G., Pęchcińska A., Burak Turgut M., Śmietanka A., *Inwestycje i ich determinanty a wzrost gospodarczy Polski w długim okresie*, „CASE Report” 2021, nr 505.
- 193.Halkos G., *Environmental Kuznets Curve for sulphur: evidence using GMM estimation and random coefficient panel data models*, “Environment and Development Economics” 2003, nr 8.
- 194.Halkos G., Paizanos E., *Exploring the effect of economic growth and government expenditure on the environment*, “MPRA Paper” 2014, nr56084.
- 195.Halkos H., Paizanos E. A., *The impact of government expenditure on the environment: An empirical investigation*, “MPRA Munich Personal RePEc Archive” 2012, nr39957.
- 196.Halicioğlu F., *An econometric study of CO2 emissions, energy consumption, income and foreign trade in Turkey*, ”Energy Policy” 2009, nr 37.
- 197.Hamilton K., Clemens M., *Genuine Savings Rates in Developing Countries*, “The World Bank Economic Review” 1999, nr 13(2).
- 198.Hang N.P.T., Nguyen M.T., Thai T.D., Bui T.N., *The Optimal Threshold of Tax Revenue for Economic Growth: An Investigation into the ASEAN 5+1 Countries*, “International Journal of Economics and Business Administration” 2020, nr VIII (4).
- 199.Hanni M., Martner R., Podesta A., *The redistributive potential of taxation in Latin America*, „Capal Review” 2015, nr 116.
- 200.Hanushek E.A., *Publicly provided education*, “NBER Working Paper Series” 2002, nr 799.
- 201.Haque M., Kim D., *Public Investment in Transportation and Communication and Growth: A Dynamic Panel Approach*, “The School of Economics Discussion Paper Series” 2003, nr 0324.
- 202.Harkanen T., Katakorpi K., Pietinen P., Pirttila J., Reinivuo H., Suoniemi I., *The welfare effect of health – based food tax policy*, „Food Policy” 2014, nr 49.
- 203.Hebous S., *The effects of discretionary fiscal policy on macroeconomic aggregates: a reappraisal*, “MPRA Paper” 2010, nr 23300.
- 204.Heer B., Rohrbacher S., *Endogenous longevity and optimal tax progressivity*, “Journal of Health Economics” 2021, nr 79.
- 205.Helliwell J.F., Huang H., *How’s Your Government? International Evidence Linking Good Government and Well – Being*, “NBER Working Paper” 2006, nr 11988.

206. Hemming R., Mahfouz S., Schimmelpfennig A., *Fiscal Policy and Economic Activity during Recessions in Advanced Economies*, „IMF Working Paper” 2002, nr 02 (87).
207. Hemming R., Michael K., Mahfouz S., *The Effectiveness of Fiscal Policy in Stimulating Economic Activity: A Review of the Literature*, „IMF Working Paper” 2002, nr 02 (208).
208. Heshmati A., *On the Causality between GDP and Health Care Expenditure in the Augmented Solow Growth Models*, “Swedish Working Paper Series in Economics and Finance” 2001, nr 423.
209. Hessami Z., *The Size and Composition of Government Spending in Europe and Its Impact on Well – Being*, “KYKLOS” 2010, nr 3 (63).
210. Heylen F., Everaert G., *Success and Failure of Fiscal Consolidation in the OECD: A Multivariate Analysis*, „Public Choice” 2000, nr 105 (1/2).
211. Hitiris T., *Growth and Containment of Health Care Expenditure in Industrial Countries*, “Discussion Paper Series. Department of Economics and Related Studies” 1999, nr. 15.
212. Hunt S., Mc Kenna S., *The QLDS: A scale for the measurement of quality of life in depression*, „Health Policy” 1992, nr 2.
213. Immervoll H., Richardson L., *Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD Countries: What Has Changed in Two Decades?* “Institute for the Study of Labor IZA Discussion Paper” 2011, nr 6030.
214. Iskhakov F., Keane M., *Effect of taxes and safety net pensions on life-cycle labour supply, savings and human capital: The case of Australia*, “Journal of Econometrics” 2021, nr 223.
215. Iwin – Garzyńska J., *Wspólna skonsolidowana podstawa opodatkowania a finanse przedsiębiorstwa*, „Ekonomista” 2016, nr 4.
216. Jain V., Crosby L., Baker P., Chalkidou K., *Distributional equity as a consideration in economic and modelling evaluations of health taxes: A systematic review*, “Health Policy” 2020, nr 124 (9).
217. James A., Asaama E., *Value Added Tax and Consumption*, „Working Paper Tulane University” 2012, nr 1203.
218. Janik W., Paździor M., *Rola podatku dochodowego od osób prawnych w tworzeniu dochodów budżetowych i rozwoju przedsiębiorstw*, „Economics and Management” 2014, nr 3.
219. Janusz M., *Poziom życia i jego zróżnicowanie przestrzenne wśród gmin wiejskich województwa warmińsko – mazurskiego*, „Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum” 2020, nr 19(4).

220. Janusz M., *Poziom życia I jego przestrzenne zróżnicowanie w województwie warmińsko – mazurskim*, „Economics and Management” 2014, nr 2.
221. Jaumotte F., *Female labour force participation: past trends and main determinants in OECD countries*, “OECD Economics Department Working Papers” 2004, nr 376.
222. Jędruczek E., *Rola wybranych instrumentów polityki podatkowej w kształtowaniu ciężaru opodatkowania mikroprzedsiębiorstw*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 2(80) cz. 2.
223. Jonker N., Folkertsma C., Blijenberg H., *An empirical analysis of price setting behaviour in the Netherlands in the period 1998-2003 using Micro Data*. “ECB Working Paper Series” 2004, nr 413.
224. Jorgenson A.K., Alekseyko A., Giedraitis V., *Energy consumption, human well-being and economic development in central and eastern European nations: A cautionary tale of sustainability*, “Energy Policy” 2014, nr 66.
225. Joumard I., Pisu M., Bloch D., *Tackling income inequality. The role of taxes and transfers*, „OECD Journal: Economic Studies” 2012.
226. Juczyński Z., *Health – related quality of life: theory and measurement*, „Acta Universitatis Lodzianis, Folia Psychologica” 2006, nr 10.
227. Jurkowska B., *Spatial diversification of socio – economic potential of the regions in Poland and Germany, particularly considering the Polish – German borderland*, “Wiadomości Statystyczne” 2018, Rok LXIII 8 (687).
228. Kabat – Rudnicka D., *Patent i jego znaczenie dla gospodarki*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2012 nr 897.
229. Kaczmarczyk P., *Zastosowanie metod porządkowania liniowego w badaniu województw pod względem stopnia wykorzystania ICT w przedsiębiorstwach*, „NE Tom” 2017, nr 25.
230. Kakinaka M., Pereira R.M., *A New Measurement of Tax Progressivity*, “International University of Japan. Graduate School of International Relations Working Paper” 2006, nr 06 (7).
231. Kalinowska K., *Skuteczność pasywnej antycyklicznej polityki fiskalnej po wydatkowej stronie budżetu w Polsce w latach 2008-2013*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 228.
232. Kampa M., Castanas E., *Human health effects of air pollution*, “Environment Pollution” 2008, nr 151.

- 233.Kantor A., *Multidimensional Analysis of the green growth of the European Union Countries in 2019*, "ECONOMETRICS. EKONOMETRIA Advances in Applied Data Analysis Year" 2021, nr 25 (2).
- 234.Kańduła S., *Metody uelastyczniania wydatków budżetowych państwa*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” 2017, nr 6.
- 235.Karras G., *The Optimal Government Size: Further International Evidence on the Productivity of Government Services*, „Economic Inquiry” 1996, nr 34.
- 236.Kasmaoui K., Bourhaba O., *Happiness and Public Expenditure: Evidence from a panel analysis*, “MPRA” 2017, nr 79339.
- 237.Kasprzyk B., *Problem pomiaru w ekonomii dobrobytu – poglądy historyczne i współczesne*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 41 (1).
- 238.Kąkol M., *Konsolidacja wydatków publicznych w Unii Europejskiej w latach 2010 – 2011*, „Unia Europejska.pl” 2013, nr 2 (219).
- 239.Kelly F.J., Fussell J.C., *Air pollution and public health: Emerging hazards and improved understanding of risk*, “Environmental Geochemistry and Health” 2015, nr 37.
- 240.Kettner C., Koppl A., Stagl S., *List of well – being indicators*. “European Commission European Research Area WP” 2012, nr 2.
- 241.King S.C., Meiselman J., Sainsbury H.L., Carr J., McCafferty B.T., *Development of a questionnaire to measure consumer wellness associated with foods: The Well Sense Profile TM*, „Food Quality and Preference” 2015, nr 30.
- 242.King P., *The concept of well-being and its application in a study of aging In Aotearoa New Zealand*,” EWAS Working Paper Series” 2007, nr 8.
- 243.Kłysik-Uryszek A., Uryszek T., *Konkurencja podatkowa jako czynnik lokalizacyjny polskich bezpośrednich inwestycji zagranicznych*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2015, nr 41 (3).
- 244.Kneller R., Bleaney M., Gemmell N., *Fiscal policy and growth: Evidence from OECD countries*. „Journal of Public Economics” 1999, nr 74.
- 245.Kobylińska M., *Statystyczna analiza rozwoju społeczeństwa informacyjnego województw Polski w latach 2008 i 2012*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych” 2015, nr 36.
- 246.Kocner M., *The impact of public debt on economic growth and inflation*, „Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis” 2014, nr 6 (62).
- 247.Kollias C., *Preliminary Findings on the Economic Effects of Greek Military Expenditure*, „Applied Economics Letters” 1995, nr 2 (1).

248. Kollias C., Manolas G., Paleologou S., *Defence Expenditure and Economic Growth in the European Union. A Causality Analysis*, „Journal of Policy Modelling” 2004, nr 26 (1).
249. Kollias C., Mylonidis N., Paleologou S., *A Panel Data Analysis of the Nexus between Defence Spending and Growth in the EU*, „Defence and Peace Economics” 2007, nr 18 (1).
250. Kolohi S. H. G., Noor Z. M., Kashmari A., *Effect of Value Add Tax on Consumption in Developing Countries*, „Applied Economics and Finance” 2016, nr 3 (2).
251. Konopczyński M., *Wpływ podatków i kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy na przykładzie Polski*, „Ekonomista” 2014, nr 6.
252. Korkmaz S., *The Effect of Military Spending on Economic Growth and Unemployment in Mediterranean Countries*, „International Journal of Economics and Financial Issues” 2015, nr 5(1).
253. Kotakorpi K., Laamanen J.P., *Welfare State and Life Satisfaction: Evidence from Public Health Care*, „Economica” 2010, nr 77 (307).
254. Kourtellos A., Stengos T., Tan C.M., *The effect of public debt on growth in multiple regimes*, „Journal of Macroeconomics” 2013, nr 38.
255. Kozuch M., *Innowacje jako narzędzia rozwoju zrównoważonego*, „Nierówności Społeczne i Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 50.
256. Krajewska A., *Opodatkowanie konsumpcji, pracy i kapitału w krajach Unii Europejskiej*, „Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economic” 2019, nr 2 (298).
257. Krajewska A., *Przyczyny wzrostu różnicowania dochodów w Polsce*, „Gospodarka Narodowa” 2012, nr 7-8.
258. Krajewski P., Piłat K., *Does A Progressive PIT Stabilize The Economy? A Comparison Of Progressive And Flat Taxes*, „Comparative Economic Research” 2017, t. 20 (1).
259. Krausmann F., Fischer-Kowalski M., Schandl H., Eisenmenger N., *The global sociometabolic transition: Past and present metabolic profiles and their future trajectories*, „Journal of Industrial Ecology 2008, nr12.
260. Krogstrup S., *Public Debt Asymmetries: The Effect on taxes and spending in the European Union*, „European Central Bank Working Paper Series” 2002, nr 162.
261. Krugman P., *Financing vs. Forgiving a Debt overhang: Some Analytical Issues*, „NBER Working Paper” 2013, nr 2486.
262. Kruszewski T., Siekielska A., *Użyteczna sztuka rankingów ekonomiczno-społecznych*, „Współczesna Ekonomia” 2010, nr 1 (13).
263. Kudelko M., Jankowski R., *Metodyka i szacunki współczynników elastyczności cenowej i dochodowej dla wybranych nośników energetycznych*, „Rynek Energii” 2019, nr 2 (141).

264. Kuen Chen Y., *The progressivity of the Malaysian personal income tax system*, „Kajian Malaysia” 2012, t. 30, nr 2.
265. Kumar M.S., Woo J., *Public Debt and Growth*, „IMF Working Paper” 2012, nr 10 (174).
266. Kurantin N., *The effects of Budget Deficit on Economic Growth and Development: The Experience of Ghana (1994-2014)*, „European Scientific Journal” 2017, nr 13.
267. Larch M., Orseau E., van der Wielen W., *Do EU fiscal rules support or hinder counter – cyclical fiscal policy?* “Journal of International Money and Finance” 2021, nr 112.
268. Laubach T., *New Evidence on the Interest Rate Effects of Budget Deficits and Debt*, “Journal of the European Economic Association” 2003, nr 7 (4).
269. Lechowicz K., Łuszczuk M., *Kierunki zmian systemu zabezpieczenia społecznego w Polsce – wybrane aspekty*, „Studia Ekonomiczne / Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2014, nr 179.
270. Lelieveld J., Evans J.S., Fnais M., Giannadaki D., Pozzer A., *The contribution of outdoor air pollution sources to premature mortality on a global scale*, “Nature” 2015, nr 525.
271. Leshoro T.L.A., *An empirical analysis of disaggregated government expenditure and economic growth in South Africa*, “UNISA Economic Research Working Paper Series” 2017, nr 10.
272. Loko B., Mlachila M., Nallari R., Kalonji K., *The impact of external indebtedness on poverty in low-income countries*, “Working Paper IMF” 2003, nr 03 (61).
273. Long R., Zhang Q., Chen H., Wu M., Li Q., *Measurement of the Energy Intensity of Human Well – Being and Spatial Econometric Analysis of Its Influencing Factors*, “International Journal of Environmental Research and Public Health” 2020, nr 17 (357).
274. Lopes da Veiga J., Ferreira-Lopes A., Sequeira T., *Public Debt, Economic Growth, and Inflation in African Economies*, „MPRA Paper” 2014, nr 57377.
275. Lora E., Olivera M., *Public debt and social expenditure: Friends or foes?* “Emerging Markets Review”, 2007 8(4).
276. Lubański T., *Finansowanie potrzeb obronnych Polski. Konieczność modernizacji i zwiększenia wydatków na armię*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014, nr 4.
277. Lucas R.E., Clark A.E., Georgellis Y., Diener E., *Unemployment Alters the Set Point for Life Satisfaction*, “Psychological Science” 2004, nr 15 (1).
278. Lutfunnahar B., *A Panel Study on Tax Effort and Tax Buoyancy with Special Reference to Bangladesh*, “Policy Analysis Unit (PAU) Research Department Bangladesh Bank Working Paper” 2007, nr 715.

279. Machowska – Okrój S., *Wzrost gospodarczy a dobrobyt ekonomiczno – społeczny w wybranych krajach europejskich*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014, nr 35, T. 2.
280. Maganya M. H., *Tax revenue and economic growth in developing country: an autoregressive distribution lags approach*, “Central European Economic Journal” 2020, nr 7 (54).
281. Mahdavi S., *The level and composition of tax revenue in developing countries: Evidence from unbalanced panel data*, “International Review of Economics and Finance” 2008, nr 17(4).
282. Mahdavi S., *Shifts in the composition of government spending in response to external debt burden*, “World Development” 2004, 32(7).
283. Makulska D., *Kluczowe czynniki rozwoju w gospodarce opartej na wiedzy*, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego” SGH, 2012, nr 88.
284. Malinowski M., Smoluk – Sikorska J., *Spatial Relations between the Standards of Living and the Financial Capacity of Polish District – Level Local Government*, “MDPI Sustainability” 2020, nr 12 (1825).
285. Malinowski M., *Zróżnicowanie polskich województw ze względu na poziom innowacyjności przedsiębiorstw: wykorzystanie metod taksonomicznych*, „Optimum: Studia Ekonomiczne” 2017, nr 2 (86).
286. Małecka – Ziemińska E., Siwiec A., *Searching for similarities in UE corporate income taxes for their harmonization*, “Economics and Business Review” 2020, 6 (20), nr 4.
287. Małecka E., *Podatek dochodowy jako regulator dochodów osób fizycznych w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, z. 2.
288. Mare M., Motroni A., Porcelli F., *How family ties affect trust, tax morale and underground economy*, “Journal of Economic Behavior & Organization” 2020, nr 174.
289. Marron D., Toder E., Austin L., *Taxing carbon: What, why, and how*, “Urban Institute and Brookings Institution Tax Policy Center” 2015.
290. Martin K. D., Hill R. P., *Saving and Well – being at the Base of the Pyramid: Implications for Transformative Financial Services Delivery*, “Journal of Service Research” 2015, nr 18 (3).
291. Martin S., Rice N., Smith P.C., *Does health care spending improve health outcomes? Evidence from English programme budgeting data*, “Journal of Health Economics” 2008, nr 27 (4).

292. Martinez-Vazquez J., Moreno- Dodson B., Vulovic V., *The Impact of Tax and Expenditure Policies on Income Distribution: Evidence from a Large Panel of Countries*. „Hacienda Publica Espanola” 2012, nr 200.
293. Mastalerz – Kodzis A., Pośpiech E., *Methodology of Measurement of Socio – Economic Development in the EU Member States*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica “2017, nr 339 (89).
294. Mays G., Smith S., *Evidence links increases in public health spending to declines in preventable deaths*, „Health Affairs” 2011, nr 30 (8).
295. Mączyński D., *Akcyza w prawie Unii Europejskiej i prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, LXX (3).
296. McDermott Ch., Wescott R. F., *An Empirical Analysis of Fiscal Adjustments*, „IMF Staff Papers” 1996, 43 (4).
297. Mc Gregor S. L. T., *Well – being, Wellness and Basic Human Needs In Home Economics*, „McGregor Monograph Series” 2010, nr 2010003.
298. McGregor S.L.T., Goldsmith E.B., *Expanding our understanding of quality of life, standard of living, and well-being*, „Journal Family and Consumer Science 1998, nr 90.
299. McIntyre D., Ataguba J., *Modelling the affordability and distributional implications of future health care financing options in South Africa*’, „Health Policy and Planning” 2012, nr 27 (Aneks 1).
300. McNabb K., *Tax structures and economic growth: new evidence from the government revenue dataset*, „Journal of International Development” 2018, nr 30 (2).
301. Mehrara M., Sharzei G., Mohaghegh M. *The Relationship between Health Expenditure and Environmental Quality in Developing Countries*. „Journal of Health Administration Education” 2011, nr 14.
302. Mencinger J., Aristovnik A., *The impact of Public Debt on Growth: A Comparative Analysis of Old and New EU Member States*, „Amfiteatru Economic” 2014, nr 16 (35).
303. Metcalf G., *Lifecycle vs. Annual Perspectives on the Incidence of A Value Added Tax*, „Tax Policy and the Economy” 1994, nr 8.
304. Miller S.M., Russek F.R., *The Relationship Between Large Fiscal Adjustments and Short Term Output Growth under Alternative Fiscal Policy Regimes*, „Economics Working Paper” 2002, nr 21 (1).
305. Miłek D., *Ocena jakości życia w gminach regionu świętokrzyskiego*, „Studia Prawno – Ekonomiczne” 2018, nr 107.

- 306.Ming Chen J., Zovko M., Simurina N., Zovko V., *Fear in Handful of Dust: The Epidemiological, Environmental, and Economic Drivers of Death by PM2.5 Pollution*, “International Journal Environmental Research Public Health” 2021, nr 18 (16).
- 307.Misra J., Moller S., Budig M.J., *Work-Family Policies and Poverty for Partnered and Single Women in Europe and North America*, “Gender & Society” 2007, nr 21 (6), s. 804 – 827.
- 308.Misztal P., *Dług publiczny i wzrost gospodarczy w krajach członkowskich Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Polityki Europejskie i marketing” 2011, nr 5 (54).
- 309.Mitchell D. J., *The Impact of Government Spending on Economic Growth*, „Executive Summary Backgrounder The Heritage Foundation” 2005, nr 1831.
- 310.Mocan N., *Taxes and culture of leisure: Impact on labour supply in Europe*, “Journal of Comparative Economics” 2019, nr 47 (3).
- 311.Moh’d AL – Tamimi K.A., Bataineh A., *The effect of tax revenues on GDP growth in Jordan*, “Accounting” 2021, nr 7.
- 312.Mofidi A., Stone J., *Do State and Local Taxes Affect Economic Growth?* „The Review of Economics and Statistics”, 1990, nr 4 (72).
- 313.Molteni F., *Four essays on fiscal policy after the global financial crisis*, Economics and Finance Universite Pantheon Sorbonne, Paryż 2013.
- 314.de Mooij R., Keen M., *“Fiscal Devaluation” and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times*, “IMF Working Paper” 2012, nr 12 (85).
- 315.Moretti E., *Workers' Education, Spillovers and Productivity: Evidence from Plant Level Production Functions*, „American Economic Review” 2004, nr 94(3).
- 316.Mościbrodzka M., *The Use of Methods of Multidimensional Comparative Analysis in Evaluation of the Standard of Living of Poland's Population in Comparison with Other Countries of the European Union*, “Oeconomia Copernicana” 2014, nr 5 (3).
- 317.Mourad M., Perez A., Richardson C., *Digital Inclusion Social Impact Evaluation. Final Report*, “One Global Economy” Washington, DC, USA, 2014.
- 318.Moździerz A., *Tax Policy and Income Inequality in the Visegrad Countries*, „Naše Gospodarstvo//Our Economy” 2015, nr 61(6).
- 319.Mucha – Leszko B., Kąkol M. K., *Efektywność automatycznych stabilizatorów koniunktury w Unii Europejskiej*, „Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska Lublin – Polonia. Sectio H” 2013, vol. XLVII (2).

320. Mucha-Leszko B., Kąkol M.K., *Podstawy teoretyczne i realizacja polityki fiskalnej w strefie euro*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H: Oeconomia”, 2010, t. 44.
321. Muczyński A., Mrozik A., *Klasyfikacja zasobów budynkowych gminy metodą analizy skupień*, „Studia i Materiały Towarzystwa Naukowego Nieruchomości” 2019, nr 17 (4).
322. Muibi S., Sinbo O., *Macroeconomic determinants of tax revenue in Nigeria (1970–2011)*, “World Applied Sciences Journal” 2013, nr 28(1).
323. Murthy N. R. V., Ukpolo V., *Aggregate Health Care Expenditure in the United States: Evidence From Cointegration Tests*, “Applied Economics” 1994, nr 26.
324. Nachman R.M., Mao G., Zhang X., Hong X., *Intrauterine inflammation and maternal exposure to ambient PM2.5 during preconception and specific periods of pregnancy: the Boston birth cohort*. “Environmental Health Perspectives” 2016, nr 124 (10).
325. Navaratnam R., Mayandy K., *Causal nexus between fiscal deficit and economic growth: Empirical evidence from South Asia*, „International Journal for Innovation Education and Research” 2016, nr 8.
326. Nurudeen A., Usman A., *Government Expenditure and Economic Growth in Nigeria, 1970–2008: A Disaggregate Analysis*, „Business and Economics Journal” 2010, nr 4.
327. Nastansky A., Mehnert A., Strohe H.G., *A Vector Error Correction Model for the Relationship between Public Debt and Inflation in Germany*, „Universität Potsdam Wirtschafts-und Sozialwissenschaftliche Fakultät” 2014, nr 51.
328. Nasution M. E., Wahyudi I., *Government fiscal policy impact analysis in infrastructure sector and education sector to improve public welfare*, “Economic Journal of Emerging Markets” 2017, nr 9 (1).
329. Neog Y., Gaur A. K., *Tax structure and economic growth: a study of selected Indian states*, “Journal of Economic Structures” 2020, nr 38 (9).
330. Neumayer E., *On the methodology of ISEW, GPI and related measures: some constructive comments and some doubt on the „threshold” hypothesis*, „Ecological economies” 2000, nr 34 (3).
331. van Nguen B., *The effect of public debt on inflation in developing economies of Asia: An empirical evidence based on panel differenced GMM regression and PMG estimation*, „The Empirical Economics Letters” 2015, nr 14 (4).
332. Niśkiewicz Z., *Dobrostan psychiczny i jego rola w życiu człowieka*, „Studia Krytyczne” 2016, nr 3.

- 333.Noaham K., Sacks G., Rayner M., Mytton O., Gray A., *Modelling Income Group Differences in the Health and Economic Impacts of Targeted Food Taxes and Subsidies*, „International Journal of Epidemiology” 2009, nr 38 (5).
- 334.Noga M., *Pomiar dobrobytu społecznego uwzględniający stan i jakość środowiska przyrodniczego człowieka*, „Ekonomia i Środowisko” 1996, nr 19.
- 335.Nordhaus W. D., Tobin J., *Is Growth Obsolete?* „The Economic Research: Retrospect and Prospect” 1972, nr 5.
- 336.Nordstrom J., Thunstrom L., *Can target food taxes and subsidies improve the diet? Distributional effects among income groups*, „Food Policy” 2010, nr 36.
- 337.Nowak P., *Regional variety in quality of life in Poland*, „Oeconomia Copernicana” 2018, nr 9(3).
- 338.Nussbaum M., *Human Rights and Human Capabilities*, „Harvard Human Rights Journal” 2007, nr 20.
- 339.Nyasha S., Odhiambo N. M., *The impact of public expenditure on economic growth: a review of international literature*, „Folia Oeconomica Stetinensia” 2019, nr 19 (2).
- 340.Obreja Brasoveanu L., *The Impact of Defence Expenditure on Economic Growth*, „Romanian Journal of Economic Forecasting” 2010, nr 13 (4).
- 341.Odhiambo N.M., Chirwa T.G., *What drives long-run economic growth. Empirical evidence from South Africa*, „International Economics” 2016, nr 69 (4).
- 342.Odhiambo S. O., Momanyi G., Lucas O., Alia F. O., *The Relationship between Fiscal Deficits and Economic Growth in Kenya: An Empirical Investigation*, „Greener Journal of Social Sciences” 2013, nr 3.
- 343.Oishi S., Schimmack U., Diener E., *Progressive Taxation and the Subjective Well – Being of Nations*, „Psychological Science” 2012, nr 23 (1).
- 344.Oliviero T., Sacchi A., Scognamiglio A., Zazzaro A., *House Prices and Immovable Property Taxes: Evidence from OECD Countries*, „Working Paper Centre for Studies in Economics and Finance” 2016, nr 444.
- 345.Ormaechea A.S., Yoo J., *Tax composition and growth: a broad cross-country perspective*, „IMF Working Papers” 2012, nr 12 (257).
- 346.Osieczko K., Stec S., *Poziom innowacyjności gospodarki Polski na tle krajów Unii Europejskiej*, „Zarządzanie Innowacjami w Gospodarce i Biznesie” 2020, nr 2 (29).
- 347.Ouattara B., *Foreign aid and government fiscal behaviours in developing countries: Panel data evidence*. „Economic Modelling” 2006, nr 23 (3).

- 348.Owsiak S., *Finanse publiczne w okresie przemian ustrojowych*, „Studia Ekonomiczne/Economic Studies” 2017, nr 2(XCIII).
- 349.Oxley H., Martin J.P., *Controlling Government Spending and Deficits: Trends in the 1980s and Prospects for the 1990s*, “OECD Economics Studies”1991, nr 17.
- 350.Paluch – Dybek A., *Rola podatków w zasilaniu budżetu państwa – analiza na przykładzie Polski*, „Współczesne Problemy Ekonomiczne” 2018, nr 2 (18).
- 351.Panizza U., Presbitero A.F., *Public Debt and Economic Growth in Advanced Economies: A Survey*, “Swiss Journal of Economics and Statistics” 2013, nr 149 (2).
- 352.Parada Daza J. R., *The utility function and the emotional well – being function*,” Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies” 2004, nr 9 (2).
- 353.Pattillo C., Poirson H., Ricci L., *What are the Channels through Which External Debt Affect Growth?*, „IMF Working Paper” 2013, nr 04 (15).
- 354.Paulus A., Cok M., Figari F., Hegedus P., Kump N., Lelkes O., Levy H., Lietz Ch., Lupsik S. , Mantovani D., Morawski L., Sutherland H., Szivos P., Vork A., *The effect of taxes and benefits on income distribution in the enlarged EU*, „EUROMOD Working Paper Series” 2009, nr 8.
- 355.Pawlas I., *Regional disparities in development – the case of Poland/ Regionalne dysproporcje rozwojowe – przypadek Polski*, “Economic and Regional Studies” 2017, nr 10 (3).
- 356.Peden E. A., *Productivity in the United States and Its Relationship to Government Activity: An Analysis of 57 Years, 1929–1986*, „Public Choice” 1991, nr 69.
- 357.Pereima J. B., Merki M., Correia F. M., *Economic growth and public debt: addressing unobserved heterogeneity*, “ANPEC - Associação Nacional dos Centros de Pós-Graduação em Economia” 2016.
- 358.Pietrzak P., Sobczyk K., *W drodze do szczytu NATO w Warszawie – wydatki obronne państw Sojuszu*, Bezpieczeństwo Narodowe 2015, II.
- 359.Piwowarski R., *Czy Polski system podatkowy jest progresywny? Analiza rozkładu obciążeń w zależności od formy zatrudnienia*, „Gospodarka w Praktyce i Teorii”, 2016 Tom 42 nr 1.
- 360.Plamen N., Pasimeni P., *Fiscal Stabilization in the United States: Lessons for Monetary Unions*, “Bank of Finland Economics Review” 2019, nr 6.
- 361.Pomorska A., *Kwota wolna od podatku jako instrument realizacji zasady sprawiedliwości podatkowej*, „Krytyka Prawa” 2018, t. 10, nr 1.
- 362.Ponticelli J., VothH.J., *Austerity and anarchy: Budget cuts and social unrest in Europe, 1919-2008*, “Journal of Comparative Economics” 2020, nr 48 (1).

363. Powell M., Barrientos A., *Welfare regimes and the welfare mix*, „European Journal of Political Research” 2004, nr 43.
364. Prammer D., *Immovable property: where, why and how should it be taxed?* „SUERF Policy Note” 2021, nr 230.
365. Qasim M., Grimes A., *Sustainable economic policy and well – being: The relationship between adjusted net saving and subjective well – being*, “Motu Working Paper” 2018, nr 18 (06).
366. Raffin N., Seegmuller T., *The Cost of Pollution on Longevity*, “Welfare and Economic Stability, Environ Resource Economy” 2017, nr 68.
367. Randolph S., Bogetic Z., Hefley D., *Determinants of Public Expenditure on Infrastructure. Transportation and Communication*, “Policy Research Working Paper” 1996, nr 1661.
368. Rapacki R., Czerniak A., *Powstanie i ewolucja kapitalizmu patchworkowego w Polsce i krajach Europy Środkowo – Wschodniej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego” 2020, nr 2 (89).
369. Ray Barman T., *Public Expenditure, Environment, and Economic Growth*, “Journal of Public Economic Theory” 2010.
370. Rehman W., Khan R. A., Kousar S., *Government revenue and economic growth of Pakistan (1979 – 2017)*, „Africa (II): Economic Transformations and Development Challenges” 2020, nr 38 (3).
371. Reidpath D.D., Allotey P., *Infant mortality rate as an indicator of population health*, “BMJ Journals Epidemiology & Community Health” 2003, nr 57 (5).
372. Reinhart C.M., Rogoff K.S., *Growth in a Time of Debt*, „American Economic Review” 2010, nr 100 (2).
373. Remeta J., Perret S., Jareš M., Brys B., *Moving beyond the Flat Tax – Tax Policy Reform in the Slovak Republic*, „OECD Taxation Working Papers” 2015, nr 22.
374. Rocher S., Stierle M. H., *Household saving rates in the EU: Why do they differ so much?* “Discussion Paper” 2015, nr 005.
375. Rogerson R. J., *Environmental and health – related quality of life: Conceptual and methodological similarities*, „Social Science and Medicine” 1995, nr 41 (10).
376. Rokicki T., Ochnio L., Koszela G., Żak A., Szczepaniuk E.K., Szczepaniuk H., Michalski K., Perkowska A., *Middle Pomeranian Scientific Society of the Environment Protection*, 2019, nr 21.

377. Roman W., *Zastosowanie hierarchicznej metody aglomeracyjnej do grupowania państw OECD ze względu na efektywność wykorzystania energii*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH” 2016, nr 40.
378. Romanow Z., *Koszty społeczne działalności gospodarczej w teorii ekonomii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, nr 4.
379. Romer Ch. D., Romer D. H., *The Macroeconomic Effect of Tax Changes: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shock*, “American Economic Review” 2010, nr 100.
380. Romer P. M., *Increasing returns and long-run growth*. „Journal of Political Economics” 1986, nr 94 (5).
381. Rosiński R., *Fiskalne aspekty podatku akcyzowego w krajach Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 76, t. 1.
382. Roszko – Wójtowicz E., *Multidimensional Assessment of Quality of Life in the EU Member States*, “Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2018, t. 19, z. 3, cz. 2.
383. Roszko – Wójtowicz E., *Ocena potencjału państw Unii Europejskiej do generowania innowacji z zastosowaniem analizy skupień*, „Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych” 2014, Tom XV (4).
384. Roubini N., Sachs J. D., *Political and economic determinants of budget deficits in the industrial democracies*, “European Economic Review” 1989, nr 33 (5).
385. Rószkiewicz M. M., *On the Influence of Science Funding Policies on Business Sector R&D Activity*, “Equilibrium Quarterly Journal of Economics and Economic Policy” 2014, nr 9 (3).
386. Rychły–Lipińska A., *Model bezpieczeństwa jednostki we współczesnym zmieniającym się otoczeniu – wstępne rozważania*, „Studia Nad Bezpieczeństwem” 2017, nr 2.
387. Sabra M. M., *Government size, country size, openness and economic growth in selected MENA countries*, „International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research” 2016, nr 9 (1).
388. Salamaga M., *Modelowanie rozkładów dochodów kobiet i mężczyzn w województwie małopolskim*, „Wiadomości Statystyczne” 2016, nr 8.
389. Sanz I., Velazquez F. J., *The composition of public expenditure and growth: different models of government expenditure distribution by functions*, “Economics Discussion Papers Series” 2001, nr 115.
390. Samuelson P. A., *Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure*, “Review of Economics and Statistics” 1955, nr 37.

- 391.Sanz I., Velazquez F. J., *Fiscal ilusion, fiscal consolidation and government expenditure composition in the OECD: a dynamic panel data approach*, “RePEc”2002.
- 392.Sanz I., VelazquezF.J., *The compositon of public expenditure and growth: different models of government expenditure distribution by functions*, “Economics Discussion Papers Series” 2001, nr 115.
- 393.Sanye – Mengual E., Secchi M., Corrado S., Beylot A., Sala S., *Assessing the decoupling of economic growth from environmental impacts in the European Union: A consumption-based approach*, “Journal of Cleaner Production” 2019, nr 236/ 117535.
- 394.Sanz – SanzJ. F., *A full – fledged analytical model for the Laffer curve in personal income taxation*, “Modelling Economic Policy Issues” 2022, nr 73.
- 395.Savedoff W., Alwang A., *The single best health policy in the world: tobacco taxes*, “CGD Policy Paper” 2015, nr 62.
- 396.Schwartz H.A., Sap M., KernM.L., Eichstaedt J.C., Kapelner A., Agrawal M., Blanco E., Dziurzynski L.,Park G., Stillwell D., Kosinski M., *Predicting individual well-being through the language of social media*, “Pacyfic Symposium on Biocomputing” 2016, nr 21.
- 397.Semmler W., Greiner A., Diallo B., Rezai A., Rajaram A., *Fiscal Policy, Public Expenditure Composition, and Growth: Theory and Empirics*, “Policy Research Working PaperWorld Bank” 2007, nr 4405.
- 398.Sen A., *From income inequality to economic inequality*, „Southern Economic Journal” 1997, nr 64 (2).
- 399.Sen H., Kaya A., *The Role of Taxes as an Automatic Stabilizer: Evidence from Turkey*, “Economic Analysis & Policy” 2013, nr. 43 (3).
- 400.Shabbir S., YasinH. M., *Implications of Public External Debt for Social Spending: A Case Study of Selected Asian Developing Countries*, “The Lahore Journal of Economics” 2015, nr 20 (1).
- 401.Siłka P., *Potencjal innowacyjny wybranych miast Polski a ich rozwój gospodarczy*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Polska Akademia Nauk, „Prace Geograficzne” 2012, nr 236.
- 402.ShinS. H., KimK.T., *Perceived Income Changes, Saving Motives and Household Savings*, “Journal of Financial Counseling and Planning” 2018, nr 29 (2).
- 403.Shinawell M., Shamir E., *Measuring the impact of business on people’s well – being and suistainability: Taking stock of existing frameworks and inittatives*, “OECD Statistic Working Papers” 2018 nr 08.

404. Shilton T., Sparks M., McQueen D., Lamarre M., Jackson S., *Proposal for new definition of health*, "BMJ" 2011, nr 343.
405. Sidorkiewicz K., *Współczesne ujęcie funkcji państwa*, „Studia Elbląskie” 2010, nr 11.
406. Skeie O. B., Johansson A., Menon C., Sorbe S., *Innovation, patent location and tax planning*, „Multinationals Economics Departments Working Paper” 2017, nr 1360.
407. Slemrod J., *Optimal Taxation and Optimal Tax System*, “Journal of Economic Perspectives” 1990, nr 4 (1).
408. Solow R. M., *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. „The Quarterly Journal of Economics” 1956, nr 70 (1).
409. Sosnowski M., *Sprawność fiskalna podatków dochodowych*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 5, cz. 1.
410. Spychała J., *Wpływ nierównowagi finansów publicznych na wzrost gospodarczy w Unii Europejskiej*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2015, nr 4.
411. Spychała J., *Zadłużenie publiczne i wzrost gospodarczy w Unii Gospodarczej i Walutowej w latach 2006-2013*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 346.
412. Srithongrungrung A., Kriz K.A., *The Impact of Sub-national Fiscal Policies on Economic Growth: A Dynamic Analysis Approach*, “Journal of Policy Analysis and Management” 2014, nr 33 (4).
413. Stanaway J.D., Afshin A., Gakidou E., Lim S.S., Abate D., Abate K.H., Abbafati C., Abbasi N., Abbastabar H., Abd-Allah F., *Global, regional, and national comparative risk assessment of 84 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters of risks for 195 countries and territories, 1990–2017: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017*, “Lancet” 2018, nr 392 (10159).
414. Stanek B., *Zasady podatkowe A. Smitha jako kryterium oceny podatku liniowego*, „Annales universitatis Mariae Curie – Skłodowska Lublin – Polonia” 2016, nr L (1).
415. Staniszewski M., *Charakter ulg, zwolnień, wyłączeń oraz zniżek i zwwyżek podatkowych w podatku dochodowym od osób fizycznych*, „Studia Administracyjne” 2018, nr 10.
416. Stefanow P., *Wyznaczanie współczynników klasowych w procedurach klasyfikacyjnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2007, nr 764.
417. Starfield A., *Basic concepts in population health and health care*, „Journal Epidemiol Community Health” 2001, nr 55(7).
418. Stephens-Davidowitz S., Varian H.A., *Hands-on Guide to Google Data*, “Technical Report” 2014.

419. Stoilova D., *Tax structure and economic growth: Evidence from the European Union*, "Contaduria y Administracion" 2017, nr 3 (62).
420. Strózik D., Strózik T., *Spatial Differentiation of Child Well – Being in Europe*, "Folia Oeconomica Stetinensia" 2014, nr 14 (1).
421. Sultan Khwaja M., Iyer I., *Revenue Potential, Tax Space, and Tax Gap. A comparative Analysis*, „Policy Research Working Paper” 2014, nr 6868.
422. Summer A., *Economic Well – being and non – economic Well – being. A Review of the Meaning and Measurement of Poverty*, „United Nations University WIDER Research Paper” 2004, nr 30.
423. Sun S., Anwar S., *Taxation of Taxation of labour, product varieties and skilled–unskilled wage inequality: Short run versus long run*, "International Review of Economics and Finance" 2015, nr 38.
424. Sutherland D., Araujo S., Egert B., Kozluk T. J., *Infrastructure Investment: Links to Growth and the Role of Public Policies*, "OECD Economics Department Working Paper" 2009, nr 686.
425. Swan T. W., *Economic Growth and Capital Accumulation*, "Economic Record" 1956, nr 32(2).
426. Szarowska I., *Effects of taxation by economic functions on economic growth in the European Union*, "MPRA Paper" 2013, nr 59781.
427. Szczepkowski M., *Zasadność opodatkowania majątku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Finanse Publiczne” 2014, nr 346.
428. Szlachta A., Bujak A., *Surowce strategiczne w systemie bezpieczeństwa ekonomicznego kraju*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej” 2017, nr 28 t.1.
429. Szymańska A., *Wpływ polityki fiskalnej na PKB w krajach Unii Europejskiej spoza strefy euro*, „Gospodarka Narodowa” 2018, nr 3.
430. Tanchev S., *The role of the proportional income tax on economic growth of Bulgaria*, "Ikonomicheski Izsledvania" 2016, nr 25.
431. Tanzi V., Chu K., Gupta S., *Economic Policy Equity*, International Monetary Fund Book 1999.
432. Tanzi V., Howell H., *Fiscal Policy and Long-Run Growth*, „IMF Staff Papers” 1997, nr 44 (2).
433. Tanzi V., Schuknecht L., *Reconsidering the Fiscal Role of Government: The International Perspective*, „The Economic Review” 1997, nr 87 (2).

434. Tanzi V., Zee H., *Tax Policy for Developing Countries*, "IMF Economic Issues" 2001, nr 27.
435. Tarajkowski J., Polański L., *Ekonomiczny wymiar wydatków wojskowych (próba analizy)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1997, Rok LIX, zeszyt 2.
436. Taylor L., Proano Ch. R., Carvalho L., Barbosa N., *Fiscal deficits, economic growth and government debt in the USA*, „Cambridge Journal of Economics” 2012, nr 36.
437. Tezanos Vazquez S., Summer A., *Beyond Low and Middle Income Countries: What if There Were Five Clusters of Developing Countries?*, "IDS Working Paper" 2012, nr 404.
438. Titmuss R., *The Role of Redistribution in Social Policy*, „Social Security” 1965.
439. Than Dang T., Antolin P., Oxley H., *Fiscal implications of ageing: projections of age-related spending*, "OECD Economics Department Working Papers" 2001, nr 305.
440. Thomas A., O'Reilly P., *The impact of tax and benefit systems on the workforce participation incentives of women*, "OECD Taxation Working Paper" 2016, nr 29.
441. Tochukwu O. R., Jerry K., Titus O. A., *Value Added Tax and Consumption Expenditure Behaviour of Household in Nigeria: An Empirical Investigation*, „International Review of Social Research” 2015, nr 3 (6).
442. Topal M. H., *An analysis of the relationship between tax structure and gross domestic product in European transition economies*, "Journal of European Theoretical and Applied Studies" 2019, nr 7(2).
443. Topal M. H., *Vergi yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkelerinden ampirik bir kanıt [The effect of tax structure on economic growth: An empirical evidence from OECD countries]*, "Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi" 2017, nr 5 (3).
444. Torgler B., Schneider F., *The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy*, "Journal of Economic Psychology" 2009, nr 30 (2).
445. Tosun M. S., Abizadeh S., *Economic growth and tax components: an analysis of tax changes in OECD*, "Applied Economic" 2005, nr 37.
446. Tridimas G., *The economics and politics of the structure of public expenditure*, "Public Choice" 2001, nr 106.
447. Trojanek M., Kisiala W., Trojanek R., *Do local governments follow their neighbours tax strategies? Tax mimicking amongst Polish municipalities*, "Land Use Policy" 2021, nr 108.
448. Tuncer G., *The Relationship between Crime and Public Order and Safety Expenditures in Turkey*, „International Journal of Business and Social Science” 2017, nr 8 (3).

449. Twarowska M., *Opodatkowanie niezdrowej żywności – dyskusyjny instrument finansowania ochrony zdrowia i walki z otyłością*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 294.
450. Ugwunta O.D., Ugwuanyi U.B., *Effect of distortionary and non – distortionary taxes on economic growth: Evidence from Sub-Saharan African countries*, „Journal of Accounting and Taxation” 2015, nr 7 (6).
451. Ulmann K., Roszkowski F., *Determinanty wzrostu gospodarczego: przykład Chile*, „Zeszyty Studenckie Nasze Studia” 2021, nr 11.
452. Usman A., Mobolaji H.I., Kilishi A.A., Yaru M.A., Yakubu T.A., *Public Expenditure and Economic Growth in Nigeria*, „Asian Economic and Financial Review” 2011, nr 1 (3).
453. Uyar A., Bani – Mustafa A., Nimer K., Schneider F., Hasnaoui A., *Does innovation capacity reduce tax evasion? Moderating effect of intellectual property rights*, „Technological Forecasting and Social Change” 2021, nr 173.
454. Uygun U., Yardimcioglu F., *Evaluation of Health Expenditures in Turkey and EU Countries: A cluster analysis*, „The International Journal of Economic and Social Research” 2019, nr 15 (3).
455. Velichkov N., Stefanova K., *Tax Models in the EU: a Cluster Analysis*, „Economic Alternatives” 2017, nr 4.
456. Ventelou B., Bry X., *The role of public spending in economic growth: Envelopment methods*, „Journal of Policy Modeling” 2006, nr 28.
457. Verbist G., Figari F., *The redistribute effect and progressivity of taxes revisited: An International Comparison across the European Union*, „Gini Discussion Paper” 2013, nr 88.
458. Veugelers R., van der Ploeg F., *Towards Evidence-based Reform of European Universities*, „CESifo Economic Studies” 2008, nr 54 (2).
459. Wagstaff A., van Doorslaer E., van der Burg H., Calonge S., Christiansen T., Citoni G., Gerdtham U.G., Gerfin M., Gross L., Häkkinen U., John J., Johnson P., Klavus J., Lachaud C., Lauridsen J., Leu R.E., Nolan B., Peran E., Propper C., Puffer F., Rochaix L., Rodríguez M., Schellhorn M., Sundberg G., Winkelhake O., *Redistributive effect, progressivity and differential tax treatment: Personal income taxes in twelve OECD countries*, „Journal of Public Economics” 1999, t. 72(1).
460. Waguih W., Rizkallah A., *The impact of fiscal policy on economic happiness: evidence from the countries of the MENA region*, „Review of Economics and Political Science” 2021, nr 6 (2).

461. Walesiak M., *Wizualizacja wyników porządkowania liniowego dla danych metrycznych z wykorzystaniem skalowania wielowymiarowego*, „*Ekonometria*” 2016, nr 2 (52).
462. Wang Ch., Caminada K., *Disentangling income inequality and the redistributive effect of social transfers and taxes in 36 LIS countries*, “Munich Personal RePEc Archive” 2011, nr 32861.
463. Waszkiewicz G., *Wydatki obronne w krajach strefy euro i ich wpływ na wzrost gospodarczy*, „*Ekonomista*” 2017, nr 3.
464. Ward H., *Hierarchical grouping to optimire an objective function*, „*Journal of the American Statistical Association*” 1963, nr 58 (301).
465. Weller Ch.E., Rao M., *Can Progressive Taxation Contribute to Economic Development?*, „*Political Economy Research Institute*” 2008, nr 176.
466. Wenli L., Sarte P.D., *Progressive taxation and long-run growth*, „*American Economic Review*” 2004, nr 94(5).
467. Wernik A., *Budżet państwa w 2012 r.*, „*ZNUV*” 2013, nr 33.
468. West S., Williams IIR.C., *Estimates from a consumer demand system: Implications for the incidence of environmental taxes*, „*Journal of Environmental Economics and Management*” 2004, nr 47(3).
469. Widmalm F., *Tax structure and growth: are some taxes better than others?*, „*Public Choice*” 2001, nr 107.
470. Wiliński W., *Changes in the fiscal policy of UE states after the 2008 crisis*, “*International Journal of Management and Economics*” 2019, nr 55 (1).
471. Williams IIR. C., *Environmental Taxation, Resources for the Future*, „*Discussion Paper RFF DP*” 2016, nr 16 (24).
472. Wilson D. J., *Beggar thy neighbour? The in-state, out-of-state, and aggregate effects of R&D tax credits*, „*The Review of Economics and Statistics*” 2009, nr 91.
473. Wiśniewska–Kuźma M., *Income redistribution and the state’s fiscal system*, „*Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*” 2019, nr 60 (4).
474. Wiśniewska–Kuźma M., *Struktura wydatków publicznych a poziom dobrobytu w wybranych krajach*, „*Optimum Economic Studies*” 2018, nr 4 (94).
475. Wnuk M., Zielonka D., Purandare B., Kaniewski A., Klimberg A., Ulatowska – Szostak E., Palicka E., Zarzycki A., Kaminiarz E., *Przegląd koncepcji jakości życia w naukach społecznych*, „*Hygeia Public Health*” 2013, 48 (1).
476. Wołowicz T., *Selected Issues of Personal Income Taxation Harmonization*, „*eFinance. Financial Internet Quarterly*” 2011, t. 7(2).

477. Wołowiec T., Varcholova T., *Some conclusion and recommendations of personal taxation harmonization taking account globalization process*, „Globalization, the State and the Individual” 2017, nr 1(13).
478. Xing J., *Tax structure and growth: how robust is the empirical evidence?*, “Economics Letters” 2012, nr 117 (1).
479. Xing J., *Does tax structure affect economic growth? empirical evidence from OECD countries*, “Centre for Business Taxation, Oxford University Working Paper” 2011, nr 11/20.
480. Xu W., Tian Y., Liu Y., Zhao B., Liu Y., Zhang X., *Understanding the Spatial – Temporal Patterns and Influential Factors on Air Quality Index: The Case of Nort China*, “International Journal of Environmental Research and Public Health” 2019.
481. Yang L., *Measuring Well – being: A Multidimensional Index Integrating Subjective Well-being and Preferences*, “Journal of Human Development and Capabilities” 2018, nr 19 (4).
482. Yazdi S.K., Tahmasebi Z., Mastorakis N., *Public Healthcare Expenditure and Environmental quality in Iran*, “Recent Advances in Applied Economics” 2014, nr 233.
483. Zembura W., *Zakres polityki fiskalnej i jej zadania w gospodarce rynkowej*, „Studia Ekonomiczne Akademii Ekonomicznej w Katowicach” 2006, nr 38.
484. Zgliczyński W. S., *Polityka społeczna w Europie – ewolucja i rozwiązania modelowe*, „Studia BAS” 2017, nr 2 (50).
485. Zubalova A., Gesko M., Borza M., *Effectivity of Progressive Taxation from the Micro- and Macroeconomic Perspective*, „Law, Economics and Social Issues Review” 2013, t. 11(3).
486. Zugravu B. G., SavaA. S., *The composition of public expenditures on economic affairs in cee countries and its impact on economic growth*, “Journal of Public Administration, Finance and Law” 2014, nr 1.

Źródła internetowe:

1. Abdallah, S., Abrar, R. & Marks, N. (2021) The Happy Planet Index 2021 Data File. Accessed from www.happyplanetindex.org
2. Almeida V., *Inequality and redistribution in the aftermath of the 2007 – 2008 crisis: The US Case*, BSI Economic 2015, dostępne na: <http://www.bsi-economics.org/545-inequality-and-redistribution-in-the-aftermath-of-the-2007-2008-crisis-the-us-case>, (data dostępu 02.10.2020).

3. Ando S., *The Impact of Defense Expenditure on the Economic Growth: PanelData Analysis based on the Feder Model*, Graduate School of Commerce, Meiji University, Tokyo, 2008, dostępne na: <http://www1.doshisha.ac.jp/>, (data dostępu: 06.12.2020).
4. Bank Światowy, *Adjusted Net Savings*, dostępne na: <https://databank.worldbank.org/source/adjusted-net-savings/preview/on>, (data dostępu: 04.04.2021).
5. Bank Światowy, *The Cost of Air Pollution: Strengthening the Economic Case for Action*, dostępne na: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25013/108141.pdf?sequence=4&isAllowed=y>, (data dostępu: 31.12.2020).
6. Bank Światowy, *Governance Effectiveness*, <https://databank.worldbank.org/databases/governance-effectiveness>, (data dostępu: 01.08.2020).
7. Benjamin A., Cunningham S., Heffetz O., Kimball M., Szemrot N., *Happiness and satisfaction are not everything: Toward wellbeing indices based on stated preference*, dostępne na: <https://voxeu.org/article/asking-people-which-aspects-wellbeing-matter-most>, (data dostępu: 28.02.2021).
8. Bettio F., Tinios P., Betti G., *The Gender Gap in Pensions in the EU*, “European Commission – Directorate – General for Justice. Luxemburg Publications Office of the European Union” 2013, dostępne na: <https://imagenes.publico.es/resources/archivos/2013/6/3/1370241549282Informe%20Comision%20Europea.pdf>, (data dostępu: 18.05.2022).
9. Bitner M., *Opracowanie metody klasyfikacji wydatków rozwojowych w oparciu o system klasyfikacji budżetowej*, Opracowanie metody klasyfikacji wydatków rozwojowych w oparciu o system klasyfikacji budżetowej, prezentacja na spotkaniu w ramach współpracy Krajowego Obserwatorium Terytorialnego i Regionalnych Obserwatoriów Terytorialnych w dniu 15.09.2016 r, dostępne na: https://www.mr.gov.pl/media/33069/Raport-Wydatki_rozwojowe_dr_Michal_Bitner.pdf, (data dostępu: 05.05.2020).
10. Braveman P., Arkin E., Orleans T., Proctor D., Plough A., *What is health equity? And what difference does a definition make?* Robert Wood Johnson Foundation, Princeton 2017, dostępne na: https://nccd.hhs.gov/images/uploads/comments/RWJ_Foundation_-_What_Is_Health_Equity.pdf, (data dostępu: 20.02.2020).

11. Cabrini College, *Wellness defined*, dostępne na: <http://www.cabrini.edu/Student-Life/Health-and-Wellness/Health-and-Wellness-Education/Wellness-Defined/>, (data dostępu: 02.01.2016).
12. CMEPSP, *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, 2009, dostępne na: www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm, (data dostępu 03.01.2019).
13. Department of Economic and Social Affairs United Nations, *Ensure sustainable consumption and production patterns*, dostępne na: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/goal-12/>, (data dostępu: 29.10.2021).
14. EEA, *Resource efficiency and the circular economy in Europe 2019 – even more from less. An overview of the policies, approaches and targets of 32 European countries*. 2019, nr 26, dostępne na: http://cima.ibs.pw.edu.pl/wp-content/uploads/resourceeffce.en_.pdf, (data dostępu: 01.06.2021).
15. Eurostat, *Final report of the expert group on quality of life indicators. 2017 edition*, Publication Office of the European Union, Luksemburg 2017, dostępne na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/7960327/KS-FT-17-004-EN-N.pdf/f29171db-e1a9-4af6-9e96-730e7e11e02f?t=1490716665000>, (data dostępu: 12.02.2019).
16. Eurostat, *Human resources in science and technologies*, dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Human_resources_in_science_and_technology, (data dostępu: 15.04.2021).
17. Frederik C., Lundström S., *Political and Economic Freedom and The Environment: The Case of CO2 Emissions*; Department of Economics, Göteborg University 2000, dostępne na: https://www.efdinitiative.org/sites/default/files/new20swopec2029_0.pdf, (data dostępu: 17.03.2021).
18. Fukuda – Parr S. (red), *Readings in Human Development*, Oxford University Press, New Delhi 2003, dostępne na: http://morgana.unimore.it/Picchio_Antonella/Sviluppo%20umano/svilupp%20umano/Sen%20development.pdf, (data dostępu: 17.12.2018).
19. Główny Urząd Statystyczny, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej – Produkt krajowy brutto*, dostępne na: <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/364,pojecie.html>, (stan na dzień 20.12.2016).

20. Gucerı I., *Impact od R&D Tax Incentives in the UK*, 2013, dostępne na: <http://home.ku.edu.tr/~wwe/gucerı.pdf>, (data dostępu: 06.06.2019).
21. Guru S., *The Concept of Social Welfare Propounded by A. Bergson*, dostępne na: <http://www.yourarticlelibrary.com/economics/the-concept-of-social-welfare-propounded-by-a-bergson/37642/>, (stan na dzień 11.12.2016).
22. Haider S., ShaonS.F., KabirM. R., *Impact of Budget Deficit on Growth:An Empirical Case Study on Bangladesh* 2016, dostępne na: https://www.researchgate.net/publication/298971557_Impact_of_Budget_Deficit_on_Growth_An_Empirical_Case_Study_on_Bangladesh , (data dostępu: 12.06.2019).
23. Hall D., *Why we need public spending*, „PSIRU University of Greenwich”, dostępne na: www.world-psi.org/sites/default/files/documents/research/en_why_we_need_public_spending_no_signature.pdf, (data dostępu: 13.11.2021).
24. Hall P., Soskice D., *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford University Press, Oxford 2001, dostępne na: <https://pdfs.semanticscholar.org/0f47/713a2b401809ed015745d1db720050ec1dea.pdf>, (data dostępu: 04.04.2019).
25. Hettler A., *The six dimensional wellness model. Stevens Point*, National Wellness Institute, dostępne na: http://www.nationalwellness.org/index.php?id_tier=2&id_c=25, (data dostępu: 02.01.2016).
26. Huitt W., *Maslow's hierarchy of needs. Educational Psychology Interactive*, Valdosta, Valdosta State University 2007, dostępne na: <http://www.edpsycinteractive.org/topics/regsys/maslow.html>, (data dostępu: 01.02.2019).
27. Human Development Report w Gender Inequality Index, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>, (data dostępu: 20.02.2020).
28. International Energy Agency World, *Energy and air pollution*, “International Energy Agency World Energy Outlook” 2016, dostępne na: <https://webstore.iea.org/weo-2016-special-report-energy-and-air-pollution#:~:text=Clean%20air%20is%20vital%20for%20good%20health.&text=Alongside%20the%20mu>, (data dostępu: 20.11.2020).
29. International Institute for Applied Systems Analysis, *Clean Air*, 2017, dostępne na: https://ec.europa.eu/environment/air/pdf/clean_air_outlook_economic_impact_report.pdf, (data dostępu: 31.08.2021).

30. Komisja Europejska, *A Digital Agenda for Europe*, COM(2010), dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_households_and_individuals#Internet_access, (data dostępu: 14.03.2021),
31. Komisja Europejska, *Efficiency and effectiveness of public expenditure on tertiary education in the UE*, dostępne na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp70_en.pdf, (data dostępu: 30.02.2019).
32. Komisja Europejska, *Europejski semestr – zestawienie informacji tematycznych. System podatkowy*, s. 15, dostępne na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_taxation_pl_0.pdf, (data dostępu: 22.09.2021).
33. Komisja Europejska, *Horyzont Europa*, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_pl, (data dostępu: 25.09.2021).
34. Komisja Europejska, *Stabilność Finansów Publicznych*, dostępne na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_public-finance-sustainability_pl.pdf, (data dostępu: 26.03.2021).
35. Kubrak J., *W sedno rynku*, dostępne na: <https://www.youtube.com/watch?v=0gpQMUCpiEY>, (data dostępu: 15.01.2022).
36. Legatum Institute, *Legatum Prosperity Index*, dostępne na: <https://www.prosperity.com/>, (data dostępu: 12.03.2020).
37. Mackiewicz M., Krajewski P., *Skala i efektywność antycyklicznej polityki fiskalnej w kontekście wstąpienia Polski do strefy euro*, dostępne na: https://www.nbp.pl/badania/seminaria_bise/MackiewiczO.pdf (data dostępu: 25.08.2021).
38. Machin S., McNally S., *Tertiary Education systems and Labour Markets*, OECD 2007, dostępne na: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/38006954.pdf>, (data dostępu: 15.04.2021).
39. Max-Neef M. A., *Human scale development*, The Apex Press, Nowy Jork 1991, dostępne na: http://www.dhf.uu.se/pdffiler/89_1.pdf, (data dostępu: 05.11.2018).
40. Mohanty R. K., *Fiscal deficit-Economic growth nexus in India: A cointegration analysis*, “Centre for Economic Studies & Planning, School of Social Sciences Jawaharlal Nehru University” 2012, dostępne na: <http://www.punjabiversity.ac.in/cdeiswebsite/papers/30%20Ranjan%20Kumar%20Mo>

hanty%20Fiscal%20Deficit%20Economic%20Growth%20Nexus%20in%20India%20A
%20Cointegration%20analysis.final.pdf , (data dostępu: 12.06.2019).

41. NATO, *Bezpieczeństwo energetyczne*,
<https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2018/07/26/bezpieczenstwo-energetyczne-decydujaca-kwestia-dla-czlonkow-i-partnerow-nato/index.html>, (data dostępu: 15.01.2021).
42. Neufeind M., Priesmeier Ch., *A New Productivity Strategy for Europe*, “Policy Paper” 2020, dostępne na: http://aei.pitt.edu/103237/1/BST_PB_IW_E03lay.pdf, (data dostępu 20.02.2020).
43. OECD, *Air quality*, dostępne na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/80661e2d-en/index.html?itemId=/content/component/80661e2d-en>, (data dostępu: 12.03.2020).
44. OECD, *Beter Life Initiative Compendium of OECD well – being indicators*, dostępne na: <https://www.oecd.org/sdd/47917288.pdf>, (data dostępu: 03.04.2020)
45. OECD, *In-Work Poverty: What Can Governments Do?*, „Policy Brief OECD”, dostępne na: <https://www.oecd.org/els/43650040.pdf>, (data dostępu: 13.01.2021).
46. OECD, *Material Resources, Productivity and the Environment. Key Findings*, dostępne na:
https://www.oecd.org/greengrowth/MATERIAL%20RESOURCES,%20PRODUCTIVITY%20AND%20THE%20ENVIRONMENT_key%20findings.pdf, (data dostępu: 12.02.2021).
47. OECD, *Science and innovation today*, dostępne na: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/sti_scoreboard-2013-73-en.pdf?expires=1641730611&id=id&accname=guest&checksum=2A5B7658697BEBF816369D6B7A79FCA3. (data dostępu: 15.04.2021).
48. OECD, *Tax Expenditure in OECD Countries*, OCED Publishing 2010, <https://www.oecd.org/gov/budgeting/taxexpendituresinoecdcountries-oecdpublication.htm> [dostęp: 03.06.2018].
49. OECD, *The economic consequences of outdoor air pollution*, dostępne na: <https://www.oecd.org/environment/indicators-modelling-outlooks/Policy-Highlights-Economic-consequences-of-outdoor-air-pollution-web.pdf>, (data dostępu: 11.12.2020).
50. OECD/Korea Institute of Public Finance, *The Distributional Effect of Consumption Taxes in OECD Countries*, OECD Tax Policy Studies 2014, nr 22, dostępne na: <https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/the-distributional-effects-of-consumption-taxes-in-oecd->

- countries/the-distributional-effects-of-consumption-taxes_9789264224520-4-en#page1, (data dostępu: 15.07.2018).
51. Person M., Philips N., *An Evaluation of the Federal Tax Credit for Scientific Research and Experimental Development*, „Department of Finance of Canada Working Paper” 2007-2008, dostępne na: http://publications.gc.ca/collections/collection_2008/fin/F21-8-2007-8E.pdf, (data dostępu: 04.06.2019).
 52. Pugatch M. P., Torstensson D., Chu T., *Taking Stock: How Global Biotechnology Benefits from Intellectual Property Rights The contribution of IPRs to the biotechnology ecosystem and economic growth in developed and emerging economies: examining the literature and evidence*, Pugatch Consilium, 2012, dostępne na: [https://www.bio.org/sites/default/files/legacy/bioorg/docs/Pugatch%20Consilium%20-%20Taking%20Stock%20Final%20Report%20\(2\).pdf](https://www.bio.org/sites/default/files/legacy/bioorg/docs/Pugatch%20Consilium%20-%20Taking%20Stock%20Final%20Report%20(2).pdf), (data dostępu: 23.03.2020).
 53. PwC, *Paying Taxes*, dostępne na: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/overall-ranking-and-data-tables.html>, (data dostępu 12.01.2021).
 54. Retter L., Frinking E., Hoorens S., Lynch A., Nederveen F., Philips W., *Relationships between the economy and national security. Analysis and considerations for economic security policy in the Netherlands*, dostęp na: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4200/RR4287/RAND_RR4287.pdf, (data dostępu: 10.10.2020).
 55. Ritchie H., Roser M., *Emisje CO2*, dostępne na: <https://ourworldindata.org/co2-emissions>, (data dostępu: 08.01.2020).
 56. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.P., *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress 2010, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf>, (data dostępu: 02.02.2020).
 57. Suhrcke M., Sauto Arce R., McKee M., Rocco L., *The economic costs off ill health in the European Region*, World Health Organization, Kopenhaga 2008, s. 5, dostępne na: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/83443/E93695.pdf, (data dostępu: 11.09.2019).
 58. The Task Force on Fiscal Policy for Health, *Health Taxes to Save Lives. Employing Effective Excise Taxes on Tobacco, Alcohol, and Sugery Beverages*, 2019, dostępne na:

- <https://www.bbhub.io/dotorg/sites/2/2019/04/Health-Taxes-to-Save-Lives-Report.pdf>,
(data dostępu: 24.05.2021).
59. The World Economic Forum, *The Global Gender Gap Report 2016*, dostępne na:
<http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/#read>, (data dostępu:
18.11.2016).
60. United Nations, *Environment Protection and Resource Management Expenditure. Methodology sheet of the Basic Set of Environment Statistic of the FDES*, 2018, s. 5,
dostępne na: MS 6.1.1. Environmental Protection Expenditures.pdf (un.org), data dostępu:
09.09.2020).
61. United Nation, *UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda Realizing the Future We Want for All: Report to the Secretary-General United Nations*,
New York 2012, dostępne na:
https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Post_2015_UNTTreport.pdf (data dostępu:
28.10.2020).
62. United Nations, *System of Environmental – Economic Accounting 2012. Central Framework*, 2014, s. 109 – 112, dostępne na:
https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/seea_cf_final_en.pdf, (data dostępu:
11.07.2021).
63. United Nations Development Programme, *About Human Development*, dostępne na:
<http://hdr.undp.org/en/humandev>, (data dostępu: 14.07.2019).
64. United Nations Development Programme, *Multidimensional Poverty Index w Human Development Report*, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>, (data dostępu:
03.01.2020).
65. United Nations Conference on Trade and Development, *Innovation policy to ols for inclusive development*, 2014, dostępne na:
http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciid25_en.pdf, (data dostępu:
18.05.2019).
66. United Nations Economic Commision for Europe, *Using statistical matching to facilitate the comparison of poverty estimates using income, consumption and wealth*, Seminar on
poverty measurement, Geneva 2016, dostępne na:
[https://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/UNECE_Guide_on_Poverty_Measu
rement.pdf](https://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/UNECE_Guide_on_Poverty_Measurement.pdf), (data dostępu: 15.01.2021).

67. Yale Center for Environmental Law & Policy, *Environmental Performance Index*, https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-topline?country=&order=field_epi_score_new&sort=asc, (data dostępu: 03.01.2019).
68. Yamen A., Allam A., Bani – Mustafa A., Uyar A., *Impact of institutional environment quality on tax evasion: A comparative investigation of old versus new EU members*, „Journal of International Accounting, Auditing and Taxation” 2018, nr 32, s. 17-29.
69. Yin H., Brauer M., Zhang J., Cai W., Navrud S., Burnett R., Howard C., Deng Z., Kammen D. M., Schellnhuber H.J., Chen K., Kan H., Chen Z., Chen B., Zhang N., Mi Z., Coffman D., Wei Y., Cohen A., Guan D., Zhang Q., Gong P., Liu Z. , *Global Economic Cost of Deaths Attributable to Ambient Air Pollution*, “Disproportionate Burden on the Ageing Population, The Lancet Planetary Health” 2020, dostępne na: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.04.28.20083576v1>, (data dostępu: 12.02.2021).
70. Yu B., Fan S., Saurkar A., *Does Composition of Government Spending Matter to Economic Growth?* International Association Of Agricultural Economists Conference, Beijing, China 16-22.09.2009, dostępne na: <https://ideas.repec.org/p/ags/iaae09/51684.html>, (data dostępu: 12.04.2019).
71. WHO, *Health Systems Financing: The Path to Universal Coverage*, World Health Report 2010, dostępne na: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44371/9789241564021_eng.pdf;jsessionid=8C6CA510A3EB1A09449FCE6C670CE86E?sequence=1, (data dostępu: 22.05.2019).
72. WHO, *Measuring Service Availability and Readiness: A Health Facility Assessment Methodology for Monitoring Health System Strengthening. Service Availability Indicators*, 2012, dostępne na: [sara-servicereadinessindicators.pdf](http://sara.servicereadinessindicators.pdf) (alnap.org), (data dostępu: 17.03.2020).
73. *WHOQOL Measuring Quality of Life*, Geneva: World Health Organisation 1997, dostępne na: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/63482>, (data dostępu: 04.01.2017).
74. WIPO (World Intellectual Property Organization), dostępne na: <http://ipstats.wipo.int/ipstatv2/IpsStatsResultvalue>, (data dostępu: 13.12.2016).
75. World Intellectual Property Organization, *Global Innovation Index*, dostępne na: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf, (data dostępu: 12.02.2020),
76. Zhi Ch., Ma F., *The impact of CO2 Tax: A simulation Analysis for the Norwegian Petroleum Sector*, Norwegian School of Economic, Bergen 2015,

- <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/302267/masterthesis.pdf?sequence=1>, (data dostępu: 23.08.2018).
77. Projekt Europa 2030. *Wyzwania i szanse. Sprawozdania dla Rady Europejskiej sporządzone przez Grupę Refleksji dotyczące przyszłości UE do roku 2030*, 2010, s. 12, dostępne na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b5495af-4549-4efb-a53e-85330b4d975d/>, (data dostępu: 15.01.2021).
78. *Indicators for Measuring Well – being*, <https://www.government.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=fc981010-da09-11e9-944d-005056bc4d74>, (data dostępu: 12.02.2019).
79. <https://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=en>, (data dostępu: 16.02.2021)
80. https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/sustainable_development.html?locale=pl, (data dostępu: 08.08.2020).
81. [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health), (data dostępu: 10.01.2022).
82. <https://sdgs.un.org/topics/food-security-and-nutrition-and-sustainable-agriculture>, (data dostępu: 09.01.2020).
83. *Klasyfikacja Wydatków Rozwojowych (KWR) jako narzędzie planowania finansowego dokumentów strategicznych. Koncepcja opracowania ram finansowych strategii zintegrowanych, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju*, 2018, https://wroclaw.stat.gov.pl/files/gfx/wroclaw/pl/defaultstronaopisowa/2895/1/1/klasyfikacja_wydatkow_rozwojowych.pdf, (data dostępu: 05.05.2020).
84. Raport ITF: *Wydatki na infrastrukturę transportową 1995 – 2011*, cz. II, dostępny na: <https://edroga.pl/drogi-i-mosty/raport-itf-wydatki-na-infrastruktura-transportowa-1995-2011-cz-ii-21109396>, (data dostępu 15.11.2020).
85. [https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-an-economy-that-works-for-people/file-common-consolidated-corporate-tax-base-\(ccctb\)](https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-an-economy-that-works-for-people/file-common-consolidated-corporate-tax-base-(ccctb)), (data dostępu: 24.10.2021).
86. <https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm>, (data dostępu: 22.09.2021).
87. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/cei_wm020, (data dostępu: 09.01.2020).
88. <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/IHS%20methodology.pdf>, (data dostępu: 03.04.2020).
89. <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/?Text=&Goal=3&Target>, data dostępu: 02.02.2020).
90. <https://indicators.report/indicators/7-total-fertility-rate/>, (data dostępu: 03.04.2020).

91. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/fertility-rates/indicator/english_8272fb01-en, (data dostępu: 03.04.2020).
92. <https://www.who.int/news/item/17-05-2021-long-working-hours-increasing-deaths-from-heart-disease-and-stroke-who-ilo>, (data dostępu 31.07.2021).
93. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/sdg_01_41_esmsip2.htm, (data dostępu: 03.04.2020).
94. <https://www.economicsandpeace.org/research/>, (data dostępu: 10.01.2020).
95. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_housing_deprivation_rate, (data dostępu: 03.01.2020).
96. <https://data.oecd.org/lprdy/gdp-per-hour-worked.htm>, (data dostępu 20.02.2020).
97. <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/>, (data dostępu 20.02.2020).
98. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_efficiency_statistics, (data dostępu: 12.02.2020).
99. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Research_and_development_statistics_at_regional_level#R.26 D_personnel](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Research_and_development_statistics_at_regional_level#R.26_D_personnel), (data dostępu: 15.04.2021).
100. [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health), (data dostępu: 12.03.2020).
101. <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/12/10-11/#>, (data dostępu 08.01.2020).
102. <https://www.umweltbundesamt.de/en/data/environmental-indicators/indicator-organicfarming#methodology>, (data dostępu 08.01.2020).
103. <https://sdgs.un.org/topics/food-security-and-nutrition-and-sustainable-agriculture>, (data dostępu: 09.01.2020).
104. <https://www.epa.gov/climate-indicators/climate-change-indicators-us-greenhouse-gas-emissions>, (data dostępu 08.01.2020).

Akty prawne:

1. Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Dz. U. C 224, 31/08/1992.
2. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. U. UE 2012/C 326/02.
3. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych, dostępna na: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, (data dostępu: 15.01.2020).

4. Traktat o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w Unii Gospodarczej i Walutowej pomiędzy Królestwem Belgii, Republiką Bułgarii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Estońską, Irlandią, Republiką Grecja, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Republiką Włoską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Węgrami, Maltą, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Portugalską, Rumunią, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką, Republiką Finlandii i Królestwem Szwecji, sporządzony w Brukseli dnia 2 marca 2012 r., Dz. U. 2013 poz. 1258.
5. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 473/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie wspólnych przepisów dotyczących monitorowania i oceny projektów planów budżetowych oraz zapewnienia korekty nadmiernego deficytu w państwach członkowskich należących do strefy euro, Dz.U. UE L 140/11.
6. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1173/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. w sprawie skutecznego egzekwowania nadzoru budżetowego w strefie euro, Dz.U. UE L 306/1; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1174/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. w sprawie środków egzekwowania korekty nadmiernych zaburzeń równowagi makroekonomicznej w strefie euro, Dz.U. UE L 306/8; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1175/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1466/97 w sprawie wzmocnienia nadzoru pozycji budżetowych oraz nadzoru i koordynacji zasady, Dz.U. UE L 306/12; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1173/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. w sprawie zapobiegania zaburzeniom równowagi makroekonomicznej i ich korygowania, Dz.U. EU L 306/25; Rozporządzenie Rady (UE) nr 1177/2011 z dnia 8 listopada 2011 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1467/97 w sprawie przyspieszenia i wyjaśnienia procedury nadmiernego deficytu; Dz.U. UE L306/33; Dyrektywa Rady 2011/85 / UE z dnia 8 listopada 2011 r. w sprawie wymagań dla ram budżetowych państw członkowskich, Dz.U. UE L 306/41.
7. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 691/2011 z dnia 6 lipca 2011 r. w sprawie europejskich rachunków ekonomicznych środowiska.
8. Rozporządzenie EWG nr 2092/91 dotyczące polityki i metod rolnictwa ekologicznego, Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych oraz uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91, L 189/1.

9. Rozporządzenie EWG nr 2092/91 dotyczące polityki i metod rolnictwa ekologicznego, Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych oraz uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91, L 189/1.
10. Dyrektywa PE EU 2018/2001 w sprawie promocji wykorzystania energii z energii odnawialnej, OJ L 328, 21.12.2018, s. 82-209.
11. Tekst skonsolidowany Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 94/62/WE z dnia 20 grudnia 1994 r. w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych, Dz.U. L 365 z 31.12.1994 oraz dyrektywa PE i Rady 2018/852 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych, L 150/141 2018.
12. Dyrektywa PE i Rady 2018/852 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych, L 150/141 2018.

Pozostałe źródła:

1. Komisja Europejska, *Education and Training Monitor 2013*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2013.
2. Komisja Europejska, *Tax Reforms in EU Member States: Tax Policy Challenges for Economic Growth and Fiscal Sustainability*, “European Economy” 2013, nr 5.
3. Komisja Europejska, *A Digital Agenda for Europe*, COM 2010, nr 245.
4. Barré R., Papon P., *Indicators: Purpose and limitations*, [w:] *World Science Report 1993*, UNESCO 1993.
5. CBOS, *Wartości i normy. Komunikat z badań*, CBOS, Warszawa 2013, nr 111.
6. EC.COM, *Next Steps for a Sustainable European Future European Action for Sustainability*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2016.
7. EEA, *Air Quality in Europe—2020 Report*, “Publications Office of the European Union” 2020, nr 09.
8. Europejska Sieć Przeciwdziałania Ubóstwu, *Ubóstwo i nierówności w Unii Europejskiej*, Przewodnik EAPN nr 6, Bruksela 2014.
9. Girouard N., Andre C., *Measuring Cyclically Adjusted Budget Balances for OECD Countries*, OECD 2005.

10. OECD, *Improving Plastic Management: Trends, policy responses, and the role of international co-operation and trade. Policy Perspectives*, “OECD Environment Policy Paper” 2018, nr 12.
11. OECD, *Revenue Statistic 1965 – 2017. Special Feature: Convergence of Tax Levels and Tax Structures in OECD Countries, Annex A. The OECD Classification of Taxes and Interpretative Guide*, OECD Publishing, Paryż 2018.
12. OECD, *Review of National R&D Tax Incentives and Estimates of R&D Tax Subsidy Rates*, OECD 2017.
13. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.P., *The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited*, OFCE 2009.
14. UNESCO, *Migration, displacement, and education: building bridges, not walls. Global education monitoring report*. UNESCO Publishing, Paryż 2018.
15. WHO Regional Office for Europe, *Economic Cost of the Health Impact of Air Pollution in Europe: Clean Air, Health and Wealth*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen 2015.
16. WHO, *Social and gender inequalities in environment and health*, “Proceedings of the Fifth Ministerial Conference on Environment and Health. Protecting Children’s Health in a Changing Environment”, Publications WHO Regional Office for Europe 2010.

SPIIS TABEL

Tabela 1. Determinanty dobrobytu wg różnych koncepcji dobrobytu.....	33
Tabela 2. Matryca ludzkich potrzeb Max-Neefa.....	37
Tabela 3. Wskaźniki dobrobytu i ich składowe mierniki.....	67
Tabela 4. Teorie finansów publicznych o ingerencji państwa w kształtowanie dobrobytu.....	78
Tabela 5. Pozytywne i negatywne oddziaływanie wydatków publicznych na wzrost gospodarczy – przegląd literatury przedmiotu.....	107
Tabela 6. Kategorie wydatków a koncepcje dobrobytu.....	143
Tabela 7. Komponenty dobrobytu i wykaz cech statystycznych.....	206
Tabela 8. Macierz preferencji: ocena dominacji Indeksów.....	226
Tabela 9. Wagi poszczególnych Indeksów w Indeksie Dobrobytu.....	227
Tabela 10. Wydatki publiczne jako % PKB i ich struktura w okresie 2005 – 2011 i 2012 – 2018.....	244
Tabela 11. Indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny wydatków publicznych w okresie 2005-2011 i 2012-2018.....	248
Tabela 12. Dochody podatkowe jako % PKB i ich struktura w okresie 2005-2011 i 2012–2018.....	250
Tabela 13. Indeks wrażliwości na cykl koniunkturalny dochodów podatkowych w okresie 2005-2011 i 2012-2018.....	257
Tabela 14. Względny Indeks Reynoldsa-Smolensky'ego oraz wskaźnik szarej strefy jako % PKB w okresie 2005-2011 i 2012–2018.....	261
Tabela 15. Charakterystyka wyodrębnionych modeli polityki fiskalnej - średnia i współczynnik zmienności z okresu 2005–2011	268
Tabela 16. Charakterystyka wyodrębnionych modeli polityki fiskalnej – średnia i współczynnik zmienności z lat 2012 – 2018.....	273
Tabela 17. Porównanie modeli fiskalnych pod względem zmian w strukturze dochodów podatkowych i wydatków publicznych.....	277
Tabela 18. Modele polityki fiskalnej, a Indeks Dobrobytu i jego składowe – średnia i współczynnik zmienności w latach 2005–2011	294

Tabela 19. Modele polityki fiskalnej, a Indeks Dobrobytu i jego składowe – średnia i współczynnik zmienności w latach 2012-2018.....	294
Tabela 20. Modele polityki fiskalnej, a dynamika zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych - średnia i współczynnik zmienności w latach 2012-2018.....	300
Tabela 21. Wyniki estymacji 2MNK – model I.....	300
Tabela 22 . Wyniki estymacji 2MNK – model II.....	301
Tabela 23. Wyniki estymacji 2MNK – model III.....	302

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Dynamiczny proces kreowania i realizacji potrzeb.....	28
Rysunek 2. Hierarchia potrzeb człowieka A.H. Maslowa.....	36
Rysunek 3. Cele rozwojowe, a funkcje polityki fiskalnej, jej instrumenty i ograniczenia.....	89
Rysunek 4. Polityka fiskalna, a wzrost gospodarczy, włączenie społeczne i dobrobyt.....	103
Rysunek 5. Krzywa Rahna- zależność między wzrostem wydatków publicznych a stopą wzrostu gospodarczego.....	111
Rysunek 6. Wpływ poziomu i struktury opodatkowania na długoterminowy wzrost gospodarczy.....	127
Rysunek 7. Hierarchia potrzeb jednostki według A. Maslowa a konstrukcja Indeksu Dobrobytu.....	225
Rysunek 8. Polityka fiskalna a poziom dobrobytu	234

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Modele polityki fiskalne w państwach Unii Europejskiej w latach 2005-2011 - dendrogram z wykorzystaniem metody Warda.....	238
Wykres 2. Modele polityki fiskalne w państwach Unii Europejskiej w latach 2012-2018 - dendrogram z wykorzystaniem metody Warda.....	239
Wykres 3. Struktura wydatków na kapitał ludzki na przykładzie okresu 2005–2011.....	246
Wykres 4. Struktura wydatków klasycznych w okresie 2005–2011 i 2012-2018.....	247

SPIS MAP

Mapa 1. Przestrzenne zróżnicowanie Indeksu Potrzeb Podstawowych w latach 2005-2011...	283
Mapa 2. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Bezpieczeństwa w latach 2005 – 2011.....	284
Mapa 3. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Możliwości w latach 2005 – 2011.....	285
Mapa 4. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Przyszłości w latach 2005 – 2011.....	286
Mapa 5. Przestrzenne zróżnicowanie Indeksu Dobrobytu.....	287
Mapa 6. Przestrzenne zróżnicowanie Indeksu Potrzeb Podstawowych w latach 2012 – 2018.	288
Mapa 7. Zróżnicowanie przestrzenne Indeksu Bezpieczeństwa w latach 2012 – 2018.....	289

Mapa 8. Zróźnicowanie przestrzenne Indeksu Możliwości w latach 2012 – 2018.....	290
Mapa 9. Zróźnicowanie przestrzenne Indeksu Przyszłości w latach 2012 – 2018.....	291
Mapa 10. Przestrzenne zróźnicowanie Indeksu Dobrobytu w latach 2012 – 2018.....	292
Mapa 11. Zróźnicowanie tempa wzrostu IPP i IP w okresie 2012 - 2018 względem 2005–2011.....	297
Mapa 12. Zróźnicowanie wzrostu Indeksu Możliwości i Indeksu Przyszłości w okresie 2012-2018 względem 2005–2011.....	298
Mapa 13. Zróźnicowanie wzrostu Indeksu Dobrobytu w okresie 2012 - 2018 względem 2005–2011.....	299

ANEKS

Załącznik nr 1

Ranking państw według popularnych mierników dobrobytu w 2018 r. cd. 1

	PKB per capita 2018 (PPP, USD)				World Happiness Index				Happy Planet Index Well being				HPI			
	Od najlepszej pozycji		Od najgorszej sytuacji		Od najlepszej pozycji		Od najgorszej pozycji		Od najlepszej pozycji		Od najgorszej pozycji		Od najlepszej pozycji		Od najgorszej pozycji	
1	Makao	135021	Burundi	779	Finlandia	7,8	Sudan Południowy	2,8	Finlandia	7,9	Afganistan	2,69	Kostaryka	63,3	Mongolia	24,7
2	Luksemburg	116786	Republika Środkowoafrykańska	995	Dania	7,6	Republika Środkowoafrykańska	3,1	Dania	7,6	Jemen	3,06	Ekwador	60,2	Lesoto	27,7
3	Singapur	100051	Erytrea	1028	Norwegia	7,5	Afganistan	3,2	Szwajcaria	7,5	Malawi	3,33	Gwatemala	60,2	Turkmenistan	29,3
4	Katar	96733	Malawi	1067	Islandia	7,5	Tanzania	3,2	Islandia	7,5	Tanzania	3,45	Wanatu	59,6	Luksemburg	30,9
5	Irlandia	84460	Kongo	1112	Holandia	7,5	Ruanda	3,3	Holandia	7,5	Botswana	3,46	Panama	58,7	Czad	31,5
6	Szwajcaria	69357	Niger	1225	Szwajcaria	7,5	Jemen	3,4	Norwegia	7,4	Ruanda	3,56	Szwajcaria	58,1	Botswana	31,5
7	Zjednoczone Emiraty Arabskie	68549	Mozambik	1320	Szwecja	7,3	Malawi	3,4	Austria	7,4	Haiti	3,61	Honduras	57,6	Afganistan	31,5
8	Norwegia	67640	Sudan Południowy	1504	Nowa Zelandia	7,3	Syria	3,5	Szwecja	7,4	Zimbabwe	3,62	Kolumbia	57,5	Hongkong	32,7
9	USA	62997	Liberia	1532	Kanada	7,3	Botswana	3,5	Nowa Zelandia	7,4	Lesoto	3,65	Nowa Zelandia	57,3	Kuwejt	33,1
10	Hongkong, Chiny	62513	Togo	1589	Austria	7,2	Haiti	3,6	Luksemburg	7,2	Burundi	3,78	Jamajka	56,5	Suazi	33,3
11	Brunei Darussalam	61814	Czad	1614	Australia	7,2	Zimbabwe	3,7	Wielka Brytania	7,2	Indie	3,82	Urugwaj	56,1	Bahrajn	33,5
12	San Marino	60750	Madagaskar	1651	Kostaryka	7,2	Burundi	3,8	Australia	7,2	Komory	3,97	Wielka Brytania	55,7	Sierra Leone	33,6
13	Islandia	57742	Sierra Leone	1703	Izrael	7,1	Lesoto	3,8	Kanada	7,2	Egipt	4,0	Tadżykistan	55,4	Zjednoczone Emiraty Arabskie	33,9
14	Holandia	57565	Haiti	1809	Luksemburg	7,1	Madagaskar	3,9	Kostaryka	7,1	Togo	4,0	Salwador	55,1	Zimbabwe	34,2
15	Dania	57218	Gwinea Bissau	1995	Wielka Brytania	7,0	Komory	4,0	Niemcy	7,1	Zambia	4,0	Meksyk	55,0	Malawi	34,7
16	Austria	56871	Ruanda	2138	Irlandia	7,0	Liberia	4,0	Czechy	7,0	Madagaskar	4,0	Filipiny	54,9	Południowa Afryka	35,0
17	Niemcy	54457	Etiopia	2153	Niemcy	7,0	Indie	4,0	Irlandia	7,0	Liberia	4,1	Nikaragua	54,2	Rosja	35,1
18	Szwecja	53747	Uganda	2172	Belgia	6,9	Togo	4,1	Izrael	6,9	Suazi	4,2	Holandia	54,0	Tanzania	35,2
19	Tajwan, Chiny	53074	Burkina Faso	2182	USA	6,9	Zambia	4,1	Malta	6,9	Iran	4,3	Uzbekistan	54,0	Łotwa	35,2
20	Belgia	52250	Gambia	2195	Czechy	6,8	Egipt	4,2	Belgia	6,9	Sierra Leone	4,3	Peru	53,3	Estonia	35,3
21	Kuwejt	51670	Afganistan	2242	Zjednoczone Emiraty Arabskie	6,8	Uganda	4,2	USA	6,9	Mauretania	4,3	Hiszpania	52,9	Mauretania	35,4
22	Australia	51036	Jemen	2253	Malta	6,7	Suazi	4,2	Wanatu	6,9	Uganda	4,3	Tajlandia	52,9	Mali	35,7

23	Kanada	50078	Kiribati	2312	Meksyk	6,6	Etiopia	4,3	Francja	6,7	Etiopia	4,4	Niemcy	52,5	Jemen	36,0
24	Finlandia	49373	Mali	2337	Francja	6,6	Ukraina	4,3	Bahrajn	6,7	Mjanma	4,4	Brazylia	52,4	Togo	36,2
25	Arabia Saudyjska	48720	Wyspy Solomona	2421	Tajwan, Chiny	6,4	Czad	4,3	Gwatemala	6,6	Mali	4,4	Pakistan	52,4	Kazachstan	36,7
26	Bahrajn	47333	Gwinea	2557	Chile	6,4	Mjanma	4,4	Zjednoczone Emiraty Arabskie	6,6	Sri Lanka	4,4	Dominikana	51,4	Burundi	37,4
27	Wielka Brytania	46956	Tanzania	2651	Gwatemala	6,4	Sri Lanka	4,4	Meksyk	6,5	Czad	4,5	Palestyna	51,3	USA	37,4
28	Francja	46605	Lesoto	2813	Arabia Saudyjska	6,4	Sierra Leone	4,4	Włochy	6,5	Bangladesz	4,5	Włochy	51,2	Haiti	37,9
29	Malta	43555	Komory	3139	Katar	6,4	Mali	4,4	Hiszpania	6,5	Palestyna	4,5	Serbia	51,2	Komory	38,1
30	Włochy	42816	Timor Wschodni	3153	Hiszpania	6,3	Kongo	4,4	Tajwan	6,5	Turkmenistan	4,6	Finlandia	51,2	Namibia	38,6
31	Nowa Zelandia	42811	Vanuatu	3204	Panama	6,3	Irak	4,4	Chile	6,4	Jordania	4,6	Francja	51,2	Iran	38,8
32	Korea Południowa	42136	Zimbabwe	3204	Brazylia	6,3	Bangladesz	4,4	Singapur	6,4	Mozambik	4,6	Albania	50,8	Litwa	38,8
33	Japonia	41336	Benin	3235	Urugwaj	6,3	Tunezja	4,5	Urugwaj	6,4	Kenia	4,7	Moldawia	50,6	Nigeria	38,9
34	Hiszpania	40483	Tadżykistan	3311	Singapur	6,3	Mozambik	4,5	Arabia Saudyjska	6,4	Gruzja	4,7	Cypr	50,5	Zambia	39,0
35	Czechy	40389	Nepal	3329	Salwador	6,2	Mauretania	4,5	Litwa	6,3	Ukraina	4,7	Kirgistan	50,5	Wybrzeże Kości Słoniowej	39,1
36	Izrael	40261	Senegal	3393	Włochy	6,2	Kenia	4,5	Panama	6,3	Tunezja	4,7	Armenia	50,4	Liberia	39,1
37	Cypr	39737	Kongo	3393	Bahrajn	6,2	Gambia	4,5	Cypr	6,3	Senegal	4,8	Norwegia	50,2	Gabon	39,3
38	Aruba	39345	Mikronezja	3550	Słowacja	6,2	Gruzja	4,5	Słowenia	6,2	Gabon	4,8	Maroko	49,9	Białoruś	39,4
39	Słowenia	38749	Zambia	3605	Trinidad i Tobago	6,2	Gwinea	4,5	Salwador	6,2	Namibia	4,8	Irlandia	49,9	Ghana	39,7
40	Estonia	36358	Kamerun	3689	Polska	6,2	Iran	4,5	Słowacja	6,2	Laos	4,9	Bangladesz	49,7	Korea Południowa	39,8
41	Bahamy	36338	Wyspy Marshalla	3986	Uzbekistan	6,2	Armenia	4,6	Uzbekistan	6,2	Afryka Południowa	4,9	Indonezja	49,7	Mjanma	39,8
42	Litwa	35832	Wyspy Świętego Tomasza i Książęca	4038	Litwa	6,1	Burkina Faso	4,6	Brazylia	6,2	Irak	4,9	Szwecja	49,4	Arabia Saudyjska	40,1
43	Portoryko	34921	Tuvalu	4047	Kolumbia	6,1	Niger	4,6	Rumunia	6,1	Maroko	4,9	Nepal	49,2	Uganda	40,2
44	Portugalia	34341	Kambodża	4257	Słowenia	6,1	Namibia	4,6	Ekwador	6,1	Nepal	4,9	Kongo	48,8	Indie	40,3
45	Słowacja	32575	Sudan	4123	Nikaragua	6,1	Somalia	4,7	Polska	6,1	Burkina Faso	4,9	Chile	48,7	Kanada	40,5
46	Polska	31834	Kenia	4303	Kosowo	6,1	Senegal	4,7	Kuwejt	6,1	Ghana	5,0	Kambodża	48,6	Ukraina	40,5
47	Panama	31782	Papua Nowa Gwinea	4336	Argentyna	6,1	Palestyna	4,7	Jamajka	6,1	Albania	5,0	Sri Lanka	48,5	Laos	40,5
48	Węgry	31579	Bangladesz	4546	Rumunia	6,1	Kambodża	4,7	Estonia	6,1	Wenezuela	5,0	Mauritius	48,5	Egipt	40,6
49	Łotwa	30645	Pakistan	4852	Cypr	6,0	Wenezuela	4,7	Tajlandia	6,0	Algieria	5,0	Wietnam	48,2	Bułgaria	40,6
50	Grecja	30354	Wybrzeże Kości Słoniowej	5148	Ekwador	6,0	Albania	4,7	Kazachstan	6,0	Armenia	5,0	Algieria	48,2	Gwinea	40,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. Abdallah, R. Abrar, N. Marks, *The Happy Planet Index 2021*, dostępne na: www.happyplanetindex.org, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), <https://data.worldbank.org/>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), <https://worldhappiness.report/>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022).

Ranking państw według popularnych mierników dobrobytu w 2018 r. cd. 2

Lp.	ISEW		HPI oczekiwana długość życia		GSCI				EPI				Legatum Prosperity Index			
	Od najlepszej pozycji		Od najlepszej pozycji		Od najlepszej pozycji		Od najgorszej pozycji		Od najlepszej sytuacji		Od najgorszej sytuacji		Od najlepszej sytuacji		Od najgorszej sytuacji	
1	Szwajcaria	3,38	Hongkong	84,9	Szwecja	61,3	Sudan Północny	32,4	Dania	82,5	Liberia	22,6	Norwegia	1	Afganistan	149
2	Norwegia	3,01	Japonia	84,6	Islandia	59,3	Irak	33,1	Luksemburg	82,3	Mjanmar	25,1	Nowa Zelandia	2	Afryka Środkowowschodnia	148
3	Japonia	3,00	Szwajcaria	83,8	Finlandia	58,7	Haiti	33,2	Szwajcaria	81,5	Afganistan	25,5	Finlandia	3	Jemen	147
4	Islandia	2,93	Singapur	83,6	Norwegia	58,4	Erytrea	33,9	Wielka Brytania	81,3	Sierra Leone	25,7	Szwajcaria	4	Czad	146
5	Szwecja	2,84	Hiszpania	83,6	Dania	57,2	Kiribati	34,3	Francja	80	Wybrzeże Kości Słoniowej	25,8	Dania	5	Sudan	145
6	Holandia	2,82	Włochy	83,5	Szwajcaria	56,4	Afganistan	34,5	Austria	79,6	Gwinea	26,4	Szwecja	6	Rep. Dem. Kongo	144
7	Kanada	2,72	Australia	83,4	Irlandia	55,5	Maureretania	34,7	Finlandia	78,9	Madagaskar	26,5	Wielka Brytania	7	Mauretania	142
8	Australia	2,71	Islandia	83,0	Austria	55,2	Republika Środkowoafrykańska	35,0	Szwecja	78,7	Wyspy Salomona	26,7	Kanada	8	Angola	141
9	Finlandia	2,63	Korea Południowa	83,0	Estonia	54,4	Grenada	35,1	Norwegia	77,7	Chad	26,7	Holandia	9	Burundi	140
10	Dania	2,61	Izrael	83,0	Chorwacja	54,4	Micronesia	35,3	Niemcy	77,2	Haiti	27,0	Irlandia	10	Niger	139
11	Niemcy	2,59	Szwecja	82,8	Nowa Zelandia	54,4	Uganda	35,7	Holandia	75,3	Burundi	27,0	Islandia	11	Kongo	138
12	Austria	2,49	Francja	82,7	Łotwa	54,4	Samoa	35,8	Japonia	75,1	Indie	27,6	Luksemburg	12	Etiopia	137
13	Nowa Zelandia	2,44	Malta	82,5	Słowenia	54,3	Chad	36,0	Australia	74,9	Ghana	27,6	Australia	13	Pakistan	136
14	Wielka Brytania	2,43	Kanada	82,4	Słowacja	54,2	Burundi	36,0	Hiszpania	74,3	Maurytania	27,7	Niemcy	14	Mali	135
15	Korea	2,40	Norwegia	82,4	Niemcy	53,8	Syria	36,0	Belgia	73,3	Gambia	27,9	Austria	15	Gwinea	134
16	USA	2,29	Luksemburg	82,3	Liechtenstein	53,6	Guinea-Bissau	36,1	Irlandia	72,8	Lesoto	28,0	Belgia	16	Libia	133
17	Belgia	2,22	Irlandia	82,3	Luksemburg	53,2	Vanuatu	36,5	Islandia	72,3	Dzibuti	28,1	USA	17	Gabon	132
18	Francja	2,12	Holandia	82,3	Korea Pd.	52,8	Malawi	36,7	Słowenia	72	Vanatu	28,9	Słowenia	18	Kamerun	131
19	Estonia	2,10	Nowa Zelandia	82,3	Wielka Brytania	52,6	Kuwait	36,9	Nowa Zelandia	71,3	Bangladesz	29,0	Malta	19	Suazi	130
20	Słowenia	2,08	Grecja	82,2	Francja	52,4	Lebanon	37,1	Kanada	71,0	Gwinea Bissau	29,1	Francja	20	Nigeria	129
21	Czechy	1,88	Portugalia	82,0	Japonia	52,3	Madagascar	37,4	Czechy	71	Mali	29,4	Singapur	21	Wybrzeże Kości Słoniowej	128
22	Hiszpania	1,88	Finlandia	81,9	Czechy	52,3	Jamaica	37,8	Włochy	71	Togo	29,5	Hong Kong	22	Uganda	127
23	Irlandia	1,83	Belgia	81,6	Polska	51,5	Sao Tome and Principe	37,9	Malta	70,7	Angola	29,7	Japonia	23	Wenezuela	126
24	Portugalia	1,80	Austria	81,5	Rumunia	51,4	Djibouti	37,9	USA	69,3	Benin	30,0	Portugalia	24	Madagaskar	125
25	Włochy	1,62	Słowenia	81,3	Belgia	51,2	St. Kitts and Nevis	38,0	Grecja	69,1	Erytrea	30,4	Hiszpania	25	Sierra Leone	124
26	Polska	1,47	Niemcy	81,3	Kanada	51,1	Turkmenistan	38,0	Słowacja	68,3	Senegal	30,7	Estonia	26	Togo	123
27	Słowacja	0,92	Wielka Brytania	81,3	Litwa	50,8	Solomon Islands	38,0	Portugalia	67,0	Niger	30,8	Czechy	27	Egipt	122
28	Węgry	0,88	Cypr	81,0	Włochy	50,2	Honduras	38,0	Południowa Korea	66,5	Nigeria	31,0	Cypr	28	Komory	121
29	Grecja	0,66	Dania	80,9	Portugalia	50,0	Swaziland	38,1	Izrael	65,8	Tanzania	31,1	Mauritius	29	Mozambik	120
30			Tajwan	80,5	Chiny	50,0	Jordan	38,2	Estonia	65,3	Gwatemala	31,8	Urugwaj	30	Benin	119
31			Kostaryka	80,3	Gruzja	49,9	Comoros	38,3	Cypr	64,8	Komory	32,1	Kostaryka	31	Zimbabwe	118
32			Katar	80,2	Holandia	49,8	Gambia	38,3	Rumunia	64,7	Mongolia	32,2	Słowacja	32	Liberia	117
33			Chile	80,2	Białoruś	49,7	Mali	38,3	Węgry	63,7	Papua Nowa Gwinea	32,4	Polska	33	Algieria	116
34			Czechy	79,4	USA	49,3	Trinidad and Tobago	38,4	Chorwacja	63,1	Nepal	32,7	Włochy	34	Burkina Faso	115

35			USA	78,9	Bośnia i Hercegowina	48,9	Rwanda	38,5	Litwa	62,9	Wyspy Zielonego Przylądka	32,8	Południowa Korea	35	Lesoto	114
36			Liban	78,9	Hiszpania	48,9	Egipt	38,5	Łotwa	61,6	Mikronezja	33,0	Litwa	36	Laos	113
37			Estonia	78,8	Węgry	48,8	Libya	38,5	Polska	60,9	Pakistan	33,1	Izrael	37	Dżibuti	112
38			Polska	78,7	Kostaryka	48,7	Pakistan	38,5	Seszele	58,2	Wietnam	33,4	Chile	38	Ukraina	111
39			Albania	78,6	Bułgaria	48,2	Tonga	38,6	Singapur	58,1	Kamerun	33,6	Zjednoczone Emiraty Arabskie	39	Malawi	110
40			Chorwacja	78,5	Australia	48,1	Botswana	38,7	Tajwan	57,2	Kambodża	33,6	Łotwa	40	Bangladesz	109
41			Panama	78,5	Urugwaj	48,0	Zimbabwe	38,8	Bułgaria	57,0	Ruanda	33,8	Chorwacja	41	Iran	108
42			Zjednoczone Emiraty Arabskie	78,0	Rosja	47,9	Niger	38,8	Zjednoczone Emiraty Arabskie	55,6	Suezi	33,8	Włochy	42	Liban	107
43			Urugwaj	77,8	Izrael	47,8	Morocco	38,9	Północna Macedonia	55,4	Mozambik	33,9	Panama	43	Senegal	106
44			Słowacja	77,4	Malta	47,6	Nigeria	39,1	Chile	55,3	Etiopia	34,4	Malezja	44	Zambia	105
45			Turcja	77,4	Grecja	47,4	South Africa	39,2	Serbia	55,2	Kenja	34,7	Rumunia	45	Tanzania	104
46			Bośnia i Hercegowina	77,3	Brunei	47,3	Liberia	39,2	Brunei	54,8	Sudan	34,8	Katar	46	Maroko	103
47			Bahrajn	77,2	Argentyna	47,3	Lesotho	39,2	Kuweit	53,6	Timor	35,3	Bułgaria	47	Tunezja	102
48			Kolumbia	77,1	Kazachstan	47,2	Guatemala	39,3	Jordania	53,4	Uganda	35,6	Trynidad i Tobago	48	Tadżykistan	101
49			Tajlandia	76,9	Peru	47,2	Bahrain	39,3	Białoruś	53,0	Gujana	35,9	Indonezja	49	Kambodża	100
50			Ekwador	76,8	Kirgistan	47,2	Indie	39,5	Kolumbia	52,9	Kongo	36,4	Surinam	50	Azerbejdżan	99

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. Abdallah, R. Abrar, N. Marks, *The Happy Planet Index 2021*, dostępne na: www.happyplanetindex.org, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), J. McLaren, *An Index of Social and Economic Well-being (ISEW) across 32 OECD countries – 2006 to 2018 (including England, Scotland, Wales and Northern Ireland)*, „Scottish Trends” 2020, dostępne na: <http://scottishtrends.co.uk/wp-content/uploads/2020/01/Index-of-Well-Being-Full-Report-2020-full.pdf>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), <https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), <https://li.com/reports/2018-legatum-prosperity-index/>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022).

Porównanie rankingu państw objętych badaniem na podstawie Indeksu Dobrobytu i popularnych mierników dobrobytu

	Ranking	Indeks Dobrobytu		World Hapinness Index		How is life? – subjective well - being		Legatum Index		HDI		HPI		EPI		ISEW		GSCI
Szwecja	1	0,82	3	7,314	4	7,8	2	6	4	0,937	9	50,5	5	78,7	1	2,84	1	60,5
Niemcy	2	0,75	6	6,965	10	7,4	6	14	2	0,939	3	52,7	6	77,2	4	2,59	8	53,4
Irlandia	3	0,75	5	6,977	1	9,1	5	10	1	0,942	7	51,1	10	72,8	13	1,83	3	55,4
Austria	4	0,74	4	7,139	3	8	7	15	9	0,914	12	46,8	3	79,6	5	2,49	4	54,8
Francja	5	0,74	10	6,489	13	7,25	10	20	12	0,891	5	51,8	2	80	8	2,12	10	52,9
Słowenia	6	0,70	16	5,948	11	7,31	9	18	10	0,902	10	47,9	11	72,0	10	2,08	7	53,7
Finlandia	7	0,70	1	7,632	2	8,12	1	3	6	0,925	6	51,3	4	78,9	3	2,63	2	57,4
Holandia	8	0,68	2	7,441	6	7,7	4	9	5	0,933	2	54,9	7	75,3	2	2,82	16	49,6
Wielka Brytania	9	0,65	8	6,814	7	7,6	3	7	7	0,920	1	56	1	81,3	6	2,43	12	51,9
Włochy	10	0,64	14	6,000	15	7,07	17	34	3	0,939	8	50,7	13	71	15	1,62	17	49,0
Portugalia	11	0,63	20	5,410	18	6,69	11	24	19	0,850	14	46,3	15	67,0	14	1,80	18	48,9
Hiszpania	12	0,63	11	6,310	12	7,3	12	25	11	0,893	4	52,3	8	74,3	12	1,88	19	48,1
Słowacja	13	0,61	12	6,173	14	7,10	15	32	17	0,857	13	46,6	14	68,3	17	0,92	9	53
Estonia	14	0,61	18	5,739	16	7,01	13	26	14	0,882	19	34,4	16	65,3	9	2,10	6	53,7
Belgia	15	0,58	7	6,927	8	7,6	8	16	8	0,919	17	42,5	9	73,3	7	2,22	15	49,9
Czechy	16	0,58	9	6,711	9	7,44	14	27	13	0,891	11	46,8	12	71	11	1,88	11	52,7
Węgry	17	0,53	19	5,620	19	6,51	20	42	20	0,845	15	45,4	17	63,7	18	0,88	20	47,8
Łotwa	18	0,51	17	5,933	17	6,74	19	40	18	0,854	20	34,1	19	61,6			5	54,2
Polska	19	0,47	13	6,123	5	7,78	16	33	15	0,872	16	45,0	20	60,9	16	1,47	14	51,2
Litwa	20	0,41	15	5,952	20	6,38	18	36	16	0,869	18	36,9	18	62,9			13	51,8

Źródło: Opracowanie własne: *How is Life?* OECD, <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=BLI#>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), J. F. Helliwell, R. Layard, J.D. Sachs, *World Hapinness Report*, https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), S. Abdallah, R. Abrar, N. Marks, *The Happy Planet Index 2021*, dostępne na: www.happyplanetindex.org, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), J. McLaren, *An Index od Social and Economic Well-being (ISEW) across 32 OECD countries – 2006 to 2018 (including Enlgand, Scotland, Wales and Northern Ireland, „Scottish Trends” 2020*, dostępne na: <http://scottishtrends.co.uk/wp-content/uploads/2020/01/Index-of-Well-Being-Full-Report-2020-full.pdf>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), <https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022), <https://li.com/reports/2018-legatum-prosperity-index/>, (data ostatniego dostępu: 02.04.2022).

Macierz korelacji indeksów dobrobytu z wykorzystaniem współczynnika tau Kendalla

	Indeks Dobrobytu	Ranking of happiness	How is life? – subjective well - being	Legatum Index	HDI	HPI	EPI	ISEW	GSCI
Indeks Dobrobytu	1	0,43	0,43	-0,6	0,53	0,50	0,62	0,47	0,38
Ranking of happiness	0,43	1	0,68	-0,66	0,57	0,43	0,52	0,58	0,29
How is life? – subjective well - being	0,43	0,68	1	-0,61	0,56	0,35	0,46	0,43	0,30
Legatum Index	-0,6	-0,66	-0,61	1	-0,60	-0,49	-0,63	-0,71	-0,35
HDI	0,53	0,57	0,56	-0,60	1	0,47	0,43	0,51	0,23
HPI	0,50	0,43	0,35	-0,49	0,47	1	0,63	0,35	0,01
EPI	0,62	0,52	0,46	-0,63	0,43	0,63	1	0,56	0,19
ISEW	0,47	0,58	0,43	-0,71	0,51	0,35	0,56	1	0,35
GSCI	0,38	0,29	0,30	-0,35	0,23	0,01	0,19	0,35	1

Źródło: Opracowanie własne.

Maksymalne stawki podstawowe CIT (wraz z surcharges i podatkami lokalnymi)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Belgia	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	29,6
Czechy	26,0	24,0	24,0	21,0	20,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Estonia	24,0	23,0	22,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Finlandia	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	24,5	24,5	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Francja	35,0	34,4	34,4	34,4	34,4	34,4	36,1	36,1	38,0	38,0	38,0	34,4	44,4	34,4
Niemcy	38,4	38,4	38,4	29,4	29,4	29,5	29,6	29,6	29,6	29,7	29,8	29,8	29,9	29,9
Węgry	17,5	17,5	21,3	21,3	21,3	20,6	20,6	20,6	20,6	20,6	20,6	20,6	10,8	10,8
Irlandia	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5
Włochy	37,3	37,3	37,3	31,4	31,4	31,4	31,4	31,3	31,3	31,3	31,3	31,3	27,8	27,8
Łotwa	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	20,0
Litwa	15,0	19,0	18,0	15,0	20,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0
Holandia	31,5	29,6	25,5	25,5	25,5	25,5	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Polska	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Portugalia	27,5	27,5	26,5	26,5	26,5	29,0	29,0	31,5	31,5	31,5	29,5	29,5	29,5	31,5
Słowacja	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	23,0	22,0	22,0	22,0	21,0	21,0
Słowenia	25,0	25,0	23,0	22,0	21,0	20,0	20,0	18,0	17,0	17,0	17,0	17,0	19,0	19,0
Hiszpania	35,0	35,0	32,5	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	28,0	25,0	25,0	25,0
Szwecja	28,0	28,0	28,0	28,0	26,3	26,3	26,3	26,3	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0
Wielka Brytania	30,0	30,0	30,0	28,0	28,0	28,0	26,0	24,0	23,0	21,0	20,0	20,0	19,0	19,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Taxation Trends 2021, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d5b94e4e-d4f1-11eb-895a-01aa75ed71a1/language-en>, (data ostatniego dostępu: 24.05.2022).

Efektywna stawka CIT w latach 2006 – 2018 dla dużych przedsiębiorstw w sektorze niefinansowym

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria		23,0	23,0	23,0	22,7	22,7	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,1	23,1	23,1
Belgia		25,7	25,4	24,9	24,7	25,3	25,9	26,3	26,5	26,7	27,8	28,3	29,3	24,9
Czechy		21,0	21,0	18,4	17,5	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7
Estonia		18,1	17,3	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	15,7	15,7	15,7	15,7
Finlandia		24,5	24,5	24,5	23,6	23,9	24,7	23,3	22,6	18,6	18,9	19,1	19,5	19,6
Francja		34,4	34,6	34,6	34,7	32,8	32,8	34,2	34,7	38,3	38,3	38,4	33,4	33,4
Niemcy		35,5	35,5	28,2	28,0	28,0	28,2	28,2	28,2	28,2	28,2	28,2	28,8	28,9
Węgry		16,3	19,5	19,5	19,5	19,1	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3	11,1	11,1
Irlandia		14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,1	14,1	14,1	14,1
Włochy		31,8	31,8	27,3	27,5	27,5	24,9	25,1	25,1	24,2	23,8	23,6	23,7	24,6
Łotwa		14,3	14,3	13,8	13,8	11,8	12,2	12,4	12,1	14,3	14,3	14,3	14,3	16,7
Litwa		16,0	15,2	12,7	16,8	12,7	12,7	12,7	13,6	13,6	13,6	13,6	13,6	13,6
Holandia		26,7	23,1	23,1	22,2	22,2	21,8	22,6	21,6	22,6	22,5	22,5	22,5	22,5
Polska		17,1	17,4	17,4	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5
Portugalia		24,6	23,7	23,7	23,7	26,2	26,2	28,4	28,4	28,4	26,6	26,6	20,0	21,4
Słowacja		22,3	20,9	20,0	19,1	18,2	18,2	16,4	15,5	15,5	15,5	15,5	17,3	17,3
Słowenia		16,8	16,8	16,8	16,8	16,8	16,8	16,8	20,3	19,4	19,6	19,6	18,7	18,7
Hiszpania		36,5	34,5	32,8	32,8	32,8	31,9	32,4	32,9	32,6	32,7	30,1	30,1	30,1
Szwecja		24,6	24,6	24,6	23,2	23,2	23,2	23,2	19,4	19,4	19,4	19,4	19,4	19,4
Wielka Brytania		29,2	29,3	28,0	28,3	28,4	26,9	25,2	24,3	22,4	21,5	21,5	20,5	20,6

Źródło: Section C of ZEW, Effective tax levels in the European Union using the Devereux/Griffith methodology - 2019 Report - project for EU Commission DG TAXUD 2019. https://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation_en, (data ostatniego dostępu: 04.02.2022). Objasnienia: Przedstawione wartości są efektywnymi średnimi stawkami podatkowymi, dla dużych korporacji z sektora niefinansowego, obliczonymi na poziomie korporacyjnym, dla średniej struktury aktywów i źródeł finansowania, przy użyciu metodologii Devereux/Griffith.

Załącznik nr 5

Maksymalna stawka PIT (wraz z surchage) w latach 2005 – 2018

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0
Belgia	53,7	53,7	53,7	53,7	53,7	53,7	53,7	53,7	53,8	53,8	53,7	53,2	53,2	53,2
Czechy	32,0	32,0	32,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0
Estonia	24,0	23,0	22,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Finlandia	51,0	50,9	50,5	50,1	49,1	49,0	49,2	49,0	51,1	51,5	51,6	51,6	51,4	51,1
Francja	53,5	45,4	45,4	45,4	45,4	45,4	46,6	50,3	50,3	50,3	50,2	50,2	50,2	51,5
Niemcy	44,3	44,3	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5
Węgry	38,0	36,0	40,0	40,0	40,0	40,6	20,3	20,3	16,0	16,0	16,0	15,0	15,0	15,0
Irlandia	42,0	42,0	41,0	41,0	46,0	47,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0
Włochy	44,1	44,1	44,9	44,9	44,9	45,2	47,3	47,3	47,3	47,8	48,8	48,8	47,2	47,2
Łotwa	25,0	25,0	25,0	25,0	23,0	26,0	25,0	25,0	24,0	24,0	23,0	23,0	23,0	31,4
Litwa	33,0	27,0	27,0	24,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0
Holandia	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0
Polska	40,0	40,0	40,0	40,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0
Portugalia	40,0	42,0	42,0	42,0	42,0	45,9	50,0	49,0	56,5	56,5	56,5	56,5	56,2	53,0
Słowacja	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Słowenia	50,0	50,0	41,0	41,0	41,0	41,0	41,0	41,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0
Hiszpania	45,0	45,0	43,0	43,0	43,0	43,0	45,0	52,0	52,0	52,0	45,0	45,0	43,5	43,5
Szwecja	56,6	56,6	56,6	56,4	56,5	56,6	56,6	56,6	56,7	56,9	57,0	57,1	57,1	57,1
Wielka Brytania	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	50,0	50,0	50,0	45,0	45,0	45,0	45,0	45,0	45,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Taxation Trends, op.cit.

Stopień progresji PIT, jako relacja średniej stawki podatku dla dochodu w wysokości 167% średniego wynagrodzenia do dochodu w wysokości 67% średniego wynagrodzenia, w latach 2005 – 2018

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	2,5	2,4	2,3	2,2	2,5	2,5	2,4	2,3	2,2	2,2	2,1	2,5	2,4	2,3
Belgia	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,8	1,8	1,9
Czechy	1,6	2,2	2,1	2,2	2,1	2,1	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6	1,6
Estonia	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	2,4
Finlandia	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	2,1	2,1
Francja	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9	1,8
Niemcy	1,9	1,9	1,9	2,0	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0
Węgry	3,2	3,1	2,7	2,5	2,3	2,1	1,7	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Irlandia	2,7	2,8	3,0	3,0	2,5	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6
Włochy	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6	2,1	2,4	2,4	2,4	2,4
Łotwa	1,1	1,1	1,2	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3
Litwa	1,3	1,3	1,2	1,2	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,4	1,3	1,4	1,6	1,8
Holandia	6,0	5,8	5,7	5,4	5,3	5,4	5,4	5,6	5,0	5,5	4,0	4,4	4,2	4,2
Polska	1,5	1,5	1,4	1,5	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2
Portugalia	3,5	3,2	3,4	3,5	3,7	3,6	3,9	3,4	2,8	2,9	2,4	2,3	2,2	2,1
Słowacja	2,4	2,2	2,2	2,0	2,8	2,5	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7
Słowenia	2,3	2,3	2,1	2,1	2,1	2,6	2,6	2,6	2,4	2,4	2,4	2,3	1,9	2,0
Hiszpania	1,9	1,9	1,9	2,4	2,3	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	2,0	2,0	2,0	2,0
Szwecja	1,6	1,6	1,9	1,9	2,0	2,1	2,0	2,0	2,0	2,1	2,0	2,1	2,1	2,1
Wielka Brytania	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6	1,7	1,7	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Stromość progresji PIT, jako relacja różnicy średniej stawki podatku dla dochodu w wysokości 167% i 133% średniego wynagrodzenia do różnicy średniej stawki dla dochodu w wysokości 67% i 100% średniego wynagrodzenia, w latach 2005 – 2018

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	2,5	2,4	2,3	2,2	2,5	2,5	2,4	2,3	2,2	2,2	2,1	2,5	2,4	2,3
Belgia	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,8	1,8	1,9
Czechy	1,6	2,2	2,1	2,2	2,1	2,1	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6	1,6
Estonia	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	2,4
Finlandia	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	2,1	2,1
Francja	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9	1,8
Niemcy	1,9	1,9	1,9	2,0	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0
Węgry	3,2	3,1	2,7	2,5	2,3	2,1	1,7	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Irlandia	2,7	2,8	3,0	3,0	2,5	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6
Włochy	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6	2,1	2,4	2,4	2,4	2,4
Łotwa	1,1	1,1	1,2	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3
Litwa	1,3	1,3	1,2	1,2	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,4	1,3	1,4	1,6	1,8
Holandia	6,0	5,8	5,7	5,4	5,3	5,4	5,4	5,6	5,0	5,5	4,0	4,4	4,2	4,2
Polska	1,5	1,5	1,4	1,5	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2
Portugalia	3,5	3,2	3,4	3,5	3,7	3,6	3,9	3,4	2,8	2,9	2,4	2,3	2,2	2,1
Słowacja	2,4	2,2	2,2	2,0	2,8	2,5	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7
Słowenia	2,3	2,3	2,1	2,1	2,1	2,6	2,6	2,6	2,4	2,4	2,4	2,3	1,9	2,0
Hiszpania	1,9	1,9	1,9	2,4	2,3	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	2,0	2,0	2,0	2,0
Szwecja	1,6	1,6	1,9	1,9	2,0	2,1	2,0	2,0	2,0	2,1	2,0	2,1	2,1	2,1
Wielka Brytania	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6	1,7	1,7	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Stawki VAT w okresie 2005-2018

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	Standardowa	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
	Zredukowana												13,0	13,0	13,0
	Zredukowana	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
	St/Zr	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Belgia	Standardowa	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
	Zredukowana	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0
	Zredukowana	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	St/Zr	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Czechy	Standardowa	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	20,0	20,0	20,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
	Zredukowana	5,0	5,0	5,0	9,0	9,0	10,0	10,0	14,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0
	Zredukowana											10,0	10,0	10,0	10,0
	St/Zr	3,8	3,8	3,8	2,1	2,1	2,0	2,0	1,4	1,4	1,4	2,1	2,1	2,1	2,1
Estonia	Standardowa	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
	Zredukowana	5,0	5,0	5,0	5,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0
	St/Zr	3,6	3,6	3,6	3,6	2,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2
Finlandia	Standardowa	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	23,0	23,0	23,0	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0	24,0
	Zredukowana	17,0	17,0	17,0	17,0	17,0	13,0	13,0	13,0	14,0	14,0	14,0	14,0	14,0	14,0
	Zredukowana	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	9,0	9,0	9,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
	St/Zr	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,6	2,6	2,6	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4
Francja	Standardowa	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
	Zredukowana	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
	Zredukowana							7,0	7,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
	Super zredukowana	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
	St/Zr	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5
Niemcy	Standardowa	16,0	16,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
	Zredukowana	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	St/Zr	2,3	2,3	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Węgry	Standardowa	25,0	20,0	20,0	20,0	25,0	25,0	25,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0

	Zredukowana	15,0	15,0			18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
	Zredukowana	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
	St/Zr	5,0	4,0	4,0	4,0	5,0	5,0	5,0	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4
Irlandia	Standardowa	21,0	21,0	21,0	21,0	22,0	21,0	21,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0
	Zredukowana	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5
	Zredukowana							9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0
	Super zredukowana	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8
	St/Zr	4,4	4,4	4,4	4,4	4,6	4,4	4,4	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8
Włochy	Standardowa	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	21,0	21,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0
	Zredukowana	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
	Zredukowana	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
	Zredukowana												5,0	5,0	5,0
	Super zredukowana												4,0	4,0	4,0
	St/Zr	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,2	5,5	5,5
Łotwa	Standardowa	18,0	18,0	18,0	18,0	21,0	21,0	22,0	22,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
	Zredukowana	5,0	5,0	5,0	5,0	10,0	10,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0
	Zredukowana														5,0
	St/Zr	3,6	3,6	3,6	3,6	2,1	2,1	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
Litwa	Standardowa	18,0	18,0	18,0	18,0	19,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
	Zredukowana	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0
	Zredukowana	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
	St/Zr	3,6	3,6	3,6	3,6	3,8	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
Holandia	Standardowa	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
	Zredukowana	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	9,0
	St/Zr	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	2,3
Polska	Standardowa	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0
	Zredukowana	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
	Zredukowana	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
	St/Zr	7,3	7,3	7,3	7,3	7,3	7,3	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6
Portugalia	Standardowa	21,0	21,0	21,0	20,0	20,0	21,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0
	Zredukowana	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	13,0	13,0	13,0	13,0	13,0	13,0	13,0	13,0	13,0
	Zredukowana	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	St/Zr	4,2	4,2	4,2	4,0	4,0	3,5	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8
Słowacja	Standardowa	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0

	Zredukowana			10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
	Zredukowana						6,0								
	St/Zr			1,9	1,9	1,9	3,2	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Słowenia	Standardowa	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0
	Zredukowana	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5
	St/Zr	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
Hiszpania	Standardowa	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	18,0	18,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0
	Zredukowana	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	8,0	8,0	8,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
	Zredukowana	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
	St/Zr	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,5	4,5	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3
Szwecja	Standardowa	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
	Zredukowana	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0
	Zredukowana	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	St/Zr	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
Wielka Brytania	Standardowa	17,5	17,5	17,5	17,5	15,0	17,5	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
	Zredukowana	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
	St/Zr	3,5	3,5	3,5	3,5	3,0	3,5	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie : Taxation Trends 2021, op.cit.

Indeks Potrzeb Podstawowych

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	0,67	0,65	0,61	0,72	0,73	0,72	0,78	0,78	0,76	0,81	0,83	0,83	0,81	0,80
Belgia	0,73	0,71	0,72	0,73	0,73	0,77	0,80	0,79	0,81	0,82	0,78	0,76	0,74	0,77
Czechy	0,53	0,59	0,61	0,59	0,60	0,60	0,62	0,64	0,68	0,71	0,69	0,75	0,64	0,48
Estonia	0,21	0,37	0,33	0,36	0,52	0,65	0,72	0,69	0,75	0,68	0,75	0,67	0,71	0,72
Finlandia	0,86	0,86	0,81	0,83	0,87	0,86	0,89	0,92	0,92	0,91	0,92	0,91	0,90	0,87
Francja	0,85	0,84	0,87	0,87	0,85	0,89	0,88	0,89	0,88	0,88	0,90	0,86	0,90	0,91
Niemcy	0,72	0,74	0,70	0,76	0,79	0,78	0,75	0,77	0,76	0,81	0,80	0,78	0,81	0,81
Węgry	0,32	0,52	0,44	0,53	0,52	0,43	0,40	0,40	0,55	0,72	0,72	0,78	0,84	0,83
Irlandia	0,77	0,75	0,76	0,80	0,78	0,77	0,77	0,76	0,77	0,81	0,83	0,81	0,83	0,78
Włochy	0,51	0,54	0,53	0,56	0,53	0,57	0,50	0,48	0,55	0,57	0,57	0,55	0,54	0,55
Łotwa	-0,97	-0,58	-0,19	0,05	-0,26	-0,03	-0,08	0,24	0,48	0,58	0,59	0,68	0,61	0,62
Litwa	-1,26	-0,50	-0,03	0,01	0,04	-0,01	0,29	0,47	0,33	0,59	0,60	0,64	0,70	0,68
Holandia	0,75	0,74	0,82	0,81	0,80	0,75	0,81	0,70	0,76	0,82	0,81	0,82	0,83	0,83
Polska	-0,77	-0,23	0,11	0,32	0,37	0,37	0,40	0,47	0,51	0,59	0,62	0,67	0,73	0,69
Portugalia	0,57	0,61	0,62	0,60	0,61	0,66	0,63	0,56	0,54	0,53	0,58	0,61	0,66	0,71
Słowacja	0,50	0,57	0,51	0,61	0,53	0,49	0,60	0,50	0,52	0,58	0,66	0,78	0,77	0,83
Słowenia	-1,04	-0,24	0,10	0,52	0,25	0,48	0,57	0,71	0,76	0,81	0,76	0,84	0,79	0,77
Hiszpania	0,62	0,68	0,71	0,68	0,57	0,58	0,51	0,45	0,49	0,43	0,49	0,56	0,55	0,60
Szwecja	0,86	0,89	0,91	0,87	0,85	0,85	0,82	0,87	0,84	0,88	0,86	0,86	0,90	0,82
Wielka Brytania	0,76	0,74	0,76	0,78	0,82	0,81	0,78	0,81	0,79	0,79	0,81	0,81	0,80	0,76

Źródło: Opracowanie własne.

Indeks Bezpieczeństwa

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	0,68	0,68	0,70	0,73	0,74	0,71	0,74	0,79	0,80	0,81	0,84	0,78	0,76	0,76
Belgia	0,30	0,12	0,31	0,13	0,02	0,25	0,29	0,23	0,16	0,31	0,30	0,21	0,36	0,36
Czechy	0,76	0,61	0,88	0,67	0,68	0,63	0,59	0,69	0,69	0,75	0,74	0,76	0,84	0,87
Estonia	0,23	0,32	0,31	0,62	0,63	0,53	0,57	0,64	0,66	0,68	0,77	0,78	0,82	0,83
Finlandia	0,56	0,65	0,61	0,68	0,71	0,81	0,83	0,81	0,82	0,82	0,77	0,80	0,81	0,81
Francja	0,36	0,63	0,52	0,61	0,58	0,57	0,58	0,64	0,63	0,58	0,65	0,62	0,68	0,62
Niemcy	0,57	0,52	0,57	0,55	0,54	0,69	0,71	0,74	0,75	0,74	0,82	0,72	0,71	0,71
Węgry	0,55	0,66	0,62	0,60	0,54	0,44	0,41	0,40	0,34	0,49	0,49	0,57	0,35	0,71
Irlandia	0,62	0,65	0,57	0,54	0,40	0,41	0,36	0,41	0,41	0,55	0,58	0,68	0,70	0,77
Włochy	0,69	0,68	0,79	0,77	0,77	0,80	0,71	0,63	0,49	0,45	0,48	0,57	0,64	0,65
Łotwa	-0,77	-0,68	-0,69	-0,36	-0,24	0,03	0,22	0,40	0,46	0,47	0,48	0,52	0,57	0,58
Litwa	-0,63	-0,47	-0,24	0,20	0,13	0,02	0,16	0,21	0,29	0,27	0,16	0,20	0,20	0,07
Holandia	0,38	0,30	0,46	0,47	0,46	0,41	0,38	0,43	0,50	0,54	0,50	0,54	0,52	0,50
Polska	-0,04	0,10	0,14	0,28	0,41	0,46	0,39	0,51	0,51	0,52	0,61	0,57	0,49	0,62
Portugalia	0,22	0,49	0,30	0,22	0,40	0,34	0,27	0,19	0,31	0,41	0,43	0,51	0,58	0,63
Słowacja	0,63	0,56	0,75	0,80	0,67	0,70	0,67	0,56	0,60	0,54	0,58	0,71	0,74	0,75
Słowenia	0,56	0,52	0,47	0,64	0,47	0,50	0,61	0,56	0,58	0,60	0,62	0,64	0,68	0,80
Hiszpania	0,77	0,79	0,72	0,60	0,47	0,49	0,53	0,48	0,45	0,32	0,52	0,58	0,57	0,64
Szwecja	0,76	0,76	0,77	0,70	0,77	0,84	0,83	0,79	0,87	0,77	0,82	0,89	0,88	0,88
Wielka Brytania	0,40	0,58	0,62	0,58	0,55	0,68	0,66	0,64	0,71	0,72	0,73	0,65	0,62	0,63

Źródło: Opracowanie własne.

Indeks Możliwości

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	0,32	0,33	0,39	0,42	0,44	0,44	0,46	0,50	0,50	0,57	0,58	0,60	0,60	0,63
Belgia	0,39	0,43	0,46	0,44	0,51	0,48	0,51	0,52	0,53	0,56	0,59	0,53	0,56	0,58
Czechy	-0,05	0,01	0,10	0,12	0,22	0,20	0,23	0,28	0,29	0,31	0,34	0,40	0,45	0,50
Estonia	-0,27	-0,19	-0,14	0,05	0,11	0,02	0,14	0,19	0,21	0,28	0,32	0,34	0,40	0,39
Finlandia	0,15	0,23	0,26	0,27	0,31	0,36	0,35	0,36	0,36	0,36	0,40	0,42	0,42	0,41
Francja	0,49	0,54	0,57	0,59	0,62	0,62	0,60	0,63	0,64	0,66	0,69	0,69	0,68	0,69
Niemcy	0,46	0,41	0,43	0,46	0,51	0,56	0,59	0,62	0,65	0,63	0,69	0,71	0,74	0,76
Węgry	0,02	0,04	0,12	0,17	0,23	0,23	0,25	0,24	0,25	0,25	0,30	0,33	0,27	0,32
Irlandia	0,47	0,49	0,55	0,63	0,68	0,68	0,71	0,71	0,71	0,70	0,76	0,76	0,78	0,79
Włochy	0,48	0,51	0,52	0,57	0,61	0,57	0,57	0,62	0,66	0,71	0,66	0,69	0,74	0,76
Łotwa	-0,02	0,04	0,12	0,37	0,34	0,25	0,03	0,14	0,14	0,29	0,36	0,39	0,40	0,45
Litwa	0,06	0,07	0,11	0,24	0,24	0,23	0,35	0,42	0,43	0,47	0,52	0,51	0,52	0,58
Holandia	0,35	0,39	0,40	0,48	0,50	0,50	0,54	0,56	0,57	0,58	0,58	0,68	0,70	0,72
Polska	-0,06	0,02	0,09	0,16	0,24	0,24	0,21	0,23	0,24	0,29	0,33	0,36	0,40	0,42
Portugalia	0,48	0,48	0,54	0,51	0,58	0,56	0,62	0,56	0,60	0,54	0,60	0,62	0,66	0,68
Słowacja	-0,44	-0,34	-0,15	0,04	0,01	0,25	0,25	0,28	0,25	0,25	0,33	0,35	0,36	0,44
Słowenia	0,39	0,40	0,40	0,45	0,48	0,48	0,49	0,46	0,48	0,48	0,48	0,53	0,58	0,62
Hiszpania	0,36	0,39	0,45	0,51	0,61	0,59	0,62	0,63	0,65	0,64	0,65	0,68	0,68	0,70
Szwecja	0,41	0,49	0,56	0,55	0,58	0,61	0,62	0,64	0,66	0,69	0,73	0,73	0,73	0,74
Wielka Brytania	0,45	0,45	0,47	0,48	0,49	0,48	0,53	0,57	0,67	0,63	0,63	0,53	0,58	0,60

Źródło: Opracowanie własne.

Indeks Przyszłości

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	0,80	0,84	0,86	0,87	0,89	0,90	0,91	0,92	0,92	0,93	0,94	0,94	0,94	0,94
Belgia	0,57	0,62	0,67	0,66	0,73	0,75	0,76	0,78	0,79	0,82	0,83	0,84	0,84	0,86
Czechy	0,14	0,21	0,30	0,37	0,44	0,47	0,48	0,52	0,55	0,59	0,61	0,61	0,63	0,66
Estonia	0,08	0,29	0,35	0,41	0,59	0,59	0,66	0,66	0,62	0,64	0,71	0,72	0,72	0,72
Finlandia	0,74	0,76	0,81	0,86	0,86	0,85	0,87	0,88	0,90	0,90	0,92	0,93	0,93	0,94
Francja	0,64	0,68	0,71	0,72	0,75	0,79	0,75	0,77	0,80	0,81	0,83	0,85	0,86	0,87
Niemcy	0,67	0,68	0,72	0,72	0,75	0,76	0,75	0,77	0,78	0,79	0,81	0,82	0,82	0,83
Węgry	0,13	0,22	0,21	0,30	0,33	0,40	0,36	0,34	0,39	0,35	0,38	0,40	0,41	0,44
Irlandia	0,23	0,25	0,36	0,46	0,52	0,53	0,66	0,68	0,69	0,72	0,73	0,74	0,72	0,74
Włochy	0,35	0,40	0,42	0,46	0,55	0,57	0,57	0,61	0,65	0,67	0,68	0,71	0,72	0,75
Łotwa	-0,03	-0,06	-0,09	0,16	0,19	0,29	0,33	0,38	0,43	0,50	0,55	0,58	0,64	0,62
Litwa	-0,32	-0,25	-0,15	0,02	0,17	0,24	0,26	0,29	0,28	0,33	0,42	0,52	0,55	0,55
Holandia	0,62	0,67	0,67	0,68	0,68	0,68	0,72	0,74	0,76	0,77	0,78	0,78	0,79	0,81
Polska	-0,47	-0,37	-0,18	-0,20	-0,21	-0,09	-0,10	0,00	0,01	0,25	0,26	0,26	0,30	0,35
Portugalia	0,28	0,43	0,50	0,56	0,53	0,55	0,54	0,53	0,58	0,62	0,61	0,65	0,61	0,63
Słowacja	-0,41	-0,16	0,11	0,04	0,24	0,25	0,32	0,38	0,46	0,53	0,52	0,54	0,56	0,60
Słowenia	0,32	0,36	0,41	0,52	0,56	0,65	0,67	0,68	0,72	0,73	0,72	0,71	0,75	0,76
Hiszpania	0,35	0,42	0,46	0,54	0,62	0,66	0,66	0,68	0,70	0,70	0,70	0,71	0,71	0,72
Szwecja	0,89	0,92	0,92	0,93	0,95	0,97	0,97	0,97	0,98	0,98	0,99	0,99	0,99	0,99
Wielka Brytania	0,57	0,60	0,62	0,65	0,67	0,71	0,72	0,72	0,75	0,75	0,77	0,78	0,79	0,79

Źródło: Opracowanie własne.

Indeks Dobrobytu

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Austria	0,55	0,55	0,57	0,62	0,64	0,63	0,66	0,69	0,69	0,73	0,75	0,74	0,73	0,74
Belgia	0,44	0,40	0,48	0,42	0,42	0,50	0,53	0,52	0,51	0,57	0,57	0,52	0,57	0,58
Czechy	0,27	0,28	0,41	0,37	0,42	0,40	0,41	0,47	0,49	0,53	0,54	0,58	0,59	0,58
Estonia	-0,06	0,08	0,10	0,27	0,37	0,35	0,44	0,47	0,49	0,50	0,57	0,56	0,61	0,61
Finlandia	0,50	0,55	0,55	0,58	0,62	0,66	0,68	0,68	0,69	0,69	0,69	0,71	0,71	0,70
Francja	0,53	0,63	0,62	0,66	0,66	0,68	0,66	0,70	0,70	0,70	0,73	0,72	0,75	0,74
Niemcy	0,55	0,53	0,55	0,57	0,60	0,65	0,66	0,69	0,70	0,70	0,75	0,72	0,74	0,75
Węgry	0,17	0,28	0,28	0,33	0,34	0,30	0,28	0,27	0,31	0,39	0,41	0,46	0,41	0,53
Irlandia	0,49	0,51	0,53	0,57	0,56	0,57	0,59	0,61	0,61	0,66	0,70	0,72	0,74	0,75
Włochy	0,46	0,49	0,53	0,55	0,58	0,59	0,55	0,54	0,54	0,56	0,55	0,59	0,63	0,64
Łotwa	-0,61	-0,46	-0,33	-0,03	-0,09	0,04	0,01	0,20	0,29	0,39	0,43	0,48	0,49	0,51
Litwa	-0,68	-0,41	-0,17	0,04	0,06	0,02	0,19	0,28	0,27	0,36	0,37	0,41	0,44	0,41
Holandia	0,46	0,46	0,52	0,55	0,56	0,53	0,56	0,55	0,60	0,63	0,62	0,67	0,68	0,68
Polska	-0,45	-0,21	-0,04	0,08	0,15	0,19	0,17	0,25	0,26	0,36	0,40	0,42	0,43	0,47
Portugalia	0,34	0,45	0,44	0,41	0,49	0,48	0,47	0,41	0,46	0,47	0,51	0,55	0,60	0,63
Słowacja	-0,02	0,06	0,22	0,31	0,28	0,36	0,40	0,36	0,39	0,40	0,46	0,54	0,56	0,61
Słowenia	-0,04	0,18	0,28	0,48	0,37	0,46	0,53	0,54	0,58	0,60	0,59	0,64	0,66	0,70
Hiszpania	0,48	0,53	0,54	0,54	0,52	0,53	0,53	0,51	0,52	0,46	0,54	0,59	0,58	0,63
Szwecja	0,67	0,71	0,74	0,71	0,74	0,77	0,77	0,77	0,80	0,79	0,82	0,84	0,85	0,82
Wielka Brytania	0,49	0,54	0,57	0,57	0,58	0,62	0,63	0,64	0,69	0,69	0,70	0,64	0,65	0,65

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki estymacji 2MNK w programie Gretl – model I

Model 1: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)					Model 2: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)					Model 3: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)				
Zmienna zależna (Y): ID					Zmienna zależna (Y): IP					Zmienna zależna (Y): IM				
Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasycznueudziaA_1 WydatkinacelegospodarceudziaA_1 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1 SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoeudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1 AkcyzudziaA_1					Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasycznueudziaA_1 WydatkinacelegospodarceudziaA_1 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1 SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoeudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1 AkcyzudziaA_1					Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasycznueudziaA_1 WydatkinacelegospodarceudziaA_1 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1 SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoeudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1 AkcyzudziaA_1				
Instrumenty: const WydatkiklasycznueudziaA_1 WydatkinacelegospodarceudziaA_1 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1 SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkoeudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1 AkcyzajakoPKB_1 WydatkijakoPKB_1					Instrumenty: const WydatkiklasycznueudziaA_1 WydatkinacelegospodarceudziaA_1 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1 SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkoeudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1 AkcyzajakoPKB_1 WydatkijakoPKB_1					Instrumenty: const WydatkiklasycznueudziaA_1 WydatkinacelegospodarceudziaA_1 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1 SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkoeudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1 AkcyzajakoPKB_1 WydatkijakoPKB_1				
-----					-----					-----				
	współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p		współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p		współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p
const	33,5498	43,7648	0,7666	0,5234	const	39,8431	48,7442	0,8174	0,4996	const	42,5912	84,8436	0,5020	0,6655
Wydatkiklasycz~_1	-0,282462	0,448167	-0,6303	0,5929	Wydatkiklasycz~_1	-0,347937	0,499158	-0,6970	0,5579	Wydatkiklasycz~_1	-0,343387	0,868829	-0,3952	0,7308
Wydatkinaceleg~_1	-0,260581	0,467968	-0,5568	0,6336	Wydatkinaceleg~_1	-0,329259	0,521211	-0,6317	0,5921	Wydatkinaceleg~_1	-0,297243	0,907215	-0,3276	0,7743
Wydatkinakludz~_1	-0,204253	0,455100	-0,4488	0,6975	Wydatkinakludz~_1	-0,284087	0,506879	-0,5605	0,6316	Wydatkinakludz~_1	-0,238930	0,882268	-0,2708	0,8119
Wydatkinaceles~_1	-0,295033	0,458484	-0,6435	0,5858	Wydatkinaceles~_1	-0,352495	0,510648	-0,6903	0,5614	Wydatkinaceles~_1	-0,345531	0,888829	-0,3887	0,7349
PITudziaA_1	-0,110433	0,0626209	-1,764	0,2199	PITudziaA_1	-0,0850712	0,0697456	-1,220	0,3469	PITudziaA_1	-0,157448	0,121399	-1,297	0,3241
CITudziaA_1	-0,0783883	0,0415062	-1,889	0,1995	CITudziaA_1	-0,0668442	0,0462286	-1,446	0,2851	CITudziaA_1	-0,114606	0,0804650	-1,424	0,2904
SSCudziaA_1	-0,0532975	0,0504590	-1,056	0,4016	SSCudziaA_1	-0,0552458	0,0561999	-0,9830	0,4292	SSCudziaA_1	-0,108696	0,0978210	-1,111	0,3822
PodatkimajAtko~_1	0,144978	0,106485	1,361	0,3065	PodatkimajAtko~_1	0,0639006	0,118601	0,5388	0,6440	PodatkimajAtko~_1	0,123484	0,206435	0,5982	0,6104
Podatkiodsprze~_1	-0,0887324	0,0526432	-1,686	0,2339	Podatkiodsprze~_1	-0,0799149	0,0586326	-1,363	0,3061	Podatkiodsprze~_1	-0,139667	0,102055	-1,369	0,3046
AkcyzudziaA_1	-0,293472	0,120129	-2,443	0,1346	AkcyzudziaA_1	-0,242385	0,133797	-1,812	0,2117	AkcyzudziaA_1	-0,400851	0,232885	-1,721	0,2273
Średn.aryt.zm.zależnej	0,649565	Odch.stand.zm.zależnej	0,056748		Średn.aryt.zm.zależnej	0,829082	Odch.stand.zm.zależnej	0,048532		Średn.aryt.zm.zależnej	0,540878	Odch.stand.zm.zależnej	0,077967	
Suma kwadratów reszt	0,000240	Błąd standardowy reszt	0,010946		Suma kwadratów reszt	0,000297	Błąd standardowy reszt	0,012192		Suma kwadratów reszt	0,000901	Błąd standardowy reszt	0,021221	
Wsp. determ. R-kwadrat	0,993841	Skorygowany R-kwadrat	0,963047		Wsp. determ. R-kwadrat	0,989577	Skorygowany R-kwadrat	0,937465		Wsp. determ. R-kwadrat	0,987777	Skorygowany R-kwadrat	0,926659	
F(10, 2)	32,24920	Wartość p dla testu F	0,030440		F(10, 2)	19,01397	Wartość p dla testu F	0,050973		F(10, 2)	16,19541	Wartość p dla testu F	0,059523	
Autokorel.reszt - rho1	-0,603016	Stat. Durbina-Watsona	3,099963		Autokorel.reszt - rho1	-0,607184	Stat. Durbina-Watsona	3,106373		Autokorel.reszt - rho1	-0,615483	Stat. Durbina-Watsona	3,119422	
Test Sargana - nadmiernej identyfikacji - Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione Statystyka testu: LM = 0,0108541 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 0,0108541) = 0,917024					Test Sargana - nadmiernej identyfikacji - Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione Statystyka testu: LM = 8,22718e-005 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 8,22718e-005) = 0,992763					Test Sargana - nadmiernej identyfikacji - Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione Statystyka testu: LM = 0,0691946 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 0,0691946) = 0,792513				
Test Pesarana-Taylor na heteroskedastyczność - Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje Asymptotyczna statystyka testu: z = 1,57282 z wartością p = 0,115761					Test Pesarana-Taylor na heteroskedastyczność - Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje Asymptotyczna statystyka testu: z = 1,5391 z wartością p = 0,123781					Test Pesarana-Taylor na heteroskedastyczność - Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje Asymptotyczna statystyka testu: z = 1,45553 z wartością p = 0,145523				
Test na normalność rozkładu reszt - Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 1,58579 z wartością p = 0,452533					Test na normalność rozkładu reszt - Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 1,4516 z wartością p = 0,483938					Test na normalność rozkładu reszt - Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 1,22296 z wartością p = 0,542548				

Model 4: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)
 Zmienna zależna (Y): IB
 Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasyczneudziaA_1 Wydatkinacelegospodarczudz_1
 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1
 SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedAyudziaA_1
 AkcyzaudziaA_1
 Instrumenty: const WydatkiklasycznejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarczejak_1
 Wydatkinakl jakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnej jako_1 PIT jakoPKB_1 CIT jakoPKB_1
 SSC jakoPKB_1 PodatkimajAtkowej jakoPKB_1 PodatkiodsprzedAy jakoPK_1
 Akcyz jakoPKB_1 Wydatkij jakoPKB_1

	współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p
const	-0,958361	32,0046	-0,02994	0,9788
Wydatkiklasycz~_1	0,0119978	0,327738	0,03661	0,9741
Wydatkinaceleg~_1	0,0384657	0,342218	0,1124	0,9208
Wydatkinakludz~_1	0,120681	0,332808	0,3626	0,7516
Wydatkinaceles~_1	0,00665487	0,335283	0,01985	0,9860
PITudziaA_1	-0,0841577	0,0457938	-1,838	0,2075
CITudziaA_1	-0,0492026	0,0303529	-1,621	0,2465
SSCudziaA_1	0,000438123	0,0368999	0,01187	0,9916
PodatkimajAtko~_1	0,176851	0,0778712	2,271	0,1511
Podatkiodsprze~_1	-0,0589465	0,0384972	-1,531	0,2654
AkcyzaudziaA_1	-0,115212	0,0878487	-1,311	0,3200

Średn. aryt. zm. zależnej 0,616368 Odch. stand. zm. zależnej 0,052440
 Suma kwadratów reszt 0,000128 Błąd standardowy reszt 0,008005
 Wsp. determ. R-kwadrat 0,996117 Skorygowany R-kwadrat 0,976700
 F(10, 2) 51,22474 Wartość p dla testu F 0,019295
 Autokorel. reszt - rho1 -0,451577 Stat. Durbina-Watsona 2,897066

Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -
 Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione
 Statystyka testu: LM = 12,6043
 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 12,6043) = 0,000384855

Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -
 Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje
 Asymptotyczna statystyka testu: z = 0,505025
 z wartością p = 0,613541

Test na normalność rozkładu reszt -
 Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny
 Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 1,54329
 z wartością p = 0,462252

Model 5: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)
 Zmienna zależna (Y): IPP
 Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasyczneudziaA_1 Wydatkinacelegospodarczudz_1
 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1
 SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedAyudziaA_1
 AkcyzaudziaA_1
 Instrumenty: const WydatkiklasycznejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarczejak_1
 Wydatkinakl jakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnej jako_1 PIT jakoPKB_1 CIT jakoPKB_1
 SSC jakoPKB_1 PodatkimajAtkowej jakoPKB_1 PodatkiodsprzedAy jakoPK_1
 Akcyz jakoPKB_1 Wydatkij jakoPKB_1

	współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p
const	39,9481	22,5261	1,773	0,2182
Wydatkiklasycz~_1	-0,346406	0,230675	-1,502	0,2720
Wydatkinaceleg~_1	-0,364426	0,240867	-1,513	0,2695
Wydatkinakludz~_1	-0,349276	0,234243	-1,491	0,2744
Wydatkinaceles~_1	-0,379886	0,235985	-1,610	0,2487
PITudziaA_1	-0,0562805	0,0322315	-1,746	0,2229
CITudziaA_1	-0,0422418	0,0213636	-1,977	0,1866
SSCudziaA_1	-0,0178518	0,0259716	-0,6874	0,5629
PodatkimajAtko~_1	0,143826	0,0548088	2,624	0,1197
Podatkiodsprze~_1	-0,0294434	0,0270958	-1,087	0,3907
AkcyzaudziaA_1	-0,266502	0,0618314	-4,310	0,0498 **

Średn. aryt. zm. zależnej 0,815780 Odch. stand. zm. zależnej 0,023682
 Suma kwadratów reszt 0,000063 Błąd standardowy reszt 0,005634
 Wsp. determ. R-kwadrat 0,990575 Skorygowany R-kwadrat 0,943447
 F(10, 2) 21,05660 Wartość p dla testu F 0,046167
 Autokorel. reszt - rho1 -0,560696 Stat. Durbina-Watsona 3,065132

Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -
 Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione
 Statystyka testu: LM = 9,39003
 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 9,39003) = 0,00218169

Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -
 Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje
 Asymptotyczna statystyka testu: z = 1,57915
 z wartością p = 0,114301

Test na normalność rozkładu reszt -
 Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny
 Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 1,02087
 z wartością p = 0,600235

Wyniki estymacji 2MNK w programie Gretl – model I

Model 1: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)					Model 2: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)					Model 3: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)				
Zmienna zależna (Y): ID					Zmienna zależna (Y): IP					Zmienna zależna (Y): IM				
Zmodyfikowane przez instrumenty: Wydatkiklasyczneudzia_1 Wydatkinacelegospodarceudz_1					Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasyczneudziaA_1 Wydatkinacelegospodarceudz					Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasyczneudziaA_1 Wydatkinacelegospodarceudz_1				
WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1					WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1					WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1				
SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1					SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1					SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1				
AkcyzaudziaA_1					AkcyzaudziaA_1					AkcyzaudziaA_1				
Instrumenty: const WydatkiklasycznejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarcejak_1					Instrumenty: const WydatkiklasycznejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarcejak_1					Instrumenty: const WydatkiklasycznejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarcejak_1				
Wydatkinakl jakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnejako_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1					Wydatkinakl jakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnejako_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1					Wydatkinakl jakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnejako_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1				
SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkowe jakoPKB_1 PodatkiodsprzedaAy jakoPK_1					SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkowe jakoPKB_1 PodatkiodsprzedaAy jakoPK_1					SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkowe jakoPKB_1 PodatkiodsprzedaAy jakoPK_1				
AkcyzajakoPKB_1 WydatkijakoPKB_1					AkcyzajakoPKB_1 WydatkijakoPKB_1					AkcyzajakoPKB_1 WydatkijakoPKB_1				
-----					-----					-----				
współczynnik błąd standardowy t-Studenta wartość p					współczynnik błąd standardowy t-Studenta wartość p					współczynnik błąd standardowy t-Studenta wartość p				
-----					-----					-----				
const	4,28052	11,1039	0,3855	0,7370	const	12,8712	11,9660	1,076	0,3946	const	-14,5439	4,71926	-3,082	0,0911 *
Wydatkiklasycz-1	-0,0611593	0,128106	-0,4774	0,6802	Wydatkiklasycz-1	-0,153245	0,138053	-1,110	0,3826	Wydatkiklasycz-1	0,170246	0,0544467	3,127	0,0889 *
Wydatkinaceleg-1	-0,0123639	0,114451	-0,1080	0,9238	Wydatkinaceleg-1	-0,111499	0,123337	-0,9040	0,4614	Wydatkinaceleg-1	0,192015	0,0486430	3,947	0,0586 *
Wydatkinakludz-1	-0,00288918	0,0985110	-0,02932	0,9793	Wydatkinakludz-1	-0,117744	0,106159	-1,109	0,3829	Wydatkinakludz-1	0,165043	0,0418683	3,942	0,0587 *
Wydatkinaceles-1	0,0162841	0,114917	0,1417	0,9003	Wydatkinaceles-1	-0,0810385	0,123839	-0,6544	0,5801	Wydatkinaceles-1	0,224580	0,0488411	4,598	0,0442 **
PITudziaA_1	-0,0251170	0,0270837	-0,9274	0,4516	PITudziaA_1	0,00100773	0,0291865	0,03453	0,9756	PITudziaA_1	-0,0877237	0,0115109	-7,621	0,0168 **
CITudziaA_1	-0,0470192	0,0256305	-1,834	0,2080	CITudziaA_1	0,00848347	0,0276205	0,3071	0,7878	CITudziaA_1	-0,0437756	0,0108933	-4,019	0,0567 **
SSCudziaA_1	-0,0286668	0,0259269	-1,106	0,3841	SSCudziaA_1	0,0205958	0,0279399	0,7371	0,5378	SSCudziaA_1	0,0193129	0,0110192	1,753	0,2218
PodatkimajAtko-1	-0,0642758	0,123521	-0,5204	0,6547	PodatkimajAtko-1	-0,134614	0,133111	-1,011	0,4183	PodatkimajAtko-1	-0,161938	0,0524977	-3,085	0,0910 *
Podatkiodsprze-1	0,0991647	0,247956	0,3999	0,7279	Podatkiodsprze-1	0,302143	0,267208	1,131	0,3755	Podatkiodsprze-1	0,407680	0,105384	3,869	0,0608 *
AkcyzaudziaA_1	-0,0753254	0,0308684	-2,440	0,1348	AkcyzaudziaA_1	-0,112726	0,0332650	-3,389	0,0771 *	AkcyzaudziaA_1	-0,193334	0,0131194	-14,74	0,0046 ***
-----					-----					-----				
Średn. aryt. zm. zależnej	0,569311	Odch. stand. zm. zależnej	0,047036		Średn. aryt. zm. zależnej	0,623400	Odch. stand. zm. zależnej	0,097754		Średn. aryt. zm. zależnej	0,609124	Odch. stand. zm. zależnej	0,071828	
Suma kwadratów reszt	0,000080	Błąd standardowy reszt	0,006341		Suma kwadratów reszt	0,000093	Błąd standardowy reszt	0,006834		Suma kwadratów reszt	0,000015	Błąd standardowy reszt	0,002695	
Wsp. determ. R-kwadrat	0,996971	Skorygowany R-kwadrat	0,981828		Wsp. determ. R-kwadrat	0,999187	Skorygowany R-kwadrat	0,995120		Wsp. determ. R-kwadrat	0,999767	Skorygowany R-kwadrat	0,998603	
F(10, 2)	65,73217	Wartość p dla testu F	0,015075		F(10, 2)	245,4948	Wartość p dla testu F	0,004063		F(10, 2)	843,0922	Wartość p dla testu F	0,001185	
Autokorel. reszt - rho1	-0,390812	Stat. Durbina-Watsona	2,425564		Autokorel. reszt - rho1	-0,666521	Stat. Durbina-Watsona	3,329320		Autokorel. reszt - rho1	-0,646027	Stat. Durbina-Watsona	3,284414	
Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -					Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -					Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -				
Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione					Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione					Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione				
Statystyka testu: LM = 2,01255					Statystyka testu: LM = 1,53999					Statystyka testu: LM = 0,935799				
z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 2,01255) = 0,156002					z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 1,53999) = 0,214619					z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 0,935799) = 0,333361				
Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -					Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -					Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -				
Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje					Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje					Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje				
Asymptotyczna statystyka testu: z = 1,26984					Asymptotyczna statystyka testu: z = 0,659491					Asymptotyczna statystyka testu: z = 0,536277				
z wartością p = 0,204141					z wartością p = 0,509581					z wartością p = 0,591767				
Test na normalność rozkładu reszt -					Test na normalność rozkładu reszt -					Test na normalność rozkładu reszt -				
Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny					Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny					Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny				
Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 1,13949					Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 5,27913					Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 5,61306				
z wartością p = 0,565669					z wartością p = 0,0713922					z wartością p = 0,0604144				

Model 4: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)

Zmienna zależna (Y): IB

Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasyczneudziaA_1 Wydatkinacelegospodarczeud_1

WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1
SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1
AkcyzaudziaA_1

Instrumenty: const WydatkiklasyczejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarczejak_1
WydatkinakljakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnejako_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1
SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkowejakoPKB_1 PodatkiodsprzedaAyjakoPK_1
AkcyzajakoPKB_1 WydatkijakoPKB_1

	współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p
const	12,1875	31,5038	0,3869	0,7361
Wydatkiklasycz~_1	-0,153021	0,363463	-0,4210	0,7147
Wydatkinaceleg~_1	-0,0862955	0,324720	-0,2658	0,8153
Wydatkinakludz~_1	-0,0453334	0,279495	-0,1622	0,8861
Wydatkinaceles~_1	-0,0582549	0,326043	-0,1787	0,8747
PITudziaA_1	-0,0220631	0,0768417	-0,2871	0,8010
CITudziaA_1	-0,0953819	0,0727189	-1,312	0,3200
SSCudziaA_1	-0,0983864	0,0735598	-1,338	0,3129
PodatkimajAtko~_1	0,165170	0,350453	0,4713	0,6838
Podatkiodsprze~_1	-0,552191	0,703501	-0,7849	0,5147
AkcyzaudziaA_1	0,0177351	0,0875796	0,2025	0,8583

Średn. aryt. zm. zależnej 0,555475 Odch. stand. zm. zależnej 0,064739
Suma kwadratów reszt 0,000647 Błąd standardowy reszt 0,017991
Wsp. determ. R-kwadrat 0,987131 Skorygowany R-kwadrat 0,922785
F(10, 2) 15,36366 Wartość p dla testu F 0,062622
Autokorel. reszt - rho1 -0,285213 Stat. Durbina-Watsona 1,879188

Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -

Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione

Statystyka testu: LM = 11,3301

z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 11,3301) = 0,000762594

Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -

Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje

Asymptotyczna statystyka testu: z = 2,64102

z wartością p = 0,00826564

Test na normalność rozkładu reszt -

Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny

Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 4,17043

z wartością p = 0,12428

Model 5: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)

Zmienna zależna (Y): IPP

Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasyczneudziaA_1 Wydatkinacelegospodarczeud_1

WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1
SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1
AkcyzaudziaA_1

Instrumenty: const WydatkiklasyczejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarczejak_1
WydatkinakljakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnejako_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1
SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkowejakoPKB_1 PodatkiodsprzedaAyjakoPK_1
AkcyzajakoPKB_1 WydatkijakoPKB_1

	współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p
const	11,7983	14,5904	0,8086	0,5036
Wydatkiklasycz~_1	-0,160852	0,168331	-0,9556	0,4401
Wydatkinaceleg~_1	-0,110292	0,150388	-0,7334	0,5396
Wydatkinakludz~_1	-0,0799376	0,129443	-0,6176	0,5998
Wydatkinaceles~_1	-0,0979050	0,151000	-0,6484	0,5832
PITudziaA_1	0,0382803	0,0355878	1,076	0,3946
CITudziaA_1	-0,0256736	0,0336784	-0,7623	0,5255
SSCudziaA_1	-0,0428067	0,0340678	-1,257	0,3358
PodatkimajAtko~_1	-0,0978487	0,162306	-0,6029	0,6079
Podatkiodsprze~_1	0,185512	0,325813	0,5694	0,6265
AkcyzaudziaA_1	0,0311961	0,0405608	0,7691	0,5222

Średn. aryt. zm. zależnej 0,657622 Odch. stand. zm. zależnej 0,023467
Suma kwadratów reszt 0,000139 Błąd standardowy reszt 0,008332
Wsp. determ. R-kwadrat 0,978993 Skorygowany R-kwadrat 0,873959
F(10, 2) 9,354388 Wartość p dla testu F 0,100373
Autokorel. reszt - rho1 -0,719421 Stat. Durbina-Watsona 3,320273

Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -

Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione

Statystyka testu: LM = 5,04616

z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 5,04616) = 0,0246806

Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -

Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje

Asymptotyczna statystyka testu: z = 2,90791

z wartością p = 0,0036385

Test na normalność rozkładu reszt -

Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny

Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 2,62577

z wartością p = 0,269043

Wyniki estymacji 2MNK w programie Gretl – model III

Model 1: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)					Model 2: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)					Model 3: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)				
Zmienna zależna (Y): ID					Zmienna zależna (Y): IP					Zmienna zależna (Y): IM				
Zmodyfikowane przez instrumenty: Wydatkiklasycznyneudzia_1 Wydatkinacelegospodarceudz_1 Wydatkinakludzia_1 Wydatkinacelesocjalneudzia_1 PITudzia_1 CITudzia_1 SSCudzia_1 PodatkimajAtkoweudzia_1 PodatkiodsprzedaAyudzia_1 Akcyzaudzia_1					Zmodyfikowane przez instrumenty: Wydatkiklasycznyneudzia_1 Wydatkinacelegospodarceudz_1 Wydatkinakludzia_1 Wydatkinacelesocjalneudzia_1 PITudzia_1 CITudzia_1 SSCudzia_1 PodatkimajAtkoweudzia_1 PodatkiodsprzedaAyudzia_1 Akcyzaudzia_1					Zmodyfikowane przez instrumenty: Wydatkiklasycznyneudzia_1 Wydatkinacelegospodarceudz_1 Wydatkinakludzia_1 Wydatkinacelesocjalneudzia_1 PITudzia_1 CITudzia_1 SSCudzia_1 PodatkimajAtkoweudzia_1 PodatkiodsprzedaAyudzia_1 Akcyzaudzia_1				
Instrumenty: const Wydatkiklasycznyneudzia_1 Wydatkinacelegospodarceudz_1 Wydatkinakludzia_1 Wydatkinacelesocjalneudzia_1 PITudzia_1 CITudzia_1 SSCudzia_1 PodatkimajAtkoweudzia_1 PodatkiodsprzedaAyudzia_1 Akcyzaudzia_1					Instrumenty: const Wydatkiklasycznyneudzia_1 Wydatkinacelegospodarceudz_1 Wydatkinakludzia_1 Wydatkinacelesocjalneudzia_1 PITudzia_1 CITudzia_1 SSCudzia_1 PodatkimajAtkoweudzia_1 PodatkiodsprzedaAyudzia_1 Akcyzaudzia_1					Instrumenty: const Wydatkiklasycznyneudzia_1 Wydatkinacelegospodarceudz_1 Wydatkinakludzia_1 Wydatkinacelesocjalneudzia_1 PITudzia_1 CITudzia_1 SSCudzia_1 PodatkimajAtkoweudzia_1 PodatkiodsprzedaAyudzia_1 Akcyzaudzia_1				
współczynnik błąd standardowy t-Studenta wartość p					współczynnik błąd standardowy t-Studenta wartość p					współczynnik błąd standardowy t-Studenta wartość p				
const	-71,8840	35,6902	-2,014	0,1816	const	-84,7369	31,8399	-2,661	0,1169	const	-53,4371	32,2660	-1,656	0,2395
Wydatkiklasycz_1	0,0707420	0,223042	0,3172	0,7812	Wydatkiklasycz_1	0,145428	0,198980	0,7309	0,5409	Wydatkiklasycz_1	0,0951332	0,201643	0,4718	0,6835
Wydatkinaceleg_1	-0,00764851	0,244096	-0,03133	0,9778	Wydatkinaceleg_1	0,0904310	0,217762	0,4153	0,7183	Wydatkinaceleg_1	0,0461407	0,220677	0,2091	0,8537
Wydatkinakludz_1	-0,0635698	0,241158	-0,2636	0,8168	Wydatkinakludz_1	0,0387975	0,215142	0,1803	0,8735	Wydatkinakludz_1	0,00810548	0,218021	0,03718	0,9737
Wydatkinaceles_1	0,0442917	0,242224	0,1829	0,8718	Wydatkinaceles_1	0,150116	0,216092	0,6947	0,5591	Wydatkinaceles_1	0,0836285	0,218984	0,3819	0,7393
PITudzia_1	0,635038	0,171644	3,700	0,0659 *	PITudzia_1	0,673665	0,153127	4,399	0,0480 **	PITudzia_1	0,428645	0,155176	2,762	0,1099
CITudzia_1	0,791580	0,214105	3,697	0,0660 *	CITudzia_1	0,840749	0,191007	4,402	0,0479 **	CITudzia_1	0,531950	0,193563	2,748	0,1108
SSCudzia_1	0,794173	0,180984	4,388	0,0482 **	SSCudzia_1	0,847649	0,161459	5,250	0,0344 **	SSCudzia_1	0,547433	0,163620	3,346	0,0789 *
PodatkimajAtko_1	1,03126	0,533304	1,934	0,1928	PodatkimajAtko_1	1,35868	0,475770	2,856	0,1039	PodatkimajAtko_1	0,591425	0,482138	1,227	0,3448
Podatkiodsprze_1	0,777399	0,142964	5,438	0,0322 **	Podatkiodsprze_1	0,761353	0,127541	5,969	0,0269 **	Podatkiodsprze_1	0,529317	0,129248	4,095	0,0548 *
Akcyzaudzia_1	0,491856	0,174364	2,821	0,1061	Akcyzaudzia_1	0,493598	0,155553	3,173	0,0866 *	Akcyzaudzia_1	0,299977	0,157635	1,903	0,1974
Średn.aryt.zm.zależnej	0,334303	Odch.stand.zm.zależnej	0,173552	Średn.aryt.zm.zależnej	0,378447	Odch.stand.zm.zależnej	0,175289	Średn.aryt.zm.zależnej	0,317541	Odch.stand.zm.zależnej	0,113693			
Suma kwadratów reszt	0,003023	Błąd standardowy reszt	0,038880	Suma kwadratów reszt	0,002406	Błąd standardowy reszt	0,034686	Suma kwadratów reszt	0,002471	Błąd standardowy reszt	0,035150			
Wsp. determ. R-kwadrat	0,991640	Skorygowany R-kwadrat	0,949839	Wsp. determ. R-kwadrat	0,993475	Skorygowany R-kwadrat	0,960852	Wsp. determ. R-kwadrat	0,984070	Skorygowany R-kwadrat	0,904417			
F(10, 2)	23,59654	Wartość p dla testu F	0,041322	F(10, 2)	30,37300	Wartość p dla testu F	0,032283	F(10, 2)	12,36439	Wartość p dla testu F	0,077096			
Autokorel.reszt - rho1	-0,400025	Stat. Durbina-Watsona	2,756031	Autokorel.reszt - rho1	-0,364913	Stat. Durbina-Watsona	2,622423	Autokorel.reszt - rho1	-0,366407	Stat. Durbina-Watsona	2,659069			
Test Sargana - nadmiernej identyfikacji - Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione Statystyka testu: LM = 0,0260675 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 0,0260675) = 0,871736					Test Sargana - nadmiernej identyfikacji - Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione Statystyka testu: LM = 2,2966 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 2,2966) = 0,129658					Test Sargana - nadmiernej identyfikacji - Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione Statystyka testu: LM = 0,413521 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 0,413521) = 0,520188				
Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność - Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje Asymptotyczna statystyka testu: z = 0,936484 z wartością p = 0,349024					Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność - Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje Asymptotyczna statystyka testu: z = 0,798722 z wartością p = 0,424452					Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność - Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje Asymptotyczna statystyka testu: z = 0,912941 z wartością p = 0,361273				
Test na normalność rozkładu reszt - Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 2,26414 z wartością p = 0,322365					Test na normalność rozkładu reszt - Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 3,06326 z wartością p = 0,216183					Test na normalność rozkładu reszt - Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 3,10974 z wartością p = 0,211216				

Model 4: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)

Zmienna zależna (Y): IB

Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasyczneudziaA_1 Wydatkinacelegospodarczudz_1
 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1
 SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1
 AkczyaudziaA_1
 Instrumenty: const WydatkiklasyczejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarczejak_1
 WydatkinaklujakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnejako_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1
 SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkowejakoPKB_1 PodatkiodsprzedaAjyakoPK_1
 AkczyzajakoPKB_1 PodatkijakoPKB_1

	współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p
const	-51,5027	42,8686	-1,201	0,3526
Wydatkiklasycz~_1	0,0499848	0,267903	0,1866	0,8692
Wydatkinaceleg~_1	-0,0294592	0,293191	-0,1005	0,9291
Wydatkinakludz~_1	-0,0714281	0,289663	-0,2466	0,8282
Wydatkinaceles~_1	-0,00613295	0,290943	-0,02108	0,9851
PITudziaA_1	0,493132	0,206168	2,392	0,1392
CITudziaA_1	0,548478	0,257168	2,133	0,1666
SSCudziaA_1	0,594503	0,217385	2,735	0,1117
PodatkimajAtko~_1	0,398711	0,640569	0,6224	0,5972
Podatkiodsprze~_1	0,619269	0,171719	3,606	0,0690 *
AkczyaudziaA_1	0,389292	0,209434	1,859	0,2042

Średn. aryt. zm. zależnej 0,471770 Odch. stand. zm. zależnej 0,126921
 Suma kwadratów reszt 0,004362 Błąd standardowy reszt 0,046700
 Wsp. determ. R-kwadrat 0,977440 Skorygowany R-kwadrat 0,864642
 F(10, 2) 8,623808 Wartość p dla testu F 0,108307
 Autokorel. reszt - rho1 -0,476200 Stat. Durбина-Watsona 2,939559

Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -

Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione
 Statystyka testu: LM = 1,41641
 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 1,41641) = 0,233996

Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -

Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje
 Asymptotyczna statystyka testu: z = 0,823822
 z wartością p = 0,410041

Test na normalność rozkładu reszt -

Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny
 Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 0,676229
 z wartością p = 0,713114

Model 5: Estymacja 2MNK, wykorzystane obserwacje 2006-2018 (N = 13)

Zmienna zależna (Y): IPP

Zmodyfikowane przez instrumenty: WydatkiklasyczneudziaA_1 Wydatkinacelegospodarczudz_1
 WydatkinakludziaA_1 WydatkinacelesocjalneudziaA_1 PITudziaA_1 CITudziaA_1
 SSCudziaA_1 PodatkimajAtkoweudziaA_1 PodatkiodsprzedaAyudziaA_1
 AkczyaudziaA_1
 Instrumenty: const WydatkiklasyczejakoPKB_1 Wydatkinacelegospodarczejak_1
 WydatkinaklujakoPKB_1 Wydatkinacelesocjalnejako_1 PITjakoPKB_1 CITjakoPKB_1
 SSCjakoPKB_1 PodatkimajAtkowejakoPKB_1 PodatkiodsprzedaAjyakoPK_1
 AkczyzajakoPKB_1 PodatkijakoPKB_1

	współczynnik	błąd standardowy	t-Studenta	wartość p
const	-61,9788	20,7051	-2,993	0,0958 *
Wydatkiklasycz~_1	-0,0616612	0,129394	-0,4765	0,6807
Wydatkinaceleg~_1	-0,158303	0,141608	-1,118	0,3799
Wydatkinakludz~_1	-0,220742	0,139904	-1,578	0,2553
Wydatkinaceles~_1	-0,0960377	0,140522	-0,6834	0,5649
PITudziaA_1	0,652916	0,0995766	6,557	0,0225 **
CITudziaA_1	0,872569	0,124209	7,025	0,0197 **
SSCudziaA_1	0,832077	0,104995	7,925	0,0156 **
PodatkimajAtko~_1	1,37905	0,309387	4,457	0,0468 **
Podatkiodsprze~_1	0,830493	0,0829381	10,01	0,0098 ***
AkczyaudziaA_1	0,535993	0,101154	5,299	0,0338 **

Średn. aryt. zm. zależnej 0,490767 Odch. stand. zm. zależnej 0,210122
 Suma kwadratów reszt 0,001018 Błąd standardowy reszt 0,022556
 Wsp. determ. R-kwadrat 0,998083 Skorygowany R-kwadrat 0,988497
 F(10, 2) 103,3314 Wartość p dla testu F 0,009622
 Autokorel. reszt - rho1 -0,526412 Stat. Durбина-Watsona 3,049828

Test Sargana - nadmiernej identyfikacji -

Hipoteza zerowa: wszystkie instrumenty są ważne - uzasadnione
 Statystyka testu: LM = 2,98114
 z wartością p = P(Chi-kwadrat(1) > 2,98114) = 0,0842399

Test Pesarana-Taylora na heteroskedastyczność -

Hipoteza zerowa: heteroskedastyczność reszt nie występuje
 Asymptotyczna statystyka testu: z = 0,418167
 z wartością p = 0,675825

Test na normalność rozkładu reszt -

Hipoteza zerowa: składnik losowy ma rozkład normalny
 Statystyka testu: Chi-kwadrat(2) = 0,12129
 z wartością p = 0,941157

STRESZCZENIE

Streszczenie rozprawy doktorskiej

WPLYW POLITYKI FISKALNEJ NA POZIOM DOBROBYTU

Przedmiotem badań realizowanych w ramach niniejszej rozprawy doktorskiej była polityka fiskalna państw Unii Europejskiej i jej wpływ na poziom dobrobytu. Za główny cel rozprawy przyjęto teoretyczne i empiryczne zbadanie oddziaływania instrumentów polityki fiskalnej na poziom dobrobytu ekonomiczno-społecznego oraz zidentyfikowanie zależności między wyróżnionymi modelami fiskalnymi w państwach Unii Europejskiej, a poziomem dobrobytu, mierzonym przy pomocy Indeksu Dobrobytu i jego składowych.

Wzorując się na koncepcji dobrobytu A. Sena i M. Nussbaum, a także teorii potrzeb M.A. Max-Neefa i A.H. Masłowa, zdefiniowano dobrobyt jako zespół możliwości, czyli warunków w jakich funkcjonuje jednostka i społeczeństwo, dostępnych zasobów, otoczenia określającego jej stan, jak i potencjałów możliwych do realizacji, pozwalających spełnić jej potrzeby zarówno o charakterze ekonomicznym, społecznym czy psychologicznym, będące wyrazem preferencji jednostki i społeczeństwa, jako konsekwencje ich wcześniejszych wyborów. Determinanty dobrobytu utożsamiono z poszczególnymi elementami stanów możliwości, umożliwiającymi jednostce realizację jej potrzeb, będące jednocześnie wyrazem preferencji tychże potrzeb i ich uporządkowania z perspektywy zbiorowości. Wyznaczono następujące grupy determinant: możliwości realizacji potrzeb podstawowych (przetrwania w rozumieniu bytu – niebytu oraz konsumpcji), możliwość zachowania bezpieczeństwa (osobistego, zdrowotnego, narodowego, mieszkaniowego, ekonomicznego), możliwości rozwoju (z podgrupami: możliwości rozwoju potencjału osobistego i zawodowego oraz możliwości gospodarki), możliwości kreowania zmian/przyszłości (z podgrupami: możliwość kreacji zmian oraz stan środowiska naturalnego jako możliwości życia obecnego i przyszłego pokolenia). W oparciu o niniejszą definicję dobrobytu i jego determinanty, z wykorzystaniem metody Hellwiga skonstruowano Indeks Dobrobytu i jego komponenty: Indeks Potrzeb Podstawowych, Indeks Bezpieczeństwa, Indeks Możliwości i Indeks Przyszłości. Przypisano im wagi, w oparciu o teorię potrzeb A.H. Masłowa.

Mając na uwadze opinię S. Owsiaika, którego zdaniem pomiędzy grupami państw Unii Europejskiej można dostrzec podobieństwo w zakresie prowadzonej polityki fiskalnej, struktury podatków, poziomu wydatków publicznych, wielkości długu publicznego etc. co stanowi wyraz preferowanej doktryny społeczno-ekonomicznej, uwarunkowań historycznych,

ekonomicznych ekonomicznych, kulturowych¹²⁰⁴, autorka zdecydowała się podjąć przeprowadzenie analizy polityki fiskalnej w kontekście kształtowania dobrobytu, z perspektywy funkcjonujących w obrębie Unii Europejskiej modeli fiskalnych. Modele fiskalne rozumiane są jako uproszczone schematy odzwierciedlające system stosowanych instrumentów polityki wydatkowej i podatkowej – ich kompozycję, poziom, cykliczność, jakość, w relacji do reakcji na nie społeczeństwa (czyli z uwzględnieniem zakresu moralności podatkowej, legitymizacji władzy). Przeprowadzone badanie klasyfikacyjnej, z wykorzystaniem metody Warda w ramach analizy skupień pozwoliło zweryfikować pozytywnie hipotezę zakładającą, że w obrębie Unii Europejskiej państwa dzielą się na unikalne klastry cechujące się zbliżonym poziomem zmiennych charakteryzujących politykę fiskalną (H1). Do zobrazowania polityki fiskalnej wykorzystano zmienne klasyfikacyjne takie jak: poziom i strukturę dochodów podatkowych oraz wydatków publicznych, stopień wrażliwości na cykl koniunkturalny poszczególnych dochodów podatkowych i kategorii wydatków publicznych, wskaźnik szarej strefy, indeks *Government Effectiveness* Banku Światowego, wskaźnik zakresu redystrybucji i wskaźnik długu publicznego netto. Zmienne miały postać szeregów przestrzennych, skonstruowanych z uśrednionych wyników w dwóch okresach 2005–2011 oraz 2012–2018.

W wyniku przeprowadzonego grupowania zidentyfikowano 4 grupy państw w okresie 2005-2011 oraz trzy grupy w okresie 2012-2018. Do oceny podobieństwa państw skupionych w modelach fiskalnych, pod względem poziomu Indeksu Dobrobytu i jego składowych wykorzystano analizę wartości współczynnika zmienności cech diagnostycznych oraz przeprowadzono analizę wariancji. Potwierdzono, że państwa reprezentujące ten sam model fiskalny cechują się podobieństwem stanów możliwości, mierzonymi przy pomocy Indeksu Potrzeb Podstawowych, Indeksu Bezpieczeństwa, Indeksu Możliwości i Indeksu Przyszłości (H2). Wykazano, że najwyższy poziom dobrobytu w obu okresach 2005-2011 i 2012-2018 cechował model fiskalny konserwatywny, składający się z Austrii, Niemiec, Szwecji, Francji, Belgii, Finlandii i Holandii, o wysokim poziomie wydatków publicznych i dochodów podatkowych, strukturze dochodów podatkowych z wysokim udziałem podatków bezpośrednich i SSC, z dominującymi w strukturze wydatków publicznych wydatkach na cele społeczne, co skutkuje wysokim zakresem redystrybucji. Model ten cechował się również niskim udziałem szarej strefy w gospodarce (co może być wynikiem wysokiej moralności podatkowej) oraz stabilnym stanem finansów publicznych, co przekłada się na wysoką oceną polityki fiskalnej i zaufaniem społeczeństwa względem władzy publicznej. Na drugiej pozycji

¹²⁰⁴ S. Owsiak, op.cit.

uplasował się model państw liberalno-śródziemnomorskich, w skład którego weszła Irlandia, Wielka Brytania, Portugalia, Hiszpania i Włochy, chociaż należy zauważyć, że model ten był liderem pod względem Indeksu Możliwości. Model wyróżniał się wysokim udziałem podatków bezpośrednich i najniższym udziałem SSC w strukturze dochodów podatkowych, wysokimi wydatkami na realizację celów związanych z podnoszeniem jakości kapitału ludzkiego (edukacja, opieka zdrowotna) i zapewnieniem bezpieczeństwa, a także silną zmiennością wydatków i dochodów podatkowych względem cyklu koniunkturalnego.

Badanie pozwoliło również częściowo potwierdzić założenie, że wyodrębnione modele fiskalne charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zmian Indeksu Dobrobytu i jego składowych (H3). Wyniki analizy porównawczej pokazały, że dynamicznemu wzrostowi dobrobytu ogółem i w poszczególnych obszarach sprzyjał unikalny model fiskalny europejskich państw postkomunistycznych (Estonia, Czechy, Węgry, Polska, Litwa, Łotwa, Słowenia, Słowacja), cechujący się niskim poziomem wydatków publicznych i dochodów podatkowych, ze zrównoważoną strukturą wydatków publicznych, systemie podatkowym opierającym się na podatkach pośrednich i SSC, o umiarkowanym zakresie redystrybucji oraz relatywnie stabilnym stanem finansów publicznych.

Autorka szczególnie znaczenie przypisała strukturze wydatków publicznych i opodatkowania, odzwierciedlającej kompozycję stosowanych instrumentów polityki wydatkowej i podatkowej, w oparciu o stawiane przed polityką fiskalną cele i hierarchię realizowanych przez nią funkcji. Badanie przeprowadzone z wykorzystaniem jednej z technik estymacji metody instrumentalnej – Podwójnej Metody Najmniejszych Kwadratów, pozwoliło częściowo potwierdzić, że w poszczególnych modelach fiskalnych istnieje zróżnicowany wpływ struktury dochodów podatkowych i wydatków publicznych na poziom dobrobytu, zależny od poziomu dochodów podatkowych i wydatków publicznych (H4).

Podsumowując, wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły pozytywnie zweryfikować hipotezę główną, zakładającą występowanie zależności między modelem fiskalnym, a poziomem dobrobytu i dynamiką jego zmian, mierzonym za pomocą Indeksu Dobrobytu i jego składowych. W obrębie Unii Europejskiej uformowały się grupy państw o zbliżonych uwarunkowaniach kulturowych, historycznych, geograficznych, społecznych i ekonomicznych (na co niewątpliwie ma wpływ dzielenie wspólnych losów w historii), co ma przełożenie na realizowaną w nich doktrynę gospodarczo-społeczną i w oparciu o nią formułowaną politykę fiskalną. Badanie potwierdziło, że dla każdego wyodrębnionego modelu fiskalnego należy sformułować odrębne rekomendacje w zakresie stymulowania wzrostu dobrobytu narzędziami polityki fiskalnej.

Summary of doctoral thesis

THE IMPACT OF FISCAL POLICY ON THE LEVEL OF WELFARE

The subject of the research conducted in the doctoral study was the fiscal policy of the European Union countries and its impact on the level of welfare (quality of life in objective terms). The main aim of the dissertation was a theoretical and empirical study of the impact of fiscal policy instruments on the level of welfare and identification of the relationship between the separate fiscal models in the European Union countries and the level of welfare, measured with the Welfare Index and its components.

Following the welfare concept of A. Sen and M. Nussbaum, as well as the theory of needs of M.A. Max-Neef and A.H. Maslow, welfare (quality of life in objective terms) was defined as a set of capabilities, i.e. the conditions under which the individual and society functioning, available resources, the environment determining his condition, as well as potentials that can be realized, allowing to meet the needs of an economic, social or psychological nature, whilst being an expression of individual and societal preferences as a consequence of their earlier choices. Determinants of welfare have been identified with individual elements of states of capability, enabling an individual to meet his needs, which also expresses the preferences of these needs and their ordering from the perspective of the collective. The following groups of determinants have been designated: the capability of meeting basic needs (survival in the sense of being - non-being and basic consumption to survive), the capability to stay safe (personal, health, national, housing, economic), development opportunities (with subgroups: opportunities for the personal and professional development and the possibilities of the economy), the capability of creating changes / the future (with subgroups: the capability of creating changes and the state of the natural environment as an opportunity for the life of the present and future generation). Based on this definition of welfare and its determinants, the Welfare Index and its components were constructed using Hellwig's method: Basic Needs Index, Safety Index, Capability Index, and Future Index. Index weights were assigned based on the needs theory of A.H. Maslow.

Whereas opinion of S. Owsiak, is that there is a similarity between groups of European Union countries in terms of fiscal policy, tax structure, the level of public expenditure, the size of public debt, etc. which are an expression of the preferred socio-economic doctrine, historical, economic, economic and cultural background, the author decided to analyze the fiscal policy in the context of shaping the welfare, from the perspective of the fiscal models functioning within

the European Union. Fiscal models shall be understood as simplified patterns presenting the system of applied instruments of expenditure and tax policy - their composition, level, cyclicity, and quality, about the reaction of society to them (i.e. taking into account the scope of tax morality, legitimization of public authority). The conducted classification study, using Ward's method as part of the cluster analysis, made it possible to verify the hypothesis assuming that within the European Union countries are divided into unique clusters characterized by a similar level of variables describing the fiscal policy (H1). To describe the fiscal policy, classification variables were used, such as the level and structure of tax revenues and public expenditure, the degree of sensitivity to the business cycle of tax revenues and public expenditure, the shadow economy index, the World Bank's Government Effectiveness index, the redistribution scope index and the net public debt index. The variables were spatial series, as averaged results in two periods, 2005–2011 and 2012–2018.

As a result of the grouping, 4 groups of countries were identified in the period 2005-2011 and three groups in the period 2012-2018. To assess the similarity of countries grouped in fiscal models based on the level of the Welfare Index and its components, the analysis of the coefficient of variation and analysis of variance was performed. It was confirmed that countries representing the same fiscal model have similar states of capability, as measured by the Basic Needs Index, the Security Index, the Capability Index, and the Future Index (H2). It was shown that the highest level of welfare in both the 2005-2011 and 2012-2018 periods was characterized by the conservative fiscal model, composed of Austria, Germany, Sweden, France, Belgium, Finland, and the Netherlands, with high levels of public expenditure and tax revenues, and the structure of tax revenues with a high share of direct taxes and SSC, with social spending dominating in the structure of public expenditure, which results in a high scope of redistribution. This model was also characterized by a low share of the shadow economy in the economy (which may be the result of high tax morality) and a stable condition of public finances, which results in a high assessment of fiscal policy and society's trust in public authorities. The second position was taken by the liberal-Mediterranean model, which included Ireland, the United Kingdom, Portugal, Spain, and Italy. Although it should be noted that this model was a leader in the Capability Index. The model was distinguished by a high share of direct taxes and the lowest share of SSC in the structure of tax revenues, high spending related to improving the quality of human capital (education, health care) and ensuring security, as well as strong volatility of spending and tax revenues to the business cycle. The study also least partly confirmed the assumption that the separate fiscal models are characterized by different dynamics of changes in the Welfare Index and its components (H3). The results of the

comparative analysis showed that the dynamic growth of welfare influenced the unique fiscal model of European post-communist countries (Estonia, the Czech Republic, Hungary, Poland, Lithuania, Latvia, Slovenia, and Slovakia). The model is characterized by a low level of public expenditure and tax revenues, with a balanced structure of public expenditure, a tax system based on indirect taxes and SSC, a moderate scope of redistribution, and a relatively stable state of public finances.

The author gave particular meaning to the structure of public expenditure and taxation, describing the composition of the applied instruments of the expenditure and tax policy, based on the objectives set for the fiscal policy and the hierarchy of its functions. The study conducted with the use of one of the estimation techniques of the instrumental method - the Two-Stage Least Squares Method, partially confirmed that in individual fiscal models there is a diversified impact of the structure of tax revenues and public expenditure on the level of welfare, depending on the level of tax revenues and public expenditure (H4).

The results of the conducted study allowed us to positively verify the main hypothesis, assuming the existence of a link between the fiscal model and the level of welfare and the dynamics of its changes, measured by the Welfare and its components. Within the European Union, groups of countries with similar cultural, historical, geographic, social, and economic backgrounds have been formed, which affects the economic and social doctrine they implement, and the fiscal policy formulated on it. The study confirmed that for each distinguished fiscal model, separate recommendations should be formulated as regards stimulating welfare growth with the use of fiscal policy tools.